

బాలవ్యాకరణ ఘంటాపథము

(గణ పారానుబంధ సహితము)

వ్యా క ర్త
పరవస్తు చిన్నయనూరి
(1806 - 1862)

వ్యాఖ్యాత
వంతరాం రామకృష్ణారావు

వికలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
విజ్ఞాన భవన్ 4-1-435 ట్రైంక్ ష్రీట్
హైదరాబాద్-500 001

BAALA VYAKARANA GHANTAPATHAMU

(Gana Paatanubandha Sahityam)

ప్రచురణ నెం 1944

ప్రతులు

1000

ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ ముద్రణలు 1970, 1976, 1987

పరిష్కృత, రజతోత్సవ ముద్రణ

వి.పి. హెచ్ ప్రథమ ముద్రణ జూలై, 1996

C 1836

సర్వస్వామ్యములు వ్యాఖ్యాతవి

వారసులు వం చిరంజీవి వట్నాయక్, వం లక్ష్మణరావు

షరా - బాలవ్యాకరణ ఘంటాపథమునందలి విషయముల నెవ్వరూ
నే రూపములోనూ సంప్రదించుట నిషిద్ధము

టైటిల్ డిజైన్ రమ

41678

పెం - రూ - 100-00

Citation No 394 CT VH/7 in the Compulsory List

ప్రతులకు

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్,

4-1-435, విజ్ఞాన్ భవన్, బ్యాంక్ స్ట్రీట్,

హైదరాబాద్ - 500 001

విశాలాంధ్ర బుక్ హౌస్,

హైదరాబాద్, విజయవాడ, గుంటూరు, అనంతపురం,

తిరువతి, విశాఖపట్నం, హన్మకొండ, కాకినాడ

ముద్రణ : లక్ష్మీగణపతి ప్రింటింగ్ ప్రెస్,

SRT.199, 1-1.379/50/1,

హైదరాబాద్ - 500 020

ఉపోద్ఘాతము

ఇది బాలవ్యాకరణ ఘంటావతమునకు రజతోత్సవ ముద్రణ

బాలవ్యాకరణ ఘంటావతమును 'రాయశ్రీ' వద్దతిపైఁ బునర్ముద్రించుటకు దమకుఁదాముగా ముందుకు వచ్చిన విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం వారికి గృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కారములర్పించుచున్నాను ఈ ఘంటావతమును పునర్ముద్రించి యందుబాటులోనికిఁ దెచ్చి వ్యాఖ్యాతకు న్యాయము చేకూర్చు దొడ్డ సంస్థయందఁ లభించుట యొక వరముగా భావించుచున్నాను

జిజ్ఞాసువులు, గుణ గ్రహణ పాఠీనులు, నగు విద్యార్థులకు నధ్యాపకులకు మాత్రమేకాక యాంధ్ర వ్యాకరణమునఁ గృతభూరి పరిశ్రమలగు విద్యాంసు లకును ముప్రేదేయములయిన పరమ ప్రామాణిక వ్యాఖ్యానములు, బాల ప్రౌఢ ఘంటావతములేయనుట నిర్వివాదము (కీ శే వెంవఠ్ఠల సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారి లేఖ 14.10 1980)

రాష్ట్ర రాష్ట్రాంతరములలోని ఘంటావతానుయాయులగు నధ్యాపకులు, విద్యార్థులకు శాస్త్రీయ దృక్పథము నలవఱుచుట కితోధిక కృషిచేయ వేడికోలు ఇంతవఱకు నిర్వాహముగా వారు చేసిన సాహాయ్యమునకుఁ గృతజ్ఞతాపూర్వక వందనములు, నభినందనములు

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం వారి విశాల దృష్టికి ధన్యవాదములు

ఇట్లు

—పంతురాం రామకృష్ణారావు
ప్రిన్సిపాల్ (రిటైర్డ్)

యం ఐ డి 83

నమతానగర్

విశాఖపట్టణము - 44

రజతోత్సవ ముద్రణ విశిష్టత

- 1 పుటల పరిమితికి లోబడి కొన్ని విశేషాంశములు చేర్చబడినవి
- 2 ప్రయోగములు లేవన్న చోట్ల నువలబ్ధ ప్రయోగములు నూచింపఁబడినవి
- 3 కొన్ని గ్రంథ గ్రంథులను ఐనః పరిశీలనచేసి, యావశ్యకములయిన సవరణలు చేయబడినవి
- 4 శాస్త్రార్థము మఱింత సులువుగా నర్థము చేసికొనుటకుఁగాను, విషయ ప్రతిపాదనలో నక్కడక్కడఁ గొన్ని మార్పులు చేయఁబడినవి
- 5 గణపార నిర్మాణము ఇంతవఱకుఁ బాణి నీయమునకువలె, పారివ్యాకరణమునకుఁ బ్రామాణికమయిన గణపారము లేదు ఈ లోపమును దీర్చుట కిందు గణపార మనుబంధమునఁ జేర్చబడినది ఇంతతో పారివ్యాకరణ, ఘంటావళమునకు సర్వధా సమగ్రత సమకూరినది విజ్ఞు లరయఁగలరు

“అహంబ భాష్యకారశ్చ, కుశాగ్రీయ ధియావుభౌ
నైవ శబ్దాంబుధేః పారం, కిమన్యే జడబుద్ధయః”

శారదా స్తుతి

- తే పూజనీయత నానఁగు త్రిపుం స వర్ష
కులమత వయో విభేద సంకుచిత దృష్టి
సోఁకనీయక నీ కృపాలోకమట్టి
శక్తిరూపిణి నిన్నెంచు శారదాంబ!
- నీ ప్రామాణికములైన వ్యాఖ్యానములు వ్రాయఁ
గలుగు శాస్త్ర ప్రౌఢ కావ్యములకు
శబ్ద శాస్త్రమొనర్చ సద్విమర్శలు నేయ
నేర్చుఁ బ్రాచీనాధునిక కృతులకు
లక్షణ గ్రంథ సమీక్షల నాటక
శతకాది రచనఁజలువఁజాలు
సాధు పారంబుల శోధింపఁగ నిఘంటు
పరిశీలనంబుల జరువనోవు
- గీ ననుట నిక్కువ మద్దెయొక్కని కితండు
శాస్త్ర సాహిత్యభయరంగ సవ్యసాచి
యన నొనర్చితి శ్వక్రసమన్వితవయి
సాకు సర్వవాగాలంబి శారదాంబ!

అంకితము

- క॥ మారా పితృణ మీఁగెడు
చేతల శాస్త్రానుగతిని జేయుదు నైనం
జేతము తనియదు మీయ
త్యాతత వాత్సల్య గరిమ యది స్మృతిఁదవులిన్.
- క॥ కన్నులు తెఱవకమునుపే
చన్నారలు దివికి, మీదు సంసేవాభా
గ్యోన్నతికి నోచకిచ్చట
నున్నాడను, బ్రతుకు నీడ్చుచున్నాడ నెబో !
- క॥ పుట్టుకృతార్థతఁ బొరయఁగఁ
బట్టితిని గలమ్ము మీకు వలె సేవింపన్
గట్టితిని గంకణము నజా
వట్టపు దేవికిని, దత్కొపారస దృష్టిన్
- క॥ అతి సులభగమ్య, మవరి
ష్కృత వీషయ సమన్వయోప బృంహితము, వ్రతి
ప్రీత శాస్త్రార్థ మువణ్ణా
గత శాస్త్ర కృదాశయ మొక మంటావతమే
- అ అని ప్రసీద్ధిఁగన్న యనితరసాధ్యమీ
వ్యాఖ్యఁజేసినాడ నంకితంబు
నధిక తక్కి లక్ష్మణాంబా చిరంజీవు
లారా తల్లిదండ్రులారా మీకు

సంకేతాక్షర వివరణము

అథ	అథర్వణశ్రుతి
అథ ఖా	అథర్వణభారతము (కుమారి జి లలితగారి వ్యాసము నుండి)
అను	అనుశాసనిక పర్వము
అరణ్య	అరణ్యపర్వము
అప్సక	అప్సకవీయము
అమర	అమరకోశము
అశ్వ	అశ్వమేధపర్వము
అహా	అహోబల పండితీయము
ఆం చిం	ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి
ఆది	ఆదిపర్వము
ఆం భూ	ఆంధ్రభాషా భూషణము
ఆముక్త	ఆముక్తమాల్యద
ఆ శ	ఆంధ్రశబ్దాను శాసనము (నూరి)
ఉద్యో	ఉద్యోగపర్వము
ఉ రా	ఉత్తర రామాయణము
ఉ హ	ఉత్తర హరి వంశము
ఋ ప్రా (పార్వద)	ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్యము (పార్వదవ్యాఖ్య)
కర్ణ	కర్ణపర్వము
కవిక	కవికర్ణ రసాయనము
క వ్యా సా.	కలావ టికావ్యాఖ్యాసారము
కళా	కళాపూర్ణోదయము
కాశహ	శ్రీ కాశహస్తీ మాహాత్మ్యము
కాశిందీ	కాశిందీ కన్యా పరిణయము
కావ్యాలం	కావ్యాలంకార మాడామణి
కాళిక	కాళికావృత్తి

కాశీ	కాశీఖండము
క్రీడా	క్రీడాభిరామము
చండ ప్రా	చండ ప్రాకృత వ్యాకరణము
చ సం	చరక సంహిత
చి ని	చిన్నయనూరి నిఘంటువు
జై భా	జై మిని భారతము
తత్త్వ	తత్త్వబోధిని (సీ కౌ టిక)
తర్క	తర్క సంగ్రహము
తె వ్యా	తెలుగువ్యాకరణము (రావిపాటి గురుమూర్తిశాస్త్రి)
తైత్తి (వైదికా)	తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యము (వైదికాశ్రయవ్యాఖ్య)
త్రి ప్రా	త్రివిక్రమ ప్రాకృత శబ్దానుశాసనము
త్రి శ	త్రిలింగ శబ్దానుశాసనము (మండ లక్ష్మీ నరసింహ కవి - జీ లలితగారి వ్యాసము నుండి)
దశ	దశకుమార చరిత్ర
ద్రోణ	ద్రోణపర్వము
ద్వా -	సింహాసన ద్వాత్రింశిక
ద్వి హరిశ్చ	ద్విపద హరిశ్చంద్ర
నిరం	నిరంకుశోపాఖ్యానము
నిరు	నిరుక్తము
నిర్వ	నిర్వచనోత్తర రామాయణము
పండితా	పండితారాధ్య చరిత్ర
పద్మ	పద్మపురాణము
పరిభా	పరిభాషేందు శేఖరము
పాండా	పాంచాలీ పరిణయము
పాండు	పాండురంగ మాహాత్మ్యము
పాణి	పాణినీయము
పా శి	పాణినీయ శిక్ష
పారిజా	పారిజాతావహరణము
పే సూ	శ్రీ పేరి సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు
ప్రభావ	ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము
ప్రా ప్ర	ప్రాకృత ప్రకాశము

బసవ
 బా ర
 బాలమ
 బాలస
 భ గి
 భాగ
 భా రా
 భా శ
 భాషాప్ర
 భీమ
 భీష్మ
 భోజరా
 మ త
 మను
 మ భా
 మ భా ప్ర
 ము కౌ
 ముగ్ధ
 -||-శ్రీరామ
 -||-దుర్గా
 -||-గిరీశ
 రస
 రసగం
 రాఘవ
 రామా
 లం నా
 ల కౌ మా
 ల మ
 ల శ శే
 వజ్రుల
 వరాహ

బసవ పురాణము
 బాలవ్యాకరణ రమణీయము
 బాలమనోరమ (సి కౌ టిక)
 బాలసరస్వతీయము
 భగవద్గీత
 భాగవతము
 భాస్కర రామాయణము
 భాస్కర శతకము
 భాషాప్రదీపము
 భీమఖండము
 భీష్మపర్వము
 భోజరాజీయము (సంగ్రము)
 మలమాసతత్వము
 మనుచరిత్ర
 మహాభాష్యము
 మహాభాష్య ప్రదీపము
 ముక్తలక్షణ కౌముది
 ముగ్ధబోధవ్యాకరణము
 శ్రీరామతర్క-వాగీశుని టిక
 దుర్గాదాసటిక
 గిరిశచంద్ర టిక
 రసమంజరి
 రసగంగాధరము
 రాఘవ పాండవీయము
 రామాఘ్నదయము
 లంకా నరసింహశాస్త్రిగారు
 లఘు కౌముది మార్గదర్శని
 లఘు మంజూష
 లఘు శబ్దేందు శేఖరము
 వజ్రుల చిన నీతారామస్వామి శాస్త్రిగారు
 వరాహ పురాణము

వసు	వసు చరిత్ర
వా	వార్తికము
వాక్యవ	వాక్య వదీయము
వాల్మీకి	వాల్మీకి ప్రాకృత వ్యాకరణము
వికృ	వికృతి వివేకము
విక్రమా	విక్రమార్క చరిత్ర
విజయ	విజయ విలాసము
వి పు	విష్ణు పురాణము
విరాట	విరాట వర్ణము
వృత్తి వి	వృత్తి విధారము
వై ని	వై జయంతి శోశము
వై పా	వై యాకరణ పారిజాతము
వై భూ	వై యాకరణ భూషణము
వై భూ సా	వై యాకరణ భూషణ సారము
వై భూ సా ద	వై యాకరణ భూషణ సారదర్పణము
వ్యా సం స	వ్యాకరణ సంహితా సర్వస్వము
శబ్దకే	శబ్దకల్పద్రుమము
శబ్దల	శబ్దలక్షణ సంగ్రహము (నూరి)
శబ్దస్తో	శబ్దస్తోమ మహానిధి
శబ్దా చిం	శబ్దార్థ చింతామణి
శ ర	శబ్దరత్నాకరము
శ ర శ	డా॥ శలాక రఘునాథ శర్మగారి లేఖ
శాంతి	శాంతి వర్ణము
శృ నై	శృంగార నైషధము
శృ శా	శృంగార శాకుంతలము
శ్లో వా	శ్లోకవార్తికము
షడ్భా	షడ్భాషా చంద్రిక
సఖా	సఖా వర్ణము
సర్వల	సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము
సా ద	సాహిత్య దర్పణము
సారస్వ	సారస్వత వ్యాకరణము

ని తా	నిద్ధాంత కౌముది
ని ము	నిద్ధాంత ముక్తావళి
సూ చి	సూరి చిత్తు కాగితముపై వ్రాసికొన్న వ్యాఖ్య (కి శే వెంపరాల వారి వ్యాసము నుండి)
సూత్రాం	సూత్రాండ్ర వ్యాకరణము (సూరి)
సూ ని	సూర్యరాయాండ్ర నిఘంటువు
సౌత్తిక	సౌత్తిక వర్ణము
హ స	హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము
హేమ. ప్రా.	హేమచంద్రుని ప్రాకృత శబ్దాను శాసనము
హేలా	హేలారాజీయము (వాక్య వ టిక)

ఇవి గాక యువయుక్త గ్రంథములు వ్యాసములు గలవు

పీరిక (తొలి కూర్పు 1858)

ఆంధ్రభాషకు లక్షణగ్రంథములు ప్రాచీనులు చేసినవి పెక్కులు కానఁబడుచున్నవి కొన్ని లక్షణగ్రంథముల పేళ్ళు మాత్ర మిప్పుడు వినఁబడుచున్నవి కానఁబడు గ్రంథములందు సంస్కృత సమములకు లక్షణములు బహుతరముగా రచింపఁబడినవి గాని తక్కిన భాషకు విశేషాకారముగా రచింపఁబడినవి కావు కాఁబట్టి యీ లక్షణగ్రంథములు చదువు వారికి నిస్సందేహముగా వచనరచన సేయు కౌశలము చిరకాలము బహులభ్యములందుఁ బరిశ్రమము¹ చేయక రానేరదు భాషాసమష్టికి లక్షణగ్రంథము కుదిరిన పక్షమందంత శ్రమ పడఁబనిలేదు తుదకు లభ్యపరిజ్ఞానము చాలని లక్షణపరిజ్ఞానమంత శ్లాఘ్యము కాదుగాని తుదముట్ట సర్వలక్షణ పరిజ్ఞానము లభ్యపరిజ్ఞానము చేతనే సాధింపట మిక్కిలి ధుష్కరము కాఁబట్టి యిట్టికొఱత వారింపఁబూని పెక్కులభ్యములు పలుమాటు సావధానముగాఁ బరిశీలించి రచనా ప్రణాళిక నిర్ణయించుకొని నా నేపుకొలఁదిన సంస్కృతభాషతో² సూత్రగ్రంథ మొకటి కావించితిని ఆ గ్రంథము బాలురకు సుసాధము గాకుండుటవలన దానియందలి సూత్రములు కొన్ని తెనిగించి ప్రకృత గ్రంథరూపముగా రచించినాఁడ

క మానితపునడక పేరిమి
మానసమున కింపుఁబెంప మనునంచలకున్
బోనిడి నీరస నీరము
జానుగ షీరంబు గొనుట సహజమకాదే

—గ్రంథకర్త.

-
- 1 పరిశ్రమము - ప్రథమ ముద్రణము పరిశ్రమ కొన్ని ముద్రణములు
2 భాషతో - ప్రథమ ముద్రణము భాషలో - నేటి ముద్రణములు

విషయసూచిక

సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము	1
సంధి పరిచ్ఛేదము	26
తత్సమ పరిచ్ఛేదము	87
అచ్చిక పరిచ్ఛేదము	155
కారక పరిచ్ఛేదము	200
సమాస పరిచ్ఛేదము	236
తద్ధిత పరిచ్ఛేదము	267
క్రియా పరిచ్ఛేదము	283
కృదంత పరిచ్ఛేదము	383
ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము	394

అనుబంధము

I ముఖ్య పారిభాషిక పదసూచిక	408
పరిశిష్టము	410
II చింతనీయాంశములు	411
III పారిభాషిక పదములు - తెలివిడి	414
IV బాలవ్యాకరణ గణపారము -	
నివేశనీయ శబ్దములు	415

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

- క శ్రీలతకుం బ్రాతయి వృష
శైలంబున వెలసి తనదు చాయ తెలయు ధ
న్యాళి దగ మాన్చి కోర్కులు
చాలంగా నొసఁగు కల్ప సాలముఁగొలుతున్
- క. అనయము లలితోక్తులతో
నొందరు వదం గూర్చి లక్ష్యయోజన మొప్పుం
గను బాలవ్యాకరణం
బనఁగా లక్షణ మొనర్తు నాంధ్రంబునకున్
- గీ. దిక్ప్రదర్శనముగఁ దెలిపెద నిందు ల
క్షణము గానఁ బూర్వ కవుల లక్ష్య
ములను లాఁటి లక్ష్యములఁగాంచి తక్కుల
క్షణ మెఱింగి కొనుఁడు చతుర మతులు

బాలవ్యాకరణ ఘంటాపథము

సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము

సంస్కృతమునకు వర్ణములేఁబడి. 1

అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఌ డి టి డి టి డి టి డి టి
క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ ణ, త థ ద ఢ న,
ప ఫ బ భ మ, య ర ల వ శ ష స హ శ

ఇందకారాదులచ్చులు కకారాదులు హల్లులు అష్టల్విభాగే
మీలాగుననే మీఁద నెఱుంగునది

వ్యా సంస్కృతభాషకు వర్ణములు = 50 ఇందకారాదులచ్చులు అనఁగా
పీనిలో, అకారము మొదలుకొని 'అః' వఱకుఁ గల 16 వర్ణములచ్చులు కక్క
రాదులు హల్లులు అనఁగా కకారము మొదలుకొని, శకారము వఱకుఁగల 34
వర్ణములు నిందు హల్లులు అచ్ + హల్ = అష్టల్ అష్టల్విభాగము =
అచ్చుల యొక్కయు, హల్లుల యొక్కయు విభజనము, ఈలాగుననే = ఈ
విధముగానే మీఁదన్ = చెప్పఁబోవు సూత్రములలో, ఎఱుంగునది = తెలిసి
కొనునది - అని యర్థము అకారాదులచ్చులు, కకారాదులు హల్లులు - అని
2, 3 సూత్రములతోఁ దెలిసికొనవలెనని తాత్పర్యము సంస్కృతము = పాణి
నీయము మొదలగు వ్యాకరణముచే సంస్కరింపబడిన భాష (కౌమారపాణి
నీయాది సంస్కృతాభిజ్ఞాన-భాషాప్ర) వర్ణము = స్థానాది భేదములచే వ్యక్తముగా
ధ్వనించునది (వర్ణ్యంతేవ్యక్తంధ్వన్యంత ఇతి వర్ణాః-తైత్తి) ఉదా చ - తాల
వ్యము ట - మూర్ధన్యము ి ఇత్యాది

విశే - 1) అచ్, హల్, అను సంజ్ఞలు సంస్కృతమున మాహేశ్వర సూత్రముల ప్రత్యాహారము వలన నేర్పడెను తెనుగున నివి కేవలసంజ్ఞలుగా గ్రహింపఁబడినవి మాహేశ్వరసూత్రములు = మహేశ్వరుఁడు పాణినిమహర్షికిఁ బ్రసాదించిన వదునాలుగు సూత్రములు 1) అ ఇ ఊ ణ్ 2) ఋ ౠ క్ 3) ఏ ఓ ఙ్ 4) ఐ ఔ చ్ ఈ సూత్రముల యందలి తుదిహల్లల నిద్వర్ణములని యందురు సూత్రములోని యే వర్ణమునైన ఇద్యర్ణముతో జోడించి వర్ణములను బ్రత్యాహరించుట (సంగ్రహించుట) ప్రత్యాహారమనఁబడును (ప్రత్యాహరయంతే సంక్షిప్తయంతేవద్దా; అత్ర ఇతి ప్రత్యాహరః - అనివ్యుత్పత్తి) మొదటి సూత్రము నందలి, అకారమును, దుది చకారముతో జోడింపఁగా "అచ్" అనుసంజ్ఞ యేర్పడెను కావున, అకారము, అకారము నుండి చకారము వఱకు మధ్యలోఁ గల వర్ణములు నచ్చులనఁబడును 5) హయవరద్ 6) లట్ 7) ఇ మ జ ణ నమ్ 8) య భ ఙ్ 9) ఘ థ ఢ ఢష్ 10) జ బ గ డ ద ఙ్ 11) ఖ ప ఛ త తట త వ్ 12) కవయ్ 13) శ ష స ర్ 14) హల్ ఈ యైదవ సూత్రమందలి, హకారమును దుది యిద్యర్ణమగు లకారముతో జేర్చఁగా, "హల్" అను సంజ్ఞ యేర్పడెను కావున, హకారము హకారము మొదలుకొని లకారము వఱకు మధ్యలోఁగల వర్ణములు, హల్లలనఁబడును ఈ సంస్కృత ప్రత్యాహార ప్లక్షతి తెనుగున నరెవడదు (11) సంస్కృతమునకు వర్ణములేఁబడి యనఁగా, లాక్షిక సంస్కృతమునకు వర్ణములేఁబడియని గ్రహింపనగును ఏలయన సంస్కృతమునకు వర్ణములు 17 కారప్లుతముతో నఱువదిచాలుగని పాణినియ శిష్యలోఁ జెప్పఁబడెను (111) హల్లల మీది అకారముచ్చారణార్థకము హకారాది ష్యకార ఉచ్చారణార్థ (నీ తొ) అకారవ్యవేత్ వ్యంజనానామ్ - త్రిత్రి (14) ఇందలి శకారము దుస్ స్పృష్టముతో నభిన్నమగు మూర్ధన్య శకారము ఉదా హేశనమ్ (వై పా 187 పు)

ప్రాకృతమునకు వర్ణములు నలువది. 2

అ అ ఇ ఈ ఊ ణ్ ఏ ఓ అం ఆః క ఖ గ ఘ, చ చ జ ఝ, ట ఠ డ ఢ ణ; త థ ద ఢ న, ప ఫ బ భ మ, య ర ల వ స హ శ.

కొందఱు మతంబున హ్రస్వవక్రంబులును బ్రాకృతమునందుఁ గలవు. కొందఱు మతంబున వక్రతమంబులుం గలవు ఎ ఏ ఓ ఓ లు వక్రములని, ఐ ఔ లు వక్రతమంబులని, ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు.

వ్యా ప్రాకృతభాషకు వర్ణములు = 40 ప్రాకృతము = ప్రకృతి సంస్కృతము దాని నుండి కలిగినది (ప్రకృతి సంస్కృతమ్ తత్రభవంతత్ర ఆగతంవా ప్రాకృతమ్ - హేమ ప్రా) ఇందు అకారాదులచ్చులు అనగా, అకారము మొదలుకొని, అః - వఱకుగల 10 వర్ణము లచ్చులు కకారాదుల్లు హల్లులు అనగా కకారము మొదలుకొని, శకారము వఱకుగల 30 వర్ణములు హల్లులు ప్రాకృతమున హ్రస్వవక్రములు, అనగా ఎఱలు కలవని కొంతమంది యభిప్రాయము ఈ వక్షమునఁ బ్రాకృతమునకు - 42 వర్ణములగును హ్రస్వ వక్రములే కాక, వక్రతమములు - అనగా - ఐ ఔ లు గూడఁ బ్రాకృతమునఁ గలవని కొంతమంది యభిప్రాయము ఈ వక్షమునఁ బ్రాకృతమునకు - 44 వర్ణములగును వక్రములు = ఎ ఏ ఓ ఓ లు హ్రస్వవక్రములు = ఎ ఓ, లు వక్రతమములు = ఐ ఔ లు ఈ పేరులను వ్యవహరించిన ప్రాచీనులు నన్నయాయదులు

విశే (1) వక్రములు, వక్రతమములు, ననుసంజ్ఞ లాంధ్రశబ్దచింతామణి యందుఁ గల్గింపఁబడిన లిపిలోనివక్రత్వ వక్రతమత్వములనుబట్టి యీ పేర్లు కల్పింపఁబడినవి "ఏజిధోవక్రః, వక్రతమఐవ" అం చిం చూ వై పా (11) ప్రాకృతము లాఱు విధములు షడ్విధేయం ప్రాకృతీచ, శారసేసిధ మాగధీ, వైశాచీ చూళికాపై శాచ్యపత్రంశ ఇతిక్రమాత్-భాషాప్ర (అహా) (111) హ్రస్వవక్రములు ప్రాకృతమున నరుదుగాఁగల వనుటకు-సంయోగే ఏదోతోః క్యచిత్ స్వరూపేణైవ హ్రస్యః ఏకః = ఎక్కొ త్రి ప్రా షడ్భా (11) వక్రతమములు కలవనుటకు - ఐదొచ కేషాః చిన్మతే భవత ఏవ, తైత్త వమ్ - తైత్తవం చందప్రా, షడ్భా

తెనుఁగునకు వర్ణములు ముప్పదియాఱు. 3

అ అ ఇ ఈ ఉ ఊ ఎ ఏ ఐ = ఓ ఓ ఔ = అం అః క గ చ-చ

జ ఙ ట ఠ డ ణ త ద న ప బ మ య ర ల వ శ హ శ

వ్యా అచ్చ తెనుఁగునకు వర్ణములు = 36 ఇందకారాదులచ్చులు అనగా, అకారము మొదలుకొని యరసున్నవఱకుగల 14 వర్ణములచ్చులు కకారాదులు హల్లులు అనగా, కకారము మొదలుకొని శకారమువఱకుగల 22 వర్ణములు హల్లులు

విశే (1) ఈయచ్చ తెనుఁగువర్ణములలో శకటరేఫము చేర్చఁబడలేదు ఫలయన, శకటరేఫము ప్రత్యేకవర్ణముకాదు రేఫము నూఁగివల్లుకుటచే శకటరేఫ

దప్పనిసరియైనచో వర్గపంచముతో వ్రాయవచ్చుననుటకు. వక్తి అని యుదాహరింపఁబడెను ఇట, పంక్తి - ఆసునది సర్వసమ్మతమగు రూపము (17) ఇ - ఆజ్ఞ (18) శ - శరము (19) ష - షండము

విశే - ఈ 19 వర్ణములతోఁ గూడినమాటలు సాధారణముగా సంస్కృత సమములగును రేవ - మొదలగునచ్చ తెనుఁగు శబ్దములలో 'త' కారాదులు క్యాచిత్రముగఁ గలవు చూ ము తొ - సంజ్ఞా జ 2

పారపరిశీలన పిత్రాణము క్తము అను కొన్ని ప్రతులలో ముద్రింపఁ

బడెను పిత్రాణము, కత్తము - అనియే యుండవలెను (వ్యా సం స)

క చ ట త ప లు పరుషంబులని, గ జ డ ద బ లు సరళంబులని చెప్పబడు. 5

వ్యా హల్లులలో - క చ ట త ప లు - పరుషములనబడును గ జ డ ద బ లు - సరళములనబడును (కచటతపాః పరుషాః గజడదబాస్తు సరళాః - ఆం చిం) కచటతపల యుచ్చారణము, గజడదబల, యుచ్చారణము కిందఁ బరుషము కావున, కచటతపలకుఁ బరుషములను పేరు సార్థకము గజడదబల యుచ్చారణము, కచటతపల యుచ్చారణము కందె సరళము గనుక, గజడదబ లకు సరళములను పేరు సార్థకము దంత్యచకారము పరుషమును, దంత్య జకారము సరళమును, నగునని 7 వ సూత్రమును బట్టి తెలియుచున్నది కాన, క చ ట త ప లు - పరుషములు గ జ డ ద బ లు - సరళములు నని సారాంశము (చూ 7 సూ)

ఇతరములగు హల్లులు స్థిరములు. 6

ఖఘజ, ఛర్షణ, రథణ, థధన, ఫభమ, యరలవశషసహశ.

వ్యా పరుషములు సరళములు కాక తక్కిన హల్లులు స్థిరములు (స్థిరా ఇతరే - ఆం చిం) ఇతరములు = పరుషసరళేతరములు కచచటతపలు పరుషములు, గజజడదబలు - సరళములు గనుక నివికాక తక్కిన హల్లులు స్థిరములు ఉదా ఖఘజ, ఛర్షణ, రథణ, థధన, ఫభమ, యరలవశషసహశ - అను 24 వర్ణములు స్థిరములు

విశే - ఇతరములగు హల్లులనుటచేఁ బరుషములు, సరళములు, స్థిరములు,

ననువిభజనము హల్లులకు సంబంధించినదని తెలియుచున్నది సందికార్యములతో నెట్టి మార్పులను బొందక స్థిరముగా నుండును గనుక వీనికి స్థిరములను పేరు కొందఱు సార్థకమందురు ఇది సంజ్ఞామాత్రమని కొందఱుందురు

వదసార్థక్యము - హల్లులనుదళము సార్థకము ఏరియన హల్లులననిచో, అచ్చులును స్థిరములు కావలసినద్యును

దంత్య తాలవ్యంబులయిన చజలు సవర్ణంబులు. 7

తాలవ్యచకారంబు దంత్యచకారంబునకును, దాలవ్య జకారంబు దంత్యజకారంబునకును గ్రాహకములని తాత్పర్యము

వ్యా దంత్యచజలును దాలవ్యచజలును సవర్ణములు సవర్ణములు = స్థాన ప్రయత్నములు సమానముగా గల వర్ణములు సవర్ణములనుటచే దాలవ్య చకారమునకు విధించిన వ్యాకరణకార్యములు దంత్యచకారమునకుఁ జెల్లును తాలవ్యజకారమునకు విధించిన వ్యాకరణకార్యములు దంత్యజకారమునకుఁ జెల్లును ఉదా॥ కచటతవలు వరుషంబులని గజడదబలు సరళంబులని చెప్పఁబడు (5 సూ) అను సూత్రమునఁదాలవ్యచకారము వరుషముగను దాలవ్య జకారము సరళముగను బేర్కొనఁబడెను కావున నీ 7 సూత్రములచే దాలవ్య చకారముతో పాటు దంత్య చకారమును బరుషముగను, దాలవ్య జకారముతోపాటు దంత్యజకారమును సరళముగను ఇట్లే తక్కినచోట్ల గ్రహింప వలెను

విశే - (1) వర్ణోత్పత్తిస్థానము, నాట్యంతరప్రయత్నము, వేనికిఁ ధుల్యముగ నుండునో, యవి సవర్ణము లనబడును “తుల్యాస్య ప్రయత్నం సవర్ణమ్” (పాణి) దంత్య తాలవ్యచజలు సవర్ణములు తాలవ్యచజల కుత్పత్తి స్థానము తాలువు దంత్య చజలకుఁ దాలువు, దంతములు నుత్పత్తిస్థానములు కావునఁ దాలుస్పర్శ - తాలవ్య చజలకు, దంత్యచజలకుఁ గల సమానధర్మము కనుక నుత్పత్తి స్థానము తుల్యమయినది రెండువర్ణములకు నాట్యంతర ప్రయత్నము స్పృష్టమే స్పృష్టమనఁగా, నాలుక తాలువు మొదలగు స్థానము లను బాగుగా స్పృశించు ప్రయత్నము ఇట్లు వర్ణోత్పత్తి స్థానము, నాట్యంతర ప్రయత్నము తుల్యమగుటచే దంత్య తాలవ్య చజలు సవర్ణములు ఇట్టివి పరస్పర గ్రాహకములగుట వ్యాకరణ వద్దతి కావునఁ దాలవ్య చజలకు విధించిన కార్యము దంత్య చజలకుఁ జెల్లునని వివరింపబడెను (11) దంత్య చజలు కేవల దంత్యములు కావు (9 సూ) కావున నీ సూత్రము యి 7 వర్ణముల సావర్ణ్యము వంటిది కాదు (నీ తొ 12)

స్పృశించ్చు తాలవ్య వృజల్కకు దంత్యవృజలకుఁగల సామాన్య ధర్మము కావుననే యివి సవర్ణములయినవి (చూ - 7 స్థా) నాలుక ప్రక్కభాగము దంతములను స్పృశించుట దంత్య చజల విశిష్టత కనుక నివి దంతతాలవ్య చజలసక, దంత్యచజలని కురుపాండవ న్యాయమున వ్యవహరింపబడును (111) తకారము దంత్యము కనుక, దంత్యచజలపై నిల్పు చిహ్నము తావడి కానోపును చజలపై బిందువును నిల్పి దంత్యతను సూచింపవలెనని యాంధ్రశబ్ద చింతామణి "దంత్యచజో గురురలౌచ బిందుయుతా" తావడితో దంత్యతను సూచించు పద్ధతి వాడుక తెక్కినది ఇది తెలుఁగులిపిలోని రెండంకెకాదు (1v) తకార ముచ్చారణార్థకమనుటకు - 'అన్యహతః' (సి కౌ 807) తకార యుచ్చారణార్థః - తత్త్వ అరత్ - అం చిం అంత్యహలు చ్చారణార్థః - అహో 299 దంత్య వృజల్క యుచ్చారణమును గూర్చి, చూ - వై పా 191 - 193 పు

**సంస్కృత సమంబులం దికారాంతములయిన శబ్దముల
యుపధా చజలు బహువచనంబు పరంబగునపుడు
దంత్యములగును. 10**

దప్ప సంస్కృత సమంబులందు దంత్యచజలు లేవని తాత్పర్యము ఉపధయనగాఁ దుది వర్ణమునకు ముందు వర్ణము అర్చి అర్చులు, రోచి రోచులు, పీచి పీచులు, రాజి రాజులు, వాజి వాజులు మఱియు రాజు శబ్దంబొక్కటి దంత్యయుక్తంబు కానంబడియెడి ఇతరములయిన చజల కుదాహరణములు చంద్రుడు, చామరము, చుక్రిక, చూర్ణము, చోరుడు, చౌర్యము, జియము, జాతి, జుగుప్స, జూటము ఇత్యాదులు

వ్యా సంస్కృత సమములలో చజ లుపధలుగా నుండు ఇకారాంత శబ్దములకు, బహువచనము పరమగునపుడాయుపధా చజలు దంత్యములగును ఉపధ = తుది వర్ణమునకు ముందు వర్ణము (అలోంత్యాత్సూర్య ఉపధా - పాణినీయము) అర్చి = అ + ర్ + చ్ + ఇ ఇట తుది వర్ణము 'ఇ' కారము దీని ముందు వర్ణము చకారము (చ్) కావున, చకారముపధ, ఉపధా చజలు = ఉపధలయిన చజలు అనఁగాఁ దుదివర్ణములకు ముందు వర్ణములుగ నుండు చజలు అర్చి + లు - అర్చి - ఇకారాంత శబ్దము చకార ముపధగాఁ

సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము

గలదు కాని, నిది చకార ముపధగాఁగల ఇకారాంత శబ్దమయినది. దీనికి బహువచనము పరమైనప్పుడు, దీనిలోని చకారము దంత్యమగును అర్చి + లు = అర్ + చ్ + ఇ + లు తత్సమి 45 చే - ఇత్వమునకు, ఉత్వమయి అర్ + చ్ + ఉ + లు = అర్చులు - అగును ఇట్లే రోచి + లు = రోచులు, వీచి + లు = వీచులు, రాజి + లు = రాజులు, వాజి + లు = వాజులు ఇవి తప్ప సంస్కృత సమములలో దంత్యచజలు లేవు ఇతరములయిన చజల కుదాహరణములు చంద్రుడు, చామరము, చుక్రిక, చూర్ణము, చోరుడు, చౌర్యము, జయము, జాతి, జుగుప్స, జూటము - ఇత్యాదులు వీనిలోని చజలు దంత్యములు కావు - తాలవ్యములేయగును రాజశబ్దంబొక్కటి దంత్యయుక్తంబు కానంబడియెడి రాజు శబ్దముతో ఇకార ముపధగాఁగలదు కానియుచి ఇకారాంతముకాదు బహువచనము పరమగుటయు లేదు ఐనను రాజు - అను శబ్దమునందలి ఇకార మొక్కటి మాత్రము దంత్యముగాఁ గనఁబడునని సూరి యభిప్రాయము

విశే - (1) అచ్చతెనుఁగుపదములందైనను, సంస్కృత సమములందైనను ఇ ఈ ఎ ఏ లంగూడిన చ జ లు తాలవ్యములే యగును అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ లం గూడిన చ జ లు మాత్ర మచ్చతెనుఁగున దంత్యములగును ఇవి సంస్కృత సమములయందుఁ దాలవ్యములేయగును ఈ ఖేదము స్పష్టపడుటకే అ ఆ ఉ ఊ ఓ ఓ ఔ లంగూడిన చ జ లకు - చంద్రుడు, చామరము, చుక్రిక, చూర్ణము, చోరుడు, చౌర్యము, జయము, జాతి, జుగుప్స జూటము - అనునవి చూపఁబడెను కాని, ఓ ఔలతోఁగూడిన ఇకారమునకు మాత్రము లక్ష్యములు చూపఁబడలేదు ఏలయన, జో, జౌలతోఁగూడికొనిన సుప్రసిద్ధ సంస్కృత శబ్దములు లేవు జోంగక (శబ్దక) జౌలాయన (వాచస్ప) మున్నగు సుప్రసిద్ధ సంస్కృత శబ్దములకు సంస్కృత సమరూపమునఁ బ్రయోగము చింతాచుణి సమ్మతముకాదు (ఇహతు ప్రవ్యాహర్యం సంకేతిత సుప్రసిద్ధమేవ పదమ్) కావున సూరి వీనికి లక్ష్యములు చూపలేదు

పదసార్థక్యము - (1) ఇకారాంతములయిన - అనుటచే, ఇకారాంతములు కాని శబ్దముల యివధా చ జ లు దంత్యములుకావు ఉదా॥ చంచు + లు, రజ్జు + లు - వీనిలోని చ జ లు దంత్యములుకావు (11) ఉపధా చజలు - అనుటచే చ జ లు ప ధ లు కానిచో దంత్యత లేదు ఉదా॥ పంచమి + లు అంజలి + లు వీనిలో చ జ లుపధలుగా లేవు కాన దంత్య చ జ లు కావు.

(111) బహువచనము వరంబగునపుడు - అనుటచే నేకవచనమునందలి చ జ లు దంత్యములు కావు ఉదా॥ అర్చి, రోచి, రాజి, వాజి (1౪) సంస్కృతసమంబు లందు, అనుటచే - తత్సమ 80 చే - ఏర్పడిన, అర్చి, రోచి - అను వానినే యిటు గ్రహింపవలెను అప్పుడే ఇకాంతములనుట సరిపడును (౪) రాజా శబ్దంబొక్కటి. అని యనుటచే, రాజా. అని ఉత్సవిశిష్టముగ నున్నప్పుడే దంత్యజకారమగునని నూరి యాశయము కావుననే రాజ శబ్దమనలేదు ఉదా॥ రాజా, రాజాలు ఓరాజ, నీవు రాజవు - అను చోటులందు జకారము దంత్యము కాదు, కాలవ్యమే

నకారంబు ద్రుతంబు. 11

వ్యా నకారంబు = 'ను' వర్ణము అనుగా బ్రత్యయాత్మకము (నన్నును), నాగమేత్మకము (నాచేతను) నవ్యయాత్మకము (ఎంతయును) నగు నువర్ణము ద్రుతము; విభక్త్యాగమదార్థోనుద్ధృతః - నూత్రాం) ద్రుతము = ద్రుతినందునది లోపించునది యన్నమాట ఇది లోపించినను నర్థము చెడదు ఉదా॥ నన్ను, నా చేత, ఎంతయు అవయవికమగు, నువర్ణము ద్రుతము కాదు ఉదా॥ చేను, పేను ఇందలి నువర్ణము, ప్రత్యయాగమావ్యయాత్మకము కాకుండుటచే ద్రుతము కాదు. చే, పే - అన్నచో నర్థమునుజెడును

విశే. సంధి పరిచ్ఛేదమున 'ను' వర్ణమే ద్రుతమూల రూపకముగ వ్యవహరింపఁబడి యున్నది (సంధి 17, 20 మొ) కొందఱు వ్యంజన నకారము గూడ (న్) ద్రుతమూల రూపమని నెలవిచ్చుట సరికాదు ద్రుతస్వర లోపముచే వ్యంజన నకారము నీర్ధించును "ఏకదేశ వికృత మనన్యవత్" అను పరిణాషచే బొల్లనకారము ద్రుతమగును ఇది ద్రుతమూల రూపము మాత్రము కాదు

ద్రుతాంతములయిన పదములు ద్రుతప్రకృతికములు. 12

ప్రథమా కయి పట్టి యొక్కేతరములయిన విభక్తులు-ఉత్తమ పురుషైక వచనంబులు - భూతతద్ధర్మాద్యర్థక ప్రథమ పురుషైక వచనంబులు-ఆశీరాద్యర్థకంబులయిన యెడు, తవర్ణకంబులు - శతృ తుమానంతర్య చేదాద్యర్థకంబులు - నేను తాను పదంబులును - వలె ప్రత్యులును ద్రుత ప్రకృతికంబులు.

నన్నున్; నాచేతన్, నాతోడన్; నాకొఱకున్, నావలనన్,

నాకందెన్, నాకున్, మాలోపలన్, మాయందున్, వత్తున్, వచ్చెదన్;
వచ్చెన్, వచ్చున్, వచ్చెడున్, ప్రసన్నులయ్యెడున్ కావుతన్, కొట్టు
చున్, కొట్టన్, కొట్టగన్, కొట్టుడున్, కొట్టినన్, వలెన్, ఎంతయున్,
పోలెన్, అయ్యున్, ఇత్యాదు లూహ్యంబులు

వ్యా ద్రుత మంతమందుగల పదములు ద్రుతప్రకృతికములు
అవేవఁగా-

1 ప్రథమాకయి వట్టి యొక్కేతరములయిన విభక్తులు అనఁగా దు,
ము, ఘ, లు, కయి, వట్టి, యొక్క - అనునవి కాక తక్కిన విభక్తులు చివరఁ
గల పదములు ద్రుతప్రకృతికములు ఉదా॥ నన్నున్ - ద్వి, (ప్రత్యయార్థక
ద్రుతము) నాదేతన్, నాతోడన్ - తృ, నా కొఱకున్ - చ, నావలనన్, నా
కందెన్ - పం, నాకున్, మా లోపలన్ - ష, మాయందున్ - స (ఇవి యాగ
మాతృక ద్రుతములు)

2 ఉత్తమ పురుషైక వచనంబులు ను - ఉత్తమ పురుషైక వచనము
(క్రియా 9, 10) కాన, ను - అను నుత్తమ పురుష క్రియా ప్రత్యయమంత
మందుగల పదములు ద్రుతప్రకృతికములు ఉదా॥ వత్తున్ - వచ్చెదన్ (ఇట
నుండి సేను లానుల వఱకుఁ బ్రత్యయార్థక ద్రుతములు)

3 భూత ప్రథమ పురుషైక వచనము అనఁగా ఎను - అను క్రియా
ప్రత్యయమంతమందుగల పదములు ద్రుత ప్రకృతికములు ఉదా॥ వచ్చెన్
(క్రియా 16)

4 తద్ధర్మాద్యర్థక ప్రథమ పురుషైక వచనంబులు అనఁగాఁ దద్ధర్మా
ద్యర్థము లను (క్రియా 22) దెలుపు, ను - అను క్రియా ప్రత్యయమంతమందు
గల పదములు, ద్రుతప్రకృతికములు వచ్చున్, వచ్చెడున్ (క్రియా 16, 22)

5 ఆశీరాద్యర్థకంబులయిన, ఎదు - త వర్ణకంబులు ఆశీస్సు మొదలగు
నర్థముగల ఎదు త - ప్రత్యయములు చివరఁగల పదములు ద్రుత ప్రకృతిక
ములు. ఉదా॥ ప్రసన్నులయ్యెడున్, ప్రసన్నులు కావుతన్ (క్రియా 26)
వర్ణకము = ప్రత్యయము

6 శత్రుర్థకము = రాతువునకుఁ గ్రియాన్వయమున వర్తమానార్థమునఁ
జేరు ద్రుతాంతమగు 'చు' వర్ణకము ఈ ద్రుతాంతమగు చువర్ణకముతోఁ
["చును"] గూడుకొనిన పదములు ద్రుత ప్రకృతికములు ఉదా॥ కొట్టుచున్
(క్రియా 43)

7. తుమర్థకము = ఏ క్రియ నిమిత్తము వేఱొక క్రియ జరుగునో

యాక్రియ తుమర్థకము (క్రియా 40) తుమర్థమున నగు "నుజి" వర్ణకముతోఁ గూడుకొనిన వదములు ద్రుతప్రకృతికములు ఉదా॥ కొట్టన్ కొట్టగన్ కొట్టు-
 ధాతువు కొట్టు + నుజి, ధాతువుయొక్క ఉత్పత్త్యుమగునని 'జి' అనునది తేలిపి తోపించును కాన, కొట్టు + నుజి = కొట్ట + ను కొట్టను = కొట్టన్, కొట్టను + కను కొట్టఁగను (క్రియా 115, 116)

8 అనంతర్యాద్యకము అనంతరము యొక్క భావమానంతర్యము అనంతర్యాద్యకము = అనంతరమున్న అను సర్థమున ధాతువునకుఁ జేరు ద్రుతాంతమగు "డు" వర్ణకము, ఈ ద్రుతాంత డువర్ణకముతోఁ గూడుకొనిన వదములు ద్రుతప్రకృతికములు ఉదా॥ కొట్టుడున్ = కొట్టిన యనంతరమున నని యర్థము (క్రియా 42)

9 చేదాద్యర్థకములు = చేదర్థకము మొదలగునవి చేదర్థకము = చేత్ శబ్దము యొక్క యర్థమున ధాతువునకుఁజేరు ద్రుతాంతమగు సవర్ణకము చేత్ = పశ్చాత్తరమును దెలుపును ఈ ద్రుతాంత సవర్ణకముతోఁ గూడుకొనిన వదములు ద్రుతప్రకృతికములు ఉదా॥ కొట్టినన్ = కొట్టిన పక్షమున కొట్టిన యెడల - అని యర్థము కొట్టు + న్ను ధాతువునకు ఇకారమాగమమయి కొట్టు+ఇ+నను = కొట్టినను, కొట్టినన్ - అగును (క్రియా 41)

10 సేను = తాను, వదంబులు ద్రుత ప్రకృతికములు ఇవి సర్వ నానుములు

11 వలె ప్రభృతులు = వలె మొదలగునవి ఉదా॥ వలెన్, ఎంతయున్, పోలెన్, అయ్యున్ ఇవి యవ్యయాత్మక ద్రుతములు ఇత్యాదులూహ్యంబులు ఈ సంది 25, 33, 39; కారక 33, క్రియా 21, 27, 40, 122 నూ

విశే - (1) సప్తమీ స-వర్ణకమున కిట నుదాహరణము చూపలేదు ఉదా॥ వనమునన్, లోవలన్ - అనునది బహువచనముపైఁ జేరును కావుననే, మాలోవలన్ - అని యుదాహృతము దీని తరువాతిది కనుక, మాయందున్ - అని చూపిరి నా యందున్ అనియు నుండవచ్చును (11) ఈ యుదాహరణము లన్నియు ద్రుతమునందలి యచ్చు సంది 20 చే లోపింపగా నేర్పడిన రూప ములు (111) ప్రసన్నులయ్యెడున్ (అది 1 106) అనుటచే నిది యాశీరాద్యర్థకమే యని నూచన. తద్దర్మాద్యర్థకమన్నచో, ప్రసన్నులగుదురు - కావలెను

ద్రుతప్రకృతులు గాని శబ్దంబులు కళలనంబడు. 13

రాముఁడు, రాములు, హయము, విష్ణువు, గోడ, మేడ,

అయ్య, అమ్మ, రామునికయి, జ్ఞానముఁబట్టి, నాయొక్క, -వచ్చిరి, వచ్చితివి, వచ్చితిరి, వచ్చితిమి, రాఁడు, రారు, రాదు, రావు, రాముఁ కొట్టక, తిట్టక, ఎత్తిలి, ఒత్తిలి, ఊరక, మిన్నక, బళి, అక్కట, ఏల ఇత్యాదు లూహించునది

వ్యా ద్రుతప్రకృతులు కాని శబ్దములను, కళలందురు ద్రుతాంతము లయిన పదములు ద్రుతప్రకృతికములు అవి కాని శబ్దములు కళలు

1 ప్రథమాకయి వట్టి యొక్క విభక్తులు చేసిన శబ్దములు ప్రథమకు ఉదా॥ రాముఁడు, రాముని, హయము, విష్ణువు, గోడ, మేడ, అయ్య, అమ్మ పీనిలో గోడ, మేడ, అగ్ని, అమ్మ అనునవి ప్రథమైక వచనము లోపించిన యచ్చ తెనుగు పదములు వీనిని స్త్రీసమములని యందురు కయి - రాముని కయి, వట్టి - జ్ఞానముఁబట్టి, యొక్క - నా యొక్క

2 క్రియలు - వచ్చిరి వచ్చితివి, వచ్చితిరి, వచ్చితిమి (వచ్చిరి, భూత-ప్రథమ పురుష బహువచనము వచ్చితివి వచ్చితిరి - భూత - మధ్యమ పురుష-ఏకవచనము, బహువచనము వచ్చితిమి - భూత - ఉత్తమ పురుష - బహువచనము)

3 వ్యతిరేక క్రియలు - రాఁడు, రారు, రాదు, రావు, రాము

4 వ్యతిరేక క్షార్థకములు - కొట్టక, తిట్టక

5 క్షార్థకములు - ఎత్తిలి, ఒత్తిలి (ఎత్తిలు+ఇ, ఒత్తిలు+ఇ)

6 అవ్యయములు (ప్రతిపదోక్తములు) ఊరక, మిన్నక (భూష్టి మ్మర్థకములు) బళి (ప్రశంసార్థకము) అక్కట (సంతాపార్థకము) ఏల (కిమర్థకము) ఇత్యాదులూహింపవలెను

విశే - ఎత్తిలి, ఒత్తిలి - అవ్యయములని కొన్ని వ్యాఖ్యలు కాని, యివి క్షార్థకములు కానోపును రాఁడు - మొదలగు వ్యతిరేక క్రియలను జూపు క్రమములో, కొట్టక, తిట్టక, యను వ్యతిరేక క్షార్థకములు చూవఁబడి యుండును కావున క్షార్థకములకు ముందు వీనిని జూపుటలోఁ గ్రమభంగశక్తిక లేదు (వ్యా సం స)

పార పరిశీలన - ద్రుత ప్రకృతులు గాని - అని ప్రథమ ముద్రణము కావున ద్రుతప్రకృతికములు కాని అను ముద్రణములు, సరికావు "అన్యేద్రుత ప్రకృతయః" అను చింతామణిని బట్టి ద్రుతప్రకృతులు - అని వ్యవహారము

హ్రస్వము మీఁది ఖండ బిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు వైకల్పికముగ నగును. 14

అడఁకువ, అడంకువ, అరఁటి, అరంటి, ఎఱుంగుట, ఎఱుంగుట, బలఁగము, బలంగము, మగఁటిమి, మగంటిమి,

వ్యా హ్రస్వముమీఁది యరసున్నకు నిండుసున్న వైకల్పికముగా నగును
[హ్రస్వము = ఏకమాత్రా కాలమునఁ బలుకఁబడు నచ్చు (ఏకమాత్రా భవేద్
హ్రస్వః) వైకల్పికము = విధించిన వ్యాకరణ కార్య మొక వక్షమున జరుగుట,
యొక వక్షమున జరుగక పోవుట ఉదా॥ అడఁకువ, ఇట నరసున్న హ్రస్వము
మీదఁగలదు ఏలయన డ-లోని అకారము హ్రస్వము ఈ సూత్రముచే నర
సున్నకు నిండుసున్న యయినచో, అడంకువ అను రూపము నీర్ధించును
వైకల్పికము కాన నిండుసున్న కానిచో అడఁకువ - అనియు నుండును ఇట్లే,
తక్కినచోట్లను రెండేసి రూపము లుండును

విశే - ఈ సూత్రమున ఖండబిందువునుండి పూర్ణ బిందువు సాధింపఁ
బడినది ఖండమునుండి పూర్ణమును జీంతామణి సాధించినట్లు పూర్వ వ్యాఖ్యాతలు
చెప్పి యుండుటచే నూరి ఖండమునుండి పూర్ణమును సాధించెను సత్య
మిట్లుండగాఁ బూర్ణమునుండి ఖండమును సాధించినచో నతివ్యాప్తి కలుగునని
భయపడి నూరి, ఖండము నుండి పూర్ణమును సాధించెనని కొందరు నెలవిచ్చిరి
ఈ వక్షమునఁ బూర్ణమునుండి ఖండమును సాధింపజాలని యనమర్థత నూరి
కాపాదించినట్లయినది కాన నీ యాశయము సరికాదు, సత్యమును గాదు.
ఖండమునుండి పూర్ణమును సాధించుట వర్ణనాత్మక వ్యాకరణమగుటచే బాల
వ్యాకరణ విషయమున లోపము కానక్కఱలేదు

పదసార్థక్యము - హ్రస్వముమీఁది - అనుటచే దీర్ఘముమీఁది ఖండ
బిందువునకుఁ బూర్ణబిందు వీ సూత్రముచేఁగాదు ఉదా తేఁటి, బోఁటి ఇట తేంటి,
బోంటి యని నిండుసున్న కాదు

దీర్ఘము మీఁద సాధ్య పూర్ణము లేదు. 15

వాఁడు, వీడు, రాఁడు, లేడు, కాబోలు, కాఁబట్టి, గోఁగులు,
రేఁగులు.

వ్యా దీర్ఘము మీద సాధ్యమగు పూర్ణ బిందువు లేదు దీర్ఘము = రెండు
మాత్రల కాలమునఁ బలుకఁబడిన యచ్చు [ద్విమాత్రో దీర్ఘ ఉచ్యతే] సాధ్య
పూర్ణము = వ్యాకరణ కార్యములచే సాధింపఁదగిన నిండుసున్న దీర్ఘము మీద
సాధ్యమగు నిండుసున్న యుండదు, ఉదా॥ వాఁడు ఇట 'వా' లోని 'అ' -

దీర్ఘము కాన దీని మీద సాధ్యమగు నిండునున్న యుండదు అరనున్న మూత్రమే యుండును ఉదా॥ వాడు, వీడు, రాడు, లేడు, కాఁబోలు, కాఁబట్టి, గోగులు, రేగులు

విశే - బిందువు నీర్థము, సాధ్యము నని రెండు విధములు [1] నీర్థ బిందువు = శబ్ద నీర్థమగు బిందువు అడఁకువ, అరఁటి వీనిలోనిది నీర్థమగు ఖండ బిందువు అర్థంకి, నారింజ మొదలగు వానిలోనిది నీర్థమగు పూర్ణ బిందువు [2] సాధ్య బిందువు = వ్యాకరణ కార్యములచే సాధ్యమగు బిందువు పూచెను+కలువలు = పూచెంగలువలు ఇది సాధ్యమగు ఖండబిందువు పూచెంగలువలు - ఇది సాధ్యమగు పూర్ణబిందువు దీర్ఘముమీద సాధ్యమగు ఖండ బిందువుండును ఉదా॥ వా+డుజ్ = వాడు, వీ+డుజ్ = వీడు [అచ్చిక 24] రా+డుజ్ = రాడు [క్రియా 91] లే+డుజ్ = లేడు [క్రియా 106] కాను+పోలు=కాఁబోలు కాను+వట్టి=కాబట్టి [సంధి 16, 17] గోను+లు= గో+గుజ్+లు = గోగులు రేను+లు = రే+గుజ్+లు = రేగులు [అచ్చిక 19] ఇట్టివి సాధ్యములగు ఖండబిందువులు వా+డుజ్ - ఇత్యాదు లలో తత్సమ 19 చే పూర్ణబిందువు, ఖండబిందువు రెండును ప్రాప్తించుచుండగా దీర్ఘము మీద సాధ్య పూర్ణము లేదు - అని యీ సూత్రము సాధ్యపూర్ణమును నిషేధించుచున్నది కావున ఖండ బిందువు మూత్రమే వచ్చి, వాడు - మొదలగు రూపము లేర్పడును కాఁబడివె - మున్నగుచోట్ల (సంధి 23, 37 మొ॥) సాధ్య పూర్ణ మీ సూత్రము చేతనే నిషేధింపఁబడు చున్నది

వదసార్థక్యము - (1) దీర్ఘము మీద - అనుటచే హ్రస్వము మీద సాధ్యపూర్ణముండును ఉదా॥ పూచెను+కలువలు = పూచెంగలువలు (సంధి 16, 17) (11) పూర్ణము లేదు - అనుటచే దీర్ఘముమీద సాధ్యమగు ఖండ బిందువుండును ఉదా॥ వాడు, వీడు మొ॥ (111) సాధ్య పూర్ణము లేదు అనుటచే దీర్ఘముమీద నీర్థపూర్ణ ముండును ఉదా॥ ఏకాండము, కాకాంటి, మాందాళి - మొ॥

సంస్కృత సమేతరములయిన తెలుగు శబ్దములయందుఁ బరుష సరళములకు ముందే బిందువు కానంబడుచున్నది. 16

వంకర, కలఁకువ, మంచు, త్రాఁచు, దంట, దాటు, కొంత, కోత. ఇత్యాదులూహ్యంబులు

వ్యా అచ్చతెనుగు శబ్దములలో బరుషసరళములకుముందు మూత్రమే బిందువు కనఁబడును బిందువు = పూర్ణబిందువు, ఖండబిందువు సంస్కృత

సమేతరము = సంస్కృతసమము కాక తక్కినది అన్యగా నచ్చతెనుఁగు
 పరుషములు = కచచటతపలు, సరశములు = గణజడదబలు ఉదా॥ వంకర,
 కల్లఁకువ, మంచు, త్రాఁచు, దంట, దాఁడు కొంత కోత - మొదలగునవి
 పినిలో బిందువు, కచటత - అను పరుషములకు ముందే కలదు తక్కిన
 య్యుదాహరణముల నిట్లే యూహించుకొనవలెను మచ్చునకీయుదాహరణములు
 చూపఁబడెను

పదసార్థకృము - (1) సంస్కృతసమేతరములయిన - అనుటచే
 సంస్కృత సమములలోఁ బరుష సరశేతరములగు హల్లులకు (స్థిరములకు)
 ముందు బిందువు కనఁబడును ఉదా॥ శంఖము సంఘము మొ॥ (11) పరుష
 స్తడశములకు ముందే - అనుటచే నచ్చతెనుఁగునఁ బరుషసరశేతరములగు
 హల్లులకు ముందు బిందువుండదు స్థిరమునకుముందు బిందువు కనఁబడినచో నది
 సంస్కృతసమమని గుర్తింపవచ్చును ఉదా॥ హంస, సింహము మొ॥

యకారంబును పువూవోవోలును దెలుఁగు మాటలకు

మొదట లేవు. 17

ఎవఁడు, ఎక్కడ, ఏమి, ఏల, ఉండ, ఊరు, ఒకఁడు, ఓడ,
 హరి యతఁడు, నిద్రపోయె నిట్టిచోట్ల, సంధివశంబున వచ్చిన యకార
 వకారంబులు గాని, పూర్వసిద్ధంబులు గావు వోధృవోధవ్య శబ్దములు
 దప్ప సంస్కృత సమంబులందు సహితము పువూవో వర్ణాదులగు
 శబ్దంబులు లేవని యెఱుంగునది ఉదకము, ఊర్మిక, ఓదనము

వ్యా అచ్చ తెనుఁగు పదములకు మొదట యకారమును, పువూవోవో
 లును లేవు యకారమనుటచే నేయచ్చతోఁ గూడిన యకారమును లేదు కావున
 నచ్చులనే వ్రాయవలెను ఉదా॥ ఎవఁడు, ఎక్కడ, ఏమి, ఏల పువూవోవోలును
 దెనుఁగు మాటలకు మొదటలేవు కాన ఉఊఒలనే వ్రాయవలెను ఉదా॥
 ఉండ, ఊరు, ఒకఁడు, ఓడ హరియతడు - దీనిలోని యకారము శబ్దసిద్ధము
 కాదు అసలు శబ్దము "అతడు" అనునది హరి + య్ + అతడు - అనుచో యకార
 మాగమముగ వచ్చినది హరి + య్ + అతఁడు = హరియతఁడు - అయినది
 (సంధి 3) నిద్రపోయె - దీనిలోని వకారమును శబ్ద సిద్ధము కాదు నిద్ర +
 పోయె - అనుచో - వకారమునకు వకారమయినది నిద్ర + పోయె = నిద్ర
 పోయె. సంధి 13 వోవర్ణము మొదటఁగల సంస్కృత సమములు రెండు

మాత్రమే కలవు అవివోధ్య వోధవ్యశబ్దములు వోధ్య = వోధ (తత్సమ 52) వోధవ్య = వోధవ్యము (తత్సమ 39) ఈరెండుతప్ప వువూవో వర్ణము లాదియందుఁ గల సంస్కృతసమములు మఱిలేవు కావున ఉఱిలదే (ఉ - సంస్కృతమునలేదు) వ్రాయవలెను ఉదా॥ ఉదకము, ఊర్మిక, ఓదనము

విశే - సంస్కృతసమములందు, వోధ, వోధవ్యమునను రెండుపదములే కలవనుటచేఁ దక్కిన సంస్కృతశబ్దములకు సంస్కృత సమరూపమునఁ దెనుఁగులోఁ బ్రవేశము లేదని గ్రహింపవలయును సంస్కృతమున, పుక, వోళికా, వోడా, వోరటః మొదలగు శబ్దములు కలవు కావుననే సూరిగారు వువూవో వర్ణాదులగు శబ్దములు సంస్కృత సమంబులందు లేవనిరి గాని సంస్కృతమునందు లేవని యనలేదు

పదసార్థక్యము . (1) యకారంబును . అనుటచే, నేయచ్చతోఁగూడిన యకారము నచ్చతెనుఁగున మొదటనుండదు (11) వువూవోవోలు . అనుటచేఁ దక్కిన వకారములు తెలుఁగు మాటలకు మొదట నుండవచ్చును ఉదా॥ వడి, వాడి, విసము, వీసము వెండి, వేడి, వైశము . మొ॥ (111) తెలుఁగుమాట లకు . అనుటచే సంస్కృత సమములలో యకారాది పదములుండవచ్చును. ఉదా॥ యతి, యాగము, యుగము, యోగము . మొ॥ సంస్కృతసమములలో 'వో' వర్ణమాదియందుఁ గల పదములు రెండు కలవు అవి - వోధ వోధవ్యము ననునవి (14) మాటలకు . అనుటచే, నపదములలో, యకారమును వువూవో వోలు మొదటనుండిన నుండవచ్చును ఉదా॥ యొక్క - ఇదిషష్ఠి విభక్తి ప్రత్యయము కాన నిది పదము (మాట) కాదు కనుక నాదిని దీనిలో యకార ముండుట బాధకము కాదు ఇట్లే, డుముపులు . అనువాని లోని 'పు' ప్రత్యయము, కృత్తులలోని 'పు' ప్రత్యయము (కృదంత 17) మొదట నుండుటలో వైరుధ్యము లేదు (4) మొదటలేవు . అనుటచే నివి తరువాతి వర్ణములుగా నుండవచ్చును ఉదా॥ కాయ, ఆవు . మొ॥

పారపరిశీలన . వువూవోవో వర్ణాదులగు . అని కొన్ని ప్రతులలో "వొ" ప్రక్షిప్తమయినది వువూవో వర్ణాదులగు . అను ప్రథమ ముద్రణమే యొప్పు ఏలయన ఒకారమే సంస్కృతమున లేదు కాన 'వొ' వర్ణ ప్రసక్తి యసంగతము

యరలవలు లఘువులని యలఘువులని ద్వివిధంబులగు. 18

హరి యతఁడు - ఇత్యాదులందాగమ యకారములఘువు.

తక్కిన యకారమలఘువు విఱుగు, మెఱుగిత్యాదులందు రేఫంబలఘువు ఇదే శకటరేఫమని చెప్పబడును శకటరేఫము తత్సమ తద్భవములందు లేదు పెరుగు కడుగిత్యాదులందు రేఫంబు లఘువు ఏకులు, పాకులు, త్రాకులని బహుత్వమందు రలడల కాదేశమయిన శకారమలఘువు తల, నెల యిత్యాదులందలి లకారము లఘువు. అతఁడుపలికె నిత్యాదులందున్న పాదేశ వకారము లఘువు తక్కిన వకారమలఘువు వర్ణ సమామ్నాయమందలి శకారము, వర్ణాంతరము గాని, యలఘు శకారము గాదని యెఱుంగునది

వ్యా యరలవలు లఘువులని, యలఘువులని రెండు విధములు లఘువులు = నాలుక, వర్ణోత్పత్తి స్థానములను శిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁబుట్టు వర్ణములు, లఘువులు (లఘూద్వారణే స్థానకరణ తై థిర్లం జాయతే - కాశికా) అలఘువులు = నాలుకయవే వర్ణోత్పత్తి స్థానముల నశిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁబుట్టు వర్ణములు అలఘువులు అనఁగా లఘువులకు నలఘువులకు వర్ణోత్పత్తి స్థానమొకదే యన్నమాట

1 యకారము - (1) లఘుయకారము = ఆగమయకారము లఘువు హరి + అతఁడు = హరియ + అతఁడు హరియతఁడు (సంధి 3) నాలుక తాలువును శిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁ బుట్టును గావున నీయాగమయకారము లఘువు (11) ఆగమ యకారముకాక తక్కిన యకారమనఁగా శబ్దసిద్ధ యకార మలఘువు ఉదా॥ కాయ, నాలుక తాలువు నశిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁ బుట్టును గావున నిందలి యకారమలఘువు

2 రేఫము - (1) సాదురేఫము లఘువు. ఉదా॥ పెరుగు, కడుగు నాలుక మూర్ధమును శిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁ బుట్టును గావున వీనిలోని సాదు రేఫము లఘువు (11) శకటరేఫమలఘువు ఉదా॥ విఱుగు, మెఱుగు నాలుక మూర్ధమున నశిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁ బుట్టును గావున నిందలి శకరేఫ మలఘువు

3 లకారము - (1) లకారము లఘువు ఉదా॥ తల, నెల, నాలుక దంతములను శిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁ బుట్టును గావున నిందలి లకారము లఘువు (11) అలఘు లకారము = బహుత్వమున రలడల కాదేశమయిన శకారమలఘువు ఉదా॥ ఏరు + లు = ఏకులు, పాలు + లు = పాకులు, త్రాడు + లు = త్రాకులు (ఆచ్చిక 13) నాలుక దంతముల నశిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁబుట్టును గావున నీ రలడల కాదేశమయిన శకార మలఘువు

4 (1) వకారము - లఘువకారము = వకారమున కాదేశమయిన, వకారము లఘువు ఉదా॥ అతఁడు + పలికె = అతఁడు పలికె (సంది 13) నాలుక దంతోష్ఠముల మొత్తమును శిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁ బుట్టును గావున, నిందలి పాదేశవకారము లఘువు (11) అలఘువకారము పాదేశ వకారముకాక తక్కినదనఁగా శబ్దనిర్ధ వకార మలఘువు ఉదా॥ తావి, మోవి నాళిక, దంతోష్ఠముల మొత్తము నశిథిలముగా స్పృశింపఁగాఁ బుట్టును గావున నిందలి శబ్దనిర్ధ వకార మలఘువు

శకటరేఫము తత్సమ తద్భవములందు లేదు అనఁగా దేశ్యములందు మాత్రమే యుండునని తాత్పర్యము వర్త సమామ్నాయమునందలి శకారము వర్ణాంతరము గాని, యలఘు శకారము గాదని యెరుంగునది దీని భావమిది యరలవలు, లఘువులని, యలఘువులని రెండు విధములు లఘువులగు యరలవలు మాత్రమే వర్త సమామ్నాయమునఁ జేర్పబడినవి. (3 నూ) అలఘువులగు యరలవలు వర్తసమామ్నాయమునఁ జేర్పబడలేదు ఏలయన, నివి ప్రత్యేకవర్ణము లనిపించుకొనవు వర్త సమామ్నాయమున (3) శకారమొకటి చూపఁబడినది దీని నలఘు శకారమని భ్రమవదరాదు అలఘుశకారమనఁగా, బహుత్వమున రలదలకాదేశమయిన శకారము త్రాకులు, పాకులు, ఏకులు - అనువానిలోని శకార మలఘువు వర్తసమామ్నాయమునఁ జూపినది వర్ణాంతరము = వేణువర్ణము అనఁగా, తకుకు, బెకుకు, మున్నగువానిలోని శబ్దనిర్ధమగు శకారము ఇది యలఘు లకారము కాదు కాఁగా, రదల కాదేశమయిన శకార మలఘువు ఇది ప్రత్యేక వర్ణముకాదు శబ్దనిర్ధ శకారము ప్రత్యేక వర్ణము ఇదే వర్ణ సమామ్నాయమందలి శకారము అని సారాంశము

విశే - (1) శకట రేఫము తత్సమ తద్భవములందు లేదని సూరియచార్యులు జెప్పెను, కాని తద్భవములలో నలఘురేఫమరుదుగాఁ గలదనియే యాయన యభిప్రాయము నిఘంటువులో కాటాయ శబ్దము తద్భవమనియు, నరుదుగా శకట రేఫము తద్భవములలోఁ గలదనియు సూరి వ్రాసెను 'కృచిత్రద్భవేపి శకటోద్యతే' కానఁ దద్భవములలో శకటరేఫముండనే యుండదని కొందఱు నెలవిచ్చుట సూరి హృదయమునకే విరుద్ధము తద్భవములలో శకటరేఫమధుదు గావునఁ బ్రాయోవాదముగాఁ దద్భవములలో శకటరేఫము లేదను లాక్షణిక మతము నిట సూరి సూచించెనని గ్రహింపనగును ఇట్లే తత్పురషోదుల్ లక్షణములు ప్రాయోవాదములే చూ సమాస 3 (11) అలఘు లకారమునకు వర్త సమామ్నాయమందలి శకారమునకు భేదమేమి? యని కొందఱు శంకింతురు.

అలఘు లకారము దంత్యమని వైయాకరణ సిద్ధాంతము ఇది లకారము నలఘువుగాఁ బలుకుటచే నేర్పడును రడలకును దంత్యతా పరిణామముగలదు రేఫమునకు - (1) లరయోరభేదః రోలంబః = లోలంబః (11) గరుడః = గలులో, (షడ్వా) (111) రామ = లేమ డకారమునకు - (1) లడయోరభేదః తాడీ = తాలీ (11) డోల (పేమప్రా) డస్య - దాడిమమ్ = దాలిమం (ప్రా ప్ర) గరుడః = గలులో, గుడః = గులో (షడ్వా) శబ్దసిద్ధ కకారము మూర్ధన్యము, కాన సీరెండును విభిన్నములు అలఘులకారము ప్రత్యేక వర్ణము కాదు లకారముపై బొట్టునిల్చిన నలఘులకార మగునని యాంధ్రశబ్ద చింతామణి (దంత్యవజ్రగురురలౌ చ బిందుయుతౌ) అలఘులకారమును వర్ణ సమామ్నాయము నందలి కకారపు లిపితోనే వ్రాయుచుండుట తబ్బిబ్బులకు మూలమయినది ఇది నేటి యువత్రష్టోద్ధారణముతో నిర్ణయింపవలసినదికాదు (111) శకట రేఫమును వర్ణాంతరమే యనరాదా? అని కొందఱుండురు కాని యనరాదన్నదే సమాధానము స్వరకాల స్థానకరణ యత్నభేదములచే వ్యక్తముగా, ననఁగా నితర వర్ణముల కంటె వేఱుగా ధ్వనించునది వర్ణమనబడును “స్వరతః కాలతః స్థానా త్రయేణ్మాను వ్రదానతః, ఇతి వర్ణవిదః ప్రామా” (పా జీ) ఈ పార్థక్య సామగ్రి, యలఘువులగు యురలవలకు లేదు అవ్రదానోద్ధారణములను బరిగ జించినచో, వర్ణసంఖ్యలు కొన్ని వందలగును అలఘువులగు య.వ.ల లను గూడ వర్ణ సమామ్నాయమున జేర్చవలసియుండును కాన నలఘు రేఫము వర్ణాంతరము కానేరదు

పార పరిశీలన - పెరుగు - ప్రథమ ముద్రణల పారము పెరుగు కొన్ని ముద్రణములు

సంస్కృత ప్రాకృత తుల్యంబగు భాష తత్సమంబు 19.

సంస్కృతము	సంస్కృతసమము	సంస్కృతము	సంస్కృతసమము
రామః	రాముడు	గోః	గోవు
విద్యా	విద్య	నౌః	నావ
హరిః	హరి	ద్యౌః	దివి
దేనుః	దేనువు	హృద్	హృది
భూః	భువి	జగత్	} జగత్తు జగము
పితృ	పిత		

ఇత్యాదులూహ్యంబులు

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	ప్రాకృత సమము
అగ్నిః	అగ్గీ	అగ్గి
అటిః	అడి	అడి
అలిః (పక్షౌగ్)	ఓలీ	ఓలి
కటుః	కారో	కారము
గౌరవమ్	గౌరవం	గౌరవము
జటా	జడా	జడ
మిరా	మేరా	మేర
యమః	జమో	జముడు
రాణ్ణీ	రాణి	రాణి
శృంగారః	సింగారో	సింగారము
శ్రీః	నీరీ	నీరి

ఇత్యాదు లెఱుంగునది.

వ్యా సంస్కృతతుల్యము, ప్రాకృతతుల్యము నగు వాష తత్పమము. తదే = అసంస్కృత ప్రాకృతములతో, తుల్యము = సమానము ఉదా॥ రామః సంస్కృతము రాముడు - సంస్కృతసమము ఇట 'రామ' శబ్దమునకు ప్రత్యయము చేరగా, రామః - అను ప్రథమైకవచనమేర్పడెను రామశబ్దమునకు తత్పమమును, బిందుపూర్వక డువర్ణకమును జేరగా రాముడు - అయ్యెను ఇట్లు తెలుగు విభక్తులు చేరుట, విభక్తి నిమిత్తకములగు చిన్న చిన్న మార్పులు మాత్రమే కలుగుట, తత్పమముల స్వభావము అగ్నిః - అగ్గి - అగ్గి - ఇట అగ్గి - అనునది ప్రాకృతరూపముతో సమానముగ నుండుటచే నిది ప్రాకృత సమమగును ఇట్లే తక్కిన రూపములు

విశే - అలిః - పక్షౌగ్ - అని వ్రాయబడెను అలి శబ్దమునకు 1) పంక్తి 2) చెలికత్తె, యని యర్థములు గలవు అలిః - అలి - అనునది - అను దానికిఁ బంక్తి యని మాత్రమే యర్థమును పొందుటచే

సంస్కృత ప్రాకృత భవంబగు భాష తద్భవము. 20

సంస్కృతము   సంస్కృతభవము   సంస్కృతము   సంస్కృతభవము

అకాశ	అకనము	మృగ.	} మొకము మొగము
కుడ్మమ్	గోడ		
చంద్రుడు	చంద్రుడు	వక్ర.	వంకర
తమిళము	తమగము	వేసర:	వేసడము
తామరనమ్	తామర	సముద్ర.	సంద్రము
నారాచ:	నారసము	సూచి	సూది
నిభ.	నెపము	స్మర:	మరుడు
	నెవము	హరణమ్	అరణము
ముఖమ్	మొకము	హరితాశమ్	హరిదళము
	మొగము		

ఇత్యాదులు గ్రహించునది

సంస్కృతము	ప్రాకృతము	ప్రాకృతభవము
అక్షర:	ఇంగలో	ఇంగలము
అపసరా:	అపసరా	అచ్చర
ఆశ్చర్యమ్	అచ్చేరం	అచ్చెరువు
పంచాశత్	పంచాసా	పనస
పుణిపీ	పుణిపీ	పుడమి
ప్రయాణమ్	ప్రయాణం	ప్రయాణము
ప్రవాళ:	ప్రవాళో	ప్రవాడము } ప్రగడము }
మత్సర:	మచ్చరో	మచ్చరము
యజ్ఞ	యజ్ఞో	యజ్ఞము లచ్చి

విష్ణుః	విష్ణూ	వెన్నుడు
బ్రహ్మః	వేణ్ణో	వెణ్ణు
సమృః	ఖంభో	కంబము
స్థూలమ్	థోరం	తోరము

ఇత్యాదులు తెలియునది

వ్యా సంస్కృతభవము, ప్రాకృతభవము నగు భాష తదభవము తద్ = ఆ సంస్కృత ప్రాకృతముల నుండి, భవంబు = పుట్టినది వర్ణలోపము మొదలగు మార్పులు కలిగి యేర్పడిన భాష తదభవము సంస్కృతభవమునకు॥
 ఆకాశః - సంస్కృతము ఆకసము - సంస్కృతభవము కాశ - అను దానితో కాకు సకారమయినది కా - లోని దీర్ఘము హ్రస్వమయినది చన్ద్రః = చంద్రుడు ఇట, తావ్య చకారము దంత్యచకార మయినది సంయుక్తాక్షరము విడిపోయి 'దురు' అని మాత్రినది తామరసమ్ - తామర ఇట వర్ణలోపము వక్రః = వంకర ఇట, క్ర = కర - అని వర్ణ వికర్ష కలిగినది చిందు వాగమమయినది ప్రాకృతభవములకు, ఇంగాలో - ఇంగలము గాలో - గల అయినది అచ్చరా - అచ్చర, చ్చ - చ్చ - అయినది దీర్ఘము హ్రస్వ మయినది ఇట్లే తక్కిన శబ్దముల విషయము సూహించుకొన వలెను

విశే - (1) ప్రాకృత వర్ణానికి భిన్నమగు మార్పులతో నేర్పడినవి సంస్కృతభవములు ఆకాశః - సంస్కృతము ఆకసము సంస్కృతభవము ఏలయన, ఆకాశః అను దానికిఁ బ్రాకృత రూపము, అయాసో అనునది (ప్ర ప్రా) ఇది ఆకసము - అయ్యెననుట కవకాశము లేదు కాన ఆకసము - సంస్కృతభవమే యగును ఇట్లే తక్కిన సంస్కృత భవముల విషయమున గ్రహింపవలెను ప్రాకృత రూపముల నుండి యేర్పడునవి ప్రాకృతభవములు ఇంగాలో - ప్రా ఇంగలము - ప్రాకృతభవము (11) పదము, వగడము అను క్రమమును బట్టి కొన్నియెడల వకారమునూ గకారముగునని సూచన

త్రిలింగదేశ వ్యవహార సిద్ధంబగు భాష దేశ్యంబు. 21

ఊరు, పేరు, ఇల్లు, ముల్లు, క్రోట, పేట, దూడ, మేడ, కోత లేత, తావి, మోవి ఇత్యాదు లరయునది

వ్యా తెలుగు దేశపు వాడుకతో నిద్దించిన భాష దేశ్యము తత్సమ తదభవములను నిర్దేశించిన పిమ్మట దేశ్యమును నిర్దేశించుటచే ద్రిలింగదేశ

వ్యవహార నిర్దమగు తత్సమ తద్భవేతర భాష దేశ్యమని గ్రహింపవలెను.
 త్రిలింగదేశము = తెలుగు దేశము ప్రాచీనకాలమునఁ దెలుగు దేశము.
 శ్రీశైలము, ద్రాక్షారామము, కాశేశ్వరము నను శివశ్రేతముల యందలి మూడు
 శివలింగములకు మధ్య నుండెడిది కావునఁ ద్రిలింగదేశమను పేరు కలిగెను
 త్రిలింగశబ్ద భవము తెలుగు - ఊరు, పేరు - ఇత్యాదులు దేశ్యములు

విశే - సూరి యిట నిర్బిండుకమగు పేట శబ్దము నుదాహరించెను
 పేట=హరములో నొక నరము సన్నిధికమగు పేట శబ్దమును సూరి యీ
 సూత్రము నొద్ద నుదాహరింపలేదు శ ర లో నీ రెండు శబ్దములు వేర్వేరుగనే
 చూపబడి యున్నవి

పార పరిశీలన - వేజ్ఞో - వ్రథమ ముద్రణ పారము వెజ్ఞో - అను
 ముద్రణములు సరికావు

లక్షణ విరుద్ధంబగు భాష గ్రామ్యంబు. 22

వస్త్రాడు, తెస్త్రాడు, వచ్చేని, తెచ్చేని, వచ్చేవాడు, తెచ్చే
 వాడు, వచ్చేటివాడు, తెచ్చేటివాడు ఈ భాష ప్రయోగంబున
 కన్పల్లంబు

వ్యాకరణ శాస్త్రమునకు విరుద్ధమయిన భాష గ్రామ్యము
 లక్షణము=వ్యాకరణాది శాస్త్రము ఉదా॥ వస్త్రాడు, తెస్త్రాడు ఇత్యాదులు ఈ
 భాష కావ్యములలో వాడఁదగినది కాదు

విశే - వస్త్రాడు, తెస్త్రాడు - అనువానిలో నరసున్నలు వ్రథమ
 ముద్రణము నుండి కలవు కావున నరసున్నలు చేర్చినంత మాత్రమున గ్రామ్య
 పద్ధములు సలక్షణములు కానేరవని తెలుపుట కరసున్నలు నిల్చినట్లు గ్రహింప
 నగును "వస్త్రాడు నీలభూపతి ఇస్త్రాడు" (చంద్ర వి) అవృక 1.125

అచార వ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రామ్యంబు. 23

వెద్దలు వ్యవహరించిన మాట గ్రామ్యంబయిన గ్రహింపఁ
 దగునని తాత్పర్యము. కఅకంరుడు, ప్రాణగొడ్డము, జీవగట్టి,
 కపిల కన్నులు, కపిల గడ్డము, కపిల ఐడలు

ఇది సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదము

వ్యాకరణకవుల ప్రయోగములందుఁ గన్పట్టు మాట గ్రామ్యమయినను

గ్రహింపఁదగునని యర్థము ఆర్యులు = పెద్దలు అనగా శిష్టకవులు
 గ్రామ్యము = లక్షణ విరుద్ధమగు భాష దృష్టంబు = చూడఁబడినది
 గ్రాహ్యంబు = గ్రహింపఁదగినది (1) కఠకంఠుఁడు ఇది బహుప్రీహి
 సమాసము "శ్రీ సమ ఘటితంబ యొకానొకండు బహుప్రీహి చూపెట్టెడు"
 (సమాస 6) అను లక్షణమునకు విరుద్ధముగ నుండుటచే నిది గ్రామ్యమయినది
 బహుప్రీహి సమాసమును శ్రీ సమములొనే కూర్చవలెనని యీ లక్షణము
 చెప్పుచున్నది శ్రీసమము = ప్రథమైక వచన ప్రత్యయము లోపించిన యచ్చ
 తెనుఁగు శబ్దము కఠకంఠుఁడు అనుచో కఠ - శ్రీ సమమేకాని కంఠ శబ్దము
 శ్రీ సమము కాదు ఇది యచ్చ తెనుఁగు శబ్దమే కాదు కావున సీసమాసము
 గ్రామ్యమయినది అయినను శిష్టకవులు ప్రయోగించినది గనుక గ్రాహ్యమే
 యగును (2) ప్రాణగొడ్డము - మొ - "కేవల సంస్కృత శబ్దము వికృతి
 శబ్దముతో సమనీంపదు" (సమాస 3 సూ॥ వివరణము) అను లక్షణమునకు
 విరుద్ధమగుటచే, ప్రాణగొడ్డము - మున్నగునవి గ్రామ్యము లయినవని సూరి
 యభిప్రాయము ప్రాణగొడ్డము ఇందు ప్రాణ - అనునది కేవల సంస్కృత
 శబ్దము (సంస్కృత ప్రాతిపదికము) గొడ్డము - అచ్చ తెనుఁగు శబ్దము కేవల
 సంస్కృత శబ్దమచ్చ తెనుఁగు శబ్దముతో సమాసము కాదను లక్షణమునకు
 విరుద్ధమగుటచే నిది గ్రామ్యమయినది అయినను శిష్టకవులు ప్రయోగించినది
 గావున గ్రాహ్యమయినది ఇట్టివే జీవగట్ట, కపిల కన్నులు, కపిలగడ్డము, కపిల
 జడలు - అనునవి వీనిలో జీవ, కపిల-అనునవి కేవల సంస్కృత శబ్దములు
 కట్ట, -కన్నులు, గడ్డము, జడలు - అనునవి యచ్చతెనుఁగు శబ్దములు
 కావున నివి గ్రామ్యములయినవి ఐనను శిష్టకవులు ప్రయోగించినవి తక్షణ
 గ్రాహ్యములయినవి

విశే - (1) కఠకంఠుఁడు - నన్నయాదులు ప్రయోగించినది కఠకం
 తెలుఁగు కంఠము - సంస్కృతసమము కావున నిది మిశ్ర బహుప్రీహి ప్రాణ
 గొడ్డము - తిక్కనాదులు ప్రయోగించినది జీవగట్ట - భారతేతర కవులు
 వాడినది కపిలకన్నులు, కపిలగడ్డము, కపిలజడలు - నన్నయ ప్రయుక్తము
 లని సూరి యభిప్రాయము ప్రాణగొడ్డము - మున్నగునవి వైరి పదములనియు
 శిష్టకవులు వాడుటచె గ్రాహ్యములనియు సూరి యాశయము (11) కఠకంఠుఁడు
 "కఠ+ము" + "కంఠ+ము" - అలౌకిక విగ్రహము సమాస 25 చే - కఠకంఠ -
 ప్రాతిపదికము తత్సమ 21 చే - కఠకంఠ తత్సమ 22 చే కఠకంఠ+దుత్
 తత్సమ 19 చే - కఠకంఠుఁడు కఠకంఠుఁడు = కఠయైన కంఠము వేనికి
 గలదో వాడు - నీలకంఠుఁడు, శివుడు (111) ఈ రూపములోని పాత న్యాయ
 మున ననింద్య గ్రామ్యములుగా గ్రాహ్యములన్న మాట

సంధి పరిచ్ఛేదము

ఉత్తున కచ్చుపరంబగునపుడు సంధియగు. 1

పూర్వ పర స్వరంబులకుం బరస్వరం జేకాదేశంబగుట సంధి
యనంబడు

రాముడు	అతడు	రాముడతడు
సోముడు	ఇతడు	సోముడితడు
మనము	ఉంటిమి	మనముంటిమి
అతడు	ఎక్కడ	అతడెక్కడ
ఇతడు	ఒకడు	ఇతడొకడు.

వ్యా హ్రస్వమయిన, ఉకారమున కచ్చుపరమగునపుడు సంధియగును
ఉత్తు = హ్రస్వమయిన ఉకారము ఇట హ్రస్వమయిన ఉకారమునకు, తకారము
దేర్పగా, ఉత్ - అని యేర్పడెను తకారము, హ్రస్వమయిన ఉకారమునకు,
జేర్పఁబడుటచే, ఉత్తు - అనఁగా హ్రస్వమయిన ఉకారమగును ఇట్లే, ఇత్తు =
హ్రస్వమయిన ఇకారము అత్తు = హ్రస్వమయిన అకారము (తత్సమ 45)
స్వరము = అచ్చు స్వయముగాఁ బ్రకాశించునది యని వ్యుత్పత్తి (స్వయం
రాజంతే ఇతిస్వరాః - తైత్తి) వర్ణాంతరాపేక్షలేకుండ స్వయముగా నుచ్చరింపఁ
బడునవి గావున నచ్చులను స్వరములందురు ఏకాదేశము = రెండక్షరముల
స్థానమున నొక యక్షర మాదేశమగుట ఆదేశము = ఒకధాని స్థానమున
శత్రువువలె వచ్చునది యాదేశమనఁబడును (శత్రువదాదేశః) కాఁగా, రెండక్ష
రముల స్థానమున నొక యక్షరము శత్రువువలె నగుట యేకాదేశమని
కాత్పర్యము రాముడు + అతడు = రాముడతడు ఇట, రాముడు,
లోని ఉకారము పూర్వస్వరము అతడు - లోని, అకారము - పరస్వరము.
ఉ + అ - అను రెండక్షరములకు, అకారమొక్కటే యాదేశమగుటచే నిది

యేకాదేశ మైనది సంధి = పూర్వవరస్వరంబులకుఁ పరస్వరం పేకాదేశంబగుట సంధియనంబడు పూర్వస్వరము, పరస్వరము నను రెండింటిస్థానమునఁ బరస్వరమొక్కచే శత్రువువలెనగుట సంధి యని తాత్పర్యము హ్రస్వమయిన ఉకారమునకు సంధినిత్యముగ నగును రాముఁడు + అతఁడు = రాముఁడతఁడు ఇటు "ఉ + అ" అను రెంటికిఁ బరస్వరమగు 'అ' అనునది యయినది సోముఁడు + ఇతఁడు = సోముఁడితఁడు "ఉ + ఇ" అను రెండింటికి బదులుగాఁ బరస్వరమగు "ఇ" అనునది యయినది ఇట్లే తక్కినవి

విశే - (1) "పూర్వవరస్వరంబులకుఁ బరస్వరం పేకాదేశంబగుట సంధియనంబడు" అని నిర్వచింపఁబడెను సంధి శబ్దము మొదటి 11 సూత్రములలోనే ప్రయోగింపఁబడెను 12వ సూత్రమున ఉత్త్యసంధి ప్రసక్తికలదు పూర్వవరస్వరములకుఁ బరస్వరం పేకాదేశంబగుట యను లక్షణము తక్కిన వానియెడ సరిపడదు కావునఁ దక్కిన వానిని సంధిపరిచ్ఛేదమున నిల్పుట సమంజసమా? యను ప్రశ్న కలుగును సంధి శబ్దమునకుఁ గల యర్థములలో వర్ణద్వయ మేకనమనునది యొకటి వర్ణద్వయమేకనము (రెండువర్ణముల కలయిక) స్వరసంధియందును, దక్కిన వ్యాకరణ కార్యములయందును గల సామాన్య ధర్మము కావున వర్ణద్వయమేకనమున నగు వ్యాకరణకార్యములను స్వరసంధులతోఁజేర్చి సూరి సంధిపరిచ్ఛేదమని వ్యవహరించెను కావున సంధిపరిచ్ఛేదమనఁగా వర్ణద్వయమేకనమున నగు వ్యాకరణ కార్యములను భైలుఫ్ గ్రంథభాగమని గ్రహింపనగును వర్ణద్వయ మేకనమున నగు నితర వ్యాకరణ కార్యములను సంధులనుట యోపచారికము "హరియతఁడు, నిద్రవోయె నిట్టి ఘోట సంధివశంబున వచ్చిన యకారవకారంబులు గాని పూర్వనిద్ధంబులు గావని యెఱుంగునది" (సంజ్ఞా 17) అని సూరిగారు యథాగమమును, గనదదవాదేశమును సంధి శబ్దముతో వ్యవహరించుట యోపచారికము (11) ఋకారము పరమగునపుడు సంధిలేదు (ప్రకీర్ణక॥)

పదసార్థకము - ఉత్తునకు - అనుటచే, హ్రస్వమయిన ఉ కారమునకే సంధి నిత్యము, దీర్ఘమగు ఉకారమునకుఁబ్లుతమగు ఊ కారమునకు సంధిరాదు "ఉత ఇతి తవరకరణం కిమ్ ఎట్టాయంటివి" అని సూరిచిత్తు కాగితముపై వ్రాసికొన్న వివరణము శంభూ + ఇమ్ము = శంభూ యిమ్ము ఇట్లు తవరకరణము సార్థకము

ప్రథమేతరవిభక్తిశత్రుచువర్ణంబులందున్న
యుకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగును. 2

నన్నున్	అడిగె	నన్నడిగె, నన్నునడిగె
నాకొఱకున్	ఇచ్చె	నాకొఱకిచ్చె, నాకొఱకునిచ్చె
నాకున్	ఆదరువు	నాకాదరువు, నాకునాదరువు
నాయందున్	ఆశ	నాయందాశ, నాయందునాశ
ఇందున్	ఉన్నాడు	ఇందున్నాడు, ఇందునున్నాడు
ఎందున్	ఉంటివి	ఎందుంటివి, ఎందునుంటివి
వచ్చుచున్	ఉండెను	వచ్చుచుండెను, వచ్చుచునుండెను.
చూచుచున్	ఏగెను	చూచుచేగెను, చూచుచునేగెను

వ్యా ప్రథమేతర విభక్తులందున్న ఉకారమునకు, శత్రుచువర్ణము సందున్న ఉకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగును ప్రథమేతర విభక్తులందున్న ఉకారమునకు - అనఁగా ద్వితీయాదులందున్న ఉకారమునకుని యర్థము నన్నున్ + అడిగె, నన్నున్ - ఇందలి 'న్ను' లోని ఉకారము ద్వితీయా విభక్తి ఉకారము కావున సంధి జరుగునపుడు విధాన సామర్థ్యముచే ద్రుతములోపించి, నన్ను + అడిగె = నన్నడిగె - అగును సంధి జరుగనిచో, నన్నున్ + అడిగె = నన్నునడిగె - అగును సంధి జరుగనిచో, ద్రుతము పరస్వరముతోఁ గలసిపోవునని గ్రహింపవలెను ఇట్లే కొఱకున్ (చతుర్థి), కున్ (షష్ఠి), అందున్ (సప్తమి) అను విభక్తులయందలి ఉకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగును

అందు వర్ణకము అందు - అనుదేశ్యపదమునకుపలక్షణము అందు అనునది ఇందు, ఎందులను గ్రహించును కావున అందు ప్రత్యయమునకు విధించిన కార్యములు వీని కగును (చూ 44 సూ) ఇందున్ + ఉన్నాడు = ఇందున్నాడు - సంధియయిన రూపము ఇందునున్నాడు - సంధి కానిరూపము ఇట్లే, ఎందున్ + ఉంటివి = ఎందుంటివి, ఎందునుంటివి శత్రుచువర్ణకము నందలి ఉకారమునకు - వచ్చుచున్ + ఉండెను = వచ్చుచు + ఉండెను వచ్చుచుండెను - సంధి యయిన రూపము వచ్చుచున్ + ఉండెను = వచ్చుచు నుండెను - సంధి కానిరూపము ఇట్లే చూచుచున్ + ఏగెను = చూచుచేగెను - సంధియయిన రూపము చూచుచునేగెను - సంధికాని రూపము

విశే - (1) "విధానసామర్థ్యాద్ ద్రుతస్యతోపః, నన్నడిగె, నన్నునడిగె" అని సూరి చిత్తు కాగితముపై వ్రాసికొన్న వివరణము (11) అచ్చవరమగుచో ద్రుతస్వరము తోపించునని, నన్నున్ + అడిగె - ఇత్యాదిగా లక్ష్యములను జూపుటచే గ్రహింపవలెను నన్నును + అడిగె = నన్నున్ + అడిగె (111) నన్నున్ - అనుచో "న్ను" లోని, ఉకారము విభక్తి ఉకారమెట్లగును? అన్నది ప్రశ్న కొందఱు న్ను - మ్ములు విభక్తి కాదేశములయ్యెననుట సూరి యభి ప్రాయమని నెలవిచ్చినారు ఈవక్షమున నన్ను, మమ్ము - అన్నంత వఱకే దూపనీర్ది జరుగును బాలవ్యాకరణమున, "తృతీయాదులకు నుగాగమంబగు" (తత్వమ-8) నని సూత్రింపబడెను ద్వితీయకు నుగాగమము రాదు కావున, న్ను - మ్ములు, విభక్తికి ముందాగమములయినట్లు ప్రక్రియ నూహించుకొన వలెను (అచ్చిక 24 వ్యాఖ్య) కొందఱిటఁ జింతామణిమతమున, న్ను - మ్ము లాదేశములే యని చర్చించినారు ఆ చర్చ యిట నచావశ్యకమగుటచేఁ ద్యాజ్యము (14) ఇందున్, ఎందున్ - అనునవి విడిగా నుండుట విశేషమని కొందరు నెలవిచ్చిరి కాని యివి పదములగుటచే విడిగానే యుండును విశేష మేమనఁగా, నాయందున్ - అనుచోటి 'అందు' విభక్తి, అందు శబ్దమున కుపలక్షణము, అందున్ + ఉన్నాఁడు = అందున్నాఁడు, అందునున్నాఁడు

పదసార్థక్యము - (1) ప్రథమేతర - అనుటచేఁ బ్రథమావిభక్తి, ఉకారము దీనికి లక్ష్యముకాదు 1 వ సూత్రమునకే లక్ష్యమగును "అప్రథమాయాః కిమ్-రాముఁడతఁడు" అని సూరి చిత్తుకాగితముపై వ్రాసికొన్న వివరణము (11) విభక్తి - అనుటచే, విభక్తికాని ఉకారమునకివిధి వర్తింపదు రామున్ + అడిగె = రామునడిగె ఇట, ము - లోని ఉకారము విభక్తి ఉకారముకాదు, గాన నీసూత్రమునకుఁ బ్రసక్తిలేదు సూ॥ 9 చే రాము నడిగె (రామడిగె-కాదు)

సంధి లేనిచోట స్వరంబుకంటెం బరంబయిన స్వరంబునకు

యడాగమంబగు. 3

ఆగమంబనఁగా వర్ణాధిక్యంబు

మా	అమ్మ	మాయమ్మ
మీ	ఇల్లు	మీయిల్లు
మా	ఊరు	మాయూరు

వ్యా సంధి లేనిచోట, నచ్చుకంటెఁ బరమయిన యచ్చునకు ముందు, యకారపూగమగునని సూత్రార్థము స్వరము = అచ్చు, యద్ + ఆగమ=

యదాగమము 'య' యని అకారముచ్చారణమునకుఁ జేర్చఁబడినది 'యే' అనునదే యాగమమగును అగమము = వర్ణాధిక్యము అనఁగా నొక వర్ణ మదనముగా వచ్చిచేరుట "మిత్రవదాగమః" అని లక్షణము అగమము మిత్రుని వంటిది కావున నొకవర్ణము, మిత్రునివలెఁ బ్రకృతుకు వచ్చి చేరుట యాగమమని తాత్పర్యము టకారమును జేర్చి నిర్దేశించిన యాగమ ముద్దిష్టమునకు, అనఁగా, దేన్ని కాగమముగ విధింపఁబడినదో దానికి, ముందుచేరును, కకారమును జేర్చి నిర్దేశించిన యాగమ ముద్దిష్టమునకుఁ జివరఁ జేరును - అని పాణినీయము "అద్యంతౌటకితౌ" మా + అమ్మ మా - లోని, 'అ' పూర్వస్వరము అమ్మ - లోని 'అ' కారము, స్వరముకంటెఁ బరమయిన స్వరము కావున దీనికి ముందు "యే" అనునది, యాగమమగును మా-యే + అమ్మ = మాయమ్మ - ఇట్లే, మీ + ఇల్లు-మీ-యే + ఇల్లు మీయిల్లు, మా + ఊరు = మా-యే + ఊరు మాయూరు

విశే - (1) సూరి, "యద్" కిమ్? అయ్యమరులు - అని వివరణము వ్రాసికొని యున్నారు దీర్ఘఫలమునకు - మా సమాస 14 నూ - విశే (11)
"మా + యొక్క + అమ్మ + ము -" ఇత్యాదు లలౌకిక విగ్రహములు

అత్తునకు సంధి బహుళముగా నగు. 4

మేన	అల్లుడు	మేనల్లుడు, మేనయల్లుడు.
పుట్టిన	ఇల్లు	పుట్టినిల్లు, పుట్టినయిల్లు
చూడక	ఉండెను	చూడకుండెను, చూడకయుండెను

బహుళగ్రహణముచేత శ్రీవాచక తత్సమ సంబోధనాంతము లకు సంధిలేదు

అమ్మ	ఇచ్చెను	అమ్మయిచ్చెను
దూత	ఇతఁడు	దూతయితఁడు
చెలువుఁడ	ఇందము	చెలువుఁడయిందము

సంస్కృతీయంబునకు సంధియగునని యథర్వణాచార్యులు చెప్పిరిగాని దానికిం బూర్వకావ్యంబులందుఁ బ్రయోగంబు మృగ్యంబు ఆదునిక కృతులందొకానొకచోట శ్రీవాచక తత్స ముఖములకు సంధి గానంబడియెడి గంగనుకా సె, నెలఁతిచ్చెను,

వెలయాల్వాదుల సంధిలేమి బాహుళకముచేతనే యని యూహించు నది.

వ్యా హ్రస్వమయిన అకారమునకు, సంధి బహుళముగా నగును అత్తు = హ్రస్వమయిన అకారము సంధి = పూర్వపరస్వరములకుఁ బరస్వర మేకాదేశ మగుట బహుళము = బహుళములను గ్రహించునది (బహున్ అర్థాన్ లాతి) ఈ యర్థములు నాలుగు విధములు "కృచిత్ ప్రవృత్తిః, కృచిదప్రవృత్తిః, కృచిద్విభాషాకృచిదన్యదేవ, విదేర్విధానం బహుధానమిష్య, చతుర్విధం బాహుళకం వదంతి" -కాశిక

(2) ప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణకార్యము నిత్యముగాఁబ్రవర్తించుట దీని కుదాహరణమిటఁ జూపఁబడలేదు, ఉదా॥ వండుచున్న + వాడు క్రియా 117దే.వకారము లోపించినచో వండుచున్న + ఆడు.అగును ఈ సూత్రమున బహుళముగానగు ననుటచే నిట సంధి నిత్యముగా జరుగును వండుచున్న + ఆడు = వండుచున్నాడు

(2) అప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణకార్యము ప్రవర్తించకపోవుట. బహుళ గ్రహణముచే శ్రీవాచక తత్సమ సంబోధనాంతములకు సంధిలేదు (1) శ్రీ వాచకమునకు అమ్మ + ఇచ్చెను ఇట అమ్మ శబ్దము శ్రీ వాచకము = శ్రీని బోధించు శబ్దము కాన నిందలి, అత్తునకు సంధిలేదు 3.చే యడాగమ మగును అమ్మయ్య + ఇచ్చెను = అమ్మయిచ్చెను (11) తత్సమమునకు - దూత + ఇతఁడు దూత.తత్సమము కావున సంధిలేదు, 3చే యడాగమము దూతయ్య + ఇతఁడు = దూతయితఁడు (111) సంబోధనాంతమునకు - చెలువుఁడ + ఇందము చెలువుఁడ - సంబోధనాంతము (ఓ చెలువుఁడ!) కాన సంధిలేదు 3చే - యడాగమము చెలువుఁడ - య్య + ఇందము = చెలువుఁడయిందము వెలయాల్వాదుల సంధిలేమి బాహుళకముచేతనే యని యూహించునది వెల + ఆలు - మొదలగు వానియందు బహుళముగ నగు ననుటచే సంధిలేదు వెల + ఆలు సంధిలేదుగాన 3చే.యడాగమము వేలయ్య + ఆలు = వెలయాలు

(3) విభాష - విధించిన వ్యాకరణకార్య మొకపక్షమున జరుగుట, యొక పక్షమున జరుగక పోవుట ఉదా మేన + అల్లుడు = మేనల్లుడు - సంధి జరిగిన రూపము, సంధిలేనప్పుడు, 3చే.యడాగమము మేనయ్య + అల్లుడు = మేనయల్లుడు ఇట్లే పుట్టిన + ఇల్లు = పుట్టినిల్లు, చూడక + ఉండెను = చూడకుండెన్ను చూడకయుండెను.

4. ఆన్యకార్య ప్రవృత్తి = వేఱొక వ్యాకరణ కార్యము జరుగుట ఈ అత్త సంది సూత్రమున నీ ప్రయోజనమునకుఁ బ్రసక్తిలేదు

సంస్కృతీయము = సంస్కృతమునకు సంబంధించినది అనఁగా సంస్కృతసమమని తాత్పర్యము సంస్కృతసమములయందలి యత్తునకు సంది యరుదుగా నగునని యథర్వణాచార్యులు చెప్పినారు కాని భారతాది ప్రాచీనకావ్యములలోఁ బ్రయోగము మృగ్యము మృగ్యము = వెదకఁదగినది కనఁబడలేదన్నమాట అముక్తమాల్యదాదులగు నర్వాచీన కావ్యములలో శ్రీవాచకములకుఁ దత్సమములకుఁ నరుదుగా సందికనఁబడును తత్సమమునకు - (=సంస్కృతీయము) గంగ - అను, కాసె = (గంగయనెడి కాసె) గంగను కాసె గంగ = సంస్కృతసమము (తత్సమము) కానీ నిది సంస్కృతీయమున కుదాహరణము శ్రీ వాచకమునకు - నెలఁత + ఇచ్చెను = నెలఁతిచ్చెను నెలఁత = శ్రీవాచకము

విశే - (1) పూర్వకావ్యంబులు = భారతాది ప్రాచీన కావ్యములు ఆధునిక కృతులు = అముక్తమాల్యదాదులగు, నర్వాచీన కావ్యములు కొందఱు అథర్వణునకుఁ బూర్వకావ్యంబులయందనియు, అథర్వణున కనంతర కాలిక కృతులందనియు నర్థమని నెలవిచ్చినారు కాని యీయర్థ నిర్ణయము కృత్రిమము (11) "కుత్ర చిత్సంస్కృతీయోపి ప్రాజోవ్యత్రవపేచ్ఛ్యతి" అని యథర్వణ కారిక సంస్కృతీయములందును, నొకానొకచో, నచ్చు చ్యుతమగునని దీని యర్థము సంస్కృతీయమున కొకానొకచో సందియగునని తాత్పర్యము (11) వెలయాలు + అది = వెలయాల్వాది వ్యాకరణమునఁ దెనుఁగు శబ్దములను సంస్కృతముగ ననుకరింపుట పరిపాటి కావున నిట యణాదేశ సంది జరిగినది ఇట్లే, తక్కినచోట్ల, గ్రాహ్యము (14) గంగను కాసె అముక్త 2-9

వదసార్థక్యము - అత్తునకు - అనుటచే, దీర్ఘమగు అకారమునకు సంది లేదు మా + అమ్మ = మాయమ్మ అహః + అనె = అహాయనె మొ॥

పారపరిశీలన - అథర్వణ - ముద్రణస్థానిత్యము కావచ్చును చూ తత్సమ 75

ఏమ్యాదుల యిత్తునకు సంది వైకల్పికముగా నగు. 5

ఏమి, మఱి, కిషష్ఠి, అది, అవి, ఇది, ఇవి, ఏది, ఏవి

ఇది యాకృతి గణంబు

ఏమి అంటివి ఏమంటివి, ఏమియంటివి

మఱి ఏమి మఱేమి, మఱియేమి.

హరికిన్ ఇచ్చె హరికిచ్చె, హరికినిచ్చె.

వ్యా ఏమి మొదలగువాని యిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగ నగును
 ఇత్తు=హ్రస్వమగు, ఇకారము (చూ 1) వైకల్పికము = విధించిన కార్య మొక
 పక్షమున నగుట, యొకపక్షమునఁ గాకండుట ఏమి + అంటివి = ఏమంటివి=
 సంధి యయిన రూపము సంధికానిచో, 3వే-ఏమి-య్ + అంటివి = ఏమి
 యంటివి మఱి + ఏమి = మఱేమి 3వే-మఱి + య్ + ఏమి = మఱి
 యేమి కళయయినచో సంధితేనియెడల యడాగమమగును ఏమి, మఱి-కళలు
 గనుక యడాగమ మయినది హరికిన్ + ఇచ్చె సంధి యగునపుడు ద్రుతము
 లోపించి హరికి + ఇచ్చె = హరికిచ్చె - అగును సంధి లేనప్పుడు హరికిన్ +
 ఇచ్చె - ద్రుతము పరాచ్చుతోఁ గలిసి - హరికినిచ్చె - అగును ద్రుతప్రకృతి
 కమునకు సంధితేనప్పుడు పౌల్లునకారము పరాచ్చుతోఁ గలియును, హరికిన్ -
 ద్రుత ప్రకృతికముగానఁ బౌల్లు నకారము పరాచ్చుతోఁ గలిసినది

ఏమ్యాదులు - ఏమి, మఱి, కిషష్టి, అది, అవి, ఇది, ఇవి, ఏది, ఏవి,
 ఇది యాకృతిగణము కిషష్టి-షష్టి విభక్తి ప్రత్యయమగు 'కి' ఆకృతి గణము=
 సమానాకృతిగల శబ్దమును బ్రయోగాను సారముగఁ జేర్చుకొనఁదగిన గణ
 మాకృతి కి ము

ఏమ్యాదులలో 'కి' షష్ఠిని బరించిన సామర్థ్యమున (వ్యా సం స 213 పు)
 నింకాది విధి (9నూ) ప్రవర్తిల్లదు సంధి వైకల్పికముగా నగును హరికిచ్చె,
 హరికినిచ్చె

పదసార్థకృత్యము - ఇత్తునకు అనుటచే దీర్ఘ మయిన ఇకారమున కీర్తిత
 వర్తింపదు ఏమి + అనియె = ఏమియనియె మీ + ఇల్లు = మీయిల్లు మే॥

క్రియాపదంబులం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు. 6

వచ్చిరి - అప్పుడు వచ్చిరప్పుడు, వచ్చిరి యప్పుడు,
 వచ్చితిమి ఇప్పుడు వచ్చితిమిప్పుడు, వచ్చితిమి యిప్పుడు

వ్యా క్రియాపదములలో హ్రస్వమయిన ఇకారమునకు సంధి వైకల్పి
 కముగా నగును వైకల్పికము = విధించిన వ్యాకరణకార్య మొకపక్షమున
 జరుగుట, యొక పక్షమున జరుగకపోవుట ఉదా॥ వచ్చిరి + అప్పుడు =
 వచ్చిరప్పుడు - సంధియైన రూపము సంధితేనిచో, 3వే-వచ్చిరి-య్ + అప్పుడు =
 వచ్చిరియప్పుడు - అగును వచ్చితిమి + ఇప్పుడు = వచ్చితిమిప్పుడు-సంధి
 యైన రూపము సంధితేనిచో, 3వే వచ్చితిమి-య్ + ఇప్పుడు = వచ్చితిమి

యిప్పుడు వచ్చిరి - ప్రథమ పురుషబహువచనము వచ్చితిమి - ఉత్తమపురుష బహువచనము పిని యిత్తునకే సంధివైకల్పికము క్రియాపదములు = ధాతువు లకుఁ ప్రథమపురుష క్రియా ప్రత్యయములుచేరి యేర్పడు పదములు ప్రథమ పురుషక్రియలు ధాతువులకు మధ్యమ పురుషక్రియా ప్రత్యయములు చేరి యేర్పడు పదములు మధ్యమ పురుషక్రియలు ధాతువుల కుత్తమపురుషక్రియా ప్రత్యయములు చేరియేర్పడు పదములు లుత్తమ పురుషక్రియలు (క్రియా 11)

ఏకే - వచ్చితిని - అను క్రియలోఁ జివర ఇకారముగలదు కాని, వచ్చితిని + ఇపుడు - అనుచో నచ్చువరమగునపుడు ద్రుతమునందలి యచ్చు లోపించుట బాలవ్యాకరణ వద్దతి కావున వచ్చితిని + ఇపుడు = వచ్చితిన్ + ఇపుడు-అగును 9వే - సంధిలేదు గనుక ద్రుతము వరాచ్చుతోఁ గలిసి-వచ్చితి నిపుడు - అను రూపమేర్పడును

మధ్యమపురుష క్రియలయం దిత్తునకు సంధి యగును. 7

ఏలితివి	అపుడు	ఏలితివపుడు
ఏలితి	ఇపుడు	ఏలితిపుడు
ఏలితిరి	ఇపుడు	ఏలితిరిపుడు

వ్యా మధ్యమపురుష క్రియలందు హ్రస్వమయిన, ఇకారమునకు సంధి సేక్యము మధ్యమపురుషక్రియలు = చూ-సంధి 6, క్రియా 11 ఏలితివి + అపుడు = ఏలితివపుడు ఏలితి + ఇపుడు = ఏలితిపుడు ఏలితివి-దీనిలో, క్రియా 24వే వకారము లోపించిన, ఏలితి + ఇ 11వే-సంధిజరిగి, ఏలితి- అగును ఏలితివి, ఏలితి - మధ్యమ పురుషైకవచనములు ఏలితిరి + ఇపుడు = ఏలితిరిపుడు

క్వార్థంబైన యిత్తునకు సంధి లేదు. 8

వచ్చి.. ఇచ్చెను : వచ్చియిచ్చెను

వ్యా క్వార్థమగు ఇత్తునకు సంధిలేదు ఇత్తు=హ్రస్వమయిన, ఇకారము క్వార్థము = ఏకాశ్రయంబులగు క్రియల లోపల నెయ్యది పూర్వకాలికంబగుం దద్వాదియగు ధాతువున కివర్ణకంబగు ఇదియె క్వార్థంబు నాఁబడు (క్రియా 38) ఏకవ్యక్తికిఁ జెందిన క్రియలలోఁ బూర్వకాలమున నగు క్రియను దెలుపు ధాతువునకుఁ జేరు ఇ ప్రత్యయమును క్వార్థకమని యందురు ఉదా॥ వచ్చి యిచ్చెను ఇట, వచ్చుట, యిచ్చుట యని రెండుక్రియలు (=వనులు) కలవు ఈఁబటిలో వచ్చుట పూర్వకాలమున నయిచ్చియ ఈరెండు క్రియలు నేకవ్యక్తి

నాశ్రయించినవే ఏలయన వచ్చినవాడు, నిచ్చినవాడు నొక్కడే కాన,
 $వచ్చు + ఇ = వచ్చి - అయినది వచ్చి - లోనిది క్త్వార్థమగు ఇకావము దీనికి$
 సందిలేదు కనుక ఇదే - యదాగమము వచ్చి - య్ + ఇచ్చెను = వచ్చియిచ్చెను
 విశే - క్త్వార్థమగు ఇత్తునకు సందిలేదని యథర్వణాదార్యులు చెప్పినారు
 “క్త్వార్థేతో నభవేత్సదా” - వికృతావతమున క్త్వార్థకసంది లేదు కాన సూరి
 క్త్వార్థమగు ఇత్తునకిందు సంది సంగీకరింపలేదు (క్వాపి సవర్ణే దృశ్యతే-
 సూత్రాం)

ఇకాదులకుఁ దప్ప ద్రుత ప్రకృతికములకు సందిలేదు. 9

ప్రథమేతర విభక్తి విధి నిరవకాశంబు గావున దీనిని బాధించెడిని.

వచ్చున్	ఇపుడు	వచ్చునిపుడు.
చూడన్	అయితి	చూడనయితి
ఉండెడిన్	అతఁడు	ఉండెడినతఁడు

ఇక, ఇఁగ, ఎట్టకేలకు, ఎట్టకేని ఈయవి యికాదులని
 యెఱుంగునది వీనికి సంది వైకల్పికము

వ్యా ఇక - మొదలగు వానికిఁ దప్ప తక్కిన ద్రుత ప్రకృతికములకు
 సందిలేదు ఇకాదులు = ఇక, ఇఁగ, ఎట్టకేలకు, ఎట్టకేని ఈ నాలుగు
 నికాదులు వీనికి సంది వైకల్పికము ఉదా॥ ఇకన్ + ఏల = ఇకేల్ల,
 ఇకనేల ఇత్యాది తక్కిన ద్రుత ప్రకృతికములకు సందిలేదు ఉదా॥ వచ్చున్ +
 ఇపుడు = వచ్చునిపుడు వచ్చున్ - అనునది ఇకాదులలోనిది కాదు గనుక
 దీనికి సందిలేదు కావునఁబోల్లు సకారము పరాచ్చుతోఁగలిసి వచ్చునిపుడు -
 అయినది ఇట్లే, చూడన్ + అయితి = చూడనయితి ఉండెడిన్ + అతఁడు =
 ఉండెడినతఁడు - అను రూపములగును

ప్రథమేతర విభక్తివిధి నిరవకాశంబు గావున దీనిని బాధించెడిని దీనికి
 వివరణము - ప్రథమేతర విభక్తి విధి యనఁగా - ప్రథమేతరవిభక్తి శత్రర్థ
 చువర్ణంబులందున్న యుకారమునకు సంది వైకల్పికముగా నగును - సూత్రము
 (2నూ) ఇది నిరవకాశము = అవకాశములేనిది ఈ యికాదివిధి (9 నూ)
 ప్రవర్తించినచో నుండుట కవకాశము లేనిదన్నమాట నిరవకాశ మెట్లనగా -
 నన్నున్, కొఱకున్, కున్, అందున్, ఇందున్, ఎందున్, శత్రర్థకమగు, చున్ -
 అనువానికి ప్రథమేతర విభక్తి సందివైకల్పికముగ నగును ఇవన్నియు ద్రుత
 ప్రకృతికములు నన్నున్ - మొదలగునవి, ఇకాదులలోనివి కావు (ఇక ఇఁగ,

ఎట్టకేలకు ఎట్టకేని - అను నాలుగు మాత్రమే యి(కాదులు) కావున పీనికి, ఇ(కాది విధిచే సంధిని నిషేధించినచో, బ్రథమేతర విభక్తి విధి కుదాహరణములే యుండవు కానఁ బ్రథమేతర విభక్తివిధి నిరవకాళము ఇ(కాది విధి (ఈ-9నూ) సావకాళము = అవకాళముతోఁ గూడుకొనినది అనఁగాఁ బ్రథమేతర విభక్తి విధికిఁగల యుదాహరణముల యెడఁ బ్రవర్తింపక పోయినను వేణుదాహరణములు దీనికిఁ గలవని తాత్పర్యము ఇది సావకాళమెట్లనఁగా - ప్రథమేతర విభక్తి విధికి, నన్నున్ + అడిగె - మొదలగునవి యుదాహరణములు పీనిపైఁ బ్రవర్తింపకపోయినను నీ ఇ(కాది సూత్రము వ్యర్థము కాదు ఇది యుండవలసిన సూత్రమే ఏలయన, వచ్చున్ + ఇప్పుడు, చూడన్ + అయితి, ఉండెడిన్ + ఆతఁడు - మున్నగుచోట్ల సంధిలేదని చెప్పటకు, ఇ(కాది విధి యుండక తప్పదు ఇట్లు ప్రథమేతర విభక్తి విధి కిచ్చిన యుదాహరణముల యెడ దీనికిఁ బ్రవృత్తి లేకపోయినను, నిది యుండుట కవకాళము కలదు కాన నీ యి(కాది విధి సావకాళము నిరవకాళములగు విదులు సావకాళములగు విదులను బాధించును - అని పరిభాష ("నిరవకాళాహి విధయః సావకాళాన్ విధిన్ బాధంతే) కావున నిరవకాళమగు ప్రథమేతరవిభక్తి విధి, సావకాళమగు ఇ(కాది విధిని బాధించును అప్పుడు, నన్నున్ + అడిగె = వన్నడిగె, నన్నునడిగె - ఇత్యాదిగా వైకల్పిక సందులు జరుగును

విశే - (1) పై పరిభాష యహోబల పండితీయమునఁగలదు యేన నాప్రాప్తేయో విధి రారభ్యతే స తస్య బాధకోఽవతి" (పరిభా) అను పరిభాష కిది సరిపడును సూరి యహోబలుననుసరించెను (11) ఇ(క ఇ(గ, ఎట్టకేలకు, ఎట్టకేని - అనువానికిని, (9) నన్నున్, మమ్మున్, నిన్నున్, మిమ్మున్, తన్నున్, తమ్మున్ - అనువానిలోని న్ను, మ్ములకు, కొఱకున్, కున్, అందున్, ఇందున్, ఎందున్, శత్రుత్వకమగు - చున్ - అను వానికిని, (2) కిషష్ఠికిని (5) సంధివైకల్పికము తక్కిన ద్రుతప్రకృతికములకు సంధిలేదు (111) ఎట్టకున్ + ఏని = ఎట్టకేని, ఎట్టకునేని ఎట్టకేలకున్ + అనియె ఎట్టకేలకనియె, ఎట్టకేలకు ననియె ఎట్టకున్ + ఏలకున్ = ఎట్టకేలకున్, ఎట్టకునేలకున్ - అనియుఁ గావచ్చును, ఎట్టకున్ - అనుదానికిని, ఏలకున్ - అనుదానికిని విడిగాఁ బ్రయోగములులేవు (19) వచ్చును + ఇప్పుడు - అచ్చు పరమగుచో ద్రుతస్వరము లోపించునని వ్యాఖ్యానింపవలెను లేనిచో, వచ్చున్ + ఇప్పుడు - అను పదచ్ఛేద మేర్పడదు వచ్చును + ఇప్పుడు - ఉత్తరసంధికి లక్ష్యమును గానేరదు (19) కిషష్ఠి (5) నిరవకాళమునుట పొరపాటు నిరవకాళత, సూత్రములకే కాని లక్ష్యములకుఁగాదు

అచ్చున కామ్రేడితంబు పరంబగునపుడు

సంధి తఱుచుగ నగు 10.

ద్విరుక్తము యొక్క పరరూప మామ్రేడితమనంబడు.
తఱుచుగ ననుటచేత నాకానాకచోట వైకల్పిక సంధియుం గలదని
తాత్పర్యము

ఔర	ఔర	ఔరార
అహ	అహ	అహహ
ఎట్టూ	ఎట్టూ	ఎట్టెట్టూ
ఓహో	ఓహో	ఓహోహో
ఏమి	ఏమి	ఏమేమి, ఏమియేమి

ఏగియేగి యనుచో క్తార్థంబగుట సంధి లేదు

వ్యా అచ్చునకామ్రేడితము పరమయినపుడు సంధి తఱుచుగానగును
అమ్రేడితము = ద్విరుక్తముయొక్క పరరూపము ద్విస్ + ఉక్త = ద్విరుక్తము =
రెండుసార్లు పలుకఁబడునది ఒకటే శబ్దము రెండుసార్లు పలుకఁబడునప్పుడందలి
పరరూప మామ్రేడితమనఁబడును (ద్విరుక్తస్య పరరూప మామ్రేడిత సంజ్ఞం
స్యాత్ - సి తా) ఉదా॥ ఔర + ఔర ఇట 'ఔర' శబ్దము రెండుసార్లు
పలుకఁబడినది దీనిలోఁ బరరూపము, రెండవ "ఔర" అనునది కాన రెండవ
'ఔర' అమ్రేడితము ఔర + ఔర ఇట నామ్రేడితము పరమయి యున్నది
కాన సంధి తఱుచుగనగును ఔరార ఇట్లే తక్కినవి తఱుచుగ నగు -
అనుటచే నామ్రేడితము పరమగుచో నరుదుగ వైకల్పికసంధియు నగును ఉదా॥
ఏమి + ఏమి = ఏమేమి - సంధియయిన రూపము సంధితేనేచో, 3చే -
ఏమి - య్ + ఏమి = ఏమియేమి - అగును (కళా 4.93, వ్రజావ 4.45)

"తఱుచుగ ననుటచేత నాకానాకచోట వైకల్పిక సంధియుం గలదని
తాత్పర్యము" తఱుచుగన్ - అనుటచే, నరుదుగా వైకల్పిక సంధియున్ =
వైకల్పిక సంధిగూడ - అనఁగా నరుదుగా సంధి కాకపోవుటయేకాక, వైకల్పిక
సంధిగూడ నగునని తాత్పర్యము అరుదుగా సంధి కాకపోవుటకు - ఏగియేగి
యనుచో క్తార్థంబగుట సంధిలేదు ఏగి + ఏగి 3చే - ఏగియేగి ఇట్లే,
ఎట్ట + ఎదురు = ఎట్టయెదురు (40) అరుదుగా వైకల్పిక సంధి యగుటకు -
ఏమి + ఏమి = ఏమేమి 3చే - ఏమియేమి

విశే - ఔర + ఔర - అనుచో 4 వ సూత్రము, ఏమి + ఏమి - అనుచో 5 వ, సూత్రము వర్తింపదు

పదసార్థకము - అచ్చునకు అని సామాన్యముగ ననుటచే నేయచ్చున కయిన నామేడికము పరమగునో సంధి తఱుచుగ నగును దీర్ఘమునకు సంధి యగుట యిట విశేషము

పార పరిశీలన - ఏగియేగి యనుచో క్షార్థంబగుట - అను ముద్రణములు సరికావు ఏగియేగియనుచో క్షార్థంబగుట - అను ముద్రణమే యొప్పు

**అంద్యవగాగమంబులందప్ప నపదాదిస్వరంబు
పరంబగునపు డచ్చునకు సంధియగు. 11**

మూర	ఎఁడు	మూరెఁడు
వీసె	ఎఁడు	వీసెఁడు
ఆర్థ	ఇంచు	ఆర్థించు
నిర్జి	ఇంచు	నిర్జించు

అంద్యవగాగమంబులు పరంబులగునపుడు యథా సంభవముగా గ్రహించునది రాములందు, రాములయందు, హరియందు, ఎనిమి డువది, ఎనిమిదియవది

వ్యా అచ్చునకు, అందు ప్రత్యయము, అవగాగమము - అనునవి పరమయినప్పుడు తప్ప - తక్కిన యవదముల తొలిస్వరము పరమయినప్పుడు, సంధి నిత్యముగా నగును అవదము = పదముకానిది పదము = వితక్తి చేరినది ఉదా॥ రామ - శబ్దము రాముఁడు - పదము స్వతంత్రముగ వాడుటకు యోగ్యత గలది పదము అట్లు స్వతంత్రముగ వాడుటకు యోగ్యతలేనిది, యవదము ప్రత్యయములు, నాగమములు మొదలగునవి యవదములు మూర + ఎఁడు, వీసె + ఎఁడు - ఇట, ఎఁడు - అనునది పరిమాణమును దెలుపు ప్రత్యయము కాన, నపదము ఆర్థ + ఇంచు, నిర్జి + ఇంచు - వీనిలో ఇంచు అనునది, యాగమ మగుటచే నపదము

అందు + అవక్ + ఆగమ = అంద్యవగాగమము, అందు ప్రత్యయము పరమగునపుడును అవగాగమము పరమగునప్పుడును బ్రయోగానుసారముగ గ్రహింపవలెను రాము ల + అందు = రాములందు - సంధి జరిగిన రూపము సంధికానిచో యదాగమము రాము-ల + య్ + అందు = రాములయందు.

ఇట సంధి వైకల్పికముగ నయినది హరి + అందు సంధిలేదు గనుక, 3వే
యదాగమము హరి.య్ + అందు = హరియందు ఎనిమిది+అవది=ఎనిమి
దవది సంధి కానిచో 3వే - ఎనిమిది.య్ + అవది = ఎనిమిదియవది ఇట
సంధి వైకల్పికము ఎఁడు తద్ధిత ప్రత్యయము - తద్ధిత 25 ఇంచు-ఆగమము
క్రియా 63 అవ.ఆగమము - ఆచ్చిక 25

విశే - (1) ఈ అవదాది స్వరసంధిలోఁ బూర్వశబ్దము, వదముగాని
యవదముగాని కావచ్చును పరశబ్ద మవదమే కావలెను, ఉదా॥ మూర+ఎఁడు=
మూరెఁడు మూర-వదము ఎఁడు-అవదము నిర్ + జి + ఇంచు = నిర్జించు
ఇట జి - ధాతువుగనుక, నవదము ఇంచు ఆగమముగనుక, నవదము
రాములందు, రాములయందు - రామ ప్రాతిపదికము తత్సమ 21వే-రాము
తత్సమ 7వే - రాము+అందు తత్సమ 31వే - రాము-ల+అందు ల -
ఆగమముగనుక, నవదము అందు - ప్రత్యయము గనుక, నవదము సంధి
జరిగినచో - రాములందు, జరుగనిచో, 3 వే - రాము-ల+య్+అందు =
రాములయందు (ii) సుప్తిజంతంపదమ్ - పాణి "అవదం నప్రయుంజీత "

కుఱు చిఱు కడు నడు నిడు శబ్దముల అడల కచ్చుపరం

బగునపుడు ద్విరుక్త టకారంబగు. 12

కుఱు	ఉసురు	కుట్టుసురు
చిఱు	ఎలుక	చిట్టెలుక
కడు	ఎదురు	కట్టెదురు
నడు	ఇల్లు	నట్టిల్లు
నిడు	ఊరుపు	నిట్టూరుపు

వ్యా కుఱు-చిఱు-కడు-నడు-నిడు శబ్దముల అడల కచ్చు పరమగు
నపుడు ద్విరుక్త టకారమగును ద్విరుక్త టకారము = ట్ ట్ - అనునది ద్విన్ =
రెండుసార్లు, ఉక్త = పలుకఁబడిన, టకారము, ద్విరుక్త టకార మగును. ఉదా॥
కుఱు + ఉసురు = కుఱ్ + ఉ + ఉసురు ఈ 12 వే - టకారమునకు (ట్)
ద్విరుక్త టకారమాదేశమగును కుట్ ట్ + ఉ + ఉసురు = కుట్టు + ఉసురు
1 వే - ఉత్త్రసంధి జరిగి, కుట్టుసురు - అని యేర్పడును ఇట్లే చిఱు +
ఎలుక = చిట్టు + ఎలుక చిట్టెలుక కడు + ఎదురు = కట్టు + ఎదురు,
కట్టెదురు నడు + ఇల్లు = నట్టు + ఇల్లు నట్టిల్లు నిడు + ఊరుపు =
నిట్టు + ఊరుపు నిట్టూరుపు

విశే - (1) "కుఱుచ + ము" + "ఉసురు + పు" ఇత్యాదు లలౌకిక
 ప్రిహములు సమాన 25 చే - కుఱుచ + ఉసురు, చిఱుత + ఎలుక,
 నడ్డుము + ఇల్లు, నిడుద + ఊరువు. సమాస 20 చె - తుది యక్షరములు
 లోపించి కుఱు + ఉసురు, చిఱు + ఎలుక, నడు + ఇల్లు, నిడు + ఊరువు - అని
 నిల్చును తుది యక్షర లోపము నిర్దేశానుసారమయ్యె ననరాదు (11) కుఱు +
 ఉసురు ఇట ఉత్త్య సంధిని, 28 ఛే గావలసిన టుగాగమమును, నీ ద్వీరుక్త
 టకారము విశేష విహిత మగుటచే ఖాదించును కావున, కుట్టు + ఉసురు -
 అగును ఇప్పుడు టుగాగమమేల రాదు? అను ప్రశ్న కలుగును ఈ 12 వ
 స్కూత్రము స్వరసంధి సందర్భమున నుండుటచే, ఉత్త్యసంధి శీఘ్రముగ నుపస్థిత
 మగును కావున ఉత్త్యసంధి 'అంతరంగ'మని సూరి యభిప్రాయము కావలెను
 టుగాగమమును విధించు 28 స్కూత్రము పర స్కూత్రము "పూర్వ రనిత్యాంత
 రంగావధానా ముత్తరోత్తరం బలీయః" అని పరిభాష పూర్వశాస్త్రము కంటె
 బరశాస్త్రము, పరశాస్త్రము కంటె నిత్యము, నిత్యము కంటె సంతరంగము,
 అంతరంగము కంటె నవవాదము, బలీయములని తాత్పర్యము కావున బర
 శాస్త్రమగు టుగాగమము కంటె 'అంతరంగ'మగు ఉత్త్యసంధి బలీయము కాన
 కుట్టు + ఉసురు = కుట్టుసురు - అనియే అగును ఇట్లే తక్కినవి (111)
 కఱకు + అమ్మ - అనుచో ఉత్త్యసంధి టుగాగమము కంటె నేల బలీయము
 కాదు? అను ప్రశ్న పుట్టును టుగాగమము ద్వీరుక్త టకారమువలె స్వరసంధి
 సందర్భమునలేదు కావున శీఘ్రముగ నుపస్థితమగుట తటస్థింపదు ఇంతేకాక
 టుగాగమము విశేషవిహితము కావున, కఱకు + అమ్మ - అనుచో, ఉత్త్యసంధి
 ప్రవర్తింపదు. టుగాగమము వచ్చి, కఱకుటమ్మ - యనియే యగును (12)
 ఈ స్కూత్రమున గొందఱు జ్ఞాపక వద్దతి కలదని చెప్పుదురు కాని స్కూత్రము
 నందలి 'అచ్చు పరంబగునపుడు' - అనుదశము వ్యర్థము కాకుండుటచే జ్ఞాపక
 వద్దతి యిట్ల సరిపడదు (౧) అడలకుఁ బరస్వరమునకు మధ్య అడలమీఁది,
 ఉకారముచే వ్యవధానము కలుగుచున్నది దేనితో వ్యవధాన మపరి హర్యమో
 దానితో వ్యవధానమున్నను గార్యము ప్రవర్తించును "యేననా వ్యవధానంతేన
 వ్యవహితేపి" (పరిభాష) నహి స్వాంగం స్యవ్యవధాయకమ్ - అను నియమమును
 గలదు కాన ద్వీరుక్తటకారము ప్రవర్తించుట నిర్బాధము (VI) ఈ స్కూత్రము
 తద్ధితములయెడ వర్తింపదు ఏలయన, ద్వీరుక్తటకారము సమాస్సాశ్రయ విధి
 కడు + ఇమి = కడిమి

పదసార్థకృము అచ్చు పరంబగునపుడు - అనుటచే హల్లు పరమగు

నవుడు ద్విరుక్తటకారము కాదు ఉ॥ కుఱుచ + మాపు = కుఱు + మాపు
కుఱుమాపు మొ॥

ప్రథమమీడి - పరుషములకు గనడదవలు

బహుళముగానగు. 13

వాఁడు	కొద్దె	వాఁడు గొద్దె, వాఁడుకొద్దె
అపుడు	చనియె	అపుడు సనియె, అపుడుచనియె
నీవు	టక్కరివి	నీవు డక్కరివి, నీవు టక్కరివి
మీరు	తలఁడు	మీరుదలఁడు, మీరుతలఁడు.
వారు	పోరు	వారువోరు, వారుపోరు

అప్పుడిప్పుడెప్పుడను శబ్దములు నిత్యైక వచనాంతములు
వాగనుశాసనులు యదా తదా యని గ్రహించుట ప్రపంచార్థమని
యెఱుఁగునది ఈ కార్యము కళలగు క్రియాపదముల మీఁద సహితము
కానంబడియెడి

రారు	కదా	రారుగదా, రారుకదా
వత్తురు	పోదురు	వత్తురువోదురు, వత్తురుపోదురు

వ్యా ప్రథమాంతము మీడి కచటతపల స్థానమున వరుసగా గనడదవలు
బహుళముగ నగును వాఁడు + కొద్దె = వాఁడు గొద్దె, వాఁడుకొద్దె -
ఇత్యాదులు ఇవి బహుళ ప్రయోజనములలో విభాష కుదాహరణములు
ప్రవృత్తికి - లెస్స + కాను = లెస్సగాను క్రియా 116 ప్రవృత్తి = విధించిన
వ్యాకరణ కార్యము నిత్యముగఁ బ్రవర్తించుట

అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు - అను శబ్దములు నిత్యైక వచనాంతములు
అనగాఁ నెల్లప్పుడు నేకవచనాంతములుగానే యుండునని యర్థము కావుని వీనికి
బహువచన రూపములుండవు

వాగనుశాసనులు యదా తదా యని గ్రహించుట ప్రపంచార్థమని
యెఱుఁగునది దీనికి వివరణము - నన్నయ (వాగనుశాసనులు) "అంద్రశబ్ద
చింతామణి" లో కళలను గూర్చి చెప్పుచుఁ బ్రథమా విభక్తి కళయని చెప్పినారు
ఎప్పుడు, అప్పుడు ననునవి కళలని మరల వేఱుగాఁ జెప్పినారు యదా =
ఎప్పుడు, తదా = అప్పుడు ఇవి ప్రథమలే యయినచో మరల వేఱుగా నేల
చెప్పినారు? అను సందేహము కలుగును దీనికి సమాధాన మేమనఁగా - నన్నయ

ఎప్పుడు, అప్పుడు నను వానిని వేఱుగాఁ జెప్పటకు గారణ మివి వ్రథములు కావన్న యుద్దేశముచేతఁ గాదు ఇవి వ్రథమనియే నన్నయ యుద్దేశము ఐనను పినిని వేఱుగాఁ జెప్పట స్పష్టత కొఱకని గ్రహింపవలెను వ్రపంచార్థము = స్పష్టత నిమిత్తమని యర్థము కాగా, అప్పుడు + చనియె - అని, అప్పుడు శబ్దమును బ్రథమ యనుట నన్నయకు విరుద్ధము కాదని తాత్పర్యము (సున్ దుదాతదా అభిదధతి కళా - ఆం దిం సున్ = వ్రథమా వితక్తి)

ఈ గనడదావేశము కళలగు క్రియా పదముల మీఁదను ఐహాళముగఁ గనఁబడును రాదు + కదా = రాదుగదా రాదుకదా వత్తురు + పోదురు = వత్తురుపోదురు, వత్తురుపోదురు రాదు, వత్తురు - అనునవి కళలగు క్రియా పదములు

విశే - (1) పరుషములను సంజ్ఞ హల్లులలో కచటతవలకుఁ జేయఁ బడినది హల్లులు పౌల్లు వర్ణములే యగుటచేఁ బౌల్లులగు, కచటతవలకు పరుసగాఁ బౌల్లులగు గనడదవలగును (11) సంజ్ఞా 7 చే - తాలవ్య చఱలకు విధించు కార్యములు దంత్యచఱల కగును గావున దంత్య చకారమునకును సకారమగును ఉదా అప్పుడు + చనియె = అప్పుడుననియె చనియె - తోని, చకారము దంత్యమగును సంజ్ఞా 9 నూ (111) పరుషముల స్థానమున గనడ దవలు క్రమముగా నగును యథా సంఖ్య మనుదేశః సమానామ్ - పాణి ఇత్రే 15 వ సూత్రమున

తెనుఁగుల మీఁది సాంస్కృతిక పరుషములకు

గనడదవలు రావు. 14

వాఁడు	కంసారి	వాఁడుకంసారి.
వీఁడు	చక్రపాణి	వీఁడు చక్రపాణి.
ఆయది	టంకృతి	ఆయదిటంకృతి.
అది	తథ్యము	అదితథ్యము
ఇది	పథ్యము	ఇది పథ్యము

వ్యా అచ్చతెనుఁగు శబ్దములమీఁది సాంస్కృతిక పరుషములకు గనడ దవలు రావు సాంస్కృతికము=సంస్కృతమునకు సంబంధించినది సంస్కృత సమముల యందలి పరుషములు సాంస్కృతిక పరుషము లనఁబడును వాఁడు+ కంసారి ఇట, వాఁడు - అచ్చతెనుఁగు కంసారి - సంస్కృత సమము కావున

నిందలి కకారము సాంస్కృతిక పరుషము 13వే గనదదవాదేశము ప్రాప్తిండు
చుండగా, సీ 14 వ నూత్ర మా గనదదవాదేశమును నిషేధించును కావున,
వాడు కంసారి అనియే యగును ఇట్లే తక్కినవి

విశే - (1) తెనుగుల మీది - అనుటచే సంస్కృతసమముల మీది
సాంస్కృతిక పరుషములకు గనదదవలగు నను విరుద్ధారము నూరి నూత్రమునఁ
గలదని కొందఱు నెలవిచ్చియున్నారు కాని యిది విరుద్ధారము కాదు నూరి
గారు తమ శబ్దాను శాసనమున "సంస్కృతంబు మీదనే సాంస్కృతికంబులకు.
గనదదవలగు" నని నూత్రించి యున్నారు అహోబలవంధిరుడు నైత మిట్లే
వక్కాణించి యున్నాడు కావున నిది యుద్ధిష్ఠారమే (11) నూరి, బింతామణి
నూత్రము ననుసరించి (నవికృతి శబ్దార్థరతః సాంస్కృతికానాంబవంతి గనద
దవాః - ఆం చిం) తెనుగుల మీది సాంస్కృతిక పరుషములకు గనదదవలు
నిషేధించెను నన్నయ భారతమునఁ దెనుగులమీది సాంస్కృతిక పరుషము
నకు గనదదవాదేశమును నిర్వహించు ప్రాసాదిగతవ్రయోగము మృగ్యము
కాన నూరి తిక్కనాదుల వ్రయోగములను, నథర్వణ కారికను, నుపేక్షించి
నన్నయ మతానుసారమునిట్లు నూత్రించెను తెనుగుల మీది సాంస్కృతిక
పరుషములకు గనదదవలు విధించినచో వ్యవహార జ్ఞానము నశించునని నూరి
నిషేధించినట్లు కొందఱుపాపించురు కాని యది సరికాదు కృష్ణుడుగంసారి
యనుచో నశింపని వ్యవహారజ్ఞానము - వాడుగంసారి యనుచో, నశించు ననుట
పాడికాదు ఇంతకు "నాచ్చికా ద ప్రాసే సాంస్కృతికానామ్" అని నూరిగారే
నూత్రాండ్రవ్యాకరణమునఁ బ్రాసలలో, దెనుగులమీద సీ గనదదవాదేశము
నంగీకరించియున్నారు (111) ఇది తథ్యము (అది 5.73) ఇది వధ్యము
(అది 6.132)

పదసార్థక్యము - (1) తెనుగులమీది - అనుటచే సంస్కృతసమముల
మీది సాంస్కృతిక పరుషములకు, గనదదవలగును రాముడు + కరు
ణించెన్ = రాముడు గరుణించెన్ - అహో శ్రీసమంబులు శ్రీబసమంబులు
ఆచ్చిక - 2 కావలియై సురరాజ్య శ్రీవానింపంగ - ఉద్యో 1.142 (11)
సంస్కృతసమములమీది యాచ్చికపరుషములకును గనదదవలగును కేతనంబు
దునిమి - భీష్మ 1.252 (111) తెనుగుల మీది తెనుగు పరుషములకును
గనదదవలగును వాడు + కొద్దై = వాడుగొద్దై (13నూ) చే + చమరి
కొందు = చే సమరికొందు. (అది 6 - 206)

ద్వంద్వంబునం బదంబువయి పరుషములకు

గనడదవలగు 15.

కూర	కాయ	కూరగాయలు
కాలు	చేయి	కాలుసేతులు
టక్కు	టెక్కు	టక్కుడెక్కులు
తల్లి	తండ్రి	తల్లిదండ్రులు
ఊరు	వల్లె	ఊరువల్లెలు

వ్యా ద్వంద్వసమాసమునఁజొలి పదము మీఁది పరుషములకు వరుసగా గనడదవలగు నిత్యముగా నగును ద్వంద్వము = ఉభయ పదార్థ ప్రధానము ప్రాయీకముగా ద్వంద్వమగును (సమాస 3) ఉదా॥ కూర + కాయ ఇట మొదటిపదము 'కూర' శబ్దము, దీని వయి పరుషము 'కాయ' లోని కకారము ఈ సూత్రముచే, గనడదవాదేశము నిత్యముగఁగలిగి కూరగాయ - అగును లువర్ణంబు బహువచనంబు (తత్సమ 12) అను సూత్రముచే - కూరగాయ + లు = కూరగాయలు ఇట్లే, కాలు + చేయి = కాలు సేయి, టక్కు + టెక్కు, టక్కు డెక్కు, తల్లి + తండ్రి = తల్లిదండ్రులు, ఊరు + వల్లె = ఊరువల్లెలు. తత్సమ 12చే లువర్ణకము చేరును కాలుసేయి + లు = కాలుసేతులు టక్కు డెక్కు + లు = టక్కుడెక్కులు తల్లిదండ్రులు + లు = తల్లిదండ్రులు ఊరువల్లె + లు = ఊరువల్లెలు కాలుసేయి + లు అచ్చిక 35చే కాలుసేతి + లు తత్సమ 45చే - కాలుసేతులు తల్లిదండ్రులు + లు, తత్సమ 45చే-తల్లిదండ్రులు - అగునని గమనింపఁదగును చూ - సమాస 7

విశే - "కూర + ము" + కాయ + ము" - ఇత్యాదులలోకిక విగ్రహములు

పదసార్థక్యము - పదంబువయి - అనుటచే మొదటి పదమునందలి పరుషములకు గనడదవలు కావు కూర + కాయ కూర శబ్దమునందలి కకారమునకీ విధి కలుగదన్నమాట

ద్రుతప్రకృతికము మీఁది పరుషములకు సరళములగు. 16

పూచెను	కలువలు	పూచెనుగలువలు
తోచెను	చుక్కలు	తోచెను చుక్కలు
చేసెను	టక్కులు	చేసెను డక్కులు.

నెగడెను తమములు నెగడెను దమములు

మొగిడెను పద్మము మొగిడెను బద్మము

వ్యా ద్రుతప్రకృతికముల కంటెఁ బరమయిన పరుషములస్థానమున
సరళములగును పరుషములు=కచటతవలు సరళములు=గ జ డ ద బ లు
దీనిని గజడదబాదేశము లేదా సరళాదేశమని యందురు ద్రుతప్రకృతికము =
ద్రుతాంతములయిన పదములు ద్రుతప్రకృతికములు ద్రుతము = వ్రత్యయాగ
మావ్యయాత్మకమగు “ను” వర్ణము (సంజ్ఞా 11, 12 నూ)

ఉదా॥ పూచెను + కలువలు పూచెను - ద్రుతప్రకృతికము- కాని దీని
మీఁది పరుషమునకు సరళమువచ్చి - పూచెను గలువలు - అయ్యెను ఇట్లే
తక్కినచోట్ల సరళాదేశమగును

విశే - (1) తోచెను + చుక్కలు = తోచెను జుక్కలు ఇటు దంత్య
చకారమునకు దంత్యజకారమయినది చూ సంజ్ఞా - 7 (11) స్థాన సాదృశ్య
మును బట్టి కకారమునకు గకారము, చకారమునకు జకారము, టకారమునకు
డకారము, తకారమునకు దకారము, పకారమునకు బకారము నగును “స్థానేం
తరతమః” (పాణి)

ఆదేశ సరళములకు ముందున్న ద్రుతమునకు విందు

సంశ్లేషములు విఖాషనగు. 17

సంశ్లేషంబనఁగా మీఁదిహల్లుతోఁ గూడికొనుట

పూచెను గలువలు పూచెంగలువలు

పూచెంగలువలు.

పూచెన్గులువలు

తోచెను జుక్కలు తోచెంజుక్కలు

తోచెంజుక్కలు

తోచెన్జుక్కలు

చేసెను డక్కులు చేసెండక్కులు

చేసెండక్కులు.

చేసెన్డక్కులు

నెగడెను దమములు నెగడెందమములు

నెగడెదమములు

నెగడెన్దమములు

మొగిడెను బద్దము . మొగిడెంబద్దము

మొగిడెబద్దము

మొగిడెన్బద్దము

పక్షంబున స్వత్వంబగు స్వత్వంబనఁగా ద్రుతంబునకుఁ
బ్రకృతిభావము

వ్యా అదేశసరళములకుఁ బూర్వమందున్న ద్రుతమునకు బిందు సంశ్లేషములు విభాషగ నగును, అదేశసరళములు = పరుషముల స్థానమున నగు సరళములు. ఉదా వూచెను + కలువలు 16 చే కకారమునకు (క్) గకార మదేశమయి (గ్) వూచెను గలువలు . అగును గలువలు . అనుదానిలోని గకారము, కకారమున కాదేశమయిన గకారము కావున నాదేశ సరళమయినది కాబట్టి దీనికి ముందున్న ద్రుతమునకు బిందు సంశ్లేషములు విభాషనగును బిందు . అని సామాన్యముగ ననుటచే బార్లబిందువు ఖండబిందువు రెండును నగును వూచెంగలువలు . వూర్ణబిందు రూపము వూచెంగలువలు . ఖండబిందు రూపము . వూచెన్గలువలు . సంశ్లేషము సంశ్లేషము = ద్రుతముమీది హల్లుతో, గూడి కొనుట అనఁగా ద్రుతమునందలి యచ్చు లోపించి (ను = న్) వైహల్లుతో, గూడుకొనుట వూచెను + గలువలు = వూచెన్గలువలు స్థ సంశ్లేషము (చూ ప్రకీర్ణక 1) ఇట్లే తక్కినవి విభాష కనుక బిందుసంశ్లేషములు కాని పక్షమున' ద్రుతమునకు స్వత్వమగును స్వత్వము = ద్రుతమునకుఁ బ్రకృతిభావము ప్రకృతియొక్క భావము = ప్రకృతిభావము (ప్రకృతేర్పావః . సారస్వ) ప్రకృతి = స్వస్వరూపము భావము = ఉనికి కాఁగా ద్రుతము మార్పుచెందక స్వస్వరూపముతో నుండుట స్వత్వమని యర్థము (నిర్వికారస్వరూపేణావ స్థాన మిత్యర్థః . బాల మ) బాలవ్యాకరణ మతమున నువర్ణము ద్రుతము గావున ద్రుతము 'ను' స్వరూపముతో నుండుట స్వత్వమని తాత్పర్యము, ఉదా వూచెను గలువలు ఇది స్వత్వమున కుదాహరణము 'ని' అనునదియు, స్వత్వము కావచ్చును చూ 27

విశే - ఇందలి విభాషను వ్యవస్థిత విభాషయందురు ప్రాంతాదులలోని ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లేదనియు సుజ్యంతములకు "కాన్సు" పరమగుచో

స్వత్వము లేదనియు దీనికిఁ గల వ్యవస్థలు ప్రా+ను + గెంపు - ఇట సంశ్లేషము లేదు (సంది 38) చూడను + గాను - ఇట స్వత్వము లేదు (క్రియా 116) "వ్యవస్థిత విభాషాయాం కార్యాణి క్రియంతే, (వరితా) లక్ష్యాను సారాద్యవస్థాబోధ్యా"

పదసార్థక్యము - ఆదేశ సరళములకు ముందున్న - అనుటచే శబ్దసిద్ధ మగు సరళమునకు ముందున్న ద్రుతమునకి విధి వర్తింపదు (18 నూ)

ద్రుతంబునకు సరళ స్థిరంబులు పరంబులగునపుడు లోప సంశ్లేషంబులు విభాష నగు. 18

వచ్చెను

గోవులు

వచ్చె గోవులు,

వచ్చె స్తోవులు

వచ్చెను గోవులు,

మెఱసెను

ఖడ్గము

మెఱసె ఖడ్గము,

మెఱసె స్థగ్గము,

మెఱసెను ఖడ్గము.

వ్యా సరళస్థిరములు, పరములగునపుడు ద్రుతమునకు లోప సంశ్లేషములు విభాషగ నగును విభాష = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము వికల్పముగ నగుట సరళములు = గజదదబలు స్థిరములు = పదుషసరళములుకాక తక్కిన హల్లులు, సంశ్లేషము = ద్రుతముమీఁది హల్లుతోఁ గూడికానుట ద్రుతము = ప్రత్యయాగమావ్యయాత్మకమగు నువర్ణము ఉదా॥ సరళమునకు - వచ్చెను + గోవులు గతారము సరళము గనుక ద్రుతమునకు లోపమయినచో - వచ్చె గోవులు - అగును సంశ్లేషమయినచో, వచ్చెస్తోవులు - అగును లోప సంశ్లేషములు రానివక్షమున స్వత్వరూపముండును, వచ్చెను గోవులు స్వత్వము = ద్రుతమునకుఁ బ్రకృతి భావము స్థిరమునకు - మెఱసెను + ఖడ్గము = మెఱసె ఖడ్గము - ద్రుత లోపరూపము మెఱసెస్థగ్గము మెఱసెను ఖడ్గము - స్వత్వము విశే - ఇదియప్రాప్త విభాష అప్రాప్త విభాష = ఏ సూత్రముచేతను బ్రాప్తింపని కార్యమును వికల్పముగ విధించునది

వర్గయుక్తసరళములు పరములగునపు డొకానొకచో

ద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువును గానంబడియెడి. 19

వచ్చెను

దాత్రీపతి

, వచ్చెందాత్రీపతి.

పాడెను
కన్

గంధర్వుడు
దోయి

పాడెం గంధర్వుడు
కందోయి

వ్యా వర్గయుక్కులును, సరళములును, బరములగునప్పుడు ద్రుతమున కరుదుగాఁ బూర్ణబిందువు కూడఁ కనఁబడును వర్గయుక్కులు = వర్గములలోని సరి సంఖ్యగల వర్ణములు వర్ణములైదు (1) కవర్ణము (2) చవర్ణము (3) టవర్ణము (4) తవర్ణము (5) వవర్ణము యుక్కు = సరిసంఖ్య కావున వర్గ యుక్కులనఁగా వర్ణములలోని వర్ణములలో సరిసంఖ్యగల వర్ణములు ప్రతి వర్ణమున నైదు వర్ణములుండును, ఉదా॥ క ఖ గ ఘ ఙ - మొ॥ కాన, వర్ణ ములలోని రెండు, నాలుగు వర్ణములు వర్గయుక్కులగును 2, 4 సరిసంఖ్యలు 1, 3, 5 జేసి సంఖ్యలు కాఁగా, ఖ - ఘ, చ - య, ర - ధ, థ - ధ ప, - భ - అను వది వర్ణములు వర్గయుక్కులగును గ ఙ డ దబలు సరళములు, వర్గ యుక్కులకు వచ్చెను + రాత్రిపతి = వచ్చెండాత్రిపతి సరళములకు పాడెను + గంధర్వుడు = పాడెంగంధర్వుడు కన్ + దోయి = కందోయి

విశే - కన్ను + దోయి ప్రక్రిర్ణక 7వే - కను + దోయి ప్రక్రిర్ణక 16వే - కన్ + దోయి - అను, వర్ణచ్ఛేద మేర్పడును కన్ - లోని నకార ఛావయ్యవికము కాన నూరి మతమున నిది ద్రుతముకాదు, కానిచో ద్రుతకార్యము లెట్లు కలుగును? అను ప్రశ్న యెదురగును కనుక వేర్వేలు ప్రక్రియ లూపించిరి కాని యవేవియు సరిపడుటలేదు (1) కన్ను + దోయి సంధి 25వే - కన్ను + ను + దోయి సమాస 20వే - కన్ను - లోని 'న్ను' వర్ణము లోపించి యాగమ నువర్ణముతోఁ గూడుకొని, కన్ను + దోయి - అగును, సంధి 19వే - కందోయి - అగును ఇందలి లోపము నూరి, కన్ + దోయి - అని చూపుచుండఁగా, కను + దోయి 19వే - కందోయి - అని నువర్ణద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువు విధించుట సరిపడదు (2) కను + దోయి సంధి 25వే - కను + న్ + దోయి సమాస 20 వే - కన్ + దోయి = కందోయి - అని కొందఱు చూపుదురు ఇందలి లోపము సంధి 25వే నుగాగమము విధింపఁబడినది నూరి మతమున నువర్ణమే ద్రుతము నుగాగమ మగుచో 'న్' అగమ మనుట సరికాదు అన్నచో - చేగురున్ గయిధపు వంటివి స్వత్వములయి పోవును (3) కొందఱు చింతామణి ప్రక్రియను దెచ్చి ముడిపెట్ట యత్నించిరి కాని భాలవ్యాకరణ ప్రక్రియలో దానిని జొప్పించుట యసంగతము (4) మఱి కొందఱు, సంధి 39 సూత్రమున, కన్ను + దోయి చేర్చి, లోప నుగాగమములగు ననిరి. ఇందలి లోపము (1) 37 సూత్రమునఁ జెప్పినట్లు - పరుషములు

వరమగునప్పుడే 39, చే-నుగాగమమగును కావుననే నూరి "కాండియట్లు" అని వ్రాసెను ఇట సరళము వరమగుచుండుటచే, నుగాగమము రాదు (11) నుగాగమ మనుచోఁ బొట్లు నకారమును జేర్పరాదు కనుక సరళము వరమగుచో నుగాగమ మగునన్నను, కన్ + దోయి - అను పదచ్ఛేద మేర్పడదు (5) అవయవిక నకార ద్రుతత్వ విషయమున నూరికొక నిశ్చితాభిప్రాయము లేదనియుఁ గందోయి శబ్దమును జూపుటచే నిందలి నకారము ద్రుతమే యనియుఁ గొందఱు సెలవిత్తురు ఈ పక్షమున 'కన్' లోని నకారమునకు ద్రుతత్వము సాధ్యముకాదని చెప్పినట్లయినది కాని దీని ప్రక్రియ నిట్లు చెప్పనగును

కందోయి - ప్రక్రియ కన్ను + దోయి 25 చే - కన్ను + ను + దోయి, సమాస 20 చే - 'న్ను' అనునదియు, నుగాగమము నందలి ఉత్తమును లోపించి, కన్ + దోయి - నిల్చును ఇందలి నకారము ద్రుతమగును కాన 19 చే - కందోయి - అగును

ఈ ప్రక్రియపై నాక్షేపణ లిట్లు చెప్పవచ్చును 1) ఆక్షే - షష్ఠిలో నుగాగమము 25 చే - అగునా? సమా - అగును నింగళుఁగొదమ అని - నూయే యుదాహరించెను కన్ను + కవ = కన్ను + ను + కవ కన్నుంగవ - ప్రయోగదృష్టము (ఉ హ 2.50, మను 2.32) కాన నుగాగమము కావచ్చును (2) ఆక్షే - సమాస 20 తెచ్చునప్పుడు, కన్ + దోయి - అని యేల? కందోయి అనియే సాధింపవచ్చునే! సమా - సమాస 20 తెచ్చినంత మాత్రమున నితర సూత్రములు తేరాదని లేదు చిటుత + ఎలుక సమాస 20 చే - చిటు + ఎలుక, అని నిల్చును 12, 1 సూత్రముల ప్రసక్తి యిటఁ గలదు ఇట్లే, నాలుగు + కడలు = నలుగడలు, (25) తలను + పోయు + ప్రాలు = తలప్రాలు (27) నాలుగు + వాయి + లు = నలువ (సమాస 22) అనుచోట్ల సమాస 20 చేతనే రూపసిద్ధి కాలేదు ఇతర సూత్రముల ప్రసక్తి కలదు ఇట్లే, కన్ను + ను + దోయి అనుచో సమాస 20 తెచ్చినను, 19 సూత్రమునకుఁ బ్రసక్తి-విరుద్ధము కాదు (11) కన్ + చెదరె - ఇందలి నకారమావయవికమే యగుటచే ద్రుతకార్యము నకుఁ బ్రసక్తియే లేదు

(11) విశే - "కన్ను + యొక్క" + "దోయి + ను" - అలౌకిక విగ్రహము అనుక్త న్యాయమున (తత్సమ 44) కందోయి + ను తత్సమ 57 చే - కందోయి

పదసార్థక్యము - (1) ఒకానొకఁ డొకరిని బుద్ధిబిందువరుదుగా

నగును (11) పూర్ణ బిందువును అను సముచ్చయముచే - లోప సంశ్లేష స్వత్వములెట్లును గలుగును వచ్చెను + దాశ్రీవతి = 18 చే - వచ్చె దాశ్రీవతి, వచ్చెన్దాశ్రీవతి, వచ్చెనుదాశ్రీవతి పాడెను + గంధర్వుఁడు = పాడె గంధర్వుఁడు పాడెన్గంధర్వుఁడు పాడెను గంధర్వుఁడు కన్ + దోయి = కన్దోయి (చూ 22)

అవసానంబునందు ద్రుతస్వరంబునకేని ద్రుతంబునకేని

లోపంబు బహుళంబుగా నగు. 20

వాఁడువచ్చెన్, వాఁడువచ్చె వాఁడువచ్చెను ఈ లోపంబు పద్యాంతములయందు గణానుసారంబుగ వ్యవస్థితంబయి యుండు గుర్వవసాయయగు పద్యంబు తుదను స్వత్వంబులేదు అతిశయముగ బుద్ధిమంతుఁడగు బుధసేవన్

వ్యా అవసానమునకుఁ బూర్వమవ్యవహితముగనుండు ద్రుతమునందలి యచ్చునకుఁగాని ద్రుతమునకుఁగాని లోపము బహుళముగా నగును లోపము = ప్రసక్తమయినది యగోచరమగుట (ఆదర్శనం లోపః ప్రసక్తస్య ఆదర్శనం లోపసంజ్ఞాంస్యాత్ (సీ కౌ) ~~వాఁడు~~ వచ్చెను ఇట ద్రుతస్వరము లోపించిన వాఁడువచ్చెన్ (న్ + ఉ = ను ఉ పోఁగా న్-మిగిలెను) ద్రుతము లోపించిన వాఁడువచ్చె పక్షమున స్వత్వము-వాఁడు వచ్చెను అవసానము = విరామము కొన్నివర్ణముల నుచ్చరించిన పిమ్మట నర్థమాత్రాకాలముకంటె, నెక్కువకాలము, వేఱు వర్ణముల యుచ్చారణము లేమి యవసానమనఁబడును (చూ 47) ఉదా॥ వాఁడు వచ్చెను-అని వర్ణములు పలుకఁబడెను పిమ్మట వేఱు వర్ణముల యుచ్చారణము లేదు కావున వేఱు వర్ణముల యుచ్చారణా = భావమే (అభావము = లేకపోవుట) యిట నవసానము వాక్యాంతమునను బిద్యాంతము నను నవసానము పరమగుట తటస్థించును వాఁడువచ్చెను-అనునది వాక్యాంత మున కుదాహరణము

ఈ ద్రుతస్వర లోపము, ద్రుతలోపము, పద్యముల చివర, గణముల ననుసరించి, నియమింప బడి యుండును ఎట్లనఁగా గురువుతో ముగియవలసిన పద్యముల చివర స్వత్వములేదు స్వత్వము = ద్రుతమునకుఁ బ్రకృతి భావము ఉదా॥ అతిశయముగ బుద్ధిమంతుఁడగు బుధసేవన్ ఇది కందపద్య పాదము బిక్షణమును బట్టి దీని చివర గురువుండవలెను కావున స్వత్వము లేదు అనఁగా, బుధసేవను-అని కాదు,

విశే - (1) అవసానంబునందున్ = అవసానమునకుఁ బూర్వ మవ్యవహితముగ నుండు - అని యర్థము సప్తమీ నిర్దేశముతో విధింపఁబడు కార్య మవ్యవహితముగ నుండు ముందఱి దానిని దెలుపును 'తస్మిన్నితి నిర్దిష్టే పూర్వస్య" (పాణి) (11) అవసానమునందు మాత్రమే యిట ద్రుతస్వర లోపమును విధించుటచే నచ్చువరమగుచో ద్రుతస్వరము లోపించునని స్వరవరక లక్ష్యనిర్దేశానుసారము వ్యాఖ్యానించు కొనవలెను లేనిచో, 2,5,9,41 క్రియా 28 నూత్రముల యందలి యుదాహరణములు మొదల ౪౪వి విరోధించును (111) "గుర్వవసాయి యగు పద్యంబు తుదనుస్వత్వంబు లేదు" అనుట తాటాకు ప్రతులలోని స్వత్వ రూపములను సవరించుటకని కొందఱనుట సరికాదు ఇట్లున్నచో, తాటాకు ప్రతులలోని తక్కిన దోషములు సవరింపకపోవుట యచు లోపము దుర్వారమగును తాటాకు ప్రతులలోని తప్పుడు వ్రాతలు సవరించుట బాలవ్యాకరణ కృత్యమును గాదు అహోబలవతి, పద్యము తుదను స్వత్వముండరాదని పొరపాటుగా వ్యాఖ్యానించెను కాన గుర్వవసాయి యగు పద్యము చివర మాత్రమే స్వత్వము లేదని సూరి యహోబల వచనమును సవరించెనని గ్రహింపవలెను (1౪) బుధ సేవ - అన్నచో గణభంగమగును గావున నవసానమున లమువుమీఁద ద్రుత లోపమును లేదని తెలియవలెను (౪) అతిశయముగ బుద్ధిమంతుఁ డగు బుధ సేవన్ - ఆరణ్య 7.428

కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడియెడి.

అదియునున్నాక, దివంబునుంబోలె. 21

వా కొన్నిచోట్ల ద్రుతముమీద మరల ద్రుతము కనఁబడును అది యును + కాక ఇట 'ను' వర్ణము ద్రుతము దీనిపై మరల ద్రుతము చేరిన - అదియునును + కాక 16 చే - అదియునును + గాక 17 చే అదియునున్నాక - సంశ్లేష రూపము, దివంబును + పోలె ఈ 21 చే - దివంబునును + పోలె 16 చే - దివంబునును + బోలె 17 చే - దివంబునుం బోలె - పూర్ణ బిందు రూపము

విశే - 'నకారంబు ద్రుతంబు' అనుటచే నిట ద్రుతము మీఁద ద్రుతమగు ననుకొనవలెను సూరి మతమున 'ను' వర్ణమే ద్రుతము కావుననిట, బొల్లు నకారమునకుఁ జేర్చరాదు చేర్చినచో అదియునున్నాక, పూర్ణము, కాబోని వచ్చును

అట యిఁక చుఁడు శబ్దంబులందప్ప నుడి తొలి హ్రస్వము
మీఁద ఖండబిందువును ద్రుతంబునకు లోపంబును లేవు. 22

ముంగొంగు, క్రొంబసిఁడి, కన్నోయి

వ్యా అట, ఇఁక, చుఁడు, అను మూఁడు శబ్దములలోఁదప్ప మాట
యొక్క మొదటి హ్రస్వముమీఁద ఖండబిందువు లేదు ద్రుతమునకు లోపమును
లేదు నుడి = మాట (1) ఖండ బిందువు లేకుండుటకు - ఉదా॥ ముంగొంగు -
ముందు + కొంగు 36 చే - ము + కొంగు 37 చే - మును + కొంగు
16 చే ము + ను + గొంగు, 17 చే - బిందు సంశ్లేషములు ప్రాప్తించు
చుండగా, ఖండ బిందువు లేదని ఈ సూత్రము నిషేధించుచున్నది ఏలయన
'ము' లోని ఉకారము, నుడి తొలి హ్రస్వము కాన దీనిమీఁద ఖండబిందు
వుండదు పూర్ణబిందువు కాగా, ముంగొంగు - అగును ముందు శబ్దము ప్రాఁ
తాదులలోనిది గనుక సంశ్లేషము లేదు 26 చే - మునుగొంగు - అను స్వత్వము
లేదు కనుక, ముంగొంగు - అను రూపము మాత్రమే యుండును క్రొంబసిఁడి -
క్రొత్త + పసిఁడి 36 చే - క్రొ + పసిఁడి 38 చే - క్రొను + పసిఁడి
16 చే - క్రొను + బసిఁడి, 17 చే - పూర్ణ బిందువు, ఖండబిందువు, సంశ్లేషము
ప్రాప్తించుచుండగా నుడి తొలి హ్రస్వముమీఁద ఖండబిందువు లేదని యీ
సూత్రము నిషేధించుచున్నది కాన బూర్ణబిందువుకాగా - క్రొంబసిఁడి -
అగును ప్రాతాదులలో ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లేదు కాన క్రొన్నసిఁడి -
కాదు 26 చే - క్రొనుబసిఁడి - అనుస్వత్వమును లేదు కనుక క్రొంబసిఁడి - అను
రూపము మాత్రమే యుండును (11) ద్రుతమునకు లోపము లేకుండుటకు
ఉదా॥ కన్ + దోయి - 18 చే - లోప సంశ్లేషములు ప్రాప్తించుచుండగా నుడి
తొలి హ్రస్వముమీఁదిది గనుక లోపము లేదని యిట నిషేధింపఁబడెను కావున
18 చే ద్రుత లోపము లేదు (కదోయి - కాదన్నమాట) సంశ్లేషము కలిగి
కన్నోయి - అగును

విశే - (1) ఇఁక శబ్దము, ఇఁగ శబ్దమున కుపలక్షణము (11) కన్ -
లోని నకారము ద్రుతమగుటను గూర్చి చూ 19 వ్యాఖ్య (111) కన్ + దోయి -
అనుచో సంశ్లేషముతోపాటు ద్రుత లోపమును 18 చేతనే ప్రసక్తమగును 26
సూత్రమునకుఁ దత్పూర్వ సూత్రములయొడఁ బ్రవృత్తిలేదు (17) "ముందు +
వు" + "కొంగు + వు" - ఇట్లాదులలోకి విగ్రహములు ముంగొంగు
శబ్దము 48 చే - ముంగొంగు + వు క్రొంబసిఁడి + ను, కన్నోయి + ను
తత్పూర్వ 57 చే - ముంగొంగు, క్రొంబసిఁడి, కన్నోయి

వదసార్థకృష్ణము - (1) నూత్రమున, నుడి - అనుటచేఁ బదములలోనే తొలి ప్రాస్వము మీఁద ఖండబిందు వుండదు అపదములలో నుండవచ్చును ఉదా॥ ఇఁడి, ఎఁడు - తద్విత 24, 25 (11) తొలి ప్రాస్వమునుటచేఁ దొలి దీర్ఘముపై ఖండముండును క్రిఁగాలు - మొ॥

పాఠ పరిశీలన - శబ్దంబులందవ్వు - వ్రథమ ముద్రణము కాన, శబ్దము లందవ్వు - అను ముద్రణములు సరికావు

తాను నేను వదంబునకు సంశ్లేషంబు లేదు, 23

తాను చదివె తాఁజిదివె, తాను జిదివె

తాను వినె తావినె, తానువినె

దీర్ఘంబు మీఁదిది గాన దీనికి నెఱసున్న లేదు

-వ్యా తాను - నేను, అను వదముల యొక్క ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లేదు సంశ్లేషము = ద్రుతము మీఁది హల్లుతోఁ గూడుకొనుట ఉదా॥ తాను + చదివె - 16 చే తాను + జిదివె 17 చే - బిందు సంశ్లేషములు రావలసి యున్నవి 17 చేఁ బ్రాప్తిండు సంశ్లేషమిట నిషేధింపబడినది కాన సంశ్లేషము లేదు ఖండబిందువు రాఁగా, తాఁజిదివె - అయినది సంఖ్య 15 చే దీర్ఘము మీఁదిది గనుక ద్రుతమునకుఁ బూర్ణబిందువు లేదు (నెఱసున్న=పూర్ణబిందువు) తాఁజిదివె - అను ఖండబిందు రూపమును, తానుఁజిదివె అను స్వత్వమును నుండునని సూరి యభిప్రాయము తాను + వినె - 18 చే ద్రుతమునకు లోప సంశ్లేషములు విభాషగఁ బ్రాప్తిండును సంశ్లేషమిట నిషేధింపబడినది గనుక, లోప రూపము, స్వత్వ రూపము నుండును తావినె - ద్రుతలోప రూపము, తాను వినె స్వత్వము

విశే - నేను శబ్దమునకు నిర్ణే రూపసిద్ధి యగును నేను + చదివితిని = నేఁజిదివితిని, నేను జిదివితిని నేను + వింటిని = నేవింటిని - అను రూపములు సూరిమతమున నేర్పడును తాన్వదివె, తాన్వినె - వంటివి సూరిమతమునఁ గలుగవు

సమాసంబునయందు ద్రుతంబునకు లోపంబగు. 24

ఎల్లయర్థములు, ఎల్లకలుషములు

సర్వపర్యాయంబయిన యెల్ల శబ్దంబు ద్రుతాంతంబయిన యవ్యయంబు దీని కసమాసంబున విశేష్యంబునకు ముందు ప్రయోగంబు లేదు

వ్యా సమాసమున ద్రుతమునకు లోపమగును ఉదా॥ ఎల్లను + అర్థములు
ఇది కర్మధారయ సమాసము (ఎల్లయైన యర్థములు) కావున ద్రుతము
లోపింపగా - ఎల్ల + అర్థములు-అగును 31వే యడాగమము ఎల్ల - య్ +
అర్థములు = ఎల్ల యర్థములు ఎల్లను + కలుషములు ఈ 24వే ద్రుతలోపము
ఎల్లకలుషములు

సర్వశబ్దమునకుఁ బర్యాయమగు ఎల్ల శబ్దము ద్రుతాంతమైన యవ్యయ
మని సూరి యభిప్రాయము ఎల్లను = సర్వము - అని యర్థము దీనికి
సమాసములోనే విశేష్యమునకు ముందు ప్రయోగముండును అసమాసమున
అనగా సమాసము కానప్పుడు విశేష్యమునకు ముందు ప్రయోగములేదు అనగా
విశేష్యమునకుఁ దరువాతనే ప్రయోగముండునని యర్థము ఉదా॥ అర్థములు +
ఎల్లను = అర్థములెల్లను కలుషములు + ఎల్లను = కలుషములెల్లను - అని
యసమాసమున నగును ఎల్లయర్థములు, ఎల్లకలుషములు - సమాసములు
అర్థములెల్లను, కలుషములెల్లను - అసమాసములు = వ్యస్తములు అవ్యయము =
లింగ విభక్తి వచన భేదములను బట్టి మార్పునందక యేక ప్రకారముగ నుండు
నది యవ్యయమనఁబడును (సదృశంతిమలింగేమ సర్వానుచ విభక్తిషు,
వచనేషుచ సర్వేషు యన్త్యైశ్చి తదవ్యయమ్ - అథ) ఎల్ల పురుషులు, ఎల్ల
కాంతలు, ఎల్లతంత్రములు = అనురీతిని, ఎల్ల శబ్దము మార్పునందకయుండును
గాన నవ్యయమని సూరి యభిప్రాయము

విశే - (1) సమాసంబున యందు - సూరి సాధింపలేదు, కాని వాడెను
ఇట్లే దానం జేసి, నా చెప్పిన పని అనువానిని, సముచ్చయార్థకమును, నవధార
జ్ఞాంకములను వాడెను (11) అలౌకిక విగ్రహములు “ఎల్లను + ను” +
“అర్థ + లు” - ఇత్యాది ఎల్లయర్థ + లు తత్సమ 40వే - ఎల్లయర్థ + ము +
లు = ఎల్లయర్థములు (111) ఎల్ల = సరిహద్దుకాదు, సర్వము

సమాసంబుల నుదంతంబులగు స్త్రీసమంబులకుం బుంపులకుం
బరుష సరళంబులు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు. 25

ఇచటం బరుషంబులు పరంబులగునపుడు ద్రుతంబునకు బిందు
సంశ్లేషంబులచే మూడు రూపంబులు సరళంబులు పరంబులగు
నపుడు లోపసంశ్లేష పూర్ణబిందువులచేత మూడురూపములు. విధాన
సామర్థ్యము వలన దీనికి లోపములేదు వక్ష్యమాణ విధిచే న్యత్వము
లేదు.

చిగురు కయిదువు చిగురుంగయిదువు
చిగురుగయిదువు
చిగురున్నయిదువు

తళుకు . గజ్జెలు తళుకు గజ్జెలు
తళుకున్నజ్జెలు
తళుకుంగజ్జెలు

సింగపు కొదమ సింగపుంగొదమ
సింగపుగొదమ
సింగపున్నొదమ.

ఉన్నతంపు గొడుగు ఉన్నతంపుగొడుగు
ఉన్నతంపున్నొడుగు
ఉన్నతంపుంగొడుగు

నలుగడాదుల నీయాగమంబు లేదండ్రు ఈ యాగమంబొకానొక
చోట స్థిరంబు పరంబగుచో గానంబడియెడి గణువపున్నురువు

వ్యా సమాసములలోఁబరుష సరళములు పరములగునపుడు, "ఉదంతము"
లగు శ్రీసమములకును, పుంపులకును జీవర 'ను' వర్ణ మాగమ మగును నుక్ +
ఆగమ = నుగాగమము కకారముతో నిర్దేశింపఁబడిన యాగమ ముద్విష్టమునకుఁ
జీవరఁ జేరునని పాణినీయము (అద్యంతౌటకితౌ) కావున నువర్ణముదంత శ్రీ
సమములకుఁ బుంపులకుఁ జీవరఁజేరును ఆగమము = వర్ణాధిక్యము (3 సూ)
శ్రీసమము = ప్రథమైకవచన ప్రత్యయము లోపించిన, యచ్చతెనుఁగు శబ్దము
ఉదంత శ్రీ సమములకు - (1) చిగురు + కయిదువు ఈ 25వే-చిగురును +
కయిదువు 24వే-ద్రుతమునకు లోపము ప్రాప్తించుచుండఁగా "విధానసామర్థ్యము
వలన దీనికి లోపము లేదు" అని చెప్పఁబడెను విధాన సామర్థ్యము = వ్యాకరణ
కార్యమును బ్రత్యేకముగా విధించిన సామర్థ్యమని యర్థము 24వే - నుగాగమము
లోపించినచో నీ 25వే - నుగాగమమును బ్రత్యేకించి విధించుటయే వ్యర్థమగును
కనుక నీ 25వే నగు "ను" గాగమమునకు 24వే లోపము లేదని తాత్పర్యము
ద్రుతములోపింపదు గావున, 16వే- చిగురును + గయిదువు 17వే-చిగురుంగయి
దువు చిగురుగయిదువు, చిగురున్నయిదువు, "వక్ష్యమాణ విధిచే స్వత్యములేదు"
వక్ష్యమాణ విధి=వచింపఁబోవునూత్రము అనఁగా 26వ సూత్రము చిగురును

గయిదువు - అను రూపము, 26వే గలుగదన్నమాట కాగా 'వరుషములు పరంబులగునపుడు ద్రుతంబునకు బిందుసంశ్లేషంబులచే మూడు రూపంబులు సిద్ధించును (11) తళుకు + గజ్జలు సమాస 25వే. తళుకు + గజ్జ ఈ సంధి 25వే - తళుకును + గజ్జ 24వే - నుగాగమమునకు లోపము ప్రాప్తించు చుండగా, విధానసామర్థ్యముచే ద్రుతము లోపింపదు 18వే తళుకు గజ్జ, తళుకున్నజ్జ - అగును 19 వే - తళుకుంగజ్జ - అగును తత్సమ 12వే 'లు' చేరి తళుకుగజ్జలు, తళుకు న్నజ్జలు, తళుకుంగజ్జలు - అనియేర్పడును 26వే - తళుకును గజ్జలు - అను స్వత్వరూపముకలుగదు కాగా సరళము వరమగుటచే ద్రుతమునకు లోప సంశ్లేష పూర్ణబిందువులచే మూడు రూపములయ్యెను పుంపులకు (1) సింగముయొక్క + కొదమ సమాస 25వే - సింగము + కొదమ 32వే - మువర్ణకమునకు, పుంపులగును ఇట సింగము - లోనిది ముగాగమము ఐరను తత్సమ 41వే - మువర్ణకమునకు విధించిన కార్యములు ముగాగమమునకగును కావున సింగము + కొదమ - అనుచో 32వే, ముగా గమమునకును "పుంపు"లు కలిగి, సింగపు + కొదమ - అగును ఈ 25వే- సింగపును + కొదమ 24వే - ద్రుతము లోపింపవలసియున్నను, నుగాగమము విధాన సామర్థ్యముచే లోపింపదు - కావున 16 వే - సింగపును + కొదమ, 17వే - సింగపుగొదమ, సింగపుగొదమ, సింగపున్నొదమ - అను రూపము లేర్పడును, 26 వే - సింగపునుగొదమ - అను స్వత్వములేదు ఇట్లు బిందు సంశ్లేషములచే మూడు రూపములు (111) ఉన్నతము + గొడుగు, 32వే - ఉన్నతపు + గొడుగు ఈ 25వే - ఉన్నతంపును + గొడుగు 24వే, ద్రుతము లోపింపవలెనుగాని, విధాన సామర్థ్యముచే, ద్రుతలోపము లేదు 18వే - ఉన్న తంపుగొడుగు, ఉన్నతంపున్నొడుగు 19 వే - ఉన్నతంపుంగొడుగు ఇట్లు, లోపసంశ్లేష పూర్ణబిందువులచే మూడురూపములు

నలుగడలు - నాలుగు + లు + కడ + లు - అలౌకిక విగ్రహము సమాస, 25వే - నాలుగు + కడ సమాస 20వే - నలు + గడ నలు - ఉదంత శ్రీసమము గనుక నీ 25వే నుగాగమము కావలెను కాని "నలుగడలుల సీయాగ మంబు లేదండ్రు" అనుటచే, నుగాగమము లేదు తత్సమ 12వే - నలుగడ + లు = నలుగడలు - అగును గణువపున్నురువు - గణువము + మురువు 32వే - గణువపు + మురువు "ఈ యాగమంబొకానొకచోట స్థిరంబు పరంబగుచోఁ గానంబడియెడి" అను వృత్తి వాక్యముచే, నుగామము గణువపును + మురువు 18 వే - గణువపున్నురువు

విశే - (1) గణపము + మురుపు సమాస 25 చే. మువర్తకము లోపింప వలెను గాని 3 చే, పుంపులు విధించిన సామర్థ్యము వలన - మువర్తక లోపము లేదు (11) "చిగురు + పు" "కయిదుపు + పు" - ఇత్యాదు లలౌకిక విగ్రహములు (111) తకుకు + లు + గణ్ణియ + లు = తకుకుం గణ్ణియ + లు అచ్చిక 23 చే - తకుకుం గణ్ణెలు - ఇత్యాది

వదసార్థక్యము (1) సమాసంబులన్ - అనుటచే నసమాసము న నుగా గమమురాదు చిగురు + కోసెను = చిగురుకోసెను (11) సమాసంబులన్ - అను బహువచన స్వారస్యముచె నెల్ల సమాసములందు నీవిధి వర్తిల్లును చిగురుంగయిదుపు = చిగురనెడు కయిదుపు - రూపకము తకుకుగణ్ణెలు - కర్మధారయము, అచ్చికము, ఉన్న = తంపుగొడుగు - కర్మధారయము, మిశ్రము సింగపుఁగొదను - షష్ఠీతత్పురుషము (111) ఉదంతంబులగు - అనుటచే ఉదంతేతరములకు నుగాగమము రాదు ఉదా॥ వాఁడి + కయిదుపు = వాఁడి కయిదుపు

పార పరిశీలన - నలుగదాదుల - అని ప్రథమ ముద్రణముననే యర సున్న తప్ప వడినది దీనిని బట్టి నుగాగమము కలుగుటయే నూరికి సమ్మత మని కొందఱు నెలవిచ్చిరి కాని యది సరిపడదు ఎట్లన - (1) నలుగదాదుల నీయాగమంబు లేదండ్రు. అను వాక్య మహోబలవతి వచనమును నూచించునదే కాని ఖండించునది కాదు అహోబల వచనము (సరసాదిత్యనేన నలుగదలు - ఇత్యాది వ్యావృత్తిః - అహో) సమ్మతము కానిచో నూరి 54 సూత్రమునందువలె నిరసించి యుండును లేదా 44 సూత్రమున నందువలె, నలు కడలు నలుంగడలు, నలుగడలు, నలున్నడలు - అని యుదాహరించి పీమ్మటఁ బైవాక్యమును వ్రాసి యుండును అట్లు చేయకపోవుటచే నూరి యహోబల వచనము సంకీకరింపలేదనుట సరికాదు (11) నుగాగమమును నిర్వహించు సాధు కవి ప్రయోగములు కనఁబడవు ప్రయోగ ప్రామాణ్యము లేని వ్రాత నూరికి సమ్మతమనఁదగదు (111) నలు శబ్దముతోడి సమాసమున నితరత్ర నుగాగమములు కనఁబడవు నలుతుము, నలువది, నలుగాలివాన, నలు నదరము - మొ॥ల కావున నిచ్చట నైతము నుగాగము లేకుండుటయే ధర్మము కాఁగా, నలుగదాదుల అన్నదే సాధు పారము

సమాసంబులందు ద్రుతంబునకు స్వత్వంబులేదు. 26

వా సమాసములందు ద్రుతమునకు స్వత్వరూపము లేదు స్వత్వము = ద్రుతమునకుఁ బ్రకృతి ఖావము (17 నూ) ఉదా చిగురును గయిదుపు (25)

తలను బ్రాలు (27) సొగసును దనము (35) ప్రాను గెంపు (37) క్రొనుజాయ (38) తొనుబది (39) ఇత్యాదులలో 17 వేఁ బాక్షికముగ స్వత్వమగును. తకుకు + ను + గజ్జలు (25) ఇత్యాదులలో 18 వేఁ బాక్షికముగ స్వత్వమగును ఈ స్వత్వ రూపముల నీ 26 వ నూత్రము నిషేధించుచున్నది కనుక, చిగురును గయిదువు, తకుకును గజ్జలు వంటి స్వత్వ రూపములుండవు

విశే - (1) 'ని' స్వరూప ద్రుతము నైతము స్వత్వమనిపించుకొనును చూ 27 కావున, 'ఒడిని + ప్రాలు = ఒడినిబ్రాలు కాదు (11) నుగాగము మనుచోఁ బొల్లు నకారము నాగమముగఁ జెప్పరాదు అట్లు చెప్పినచో - చిగురున్ గయిదువు వంటివి స్వత్వములు కావలసి వచ్చును (11) సమాసంబు లందు - అను బహువచన స్వారస్యముచే, వివిధ సమాసములలో ద్రుతమునకు స్వత్వములేదు ఇందలి సమాస శబ్దము వృత్తి సామాన్యమున కుపలక్షణము కాన సొగసునుదనము ఇత్యాదులుండవన్న మాట (35) సమాసమున స్వత్వము లేదనుటచే, వ్యస్తమున స్వత్వముండును పూచెను గలువలు మొ॥ (16)

తలబ్రాలు మొదలగు సమాసంబుల ద్రుతమునకు తోవము లేదు. 27

తలబ్రాలు, ఒడిబ్రాలు, నేనబ్రాలు, ఊరఁబంది, ఊరఁ బిచ్చిక, తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు, ఒల్లఁబాటు, ఒడఁబాటు— ఇత్యాదులు

వ్యా తలబ్రాలు మున్నగు సమాసములలో ద్రుతమునకు తోవములేదు 24 వే సమాసమున ద్రుతతోవము ప్రాప్తించుచుండగా, నీ నిషేధము చెప్పఁ బడెను తలబ్రాలు - తలను + ప్రాలు 24 వే ద్రుతము లోపింప వలసి యుండఁగా నిట తోవము నిషేధింపఁబడెను కాన ద్రుతము లోపింపదు 16 వే తలను + బ్రాలు 17 వే తలబ్రాలు ఇట్లే, ఒడిని + ప్రాలు = ఒడిబ్రాలు నేనను + ప్రాలు = నేనబ్రాలు ఊరను + పంది = ఊరఁబంది ఊరను + పిచ్చిక = ఊరఁబిచ్చిక తోడను + పుట్టువు = తోడఁబుట్టువు తోను + పుట్టువు = తోఁబుట్టువు ఒల్లను + పాటు = ఒల్లఁబాటు ఒడను + పాటు = ఒడఁబాటు (తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు = సహజన్మ)

విశే - (1) "తల + అందు" + పోయు + "ప్రాయి + లు", "ఒడి + అందు" + "పోయు" + ప్రాయి + లు", "నేన + వలన" +

కొనివచ్చిన + “ప్రాయి + లు”, “ఊరు + అందు” + పుట్టు + “వంది + ను”, ఊరు + అందు” + పుట్టు + “పిచ్చిక + ము” - అతౌకిక విగ్రహములు సమాస 25 చే - తల + అందు + “పోయ + ప్రాయి-ఇత్యాది సమాస 20 చే - మధ్యమ పద లోపము తల + అందు + ప్రాయి-ఇత్యాది కారక 22 చే - తలను + ప్రాయి = తలఁబ్రాయి, ఒడి + ను + ప్రాయి తత్సమ 26 చే - ఒడిని + ప్రాయి = ఒడిఁబ్రాయి, కారక 21 చే సేనను + ప్రాయి = సేనఁబ్రాయి బహువచనము తలఁబ్రాయి + లు - ఇత్యాది అచ్చిక 21 చే, తలఁబ్రాలు - ఇత్యాది ఊరు + అందు = ఊరను (అచ్చిక 30, 38) ఊరను + వంది = ఊరఁబంది ఊరఁబంది + ను, ఊరఁబిచ్చిక + ము తత్సమ 57 చే - ఊరఁబంది, ఊరఁబిచ్చిక ఇవి మధ్యమపద లోప సమాసములు (11) తలస్సానిలు వంటి రూపములు మృగ్యములందురు ఈ వక్షమున లక్ష్యములను బట్టి బిందురూపములే యుండునన నగును 26 చే స్వత్సము లేదు గనుక, తలనుబ్రాలు - వంటి రూపములుండవు (111) ఒడి + ను + ప్రాలు = ఒడిని + బ్రాలు ఇట ‘ను’ వర్ణము యొక్క ఉత్తమున కిత్వమాదేశమయినది ఆదేశముస్థాని వంటిది కనుక ‘ని’ వర్ణమును స్వత్సమగును (స్థానివదాదేశః - పాణి) కావున, ఒడినిబ్రాలు - అను రూపముండదు (14) ఒల్లన్, ఒడన్ - అనునవి భావార్థక నిపాతములు “ఒల్లనితి వ్యతిరేకార్థ కోదేశ్యశబ్ద.” అహో వీనికి వ్యస్త ప్రయోగము లేదు ఒల్లఁబాటు, ఒడఁబాటు - నిత్య సమాసములు “అవిగ్రహో నిత్యసమాస, అస్యపద విగ్రహోవా” నీ కౌ తోడఁబుట్టువు = తోడనయిన పుట్టువు దేనికిఁగలదోయది, బహుప్రీహి

కర్మధారయంబులం దుత్తున కచ్చుపరంబగునపుడు

టుగాగమంబగు. 28

కఱకు	అమ్ము	కఱకుటమ్ము
నిగ్గు	అద్దము	నిగ్గుటద్దము
సరసపు	అలుక	సరసపుటలుక

వ్యా కర్మధారయములందు ప్రాస్యమయిన ఉకారమున కచ్చువరమగు నపుడు, టుగాగమమగును టుక్ + అగమ = టుగాగమము కకారముతో నిర్దేశింపఁబడిన యాగమ ముద్దిష్టమునకుఁ జివరఁ జేరునని పాణినీయము (ఆద్యంతౌటకితో) ఇట ‘టుక్’ అని కకారముతో టువర్ణము నిర్దేశింపఁబడినది ‘టు’ లోని ఉకారముచ్చారణమునకుఁ జేర్పఁబడినది కావున ఉత్తునకుఁ(జివరఁ

బొల్లు టకార మాగమమగును ఆగమము = వర్ణాధిక్యము కఱకు + అమ్ము
 ఈ 28చే - కఱకుట్ + అమ్ము = కఱకుటమ్ము నిగ్గు + అద్ద + ము
 సమాస 25చే నిగ్గు + అద్ద ఈ సంధి 28చే నిగ్గుట్ + అద్ద = నిగ్గుట్ద
 తత్వము 39చే - నిగ్గుట్దము సరసము + అలుక - 32చే - సరసపు + అలుక
 ఈ 28 చే - సరసపుట్ + అలుక = సరసపుటలుక కర్మధారయము = విశే
 షణమునకు విశేష్యముతోడ సమాసము (సమాస 3)

విశే - (1) టుగాగమమనుచో, టువర్ణము నాగమము చేయరాదు టువర్ణ
 మాగమమన్నచో, ఉత్త్రసంధి చెప్పవలసియుండును అది ప్రక్రియా గౌరవ
 మగును 'టు' వర్ణ మాగమము చేయుట సమ్మతముకాదు గావుననే యిది స్వర
 సంధి సందర్భమునఁ జూపఁబడలేదు కాన, టుగాగమములోని ఉకారముచ్చార
 ణార్థకమే ఉకారముచ్చారణార్థకమనుటకు - "అనేముక్" (పాణి) ఉకార
 ఉచ్చారణార్థః (బాలమ) (11) సరసపు + అలుక 32చే - పుంపులు విధించిన
 సామర్థ్యమున సమాస 25 చే - మువర్ణక లోపమురాదు (111) "కఱకు + పు"
 " + అమ్ము + పు " నిగ్గు + పు + అద్ద + ము, సరస + ము + అలుక +
 ము సమాస 25చే - కఱకు + అమ్ము - ఇత్యాది తత్వము 48 చే - కఱకు
 టమ్ము + పు తత్వము 39 చే - సరసపుటలుక + ము 57 చే - కఱకు
 టమ్ము, సరసపుటలుక

వదసార్థక్యము - (1) కర్మధారయంబులందు - అను బహువచన
 స్వారస్యముచే షష్ఠీతత్పురుషాదులందును టు గాగమ మరుదుగా నగును ఉదా॥
 వేల్పు + అపు = వేల్పుటాపు కపురపు + అరఁటి = కపురపుటరఁటి
 ఇవి షష్ఠీతత్పురుషములు చెక్కు + అద్దము = చెక్కుట్దము - రూపకము.

కర్మధారయంబునందుః ఖేర్వాదిశబ్దముల కచ్చు
 పరంబగునపుడు టుగాగమంబు విభాషనగు. 29

పేరు	ఉరము	పేరుటరము, పేరురము
చిగురు	అకు	చిగురుటాకు, చిగురాకు
పొదరు	ఇల్లు	పొదరుటిల్లు, పొదరిల్లు

వ్యా కర్మధారయసమాసమున, పేరు - మొదలగు శబ్దముల కచ్చుపర
 మగునపుడు వాని చివర 'ట్' అను నాగమము విభాషనగును టుక్ + ఆగమ =
 టుగాగమము 'క్' అనునది నిర్దిష్టమునకుఁ జివరఁజేరునని తెలుపును 'టు' లోని
 ఉకార ముచ్చారణమునకుఁ జేర్పబడినది 'ట్' అనునది యాగమమగును

అగమము=వర్ణాధిక్యము (కర్మధారయము=చూ 28) పేరుటరము పేరురము
 పేరు + ఉర + ము సమాస 25 చే - పేరు + ఉర ఈ 29చే పేరుట్ +
 ఉర = పేరుటర తత్సమ 39చే - పేరుటరము టుగాగమము రానిచో - 1చే -
 పేరు + ఉర = పేరుర, తత్సమ 39చే - పేరురము చిగురుటాకు, చిగు
 రాకు - చిగురు + ఆకు = చిగురుట్ + ఆకు = చిగురుటాకు టుగామము
 రానిచో - చిగురు + ఆకు=చిగురాకు (1నూ) ఇట్లే పొదరుట్టిలు, పొదరిట్లు
 విశే - ఇందలి విభాష ప్రాప్తవిభాష ప్రాప్తవిభాష = ఒక సూత్రముచే
 నిత్యముగఁ బ్రాప్తించు కార్యమును వికల్పముగ విధించునది ప్రాప్తవిభాష 28చే.
 నిత్యముగఁ బ్రాప్తించు కార్యమిట వికల్పముగ విధింపఁబడినది గాన నిది ప్రాప్త
 విభాష. పేరు + పు + ఉర + ము - ఇత్యాదు, లౌకిక విగ్రహములు
 పేరుటామని - శృ నై 7.41 చిగురాకు - అను 1.181, అరణ్య 6.148,
 నిర్వ 8.38

పేదాది శబ్దంబుల కాలుశబ్దము పరంబగునపుడు
 కర్మధారయంబునందు రుగాగమంబగు. 30

పేద   ఆలు   పేదరాలు.
 బీద   ఆలు   బీదరాలు.

పేద-బీద-ముద్ద-ఖాలెంత-కొమ - జవ - అయిదువ - మనుమ,
 గొడ్డు, ఇట్టివి పేదాదులు ఇందు జవ్వని శబ్దంబునకు జవాదేశంబని
 యెఱుంగునది ఏకాంతమునందునున్న జవరాండ్రనని ప్రయోగము

వ్యా కర్మధారయ సమాసమున 'ఆలు' శబ్దము పరమయినప్పుడు, పేద
 మొదలగు శబ్దముల చివర 'ర్' అగమమగును అగమము = వర్ణాధిక్యము
 రుక్ + అగమ = రుగాగమము 'క్' అనునది నిర్దిష్టమునకుఁ జివరఁ జేరునని
 చెప్పును రు-లోని ఉకార ముచ్చారణమునకుఁ జేర్చఁబడినది కాన 'ర్' అనునదే
 యాగమ మగును (కర్మధారయము = చూ 28) ఉదా॥ పేద + ఆలు =
 పేదర్ + ఆలు = పేదరాలు బీద + ఆలు = బీదర్ + ఆలు = బీదరాలు ఇట్లే
 తక్కినవి జవ్వని + ఆలు - "ఇందు జవ్వని శబ్దంబునకు జవాదేశంబని
 యెఱుంగునది" అను వాక్యముచే జవ్వని + ఆలు = జవ + ఆలు - అగును
 రుగాగమము కలిగి, జవర్ + ఆలు = జవరాలు - అని యేర్పడును ఇట్టివి
 శ్లేధాదులు,

విశే - (1) "ఏకాంతమునందునున్న జవరాండ్రునని ప్రయోగము" (మను 2.41) అని సూరి వ్రాయుటలో విశేషము కలదు అహోబలవతి "జవ్వనురాలు" అనియు నుండవచ్చుననెను "లోపాభావేనవర్జే జవ్వనురాలు అహో 264 పు కాని జవ్వనురాలు - అను దానికిఁ బ్రయోగము కనఁబడదు జవరాలు - అనునది మాత్రమే ప్రయోగములందుఁ గలదని తెలుపుటకే సూరి పై మనుచరిత్ర ప్రయోగమును సూచించెను (11) ఆదేశము స్థానివంటిది గనుక జవరాలు-లోని జవ శబ్దమునకు జవ్వని యను నర్థము లభించును "స్థానివదాదేశః" పాణి (111) "పేద + ము" + "ఆలు + పు" ఇత్యాదు లలోకిక విగ్రహములు, తత్సమ 48 చే - పేదరాలు + పు తత్సమ 57 చే - పేదరాలు - ఇత్యాది

కర్మధారయంబునం దత్సమంబుల కాలుశబ్దము

పరంబగునపు డత్వంబున కుత్వంబును

రుగాగమంబునగు. 31

దీర   ఆలు   దీరురాలు

గుణవంత   ఆలు   గుణవంతురాలు

ఇచట వృత్తియం దాలుశబ్దము స్త్రీమాత్రపరము

వ్యాకరణ కర్మధారయ సమాసమునఁ దత్సమములకు 'ఆలు' శబ్దము పరమయినప్పుడు, అత్వమున కుత్వమును, రుగాగమమును, నగును రుక్ + అగమ = రుగాగమము 'రు' లోని ఉకార ముచ్చారణమునకుఁ జీర్చఁబడినది 'ర్' అనునదే చేరవలసిన యాగమము 'రుక్' అని కకారముతో నిర్దేశించుటచే 'ర్' అనునది తత్సమ వదమునకుఁ జీవరఁ జేరును (చూ 28) దీర + ఆలు ఈ 31 చే - దీరుర్ + ఆలు = దీరురాలు ఇట్లే, గుణవంత + ఆలు = గుణవంతుర్ + ఆలు = గుణవంతురాలు దీని సంపూర్ణ ప్రక్రియ గుణవంతమ్ - తత్సమ 70 చేఁ బ్రాతిపదికము తత్సమ 71 చే - గుణవంత + ఆలు, ఈ 31 చే, గుణవంతుర్ + ఆలు = గుణవంతురాలు ఇచట వృత్తి యందనఁగా సమాస వృత్తిలో, ఆలు శబ్దమునకు స్త్రీ యని యర్థము విడిగా 'ఆలు' = భార్య

విశే - (1) కర్మధారయ పూర్వ వదము, య వర్ణకాంతము కారాదు (సమాస 5) కాని, విధాన సామర్థ్యముచే భాషిత పుంస్య వద్దతిని బుంలింగము కావచ్చును తత్సమ 21 చే - ఉత్సమగుచుండఁగా మరల నిట ఉత్సము విధించుటచే, ఉత్స ప్రాప్తి గలవానికే, ఆలు శబ్దముతో సమాసము ఉత్స ప్రాప్తి లేని హర్ష, దాత లోనగునవి 'ఆలు' శబ్దముతో సమసింపవు (11) వృత్త లయింపు

విధములు (1) కృదంత వృత్తి ఉదా॥ ఏలిక (కృదంత 1 నూ) (2) తద్దిత వృత్తి, ఉదా॥ రాముని తనము (తద్దిత 1 నూ) (3) సమాస వృత్తి ఉదా॥ రాజపురుషుడు (సమాస 1 నూ) (4) ఏక శేష వృత్తి, ఉదా॥ పితరౌ=మాతా పితరు ఇట మాతృ శబ్దము లోపించి, పితృ శబ్దము శేషించినది (5) సనాద్యం తదాతు వృత్తి ఉదా॥ రిరంసా = (తాను) రమింపఁ గోరుట (11) దుగాగమ మనుచో, 'ఓ' అనునదే యాగమమగును (చూ 28 నూ) (12) వృత్తి = సమాస 1 (7) ధీర + డుజ్ + ఆలు + పు, గుణవంత + డుజ్ + ఆలు + పు - అలౌకిక విగ్రహములు

పద సార్థక్యము ఇచట - అనుటచే నితరత్ర, ఆలు = భార్య - కావచ్చును తనయాలు (పాండు 3 97)

కర్మధారయంబులందు మువర్ణకంబునకుం బుంపులగు. 32

సరసము . మాట సరసపుమాట

సరసంపుమాట

విరసము వచనము విరసపు వచనము

విరసంపు వచనము.

అల వ్యా కర్మధారయములందు 'ము' ప్రత్యయమునకు, పుంపులగును వర్ణకము=ప్రత్యయము పుంపులు = పువర్ణము, పూర్ణబిందుపూర్వకపు వర్ణము. అని యర్థము (అరసున్న రానేరదు) సరసము + మాట = సరసపుమాట పూర్ణబిందు పూర్వక 'పు' వర్ణము - అనఁగా, "పు" అదేశమయినచో. సరసంపు మాట విరస + ము + వచన + ము సమాస 25 చే . విరసము + వచన సంధి 32 చే . విరసపువచన, విరసంపువచన తత్సమ 39 చే. విరసపు వచనము, విరసంపు వచనము

విశే - (1) సరసము + మాట - ఇత్యాదులలో మొదటి శబ్దమునందలి ము వర్ణకము సమాస 25 చే - లోపింపవలసియుండును కాని పుంపుల నాదేశముగ విధించిన సామర్థ్యముచే మువర్ణకమునకు లోపము రాలేదు (11) సరస + ము మాట + ము - ఇత్యాదు లలౌకిక విగ్రహములు తత్సమ 39 చే. సరసపు మాట + ము తత్సమ 57 చే . సరసపుమాట

పదసార్థక్యము - కర్మధారయంబులందు - బహువచన స్వారస్యముచే షష్ఠితత్పురుషమున నరుదుగా, పుంపులగును ఉదా॥ సింగము + కొదమ =

సింగపు + కొదమ, సింగపు(కొదమ (చూ 25) తద్దిత వృత్తియందును, పుంపులగును సరసము + తనము = సరసపుడనము - చూ 35 సూ॥

ఉదంతమగు తద్దర్మార్థ విశేషణమున కచ్చుపరమగు నపుడు నుగాగమంబగు. 33

చేయు   అతడు   చేయునతడు
చేనెడు   అతఁడు   చేనెడు నతఁడు

వ్యా హ్రస్యమగు ఉకార మంతమందుఁగల తద్దర్మార్థ విశేషణమునకు నచ్చుపరమగుచో, దాని చివర నువర్ణమాగమమగును తద్దర్మార్థ విశేషణము = ఆ క్రియ ధర్మముగాఁగల కర్తను దెలుపునది తద్దర్మార్థ విశేషణము ఉదా॥ నతఁడు చేయుటయను క్రియను జేయువాఁడని యర్థము - చేనెడు, చేయు - వంటివి ఉదంత తద్దర్మార్థ విశేషణములగును నుక్ + ఆగమ = నుగాగమము 'క్' అనునది యాగమము నిర్దిష్టమునకుఁ జివరఁ జేరునని దెలుపును నువర్ణమే సూరిమతమున ద్రుతముగాన 'ను' అనునదే యాగమమగును ఉదా॥ చేయు + అతఁడు = చేయును + అతఁడు ద్రుతమున కచ్చుపరమగునపుడు ద్రుతస్వరమునకు లోపమగుట బారిష్ట్రాకరణ ప్రక్రియా వద్దతి (2, 5, 9, 41 సూ) కావున చేయున్ + అతఁడు - అగును 9 చే సంధి నిష్పిద్ధముగాన, చేయునతఁడు - అను రూపమేర్పడును ఇట్లే, చేనెడును + అతఁడు = చేనెడున్ + అతఁడు, చేనెడునతఁడు - అగును

వదస్సార్థక్యము - అచ్చుపరమగునపుడు - అనుటచే హల్లుపరమగునపుడు నుగాగమము రాదు ఉదా॥ చేయు + వాఁడు = చేయువాఁడు

షష్ఠీసమాసమునం దుకార ఋకారములకచ్చు పరమగునపుడు నుగాగమంబగు. 34

రాజుయొక్క   ఆజ్ఞ   రాజునాజ్ఞ.
విధాతృయొక్క   ఆనతి   విధాతృనానతి.

వ్యా షష్ఠీ తత్పురుష సమాసమున, ఉకార ఋకారములకు, అచ్చుపరమగునపుడు, నుగాగమ మగును ఉదా॥ (1) రాజుయొక్క + ఆజ్ఞ సమాస 25 చే - యొక్క లోపించును రాజు + ఆజ్ఞ ఈ 34 చే - రాజును + ఆజ్ఞ - అగును అచ్చుపరమగుచో ద్రుతస్వరమునకు లోపమగుట బారిష్ట్రాకరణ వద్దతి - (2, 5, 9, 41 సూ) కాన, రాజును + ఆజ్ఞ = రాజున్ + ఆజ్ఞ - అగును,

9 చే - సంధి లేదు గాన, రాజానాష్ట - అగును ఇది ఉకారమునకుదాహరణము
(11) ఋకారమునకు విధాతృయొక్క + ఆనతి సమాస 25 చే - విధాతృ
+ ఆనతి ఈ 34 చే విధాతృను + ఆనతి = విధాతృన్ + ఆనతి విధాతృ
నానతి

విశే - రాజా + యొక్క + "ఆష్ట + ము", "విధాతృ + యొక్క" +
"ఆనతి + ను" అలౌకిక విగ్రహములు రాజానాష్ట - చూ సమాస 2 అనుక్య
న్యాయమున (తత్సమ 44) విధాతృనానతి + ను తత్సమ 57 చే - విధాతృ
నానతి

పదసార్థక్యము - అచ్చు పరమగునపుడు - అనుటచే హల్లు పరమగుచో
నుగాగమము లేదు రాజాయొక్క కొడుకు = రాజాకొడుకు

ఉదంతశ్రీసమంబులకును బుంపులకు నదంతగుణ

వాచకంబులకును దనంబు పరంబగునపుడు

నుగాగమంబగు. 35

సౌగసు తనము

సౌగసుందనము

సౌగసుదనము

సౌగసున్దనము.

సరసపు తనము

సరసపుందనము

సరసపుదనము

సరసపున్దనము

తెల్ల తనము

తెల్లందనము

తెల్లదనము

తెల్లన్దనము

వా హ్రస్వమయిన ఉకారమంతమందుఁగల శ్రీసమములకు, పుంపులకు,
హ్రస్వమయిన అకార మంత మందుఁగల గుణవాచకములకు, తన వ్రత్యయము
పరమయినప్పుడు నుగాగమమగును శ్రీసమము = వ్రతమైక వచన వ్రత్యయము
లోపించిన యచ్చతెనుఁగు శబ్దము సౌగసు - ఉదంత శ్రీసమము గుణవాచ
కములు = గుణమును దెలుపునవి, ఇవి నల్ల మొదలగునవి (చూ తద్ధిత 6)

(1) ఉదంత శ్రీసమములకు - సౌగసు + తన - ఈ 35వే సౌగసును + తన 16వే - సౌగసును + దన 17వే - సౌగసుందన, సౌగసుదన, సౌగసున్దన తత్సమ 39వే - సౌగసుందనము, సౌగసుదనము, సౌగసున్దనము (2) పుంపులకు - సరసము + తన 32వే - సరసపు + తన ఈ 35వే - సరసపును + తన 16వే - సరసపును + దన 17వే - సరసపుందన, సరసపుదన, సరసపున్దన తత్సమ 39వే - సరసపుందనము, సరసపుదనము, సరసపున్దనము (3) అదంత గుణవాచకములకు - తెల్ల + తన ఈ 35వే - తెల్లను + తన 16వే - తెల్లను + దన 17వే - తెల్లందన, తెల్లదన, తెల్లన్దన తత్సమ 39వే - తెల్లందనము తెల్లదనము తెల్లన్దనము తన - అనునది తద్విత ప్రత్యయము (తద్విత 1) కాన నిది తద్వితవృత్తి 26వే - తద్విత వృత్తి యందును ద్రుతమునకు స్వత్యముండదు కావున సౌగసునుదనము, సరసపునుదనము, తెల్లనుదనము - అను రూపములుండవు

విశే - (1) తద్విత 1వే - సౌగసుయొక్క + తన సమాస 25 నూత్రము వృత్తి సామాన్యమున కువలక్షణము కావునఁ దద్విత వృత్తిలో 'యొక్క' లోపించి, సౌగసు+తన - అని నిల్చును ఇట్లే సరసముయొక్క + తన = సరసము + తన (ii) తెల్లదానియొక్క + తన సమాస 25వే - తెల్లదాని + తన సమాస 20వే = 'దాని' లోపించి, తెల్ల + తన - అని నిల్చును (మి) వృత్తి = చూ 31 (17) కక్షసపుందనంబు (ఉ రా 7.331) వదసార్థక్యము - ఉదంత శ్రీసమంబులకు - అనుటచే, ఉదంతేతరము లకు "ను" గాగమము లేదు ఉదా॥ గోదతనము, మంచితనము మొ॥

సమాసంబునం బ్రాతాదుల తొలి యచ్చమీది

వర్ణంబులకెల్ల లోపంబు బహుళంబుగానగు. 38

ప్రాత	ఇల్లు	ప్రాయిల్లు, ప్రాతయిల్లు
లేత	దూడ	లేదూడ, లేతదూడ.
పూవు	రెమ్మ	పూరెమ్మ, పూవురెమ్మ

వా సమాసమున, ప్రాత మొదలగు శబ్దముల తొలియచ్చ మీది వర్ణముల కన్నింటికి, లోపము బహుళముగానగును ప్రాత + ఇల్లు, ఇందుఁ దొలియచ్చ 'ప్రా'లోని 'అ' తొలియచ్చమీది వర్ణములు - అరసున్న, త (త) వీనికి లోపము వచ్చినదో, ప్రా+ఇల్లు-అగును 3 వే - ప్రా - య్ + ఇల్లు = ప్రాయిల్లు తొలియచ్చ మీది వర్ణములకు లోపము రానిదో - ప్రాత+ఇల్లు 3 వే - ప్రాత.య్+ఇల్లు = ప్రాత యిల్లు లేత+దూడ

తొలియచ్చు మీది వర్ణములు లోపించిన లే + దూడ = లేదూడ లోపించనిదో - లేతదూడ ఇట్లే పూవు + రెమ్మ = పూరెమ్మ, పూవురెమ్మ ఇవి బహుళ ప్రయోజనములతో విభాషకు లక్ష్యములగును

విశే - (1) పూవుయొక్క + రెమ్మ = పూవురెమ్మ షష్ఠీయాధారాదేయ సంబంధమున నయినది (కారక 15) (11) ప్రాత + ము + ఇల్లు + పు - ఇత్యాదు లలౌకిక విగ్రహములు

పదసార్థకము - వర్ణంబుల కెల్లన్ - అనుటచేఁ దొలియచ్చు మీది వర్ణములన్నియు లోపించును వర్ణంబులు - అన్నచో, ప్రాత శబ్దమున, "అర సున్న + త్ + ఆ" అను మూఁడు వర్ణములతో నరసున్న, తగారము లోపించి అత్వము మిగులవచ్చును కాన, ఎల్లన్ - అను పదము సార్థకము

లుప్తశేషంబునకుం బరుషంబులు పరములగునపుడు
నుగాగమంబగు. 37

ప్రాత	కెంపు	ప్రాగెంపు
లేత	కొమ్మ	లేగొమ్మ
పూవు	తోట	పూదోట
మీదు	కడ	మీగడ
కెంపు	తామర	కెందామర
చెన్ను	తొవ	చెందొవ

చెన్ను శబ్దము వృత్తిని శోణార్థకంబు బహుళ గ్రహణముచే మీదు ప్రభృతులందు నిట లోపంబు నిత్యంబు వ్యవస్థిత విభాషచే నీ ద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబు లేదు

వ్యా ప్రాతాది సూత్రముచేఁ దొలియచ్చుమీది వర్ణములు లోపించగా మిగిలిన శబ్దమునకుఁ బరుషములు పరమయినప్పుడు నుగాగ మగును లుప్త శేషము = లోపించఁగా మిగిలినది ఉదా॥ ప్రాత 36వే - ప్రా + కెంపు, ప్రా - లుప్తశేషము దీనికిఁ బరుషము (కకారము) పరమయినది గాన నుగాగమము ప్రాను + కెంపు 16వే - ప్రాను + గెంపు 17వే - ప్రాగెంపు సంఖ్య 15 వే - నిండుసున్న లేదు ప్రాతాదులతో సంశ్లేషము లేదు 26 వే - ప్రానుగెంపు - అను స్వత్వము లేదు 36 వే - తొలియచ్చు మీది వర్ణములకు లోపము నొంది, ప్రాతకెంపు - అని యుండును ఇట్లే, లేత + కొమ్మ =

లే + ను + కొమ్మ లే + గొమ్మ తొలియచ్చుమీది వర్ణములకు తోవమురాని
 పక్షమున - లేతకొమ్మ - అను రూపముందును పూదోట - పూవు + తోట
 పూ + తోట ఈ 37 చే - పూను + తోట + 16 చే పూను + దోట
 17 చే - పూదోట సంజ్ఞా 15 చే - నిందునున్న లేదు ప్రాతాదులలోనిది
 గాన సంశ్లేషము లేదు 26 చే - స్వత్వములేదు 36 చే - తొలియచ్చుమీది
 వర్ణములకు తోవము రానప్పుడు - పూవు + తోట 25 చే - పూవును + తోట
 ద్రుతకార్యము జరిగి - పూవుదోట, పూవుదోట, పూవున్దోట - అగును
 మీగడ - మీడు + కడ 36 చే - మీ + కడ ఈ 37 చే - మీను + కడ
 16 చే - మీను + గడ 17 చే - మీగడ సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్య పూర్ణము
 లేదు ప్రాతాదులలోనిది గాన సంశ్లేషములేదు 26 చే - స్వత్వములేదు
 కెందామర - కెంపు + తామర 36 చే - కె + తామర ఈ 37 చే - కెను +
 తామర 16 చే - కెను + దామర 17 చే - కెందామర 22 చే - అరసున్న
 లేదు ప్రాతాదులలోనిది గాన సంశ్లేషము లేదు 26 చే - స్వత్వము లేదు
 ఇట్లే, చెన్ను + తోవ = చె + ను + తోవ చెందోవ - అగును చెన్ను శబ్దమునకు
 వృత్తియందు - అనగా సమాసమునందు, శోణమని యర్థము శోణము =
 ఎఱ్ఱనిది చెందోవ = ఎఱ్ఱ కలువ చెన్ను శబ్దమునకు వ్యస్తమున నందమని
 యర్థము వృత్తులయందు విభములు వానిలో సమాసమొకటి (31 నూ) ఇట
 వృత్తి యనునది సమాస వృత్తిని దెలుపును 36 వ నూత్రమునఁ దొలియచ్చు
 మీది వర్ణములకు తోవము బహుళముగా విధింపబడినది కావున, మీడు,
 కెంపు చెన్ను, (మీడు వ్రపుతులు) శబ్దముల తొలియచ్చు మీది వర్ణములకు
 తోవము నిత్యముగా నగును, మీడు + కడ = మీ + కడ, కెంపు + తామర =
 కె + తామర చెన్ను + కలువ = చె + కలువ - అని నిత్యముగ నీ తోవము
 జరుగును కాన మీడుకడవంటి రూపములుండవు ఇది బహుళ ప్రయోజనములలో
 బ్రవృత్తికి లక్ష్యము ప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము నిత్యముగా
 నగుట వ్యవస్థిత విభాష చేసి ద్రుతంబునకు సంశ్లేషంబులేదు దీనికి వివరణము -
 వ్యవస్థిత విభాష = విధించిన వ్యాకరణ కార్యమిట నిత్యముగ వర్తించుననియు,
 నిటఁ బ్రవర్తించదనియు, నిట వైకల్పికముగఁ బ్రవర్తించుననియు, నిట్లు
 లక్ష్యానుసారముగ నైన వ్యవస్థతోఁ గూడుకొనిన విభాష, వ్యవస్థిత విభాష
 యనఁబడును లక్ష్యానుసారేణ వ్యవస్థయా ప్రవృత్తా విభాషా - బాలము 17 వ
 నూత్రము నందలి విభాషవ్యవస్థిత విభాష వ్యవస్థ = ఏర్పాటు ఈ వ్యవస్థ
 యేమనగాఁ బ్రాతాదులలో ద్రుతమునకు సంశ్లేషము లేదనునది ఇట్టి వ్యవస్థతో
 గూర్చుకొనినది కనుక 17 వ నూత్రమునందలి విభాష వ్యవస్థిత విభాష

యయినది కాన ప్రాసు + గెంపు - మొదలగుచోట్ల 17 చే బిందు సంశ్లేషములు ప్రాప్తింపవలసి యున్నను సంశ్లేషమీ ప్రాతాదులలో గలుగదు

విశే - మీఁగడ = మీఁదయినకడ ఈ విగ్రహ వాక్యముచే మండమను నర్థము గమ్యము కాదు చెందావ = చెన్నయిన తొవ ఈ విగ్రహ వాక్యముచే నెఱ్ఱ కలువను నర్థము గమ్యము కాదు లౌకిక విగ్రహము లుండుటచే నివి నిత్య సమాసములు కావు కాని వీనికి సమాసము నిత్యము విశేషణం విశేష్యేణ బహుళమ్ (2.1.52) బహుళ గ్రహణాత్ కృచిన్నిత్యమ్ - కృష్ణ సర్పః (నీకొ) = త్రాచుపాము

క్రొత్త శబ్దమున కాద్యక్షర శేషంబునకుం గొన్ని యెడల నుగాగమంబునుం గొన్నియెడల మీది హల్లునకు

ద్విత్వంబునగు. 38

క్రొత్త	చాయ	క్రొంజాయ
క్రొత్త	చెమట	క్రొంజెమట
క్రొత్త	పసిఁడి	క్రొంబసిఁడి
క్రొత్త	కారు	క్రొక్కారు
క్రొత్త	తావి	క్రొత్తావి

పరుషేతరంబులు పరంబులగునపుడు నుగాగమ ప్రాప్తి లేమిం జేసి వానికి ద్విత్వంబగు

క్రొత్త	గండి	క్రొగ్గండి
క్రొత్త	నన	క్రొన్నన
క్రొత్త	మావి	క్రొమ్మావి

కెందూళి, కెంజడలని ప్రయోగంబులు గానంబడియెడి బహుళ గ్రహణముచేతఁ గ్రొత్తకుండ లిత్యాదుల తోపంబు లేదు

క్రీఁగడుపు, క్రీఁగాలు, క్రీఁదొడ - ఇత్యాదులం గ్రిందు శబ్దమునకు లుప్త శేషంబునకు దీర్ఘంబు బహుళ గ్రహణము చేత నని యెఱుఁగునది.

వ్యా తొలియచ్చు మీది వర్ణములు తోపింపఁగా మిగిలిన, క్రొత్త శబ్దపు మొదటి యక్షరమునకుఁ గొన్ని చోట్ల నుగాగమమును, మరికొన్ని చోట్ల,

మీది హల్లునకు ద్విత్వమును నగును (1) నుగాగమమునకు - క్రొంజాయ
 క్రొత్త + చాయ 36 చే - క్రొ+చాయ ఈ 38 చే - క్రొ+ను+చాయ
 16 చే - క్రొను+జాయ 17 చే - క్రొంజాయ 22 చే - ఖండ బిందువు
 లేదు 26 చే - స్వత్వములేదు వ్యవస్థిత విభాషచే (37) సంశ్లేషము లేదు
 ఇట్లే, క్రొత్త+చెమట=క్రొ+ను+చెమట క్రొంజెమట క్రొత్త+పనీడి=
 క్రొ+ను+పనీడి, క్రొంబినిడి (2) మీది హల్లునకు ద్విత్వము కలుగుటకు
 క్రొక్కారు - క్రొత్త+కారు 36 చే - క్రొ+కారు ఈ 38 చే - క్రొక్కారు
 ఇట్లే, క్రొత్త+తావి = క్రొ+తావి క్రొత్తావి ఇట్లు పరుషములు పరమగుచోఁ
 గొన్నిచోట్ల నుగాగమము, కొన్నిచోట్ల ద్విత్వము నగును పరుషేతరములు
 పరమగునపుడు నుగాగమము రాదు ద్విత్వమే యగును క్రొగ్గండి - క్రొత్త+
 గండి 36 చే - క్రొ+గండి 37 చే - పరుషములు పరమగునపుడె నుగాగమ
 మగును ఇట సరళము పరమగుటచే నుగాగమము లేదు కాన నీ 38 చే -
 ద్విత్వము మాత్రమే యగును క్రొ+గండి = క్రొగ్గండి ఇట్లే స్థిరము
 పరమగుచో ద్విత్వమే యగును క్రొత్త + నన = క్రొ + నన క్రొన్నన
 క్రొత్త+మావి = క్రొ+మావి క్రొమ్మావి

తెందూళి, తెంజడలని ప్రయోగంబులు గానంబడియెడి తెంపు+దూళి
 36 చే - తె+దూళి 37 చే - పరుషములు పరమగునపుడే నుగాగమమగును
 ఇట వర్గయుక్తు పరమగుటచే నుగాగమము కలుగుటకు వీలులేదు ఇట్లే
 తెంపు + జడలు 36 చే - తె + జడలు 37 చే - సరళము పరమగుచో
 నుగాగమము కలుగ నవకాశము లేదు కాని 'తెందూళి - తెంజడలని ప్రయో
 గంబులు గానంబడియెడి' అనుటచే, నీ రెండుచోట్ల నుగాగమములగును తెను+
 దూళి, తెను+జడలు 19 చే - పూర్వ బిందువు కలిగి - తెందూళి, తెంజడలు -
 అనునవి సిద్ధించును బహుళ గ్రహణముచేతఁ గ్రొత్తకుండ లిక్యాదుల లోపంబు
 లేదు 36 వ సూత్రమునఁ దొలియచ్చమీది వర్ణములకు లోపము బహుళముగా
 విధింపఁబడినది క్రొత్త+కుండలు - అనుచోఁ దొలియచ్చమీది వర్ణములకు
 లోపములేదు ఇది బహుళ ప్రయోజనములతో, సప్రవృత్తికి లక్ష్యము
 అప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము ప్రవర్తింపక పోవుట క్రిందు+
 కడుపు 36 చే - క్రి+కడుపు 37 చే - క్రిను+కడుపు బహుళ గ్రహణముచే
 "క్రి" అను లుప్త శేషమునకు దీర్ఘమగును క్రిను+కడుపు 16 చే - క్రిను+
 గడుపు 17 చే - క్రిగడుపు సంజ్ఞా 15 చే - నిందు సున్న లేదు 26 చే -
 స్వత్వములేదు వ్యవస్థిత విభాషచే (37) సంశ్లేషములేదు "క్రి" అను లుప్త

శేషమునకు దీర్ఘము కలుగుట బహుళ ప్రయోజనములలో నన్యకార్య ప్రవృత్తి యగును ఇట్లే క్రిందు+కాలు = క్రి + ను + కాలు క్రి+గాలు, క్రిందు + తొడ = క్రి+ను+తొడ, క్రి+దొడ బహుళ ప్రయోజనములు

(1) ప్రవృత్తి - విధించిన వ్యాకరణ కార్యము నిత్యముగఁ బ్రవర్తించుట ఉదా॥ మీ+దు+కడ = మీ+కడ, కెంపు+తామర = కె+తామర, చెన్ను+తొవ= చె+తొవ ఇట్లు తొలియచ్చు మీది వర్ణములకు తోపము మూడింటి నిత్యముగ నగుట ప్రవృత్తి యగును ఇట్లే ముందు + కొంగు = ముంగొంగు (22 సూ)

(2) అప్రవృత్తి - విధించిన వ్యాకరణకార్యము ప్రవర్తించక పోవుట ఉదా॥ క్రొత్త + కుండలు = క్రొత్తకుండలు ఇటఁ దొలియచ్చుమీది వర్ణము లకు తోపమురాలేదు ఇది యప్రవృత్తి

(3) విభాష - విధించిన వ్యాకరణకార్య మొకపక్షముననగుట, యొకపక్ష మునఁ గాకపోవుట ప్రాతః, తేతః, పూవు శబ్దముల తొలియచ్చుమీది వర్ణము లకు తోపము విభాషగ నగును ప్రాతః+ఇట్లు, తొలియచ్చుమీది వర్ణములకు తోపము వచ్చిన, ప్రా + ఇట్లు - అగును తోపమురానిచో, ప్రాతః+ఇట్లు-అని నిల్చును పిమ్మట యడాగమములు కలిగి ప్రాయిల్లు ప్రాతయిల్లు - ఇత్యాదిగా నేర్పుటను తేత + దూడ = లేదూడ, లేతదూడ, పూవు + రెమ్మ = పూరెమ్మ, పూవురెమ్మ క్రొత్త + చాయ తొలియచ్చు మీదివర్ణములు తోపించిన, క్రొ + చాయ - అగును పిమ్మట, క్రొంజాయ - అగును తోపింపనిచో క్రొత్తచాయ - అనియుండును ఇవి తొలియచ్చు మీది వర్ణము లకు తోపము విభాషనగుట కుదాహరణములు

(4) అన్యకార్య ప్రవృత్తి = వేఱు కార్యము జరుగుట క్రిందుశబ్ద లుప్త శేషమగు 'క్రి' శబ్దమునకు దీర్ఘము కలుగుట యన్యకార్య ప్రవృత్తి ఉదా॥ క్రి + ను + కడుపు = క్రి+ను+కడుపు క్రి+ను+కాలు=క్రి + ను+కాలు క్రి+ను+తొడ=క్రి+ను+దొడ వీనిలో, క్రి - లోని ఇకారమునకు దీర్ఘమగుట యన్యకార్య ప్రవృత్తి ఇట్లు బహుళ ప్రయోజనములు నాలుగును బాలవ్యాకరణమున నీ ప్రాంతాది కార్యములయందు మాత్రమే కన్పట్టును

విశే - (1) "క్రొత్త + ము" + "చాయ+ము" - ఇత్యాదు లలౌకిక విగ్రహములు (11) పరుషములు పరమగునపుడు ద్విత్వము సహితమగుట క్రొత్త శబ్ద విశిష్టత

అన్యంబులకు సహిత మిక్కార్థంబులు కొండొకచోఁ

గానంబడియెడి. 39

ఒకానొక శబ్దంబున కొకానొక శబ్దము పరంబగునపుడు తొంటి
యట్లు లోప నుగాగమంబులును, గొండొక శబ్దమున కొకానొక
శబ్దము పరంబగునపుడు లోప ద్విత్వంబులును బ్రయోగంబులందుఁ
జూపఁబడినది తాత్పర్యము

పది	తొమ్మిది	పందొమ్మిది
తొమ్మిది	పది	తొంబది
వంక	చెఱుగు	వంజెఱుగు.
సగము	కోరు	సంగోరు.
నిండు	వెఱు	నివ్వెఱు
నిండు	వెఱుగు	నివ్వెఱుగు.
నెఱు	తఱి	నెత్తఱి.
నెఱు	నడుము	నెన్నడుము.
నెఱు	మది	నెమ్మది,
నెఱు	వడి	నెవ్వడి

ఇత్యాదులు ప్రయోగంబుల వలనం దెలియునది

వ్యా ప్రాంతాదులలోఁ జేరని యితర శబ్దములకుఁ గూడ, లోప నుగాగ
మములు, లోపద్విత్వములు కొన్నిచోట్లఁ గనఁబడును “ఒకానొక శబ్దంబున
కొకానొక శబ్దము పరంబగునపుడు తొంటి యట్లు లోప నుగాగమంబులు ”
తొంటియట్లు = 36, 37 సూత్రములలో విధించినట్లు పరుషములు పరములగు
నపుడు లోపనుగాగమములు ద్రుతకార్యములు సగునని తాత్పర్యము
పందొమ్మిది - పది + తొమ్మిది ఈ 39వే - తొలియచ్చుమీఁది వర్ణములకు
లోపము, నుగాగమము కలుగఁగా, ప+ను+తొమ్మిది. అగును 16వే - పను+
దొమ్మిది 17వే - పందొమ్మిది 22వే - ఇందబిందువులేదు 26వే స్వత్వము
లేదు వ్యవస్థిత విభాషణ సంగ్రహములేదు ఇట్లే, తొమ్మిది+పది=తొ+ను+
పది, తొంబది వంక + చెఱుగు=ప+ను+చెఱుగు వంజెఱుగు సగము+
కోరు సమాస 25వే - సగ+కోరు ఈ 39వే - స+ను+కోరు. సంగోరు

“కొండొక శబ్దమున కొకా నొక శబ్దము వరమగునపుడు లోప ద్విత్వములు’
 నిండు + వెఱ ని + వెఱ = నివ్వెఱ, నిండు + వెఱగు = ని +
 వెఱగు నివ్వెఱగు నెఱ + తఱి = నె + తఱి నెత్తఱి నెఱ + నడుము =
 నె + నడుము నెన్నడుము నెఱ + మది = నె + మది నెమ్మది నెఱ +
 వడి = నె + వడి నెవ్వడి ఇత్యాదులు ప్రయోగములనుబట్టి తెలిసికొనవలెను

విశే (1) ఈరూపముల కలొకక విగ్రహములూహ్యములు (11) వది
 శబ్దమునకు, తొమ్మిది శబ్దము, ‘తొమ్మిది’కి ‘వది’, ‘వంక’కు చెఱగు ‘నగము’
 నకు ‘కోరు’ శబ్దములు వరమగునప్పుడే యీలోప నుగాగములగును ఇతర
 శబ్దములు వరమగుచో లోప నుగాగములుకావు (111) నిండు, నెఱ శబ్దముల
 కేదోయొకదే శబ్దము వరమయినప్పుడు కాక యేవో రెండుమూడు శబ్దములు
 వరమయినప్పుడు లోపల ద్విత్వములు కలుగుచున్నవి కావున నొకశబ్దమున
 కొకటికంటె నెక్కువ శబ్దములు వరమగునప్పుడు లోపద్విత్వము లగునని
 గ్రహింపవలెను (14) తెంపు, పూపుశబ్దముల కన్యముల ధర్మములు లేవు ఇవి
 ప్రాతాదులలోనివి గాన వీని నన్యములలోఁ గొందఱు చేర్చనగునని నెలవిచ్చుట
 సరికాదు (తెంపు + మోవి 36వే - తె + మోవి ము కా సంది 29వే -
 తెమ్మోవి) పువ్వు + పొడి ఈ 39వే - పుప్పొడి (v) అన్యములనఁగాఁ గ్రొత్త
 శబ్దముకంటె నన్యములనుటయు సరికాదు క్రొత్త శబ్ద ధర్మములన్యములకు
 లేవు ఎట్లన-క్రొత్త శబ్దమునకగు ద్విత్వము పూపు శబ్దమునకు లేదు క్రొత్త +
 మావి = క్రొమ్మావి పూపు + మొగ్గ = పూమొగ్గ క్రొత్త శబ్దమునకుఁ
 బరుషము వరమగుచోనగు ద్విత్వము తెంపు శబ్దమునకు లేదు క్రొత్త + కాదు =
 క్రొక్కారు తెంపు + తామర = తెందామర

అమ్రేడితంబు పరంబగునపుడు కదాదులం

దొలియచ్చుమీఁది వర్ణంబులకెల్ల నదంతంబగు

ద్విరు క్తటకారంబగు. 40

ఈ సూత్రంబునకు భృశార్థంబునందు ద్విరుక్తంబు విషయం
 బని యెఱుంగునది.

కడ

కడ

కట్టకడ

ఎదురు

ఎదురు

ఎట్టయెదురు

కడ, ఎదురు, కొన, చివర, తుద, తెన్ను, తెరువు, నడుము,
 పగలు, పిడుగు, బయలు, మొదలు—ఇత్యాదులు కదాదులు.

వ్యా అప్రేడితము పరమయినప్పుడు, కడ - మొదలగు వాని తొలి యచ్చు మీది వర్ణముల కన్నింటికి "ట్ట" అనునది యగును అప్రేడితము = ద్విరుక్తము యొక్క పరమావము (10) ద్విరుక్తటకారము = రెండు సారులు పలుకఁబడిన టకారము అనఁగా - డ్ డ్ - అనునది అదంతంబగు - అనుటచే హ్రస్వమగు అకారమునంతమునఁ జేర్చఁగా డ్ డ్ + అ = ట్ట - అగును కాన అదంతంబగు ద్విరుక్త టకారమనఁగా - 'ట్ట' అనునది ఉదాః కడ + కడ తొలియచ్చు 'క' లోని, అకారము తొలియచ్చుమీది వర్ణములు - డ్ + అ - అనునవి ఈ తొలి యచ్చుమీది వర్ణములకెల్ల 'ట్ట' అనునది యాదేశమయి, కట్టకడ - అగును ఎదురు + ఎదురు ఎ - తొలియచ్చు దురు = డ్ + ఉ + ఓ + ఉ - తొలియచ్చు మీది వర్ణములు వీనికి 'ట్ట' ఆదేశమయి ఎట్ట + ఎదురు - అగును 10వే - సంధియరుదుగాఁ గాకపోవచ్చును గనుక నిట సంధి 3వే - ఎట్ట-య్ + ఎదురు = ఎట్టయెదురు - అగును కొన + కొన = కొట్ట కొన - ఇత్యాదిగాఁ దక్కినరూపముల ప్రక్రియను గ్రహింపవలెను ఇత్యాదులు కదాదులు తృతీయము = మిక్కిలి మిక్కిలి యను నర్థమున రెండుసార్లు పలుకఁబడునవి యీ సూత్రమునకు లక్ష్యములగును కడ + కడ ఇట కడ శబ్దము ద్విరుక్తమగుట వృత్తార్థమును జూరిగెను ఇట్లే తక్కినవి

పదసార్థకృత్తము - వర్ణంబులకెల్లన్ - అననిచో, ఎదురు శబ్దమున, డ్ + ఉ - అను రెండు వర్ణములకే "ట్ట" వర్ణము కావచ్చును కాన, ఎల్లన్ - అను పదము సార్థకము

అప్రేడితంబు పరంబగునపుడు విభక్తిలోపంబు

బహుళంబుగానగు 41.

అప్పటికిన్	అప్పటికిన్	అప్పటప్పటికిన్
		అప్పటి కప్పటికిన్
అక్కడన్	అక్కడన్	అక్కడక్కడన్
		అక్కడనక్కడన్
ఇంటన్	ఇంటన్	ఇంటింటన్
		ఇంటనింటన్
ఊరన్	ఊరన్	ఊరూరన్
		ఊరనూరన్

ఇంచుకనాఁడిత్యాదులందు బహుళ గ్రహణముచే నంతిమాక్షర లోపంబునగు

ఇంచుక

ఇంచుక

ఇంచించుక, ఇంచుకించుక

నాఁడు

నాఁడు

నానాఁడు, నాఁడు నాఁడు

వ్యా అప్రమేదితము వరమయినప్పుడు పితక్తిలోపము బహుళముగా నగును అప్రమేదితము = ద్విరుక్తముయొక్క వరరూపము (10నూ) (1) అప్పటికిన్ + అప్పటికిన్ ఇట రెండవ "అప్పటికిన్" - అప్రమేదితము ఈ 41చే - విభక్తిలోపించినచో - అప్పటి + అప్పటికిన్ - అగును 10చే - అప్పటప్పటికిన్ - అగును విభక్తి లోపింపనిచో - అప్పటికిన్ + అప్పటికిన్ నిర్దేశానుసారము 10చే - అప్పటప్పటికిన్ (2) అక్కడన్ + అక్కడన్ ఇట 'అన్' అనునది సత్తమి విభక్తిగా నున్నది (అచ్చిక 38) కాన 'అన్' లోపించినచో - అక్కడ + అక్కడన్ = అక్కడక్కడన్ - అగును అన్ - లోపింపనిచో - అక్కడన్ + అక్కడన్, 9చే - సంధిరాదు గనుక, అక్కడ నక్కడన్ - అగును (3) ఇంటన్ + ఇంటన్ - 'అన్' అను విభక్తి లోపించిన, ఇంట్ + ఇంటన్ = ఇంటింటన్ - అగును లోపింపనిచో - ఇంటన్ + ఇంటన్ = ఇంటనింటన్ - అగును ఊరన్ + ఊరన్ - 'అన్' లోపించిన - ఊర్ + ఊరన్ = ఊరూరన్ అన్ - లోపమురానిచో - ఊరన్ + ఊరన్ = ఊరనూరన్ - అగును ఇంచుక, నాఁడు - మొదలగువానిలో బహుళ గ్రహణముచే దుది యక్షరములకు లోపము నగును ఇంచుక + ఇంచుక = ఇంచు + ఇంచుక - 10చే ఇంచించుక 'ఁ' వర్ణము లోపింపనిచో - ఇంచుక + ఇంచుక 10చే - ఇంచుకించుక అదుదుగా 10చే - వైకల్పిక సంధికావచ్చును గనుక, ఇంచుక యించుక యనియు (శృ నై 2.58) నగును నాఁడు + నాఁడు తుదియక్షరమగు 'డు' వర్ణములోపించినచో - నాఁ + నాఁడు - అగును సంఖ్య 16చే - చిందువు స్థిరమునకు ముందుండరాదు గనుక లోపించి, నానాఁడు - అను రూపము సిద్ధించును 'డు' లోపింపని పక్షమున - నాఁడు నాఁడు - అనియు నుండును

విశే - (1) అప్పటికిని + అప్పటికిని, అక్కడను + అక్కడను, ఇంటను + ఇంటను, ఊరను + ఊరను - అనియే మొదటి పదచ్ఛేదములు అచ్చుపరమగుచో ద్రుతస్వరము నిర్దేశానుసారము లోపించుట బాలవ్యాకరణ ప్రక్రియ గనుక - అప్పటికిన్ + అప్పటికిన్ - ఇత్యాది పదచ్ఛేదములు, సిద్ధింపెను (11) అక్కడను, ఇంటను, ఊరను అనువాని ప్రక్రియ యాచ్చిక,

38 వ సూత్రమును బట్టి గ్రహింపవలెను (111) ఈ సూత్రము చేత గ్రియా విభక్తిలోపమును బ్రసక్తముగను (49 సూ) (17) అప్పటికిన్ + అప్పటికిన్ ఇట, అప్పటికప్పటికిన్-అను నిర్దేశ సామర్థ్యమున నింకాది విధి (9) వర్తిల్లదు 10వే - సంధి తఱచుగ నగును అప్రేడిత సంధియగుటచే నేమ్యాది విధికి (5) బ్రసక్తిలేదు

అందదుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. 42

అందదుకు, ఇట్టింకులు, ఇల్లిగులు, చెల్లచెదరు, చెల్లాచెదరు, తుత్తుమురు, తుత్తునియలు, మిఱుమిట్లు ఇత్యాదులెఱుంగునది

వ్యా అందదుకు మొదలైనవి ప్రయోగానుసారముగ గ్రహింపఁదగినవి ఉదా॥ అదుకు + అదుకు = అందు + అదుకు 10వే - అందదుకు ఇట్టే, ఇంకులు + ఇంకులు = ఇట్టు + ఇంకులు ఇట్టింకులు, ఇగ్గులు + ఇగ్గులు = ఇల్లు + ఇగ్గులు ఇల్లిగులు చెదరు + చెదరు = చెల్ల + చెదరు, చెల్లచెదరు, చెల్లా + చెదరు = చెల్లాచెదరు తుత్తుమురు + తుత్తుమురు = తుత్ + తుత్తుమురు తుత్తునియలు తునియలు = తున్ + తునియలు తుత్తునియలు మిట్లు మిట్లు = మిఱు + మిట్లు మిఱుమిట్లు ఇత్యాదులు తెలియవలెను తొలియచ్చు మీఁది వర్ణములకగు నాదేశములు భిన్నరీతుల నుండుటచేఁ బ్రయోగముల ననుసరించి గ్రహింపఁదగునని చెప్పఁబడెను

చేత తోడ వలనల కీర్త్యంబు సమాసంబులందగు. 43

నీ చేతన్	ప్రోపు	నీ చేతిప్రోపు
నాతోడన్	చెలిమి	నాతోడిచెలిమి,
నీవలనన్	భయము	నీవలని భయము.

వ్యా సమాసములలో, చేత తోడ వలన, ప్రత్యయముల తుది నున్న హ్రస్వమయిన అకారమునకు, హ్రస్వమయిన ఇకారమాదేశమగును ఉదా॥ నీచేతన్ + ప్రోపు 24వే - నీచేత + ప్రోపు ఈ 43వే - నీచేత్ + ఇ + ప్రోపు = నీచేతిప్రోపు నాతోడన్ + చెలిమి 24వే - నాతోడ + చెలిమి ఈ 43వే - నాతోడ్ + ఇ + చెలిమి = నాతోడిచెలిమి "నీవలనన్" + "భయము" సమాస 25వే - నీవలనన్ + భయము 24వే - నీవలన + భయము ఈ 43వే - నీవలన్ + ఇ + భయము = నీవలని భయము తత్సమ 39వే - నీవలని భయము.

విశే - (1) అనేక వర్ణములుగల స్థాని కేకవర్ణము నాదేశముగఁజెప్పినచో, నది స్థానియందలి తుది వర్ణమునకే యగునని పాణినీయము (అఠోంత్యస్య) కావున, చేత, తోడ, వలన - అనువాని తుది అత్వమునకే, ఇత్వమాదేశమగును (11) ఇవి యలుక్సమాసములు పూర్వపద విభక్తులు లోపింపని సమాసముల నలుక్సమాసములందురు (111) నీచేతన్ = నీచేతనయన - అని వృత్తిని లక్షణార్థము ఇట్లే, నాయందున్ = నాయందయిన (44)

అంద్యాదుల కలిగాగమంబు సమాసంబునందగు. 44

నాయందున్	కరుణ	నాయందలి కరుణ
ఇందున్	జనులు	ఇందలి జనులు
ఎందున్	వారు	ఎందలివారు

ఎందు శబ్దమున కలిగాగమము కొందఱు లేదండు

వ్యా అందు మొదలగు వానికిఁ జివర 'అలి' అనునాగమము సమాసమున గును అలిక్ + ఆగమ = అలిగాగమము 'క్' అనునది నిర్దిష్టమునకుఁ జివరఁ జేరునని తెలుపును కాన అందు - మున్నగు వానికిఁ జివరనే 'అలి' అనునది చేరును ఉదా॥ నాయందున్ + కరుణ, 24వే - నాయందు + కరుణ ఈ 44వే - నాయందు + అలి + కరుణ సంది 11వే - నాయందలి కరుణ ఇట్లే ఇందున్ + జనులు = ఇందు + అలి + జనులు ఇందలిజనులు ఎందున్ + వారు = ఎందు + అలి + వారు ఎందలివారు ఎందు శబ్దమునకు, అలిగాగమము లేదని కొందఱుందురు

విశే - (1) అందు - ఇందు శబ్దములకు, అలిగాగమ మగునని యథర్వణాచార్యులు చెప్పినారు (అల్యాగమస్యాదంద్యోద్యోః) ఇందు శబ్దమునకు 'అందు' తో పాటు అలిగాగమ మగుట నన్నయ యాశయమని యహోబల పండితుఁడు వ్యాఖ్యానించెను కావున సూరి వాక్యము వీరినే సూచించుచున్నది సూరి మతమున అలిగాగమము 'ఎందు' శబ్దమునకు గలదు కావుననే ఎందున్ + వారు = ఎందలివారు - అని యుదాహరించి, పిమ్మట ఎందున కలిగాగమము లేదను మతమును సూచించినారు (11) నాయందున్ - అనుచోటి 'అందు' శబ్దమున కుపలక్షణము కాన, అందున్ + జనులు = అందలి జనులు - కావచ్చును (111) నాయందలి కరుణ - అలుక్సమాసము (117) ఇట 11 చేతనే ద్రుత లోపమనుట యవిచార మూలకము ద్రుతలోపమునకుఁ బ్రత్యేక సూత్రముండఁగా (24) విధాన సామర్థ్యము నాశ్రయించుట సరికాదు,

అది యవి శబ్దంబుల యత్తునకు వృత్తిని లోపంబు
బహుళంబుగ నగు. 45

నా   అది   నాది,   నాయది
నా   అవి   నావి,   నాయవి

ఉదంతములగు తద్దర్మ విశేషణంబులకు మీద లోపంబు లేదనియు,
నిదంతంబులగు తద్దర్మ విశేషణంబుల మీద నిత్యంబనియు, బహుళ
గ్రహణముచే నెఱుంగునది.

వచ్చునది, వచ్చునవి, వచ్చెడిది, వచ్చెడివి

వ్యా అది - అవి, శబ్దముల హ్రస్వమయిన ఆకారమునకు సమాసమున
లోపము బహుళముగా నగును వృత్తిన్=సమాస వృత్తియందని యిటనర్థము
వృత్తు లైదు విధములు వానిలో సమాస మొకటి (31) నాది, నాయది -సమాస
8 చే నా యొక్క + అది సమాస 25 చే. యొక్క లోపించి నా + అది -
అగును ఈ 45 చే అత్తునకు లోపము కలిగిన నా + అది = నాది
అని సిద్ధించును అత్తు లోపింపనిచో, నా + అది 3 చే - నా-య + అది =
నాయది - అగును ఇట్లే నా + అవి = నావి, నాయవి బహుళమునటచే,
అది అవి శబ్దముల, అత్తునకు ఉదంత తద్దర్మ విశేషణముల మీద లోపములేదు,
ఇదంత తద్దర్మ విశేషణముల మీద లోపము నిత్యము తద్దర్మ విశేషణ
ములు = ఆ క్రియ ధర్మముగాఁ గల కర్తను దెలుపునవి వచ్చెడు, వచ్చు -
వంటివి ఉదంత తద్దర్మ విశేషణములు వచ్చెడి - వంటివి ఇదంత తద్దర్మ
విశేషణములు-(కియా 44, 45) ఉదంత తద్దర్మ విశేషణములకు, వచ్చునది,
వచ్చునవి - సమాస 9 చే - వచ్చు+అది, వచ్చు+అవి ఈ 45 చే అత్తునకు
లోపములేదుగాన 33 చే - నుగాగమము నిత్యము వచ్చు+ను+అది, వచ్చు+
ను+అవి ద్రుతస్వర లోపము జరిగి, వచ్చున్+అది = వచ్చునది వచ్చున్+
అవి = వచ్చునవి - అగును ఇవి బహుళ ప్రయోజనములలో, నప్రవృత్తి
కుదాహరణములు అప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము ప్రవర్తింపక
పోవుట వచ్చెడిది, వచ్చెడివి - సమాస 9చే - వచ్చెడి + అది, వచ్చెడి +
అవి, 45చే - అత్తు నిత్యముగ లోపించి వచ్చెడిది, వచ్చెడివి - అని సిద్ధించును
బహుళ ప్రయోజనములలోఁ బ్రవృత్తికివి యుదాహరణములు, ప్రవృత్తి =
విధించిన వ్యాకరణ కార్యము నిత్యముగఁ బ్రవర్తింపుట

విశే - (1) ఉదంతంబులగు తద్దర్మ విశేషణంబులకు-అనుచో, ఉదంత
ఘ్నల సాహచర్యము గల, ఎడి వర్గకమునకే గ్రహణము (క్రియా 44)

వచ్చెడి + అది = వచ్చెడిది నిజీ వర్ణకము (క్రియా 47) గ్రహింపబడును
రాని + అది = రానిది, రానియది (సమాస 9) "సహచరితా సహచరితయో
సహచరిత స్యైవగ్రహణమ్" (పరిభా) (11) నా + యొక్క + అ + ది (అ +
వి) - అలౌకిక విగ్రహములు

పఠ్యాదులు పరంబులగునపుడు మువర్ణకంబునకు

లోప పూర్ణబిందులు విభాషనగు. 46

భయము

పడె

భయపడె

భయంపడె

భయముపడె

సూత్రము + పడె

సూత్రపడె

సూత్రంపడె

సూత్రముపడె

ఈ కార్యము కర్తృవాచి మువర్ణకమునకుఁ గలుగదు గజము
పడియె అశ్వము పడియె

వ్యా వడు - మున్నగునవి పరములగునపుడు 'ము' ప్రత్యయమునకు,
లోప పూర్ణబిందువులు విభాషనగును వర్ణకము = ప్రత్యయము విభాష = చా
18 ఉదా॥ భయము + పడె 'ము' ప్రత్యయము లోపించిన - భయపడె, ముప్రత్య
యమునకు నిండునున్న యాదేశ - మయినచో - భయంపడె లోప పూర్ణ బిందు
వులు రానిచో - భయముపడె - ఇట్లు మూడు రూపము లేర్పడును ఇట్లే,
సూత్రము + పడె = సూత్రపడె - మువర్ణక లోపము - సూత్రం పడె -
నిండు నున్న యాదేశ మయిన రూపము సూత్రముపడె - లోపపూర్ణబిందువులు
రానప్పటి రూపము ఈ లోప పూర్ణబిందువులు కర్తృవాచకమునందలి మువర్ణకము
నకు రావు ఉదా॥ గజము + పడియె, అశ్వము - పడియె వీనిలో గజము,
అశ్వము అను పదములు కర్తృలుగా నున్నవి కాన వీనిలోని మువర్ణకమునకు
లోప పూర్ణబిందువులు రావు గజముపడియె అశ్వముపడియె - అనునవే
సిద్ధించును

విశే - భయము + పడె, సూత్రము + పడె - అను వానిలోని,
భయము, సూత్రము - అనునవి కర్మవాచకములు కారక 2 చే భయమును,

సూత్రమును - అని పీనికి ద్వితీయ కలుగును కారక 24 చేఁ బ్రథమ కలిగి, తయము, సూత్రము - అని యయినవి ఈ కర్తృవాచకములలోని మువర్ణకమునకే లోపవూర్ణబిందువులగును కర్తృవాచకముల మువర్ణకమునకు లోపవూర్ణబిందువులు కావు

పారవశీలన - బిందులు వ్రథమ ముద్రణపారము కాన, 'బిందువులు' అను ముద్రణములు సరికావు

మధ్యమపురుష మువర్ణకంబునకు హలవసానంబులు పరంబు లగునపుడు లోపము విభాషనగును. 47

చూడుము	నన్ను	చూడునన్ను
		చూడుమునన్ను
ఇటు	చూడుము	ఇటుచూడు
		ఇటుచూడుము

చూడుమనియె, వినుమనియె ఇచ్చట నచ్చుపరంబయినది కాఁబట్టి లోపము లేదు

వ్యా మధ్యమపురుష "ము" ప్రత్యయమునకు హల్లు నవసానము పరమయి నవ్వడు లోపము వాచనగును మధ్యమపురుషము = యుష్మద్ధర్మమును గర్తగాఁ గాని కర్మముగాఁ గాని వాచ్యము చేయుక్రియా ప్రత్యయములు మధ్యమపురుష మనఁబడును (క్రియా 11) అవసానము = విరామము (చూ 20నూ) అవసానము పరంబగునపుడనఁగా వేణువర్ణముల యుచ్చారణాభావము పరమగు నప్పుడని యర్థము (కించిద్యక్తోచ్చారణా నంతరం వర్ణాంతరాణా ముచ్చారణా భావః అవసానమ్ బాలమ (1) హల్లునకు - చూడుము + నన్ను ఇటు నకారము హల్లు కావున మధ్యమపురుష "ము" వర్ణకమునకు (క్రియా 29) లోపమయినచో, చూడునన్ను అగును; లోపము కానిచో - చూడుమునన్ను - అగును. (2) అవసానమునకు - ఇటు + చూడుము అని కొన్ని వర్ణములుచ్చరింపఁ బడెను పిమ్మట వేణు వర్ణముల యుచ్చారణము లేదు కావున వేణు వర్ణముల యుచ్చారణము యొక్క యభావము (లేకపోవుట) పరమగుచున్నది ఇదే యవసానము పరమగుట కాన మధ్యమ మువర్ణకము లోపించినచో, ఇటు చూడు - అగును లోపింపనిచో, ఇటుచూడుము - అనియగును

అచ్చుపరమగునపుడు మధ్యమ పురుష మువర్ణకమునకు లోపము లేదు ఉదా॥ చూడుము + అనియె వినుము + అనియె పీనిలో మధ్యమ మువర్ణకమున

కచ్చ పరమగుచున్నది కాన మువర్ణకము లోపింపదు ఉత్తనంది (1 నూ (జరిగి-చూడు మనియె, విను మనియె - అను రూపములు నీర్థించును

**వ్యతిరేక మధ్యమ మువర్ణకంబున కెల్ల యెడల
లోపంబు విభాషనగు. 48**

నమ్మకుము ఇట నమ్మకిట, నమ్మకుమిట.

వ్యా వ్యతిరేక మధ్యమపురుష 'ము' ప్రత్యయమునకు హలవసానములు పరమగునప్పుడు, నచ్చుపరమగునప్పుడు లోపము విభాషనగును ఎల్లయెడలన్ = (1) హల్లు (2) అవసానము (3) అచ్చు ఈ మూడును బరమగునపుడని యర్థము హలవసానములు పరమగునప్పటి లోపము 47 లో వలె గ్రాహ్యము అచ్చు పరమగునప్పటి లోపమునకు నమ్మకుము + ఇట నమ్మకుము - అను దానిలోని మువర్ణకము వ్యతిరేక మధ్యమపురుషము ఏలయన నమ్ముము - అనుదానికి వ్యతిరేకము, నమ్మకుము - అనునది కాన మువర్ణకమునకు నీ 48 చే - లోపము కలిగినచో నమ్మకుము + ఇట - నమ్మకు + ఇట అగును 1 చే - నమ్మకిట - అగును మువర్ణకము లోపింపని పక్షమున - నమ్మకుము + ఇట 1 చే - నమ్మకుమిట - అగును

విశే - (1) ఇందలి విభాష యుభయత్ర ఒక సూత్రముచే బ్రాప్తించు కార్యమును నిషేధించి, ప్రాప్తా ప్రాప్త కార్యములు రెండింటికిఁగలిపి విధించిన విభాష యుభయత్ర విభాష యనఁబడును ఇట వ్యతిరేక మధ్యమ మువర్ణక మునకు 47 చే హలవసానములు పరమగుచో లోపము ప్రాప్తించుచున్నది అచ్చు పరమగుచో లోప ప్రాప్తి లేదు ప్రాప్తించుదానిని నిషేధించి యీ ప్రాప్తా ప్రాప్తములు రెండింటికిఁ గలిపి మువర్ణక లోపమీ 48 సూత్రమున విధింపఁ బడెను ఎల్ల యెడల - అనుట దీనికి సూచన ఈ యొక్కచోట విభాష, నిషేధ వికల్పములను దెల్పును "నవేతి విభాషా" - పాణి (11) నమ్మకిట - ఉ హ 5_92

**ఆమ్రేడితంబు పరంబగునప్పుడు మధ్యమ ముడుజ్జాలకు
లోపంబు విభాషనగు. 49**

ఉండుము

ఉండుము

ఉండుండుము

ఉండుముండుము,

కొట్టుడు

కొట్టుడు

కొట్టుకొట్టుడు

కొట్టుడుకొట్టుడు

వ్యా అప్రేడితము పరమైనప్పుడు మధ్యమ పురుష మువర్ణకమునకు, బిందు పూర్వక డువర్ణకమునకు, లోపము విభాషనగును డుజ్ = బిందు పూర్వక డువర్ణకము (తత్సవ 19) 'జ్' అనునది ముందు బిందువగునని తెలుపును అప్రేడితము = ద్వీరుక్తము యొక్క పరరూపము ఉదా॥ ఉండుము + ఉండుము ఉండుము - అనునది మధ్యమ పురుషము = 47 సూ మధ్యమ పురుషము అప్రేడితము పరమయినది గాన మువర్ణకమునకు లోపము కలిగినచో - ఉండు + ఉండుము - అగును 10 చే - ఉండుండుము. అగును మువర్ణకము లోపింపని వక్షమున - ఉండుము + ఉండుము 10 చే - ఉండుముండుము - అగును కొట్టుడు + కొట్టుడు అప్రేడితము పరమయినదిగాన, డుజ్ వర్ణకమునకు, అనగా బిందుపూర్వక డువర్ణకమునకు లోపము కలిగిన - కొట్టుడు + కొట్టుడు = కొట్టుకొట్టుడు - అగును లోపము రానిచో - కొట్టుడుకొట్టుడు - అగును

విశే (1) కొట్టు కొట్టుడు - అనుచో బిందువుతోగూడ డువర్ణకము లోపించుటకు డుజ్ - అనబడెను 'డు' వర్ణక లోపమును మాత్రమే చెప్పినచో, అందువలన ముందు బిందువుండవచ్చును గనుక బిందువు లోపింపదు (11) 41వే. క్రియావిభక్తుల కెల్లలోపము బహుళముగఁ బ్రాప్తించుచుండఁగా, మధ్యమ ముడుజ్జులకు మాత్రమే లోపము విభాషనగునని యీసూత్రము నియమించు చున్నది గాన, నిది నియమసూత్రము "సిద్ధే సత్యారథ్యమాణో విధిర్నియమాయ భవతి" పరిభాష కాన నితర క్రియా విభక్తులకు లోపమురాదు వచ్చిరి + వచ్చిరి = వచ్చిరివచ్చిరి, రాగలడు + రాగలడు = రాగలడు రాగలడు - మొ॥

విసర్గంబున కనుకరణంబున లోపంబగు. 50

వర్ణతాంత్రిః

అనియే

వర్ణతాంత్రియనియే

వ్యా అనుకరణమున విసర్గమునకు లోపమగును అనుకరణము = సంస్కృత వాక్యాదులను యదాతదముగాఁ జేర్చుట ఇట్టిచోట్ల 'అను' ధాతువు సామాన్యముగా వాడబడుచుండును ఉదా॥ వర్ణతాంత్రిః + అనియే ఈ 50 చే-విసర్గ లోపించును వర్ణతాంత్రిః + అనియే 31 చే - వర్ణతాంత్రి య్ + అనియే = వర్ణతాంత్రియనియే - అగును వర్ణతాంత్రిః - సంస్కృతవాక్యము త్రిః = సంపద, వర్ణతామ్ = పృథ్వి పొందుఁగాక - అని యర్థము

అనుకృతిని సమశ్శబ్దము తుదియత్తున కోత్యము విభాషనగు. 51

తుభ్యంనమః

అనె

తుభ్యంనమోయనె

తుభ్యంనమయనె

ఈ కార్యము లాఁతిచో సహితము గనంబడియెడి గతానుగతికో లోకో యటంచున్

వ్యా అనుకరణమున సమశ్శబ్దముయొక్క చివరనుండు హ్రస్వమయిన ఆకారమునకు, ఓత్వము విభాషనగును ఉదా॥ తుభ్యంనమః + అనె 50చే - విసర్గలోపము తుభ్యంనమ + అనె ఈ 51చే - తుభ్యంనమ్ + ఓ + అనె = తుభ్యంనమో + అనె - 31చే తుభ్యంనమో - య్ + అనె = తుభ్యంనమోయనె ఓత్వమాదేశము కానప్పుడు - తుభ్యంనమ + అనె - 31చే - తుభ్యంనమ - య్ + అనె = తుభ్యంనమయనె తుభ్యమ్ = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము - అనియర్థము తుదియత్తున కోత్యమగుట యను నీ వ్యాకరణ కార్యము సమ శ్శబ్దేకరములందును గనఁబడును లాఁతి = ఇతరము సమశ్శబ్దముకాక యితరమని, యర్థము ఉదా॥ గతానుగతికోలోకః + అటంచున్ 50 చే - గతానుగతికోలోక + అటంచున్ "ఈ కార్యము లాఁతిచో సహితము గనం బడియెడి" అనుటచే - 'లోక' అను దానిలోని తుదియత్తున కోత్యమగును గతానుగతికోలోక్ + ఓ + అటంచున్ = గతానుగతికోలోకో + అటంచున్ 31చే - గతానుగతికోలోకో - య్ + అటంచున్ = 'గతానుగతికోలోకో' యటంచున్ '

విశే - గతానుగతికోలోకోయటంచున్ - (కళా 7 - 110)

వదసార్థక్యము - అత్తునకు - అనుటచే నితరాద్భుల కోత్యమురాదు ఉదా॥ వర్ణనానిపుణః కవి + అనియె = వర్ణనానిపుణః కవియనియె ఇట్ల ఇత్యమున కోత్యము రాదు

అనుకరణంబునం దుదిహల్లునకు ద్విర్వచనంబగు. 52

కింతత్

అనియె

కింతత్తనియె

కస్త్యమ్

అనియె

కస్త్యమ్మనియె

వ్యా అనుకరణమునఁ జివరి హల్లునకు ద్విత్వమగును ఉదా॥ కింతత్ + అనియె ఈ 52చే , కింతత్ త్ + అనియె = కింతత్తనియె కస్త్యమ్ +

అనియె = క స్త్యమ్మనియె ద్విర్వచనము = ద్విత్వము, కింతల్ తల్ = అది,
కిమ్ = ఏమి? క స్త్యమ్ - త్యమ్ = నీవు కః=ఎవఁడవు - అని యర్థములు

అనుకరణంబునం దహమాదుల మకారంబునకు

ద్విరుక్తి విభాషనగు. ౪౩

దాసోహమ్   అనె   దాసోహమ్మనె,
దాసోహమనె
తత్కర్తవ్యమ్   అనె   తత్కర్తవ్యమ్మనె,
తత్కర్తవ్యమనె

వ్యా అనుకరణమున, అహమ్-మున్నగు వాని మకారమునకు ద్విత్వము
విభాషనగును ఉదా॥ దాసోహమ్ + అనె = దాసోహమ్మనె ద్విత్వమురానిచో-
దాసోహమ్ + అనె = దాసోహమనె తత్కర్తవ్యమ్ + అనె = తత్కర్తవ్య
మ్మనె, తత్కర్తవ్యమనె అనుకరణము = చూ 50 దాసన్ + అహమ్ =
దాసోహమ్ అహమ్ = నేను దాసః = దాసుఁడను - అని యీవాక్యమున
కర్తము తత్కర్తవ్యమ్ తల్ = అది, కర్తవ్యమ్ = చేయఁదగినది అని
యర్థము

వశే - (1) ఉందలి విభాష ప్రాప్తవిభాష (11) బ్రహ్మహమన (ఉ రా
1.15) బ్రహ్మహమ్ + అన ద్విరుక్తి కాకుండుటకు బ్రయోగము
పదసార్థక్యము - మకారంబునకు - అనుటచే నితర హల్లులు తుదఁగల
శబ్దములిందుఁజేరవు 52 లోనే చేరును

ఉదంత నామంబున కనుకరణంబునందు

పుగాగమంబగు 54

ఇయందేనుః + అనె ఇయందేనువనె

అనుకృతిని నిడుదకుం గుఱుచయగునని యొకండుపలికె నది
నిరాకరంబు దుర్బలస్య బలం రాజా యనవినవే

వ్యా అనుకరణమున, హ్రస్వమయిన ఉకారమంతమందుఁగల నామపదము
నకు పుగాగమమగును పుక్ + ఆగమ = పుగాగమము పుక్-లోని ఉకార
ముద్భారణార్థకము కకారముతో నిర్దేశించుటచే, వ్ - అనునది నిర్దిష్టమునకుఁ
జీవర జేరును ఉదా॥ ఇయందేనుః + అనె 50వే ఇయందేను + అనె ఈ
54వే పుగాగమము ఇయందేనువ్ + అనె ఇయందేనువనె - అగును,

అనుకరణమున దీర్ఘమునకు హ్రస్వమగునని యొకఁడు పలికెను కాని యది నిరాధారము నిడుద = దీర్ఘము కుఱుచ = హ్రస్వము నిర్ + ఆకర = నిరాకరము ఆకరములేనిది = ఆధారములేనిది అనఁగా మహాకవిప్రయోగ ప్రామాణ్యములేనిదన్నమాట అనుకరణమున నిడుదకుఁ గుఱుచకాదనుటకు దుర్బలస్యబలం రాజా + అనవినవే ఇట 'రాజా' అనుచోట దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కాలేదు 3చే - యడాగమము కలిగి - దుర్బలస్య బలం రాజా యనవినవే - అయ్యెను

విశే - (1) అనుకరణమున నిడుదకుఁ గుఱుచ యగునన్న వాఁడప్రకవి (అప్రక 5-98) అతని వాక్యము నిరాధారమని నూరి విమర్శించెను తన యాశయమునకుఁ బ్రమాణముగా దుర్బలస్యబలం రాజా యనవినవే - అను ప్రయోగము జూపెను (మను 4-74) (11) నామమనఁగా నిట నామవదము "చత్వారి పదజాతాని నామాభ్యాతోప సర్గనిపాతాశ్చ" (నిరు)

పదసార్థక్యము - నామంబునకనుటచేఁదిజంతములకు (= క్రియాపదములకు) పుగాగమము కాదు ధర్మోజయతు + అనుచు = ధర్మోజయతనుచు (బీష్మ 1.8)

వ్యావసానంబున సంధిలేమి దోషంబుగాదని

యార్యులండు. 55

సత్యము సర్వశ్రేయము అదిలేనిచో సర్వధర్మములు వ్యర్థములు ఇట్లు సంధివిరహంబు కావ్యంబులం బాదాంత మంద చూపఁబడెడు

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదము

వ్యా వాక్యముయొక్క యవసానమునందు సంధికలేకపోవుట దోషము కాదని పెద్దలందురు అనఁగా వాక్యము ముగిసిన పిమ్మట సంధి మానినను దోషముకాదు సత్యము సర్వశ్రేయము అదిలేనిచో సర్వధర్మములు వ్యర్థములు ఇట, సత్యము సర్వశ్రేయము, అనుటకొ వాక్యము పూర్తియయినది కావున, అది లేనిచో సర్వ ధర్మములు వ్యర్థములు - అను, రెండవ వాక్యమునందలి 'అది'తోని అకారముతో సంధి చేయకపోయినను దోషముకాదు ఇట్లు సంధి లేక పోవుట పద్యకావ్యములలో బాదాంతమందే కనఁబడును అనఁగా వాక్యాంతము పాదాంతము నై నప్పుడే పద్యములలో సంధి లేకపోవుట కనఁబడు నని తాత్పర్యము

విశే - (1) వాక్యాంతము పాదాంతము నగు నపుడు సంధి మాన వచ్చు ననుటకు

అ॥ పదగనున్న హనుమతయ విహ్వలుఁడుగాఁడు

అరదమునకు సూతుఁ డచ్చుతుండు (అహో)

ఇట, కాఁడు - అనుటతో వాక్యము వూర్తియయినది పద్యపాదమును బూర్తియయినది కాన సంధి మానుట దోషము కాలేదు (11) పాదాంతమంద - అనుటచే బాదాంతము కానిచో ననఁగా బాదమధ్యమున వాక్యము వూర్తియయినను సంధి మానరాదు (111) "దోషంబు గాదని" అనుటచే. సంధి చేయుట హితమే యన్నమాట సత్యము సర్వ శ్రేయ మది లేనిచో - అనియు ననవచ్చును (14) సూరి నిర్దేశించిన యార్యులథర్వణాచార్యులు 'నస్యాద్వాక్య విరామేతు సంధ్య భావోపి దోషకృత్" విక్య వాక్యవిరామేతు = వాక్యము ముగిసిన స్థలమునందు, సంధి + అభావోపి = సంధి కాకుండుటయు, దోషకృత్ = దోషము చేయునది, నస్యాత్ = కాదు - అని యర్థము

ఇది ఘంటావతము

తత్వము పరిచ్ఛేదము

దు-ము-వు-లు ప్రథమ. 1

వ్యా దు-ము-వు-లు అనునవి ప్రథమా విభక్తి ప్రత్యయములు ఇవి ప్రథమా విభక్తి వివక్షయందగును

విశే - ప్రథమా - మున్నగునవి విభక్తులపేరులు గానఁబుంపద్భావము ప్రసక్తము కాదు (ప్రథమ విభక్తి కాదనుట) (11) ఈ సూత్రముచేత నొక్క-లువర్ణమే యగు ననరాదు ప్రథమకు దు-ము-వుల ప్రాప్తి సర్వ సమ్మతము

నువర్ణంబు - ద్వితీయ. 2

వ్యా "ను" వర్ణము ద్వితీయా విభక్తి ప్రత్యయము ఇది ప్రత్యయాత్మక ద్రుతము ద్వితీయా విభక్తి వివక్షయందీ సూత్రముచేతనే నువర్ణకము ప్రాతి పదికములపై నిలుచును (చూ 25 సూ)

చేత - తోడ తృతీయ. 3

వ్యా చేత-తోడ-అనునవి తృతీయా విభక్తి ప్రత్యయములు 10చే, చే-తో-అను రూపములు వీనికిఁగలుగును తృతీయా విభక్తి వివక్షయందీ సూత్రము చేతనే, చేత-తోడ ప్రత్యయములు ప్రాతిపదికములకుఁ జేరును

కొఱకు - కయి చతుర్థి. 4

వ్యా కొఱకు, కయి - అనునవి చతుర్థి విభక్తి ప్రత్యయములు కయి అనుదాని రూపాంతరము 'కై' అనునది (క్రియా 103) చతుర్థి విభక్తి వివక్ష యందీ సూత్రము చేతనే, కొఱకు - కయి ప్రత్యయములగును .

పార పరిశీలన - కొఱకు - కై - అని కొన్ని ప్రతులు ఇది తప్పు కొఱకు - కయి - అను ప్రథమ ముద్రణమే, సరియైనది కయి = కై క్రియా 103

వలన - కంటె-పట్టి పంచమి. 5

వ్యా వలన, కంటె, పట్టి - అనునవి పంచమి విభక్తి ప్రత్యయములు పంచమి విభక్తి వివక్షయందీనూత్రముచేతనే, వలన-కంటె-పట్టి ప్రత్యయము లగును

కు - యొక్క - లోపల . షష్ఠి. 6

వ్యా కు - యొక్క - లోపల - అనునవి షష్ఠి విభక్తి ప్రత్యయములు 10వే. లోపల - అనుదానికి, లో - అను రూపాంతరము సిద్ధించును షష్ఠి విభక్తి వివక్షయందీనూత్రముచేతనే, కు-యొక్క-లోపల ప్రత్యయములగును

అందు - న సప్తమి. 7

వ్యా అందు, న - అనునవి సప్తమి విభక్తి ప్రత్యయములు సప్తమి విభక్తి వివక్షయందీనూత్రము చేతనే, అందు-న- ప్రత్యయములగును

తృతీయాదులకు నుగాగమంబగు. 8

రామునిచేతను, రామునితోడను, రామునికొఱకును, రాముని వలనను, రామునికంటెను, రామునకును, రామునియందును

వ్యా తృతీయాది విభక్తులకుఁ జివర "ను" వర్ణ మాగమమగును నుక్ + ళిగమ = నుగాగమము 'నుక్' అని కకారముతో నిర్దేశించుటచే "ను" వర్ణము తృతీయాదులకుఁ జివరఁజేరును తృతీయాదులు = తృతీయ మొదలు సప్తమి వఱకుఁగల విభక్తులు ప్రథమకు, ద్వితీయకు, నుగాగమము లేదనుట స్పష్టము ఉదా॥ రామునిచేత ఈ రిచే. రామునిచేత + ను = రామునిచేతను ఇత్యాది

విశే - లోపల, ను ప్రత్యయములు కొన్ని ప్రత్యేక స్థలములతోనే యగును కావున నిట నుదాహరింపఁబడలేదు ఉదా॥ గోవులలోపల + ను = గోవులలోపలను, (కారక 16) ఘటంబున + ను = ఘటంబునను (కారక 18)

కయి - పట్టి - యొక్కలకు నుగాగమంబులేదు. 9

రామునికయి, జ్ఞానముఁబట్టి, రామునియొక్క.

వ్యా. కయి, పట్టి, యొక్క - అను ప్రత్యయములకుఁ జివర 'ను' వర్ణాగమము లేదు రిచే - తృతీయాది విభక్తులకు నుగాగమమగును కయి, పట్టి, యొక్కలు తృతీయాది విభక్తులలోనివే యగుటచే వీనికి రిచే - నుగాగమ మగుచుండగా, నుగాగమము లేదని నిషేధింపఁబడెను కాన, కయి - పట్టి - యొక్కలు కాక, తక్కిన తృతీయాది విభక్తులకు నుగాగమమగునని సారాంశము

చేత-తోడ-లోపల వర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులు వైకల్పికంబుగా శేషించు. 10

ప్రత్యయంబు వర్ణకంబని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు రామునిచే, రామునితో, వనములలో

వ్యా చేత-తోడ-లోపల, అను ప్రత్యయముల మొదటియక్షరములు వైకల్పికముగా మిగులును అనఁగాఁ దొలియచ్చులమీఁది వర్ణములు వికల్పముగా లోపించునని యర్థము, ఉదా॥ రామునిచేత = రామునిచే రామునితోడ = రామునితో, వనములలోపల = వనములలో వైకల్పికము గనుక రామునిచేత, రామునితోడ, వనములలోపల-అనియు నుండును వర్ణకము=ప్రత్యయము ప్రత్యయమును వర్ణకమని వ్యవహరించిన ప్రాచీనులు నన్నయాదులు (ప్రత్యయ ఇహవర్ణకః - ఆం చిం) చే-తో-లో- అనువానికి 8వే - నుగాగమమగును రామునిచే - ఇత్యాదులు ద్రుతలోపరూపములు (సంది 20) డు-ము-పు-లు లోనగునవి నామ విభక్తి ప్రత్యయములు

విశే (1) ప్రత్యయము = ప్రకృతియవధిగా విధింపబడి తన యర్థమునుగాని ప్రకృత్యర్థమును గాని బోధించుశబ్దము స్వస్వప్రకృత్యన్యత రార్థ ప్రత్యాయక స్వైవ తత్సంజ్ఞకల్పాత్ - (ల శ శె) అగ్గలిక ఇక - ఖావార్థకము ఇది ప్రత్యయార్థము (తద్దిత 8) అరమరిక = అరమర ఇక - స్సార్థము అనఁగాఁ బ్రకృత్యర్థాను వాదకము (తద్దిత 9) విభక్త్యర్థమునకు-కారక 1 (11) చే, తో, లో - అన్నవియుఁ బ్రత్యయములగును ఏకదేశ వికృత మనన్యవత్ - పరిఖా (111) బహువటుః ఇట బహు-చ్ - ప్రత్యయము ప్రకృతికి ముందు విధింపబడెను (సీ కౌ 2023)

డు-ము-పు-న లేకవచనంబులు. 11

ఏకత్వ సంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయం లేకవచనంబు

రాముఁడు, సోముఁడు, వనము, ధనము, దేనువు, ఖానువు

వ్యా విభక్తి ప్రత్యయములలో డు-ము-పు-న, అనునవి యేకవచనములు ఏకవచనము=ఏకత్వ సంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయము అనఁగా నేకపదార్థమును బోధించు ప్రత్యయమేకవచనము రాముఁడు, వనము, దేనువు - అనుచోట్ల డు, ము, పు ప్రత్యయము లేకవస్తు బోధకములు గాన నివి యేకవచనములు

విశే - (1) డు-ము-పు, అన్నవి 1వే-ప్రథమా విభక్తి వివక్షయందగును ఈ 11వే. ఇవి యేకత్వవివక్షయందగును వానిలో డు-22వే, ము-39వే, పు-48,

50 సూత్రములచే నాయా ప్రాతిపదికములకుఁ జేరును న-ఏకత్వ వివక్షయందు 7చే. అగును (11) సంఖ్య = వస్తువులకు సంబంధించిన యేకాది బేదములను బోధించునది బేద హేతుత్వమాశ్రిత్య సంఖ్యేతి వ్యవదిశ్యతే (వాక్యప)

విశే - నవర్ణకము ప్రత్యేక స్థలమునందగును గావున నిటనుదాహరింప లేదు (చూ - కారక 18.23)

లు వర్ణంబు బహువచనంబు. 12

బహుత్వ సంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయంబు బహువచనంబు రాములు, సోములు, వనములు, ధనములు, దేనువులు, భానువులు

వ్యా లు-వర్ణము బహువచనము బహువచనము = బహుత్వ సంఖ్యను బోధించు ప్రత్యయము అనఁగా నొకటికంటె నెక్కువ పదార్థములను బోధించు ప్రత్యయము బహువచనమని తాత్పర్యము రాములు-ఇట లు ప్రత్యయ మొక రామునికంటె నెక్కువమంది రాములను బోధించుచుండుటచే బహువచన మయినది ఇట్లే తక్కినవి

విశే - ప్రథమావిభక్తి వివక్షయందు 1 చే - డు, ము, వు, లు, అను ప్రత్యయము లగును లు వర్ణము సర్వశబ్ద సామాన్యమగుటచే బహుత్వ వివక్ష యందు, ఈ 12 చే - ఎల్ల ప్రాతిపదికములకుఁ జేరును "బహువు బహు వచనమ్" (ప్రాణి)

తక్కినవి యుభయంబులు. 13

మిగిలిన ప్రత్యయము లేకత్వ బహుత్వములకు బోధకములని యర్థము వనమును, వనములను, వనముచేతను వనముల చేతను, వనముతోడను, వనములతోడను

వ్యా డు, ము, వు, న - లు అను నైదు ప్రత్యయములు కాక తక్కినవి యుభయములు ఉభయములు = ఏకత్వ బహుత్వములకు బోధకములు అనఁగా నొక పదార్థమును, నొకటికంటె నెక్కువ పదార్థములను బోధించునవి యని తాత్పర్యము ఉదా॥ వనమును ఇట, ను ఏక వచనము వనములను ఇట ను . బహువచనము

విశే - ఇవి యేకత్వ వివక్షయందును బహుత్వ వివక్షయందును నగును వనమును . అనుచో 'ను' వర్ణమేకత్వ వివక్షయందైనది (2నూ) - బహుత్వ వివక్షయందు 31 చే లట్లు వనము + లను = వనములను ను - బహుత్వ బోధకము లట్లు - ద్వితీయము

ఓ యామంత్రణంబునందగు. 14

ఓ యను శబ్దము సంబోధనంబునందగునని యర్థము ఇది సంబోధ్య వాచకంబునకు ముందే ప్రయోగింపబడును ఓ శబ్దంబు తొఱంగియు సంబోధ్య వాచకంబు ప్రయోగింప వచ్చును ఓ రాముడ, ఓ రాములార, రాముడ, రాములార

వ్యా ఓ శబ్దము సంబోధనమున నగును ఆమంత్రణము = సంబోధనము సంబోధ్య వాచకము = సంబోధింపఁదగిన వ్యక్తిని బోధించు శబ్దము అనఁగా నే వ్యక్తిని సంబోధింతుమో యా వ్యక్తిని దెలుపు శబ్దము ఓ, శబ్దము సంబోధ్య వాచకమునకు ముందే వాడఁబడును ఉదా॥ ఓ రాముడ, ఓ రాములార ఇట రాముడ, రాములు సంబోధ్య వాచకములు కాన వీనికి ముందే ఓ శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది ఓ శబ్దమును విడిచియు సంబోధ్య వాచకమును వాడవచ్చును ఉదా॥ రాముడ, రాములార

విశే - (1) ముందే - అనుటచేఁబరమందు రో, కాన, లగునని నూచన "పీఁదట రో కానయునగు" శబ్దల 3 - 82 (11) ఆమంత్రణ వ్యవహారము సంస్కృత విలక్షణము

ఓ శబ్దంబునకుం బురుష, నీచ స్త్రీపురుషా మంత్రణంబు లందు యి, సి, రి వర్ణంబులు విభాష సంతాగ మంబులగు. 15

ఓయి రాముడ, ఓ రాముడ, ఓసి దుష్టరాల, ఓ దుష్టరాల, ఓరి దుష్టరాల, ఓ దుష్టరాల

వ్యా ఓ శబ్దమునకుఁ జివరఁ బురుష సంబోధనమున 'యి' వర్ణమును, నీచ స్త్రీ సంబోధనమున 'సి' వర్ణమును, నీచపురుష సంబోధనమున 'రి' వర్ణమును విభాషగ నాగమములగును అనఁగాఁ బురుష సంబోధనమున, ఓయి - యనునది, నీచ స్త్రీ సంబోధనమున, ఓసి - యనునది, నీచపురుష సంబోధనమున, ఓరి - యనునది సంబోధ్య వాచకమునకు ముందు విభాషగఁ బ్రయోగింపఁబడునని తాత్పర్యము పురుష సంబోధనమునకు - ఓయి రాముడ ఓ రాముడ నీచస్త్రీ సంబోధనమునకు - ఓసి దుష్టరాల, ఓ దుష్టరాల నీచ పురుష సంబోధనమునకు - ఓరి దుష్టరాల, ఓ దుష్టరాల

విశే నీచస్త్రీ పురుషులనఁగా శిలము, జాతి, విద్య, వయస్సు మొదలగు

వానిచేఁ దనకంటెఁ దక్కువవారు శత్రువు విషయమున నైనచో నుత్తమ వ్యక్తుల యెడలనూ ఓరి, ఓసి శబ్దములు ప్రయోగింపఁబడును

ఓరి యోసి మైత్రియందుంగలవు. 16

ఓరి చిన్నికృష్ణ, ఓసి ముద్దు బాల, ఓయి మొదలగువానికి స్వతంత్ర ప్రయోగముం గలదు సంగతియెయ్యోయి, ఏసిపోవే, ఓరోరి యింకెందుఁ బోవ వచ్చు వీనికి దీర్ఘంబుం గలదు ఓయీ విప్రకులా వతంస, ఓరీ దుష్ట నిశాటులార, ఓసీ ననుఁజెనక రాకు

వ్యా ఓరి, ఓసి-యనునవి మైత్రియందు నైతము కలవు సీచపురుష సంబోధనమున ఓరి శబ్దము సీచ స్త్రీ సంబోధనమున ఓసి శబ్దము నగునని, 15 సూత్రమునఁ జెప్పఁబడెను ఇట మైత్రియందును ఓరి ఓసి శబ్దము లగునని చెప్పఁబడెను మైత్రి యనునది వాత్సల్యదుల కుపలక్షణము ఓరి చిన్నికృష్ణ, ఓసి ముద్దు బాల ఇట ఓరి, ఓసి వాత్సల్యమునఁ బ్రయోగింపఁబడెను ఓయి, ఓసి, ఓరి, అనువానికిఁ స్వతంత్ర ప్రయోగమును గలదు అనఁగా నివి సంబోధ్యవాచకము లేకుండ విడిగా నైతము ప్రయోగింపఁబడును ఉదా॥ సంగతియెయ్యోయి ఇట సంబోధ్య వాచకము లేకుండ స్వతంత్రముగ, ఓయి - ప్రయుక్తము ఇట్లే ఓసి పోవే - అనుచో, ఓసి - స్వతంత్రముగ వాడఁబడినది ఓరోరి యింకెందుఁ బోవ వచ్చు - అనుచో ఓరి - స్వతంత్రముగ వాడఁబడినది. అనఁగా ఓయి బాలుఁడా, ఓసి-దుష్టులార, ఓరి దుష్టుఁడ అను రీతిని సంబోధ్య వాచకములకు ముందు ప్రయోగింపక ఓయి, ఓసి, ఓరి - అని స్వతంత్రముగఁ బ్రయోగింపఁబడెనని తాత్పర్యము ఓయి, ఓరి, ఓసి - అను వానికి దీర్ఘమును గలదు ఓయీ, ఓరీ, ఓసీ - అను రూపములును గలవన్న మాట ఉదా॥ ఓయీ విప్రకులావతంస, ఓరీ దుష్ట నిశాటులార, ఓసీ ననుఁ జెనకరాకు

విశే - (1) ఓరీ దుష్ట నిశాటులార - అను ఉదాహరణమునుబట్టి ఓరి శబ్దము పలువుర సంబోధనమునందును నగునని గ్రహింపవలెను (సర్వల 1-18) (11) సంగతియెయ్యోయి యిసు మంత రింగణావు - (అముక్త 4-60) ఓసి పోవే యన్న నోసి పోవేయంచు - (కళా 3-196) ఓరోరియిం, కెందుఁబోవ వచ్చుఁ బందనిలువు - (అరణ్య 6-245)

ఫార పరిశీలన - పోవచ్చు - అని ప్రథమ ముద్రణమునఁగలదు 'వ' - ముద్రణమున లోపించియుండును

శ్రీతిర్యగ్దడ భిన్నంబులును వాని విశేషణంబులును మహత్తులనంబడు. 17

తిర్యక్కులనఁగాఁ బశుపక్ష్యాదులు జడములనఁగా నచేతనములు.

వ్యా శ్రీలు తిర్యక్కులు, జడములు ననువానిని గాక తక్కినవానిని దెలుపు శబ్దములును, వాని విశేషణములును, మహద్వాచకము లనఁబడును తిర్యక్కులు = పశువులు, పక్షులు మొదలగునవి జడములు = అచేతనములు అనఁగా జ్ఞానాత్మకమగు బుద్ధింద్రియములేనివి "సేంద్రియం చేతనంద్రవ్యం, నిరింద్రియ మచేతనమ్" (చ సం)

మహత్తుల కుదాహరణములు - రాముఁడు, రావణుఁడు, ఇంద్రుఁడు మొ॥ మహత్తుల విశేషణములును మహత్తులే యగును మనోహరుఁడు రాముడు - రాముఁడు - మహద్వాచకము ఏలయన నిది శ్రీతిర్యగ్దడములను బోధించు శబ్దము కాదు దీని విశేషణము మనోహరుఁడు - అనునది కాన, మనోహరుఁడు - అనునదియు మహద్వాచకమే

శ్రీలు, తిర్యక్కులు, జడములు ననువానిని బోధించు శబ్దములును, వాని విశేషణములు నమహద్వాచకము లనఁబడును ఉదా॥ మనోహరరమణి రమణి - యనఁగా శ్రీ కనుక నిధి యమహద్వాచకము మనోహర - అను విశేషణమును నమహద్వాచకమే మనోహరము గృహము ఇది జడవాచకము గనుక నమహత్తు మనోహరము - అను విశేషణము గూడ నమహత్తు మనోహరము మృగము మృగము తిర్యక్కు గనుక నమహత్తు దీని విశేషణమగు మనోహరము - అనునదియు నమహత్తు శ్రీలను దెలుపు శబ్దములను మహాతీ వాచకములనియు (86) శ్రీవాచకము లనియు (సంధి 3) నందురు

క్లిబంబులు మిత్రాదులు మహద్వాచకంబులు విభాషం బులింగతుల్యంబులగు. 18

మిత్ర శరణ ప్రదాన పాత్రాదులు మిత్రాదులు

వ్యా మహద్వాచకములు నపుంసక లింగములు, నగు మిత్రాది శబ్దములు పుంలింగ తుల్యములు, విభాషనగును క్లిబము = నపుంసకము పుంలింగములు, మహద్వాచకములు నగు శబ్దములకే, ఉత్పదుజ్జులగును (21, 22) మిత్ర - మున్నగునవి మహద్వాచకములే కాని పుంలింగములు కావు ఇవి నపుంసక లింగములు కాన వీనికి ఉత్పదుజ్జులు కలుగుటకుఁ బుంలింగ తుల్యత విభాషగ నిధింపఁబడెను మిత్రుఁడు, మిత్రము - మిత్ర - ప్రాతిపదికము ఇది మహద్వా

చకము ఈ 18 చే - పుంలింగతుల్యమగు పక్షమున, 21 చే - మిత్రు అగును 22 చే - మిత్రు + డుజ్ 19 చే మిత్రుడు పుంలింగ తుల్యము కాని పక్షమున, మిత్ర - ప్రాతిపదికము ఇది అదంతమగు నపుంసక లింగము గనుక, 39 చే - మిత్రము - అగును ఇట్లే శరణ = శరణుడు, శరణము, ప్రధాన = ప్రధానుడు, ప్రధానము, పాత్ర = పాత్రుడు, పాత్రము - అను రూపములను సాధించుకొనవలయును మిత్రాదులు = మిత్ర శరణ ప్రధాన పాత్రాదులు

విశే - (1) మిత్ర, ప్రధాన శబ్దములు పుంలింగములును గలవు కాని పుంలింగము లప్రసిద్ధములు క్లిబింబులు - అనుటచే సుప్రసిద్ధ నపుంసకలింగ శబ్దముల నుండియే, మిత్రుడు, ప్రధానుడు - అను రూపములను సాధించు కొనవలెను (11) మహద్భావకంబులు - అను దశము సూత్రమున లేకున్నను బ్రక్రియలోఁ జిక్కు లేదు అమహాతులగు శరణ ప్రధాన పాత్ర శబ్దములకుఁ బుంలింగ తుల్యత సిద్ధించినను నవి మహద్భావకములు కావు గనుక, ఉత్పాదకములు ప్రాప్తింపవు (21, 22) 39 చే - మువర్తకమే కలుగును కాన నీ దశము వ్యర్థమని కొందఱు నెలవిచ్చిరి కాని నిష్ప్రయోజనముగా నొక శబ్దమునకు వేఱొక శబ్దము యొక్క లింగము నతిదేశింపరాదని తెలుపుటకు మహద్భావకంబులు - అను దశము వాడఁబడి యుండును ఈ పక్షమున దీనిని వ్యర్థమన నక్కఱలేదు

పార పరిశీలన - ఈ సూత్రమున 'మిత్ర' అను పారములే ప్రథమ ముద్రణమునఁ గలవు కొందఱు, మిత్ర - అని నవరించుట సరికాదు

జీత్తు బిందుపూర్వంబగు. 19

జకార మిత్రుగాఁ గలదానికి ముందు, బిందువు వచ్చునని యర్థము కార్యార్థము ప్రత్యయాదులందు నిబద్ధమయి ప్రయోగించు నపుడు మానంబడు వర్ణమిత్రునాఁబడు ఉదాహరణము మీఁద స్పష్టంబగు

వ్యా జకార మిద్వర్ణముగాఁ గల ప్రత్యయాదులకు ముందు బిందు పగును జ్ + ఇత్ = జిత్ దీని సంస్కృత సమరూపము - జీత్తు ఇత్తు = కార్యార్థము ప్రత్యయాదులందు నిబద్ధమయి ప్రయోగించునపుడు మానంబడు వర్ణ మిత్రునాఁబడు అనఁగా నొక కార్యము నిమిత్తము ప్రత్యయములు మున్నగు వాని యందుఁ గూర్పఁబడి, ప్రయోగించునపుడు విధువఁబడు వర్ణ

మిద్వర్ణమనఁబడును ఉదా॥ రాము + డుజ్, ఇట జ కారము (జ్) డు ప్రత్యయమునకుఁ గూర్చఁబడినది డు ప్రత్యయమునకు ముందు బిందువగును - అను వ్యాకరణ కార్యమును సూచించు నిమిత్తము డు ప్రత్యయమునకు జ కారము చేర్చఁబడెను, కాన నీ 19 చే "డు" ప్రత్యయమునకు ముందు బిందు వగును వద ప్రయోగ సమయమున జకారము విడువఁబడును అనఁగా రాము + డుజ్ = రాముడు, రాముండు - అగును జకారము విడువఁబడును ఉదా హరణము, మీఁదన్ = రాఁబోవు 22 వ సూత్రమున స్పష్టమగునని యర్థము

విశే - (1) బిందుపూర్వమనుటచేఁ బూర్ణబిందువు ఖండబిందువు నీనూత్రముచేఁ బ్రాప్తించును (11) ఏదేని వర్ణము బిందువుతోఁ గూడ లోపింపవలసి వచ్చునపుడును జకారము చేర్చబడును చూ సంధి 49 (111) ప్రత్యయాదులనుటచేఁ బ్రత్యయములేకాక వర్ణములును జకారముతో నిర్దిష్టములు కావచ్చును క్షజ్ - ఆచ్చిక 18 - గుజ్ - ఆచ్చిక 19, డుజ్యర్ణము - సమాస 17 (14) ఇద్వర్ణలక్షణము ప్రాకృతానుసారి య కార్యార్థం సూత్రేను బిద్యతేనతు ప్రయోగే దృశ్యతే సఖత్ - త్రి ప్రా - ఇద్దే ముగ్ధబోధాదులు (4) వర్ణమిత్తు నాఁబడు - అనుచో వర్ణమను నేక వచన మతంత్రము ఉదా॥ కజ్, వడుజ్ మొ॥

డుజ్యర్ణకంబునకుం బ్రకృతి యయినది డుమంతం

బనంబడు. 20

స్పష్టము

వ్యా ఏ ప్రాతిపదికము ప్రథమైక వచనమున, డుజ్ - విభక్తితోఁ గూడుకొని యుండునో, యా ప్రాతిపదికము డుమంతమనఁబడును ఉదా॥ రామ. ఇది డుమంతము, ఏలయన నిది ప్రథమైక వచనమున రాముఁడు అని 'డు' ప్రత్యయముతోఁ గూడుకొని యుండును ప్రకృతి = ప్రత్యయోత్పత్తి నిమిత్తమగు శబ్దభేదము ఇది రెండు విధములు (1) దాతువు (2) ప్రాతిపదికము

విశే - ప్రథమైక వచనమున డుజ్ ప్రత్యయము లోపించు వానికిఁ బ్రకృతులయినవి డుమంతములుగావు ఉదా॥ హరి ఇది డుమంతముకాదు ఏలయన, హరి + డుజ్ = హరి - అనియగును ప్రథమైకవచనమున నిది డుజ్యర్ణకముతోఁ గూడుకొనియుండదు కాన దీనికిఁ బ్రకృతియగు హరి శబ్దము ధుమంతముకాదు.

పుంలింగంబయి మహద్వాచకంబయిన నామంబు
తుది యత్వంబునకుత్వం బగు. 21

నామంబునఁగాఁ బ్రాతిపదికము డిత్త, రామ, భార్గవ, రాజ
పురుష ఇట్టివి ప్రాతిపదికములు డిత్తు రాము, భార్గవు, రాజపురుషు.

వ్యా పుంలింగమయి, మహద్వాచకమయిన ప్రాతిపదికముయొక్క చివర
నున్న హ్రస్వమగు ఆకారమునకు హ్రస్వమగు ఉకార మాదేశమగునని యర్థము
నామము = ప్రాతిపదికము (ప్రాతిపదికంహినామ-ఆం చిం) ధాతువు కానిది,
ప్రత్యయము కానిది, ప్రత్యయము చేరనిది యగునర్థంతమగు శబ్దరూపము
ప్రాతిపదికము కృత్తద్విత సమాసములును బ్రాతిపదికములగును (ధాతుం
ప్రత్యయం ప్రత్యయంతంద వర్తయిత్వార్థ వచ్చుబ్ధిరూపం ప్రాతిపదిక సంజ్ఞం
స్యాత్ కృత్తద్విత సమాసాశ్చ-సి కౌ) (1) సంజ్ఞ-డిత్త (11) కృదంతము-రామ
రమ్ + ఘణ్ = రామ ఘణ్-కృత్తు కావున రామ-కృదంత ప్రాతిపదికము
(11) తద్వితాంతము-భార్గవ భృగు+జన్+అణ్ = భార్గవ అణ్ తద్వితము
కాన నిది తద్విత ప్రాతిపదికము కృత్తు = కృదంత 1 తద్వితము=తద్విత 1
(17) రాజపురుష-సమాస ప్రాతిపదికము, డిత్త, రామ, భార్గవ, రాజపురుష-
అనునవి పుంలింగములు, మహద్వాచకములు నగు నామములు కనుక పీని
తుది 'అ' త్వమున కుత్వమగును డిత్తు, రాము, భార్గవు, రాజపురుషు

విశే - నామమనఁగాఁ బ్రాతిపదికమనుట యీ సూత్రమునందు
గ్రాహ్యము తక్కినచోట్ల నామమనఁగా సుబంధమునుగావచ్చును కావుననే
నామనిర్వచనము సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమునఁ జేర్చఁబడలేదు (చూ సంధి 54)

పదసార్థక్యము - (1) పుంలింగంబయి - అనుటచేఁ బుంలింగములు
కాని మహత్తుల, అత్వమున కుత్వమురాదు ఉదా॥ దేవత, దైవము, బ్రహ్మ
(=వరమాత్మ) దేవత-స్త్రీలింగము దైవము, బ్రహ్మ నపుంసకలింగములు, కాన
నివి మహత్తులయ్యు పీనికుత్వమురాదు మిత్రాదులకుఁ గ్లిబములగుచో, ఉత్వము
రాదు ఉదా॥ మిత్రము (18) బ్రాత మొదలగు స్త్రీత్వ మతిదేశింపఁబడినవానికి
ఉత్వము ప్రసక్తముకాదు (52) (11) మహద్వాచకంబయిన - అనుటచే నమ
హత్పుంలింగములకుత్వమురాదు ఉదా॥ వృక్షము ఇది పుంలింగమేకాని మహత్తు
కాదుగనుక ఉత్వము రాలేదు

ఫారపరిశీలన - డిద్ధ-ముద్రణస్థానిత్వము కావచ్చును చూ 75 ఘా

పుంలింగమగు మహద్వాచకమునకు డుజ్జగు. 22

ఇచ్చట డుజ్జనుదానియందు జకార మిత్తు గావున జిత్తుబిందు పూర్వంబగు నను సూత్రముచేత డువర్ణమునకు ముందు సున్న వచ్చును, బిమ్మట జకారము లోపించును ఉ॥ డిత్తుఁడు, డిత్తుండు, రాముఁడు, రాముండు, భార్గవుఁడు, భార్గవుండు

వ్యా పుంలింగమగు మహద్వాచకమునకుఁబరముగ (నేకత్వవివక్షయందు) డుజ్జర్ణకమగును డిత్త - ప్రాతిపదికము 21చే. డిత్తు ఈ 22చే. డిత్తు + డుజ్ ఇందలి జకార మిదర్జర్ణకమగునక 19చే డువర్ణకమునకు ముందు బిందువు వచ్చును డిత్తుఁడు. డిత్తుండు. అనురూపము లేర్పడును జకారము ప్రయోగించు నపుడు మానఁబడును అనఁగా లోపించి పోవును ఇట్లే, రామ. 21చే. రాము ఈ 22చే - రాము + డుజ్ 19చే. రాముఁడు, రాముండు భార్గవ = భార్గవు + డుజ్ భార్గవుఁడు, భార్గవుండు

విశే - (1) రాజపురుషుఁడు, రాజపురుషుండు - అను రూపము లుదాహృతములు కాలేదు 21 సూత్రమున, రాజపురుషుఁడని యుదాహృతము చూ సమాస 3 (11) కారక 12చే. పరముగ, అనునది సూత్రమున నద్యాహార మగును (11) 19వ సూత్రమున, ఉదాహరణము మీదన్సప్తంబగు - అని తెలువఁబడెను కాన దానికివి యుదాహరణములని సూచించుటకు "ఉ" అను నక్షరము చేర్చఁబడెను ఉ = ఉదాహరణము (19) ఇట సూరి రాముఁడు మున్నగు వాని ప్రక్రియను సాధించి చూపుటలో నొక విశేషము కల్గును ప్రాతి పదికముల కందె సుప్రత్యయాదులను నిల్పి వానికి డుజ్జర్ణకాదుల నాదేశించుట బింతాసుణి పద్ధతి ఈ పద్ధతి బాలవ్యాకరణమునఁ బాటించలేదని స్పష్టపడుట కి ప్రక్రియ చెప్పఁబడెను

పదసార్థక్యము - (1) పుంలింగమగు - అనుటచేఁ బుంలింగములు కాని మహద్వాచకములకు డుజ్జురాదు ఉదా॥ దేవత, దైవము, బ్రహ్మము, (= పర మాత్మ) దేవత శ్రీలింగము దైవము, బ్రహ్మము - నపుంసక లింగములు, కాన, మహత్తులయ్యు, వీనికి డుజ్జు కాదు (11) మహద్వాచకమునకు - అనుటచేఁ బుంలింగములగు, అమహద్వాచకములకు డుజ్జు కాదు ఉదా॥ వృక్షము. ఇది పుంలింగమేకాని మహద్వాచకముకాదు గాన డుజ్జు కాదు (11) భ్రాత మున్నగు శ్రీత్యుమాదేశించిన వానికిని డుజ్జు కాదు.

దుమంతమునకు ద్వితీయాద్యైకపచనంబు పరంబగునపుడు

నిగాగమంబు సర్వత్ర విభాషనగు 23

రామునిని, రాముని, రామునిచేతను, రాముచేతను, రామునికిని,
రామునకును సర్వత్ర యనుట నగాగమ బాధనార్థము

వ్యా దుమంతమునకుఁ జివర "ని" అను నాగమము ద్వితీయాద్యైక పచనము పరమగునప్పుడు, సర్వత్ర విభాషనగును దుమంతము = దుబ్బర్థకంబు నకుం బ్రకృతి యయినది దుమంతంబనంబడు (20) రామునిని, రాముని - రామ - ప్రాతిపదికము 21 చే - రాము 2చే - రాము + ను ఈ 23 చే - నేకత్వ వివక్షయందు, నిగాగమము రాముని + ను 26 చే - రామునిని - అగును నిగాగమము రానిచో - రాము + ను 25 చే - రాముని - అగును రాముని చేతను - రామ - ప్రాతిపదికము 21చే - రాము 3చే - రాము + చేత 8చే - రాము + చేతను ఈ 23చే - రాముని + చేతను = రామునిచేతను - నిగాగమము రానివక్షమున - రాము + చేతను = రాముచేతను, రామునికిని, రామునకును - రామ - ప్రాతిపదికము 21చే - రాము 6చే - రాము + కు, 8చే - రాము + కును ఈ 23చే - నిగాగమము రావలసియుండఁగా 28 చే - నగాగమము ప్రసక్తమగుచున్నది కాన, సర్వత్ర యనుట నగాగమబాధనార్థమని చెప్పఁబడినది 28చే - నగాగమము ముందు ప్రవర్తించినచో, నది నిత్యవిధికనుక ఈ 23చే - నిగాగమము వచ్చుట కవకాశమే యుండదు కావున, నగాగమము నడ్డి తొలుత నీ నిగాగమము ప్రవర్తించుటకు సూత్రమున సర్వత్ర యను దళమువయోగింపఁబడినది కాఁగా నిగాగమము సర్వత్ర విభాషనగును గనుక మొదట నిగాగమము ప్రవర్తించి - రాము + కు + ను = రాముని + కు + ను - అగును 26చే - రామునికిని - అగును నిగాగమము విభాష కావున నిది కాని వక్షమున - రాము + కును, 28 - చేరామునకును, అగును

విశే - సర్వత్ర యనుట నగాగమబాధనార్థము - అను వాక్యము, నుగాగమమున కుపలక్షణము ఎట్లనఁగా, రామ - ప్రాతిపదికము 21చే - రాము 7చే - రాము + అందు 29చే - నుగాగమమగుచుండఁగా, నుగాగమమును గూడ బాధించి తొలుత నిగాగమమే ప్రవర్తించును రాము + అందు = రాముని + అందు సంది 3చే రాముని - య్ + అందు = రామునియందు (8సూ) నిగాగమము కాని వక్షమున, రాము + అందు 29చే - రామును + అందు ముతస్సర్వములోపించి, రామున్ + అందు = రామునందు - అగును,

వదసార్థకము - (1) డుమంతమునకు అనుటచే, డుమంతములు కాని వానికి నిగాగమమురాదు ఉదా॥ హరి + ను 26చే హరిని - అగును హరి - డుమంతము కాదు గాన, నిగాగమములేదు (111) ద్వితీయాద్యేక వచనంబనుటచే ద్వితీయాది బహువచనము వరమగుచో నిగాగమము రాదు రాము + లను = రాములను

అనుదంతమగు తెనుఁగు డుమంతమునకు నిగాగమము నిత్యముగా నగును. 24

మగనిని, మగనిచేతను, మగనికిని, అనుదంతంబను పర్యుదాసముచేత, తమ్మునిని తమ్ముని, తమ్మునిచేతను, తమ్ముచేతను, అల్లునిని, అల్లుని, అల్లునిచేతను, అల్లుచేతను, బల్లిదునిని, బల్లిదుని, బల్లిదునిచేతను, బల్లిదుచేతను - ఇత్యాదులందు నిగాగమంబు పాక్షికంబని యెఱుఁగునది

వ్యా అనుదంతమగు నచ్చతెనుఁగు డుమంతమునకు ద్వితీయాద్యేక వచనము వరమగునపుడు నిగాగమము నిత్యముగా నగును అనుదంతము = ఉదంతము కానిది అనఁగా 21చే - ఉదంతముగా మాఱనిదని తాత్పర్యము మగ - ఇది యను దంతము ఏలయన 22చే - దీని తుది అత్వమున కుత్వము ప్రాప్తించుచుండఁగా, అత్వమున కుత్వము లేదని అచ్చిక 4చే - నిషేధింప బడెను కాన మగ-అనుదాని తుది అత్వమున కుత్వమురాదు కనుక, ననుదంత మయినది ఇది తెనుఁగు డుమంతము (20) దీనికి ద్వితీయాద్యేకవచనము వర మగుచో నిగాగమము నిత్యముగానగును మగనిని - మగ-ప్రాతిపదికము 2చే - మగ + ను ఈ 24 చే నేకత్వవివక్షయందు, నిగాగమము - మగని+ను 26 చే - మగనిని మగని చేతను - మగ-ప్రాతిపదికము 3 చే - మగ + చేత 8చే - మగ + చేత + ను ఈ 24చే - మగనిచేతను మగనికిని మగ-ప్రాతి పదికము 6చే - మగ + కు 8చే - మగ + కు + ను ఈ 24చే - మగని+ కు + ను 26 చే - మగనికిని

అనుదంతమనునది పర్యుదాసము పర్యుదాసమనఁగా నిషేధార్థకమగు నజ్ శబ్దము త్తరపదముతో నన్వయించుట ("పర్యుదాస స్పవిజ్ఞేయో_యత్తో త్తర పదేన నజ్" మ త) ఉత్తరపదము = సమాసమునందలి తుది యవయవము ఉదా॥ అనుదంతము = ఉదంతముకానిది నజ్ + ఉదంత ఇది నజ్ తత్పురుష సమాసము ఇట్ల నజ్ శబ్దము త్తరపదమగు, ఉదంతశబ్దముతో

నన్వయించుచున్నది కావున నిది వర్ణదాసమనఁబడును అనుదంతమునకు నిగాగమము నిత్యమనుటచే 21చే - ఉదంతమగు దానికి 23 చే - నిగాగమము సర్వత్ర విభాషనగును తమ్మునిని, తమ్ముని తమ్ము - ప్రాతిపదికము అచ్చిక 2 చే - నిది పులింగతుల్యమగును కాన 21 చే - తమ్ము - అని ఉదంత మగును 2చే - తమ్ము + ను 23చే - తమ్ముని + ను 26చే - తమ్మునిని నిగాగమమురానిచో - తమ్ము + ను, 25 చే - తమ్ముని-అగును తమ్ముని చేతను, తమ్ముచేతను - తమ్ము - ప్రాతిపదికము అచ్చిక 2 చే - నిది పులింగ తుల్యమగును గనుక, 21 చే - తమ్ము 3చే తమ్ము + చేత 8చే - తమ్ము + చేతను 23చే-తమ్ముని చేతను, తమ్ముచేతను ఇట్లే 'అల్ల' అను ప్రాతిపదికము నుండి రూపనీధి నరయనగును బల్లిద శబ్దము అచ్చిక 3 చే - సంస్కృత తుల్యమగును కావున మహద్విశేషణమగుచో నిది మహద్వాచకమగును అచ్చిక 2 చేఁ బులింగతుల్యమగును కనుక బల్లిద అను ప్రాతిపదికమునుండి, బల్లిదునిని, బల్లిదుని - ఇత్యాది రూపములిట్లే నీధించును

విశే - (1) నజ్ శబ్దము క్రియతో నన్వయించుట ప్రసజ్యప్రతినిషేధ మనఁబడును 'ప్రసజ్యప్రతిషేధోయం క్రియయా సహయత్రనజ్' (మ త) 'అనచిత' (పాణి) = అచి వరే సభవతి ఇట నజ్ శబ్దము భవతి-అను క్రియా వద్రముతో నన్వయించుచుండుటచే నిది ప్రసజ్యప్రతిషేధమనఁబడును (11) పర్యు ధానమున విధి ప్రధానమగును ప్రతిషేధమున నిషేధము ప్రధానమగును (ప్రాధాన్యంతు విదేర్యత్ర ప్రతిషేదే ప్రధానతా, అప్రధాన్యం విదేర్యత్ర ప్రతిషేదే ప్రధానతా - (మ త) (11) నజ్ శబ్దమున కిట సాదృశ్య మర్థము (సాదృ శ్యము = తద్విన్నత్యేనతి తద్గత భూయోధర్మవత్త్వమ్ - (నీ ము) కాఁగా, ముగాదులు నిగాగమమగు విషయమున ఉదంతభిన్నములయ్యు, దుజ్వర్ణకమగు విషయమున, ఉదంత సదృశములగును తమ్ము = తమ్ము తమ్ముడు మగ = మగఁడు - ఇత్యాది (14) ద్వితీయాద్యేక వచనంబు పరంబగునపుడు - అన్నది 23 సూత్రము నుండి యనువుత్తమగును

దుమంతంబు మీఁది సువర్ణకంబు నుత్పంబున కిత్వంబగు. 25

సువర్ణంబు ద్వితీయ యను సూత్రముచేత 'రామును' అని ప్రాప్తింపఁగా నీ సూత్రముచేత సువర్ణకోత్వమున కిత్వంబు నీధించె రాముని, భార్గవుని.

వ్యా దుమంతము మీఁది సు ప్రత్యయము యొక్క ఉత్వమున కిత్వ ముగ్ధేషు గుగును ధుమంతము = దుజ్వర్ణకమునకుఁ బ్రకృతియయినది.

పు - అనుదానికిఁ గ్రీయావిభక్తులకు నిట నుదాహరణములు చూపఁబడ లేదు పు - అనుదానికి - సుకృతి + పు ఈ 26 చే - సుకృతివి ఇట్లే సుకృతి + ను = సుకృతిని (కారక 33, 34) క్రియావిభక్తులకు - వండితి + రు ఈ 26 చే - వండితిరి ఇత్యాది క్రియావిభక్తులు చూపఁబడెను పు - అనుదానికి - సుము - అనునవి (క్రియా 8 సూ) ఇకారము చేత కాలానుగుణ్యము వల్ల వచ్చినవి. "అణుదిత్స వర్ణ స్యదా ప్రత్యయ (పాణిని)

విశే - (1) 65వే - ఐకారము దీర్ఘమగు ఐకారముతోఁ దుల్యమగును కనుక నీ 26వే - ఐకారముమీఁద నైత మికార్యమగును రై + ను = రైని పై + ను = పైని-మొ॥ (11) వారిని, వారికిని, సర్వనామోదాహృతులుగా నుద్దిష్టములు (చూ ఆచ్చిక 24 వ్యాఖ్య) కొందఱు, 'వారి' శబ్దము నపుంసకమగు సంస్కృత వారి (జలము) శబ్దమనియు సర్వనామముల ప్రక్రియ సూరి చెప్పినే చెప్పఁదనియు నెలవిచ్చియున్నారు అది బ్రాంతిమూలకము చూ 27 సూత్ర వ్యాఖ్య (111) కు - ప్రత్యయము, ను-వు-లు ప్రత్యయాగమోదయములు కనుకనే, కు-ను-వు లనఁబడెను కొందఱు కు-ప్రత్యయము, వు-ఆగమము, ను - ఉతయము - అనుట యుక్తి యుక్తముకాదు ఈ వక్షమున కు-వు-నులని వ్యవహరించుట యుక్తమనవచ్చును కు ప్రత్యయము చెప్పి వు ప్రత్యయము చెప్పకుండుట సరికాదు ను - ఉతయమైనట్లే వు - ఉతయము కావలసి యుండును (చూ 27)

ఈదాతు యుష్మదర్థంబుల మీఁది వాని యుత్వం

బున కిత్వంబు రాదు. 27

ఈరు-ఈవు-ఈను-ఈము-ఈకు-నీకు-మీకు

వ్యా 'ఈ' దాతువుమీఁదను, యుష్మదర్థము మీఁదనుగల, కు-ను-వు-క్రియా పితక్తుల ఉత్వమున కిత్వము రాదు ఈదాతువు = ఇచ్చు దాతువున కంతటికాదేశమగు దాతువు యుష్మదర్థము = నీ-అను సర్వనామము "ఈ" దాతువునకు ఇచ్చు + రు = ఈ + రు 26 వే - ఉత్వమునకు, ఇత్వము ప్రాప్తించుచుండగా, ఈ 27, ఉత్వమునకు ఇత్వమును నిషేధించుచున్నది కాన, ఈ + రు = ఈరు అగును ఇట్లే, ఇచ్చు + వు = ఈ + వు ఈవు ఇచ్చు + ను = ఈ + ను ఈను, ఇచ్చు + ము = ఈ + ము, ఈము ఇచ్చు + కు = ఈ + కు, ఈకు యుష్మదర్థమునకు నీ + కు 26వే - ఉత్వమున కిత్వము ప్రాప్తించుచుండగా నీ 27 నిషేధించును కనుక, నీ + కు = నీకు. అగును ఇట్లే మీ + కు = మీకు

విశే - (1) వీనివూర్తి ప్రక్రియ ఈ దాతువునకు ఈరు, ఇచ్చు దాతువు క్రియా 7వే - ఇచ్చు + లటి 8వే - ఇచ్చు + రు 92వే - ఈ + రు ఉత్వము 26వే - బ్రాప్తింపవలసియున్న ఇత్వము, నీ 27 నిషేధించును కనుక ఈ + రు = ఈరు అగును ఇట్లే ఈవు, ఈను, ఈము - అనునవి ఈకు ఇచ్చు - దాతువు క్రియా 6 వే - ఇచ్చు + లాట్లు 8వే - ఇచ్చు + వు 29వే.

ఇచ్చు + ము 92 చే - ఈ + ము 32 చే - ఈ + కుజీ + ము = ఈకుము
 నంది 48 చే - ఈకు యుష్మదర్థములకు చూ ఆచ్చిక 24 వ్యాఖ్య
 (11) 26వ, సూత్రమునకు సర్వనామముల విషయమునఁ బ్రవృత్తి యుండుటచేతనే
 యీ 27 చే - నిషేధము చెప్పఁబడెననుట స్పష్టము లేనిచోఁ బ్రాప్తిలేనిదే
 నిషేధమునకుఁ బ్రసక్తిలేదు గనుక 'యుష్మదర్థంబుల మీఁది' అను దశము
 వ్యర్థము కావలసి వచ్చును కావున 26వ సూత్రమునందలి, వారిని వారికిని -
 అనువానిని, నూరిగారు సర్వనామోదాహరణములు గానే యుద్దేశించిరనుటలో
 వివరింపఁబడి యుండుటకే పీలులేదు (111) ఈఁడు - అను వ్యతిరేకక్రియ యిటఁ
 జూపఁబడలేదు ఏలయన, 'ఈ' దాతువునకుఁ గ్రియా విభక్తికి నరనున్నదే
 వ్యవధాన మేర్పడుచున్నది కాన 26 చే - ఉత్వమున కిత్వమే ప్రాప్తింపదు
 (17) నీ + వు, ఈ + వు 26 చే - ఉత్వమున కిత్వము ప్రాప్తింపదుండఁగా,
 నీ 27 నిషేధించును హరికిని, శ్రీకిని (26) అనువానిని జూపిన క్రమమున,
 నీకు, మీకు - అనుషష్కర్తములిటం జూపఁబడెను వు - అనునాగమమునకు
 లక్ష్యము 26 లోఁ జూపలేదు అట్లే 'వు' విభక్తికిని లక్ష్యము చూపలేదు
 (7) ఈకు - అనునది యుష్మదర్థమని కొందఱు వ్యాఖ్యానించినారు క్రియయు,
 యుష్మదర్థమును, నగునని కొందఱు నెలవిచ్చినారు కాని యీ రెండు వక్ష
 ములును సరికావు ఏలయన, ఆచ్చిక 24 సూత్రోదాహరణములను బట్టి, నీకు -
 అను యుష్మదర్థ మొక్కటి మాత్రమే నూరి మతమునఁ గలదు ఈకు -
 అనునది లేనేలేదు కావున ఈకు - అనునది క్రియారూపము మాత్రమే యన్నది
 నూరి హృదయమనుట స్పష్టము ఈకు-రూపసాధనకు చూ ఆచ్చిక 24వో
 పదసార్థక్యము - 'ఈ' దాతువనుటచే - 'ఇచ్చు' దాతువున కివేళి
 పత్తింపదు ఇచ్చితి + ను = ఇచ్చితిని మొ॥

కువర్ణకంబు పరంబగునపు డుకార ఋకారంబులకు

నగాగమంబగు. 28

రామునకును, విష్ణునకును, సవితృనకును, విదాతృనకును

వ్యా కు వ్రత్యయము పరమగుచో, ఉకార ఋకారములకుఁ జివర 'న'
 వర్ణ మాగమమగును నక్ + ఆగమ = నగాగమము కకారముతో నిర్దే
 శించుటచే నిర్దిష్టమునకుఁ జివర నవర్ణము చేరును ఉదా॥ రామునకును - రామ-
 ప్రాతిపదికము 21 చే - రాము 6 చే - రాము + కు 8 చే - రాము + కును 23 చే -
 నిగాగమముకానిచో నీ 28 చే - రామున + కును = రామునకును, విష్ణునకును -

విష్ట-ప్రాతిపదికము 6చే - విష్ట + కు 8చే. విష్ట + కును 23చే - నిగాగమము కానిచో నీ 28చే - విష్టన + కును = విష్టనకును సవిత్సనకును - సవిత్స - ప్రాతిపదికము 6చే - సవిత్స + కు, 8 చే - సవిత్స + కును 23 చే - నిగాగమముకానిచో, నీ 28చే. సవిత్సన + కును = సవిత్సనకును ఇట్లే విధాత్స + కును = విధాత్సనకును (53 సూ)

విశే - రాము. కృతోత్కమున కదాహరణము కృతోత్కము = చేయఁ బడిన ఉత్తరగది 21చే - రామ = రాము - అయినది - విష్టలోనిది, సహజమైన ఉకారము

ఉకార ఋకారంబుల కందువర్ణకము పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు. 29

రామునందును, విష్టనందును, విధాత్స నందును

వ్యా అందు వ్రత్యయము వరమగుచో ఉకార ఋకారములకుఁ జివర నువర్ణమాగమమగును నుక్ + ఆగమ = నుగాగమము నుక్ - అని కకారముతో నిర్దేశించుటచే నిర్దిష్టమునకుఁ జివర నువర్ణమాగమమగును నూరి మతమున నువర్ణమే ద్రుతమగుటచే 'ను' అన్నదే యాగమమనవలెను. ఉదా॥ రామునందును - రామ - ప్రాతిపదికము 21చే. రాము 7చే. రాము + అందు 8చే - రాము + అందును ఈ 29చే - రామును + అందును అచ్చువర మగుటచే ద్రుతస్వరములోపించి, రామున్ + అందును = రామునందును అగును (చూ సంది 2, 5, 9, 41) విష్టనందును - విష్ట-ప్రాతిపదికము 7చే. విష్ట + అందు 8చే విష్ట + అందును ఈ 29చే. విష్టను + అందును = విష్టన్ + అందును = విష్టనందును విధాత్సనందును - విధాత్స-ప్రాతిపదికము 7చే. విధాత్స + అందు 8చే. విధాత్స + అందును ఈ 29చే. విధాత్సను + అందును = విధాత్సన్ + అందును, విధాత్సనందును

విశే - (1) రాము.లోని ఉకారము 21చే నయినది కాన, కృతోత్కము విష్ట-లోని ఉకారము శబ్దసహజము కాన నీ రెండువిధములగు ఉకారములకు నీవిధి వర్తించునని తెలియుచున్నది (11) "23 సూత్ర వివృతిలోని నగాగమ శబ్దము నుగాగమమున కుపలక్షణమన వచ్చును" (వజ్జులవారిలేఖ 12.11.59) ఉదా॥ రామునియందును, రామునందును. 23సూ

ఆగమ ము వు వర్ణంబుల కందు వర్ణకము పరంబగునపుడు
నుగాగమంబు విభాషనగు. 30

వనమునందును, వనమందును, దేనువునందును, దేనువందును

వ్యా అందు ప్రత్యయము వరమగునపు డాగమ ము - వు వర్ణములకుఁ
జీవర ను అను నాగమము విభాషనగును వనమందును, వనమునందును . వన
ప్రాతిపదికము 7 చే - వన + అందు 8 చే - వన + అందును 40 చే -
ముగాగమము వన + ము + అందును ఈ 30 చే - వనమును + అందును
అచ్చు వరమగుచో ద్రుత స్వరలోపమగును (సంధి 2, 5, 9, 41) వనమున్ +
అందును = వనమునందును నుగాగమము రానిచో - వనము + అందును,
సంధి 11 చే - వనమందును దేనువు నందును, దేనువందును - దేను - ప్రాతి
పదికము 7 చే - దేను + అందు 8 చే - దేను + అందును 49 చే - వుగా
గమము దేను + వు + అందును ఈ 30 చే - దేనువును + అందును =
దేనువున్ + అందును దేనువునందును నుగాగమము రానిచో - దేనువు +
అందును సంధి 11 చే - దేనువందును - ఆగును

ఐహుత్వంబున ద్వితీయాది విభక్తులకు లడాగమంబగు. 31

రాములను, రామలచేతను, విధాతృలను, విధాతృలచేతను

వ్యా ఐహువచనమున ద్వితీయాది విభక్తులకు ముందు 'ల' వర్ణమాగమ
మగును - లట్ + ఆగమ = లడాగమము లట్ - అని, టకారముతో నిర్దేశ
శించుటచే, ల వర్ణము, నిర్దిష్టమునకు ముందుఁ జేరును ఇట నిర్దిష్టము ద్వితీ
యాది విభక్తి కనుక ద్వితీయాది విభక్తులకు ముందు ల వర్ణము చేరును రాము
లను - రామ - ప్రాతిపదికము 21 చే - రాము 2 చే - రాము + ను ఐహుత్వ
వివక్షయందు, ఈ 31 చే - 'ను' ప్రత్యయమునకు ముందు ల వర్ణమాగమ
మగును రాము - ల + ను = రాములను, రామలచేతను - రామ - ప్రాతి
పదికము 21 చే - రాము 3 చే - రాము + చేత, 8 చే - రాము + చేతను
ఈ 31 చే - రాము - ల + చేతను = రామలచేతను విధాతృలను - విధాతృ -
ప్రాతిపదికము 2 చే - విధాతృ + ను ఈ 31 చే - విధాతృ - ల + ను =
విధాతృలను విధాతృల చేతను - విధాతృ - ప్రాతిపదికము 3 చే - విధాతృ +
చేత 8 చే - విధాతృ + చేతను ఈ 31 చే - విధాతృ - ల + చేతను =
విధాతృల చేతను

విశే - (1) దేనికేది యాగమమగునో దానికది యవయవమగునని పరిభాష (యదాగమాస్తద్గణీ భూతాస్తద్గ్రహణేన గృహ్యంతే - పరిభా) లదాగమమనుటచే నిట లవర్ణమునకు విభక్తిత్వము నీడ్చించెను ఏలయన 'ల' వర్ణము విభక్తికి ముందాగమ మయినది దీని మూలమున, బాలురను మున్నగు రూపములను సాధించుకొనుటలో సౌలభ్య మేర్పడెను చూ తత్సమ 38, ఆచ్చిక 5, 6, 7, 10, 11 సూ॥) లదాగమము విభక్తి కనుకనే, సమాస 25 సూత్రమున 'లట్టునకుఁగాదు' అను నిషేధమావశ్యకమయ్యెను (11) ను, = చేత - 13 చే - నుభయములు ఇవి యిట బహుత్వ బోధకములుగా వివక్షితములయ్యెను లట్టు బహుత్వమునకు ద్యోతకము

సంబోధనంబునం దేకార్థంబయిన పదంబు తుది

యుకారంబున కకారంబగు. 32

ఓ రాముఁడ, ఓ వృక్షమ, ఓ శంభువ, ఓ కొడుక.

వ్యా సంబోధనమున నేక పదార్థమును బోధించు పదము యొక్క తుది 'ఉ' కారమునకు 'అ' కారమగును ఉదా॥ ఓ రాముఁడ - రాముఁడు - అనునది యొక రామ వ్యక్తిని బోధించు పదము (11 సూ) కాన సంబోధనమున దీని తుది ఉకారమున కకార మాదేశమయి - రాముఁడ + ఉ = రాముడ్ + అ రాముఁడ - అగును 14 చే - ఓ రాముఁడ - అగును ఓ వృక్షమ - వృక్షము - ఏకార్థ బోధకమగు పదము కాన నీ 32 చే - వృక్షమ్ + ఉ = వృక్షమ్ + అ వృక్షమ - అగును 14 చే - ఓ వృక్షమ - అగును ఓ శంభువ శంభువు - ఈ 32 చే - శంభువ్ + ఉ = శంభువ్ + అ శంభువ - అగును 14 చే - ఓ శంభువ - అగును సంబోధనము = సిద్ధ వస్తువును దనకభిముఖునిగాఁ జేసికొను వ్యాపారము ("సిద్ధస్యాభిముఖీభావమాత్రం సంబోధనం విదుః." వాక్యప) ఓ రాముఁడ - ఇట రామ రూపమున సిద్ధమయియున్న వ్యక్తి నభిముఖునిగాఁ జేసికొనుట కలదు కాన నిది సంబోధనము సిద్ధ వస్తువు కానిచో సంబోధన విభక్తి ప్రయుక్తము కాదు రాజు కానివానిని, ఓ రాజా! అనుట కుదరదు

ఈ సూత్ర మచ్చతెనుఁగు విషయమునను వర్తించును ఉదా॥ ఓ కొడుక - కొడుకు ఈ 32 చే - కొడుక్ + ఉ = కొడుక్ + అ కొడుక - అగును 14 చే - ఓ కొడుక - అగును

సంబోధనంబునందుఁ బదంబు తుది యకారేకారంబులకు
దీర్ఘంబు విభాషనగు. 33

ఓ రాముఁడా, ఓ రాముఁడ, ఓ చెలియా, ఓ చెలియ, ఓ హరీ
ఓ హరి, ఓ తండ్రి, ఓ తండ్రి

వ్యా సంబోధనమునఁబదము తుది అకారమునకు, ఇకారమునకు దీర్ఘము
విభాషనగును ఓ రాముఁడా, ఓ రాముఁడ - రాముఁడు - అనునది 32 చే -
రాముఁడ - అగును ఈ 33చే - రాముఁడా అగును 14 చే - ఓ రాముఁడా -
అగును అకారమునకు దీర్ఘము కానిచో - ఓ రాముఁడ - అని యుండును
రాముఁడు ప్రక్రియకు - చూ 22 నూ ఓ చెలియా, ఓ చెలియ - చెలియ -
ఈ 33 చే అకారమునకు దీర్ఘమయినచో, చెలియా - అగును 14 చే - ఓ
చెలియా - అగును దీర్ఘము కానిచో - ఓచెలియ - అను రూపముండును ఇది
సహజమయిన అకారమునకు, విశేషించి యచ్చ తెనుఁగున కుదాహరణము
ఓ హరీ, ఓ హరి - హరి - ఈ 33చే - దీని తుది ఇకారమునకు దీర్ఘమయినచో,
హరీ - అగును 14 చే ఓ హరీ - అగును దీర్ఘము కాని వక్షమున - ఓ హరి -
అని యుండును ఇట్లే ఓ తండ్రి, ఓ తండ్రి - అనువాని ప్రక్రియను గ్రహింప
వలెను ఇది యాచ్ఛికమున కుదాహరణము

కృతోత్కంబగు సంస్కృతనామంబు సంబుద్ధి

దుష్టానకు లోపంబు విభాషనగు. 34

ఓ రామ, ఓ కృష్ణ పూర్వ సూత్రముచేత దీర్ఘంబు ఓ రామా,
ఓ కృష్ణా సంస్కృత నామంబునుఁజేసి ఓ తమ్ముఁడ, ఓ బల్లిదుఁడ -
ఇత్యాదులందు లోపంబు లేదు

వ్యా వ్యాకరణ సూత్రముచే, ఉదంతముగా మాఱిన సంస్కృత ప్రాతి
పదికము యొక్క సంబుద్ధికిఁ జెందిన దుష్ట ప్రత్యయమునకు, లోపము విభాష
నగును సంబుద్ధి = సంబోధన ప్రథమావిభక్త్యైక వచనము (సంబోధనే ప్రథ
మాయా ఏకవచనం సంబుద్ధి సంజ్ఞం స్యాత్ - సి తా) కృతోత్కము కృత =
చేయఁబడిన, ఉత్ + క = హ్రస్వమగు ఉకారము గలది అదంతమయి
యుండి 21 చే - ఉదంతముగ మాఱినదని తాత్పర్యము ఓ రామ, ఓ రామా -
రామ - సంస్కృత ప్రాతిపదికము 21 చే - రాము ఇప్పుడిది కృతోత్కముగు
సంస్కృత ప్రాతిపదిక యయినది 22 చే - రాము + దుష్ట ఇట సంబుద్ధి
దుష్టానకు, సి 34 చే - లోపము కలిగినచో, రాము - అని మిగులును 32 చే,

రామ - అగును 33 చే - రామా, రామ - అను రెండు రూపములు నుండును
 14 చే - ఓ రామా, ఓ రామ - అని యగును ఇట్లే ఓ కృష్ణా, ఓ కృష్ణ - అను
 వాని ప్రక్రియ గ్రహింపవలెను డుజ్ఞు లోపింపని పక్షమున - రాము + డుజ్,
 కృష్ణు + డుజ్ 19 చే - రాముడు, కృష్ణుడు - అగును 32 చే రాముడ,
 కృష్ణుడ - అగును 33 చే - రాముడా, రాముడ, కృష్ణుడా, కృష్ణుడ - అను
 రూపములగునని గ్రహింపవగును, సంస్కృత నామంబు - అనుటచేఁ దెనుగు
 నామము మీఁది సంబుద్ధి డుజ్ఞునకు లోపము లేదు ఓ తమ్ముడ - తమ్ము-ప్రాతి
 పదికము ఆచ్చిక 2 చేఁ బులింగ తుల్యము గనుక, 21 చే తమ్ము - అగును
 22చే తమ్ము + డుజ్ తమ్ము - తెనుగు ప్రాతిపదికము గనుక దీని సంబుద్ధి
 డుజ్ఞున కి 34 చే - లోపము రాదు కావున 19 చే తమ్ముడు - అగును 32చే
 తమ్ముడ 33 చే తమ్ముడా, తమ్ముడ - అను రూపము లగును 14 చే -
 ఓ తమ్ముడా, ఓ తమ్ముడ ఓ బల్లిదుడ - బల్లిద - ప్రాతిపదికము ఆచ్చిక
 2 చే - పులింగ తుల్యము గాన 21 చే, బల్లిదు 22చే - బల్లిదు + డుజ్
 ఆచ్చిక 3 చే - సంస్కృత తుల్యమయినను, నిది సంస్కృత నామము కాదు
 గనుక నీ 34 చే - డుజ్ఞు లోపింపదు 19 చే - బల్లిదుడు - అగును 32 చే -
 బల్లిదుడ 33 చే - బల్లిదుడా, బల్లిదుడ - అను రూపము లగును 14 చే - ఓ
 బల్లిదుడా ఓ బల్లిదుడ - అను రూపము లేర్పడును

పదస్పాఠ్యకీము - (1) సంస్కృత నామంబు - అనుటచేఁ దెనుగు నామ
 ములయెడ నీ విధి వర్తింపదని సూరిగారే వివరించిరి ఉదా॥ ఓ తమ్ముడ, ఓ
 బల్లిదుడ మొ॥ (11) కృతోత్కంబగు అనుటచే సహజముగ, ఉకారాంతము
 లయిన శబ్దముల సంబుద్ధి డుజ్ఞునకు లోపము రాదు ఉదా॥ ఓ విష్ణుడ
 (111) సంబుద్ధి డుజ్ఞునకు - అనుటచే బ్రథమా విభక్తి డుజ్ఞునకు లోపము లేదు
 ఉదా॥ రాముడు, కృష్ణుడు మొ॥

ఉదంత సంస్కృత నామంబు మీఁది సంబుద్ధి డుజ్ఞునకు
 నూకారంబు ప్లుతం బాదేశంబు విభాషనగు. 35

ఓ విష్ణూః, ఓ శంభూః, పక్షంబునందు విష్ణుడ, శంభుడ ఇత్యాది
 వ్యా హ్రస్యమయిన, ఉకారమంతమందుఁగలసంస్కృత ప్రాతిపదికము
 మీఁది సంబుద్ధి డుజ్ఞునకుఁ బ్లుతమగు ఉకారము విభాషగ నాదేశమగును
 ప్లుతము = మూడు మాత్రల కాలములోఁ బలుకు నచ్చు (త్రిమాత్రస్తు ప్లుతో
 జ్ఞేయః) ఓ విష్ణూః విష్ణు - ప్రాతిపదికము 50 చే - పు వర్తకము కానిచో - 22చే

విష్ణు + దుష్ట ఈ 35 చే - దుష్టనకు ఊ - ఆదేశమయినచో - విష్ణు + ఊ - అగును సంది 11 చే విష్ణు - అగును తత్వము 14 చే - ఓ విష్ణు - అగును ఊ - ఆదేశము కానిచో, విష్ణు + దుష్ట 19 చే - విష్ణు, 32 చే - విష్ణు, 33 చే - విష్ణు, విష్ణు - అను రూపములు కలుగును 14 చే - ఓ విష్ణు, ఓ విష్ణు - అనునవి యేర్పడును ఇట్లే ఓ శంఖ, ఓ శంఖు - మున్నగువానిని సాధించుకొనవలెను

విశే - (1) ఇందలి ఉదంతము సహజములయిన ఉదంతములనే తెలుపును కృతార్థములకు 34 సూత్రము వర్తిండును కావున రాము + దుష్ట - అనుచో నీ 35 సూత్రమునకుఁ బ్రసక్తిలేదు (11) పుత్ర స్వరాంగీకారమే సరికాదని కొందఱు నెలవిచ్చిన యభిప్రాయము లాక్షణిక సమ్మతము కాదు వర్ణములలోఁ జేర్చక పోవుటచే నిది కేచిన్మతము (111) విధాన సామర్థ్యముచేఁ బు తో కారమునకు 32 చే - ఆత్మముకాదు

వదసార్థకము - (1) 'ఆదేశంబు' అని యనుటచే దుష్టన కంతటికి ఊ - ఆ దేశమగును లేనిచో ననేక వర్ణములుగల స్థాని కేకవర్ణము నాదేశము చేసినచో నది స్థానియొక్క తుదివర్ణమునకే యాదేశమగునుగాన, (అలోంత్యస్య - పాణి) "ఊ" అనునది దుష్టలోని తుదివర్ణమునకే యాదేశము కావలసి వచ్చును కాన ఆదేశశబ్దము సార్థకము (11) ఉకారంబు పుత్రంబు - అనుటచేఁ దెనుగున దీర్ఘము ప్రక్క మూడంకెవేసి పుత్రమును గుర్తింపవలెను కావుననే ఓ విష్ణు, ఓ శంఖ, అనియే లక్ష్యములు చూపఁబడెను

పారపరీశీలన - మీద - అని వ్రథమ ముద్రణము సంది - 14, 16, తత్వము 38, క్రియా 59, 62 సూత్రముల రచనా క్రమమునుబట్టి మీది అను ముద్రణములు గ్రాహ్యమనియదగును

సంబోధనంబునందు బహువచనంబున

కారగాగమంబగు. 36

ఓ రాములార, ఓ కృష్ణలార దీనికిం బాషికంబుగ దీర్ఘంబగు ఓ రాములార, ఓ కృష్ణలార

వ్యా సంబోధనమున బహువచనమునకుఁ జివర 'అర' అనునది యాగమమగును అరక్ + అగమ = అరగాగమము అరక్ అని కకారమును జేర్చుటచే నిర్దిష్టమునకుఁ జివర 'అర' యనునది యాగమమగును రాములు + అర సంది 11 చే , రాములార ఇట్టి కృష్ణలు + అర = కృష్ణలార, 33 చే ,

దీర్ఘము వై కల్పికముగనును రాములారా, రాములార, కృష్ణలారా, కృష్ణలార
14 చే - ఓ రాములారా, ఓ రాములార, ఓ కృష్ణలారా, ఓ కృష్ణలార

మధ్యమపురుష యోగంబునం దారగాగమంబు

విభాషనగు. 37

వినుఁడు బాలకులు , వినుఁడు బాలకులార,

వచ్చితిరికాంతలు , వచ్చితిరి కాంతలార

అన్నలార మిమ్ము నడిగెద నొకమాట ఇచ్చట మధ్యమ
పురుష యోగంబు లేమింజేసి యారగాగమంబు నిత్యంబు

వ్యా సంబోధనమునందు, ఘద్యమ పురుష యోగమున, బహువచనము
నకుఁ జివర 'ఆర' అను నాగమము విభాషనగును మధ్యమ పురుష యోగము=
సంబోధ్య వాచకముచే బోధింపఁబడిన యుష్మదర్థకము (=నీవు, మీరు) మధ్యమ
పురుషముతో నన్వయించుట, మధ్యమపురుష యోగమునఁబడును సంబోధ్య
వాచకము=14 నూ మధ్యమపురుషము=యుష్మదర్థముననగు క్రియావ్రత్యయ
ములు మధ్యమపురుషే మనఁబడును (క్రియా 11) ఉదా. 'వినుఁడు బాలకులు
వినుఁడు - అనుదానిలోని డుజ్జయుష్మదర్థమున నైనది, కనుక మధ్యమ
పురుషము (క్రియా 29) ఈ వాక్యమున బాలకులార - అను సంబోధ్యవాచకము,
మీరు అను దానిని బోధించుచున్నది ఈ 'మీరు' అనునది, వినుఁడు - అను
మధ్యమపురుష క్రియతో నన్వయించుచున్నది (మీరు వినుఁడు) కాన నిట
మధ్యమపురుషయోగము కలదు కావున ఆరగాగమము విభాషనగును ఆరగాగమ
మయినచో - వినుఁడు బాలకులు+ఆర సంధి 11 చే - వినుఁడు బాలకులార -
అగును ఆరగాగమము కానిచో వినుఁడుబాలకులు - అని యగును ఇట్లే
వచ్చితిరి కాంతలార, వచ్చితిరికాంతలు - అనువానిని సాధింపనగును అన్నలార-
యను సంబోధ్య వాచకముచే బోధింపఁబడిన మిమ్ముశబ్దమునకు అడిగెదన్ -
అను క్రియతో నన్వయములేదు నేను - అను నస్మదర్థకమునకే క్రియతో
నన్వయము గలదు (నేను - అడిగెదన్) కావున నిట మధ్యమపురుషయోగము
లేదు మధ్యమ పురుషయోగము లేకుండుటచే, ఆరగాగమము నిత్యమే (అన్నలు
మిమ్ము నడిగెద నొకమాట - అనరాదు)

భిశే . ఇందలి విభాష, ప్రాప్తవిభాష

అదంతంబయి దీర్ఘపూర్వ లోపధంబయిన మహత్ప్రమీది
విభక్తి లకారంబునకు రేఫంబగు. 38

బాలురు, బాలురను, బాలురచేతను, నృపాలురు, నృపాలురను, నృపాలురచేతను దయాళు శబ్దంబున కిట్లు రేఫంబు గానంబడియెడి దయాళురు, దయాళురను, దయాళురచేతను

వ్యా హ్రస్యమయిన అకారమంతమందుఁ గలిగి, దీర్ఘపూర్వకమయిన లకార మువధగాఁ గలిగిన మహద్వాచకము మీది విభక్తి లకారమునకు రేఫ మగును అనఁగా (1) హ్రస్యమయిన అకారమంతమందుండవలెను (2) లకార మువధగా నుండవలెను ఉపధ=కుదివర్ణమునకు ముందువర్ణము (3) ఉపధకు ముందు దీర్ఘముండవలెను (4) మహద్వాచకము కావలెను ఈ నాలుగు ధర్మములున్నప్పుడు విభక్తి లకారమునకు రేఫమగును బాలురు . బాల-ప్రాతి పదికము 12చే . బాల+లు బాల శబ్దమదంతము లకార మువధగాఁగలదు ఉపధకు ముందు దీర్ఘము గలదు ('బా' లోని 'అ' దీర్ఘము) ఇది మహద్వాచ కము కనుక నీ 38 చే. విభక్తి లకారమునకు (ల్) రేఫమగును బాల+లు= బాల + ల్ + ఉ 'ల్' అనుదానికి 'ర్' అదేశము కాఁగా, బాల+ర్+ఉ= బాల+రు.అగును 21చే . బాల+రు=బాలురు.అగును బాలురను . బాల- ప్రాతిపదికము 2చే బాల+ను 31చే.బాల+లను (=బాల+ల్+అ+ను) ఈ 38చే. బాల.ర్+అ+ను=బాల+రను 21చే. బాల+రను=బాలురను. అగును బాలురచేతను . బాల-ప్రాతిపదికము 3చే.బాల+చేత 8చే.బాల+ చేతను 31చే బాల+లచేతను ఈ 38చే . బాల - ర్+అ+చేతను=బాల+ రచేతను 21చే . బాల + రచేతను = బాలురచేతను ఇట్లే నృపాల+లు= నృపాలురు, నృపాల+లను = నృపాలురను, నృపాల+లచేతను=నృపాలుర చేతను దయాళురు - దయాళు . ప్రాతిపదికము 12చే . దయాళు+లు, ఇది అదంతముకాదు గనుక 38చే . బహువచన లకారమునకు రేఫముకాదు కాన "దయాళు శబ్దంబునకిట్లు రేఫంబు గానంబడియెడి" అను వాక్యముచే నిట రేఫ మగును దయాళు+లు=దయాళు+ర్+ఉ దయాళురు . అగును దయాళు రను . దయాళు - ప్రాతిపదికము 2చే దయాళు+ను 31చే దయాళు+లను ప్రైవాక్యముచే . దయాళు+రను=దయాళురను, దయాళుర చేతను .- దయాళు - ప్రాతిపదికము, 3చే.దయాళు+చేత 8చే. దయాళు+చేతను 31చే . దయాళు+ ఇచ్చేతను . ప్రైవాక్యముచే దయాళు+రచేతను, దయాళురచేతను

వదసార్థక్యము - (1) అదంతంబయి-అనుటచే - అదంతములు కానివాని కి విధి వర్తింపదు ఉదా॥ దీశాలి + లు = దీశాలులు (2) లో వదంబయిన- అనుటచే లకారమువధలుకాని వానికిది వర్తింపదు రామ + లు = రాములు ఇటు మకార మువధగనుక లకారమునకు రేఫమురాదు (3) దీర్ఘపూర్వక - అనుటచే హ్రస్వపూర్వక మగుచో లకారమునకు రేఫము కలుగదు ఉదా॥ ఖల + లు = ఖలులు నల + లు = నలులు (4) మహత్తుమీది - అనుటచే నమహత్తుమీది బహువచన లకారమునకు రేఫముకాదు బాల + లు = బాలులు బాలా = బాల, బాలిక యని యర్థము

విశే - (1) దయాళు శబ్దంబున కిట్లు రేఫంబు గానంబడియెడి - అను వాక్యము కేతన యాంధ్రపాషాఢాక్షణవచనమును నూచించును లలిత దయాళు రనంగా ఆం డూ (11) బాల + లను ఇత్కాదులలో లడాగమ లకారమునకు రేఫాదేశమయినది 31వే లడాగమ లకారము విభక్తిలకారమగును చూ 31 వ్యాఖ్య (111) బాలు + లు = బాలురు - అని ప్రక్రియ చెప్పటతప్ప ఇది అవ్యది స్థానివదాదేశోనవ్యదా (పాణి) కాన స్థాని వద్యావములేదు (14) కృతోత్కంబయి అన్నచో దీశాలు + లు - అనుచో రేఫము వ్రస క్రమగును

అమహాన్న పుంసక్రముల కదంతంబులకు మువర్ణకంబగు. 39

వృక్షము, ఋక్షము, దైవము, కళత్రము, అపత్యము. క్లి బంబులు మిత్రాదులను సూత్రంబునఁ బాక్షికంబుగం బుంలింగత్వంబులిదేశించుటంజేసి మిత్రాది శబ్దంబులకు ద్వైయావ్యంబెఱుంగునది ఉ॥ మిత్రుఁడు, మిత్రము శరణుఁడు, శరణము

వ్యా అదంతములగు నమహత్తులకును, అదంతములగు నపుంసకములకును 'ము' ప్రత్యయమగును 11వే - ఇది యేకత్వవివక్షయందగును అత్ = హ్రస్వమయిన అకారము - వర్ణకము = ప్రత్యయము-అదంతమగు నమహత్తునకు - వృక్ష - ప్రాతిపదికము ఇది, అదంతము, నమహద్వాచకము కనుక, నీ 39 వే వృక్షము - అగును అదంతమగు నపుంసకమునకు - ఋక్ష-ప్రాతిపదికము ఇది, అదంతము, నపుంసకలింగము కాన నీ 39వే ఋక్షము - అగును ఇట్లే, దైవ, కళత్ర, అపత్య శబ్దము అదంత నపుంసకములు గావున వీని కి 38 వే - మువర్ణకము కలిగి దైవము, కళత్రము, అపత్యము, నను రూపము లేర్పడును అతిదేశము = ఒక వస్తువుయొక్క ధర్మమును వేతొక వస్తువుపై నారోపించుట అన్యధర్మస్యాన్యత్ర ఆరోపణమ్ - శబ్దక మిత్రాదులకు

18 చేఁ బులింగత్వము విభాషగ నతిదేశింపఁబడినది పులింగత్వ మగు వక్షమున 21 చే - మిత్ర 22 చే - మిత్ర + డుక్ 19 చే - మిత్రుడు మిత్రుండు పులింగత్వము కానిచో, మిత్రాదులదంత నపుంసకములు గనుక నీ 39 చే - మువర్ణకము కలిగి, మిత్రము - అగును ఇట్లే, శరణ=శరణుడు, శరణము - ఇత్యాది (18)

విశే - (1) వృక్షశబ్దము పులింగమే కాని మహద్వాచకము కాదు కనుక ఉత్పడుజ్జులు రావు (11) ఋక్షశబ్దమదంత నపుంసకమున కుదాహృతము, ఋక్షము = నక్షత్రము కొందఱు, ఋక్షము = ఎలుగుబంటి, నక్షత్రము - అని నెలవిచ్చుట సరికాదు ఎలుగుబంటి - అను నర్థమున ఋక్షశబ్దము వృక్ష శబ్దము చేతనే గతార్థమగును (111) ఏ వాచకమయిన సరే అదంత నపుంసక మయినచో, మువర్ణక మగును ఋక్షము - అమహద్వాచకమయిన నపుంసకము. దైవము = దేవుడు ఇది మహద్వాచకమగు నపుంసకము కశత్రము=భార్య ఇది మహతీవాచకమగు నపుంసకము అపత్యము = సంతానము ఇది మహత్తు నమహత్తునగు నపుంసకము (14) ఉ = ఉదాహరణము 18 వ సూత్రమున కివి యుదాహరణములని సూచన (v) అమహ స్నపుంసకము లనునది ద్వంద్వ మనుట నిర్వివాదము ఇది కర్మధారయము కాదనుటకుఁ బులింగ వృక్ష శబ్ద మును, మహస్నపుంసకములగు దైవమిత్రాది శబ్దములును బ్రబల నిదర్శనములు ద్వంద్వ వక్షము నిర్వివాదమగుటచే ద్వంద్వయద్ధ ప్రదర్శనమిట నుపేక్షితము

పార పరిశీలన - ఈ సూత్రమున, మిత్ర - అనునవే వ్రతమ ముద్రణ పారములు కొందఱు మిత్ర - అని యెల్లచోట్ల ద్వివృత్తకారముగ దిద్ది ముద్రించుట సరికాదు 'ఏకతకార మిత్యేకే - ఇతి తట్టికాయాం (అమరటీకాయాం) భరతః' శబ్దక

వానికి మువర్ణకేతరంబయిన విభక్తి పరంబగునపుడు
ముగాగమంబగు 40

వృక్షములు, వృక్షమును, ఋక్షములు, ఋక్షమును

వ్యా వానికిన్ = వ్రతమైక వచనమున మువర్ణకముతోఁ గూడుకొని యుండు అదంతములగు నమహస్నపుంసకములకు, మువర్ణ కేతరంబయిన విభక్తి = మువర్ణకము కాక తక్కిన విభక్తి, వరమయినపుడు ముగాగమ మగు నని సూత్రమునకుఁ దాత్పర్యము ముక్ + అగమ = ముగాగమము మువర్ణ ముద్దిష్టమునకుఁ జివర నాగమ మగునని 'ముక్' అనుభోటి కకారము తెలుపును.

వృక్షములు - వృక్ష - ప్రాతిపదికము, 12 చే - వృక్ష + లు ఇది ప్రథమైక వచనమున, వృక్షము - అని మువర్ణకముతోఁ గూడుకొని యుండు ప్రాతిపది కము ఇది, అదంతము, అమహద్వాచకము దీనికి లువర్ణము పరమయినది లువర్ణము, మువర్ణకేతర విభక్తి కావున నీ 40 చే - వృక్ష శబ్దమునకుఁ జివర మువర్ణ మాగమ మగును వృక్ష + ము + లు = వృక్షములు వృక్షమును - వృక్ష ప్రాతిపదికము 2 చే - వృక్ష + ను ఈ 40 చే - వృక్ష + ము + ను = వృక్షమును ఇట్లే, ఋక్ష + లు = ఋక్ష + ము + లు = ఋక్షములు ఋక్ష + ను = ఋక్ష + ము + ను ఋక్షమును - అని సాధించుకొనవలెను వృక్షము, ఋక్షము - అను నేకవచనములయందలిది మువర్ణకము వృక్షమును, ఋక్షమును - ఇత్యాదులలోనిది ముగాగమము విభక్తిపై విభక్తి చేరరాదు కనుక మువర్ణకముపై నితర విభక్తులను జేర్చరాదు కావున ముగాగమము విధింపఁ బడినది

విశే - (1) వానికిన్ - అను దానిచేఁ బూర్వ సూత్రమునందలి అమహద్ వృషుంసకముల కదంతములకు. అనునదే యుపాత్తమగుట నహజము కొందఱు, వానికిన్ - అను దానిచేఁ బ్రథమైక వచనమున మువర్ణకము వినఁబడువానికి - అను సౌంధ వాక్య యుపాత్తమగుననుట కృతకము ఈ వక్షమున పుగాగమ నివారణకు దారి లేదు కావున, మువర్ణకేతరంబయిన - అనుటచేఁ బ్రథమైక వచనమున మువర్ణకముతోఁ గూడుకొనియుండు అదంతములగు నమహద్వ వృషుంసకములకే ముగాగమమని వ్యాఖ్యానింపఁదగును లత + లు - అనుచో, లత - అని ప్రథమైక వచనమున మువర్ణకము లేకుండనే యుండును గావున ముగాగమము లేదు లత + లు = లతలు, రమ + లు = రమలు. ఇత్యాది ఇట్లే 49 సూత్రమున పుగాగమ విషయమునందును గ్రహింపవలెను (11) వృక్షము - పుంలింగమగు నమహత్తు - ఋక్షము నపుంసకమగు నమహత్తు - ఋక్షము = నక్షత్రము ఎలుగుబంటి యను నర్థమున నమహత్తగుటచే ఋక్షము, ఋక్షములునను రూపము లేర్పడును ఇది వృక్ష శబ్దము వంటి దగును

మువర్ణకంబునకు విధించు కార్యము

ముగాగమంబునకునగు. 41

మువర్ణకంబునకు విధించు లోపాదేశాది కార్యములు ముగాగ మమునకు సహితము వచ్చునని యర్థము

వ్యా ముప్రత్యయమునకు విధించు, లోపము, నాదేశము మొదలగు కార్య ఘ్నము, ముగాగమమునకును, నగును ఉదా! (1) మువర్ణకమునకు విధించు,

మాముడి పూర్ణబిందు పూర్వక బువర్ణము ముగాగమమునకగును వృక్షములు = వృక్షమ్ములు, వృక్షంబులు (42) (11) మువర్ణకమునకు విధించు లోపము ముగాగమమున కగును చరిత్ర + లు = చరిత్రములు, చరిత్రలు (58) (111) మువర్ణకమునకు విధించు పుంపులు ముగాగమమునకు నగును ఉదా॥ సరసపు వచనములు చూ సమాస - 25

మువర్ణకంబునకు మాముడియేనిం బూర్ణబిందుపూర్వక బువర్ణంబేని విభాషనగు. 42

వృక్షమ్ము, వృక్షంబు, ఋక్షమ్ము, ఋక్షంబు పూర్వ సూత్ర ముచేత ముగాగమమున కీకార్యంబగు వృక్షమ్ములు - వృక్షంబులు, ఋక్షమ్ములు, ఋక్షంబులు

వ్యా ము ప్రత్యయమునకు, మాముడి కాని, పూర్ణబిందు పూర్వక బువర్ణము గాని ("ంబు") విభాష నగును వృక్షమ్ము, వృక్షంబు - వృక్ష - ప్రాతి పదికము 39 చే - వృక్షము ఈ 42 చే - మాముడివచ్చిన, వృక్షమ్ము - మాముడి = మకారము క్రింద వ్రాయు మకార చిహ్నము పూర్ణబిందు పూర్వక బువర్ణ మాదేశమయినచో - వృక్షంబు పక్షమున, వృక్షము-అనియు నుండును ఇట్లే ఋక్షమ్ము, ఋక్షంబు - అనువానిని సాధించుకొనవలెను, వృక్షమ్ములు - వృక్ష - ప్రాతిపదికము 12 చే వృక్ష + లు, 40 చే - వృక్ష + ము + ల్లు 41 చే - మువర్ణకమునకు విధించు లోపాదేశాది కార్యములు ముగాగమమునకగును కావున, ముగాగమమునకు మాముడియుఁ బూర్ణబిందుపూర్వక బువర్ణమును విభాష నగును వృక్షములు = వృక్షమ్ములు, వృక్షంబులు ఇట్లే ఋక్షమ్ములు, ఋక్షం బులు - సాధించుకొనవలెను విభాష కావున వృక్షములు, ఋక్షములు = అను నవియు నుండును

విశే - (1) 39 చే ఆదంతములకే మువర్ణకమగును గాన, ఏతాము (ప్రక్తిర్ణక 15) మున్నగు చోట్ల మువర్ణకమున కీ వ్యాకరణ కార్యములు కావు, (11) ఇటమాముడి యాగమమగును, పూర్ణబిందు పూర్వక బువర్ణ మాదేశమగును లేఖన చిహ్నము నాగమము చేయుట యిందలి విశేషము, క్రియా 61 సూత్రమున నిట్లే మాముడి యాగమముగ విధింపఁబడినది ప్రక్తిర్ణక 7 సూత్రమున లేఖన చిహ్నమునకు లోపము విధించుట గమనింపఁదగును వర్ణములకు వాని లేఖన చిహ్నములకు నభేదోపచారము చెల్లులు తలకట్టులాదావులు-(అప్పక 3.46)

లులనలు పరంబులగునపు దొకానొకచో ముగాగమంబు
నకు లోపంబును దత్పూర్వ స్వరంబునకు దీర్ఘంబును
విభాషనగును. 43

వక్షాలు, వక్షాలను, వక్షాన
పగడాలు, పగడాలను, పగడాన

ఒకానొకచో ననుటచే నీ కార్యంబునకుఁ బ్రయోగ వైర
శ్యంబు సూచింపఁబడియె

వ్యా లు - ల - న అనునవి పరమగునపుడు ముగాగమమున కరుదుగా
లోపమును, దాని ముందఱి యచ్చునకు దీర్ఘమును విభాషనగును వక్షాలు -
వక్ష - ప్రాతిపదికము 2 చే వక్ష + లు 40 చే - వక్ష + ము + లు
"లు" "పరమగుటచే నీ 43 చే - ముగాగమమునకు లోపము దాని ముందఱి
యచ్చునకు దీర్ఘము గలిగిన, వక్ష + ము + లు = వక్షాలు - అగును
వక్షాలను - వక్ష - ప్రాతిపదికము 2 చే - వక్ష + ను 40 చే - వక్ష +
ము + ను 31 చే - వక్ష + ము + లను, 'ల' పరమగుటచే నీ 43 చే -
ముగాగమమునకు లోపము పూర్వ స్వరమునకు దీర్ఘము కలిగిన - వక్షాలను -
అగును - వక్షాన - వక్ష ప్రాతిపదికము 7 చే - వక్ష + న 40 చే - వక్ష +
ము + న 'న' - పరమగుటచే నీ 43 చే - ముగాగమ లోపము పూర్వ
స్వర దీర్ఘము కలిగిన - వక్షాన - అగును ఇట్లే, పగడములు = పగడాలు,
పగడములను = పగడాలను, పగడమున = పగడాన ఇవి యచ్చ తెనుఁగున
కుదాహరింపఁబడినవి ఒకానొకచో అనుటచే, నీ కార్యమునకుఁ తత్సమములలోఁ
ప్రయోగము లరుదని సూచింపఁబడెను

విశే - (1) సూరి ప్రయోగ వైరశ్యమనరాదనియుఁ బ్రయోగఁ
బాహుళ్యమే కలదనియుఁ గొందఱుందురు సూరి స్థూలదృష్టితోఁ బ్రతిపాదించె
ననియు, నాక్షేపకులకును స్థూలదృష్టియే తప్ప మఱియొక యాధారములేదనియుఁ
గొందఱు నెలవిత్తురు ఈయాక్షేప సమాధానములు రెండును సరికావు ఇది
తత్సమ పరిచ్ఛేద విషయము గనుక నీకార్యము తత్సమములయెడ విరళమని
సూరి యభిప్రాయము భారతమునఁ దత్సమములయెడ, ప్రాణాన (ద్రోణ
1.262 3.345 కర్ణ 1.194) నిటలాన (ఉద్యోగ 1.27) విధాన (విరాట
3.141) అను మూఁడు మాత్రమే కనఁబడును అచ్చికములు పదమూఁడు కనఁ
బడును అలుపాల - ఉద్యో 3.117 కయ్యానకున్ - ఉద్యో 4.266,
కయ్యాన - ఉద్యో 4.184 కళ్యాలతోడ - కర్ణ 1.140, కళ్యాల - విరాట

1.95, చుట్టాలకున్ - విరాట 5.366, ఉద్యో 1.12, చుట్టాల - అను 4.382, డెందాన - ఉద్యో 3.19, బీష్మ 1.142 బవరాన - బీష్మ 3.177 బోనాలు - ఉద్యో 3.229 సారసానకు - బీష్మ 1.142 సీసాన - విరాట 2.15 సోప నాలు - శాంతి 5.587 "ప్రాయశో వైకృత వదే తోపో దీర్ఘశ్చమోరతః - అని యథర్వణాచార్యులు వికృతిలో సీకార్యము తఱచుగఁ గలదనుటచేఁ దత్వము లలో సీకార్యము విరళమేయనవలెనని యహోబలవందితుఁడు, కవినంజీవనిని విమర్శించుచు వ్రాసెను బాలసరస్వతి శుభాలు-గ్రామ్యమనెను కావున సూరిది వట్టి స్థూలదృష్టివాడు అథర్వణాకారికను, భారతప్రయోగములను, నహోబలుని విమర్శను బరిశీలించి సూరి ప్రయోగ వైరళ్యమును వక్కాణించెనని గ్రహింప వలెను (లక్ష్య సంఖ్యకు - చూ ఆచ్చిక 2) (11) వజ్రాలు, వగడాలు-అను లక్ష్యములనుబట్టి పూర్వ స్వరము హ్రస్వమగు అకారమే కావలెనని తెలియు చుండుటచే ముత్రములు - ఇత్యాదులలో సీకార్యము వర్తింపదు (111) ముగాగమ లోపము, తత్పూర్వస్వరదీర్ఘము రెండును జంటగా విధింపఁబడినవి జంటగా విధింపఁబడిన కార్యములు కలిసియే వ్రవర్తించును, మానినచోఁ గలిసియే మానును ఇట్టివాని నేకయోగ (సూత్ర) నిర్దిష్టములందురు (ఏకయోగ నిర్దిష్టానాం సహవా ప్రవృత్తిః సహవా నివృత్తిః) కావున ముగాగమలోపము తత్పూర్వస్వర దీర్ఘము కలిగినచో, వజ్రాలు - మొదలగునవి యగును కానిచో - వజ్రములు మున్నగునవి యుండును

పారపరిశీలన - సూత్రమున - ఒకానొకచో, అనియు, వివరణమున - ఒకానొకచోట, అనియుఁ బ్రథమ ముద్రణము ఒకానొకచో - అనియే వివరణ మునను సుందరగును

ఇగ్గొరాయుగంతంబుల ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబగు. 44

ఇకారాంతములకు, గ్గొరైశ్బిములకు, మఱి యుగాగమాంతంబులకుం బ్రథమైకవచన లోపంబగు హరి, గిరి, శ్రీ, ధీ

వ్యా ఇకారాంతముల యొక్కయు, గ్గొరైశ్బిముల యొక్కయు ఉగంతములయొక్కయుఁ బ్రథమైకవచనమునకు లోపమగును రై + ఉగంతము = రై + ఉగంతము = ఉగంతము 68వే నగు ఉగాగమముతోఁ గూడుకొనినవి ఉగంతములు ఇకారాంతములకు ఉదా॥ హరి - హరి-ప్రతివదికము 22వే - హరి + డుజ్ ఈ 44 వే - డుజ్జులోపించి హరి - అను ప్రథమైక వచనము సిద్ధించును గిరి - గిరి ప్రతివదికము దీనిపై నేవిభక్తియు

బాలవ్యాకరణమున విధింపబడలేదు కాన ననుక్తన్యాయమున సంస్కృత సుప్రత్యయమును నిల్పవలెను గిరి+సు ఈ 44వే - 'సు' ప్రత్యయము లోపించి గిరి - అను ప్రథమైక వచనమేర్పడును తెనుగు వ్యాకరణమునఁ జెప్పబడిన విషయము సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణానుసారముగ నగును ఇదే యనుక్తన్యాయము 'అనుక్తమన్య శబ్దాను శాసనవత్' (వాల్మీకి) అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్యమ్-బాలస శ్రీ - శ్రీ - ప్రాతిపదికము అనుక్తన్యాయమున ప్రత్యయముచేరి, శ్రీ+సు అగును ఈ 44వే - సులోపించి, శ్రీ-అను ప్రథమైక వచనము నీర్పించును ఇట్లే, దీ+సు = దీ గ్లో - గ్లో - ప్రాతిపదికము 22వే - గ్లో+దుష్ ఈ 44 వే - దుష్టలోపింప గ్లో - అను ప్రథమైక వచనము నీర్పించును గ్లో=చంద్రుడు రై రై - ప్రాతిపదికము అనుక్తన్యాయమున, సు-చేరును రై+సు ఈ 44వే - సులోపించి, రై - అను ప్రథమైకవచన మేర్పడును రై = ధనము ఉగంతములకు = రుక్కు, రుక్ - ప్రాతి పదికము 68వే - రుక్+ఉ = రుక్కు - అగును ఇది ఉగంతము 48వే- రుక్కు+పు=అగును ఈ 44వే - పువర్ధకము లోపించి, రుక్కు - అను ప్రథమైక వచనము నీర్పించును (పూ 68)

విశే - (1) ప్రత్యయముచేరనిచే పదత్వము నిర్దిష్టము వదముయినఁగాని ప్రయోగ యోగ్యత లేదు కావునఁ బ్రత్యయములు చేర్చి యీ 44 వే - లోపము చెప్పబడెను ప్రత్యయములోపించినను బదత్వమునకు భంగముకలుగదు "ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణమ్" (పాణి) (11) శ్రీ దీ - అనునవి శ్రీ లింగములు. కావున పిని ప్రథమైకవచనములు 57వే - లోపింపవచ్చును కాని, ఇకారాంతము లన్నియు నీ 44 సూత్రమునకే లక్ష్యములని తెలియుటకు శ్రీ, దీ, అనునవి యిటఁ జూపబడినవి (111) గ్లో రై శబ్దములకు మఱి యుగాగ మాంతంబులకు - అని మఱి శబ్దము చేర్చబడెను లేనిచో సుగాగమాంతంబు లకు - అనవలసివచ్చును అప్పటిది సుగాగమమేమోయను త్రాంతి కవకాశ మేర్పడును (14) విభక్తి లోప స్థలములలో లక్షణార్థములు కల్పింపరాదు "సంభవేవాభిదాన్య లక్షణంతు న కల్పితే" (వాక్య వాక్య 168) హరి+దుష్ = హరి హరి - పదమే ప్రాతిపదికార్థములను విభక్త్యర్థములను దెలుపును

ఇత్తునకు బహువచనంబు పరంబగునపు డుత్వంబగు. 45

హరులు, గిరులు, కవులు, రవులు, యామినులు, బామినులు తపరకరణంబుచే దీర్ఘంబున కుత్వంబులేదు శ్రీలు, శ్రీలు, లకోఠిలు వ్యా హ్రస్వమయిన ఇకారమునకు, బహువచనము పరమగునపు డుత్వ

మగును హరులు - హరి - ప్రాతిపదికము 12చే.హరి +లు ఈ 45చే.హరులు
(హర్ + ఇ +లు = హర్ + ఉ +లు = హరులు) ఇట్లే గిరి +లు = గిరులు, కవి +
లు = కవులు, రవి +లు = రవులు - సాధించుకొననగును కృతప్రాస్యము
లకు నీవిధివర్తించును యామినులు - యామినీ - ప్రాతిపదికము 54చే దీర్ఘము
ప్రాస్యమగును యామిని ఇదికృత ప్రాస్యము (= చేయఁబడిన ప్రాస్యము
గలది) 12చే - యామిని +లు ఈ 45చే - యామినులు ఇట్లే, భామినీ =
భామిని +లు భామినులు.అనియగును తపరకరణము = తకారము పరముగాఁ
గలిగిన (తఃపరోయస్మాత్) లేదా, తకారముకంటెఁ బరమయిన, యచ్చు,
తనతో సమానకాలముగల యచ్చునే గ్రహించుట తపరకరణ మనఁబడును
ఇ + త్ = ఇత్ ఇట, తకారము పరముగాఁ గలిగిన ప్రాస్యకారము తనతో
సమానకాలముగల ప్రాస్యకారమునే గ్రహించును (తపర స్తత్కాలస్య-పాణి)
ఇత్తు = ప్రాస్యమయిన ఇకారము తపరకరణము చేయుటచే - దీర్ఘమయిన,
ఇకారమున కీవిధి కలుగదు శ్రీలు శ్రీ - ప్రాతిపదికము 12చే - శ్రీ +లు =
శ్రీలు, ఇట్లే, శ్రీ +లు = శ్రీలు లకోరీ +లు = లకోరీలు ఈ సూత్ర
మాబ్ధికములయెడలను వర్తించును పందిరి +లు = పందిరులు (47)
నీరి +లు = నీరులు (54) కావుననే లకోరీ +లు - అనుబోటను
దీర్ఘమగు ఇకారమునకు 'ఉ' కారము కాదని వివరింపఁబడెను

విశే - అదే జ్ఞానః (పాణి) అత్ + ఏజ్ ఇట తకారముకంటెఁ
బరమయిన ఏజ్ (ఏ - ఓలు) దీర్ఘమయిన ఏఓలనే గ్రహించును ప్లుతములన్లు
గ్రహింపదు (ల కౌ మా)

వికృతియం దికారాంతముల యుపోత్తమేత్వంబునకు

బహువచనము పరంబగునపు డుత్వంబగు, 46

ఇచ్చట వికృతి శబ్దముచే సంస్కృత సమేతరంబు గ్రహింప
వలయు కలికి కలుకులు, ములికి ములుకులు, చెలిమి చేలు
ములు, బలిమి బలుములు ఉపోత్తమేత్వంబున కనుటంజేసి జిగ్గి,
నిసి ఇత్యాదులం దుత్వంబులేదు జిగులు, నిసులు

వ్యా అచ్చతెనుఁగున, ఇకారాంత శబ్దములయొక్క యుపోత్తమమయిన
ఇత్వమునకు, బహువచనము పరమగునపు డుత్వమగును వికృతి = సంస్కృత¹⁰
సమేతరము అనఁగా నచ్చతెనుఁగని యీ బాలవ్యాకరణమున గ్రహింపవలెను

ఉపోత్తమము = "త్ర్యాదీనా మంత్యము త్రమం తస్య సమీప ముపోత్తమమ్" (సి కె) ఉవ + ఉత్తమ = ఉపోత్తమము ఉవ శబ్దమునకు సమీపమని యర్థము. ఉత్తమమనగా మూఁడక్షరములు గల శబ్దములో, దుదియచ్చు దాని సమీపమందలి యచ్చుపోత్తమము ఉదా॥ కలికి దీనిలో, దుదియచ్చు 'కి' లోని ఇకారము, ఇది యుత్తమము దీని సమీపమందలియచ్చు 'లి' లోని ఇకారము కావున 'లి' లోని ఇకారము ముపోత్తమము కి-ఉత్తమము లి-ఉపోత్తమము నని వ్యవహరించుట యావచారికము (ప్రకీర్ణక, 2) మూఁడక్షరములకుఁ దక్కువ యక్షరములు గల శబ్దములో, నుపోత్తమ వ్యవహారము సరిపడదు జిగి, నిసి. అనునవి రెండక్షరముల శబ్దములు కాన పీనిలో నుపోత్తమ వ్యవహారములేదు మూఁడక్షరములన్నది కనిష్ఠ సంఖ్యగాన మూఁటికంటె నెక్కువ యక్షరములుగల శబ్దములో నుపోత్తమ వ్యవహారముండును కావుననే 47 సూత్రమున, పీడికిలి శబ్దముదాహరింపఁబడినది కాగా మూఁడింటికిఁ దక్కువ కాని యక్షరములు గల శబ్దములో, దుదియచ్చుత్తమము దాని సమీపమందలి యచ్చుపోత్తమము కలుకులు - 12చే - కలికి + లు ఈ 46 చే - కలుకీ + లు 45 చే - కలుకులు ఇట్లే ములికి + లు = ములుకులు చెలిమి + లు = చెల్లుములు బెలిమి + లు = బలుములు - అను రూపము లన్ని సాధ్యముకావలెను జిగులు - జిగి ప్రాతిపదికము 12చే - జిగి + లు ఇది రెండక్షరములుగల శబ్దము గాన, నిందలి ఇకార ముపోత్తమముకాదు కావున ఈ 46 వర్తింపదు 45 చే - జిగి + లు = జిగులు - అగును ఇట్లే 'నిసి + లు = నిసులు

విశే - ఇచ్చటన్ = ఈ బాలవ్యాకరణమునందు - అని యర్థము వికృతిశబ్దమున కచ్చతెనుగనియు (వికృతాకృతవిచ్చతోపోమోః - ఆం చిం) నాంధ్రభాషయనియు (తయోర్భవేద్వికృతిః వైకృతకావ్యానిచ - ఆం చిం) వ్యవహారములుగలవు బాలవ్యాకరణమున, వికృతి = అచ్చతెనుగనియే యర్థము (సమాన 3)

వదసార్థక్యము - (1) వికృతియందు - అనుటచే సంస్కృతసమము లం దీవిధి చెల్లదు యామిని + లు = యామినులు, (11) ఇకారాంతముల - అనుటచే, ఇకారాంతములు కాని వానియెడ సీసూత్రము వర్తింపదు తలిరు + లు = తలిరులు.

రలడోపధ నవార్థాదుల యుపోత్తమేత్వంబున
కుత్వంబు గలుగదు. 47

పందిరి పందిరులు, పిడికిలి పిడికిళ్లు, రాపిడి రాపి
డులు తొమ్మిది తొమ్మిదులు

వ్యా రలడ లుపధలుగాఁ గల, ఇకారాంతశబ్దముల యొక్కయుఁ
దొమ్మిది మొదలగు శబ్దముల యొక్కయు, ఉపోత్తమమయిన, ఇత్యమునకు
బహువచనము వరమగునపు డుత్వము కలగదు ఉపధ = తుదివర్ణమునకు
ముందువర్ణము సంజ్ఞా (10) నవార్థము = తొమ్మిది శబ్దము ఉపోత్తమము =
చూ 45 పందిరులు - పందిరి ఇట, తుదివర్ణము "ఇ" కారము ముందువర్ణము
లేవము (5) కాన లేవ ముపధ - 12 చే - పందిరి + లు 46 చే - ఉపోత్త
మేత్వమున కుత్వము ప్రాప్తించుచుండఁగా, నీ 47 నిషేధించుచున్నది కాన
ఇత్యమున కుత్వము రాదు పందిరి + లు 45 చే - పందిరులు - అనియే
యగును పిడికిలు - పిడికిలి ప్రాతిపదికము 12 చే - పిడికిలి + లు
46 చే - ఉపోత్తమేత్వమున కుత్వము ప్రాప్తించుచున్నది కాని యిట లకార
ముపధగా నుండుటచే నీ 47 చే - ఉపోత్తమేత్వమున కుత్వము రాదు 45 చే -
పిడికిలు + లు = పిడికిలులు అగును ఆచ్చిక 13 చే - పిడికిళ్ + ఉ + లు =
పిడికిళ్లు - అని యేర్పడును రాపిడులు - రాపిడి - ప్రాతిపదికము 12 చే -
రాపిడి + లు 46 చే - ఉపోత్తమమగు ఇత్యమున కుత్వము ప్రాప్తించుచున్నది
కాని యిట డకార ముపధగా నుండుటచే నీ 47 సూత్రముత్వమును నిషే
ధించును కాన, రాపిడి + లు 45 చే - రాపిడులు - అగును తొమ్మిదులు -
తొమ్మిది - ప్రాతిపదికము 12 చే - తొమ్మిది + లు 46 చే - ఉపోత్త
మేత్వమున కుత్వము ప్రాప్తించుచుండఁగా నీ 47 దానిని నిషేధించుచున్నది
కనుక, తొమ్మిది + లు - 45 చే - తొమ్మిదులు - అగును

ఉకారాంత గోశబ్దంబుల కంతట వువర్ణకంబగు. 48

తరువు, దేనువు, మదువు, గోవు

అంతట ననుట స్త్రీలింగ ప్రధమైక వచన లోపబాధ నార్థము
వ్యా ఉకారాంత శబ్దములకును, గోశబ్దమునకును 'అంతట' పువ్రత్యయ',
మగును (11 చే - ఇది యేకత్వ వివక్షయందగును) తరువు - తరు - ప్రాతి
పదికము ఇది ఉకారాంతము, కాన నీ 48 చే - తరువు - అగును ఇట్లే మదు =
మదువు దేనువు దేను - ప్రాతిపదికము ఈ 48 చే - దేనువు - అగును ఇది

శ్రీలింగము గనుక 57 చేఁ బ్రథమైకవచన లోపము ప్రాప్తించుచున్నది కావున, అంతట పువర్ణకంబగు నని సూత్రమునఁ జెప్పఁబడెను అంతట ననుట శ్రీలింగ ప్రథమైకవచన లోప బాధనార్థమని వివరింపఁబడెను కాన 57చేఁ బ్రాప్తించు ప్రథమైకవచన లోపము 'అంతట' అనుటచే నిట వర్తింపదు దేనువు - అను రూపమే సిద్ధించును ఇట్లే, గో - అను శ్రీలింగశబ్దము నుండి 'గోవు' అను రూపమును సాధించుకొన నగును కాఁగా, 57 చేఁ బ్రాప్తించు ప్రథమైకవచన లోపమును నిషేధించుటకు సూత్రమున 'అంతట' అనుదశము వాడఁబడినది

విశే - (1) గోశబ్దంబునకు - అనుటచే శ్రీలింగమగునపుడు, పుంలింగ మగునపుడు గోశబ్దమునకు 'వు' వర్ణకమగును గోవు శ్రీ = ఆవు మొ॥ పుం కిరణము మొ॥ (11) అంతట - అనుదశము శ్రీ సమములయెడ వర్తింపదు చిగురు + వు = చిగురు

వదసార్థక్యము - ఉకారాంత - అనుటచే, దీర్ఘమయిన ఉకారమంతము నందుఁ గలవానికిని, పువర్ణక మగును ఉదా॥ క్రూ + వు = క్రూవు (55నూ) అణ దిత్సవర్ణస్యచా వ్రత్యయః (పాణి)

పువర్ణకేతర విభక్తి పరమగుచో న్నకారాంతంబులకు బహుళంబుగా, గోశబ్దంబునకు నిత్యంబుగా, పుగాగమంబగు. 49

తరువులు, తరులు, దేనువులు, దేనులు, గోవులు

హ్యై పు వ్రత్యయము కాక తక్కిన విభక్తి పరమయినచోఁ బ్రథమైక వచనమున, పు వర్ణకముతోఁ గూడుకొనియుండు, ఉకారాంతములకు, బహుళ శబ్దాంతమున గోశబ్దమునకు నిత్యముగా పుగాగమ మగును - అని తాత్పర్యము తరువులు - రు - ప్రాతిపదికము 12 చే - తరు + లు ఈ 49 చే తరు + వు + లు = తరువులు పుగాగమము కానిచో, తరు + లు = తరులు ఇట్లే, దేను + లు = దేనువులు, దేనులు సాధించుకొనవలెను గోవులు - గో - ప్రాతిపదికము 12చే - గో + లు ఈ 49 చే - గో + వు + లు = గోవులు తరువు, దేనువు, గోవు - అను నేకవచనములయందలిది, పు వ్రత్యయము (48) తరువులు, దేనువులు, గోవులు - అను వాని లోనిది పుగాగమము విభక్తిపై విభక్తి చేరరాదు గనుక పుగాగమములు విధింపఁబడెను

విశే - పు వర్ణకేతర విభక్తి - అనుటచేఁ బ్రథమైక వచనమున, పువర్ణ కముతోఁ గూడుకొని యుండు ఉకారాంతములకు పుగాగమ మగునని గ్రహింపవలెను చిగురు + లు, అనుచో, చిగురువు - అను రూపము ప్రథమైక వచన

మున నుండదు గావున పుగాగమము కలుగదు చిగురు + లు = చిగురులు.
అనియే యగును

ఉకారాంతమగు మహత్తునకు పువర్ణకము

బహుళముగానగు. 50

విష్టువు, విష్టుడు, శంభువు, శంభుడు, వసువు, వసుడు.

వ్యా ఉకారాంతమగు మహద్భావకమునకు, పు - ప్రత్యయము బహుళముగా నగును ఇది 11 చే - ఏకత్వ వివక్షయందగును. విష్టువు, విష్టుడు - విష్టు - ప్రాతిపదికము ఈ 50 చే - విష్టు + పు = విష్టువు పువర్ణకము కానిచో విష్టు - 22 చే విష్టు + డుజ్ 19 చే విష్టుడు, విష్టుండు ఇట్లే తక్కినవి

విశే - (1) పువర్ణకము పుగాగమమున కుపలక్షణము (11) బహుళమనుటచే మను - తోనగువానికి 'పు' నిత్యము మనువు మొ॥

కద్రువ నాగమాత. 51

కద్రువ, కద్రువలు, కద్రువను, కద్రువలను

వ్యా నాగమాత యను యర్థము గల కద్రూ శబ్దమునకు, 'కద్రువ' అనునది ప్రాతిపదికమగును ఇది నిపాత సూత్రము నిపాతము = కొలది శబ్దములలో, సామాన్య ప్రక్రియకు భిన్నముగా సూత్రకారుడు నిర్దేశించిన రూపము నిపాతమనఁబడును "అన్యథా ప్రాప్తస్యాన్యతోచ్ఛారణం నిష్ఠాశ్చక్యమ్" కద్రూ శబ్దమునకు, 54 చే - కద్రువు - అని సామాన్య ప్రక్రియ ప్రాప్తియందు చుండగా, దానికి భిన్నమును రీతిని కద్రువ - అను రూపమును సూత్రకారుడు చూపించుటచే నిది నిపాతమయినది ఈ నిర్దేశింపఁబడిన రూపము ప్రాతిపదికమని యిట్లగ్రహింపఁదగును కద్రువ - ప్రాతిపదికము 39 చే - కద్రువ + ము కద్రూ శబ్దము స్త్రీ లింగమగుటచే, 57 చే - మువర్ణకము తోపించి, కద్రువ - అని యేర్పడును కద్రువలు - కద్రువ - ప్రాతిపదికము 12 చే - కద్రువ + లు = కద్రువలు కద్రువను - కద్రువ - ప్రాతిపదికము 2 చే - కద్రువ + ను = కద్రువను కద్రువలను - కద్రువ - ప్రాతిపదికము 2 చే - కద్రువ + ను 31 చే - కద్రువ + లను = కద్రువలను

విశే - (1) ప్రథమాంత నిపాతములు = ప్రథమాంత రూపనిర్దేశముతో నితర విభక్త్యంతములు సామాన్య ప్రక్రియా సాధ్యములగునవి రాజా, వేధ,

పుకాద (11) ప్రాతిపదిక నిపాతములు = ప్రాతిపదిక స్వరూపము న న్యథా నిర్దేశింపవలసినవి (కద్రువ లోనగునవి)

వద సార్థక్యము నాగమాత - అనుటచేఁ బింగళ వర్ణమును నర్థము గల కద్రు - శబ్దము 48 చే - కద్రువు - అనియే యగును

ఋకౌరాంతంబున కత్వంబును శ్రీవద్భావంబునగు. 52

బ్రాత, జామాత, కర్త, భర్త, హర్త, గంత, హంత

వ్యాః ఋకౌర మంతమందుఁగల శబ్దము యొక్క తుది ఋకౌరమునకు హ్రస్వమయిన అకారము శ్రీలింగ తుల్యత్వము నగును బ్రాత - బ్రాతృ = త్ + ఋ ఇందలి ఋకౌరమున కత్వమయి - బ్రాత్ + ఆ = బ్రాత - అగును శ్రీలింగ తుల్యత్వముచే దీనికి 21, 22 సూత్రములచే - ఉత్పడుజ్ఞులు కలుగవు అను క్త న్యాయమున దీనిపై 'సు' ప్రత్యయము చేరును బ్రాత + సు శ్రీ తుల్యము గనుక 57 చే - ప్రథమైక = వచనము లోపించును బ్రాత - అను రూప మేర్పడును ఇట్లే జామాతృ = జామాత, కర్తృ = కర్త, భర్తృ = భర్త, హర్తృ = హర్త, గంతృ = గంత, హంతృ = హంత - అను వాని ప్రక్రియ నరయవలెను

విశే - (1) ఋకౌరాంత శబ్దమునకు అత్వము విధింపఁబడినది అత్వ మేక వర్ణము గనుక ఋకౌరాంత శబ్దము యొక్క తుది ఋకౌరమునకేయగును చూ 53 (11) మాతృ - మున్నగు శ్రీ లింగమునకు శ్రీ వద్భావమగును వర్ణవ్యవర్తిత ప్రవృత్తిః (పరిభా)

విధాతృ దాతృ దాతృ సవిత్వ నేత్వ శబ్దంబులకు

మహత్తుల కత్వే శ్రీవద్భావవిభాషనగు. 53

విధాత, విధాతృడు, దాత, దాతృడు, దాత, దాతృడు, సవిత, సవిత్వడు, నేత, నేత్వడు

వ్యాః మహద్భావకముల విధాతృ, దాతృ, దాతృ, సవిత్వ, నేత్వ శబ్దముల తుది ఋకౌరమునకు అత్వము, శ్రీలింగ తుల్యత్వము విభాషనగును విధాత, విధాతృడు - విధాతృ - ప్రాతిపదికము 52 చే - దీని ఋకౌరమున కత్వ శ్రీవద్భావములు నిత్యముగఁ బ్రాప్తించుచుండఁగా నిట విభాష నగునని చెప్పఁబడెను విధాతృ-త్ + ఋ ఈ 53 చే - విధాత్ + ఆ = విధాత - అగును శ్రీలింగ తుల్యత కలుగుటచే 21, 22 లచే - ఉత్పడుజ్ఞులు రావు అను క్త న్యాయమున సుప్రత్యయము చేరును విధాత + సు - 57 చే - సు లోపించి

విధాత - అను ప్రథమైక వచనము సిద్ధించును అత్వ త్రీవద్యావములు కలుగని వక్షమున, విధాత్య 22 చే - విధాత్య+దుక్ 19 చే విధాత్యః, విధాత్యండు అగును ఇట్లే దాత్య = దాత, దాత్యః, దాత్య=దాత, దాత్యః, సవిత్య= సవిత, సవిత్యః, నేత్య = నేత, నేత్యః - అను వానిని సాధించుకొన వలెను

విశే - (1) విధాత్య మున్నగు శబ్దములకు - అత్వము విధింపబడిన అనేక వర్ణములు గల స్థానికేక వర్ణము నాదేశముగ విధించినచో నది స్థాని యందలి తుది వర్ణమునకే యాదేశమగును (అలోంత్యస్య-పాణి) కావున విధాత్య- మున్నగువాని తుది ఋకారమునకే అత్వమాదేశమగును (11) అత్వ త్రీవద్యావములు రెండు నేకయోగ నిర్దిష్టములు అనఁగా వచ్చినచోఁ గలిసియే వచ్చును మానినచోఁ గలిసియే మానును (ఏకయోగ నిర్దిష్టానాం సహనా వ్రవృత్తిః సహవా నివృత్తిః - పరిభా) (11) ఇందలి విభాష ప్రాప్త విభాష వద సార్థక్యము - మహత్తులకు - అనుటచే నమహత్త్వమున, అత్వత్రీ వద్యావములు నిత్యముగానే యగును ఉదా॥ ప్రాక్తనకర్మమే సుఖదుఃఖములకు విధాత ఇది విధాత - అమహత్తు గనుక, అత్వ త్రీవద్యావములు నిత్యముగనే యగును

నామంబుల తుది దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు. 54

రమా రమ, వనితా వనిత, విద్యా విద్య, లక్ష్మీ లక్ష్మి, సేనానీ సేనాని

ఇట్లు కృత హ్రస్వములకు హ్రస్వాంతములకుఁ బోలెఁ గార్వం బగు లఘులు, సేనానులు, సిరులు

వ్యా ప్రాతిపదికముల యొక్క- తుది దీర్ఘమునకు హ్రస్వమగును నామము = ప్రాతిపదికము చూ 21 వ్యాఖ్య రమ - రమా - ప్రాతిపదికము ఈ 54 చే - హ్రస్వము కలిగి రమ - అగును 39 చే - రమ+ము 57 చే - ము వర్ణకము లోపించి, రమ - అను ప్రథమైకవచన మేర్పడును ఇట్లే వనితా = వనిత, విద్యా = విద్య - అగును లక్ష్మి - లక్ష్మి - ప్రాతిపదికము ఈ 54 చే - లక్ష్మి అనుక్త న్యాయమున దీనిపై సుప్రత్యయము చేరును లక్ష్మి+ను 44 చే - ను లోపించి, లక్ష్మి అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును సేనాని - సేనానీ - ప్రాతిపదికము ఈ 54 చే - సేనాని - అగును ఇది పులింగము, మహద్వాచకము కనుక, 22 చే - సేనాని + దుక్, 41 చే - డజ్జు లోపించి, సేనాని అనుప్రథమైక వచనము సిద్ధించును.

కృతహ్రస్వము = చేయఁబడిన హ్రస్వము గలది దీర్ఘాంతమయియుండి
 వ్యాకరణముచే హ్రస్వముగనైనది కృత హ్రస్వమనఁబడును ఉదా॥ రమా -
 ఈ 54 చే, రమ - అగును ఇది కృత హ్రస్వము ఇట్లే వనిత, విద్య, లక్ష్మి,
 సేనాని - అనునవి కృతహ్రస్వములు హ్రస్వాంతములకువలె, నీ కృత
 హ్రస్వములకును వ్యాకరణ కార్యము లగును ఉదా॥ లక్ష్మి + లు 45 చే -
 లక్ష్మలు - అగును సేనాని + లు = సేనానులు - అగును నీరి - ప్రాతి
 పదికము ఈ 54 చే - నీరి 12 చే - నీరి + లు, 45 చే - నీరులు ఇట్లు
 45 చే ఇత్యమున కుత్సమీకృత హ్రస్వములకును నగును

విశే - (1) నీరులు - నుదాహరణమును బట్టి ప్రాకృత ప్రాతిపదికముల
 తుది దీర్ఘములకు హ్రస్వమగును దేశ్య ప్రాతిపదికములకుఁగాదు అచ్చిక 4
 (11) వ్రత్యయము చేరనిదే వదత్యము నీర్ధింపదు గనుకఁ బ్రత్యయము చేరి
 లోపించినట్లు ప్రక్రియ చెప్పఁబడినది వ్రత్యయము లోపించినను బదత్యమునకు
 భంగము కలుగదు "వ్రత్యయలోపే వ్రత్యయ లక్షణమ్" (పాణి)

ఏకాక్షరంబులకు హ్రస్వంబు లేదు. 55

శ్చ, మా, ఖా, శ్రీ, శ్రీ, హ్రీ, దీ, థీ, క్రూవు
 వ్యా ఏకాక్షరంబుల ప్రాతిపదికముల యొక్క తుది దీర్ఘమునకు హ్రస్వము
 లేదు శ్చ - 54 చే - హ్రస్వము ప్రాప్తించుచుండఁగా, నీ 55, హ్రస్వమును
 నిషేధించును ఏలయన నిది యేకాక్షరంబుల ప్రాతిపదికము అనుక్త న్యాయ
 మున సువ్రత్యయము చేరును శ్చ + సు, 57 చే - సు లోపించి, శ్చ - అను
 రూపమేర్పడును ఇట్లే, మా + సు, ఖా + సు 57 చే - సు లోపము జరిగి,
 మా - ఖా - అను వ్రత్యమైక వచనములు నీర్ధించును శ్రీ - శ్రీ - ప్రాతిపదికము
 54 చే ప్రాప్తించు హ్రస్వ మీ 55 చే - నిషేధింపఁబడెను అనుక్తన్యాయమున
 శ్రీ + సు - అగును 44 చే - సు లోపించి, శ్రీ - అను వ్రత్యమైక వచనము
 నీర్ధించును ఇట్లే, శ్రీ, హ్రీ, దీ, థీ అను వ్రత్యమైక వచనము లేర్పడును
 క్రూవు - క్రూ - ప్రాతిపదికము 54 చే - ప్రాప్తించు హ్రస్వమీ 55 చే -
 నిషేధింపఁబడెను కావున 48 చే - క్రూ + వు - అగును 57 చే - వు
 వర్ణకము లోపింపవలసి యున్నను, 48 లోని అంతట - అను దళము 57 చే -
 రావలసిన వ్రత్యమైక వచన లోపమును బాధించును కావున, క్రూవు - అనురూప
 మేర్పడును క్రూ - ఏకాక్షర శబ్దము, వు - వ్రత్యయము అచ్చు నక్షరమనియు
 హల్లు నక్షరాంగమనియు నందురు హ్రస్వము, దీర్ఘము నను వ్యవహార మచ్చునకే
 చెల్లును

వృద్ధాదుల డుజ్జునకు లోపము విభాషనగు. 56

వృద్ధు, వృద్ధుడు, మూర్ఖు, మూర్ఖుడు, నీచు, నీచుడు,
గృహస్థు, గృహస్థుడు చార్వాకు, చార్వాకుడు

వ్యా వృద్ధాదుల డుజ్జ్ ప్రత్యయమునకు లోపము విభాష నగును
వృద్ధ - వృద్ధ - ప్రాతిపదికము 21 చే - వృద్ధ 22 చే - వృద్ధ + డుజ్జ్
ఈ 56 చే - డుజ్జు లోపించినచో, వృద్ధ - అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును
డుజ్జు లోపింపని వక్షమున - వృద్ధ + డుజ్జ్ - 19 చే - వృద్ధుడు, వృద్ధుండు
అగును ఇట్లే, మూర్ఖ, నీచ, చార్వాక - అను వాని నుండి రూపసాధనము
చేసికొనవలెను

విశే - (1) ఉత్పము, 21 చేతను, డుజ్జు 22 చేతను విడిగా విధింపఁ
బడెను కాన డుజ్జు లోపించినను, ఉత్పముండును వృద్ధుడు = వృద్ధ (11)
శ్రీత్యమును విధించినచో దూత, విశ్వకర్మ మొదలగు వానికివలె ఉత్పము
రాకుండఁ బోవును కనుక వృద్ధాదులకు డుజ్జు లోపించునని చెప్పఁబడెను-
(111) "ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయ లక్షణమ్" పాణి కనుక, వృద్ధ - మొదలగు
నవి పదములే యగును

శ్రీలింగంబుల ప్రథమైక వచనంబునకు లోపంబగు. 57

రమ, క్షమ, వనిత, ఘనత, విద్య, దేవత, మీననేత్ర-

వ్యా శ్రీలింగ శబ్దముల ప్రథమైక వచనమునకు లోపమగును రమ -
మొ॥ రమా - ప్రాతిపదికము 54 చే - రమ 39 చే - రమ + ము, ఈ 57చే-
ము వర్జకము లోపించి, రమ - అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును ఇట్లే,
క్షమా, వనితా, ఘనతా, విద్యా, మీననేత్రా - అను వాని నుండి క్షమ, వనిత,
ఘనత, విద్య, మీననేత్ర - అను రూపములను సాధించుకొనవలెను మీననేత్రా
అనునది సమాసమున కుదాహరణము దేవత దేవతా - ప్రాతిపదికము
54 చే - దేవత ఇది పులింగము కాకుండుటచే ఉత్త్యదుజ్జులు 21, 22
నూత్రములచే గలుగవు అనుక్త న్యాయమున ను ప్రత్యయముచేరి దేవత + ను
అని నిల్చును ఇది శ్రీలింగము గాన ఈ 57 చే, ను లోపించి దేవత - అను
ప్రథమైక వచనము సిద్ధించును

చరిత్రాదుల మువర్ణకంబునకు లోపంబు

బహుళంబుగా నగు. 58

చరిత్ర, చరిత్రము, చరిత, చరితము అలక, అభిలాష
అక్షత, మోష, తరంగ, భ్రమ, విజృంభణ. వధ, వేగ, స్ఫురణ,
హంస - ఇత్యాదులు చరిత్రాదులు బాహుళకము వలన దర్పాదులకు
“ము”లోపంబు నిత్యంబు దర్ప, వనస - ఇత్యాదులు

వ్యా చరిత్రాదుల “ము” ప్రత్యయమునకు లోపము బహుళముగా నగును
చరిత్ర - చరిత్ర - ప్రాతిపదికము 39 చే - చరిత్రము ఈ 58 - ముప్రత్య
యము లోపించిన, చరిత్ర - అని యగును లోపింపనిచో, చరిత్రము ఇట్లే,
చరిత, చరితము - ఇత్యాది ఇవి బహుళ ప్రయోజనములలో విభాష కుదాహ
రణములు బహుళమునటచే దర్పాదులకు ‘ము’ లోపము నిత్యము దర్ప -
దర్ప - ప్రాతిపదికము 39 చే దర్ప - + ము “బాహుళకము వలన దర్పాదులకు
ము లోపంబు నిత్యంబు” అనుటచే మువర్ణకము నిత్యముగ లోపించి దర్ప -
దర్ప - అని యగును ఇట్లే వనస + ము = వనస - అగును వనస = వృక్ష
విశేషము ఇవి బహుళ ప్రయోజనములలో బ్రవృత్తి కుదాహరణములు
ప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము నిత్యముగఁ బ్రవర్తించుట ఇట్లు ము
లోపము నిత్యముగఁ బ్రవర్తించుట ప్రవృత్తి

విశే - 41 చే - మువర్ణకమునకు విధించు లోపాదేశాది కార్యములు
ముగాగమమున కగును కావున, చరిత్ర + ము + లు - అనుచో ముగాగమ
లోపము విభాషనగునని గ్రహించుట సరళ మార్గము చరిత్రలు, చరిత్రములు -
ఇత్యాది

స్వర్గివాచి దేవ సుర శబ్దంబు లేకత్వ బహుత్వంబులం

బ్రయోగింపంబడు. 59

దేవుడు, సకల సురులు

స్వర్గి వాచి యనుటచే భూదేవులు, భూసురుఁడను బ్రయో
గంబుల బాధితంబులయ్యె

వ్యా దేవతా వాచకమగు దేవశబ్ద మేకవచనమునను సుర శబ్దము బహు
వచనమునను ప్రయోగింపంబడును స్వర్గి = దేవత దేవుడు - దేవ - ప్రాతి
పదికము 21 చే - దేవు 22 చే - దేవు + డుజ్ 19 చే దేవుఁడు, దేవుండు.

అను ప్రథమైక వచనము లేర్పడును దీనికి బహువచన రూపము కలుగదని యీ సూత్రము నియోగించు చున్నది కాన, దేవులు - అను రూపము కలుగదు సకల సురులు - సకల సుర - ప్రాతిపదికము 21 చే - సకల సురు 12 చే - సకల సురు + లు = సకల సురులు స్వర్గి వాచి - అనుటచే దేవతావాచకము కాని దేవ శబ్దమునకు బహువచనము, సుర శబ్దమున కేకవచనము నుండును భూదేవులు - భూదేవ - ప్రాతిపదికము ఇది సమాసము గావున, భూశబ్దసాన్నిధ్యమున దేవ శబ్దము దేవతా వాచకము కాదు బ్రాహ్మణ వాచకము కాన బహువచనము గూడ నుండవచ్చును 21 చే - భూదేవు 12 చే - భూదేవులు భూదేవుడు - అను నేకవచన మెట్లును నుండును భూసురుడు - భూసుర - ప్రాతిపదికము భూ శబ్ద సాన్నిధ్యమున సుర శబ్దము దేవతా వాచకము కాదు గనుక నేకవచనము గూడ నుండవచ్చును భూసురుడు, భూసురుండు (21 22, 19) భూసురులు - అను బహువచన మెట్లును గలుగును

ఏకే - భూదేవ, భూసుర శబ్దములలో దేవ, సుర శబ్దములు బ్రాహ్మణ వాచకములగునని జహత్స్వార్థావృత్తి ననుసరించి నిర్దేశింపఁబడెను జహత్స్వార్థా ద్యేవృత్తి - వై భూ, సమాస

పార పరిశీలన - (1) సకల సురలు - అని ప్రథమ ముద్రణముననే తప్పు వడినది సకల సురులు అనియే యుండవలెను (11) భూదేవుడు, భూ సురులను - అని ప్రథమ ముద్రణమున వ్యత్యస్తముగఁ గనఁబడును భూదేవులు, భూసురుడును - అనియే యుండవలెను

సుర శబ్దంబు నిత్యంబుగా నసుర శబ్దము వైకల్పికముగా శ్రీతుల్యంబులగు సంస్కృత సమాసంబునఁగావు. 60

సురలు, అసుర, అసురుడు నిఖిలసురులు, రావణాసురుడు, ఎల్లసురలు, ఎల్లయసురలు, ఎల్లయసురులు

వ్యా సుర శబ్దము నిత్యముగా శ్రీలింగ తుల్యమగును అసుర శబ్దము వైకల్పికముగా శ్రీలింగ తుల్యమగును, సంస్కృత సమాసమున శ్రీలింగ తుల్యములు కావు సురలు సుర - ప్రాతిపదికము శ్రీలింగ తుల్యత యీ 60 చే - దీనికి నిత్యము గనుక 21 చే - ఉత్తము కలుగదు 59 చే - సుర శబ్దమున కేకవచన ముండదు 12 చే - సుర + లు = సురలు అగును అసుర, అసురుడు - అసుర - ప్రాతిపదికము ఈ 60 చే - శ్రీలింగ తుల్యమగు వక్షమున,

21 చే - ఉత్వము రాదు 22 చే - దుష్టు రాదు కాన ననుక్త న్యాయమున
 సుప్రత్యయము చేదును అసుర + సు 57 చే - సు, లోపించి, అసుర -
 అను ప్రతమైక వచన మేర్పడును అసుర శబ్దమునకు స్త్రీతుల్యత వైకల్పిక
 ముగనగును కాన స్త్రీ తుల్యత కాని వక్షమున, 21 ని - అసుర = అసురు -
 అగును 22 - చే - అసురు + దుష్ట్ 19 చే - అసురుడు, అసురుండు -
 అను రూపము లేర్పడును ఈ స్త్రీ తుల్యత సంస్కృత సమాసమునఁ గలుగదు
 నిఖిల సురులు - నిఖిల సుర - ప్రాతిపదికము సంస్కృత సమాసమున
 స్త్రీలింగ తుల్యత లేదు గనుక 21 చే - నిఖిలసురు - 12 చే - నిఖిలసురు + లు =
 నిఖిల సురులు రావణాసురుడు రావణాసుర - ప్రాతిపదికము సంస్కృత
 సమాసమున స్త్రీ తుల్యత లేదు గనుక 21 చే రావణాసురు 22 చే - రావణా
 సురు + దుష్ట్ 19 చే - రావణాసురుడు సంస్కృత సమాసమునఁ గావు -
 అనుటచే సంస్కృత సమాసము కానప్పు డనఁగా మిశ్ర సమాసమున, సుర
 శబ్దము నిత్యముగా, నసుర శబ్దము వైకల్పికముగా స్త్రీ తుల్యములగును ఎల్ల
 సురలు - ఎల్లను + సుర + లు సమాస 25 - చే - ఎల్లను + సుర సంధి
 24 చే - ద్రుత లోపము జరిగి ఎల్ల సుర + లు = ఎల్ల సురలు - అగును
 ఎల్ల యసురలు, ఎల్ల యసురులు ఎల్లను + అసుర + లు సమాస 25 చే -
 ఎల్లను + అసుర సంధి 24 చే - ఎల్ల + అసుర సంధి 3 చే - ఎల్ల.య +
 అసుర = ఎల్ల యసుర ఈ 60 చే - స్త్రీతుల్యమయినచో - 21 చే - ఉత్వము
 రాదు 12 చే - ఎల్లయసుర + లు = ఎల్లయసురలు - అగును స్త్రీతుల్యము
 కాని వక్షమున ఎల్లయసుర, 21 చే - ఎల్లయసురు 12 చే - ఎల్లయసురులు -
 అగును

కాగా, సుర శబ్దము వ్యస్తత యందును, మిశ్ర సమాసమునందును స్త్రీ
 తుల్యము నిత్యముగ నగును అసుర శబ్దము వ్యస్తత యందును, మిశ్ర సమాసము
 నందును వైకల్పికముగ స్త్రీ తుల్యమగును ఈ రెండు శబ్దములును సంస్కృత
 సమాసమున స్త్రీతుల్యములు కావు

దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగ నగు. 61

దూత, దూతుడు, యోధ, యోధుడు, శుంర, శుంరుడు

బహుళ గ్రహణముచే నమహత్త్వంబునందు స్త్రీత్వంబు
 నిత్యంబు సింగంబు దూతయగు జంబుకంబు

వ్యా దూతాదులకు స్త్రీలింగత్వము బహుళముగా నగును దూత,
 ధూతుడు - దూత - ప్రాతిపదికము స్త్రీత్వమయినచో 21 చే - ఉత్వమురాదు,

22 చే - డుజ్జ రాదు అనుక్త న్యాయమున సుప్రత్యయము చేరును దూత + సు 57 చే - సు లోపించి, దూత - అను ప్రథమైక వచనము సిద్ధించును శ్రీత్యము కానిచో, దూత, 21 చే - 22 చే - దూతు + డుజ్జ 19 చే - దూతుడు దూతుండు - అను రూపములగును ఇట్లే, యోధ, యోధుడు, శుంర, శుంరుడు ఇవి బహుళములలో విభాష కుదాహరణములు బహుళమగుటచే - అమహద్వాచకత్వమున శ్రీలింగత్వము నిత్యము, సింగంబు దూతయగు జంబు కంబు ఇట జంబుకంబు - అను విశేష్య మమహత్తు కావున దీని విశేషణముగు దూత శబ్దమును, నమహత్తు 39 చే - మువర్ణకము చేరి - దూత + ము - అగును బహుళ గ్రహణముచే నమహత్త్వమున శ్రీత్యము నిత్యమనుటచే - మువర్ణకము నిత్యముగ లోపించును దూత - అను రూపమే యమహత్త్వమున నేర్పడును (దూతమగు జంబుకము - కాదనుట)

పృథ్వీ వాచి భూశబ్దంబునకు భువియగు. 62

భువి, భువులు, భువిని, భువులను

వ్యా పృథ్వీ (భూమి) యను నర్థము గల 'భూ' శబ్దమునకు భువి-అను నది యాదేశమగునని, యీ నిపాత సూత్రమున కర్థము సామాన్య ప్రక్రియచే, భూవు - అగుచుండగా, భువి అని నిపతింపఁబడెను నిపాతము = చూ 51 భువి - ప్రాతిపదికము దీనిపై ననుక్తన్యాయమున 'సు' ప్రత్యయము చేరును 44 చే - 'సు' లోపించి, భువి - అను ప్రథమైక వచనము సిద్ధించును భువులు - భువి - ప్రాతిపదికము 12 చే - భువి + లు 45 చే - భువులు భువిని - భువి - ప్రాతిపదికము 2 చే - భువి + ను 26 చే - భువిని భువులను - భువి - ప్రాతిపదికము, 2 చే - భువి + ను 31 చే - భువి + లను, 45 చే - భువులను

పద సార్థక్యము - పృథ్వీవాచి యనుటచేఁ బృథ్వీ వాచకముకాని భూశబ్దమునకు భువి - కాదు ఆత్మభూ, స్వయంభూ-నీనిలోనిది పృథ్వీవాచి భూశబ్దము కాదు - ఇది యేకాక్షర శబ్దమును గాదు కాన 54 చే - ఆత్మభు, స్వయంభు 50 చే - ఆత్మభువు, స్వయంభువు-అను రూపములగును (ఆత్మభువి, స్వయం భువి కావనుట)

నౌ శబ్దంబునకు నావయగు. 63

నావ, నావలు, మహానావ కొందఱు నావి యనియు నాదేశం బగు నండు

వ్యా నౌశబ్దమునకు నావ - అనునది యాదేశమగునని యీ నిపాతమున

కర్తము నిపాతము = 51 నూ సామాన్య ప్రక్రియచే 'నా' అను రూపమేర్పడుచుండగా 'నావ' నిర్దిష్టము నావ - నావ - ప్రాతిపదికము 39 చే - నావ + ము నాశబ్దము శ్రీలింగము గాన, 57 చే - ము లోపించి నావ - అను రూపమేర్పడును నావలు - నావ - ప్రాతిపదికము 12 చే - నావ + లు = నావలు మహానావ - మహానా - ప్రాతిపదికము ఈ 63 చే - మహానావ - అగును 39 చే - మహానావ + ము 57 చే, ము - లోపించి, మహానావ - అను రూపమేర్పడును "కొండలు నావి యనియు నాదేశంబగునందు" అనఁగా కొండలు నావ, నావి - అనురెండు రూపములు పర్యాయమున, నగునందు రన్నమాట

విశే - (1) నావి - అనియు నాదేశమగునని విధించిన వారెవరో కంటఁబడలేదని కొండలు సెలవిచ్చినారు నావిపుష్పదంతస్య - త్రి శ నావ, నావి - తె వ్యా నా, వియోషి వడిదాందె జాహ్నువీతైవలినిన్ - అథ థా (11) మహానావ - నావా - అను ప్రాకృత రూపమునుండి యేర్పడిన నావ - అను ప్రాకృత సమ మొకటి కన్పట్టును కాన, నీ 63 చే - సాదించినది సంస్కృత సమమని తెలియుటకు, మహానావ అని యుదాహరణము

రై గ్లా శబ్దముల కోత్వంబు విభాషనగు. 64

ఇన్స్ సూత్రముచేరం బ్రథమైకవచనమునకు లోపంబు రో-

రై, గ్లో - గ్లో

వ్యా రై, గ్లా శబ్దముల తుది యచ్చులకు, ఓత్వము విభాష నగును రో - రై - ప్రాతిపదికము ఈ సూత్రముచే, రై - లోని తుది ఐకారమునకు, ఓకారమాదేశమయిన, రై - (ఓ + ఐ) అనునది, రో - (ఓ + ఓ) అగును అనుక్త న్యాయమున, సుప్రత్యయము చేరును రో + సు 44 చే - సు లోపించి, రో - అనురూపమేర్పడును ఓత్వము కానిచో - రై + సు 44 చే - రై - అనియగును గ్లో - గ్లో ప్రాతిపదికము 'ఔ'కు 'ఓ' ఆదేశమయినచో - గ్లో అనునది, గ్లో అగును 22 చే - గ్లో + డుక్ 44 చే డుక్కు లోపించి, గ్లో - అగును ఓత్వమురానిచో - గ్లో + డుక్ 44 చే - గ్లో అగును రై = ధనము. గ్లో = చంద్రుడు

విశే - (1) ఓత్వ మేకవర్ణము గాన, రై, గ్లా - శబ్దముల తుదియచ్చులకి యాదేశమగును అలోంత్యస్య - (పాణి) (11) రో, గ్లో శబ్దము లేకదేశ వికృతములు గాన 41 చే - సులోపము "ఏకదేశ వికృతమనన్యవత్" పరిభా,

ఐకారం మీ తుల్యంబు. 65

రైని, రైకి, కైని, కైకి, వైని, వైకి

వ్యా ఐకారము "ఈ" కారముతోఁదుల్యము ఈ = దీర్ఘమగు ఐకారమని గ్రహింపవలెను దీర్ఘమగు ఐకారమునకు వర్తించు వ్యాకరణ కార్యములు ఐకారమునకు వర్తించునని తాత్పర్యము రైని - రై - ప్రాతిపదికము 2 చే - రై + ను ఈ 65 చే - ఐకారము 'ఈ' తుల్యముగాన 26 చే - నువర్ణము తోని ఉత్పమున కిత్వమగును రై + ను = రైని - అగును రైకి - రై - ప్రాతిపదికము 6 చే - రై + కు తత్వమ 8చే - రై + కు + ను ఈ 65 ఐకార, మీ తుల్యముగాన 26 చే - రై + కు + ను = రైకిని నంది 20 చే - రైకి ఇట్లే, కై + ను = కైని కై + కు + ను = కైకి వై + ను = వైని వై + కు + ను = వైకి కయి = కై వయి = వై - క్రియా 103

విశే - (1) కై వై అనునవి యచ్చ తెనుఁగున కుదాహరింపఁబడినవి (11) దీర్ఘమగు ఐకారముతోఁదుల్యమనుటచే హ్రస్వైకారమునకు విధించు కార్యములు, ఐకారమునకుఁ గలుగవు రై + లు = రైలు, మొదల 45చే - ఉత్పమురాదు (111) ఈ తుల్యత ఐకారమునకే గాని రై శబ్దమునకుఁగాదు కాన రో + ను = రోను అనియే యగును ఇట 26 సూత్రము ప్రసక్తము కాదు (17) ఈ తుల్యంబు - అనుచో హ్రస్వైకార తుల్యమా? దీర్ఘైకార తుల్యమా? యన్న సందేహమును వ్యాఖ్యానముచే నివృత్తి చేసికొనవలెను వ్యాఖ్యానతో విశేష ప్రతిపత్తిర్పహి సందేహద లక్షణమ్ (వరితా)

కంధరాదులు క్లిబ తుల్యంబులు బహుశంబుగా నగు. 66

కంధరము, కంధర విధా శబ్దమునకు క్లిబ తుల్యత్వంబు నిత్యంబు విధము కంధరా, నాసికా, భిక్షా, దంష్ట్రా, గ్రీవా, పాదు కోల్కా-ప్రభృతులు, కంధరాదులు

వ్యా కంధరా - మొదలగు క్రిలింగ శబ్దములుబహుశముగఁ క్లిబతుల్యము లగును కంధరము, కంధర - కంధరా - ప్రాతిపదికము 54 చే - కంధర క్లిబతుల్యమగు పక్షమున 39 చే - కంధర + ము = కంధరము క్లిబతుల్యము కానిచో, 'కంధరా' శబ్దము మహద్వాచకమగుటచే - 39 చే - కంధర + ము ఇది క్రిలింగముగాన 57 చే - ము-తోపించి కంధర - అగును ఇట్లే, నాసికా =

నాసికము, నాసిక భిజ్జ = భిక్షము, భిక్ష, దంష్ట్రా = దంష్ట్రము, దంష్ట్ర 'గ్రీవా = గ్రీవము, గ్రీవ, పాదుకా = పాదుకము, పాదుక, ఉల్కా = ఉల్కము, ఉల్కా విధము - విధా - ప్రాతిపదికము 54 చే - విధ క్లిబతుల్యత నిత్యము గాన 39చే - విధము

ఇంక హలంత ప్రకరణము

హలంతంబు ప్రథమైకవచనాంత తుల్యం బిందు

నామంబగు. 67

రుక్, రాద్, మరుత్, వీరుత్, కర్మ, వర్మ, శ్వ శబ్దంబు దప్ప నకారాంతంబు లెల్లం బ్రథమైకవచన తుల్యంబులె యగునని యెఱుంగునది

వ్యా ఈ హలంత ప్రకరణమున, సంస్కృత హలంత శబ్దముయొక్క ప్రథమైక వచనాంతముతోఁ దుల్యమగు రూపము ప్రాతిపదికమగును విభక్త్యంతము ప్రాతిపదికము కారాదు గనుక 'తుల్యంబు' అనుట తుల్యమనుటచే స్వల్ప భేదముండిన నుండవచ్చును రుక్ - సంస్కృతశబ్దము రుక్ - ప్రథమైక వచనము. రుక్ = ప్రథమైకవచనాంతతుల్యము రాజ్ - శబ్దముయొక్క ప్రథమైకవచనముతోఁ జేర్చి తుల్యము రాజ్ మరుత్ - శబ్దముయొక్క ప్రథమైకవచనాంత తుల్యరూపము - మరుత్ వీరుత్ దీని ప్రథమైకవచనాంత తుల్యము. వీరుత్ కర్మన్, వర్మన్ - అను నకారాంత శబ్దములయొక్క ప్రథమైకవచనాంత తుల్యములు కర్మ, వర్మ కాఁగా-రుక్, రాద్, మరుత్, వీరుత్, కర్మ, వర్మ - అను సంస్కృత ప్రథమైక వచనాంతతుల్యము లీనూత్రముచేఁ బ్రాతిపదికము లగును శ్వన్-అను శబ్దముకంటితప్పఁ దక్కిన నకారాంతశబ్దములన్నియుఁ బ్రథమైకవచనాంత తుల్యములే యగును (చూ 70 సూ)

విశే - (1) అజంతముల రూపసాధనమున సంస్కృత ప్రాతిపదికమే తెలుఁగునఁ బ్రాతిపదికమగును రామ, మున్నగునవి - సంస్కృత ప్రాతిపదికములు వీనిపైఁదెనుగుఁ విభక్తులుచేరి రాముఁడుమున్నగు సంస్కృతసమము లేర్పడును హలంతముల రూప సాధనమున నీ 67 చేఁ బ్రథమైకవచనాంత తుల్యము ప్రాతిపదికమగును తక్కిన ప్రాతిపదికములనుగూర్చి - చూ 70, 73, 74, 80 సూ (11) ప్రథమైకవచన = ప్రథమైక వచనాంతము "ప్రత్యయ గ్రహణే తదంతస్యాపి గ్రహణమ్" (పరిభా)

ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుది హల్లున కగు. 68

ఉగాగమాంతంబుల కిగ్నోసూత్రముచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబగు రుక్కు, రాట్టు, మరుత్తు, వీరుత్తు, ఉగాగమంబు లేమింజేసి యిచట నాంతంబుల కస్త్రీలింగంబులకుం బ్రథమైకవచనలోపంబు లేదు కర్మము, వర్మము, చర్మము, సుధన్యుడు, సుత్రాముడు

వ్యా తుది హల్లునకు ద్విత్వము, ఉగాగమము నగును ఉదా॥ రుక్కు--
67 చే రుక్ - అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము ప్రాతిపదికమగును ఈ
68 చే - ద్విత్వము, ఉగాగమమువచ్చి-రుక్ ౯ + ఉ = రుక్కు - అగును
48చే - రుక్కు + పు రుక్కు - ఉగంతము కనుక, 44చే - పువర్ణకము
లోపించి రుక్కు - అను ప్రథమైకవచనమేర్పడును ఇట్లే, మరుత్ = మరుత్ + పు
మరుత్తు వీరుత్ = వీరుత్తు + పు వీరుత్తు సాధించుకొనవలెను రాట్టు -
రాట్ - అను ప్రథమైకవచన తుల్యము 67చేఁ బ్రాతిపదికమగును ఈ 68చే -
రాట్ డ్ + ఉ = రాట్టు 22చే - రాట్టు + డుజ్ 44చే - డుజ్జు లోపించి
రాట్టు - అను రూపము సిద్ధించును

నాంతములకు (= నకారాంతములు) నీ 68 చే - ఉగాగమముకలుగుట
కవకాశము లేదు ఏలయన వీని ప్రాతిపదికముల చివర హల్లులుండవు కర్మ,
వర్మ, చర్మ అను ప్రథమైకవచనాంత తుల్య రూపములు, 67 చేఁ బ్రాతిపదికము
లయినవి వీనిచివర హల్లులులేకుండుటచే నీ 68చే - ఉగాగమములేదు 39చే-
కర్మము, వర్మము, చర్మము. అను రూపము లేర్పడును ఇవి యస్త్రీలింగములు-
అనగా స్త్రీలింగములు కావు, నపుంసకలింగములు కాన విభక్తిలోపమునకుఁ
బ్రసక్తిలేదు స్త్రీలింగములయినచే 57 చే - విభక్తిలోపము సుధన్యుడు -
సుధన్వన్ - అను నకారాంత శబ్దముయొక్క ప్రథమైకవచనాంత తుల్యమగు,
సుధన్వా - అనునది 67 చేఁ బ్రాతిపదికమగును 54 చే - సుధన్వ - అగును
21 చే - సుధన్వ 22 చే - సుధన్వ + డుజ్ 19 చే - సుధన్యుడు, సుధ
న్యుడు - అను రూపము లేర్పడును ఇవి యస్త్రీలింగములు అనగా స్త్రీలింగ
ములు కావు, పుంలింగములు కాన వీని ప్రథమైక వచన లోపమునకుఁ
బ్రసక్తియే లేదు ఇట్లే, సుత్రామా అను ప్రాతిపదికము నుండి, సుత్రాముడు.
అను దానిని సాధించుకొనవలెను

దీర్ఘంబు మీఁదిహల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగానగు. 69

వాక్కు, వాకు, స్వరాట్టు, స్వరాటు

వ్యా దీర్ఘము మీఁది హల్లునకు ద్విత్వము బహుళముగ నగును వాక్కు, వాకు - 67 చే - వాక్ - అనునది ప్రాతిపదికమగును ఇది 'వాచ్' అను శబ్దము యొక్క ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము 68 చే - ఉగాగమమును ద్విత్వమును బ్రాప్తించుచుండఁగా ద్విత్వము దీర్ఘముపై బహుళముగ నగునని యీ సూత్రమునఁ జెప్పఁబడెను అనఁగా ఉగాగమము నిత్యముగను, ద్విత్వము బహుళము గనునగు నన్నమాట 68 చే - వాక్క్ + ఉ = వాక్కు అగును 48 చే - వాక్కు + వు 44 చే వు, లోపించి వాక్కు - అగును 69 చే - ద్విత్వము రాని వక్షమున - 68 చే - వాక్ + ఉ = వాకు 48 చే - వాకు + వు 44 చే - వు - లోపించి, వాకు - అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును స్వరాట్టు, స్వరాటు - 67 చే - స్వరాట్ - ప్రాతిపదికమగును 'ఇది స్వరాట్' అను శబ్దము యొక్క ప్రథమైక వచనాంత తుల్య రూపము 68 చే - ఉగాగమము ద్విత్వము నైన వక్షమున - స్వరాట్, ట్ + ఉ = స్వరాట్టు - అగును 22 చే - స్వరాట్టు + డుక్ 44 చే డుక్ లోపించి, స్వరాట్టు - అను ప్రథమైక వచనము సిద్ధించును ఈ 69 చే - ద్విత్వము రాని వక్షమున, 68 చే - స్వరాట్ + ఉ = స్వరాట్టు 22 చే - స్వరాటు + డుక్ 44 చే - స్వరాటు - అని యేర్పడును స్వరాట్ అనుచో 'రా లోని' 'అ' దీర్ఘమగుటచే హల్లునకు ముందు దీర్ఘము గలదని గ్రహింపవలెను

విశే - (1) స్వరాట్టు = సవితరి, వరమేశ్వరే - శబ్దా చిం బ్రహ్మ - శబ్దక కొందఱు, దీని కింద్రుఁడని యర్థము సెలవిచ్చుట పొరపాటు స్వరాట్టు = ఇంద్రుడు (11) స్వరాట్టు - అనుదానిపై 50 చే - పువర్ణకము నిల్చి లోపము చేయరాదా యని లోచును కాని పువర్ణకము తప్పక రావలెనని లేదు అది రానిచో మరల డుక్ వర్ణకము చేర్చవలసి యుండును కావునఁ బ్రథమైక వచనమున పువర్ణకముతోఁ గూడుకొని యుండని మహత్తులగు నీ ఉగాగమాంతములపై దుష్పర్ణకమునే చేర్చి లోపము చెప్పుట ప్రక్రియా లాఘవము ఇట్లే ఇంద్రజిత్తు మున్నగు వాని ప్రక్రియ నరయఁదగును

వద సార్థక్యము - దీర్ఘము మీఁది - అనుటచే హ్రస్వము మీఁది హల్లునకు ద్విత్వము నిత్యమే మరుత్ = మరుత్తు

మతుబాదికంబు ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యంబు
నామంబగు 70

శ్రీమంతమ్, గుణవంతమ్, విద్వాంసమ్, అనద్వాహమ్,
శ్వానమ్, ఉపానహమ్, అప్పరసమ్, ఇత్యాదులు

వ్యా మతుప్ - ప్రత్యయాంతములు మొదలగు వానియొక్క ద్వితీయైక
వచనాంత తుల్యములు ప్రాతిపదికము లగును (మతుప్ - అది పీనికిఁ గలదు,
అది పీనియందుఁ గలదు అను నర్థమున నగును మత్ - అనునది శబ్దమునకుఁ
జేరును) శ్రీ + మత్ = శ్రీమత్ - అదంతములపై మత్ - లోని మకారము
వకారమగును గుణ + మత్ = గుణవత్ శ్రీమత్, గుణవత్ అనునవి మతు
బంతములు (మతుప్ + అంత = మతుబంత) అనఁగా మతుప్ - ప్రత్యయ
మందు గలవి శ్రీమత్ - అను శబ్దము యొక్క ద్వితీయైక వచనాంతము
శ్రీమన్తమ్ గుణవత్ అను శబ్దము యొక్క ద్వితీయైక వచనాంతము గుణవ
న్తమ్ పీని తుల్య రూపములు శ్రీమంతమ్, గుణవంతమ్ - అనునవి విద్యున్
అను శబ్దము యొక్క ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము - విద్వాంసమ్ అనదుహ్
అను శబ్దము యొక్క ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము - అనద్వాహమ్ శ్వన్-
అను శబ్దము యొక్క ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము - శ్వానమ్ ఉపానహ్
అను శబ్దము యొక్క ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము - ఉపానహమ్ అప్పరస్
-అను శబ్దము యొక్క ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము - అప్పరసమ్ కాఁగా
శ్రీమంతమ్, విద్వాంసమ్, అనద్వాహమ్, శ్వానమ్, ఉపానహమ్, అప్పరసమ్ -
అను ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము లీ సూత్రముచేఁ బ్రాతిపదికములగును

విశే - వర్గవంతమ స్థానమున బిందువులు నిల్చును శ్రీమన్తమ్ =
శ్రీమంతమ్

దానియంతిమ మకారంబునకు లోపంబగు. 71

శ్రీమంత, గుణవంత, విద్వాంస, అనద్వాహ, ఇత్యాది పీని
కబంతములకుంబోలె డుజాదులు యథాయోగ్యంబుగ నగు అతఁడు
శ్రీమంతుఁడు ఇతఁడు గుణవంతుఁడు వానివంశము శ్రీమంతము పీని
వంశము గుణవంతము విద్వాంసుఁడు, విద్వాంసము, అనద్వాహము,
శ్వానము, అప్పరస వక్ష్యమాణలక్షణంబుచే శ్రీత్వంబున మతుబాదులు
జ్యంతంబులె యిందు గ్రహింపబడు శ్రీమతి, గుణవతి, విదుషి, శుని.

మహతి వాచ్యంబగునపుడు శ్రీమంతురాలు, గుణవంతురాలు, విద్వాంసురాలనియుఁ బ్రయోగింపఁదగు

వ్యా ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యమగు ప్రాతిపదికముయొక్క తుది మకారమునకు లోపమగును తరువాత నణంత శబ్దములకు వలెనే, దుజ్జర్ణకము చేరుట మున్నగు కార్యములు యథోచితముగా నగును శ్రీమంతుడు - శ్రీమంతమ్ - 79 చేఁ బ్రాతిపదికమగును ఈ 71 చే - మకారము లోపించి, శ్రీమంత - అగును మహాత్తగుణో - 21 చే - శ్రీమంతు 22 చే - శ్రీమంతు + దుజ్ 19 చే - శ్రీమంతుడు, శ్రీమంతుడు శ్రీమంతము - శ్రీమంతమ్ - 70 చేఁ బ్రాతిపదికము ఈ 71 చే - శ్రీమంత అమహత్తగుణో, 39 చే, శ్రీమంతము - అని యగును మతుప్ - ప్రత్యయంతములు మున్నగునవి శ్రీత్వమున జీ - అను శ్రీ ప్రత్యయముతోఁగూడుకొనియే ప్రాతిపదికములగును వక్ష్యమాణ లక్షణంబు = చెప్పబోవు లక్షణము అనఁగా - 85 సూత్రము జీ + అంత = జ్యంత దీనిలో, ఈ - అనునదే చేరును శ్రీమతి, గుణవతి, విదుషీ, శునీ అనునవి జ్యంతములు ఇవి జీ (= ఈ) అను శ్రీ ప్రత్యయ - మంతమందుఁ గలవి శ్రీమతి - 85 చే - శ్రీమతి ప్రాతిపదికము 54 చే - శ్రీమతి అనుక్త న్యాయమున - శ్రీమతి + ను - అగును 44 చే - ను లోపించి, శ్రీమతి - అగును శ్రీమంతురాలు 70 చే - శ్రీమంతమ్ - ప్రాతిపదికము ఈ 71 చే - శ్రీమంత మహతీ వాచకమగుణో అను శబ్దములతో సమానమగును శ్రీమంత + అలు నంది 31 చే - శ్రీమంతుర్ + అలు = శ్రీమంతురాలు - అని యేర్పడును ఇట్లే, గుణవంతమ్ - అను ప్రాతిపదికము నుండి, గుణవంతుడు, గుణవంతము, గుణవంతురాలు - అనియు, విద్వాంసమ్ అను ప్రాతిపదికము నుండి విద్వాంసుడు, విద్వాంసము, విద్వాంసురాలు - అనియు రూపము లేర్పడును శ్రీమతి = శ్రీమతి, అయినట్లే గుణవతి, విదుషీ, శునీ అను వాని నుండి గుణవతి, విదుషీ, శుని - అను సంస్కృత సమములు నీర్పిండును అనద్వాహము - 70 చే - అనుద్వాహమ్ అను ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము ప్రాతిపదికమగును ఈ 71 చే - అనద్వాహ 39 చే - అనద్వాహ + ము = అనద్వాహము (అనద్వాహము = ఎద్దు కాన నమహత్తు) శ్వానము - 70 చే - శ్వానమ్ - అను ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము ప్రాతిపదికమగును ఈ 71 చే - శ్వాన 39 చే - శ్వానము అప్పరస - 70 చే - అప్పరసమ్ - అను ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము ప్రాతిపదికమగును ఈ 71 చే - అప్పరస 39 చే - అప్పరస + ము 57 చే - 'ము' లోపించి, అప్పరస - అగును

ముదాదులకుఁ బ్రథమైక వచన లోపంబు లేదు. 72

ముదము, ఉపాసహము, స్రజము

వ్యా ముదాది శబ్దములకుఁ బ్రథమైకవచన లోపము లేదు ముద్, ఉపాసహ, స్రజ్ - అను, శబ్దముల ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యములగు ముదమ్, ఉపాసహమ్, స్రజమ్ - అనునవి 70 చే - ప్రాతిపదికము లగును 71 చే - ముద, ఉపాసహ, స్రజ 39 చే - ముద + ము, ఉపాసహ + ము, స్రజ + ము ఇవి శ్రీ లింగములు గనుక, 57 చె, 'ము' - లోపింపవలసి యుండఁగా, నీ 72 సూత్రము ప్రథమైక వచన లోపమును నిషేధించును కావున, ముదము, ఉపాసహము, స్రజము - అను రూపము లేర్పడును

ఋత్విగాదులు ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యంబులు విభాషనగు. 73

ఋత్విజాఁడు, ఋత్విక్కు, నీవృతము, నీవృత్తు ఋత్విగాదికం బాకృతి = గణంబు

వ్యా ఋత్విగాదులు ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యములు విభాష నగును ఋత్విజాఁడు ఋత్విక్కు - ఋత్విజమ్-ప్రాతిపదికము ఇది 'ఋత్విజ్ అనుశబ్దము యొక్క, ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యము 71 చె. ఋత్విజ, 21 చే. ఋత్విజా 22 చే. ఋత్విజా + డుజ్ 19 చే - ఋత్విజాఁడు, ఋత్విజండు ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యము కానిచోఁ బ్రథమైకవచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదికమగును ఋత్విక్ - ప్రాతిపదికము ఇది ఋత్విజ్ - అనుదాని ప్రథమైకవచనాంతముతోఁ దుల్యము 68 చే ఋత్విక్కు, 22 చే - ఋత్విక్కు + డుజ్ 44 చే - డుజ్ లోపించి, ఋత్విక్కు-అను ప్రథమైకవచన మేర్పడును నీవృతము, నీవృత్తు - నీవృతమ్-ప్రాతిపదికము ఇది 'నీవృత్' అను శబ్దముయొక్క ద్వితీయైకవచనాంత తుల్య రూపము 71 చే - నీవృత 39 చే - నీవృతము- అని నిర్ధించును ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము కానిచో 67 చేఁ బ్రథమైక వచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదిక మగును నీవృత్ - ప్రాతిపదికము ఇది 'నీవృత్' అను శబ్దముయొక్క ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము 68 చె - నీవృత్తు 48 చే - నీవృత్తు + తు 44 చే- వువర్ణకము లోపించి, నీవృత్తు-అను రూపము నిర్ధించును ఋత్విగాదు లాకృతి గణము ఆకృతిగణము = సమానాకృతిగల శబ్దములను బ్రయోగానుసారముగఁ జేర్చుకొనఁదగిన గణ మాకృతిగణమనఁబడును ఋత్విగాదులవలె ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యమును, బ్రథమైకవచనాంత తుల్యమును ప్రాతిపదికములగు

శబ్దములు ప్రయోగములలోఁ గనఁబడినచో నట్టివాని నీగణమునఁజేర్చి సాధించు కొన నగునని తాత్పర్యము

విశే - ఋత్విక్కు - - వరాహ 5-11, ఋత్విజాఁడు - సఖా 1-11, 2.4 శాంతి 3-106

ఒకానొకచో మహత్త్వంబునందు మతు ప్రకారంబున కానాదేశంబు విభాషనగు 74

హనుమానుఁడు, హనుమంతుఁడు, భగవానుఁడు, భగవంతుఁడు ఇత్యాది

వ్యా మహత్త్వమున 'మతుప్' ప్రత్యయముయొక్క తకారమున కరుదుగా 'అన' అను నాదేశము విభాషనగును మతుప్ - ప్రత్యయమున 'మత్' అనునదే చేరును హను + మత్ = హనుమత్ అదంతములపై మకారము వకార మగును ఉదా॥ భగవత్ మతుప్ - ప్రత్యయ తకారమునఁగా, మత్ - అను దానిలోని తకారము మత్ప్రకారమున కనుటచే అనాదేశ పక్షమున సంస్కృత ప్రాతిపదికమును గ్రహింపవలెనని సూచన హనుమానుఁడు - హనుమత్ - ప్రాతిపదికము ఈ 74వే - 'అన' అనునది తకారమునకు (త్) నాదేశమయిన హనుమ + అన - అగును సంధి 11 చే. హనుమాన తత్సమ 21చే. హను మ్మాను 22చే. హనుమాను + డుజ్ 19 చే. హనుమానుఁడు, హనుమా నుండు హనుమంతుడు - 70చే. హనుమంతమ్ - ప్రాతిపదికము ఇది 'హను మత్' - అను శబ్దముయొక్క ద్వితీయైకవచనాంతముతోఁ (=హనుమంతమ్) దుల్యరూపము 71చే. మకారము లోపించి, హనుమంత - అగును ఉత్పడుజ్ఞులు చేరి, హనుమంతుఁడు, హనుమంతుండు - అను రూపము లేర్పడును. (21, 22, 19) ఇట్లే, భగవత్ - అను ప్రాతిపదికమునుండి, భగవానుఁడు - అనియు భగవంతమ్ - అను ప్రాతిపదికమునుండి భగవంతుడు - అనియు, రూపము లేర్పడును

విశే - హనుమానుఁడు, భగవానుఁడు - అను రూపములను, హను మంతమ్, భగవంతమ్ - అను ద్వితీయైకవచనాంత తుల్య ప్రాతిపదికముల నుండియే సాధింపవలెనని కొందఱు నెలవిచ్చి యిట్లు ప్రక్రియ చెప్పినారు హనుమంతమ్ - ప్రాతిపదికము 71 చే. హనుమంత దీని తకారమునకు, అనాదేశము వచ్చినచో - హనుమం అన మన భాషలో నెచ్చట నయినను స్వరమునకుఁ బూర్వ మనుస్వారముండుట యసంభవము, కావున నిట బిందువు

స్వయముగా లోపించును హనుమ + అన = హనుమాన హనుమానుడు ఈ ప్రక్రియ సరికాదు ఏలయన - (1) మతుప్తకారంబునకు, అనుటచే - హనుమం ఆన-అని నిల్చుననుట పొరపాటు హనుమం + ఆన + అ-అని నిల్చుననవలెను అత్వమును సూరి నిష్ప్రయోజనముగ మిగుల్చుననుట విశ్వసనీయముకాదు చూ క్రియా 24 (11) మతుప్తవర్ణంబునకు, మతుప్రాక్షరంబునకు- అని సూత్రించి యున్నచో, హనుమంతమ్ - ప్రాతిపదికమనుటకు వీలుండును (సమాస 16, 24) (111) తకారము - అనుట సంస్కృత ప్రాతిపదికము గ్రహింపవలెననుటకు సూచన, (వర్ణాత్కారః - వా) క్వచిన్నామగ్రహేణైవ - అను నథర్వణ వచనమిట నను, సందేయము, కాఁగా ద్వితియైకవచనాంతతుల్య ప్రాతిపదికములను గ్రహించుట సూరిహృదయము కాదు "మతుప్తకారమను కార వ్రత్యయముచేత సూరి హనుమత్ తకారమునకు అన విధించెనని లోచెడిని" (వజ్జల 7.11.59 లేఖ)

విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వంబగు 75

స్త్రీలింగ త్యాతిదేశంబుచేత నుత్పడుజ్జులు లేవని యెఱుంగు నది విశ్వకర్మ, కృష్ణవర్త్ర అశ్వత్థామ, యువ, యజ్ఞ ఇత్యాదులు వ్యా విశ్వకర్మాదులగు పులింగ శబ్దములకు స్త్రీలింగత్వమగును స్త్రీలింగత్వము నతిదేశించుటచే - ఉత్పడుజ్జులు లేవు అతిదేశము = ఒక వస్తువు యొక్క ధర్మమును వేఱొక వస్తువునం దారోపించుట విశ్వకర్మాదులు పులింగములు పీనికి సూత్రముచే స్త్రీలింగ ధర్మ మారోపింపఁబడినది

విశ్వకర్మ - విశ్వకర్మా - ప్రాతిపదికము, ఇది 'విశ్వకర్మన్' అనుదాని ప్రథమైక వచనాంత తుల్య రూపము 54 చే - స్త్రీత్వమగును గనుక 21, 22 సూత్రములచే ఉత్పడుజ్జులు రావు ఏలయన ఉత్పడుజ్జులు పులింగములగు మహత్తులకే యగును ఇట స్త్రీలింగత్వమతిదేశించుటచేతఁ బులింగ మహద్వాచకములకు వచ్చు ఉత్పడుజ్జులిట రావు వదత్సనిద్వితై యనుక్త న్యాయమున సువ్రత్యయము చేరును విశ్వకర్మ + సు 57 చే - సు లోపించి, విశ్వకర్మ అను రూప మేర్పడును ఇట్లే కృష్ణ వర్త్ర, అశ్వత్థామ, యువ, యజ్ఞ - అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్య ప్రాతిపదికముల నుండి కృష్ణవర్త్ర అశ్వత్థామ, యువ, యజ్ఞ - అను వానిని సాధించుకొనవలెను విశ్వకర్మాదులు నకరాంతములు (విశ్వకర్మన్, కృష్ణవర్త్రన్, అశ్వత్థామన్, యువన్, యజ్ఞన్) కాన 67 సూత్రము వద్ద వివరించినట్లుగా నివి ప్రథమైక వచనాంత తుల్య ప్రాతిపదికములయినవి

విశే - యువ (కాశీ 3.243)

పార వరిశీలన - బాల వ్యాకరణ ప్రథమ ద్వితీయ ముద్రణములలో అశ్వద్ధామ - అని తప్పు బడినది 21 నూ లోనిదిద్ద - ఇట్టి స్థాలిత్యమే కావచ్చును "శ్యామరూపోయవావిద్యాన్ సుందరః ప్రియ దర్శనః సర్వశాస్త్రార్థ వేత్తాచ, డిత్త ఇత్యభిదీయతే" క వ్యా సా "డిత్తడభిత్తాదయః - సా ద , రసగం, కాశిక."

మహద్వాచకమయి పుంలింగంబగు బ్రహ్మ శబ్దమునకు

స్త్రీత్వంబగు. 76

బ్రహ్మ ఈ శబ్దము చతుర్ముఖ ఋత్విగ్విప్రులకు వాచకంబు తత్వ తపో వేదయోగ వాచకంబగునేని బ్రహ్మము నాఁబడు

వ్యా మహద్వాచకమయి, పుంలింగమయిన బ్రహ్మ శబ్దమునకు స్త్రీలింగ శబ్ద ధర్మమగును బ్రహ్మ - బ్రహ్మన్ - సంస్కృత శబ్దము బ్రహ్మ అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము 67 చేఁ బ్రాతిపదికమగును 54 చే - బ్రహ్మ ఈ సూత్రముచే స్త్రీత్వము కలుగుటవలన 21, 22 సూత్రములచే ఉత్వ డుజ్జులు రావు అను క్త న్యాయమున ను ప్రత్యయము చేరును బ్రహ్మ + ను 57 చే - ను. లోపించి, బ్రహ్మ అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును బ్రహ్మ = చతుర్ముఖ ఋడు ఋత్విజాఁడు, విపుఁడునని యర్థములు తత్వము (= పరమాత్మ) తవస్సు, వేదము, నను నర్థములలో బ్రహ్మ శబ్దము నపుంసకమగుటచే స్త్రీత్వము లేదు బ్రహ్మము అనియే రూప మేర్పడును బ్రహ్మ - ప్రాతిపదికము 39చే - బ్రహ్మము యోగమున నర్థమున బ్రహ్మ శబ్దము పుంలింగ మయినను నమహద్వాచకమగుటచే స్త్రీత్వము లేదు బ్రహ్మ 54 చే - బ్రహ్మ 39 చే - బ్రహ్మము

విశే - తత్వమను నర్థమున (పరమాత్మ) బ్రహ్మ శబ్దము మహద్వాచకమేకాని నపుంసక లింగమగుటచే ఉత్వడుజ్జులకు ప్రాప్తి లేదు (21, 22) 39 చే - మువర్ణకమే ప్రాప్తిండును యోగమున నర్థమున బ్రహ్మ శబ్దము నపుంసకలింగమే కాని యమహద్వాచకమగుటచే, ఉత్వడుజ్జులు ప్రాప్తింపవు అమహద్వాచకమగుటచేత 39 చే - మువర్ణకమగును

పద సార్థక్యము - మహద్వాచకంబయి - అనుటచే, మహద్వాచకమయి పుంలింగమయిన బ్రహ్మ శబ్దమునకు స్త్రీత్వము రాదు ఉదా॥ బ్రహ్మము = యోగము ఈ యర్థమున బ్రహ్మ శబ్దము పుంలింగము కాని యిది యమహద్వాచక మగుటచే స్త్రీత్వము కలుగదు కాన ము వర్ణకము లోపింపదు.

బ్రహ్మము - అను రూపమే యుండును (11) పుంలింగంబగు - అనుటచే - మహద్వాచకమయి పుంలింగము కాని బ్రహ్మ శబ్దమునకు శ్రీత్వము రాదు ఉదా॥ బ్రహ్మ = తత్వము అనఁగాఁ బరమాత్మ ఈ యర్థమున నిది మహద్వాచకమేకాని పుంలింగము కాదు ఇది సపుంసక లింగము కావున శ్రీత్వమురాదు బ్రహ్మము - అనియే రూపముండును

పార పరిశీలన - తత్వ - అని ప్రథమ ముద్రణ పారము దీనిని తత్త్వ - అని ద్వితీయకముగఁ గొందఱు సవరించుట సరికాదు "తత్త్వ (త్వ)న తన - క్విప్ తతోభావః, తస్య భావోవా, త్వ, వా - తతోవః" (శబ్దస్తో)

**ఆత్మేమనిజంతంబులకు నాంతములగు మనుజు
సంజ్ఞలకు శ్రీత్వంబు బహుళంబుగానగు. 77**

ఆత్మ, ఆత్మము, ఆత్మ్యుడు, మహిమ, మహిమము, అణిమ, అణిమము, గరిమ, గరిమము, లఘిమ, లఘిమము దేవశర్మ, దేవ శర్మ్యుడు

వ్యా ఆత్మన్ - అను శబ్దమునకు ఇమనిన్ - అను ప్రత్యయ మంత మందుఁ గల శబ్దములకు, నకారాంతములగు మనష్య నామములకు శ్రీత్వము బహుళముగా నగును (1) ఆత్మన్ - అను శబ్దమునకు - ఆత్మ, ఆత్మము - ఆత్మా - అను ప్రథమైక వచనాంతతుల్యము 67 చే - ప్రాతిపదికమగును 54 చే - ప్రాసంగ్యము ఆత్మ అమహద్వాచకమగుచో, 19 చే మువర్ణకము ఆత్మ + ము శ్రీత్వమగుచో, 57 చె ములోపమగును ఆత్మ - అని యేర్పడును శ్రీత్వము కలుగనిచో - ఆత్మము ఇవి యమహద్వాచక రూపములు ఆత్మ, ఆత్మ్యుడు - ఆత్మా - ప్రాతిపదికము 54 చే - ఆత్మ ఇది మహద్వాచకమయి నను శ్రీత్వ వక్షమున 21, 22 సూత్రములచే, ఉత్వ డుజ్ఞులు కలుగవు అను క్తన్యాయమున, సుప్రత్యయము ఆత్మ + సు 57 చే - సులోపించి ఆత్మ - అగును శ్రీత్వమురానిచో ఆత్మ, 21 చే ఆత్మ్య 22 చే - ఆత్మ్య + డుజ్ఞో 19 చే - ఆత్మ్యుడు, ఆత్మ్యుండు ఇవి మహద్వాచక రూపములు, (2) ఇమని జంతములకు ఇమనిన్ + అంత = ఇమనిజంత ఇమనిన్ - అను దానిలో ఇమన్ - అనునదే చేరును మహత్ + ఇమన్ = మహిమన్, అణు + ఇమన్ = అణిమన్, గురు + ఇమన్ = గరిమన్ లఘు + ఇమన్ = లఘిమన్ ఇవి ఇమనిజంతములు, మహిమా, అణిమా, గరిమా - ప్రథమైకవచనాంతములు మహిమము, సుహిమ - మహిమా - అను ప్రథమైకవచనాంతతుల్యము ప్రాతి

వదికమగును 54 చే - మహిమ 39 చే - మహిమ + ము ఈ 77 చే -
 శ్రీత్వము కలిగిన పక్షమున, 57 చే - ములోపించి మహిమ అగును శ్రీత్వము
 కలుగనిచో, మహిమము - అని యుండును ఇట్లే, అణిమా, గరిమా, లఘిమా,
 యను ప్రథమైక వచనాంతతుల్య ప్రాతిపదికముల నుండి, అణిమము, అణిమ,
 గరిమము, గరిమ, లఘిమము, లఘిమ - అను రూపములను సాధించుకొన
 వలెను (3) నాంతములగు మనుష సంజ్ఞలకు - దేవశర్మ, దేవశర్ముడు దేవ
 శర్మా-అను ప్రథమైక వచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదికమగును ఇదే దేవశర్మన్ -
 అనుదాని ప్రథమైకవచనాంతముతోఁ దుల్యము 54 చే - దేవశర్మ, శ్రీత్వము
 కలిగిన 21, 22 నూత్రములచే, ఉత్పదుజ్జులు కలుగవు అను క్తన్యాయమున
 సుప్రత్యయము చేరి దేవశర్మ + సు 57 చే - సు లోపించి దేవశర్మ
 శ్రీత్వము కలుగని పక్షమున 21 చే - దేవశర్మ - 22 చే - దేవశర్మ + దుక్
 19 చే - దేవశర్ముడు, దేవశర్ముండు

మహత్త్వంబున స్వార్థపరంబగు రాజశబ్దము

రాజు నాఁబడు 78

రాజు ఖగరాజు అమహత్త్వంబు నందు రాజము, వృక్ష
 రాజము ఉపసర్జనత్వమునందు - హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు
 ష్యా మహత్త్వమున స్వార్థము ప్రధానమయినప్పుడు రాజశబ్దము ప్రథ
 మైక వచనమున, రాజు - అగునని నూత్రార్థము ఇది - నిపాతనూత్రము
 నిపాతము = చూ 51 నూ రాజశబ్దము సామాన్య ప్రక్రియచే, రాజుఁడు -
 అని కావలసియున్నది రాజా - ప్రాతిపదికము 54 చే - రాజ 21 చే - రాజు
 22 చే - రాజు + దుక్ 19 చే - రాజుఁడు ఇట్లు సామాన్య ప్రక్రియచే రాజుఁడు -
 అగుచుండగా 'రాజు' అను ప్రథమైకవచనమీనూత్రమున నిర్దేశింపఁబడినది
 కాన, రాజు - అనునది ప్రథమైక వచనరూపమని గ్రహింపవలెను ఖగరాజు
 ప్రాతిపదికము ఇది తత్పురుషము. తత్పురుషాంతమున రాజన్ - అను శబ్దము,
 రాజ - అని నిల్చును (రాజాహస్సభిభృష్ట చ్ - సి కౌ) కాన, ఖగరాజు ప్రాతి
 పదికము ఇటు మహత్త్వము వివక్షింపఁబడినది రాజశబ్దము స్వార్థమునే బోధించు
 చున్నది కాన, ఖగరాజు - అను రూపమేర్పడును తత్పురుష ముత్తర పదార్థ
 ప్రధానము కావున, ఖగరాజు - అనుచో రాజశబ్దము స్వార్థమును దెలుపును
 స్వార్థము = తన యొక్క యర్థము అనఁగాఁ బ్రకృత్యర్థమన్న మాట
 మహత్త్వంబున - అనుటచే అమహత్త్వమున నీ నిపాతము చెల్లదు అమహత్త్వమున,
 రాజము, వృక్షరాజము - అను రూపము లేర్పడును రాజ్యము - రాజా - ప్రాతి

వదికము 54 చే - రాజ 39 చే - రాజము - వృక్ష రాజము - వృక్షరాజ-ప్రాతి
 వదికము 39 చే - వృక్షరాజము ఉపసర్జనత్వము = అప్రధానత్వము రాజ
 శబ్దముయొక్క యర్థమే ప్రధానముకానప్పుడు, రాజ-అను నిపాతము చెల్లదు
 ఏరియన స్వార్థవరంబగు రాజశబ్దమేరాజ-అని నివతించబడినట్లు బహుప్రీహితో
 రాజశబ్ద మప్రధానమగును ఏరియన, బహుప్రీహి యన్యవదార్థ ప్రధానము -
 ఉదా॥ హతరాజుడు వరకురాముడు హతరాజుడు = చంపబడిన రాజులు
 గరివాడు ఇట రాజశబ్దముయొక్క యర్థ మప్రధానమయినది కాన రాజ-అని-
 కాదు రాజుడు-అనియే యగును హతరాజుడు - హతరాజు-ప్రాతివదికము
 54 చే - హతరాజ 21 చే - హతరాజ 22 చే - హతరాజ + డుట్
 19 చే - హతరాజుడు

విశే - (1) రాజ ప్రాతివదిక నిపాతమని కొందఱు నెరివిచ్చుట సరి
 కాదు ఏరియన- (1) సామాన్య ప్రక్రియచేతనే సిద్ధించు రూపమును నిర్దేశించుట
 నిపాత లక్షణమునకే విరుద్ధము (11) రాజ + డుట్ - అనుచో, బ్రథమైక
 వచన లోపమునకు దారి లేదు కాన నిది ప్రాతివదిక నిపాతముగ నుద్దిష్టము
 కాదు (111) నిపాత విధానము వ్యర్థమై ప్రథమైక వచన లోపమున కుపలక్షణ
 మగునని కొందఱునుట గ్రాహ్యము కాదు ఏరియన, (1) సూత్రములో నేడే నాక
 వదము వ్యర్థమగుట యుండును గాని సూత్రమే వ్యర్థమగుట శాస్త్ర సంప్రదాయ
 విరుద్ధము (2) ప్రథమాంత నిపాత పక్షమున సూత్రము వ్యర్థము కాదు
 నిపాతములెల్లఁ బ్రాతివదికములనుట త్రమ గాని ప్రమ కాదు ఉభయములు
 నగుట పాణినీయ ప్రసిద్ధము ఇతర విభక్త్యంతముల ప్రక్రియ రాజ-ప్రాతి
 వదికము 54 చే - రాజ 21 చే - రాజ 2 చే - రాజ + ను రాజశబ్దము
 డుమంతము కాదు ఏరియన నిది ప్రథమతో రాజ-అగునని నివతించబడినది
 కాన, 23 చే - నిగాగమము రాదు రాజ + ను = రాజును ఇట్లే రాజచేత-
 ఇత్యాదులు ఇట్లు ప్రథమాంత నిపాతముతోనే యితర విభక్త్యంతములు
 సామాన్య ప్రక్రియచే, సిద్ధించుచుండుటచే నిది ప్రథమాంత నిపాతమనియే సూరి
 యాశయమనుట స్పష్టము చూ 82

జగదింద్రజిత్తుల తకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు. 79

జగము, జగత్తు, ఇంద్రజి, ఇంద్రజిత్తు, ఋత్విగాది యగుటం
 జేసి యింద్రజితుండనియు వాడంబడు

వ్యా జగత్ - అను శబ్దము యొక్కయు, ఇంద్రజిత్ - అను శబ్దము

యొక్కయు, తకారమునకు లోపము ఏబాష నగును జగము, జగత్తు - జగత్ అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము 67 చే బ్రాతిపదికమగును ఈ 79 చే తకారము (త్) లోపించినచో, జగ - అగును 39 చే - జగము - అని యేర్పడును తకారము లోపింపనిచో జగత్ - 68 చే - జగత్తు అగును 48చే జగత్తు + పు 44 చే - పు లోపించి జగత్తు - అని యేర్పడును ఇంద్రజి, ఇంద్రజిత్తు ఇంద్రజిత్ - అను ప్రథమైకవచనాంత తుల్యము 67 చే - ప్రాతిపదిక మగును ఈ 79 చే తకారము లోపించిన ఇంద్రజి - అగును 22 చే - ఇంద్రజి + డుజ్ 44 చే - డుజ్జు లోపించి, ఇంద్రజి యనునది సిద్ధించును తకారము లోపింపనిచో - ఇంద్రజిత్ 68 చే - ఇంద్రజిత్తు 22 చే - ఇంద్రజిత్తు + డుజ్ 44 చే - డుజ్జు లోపించి, ఇంద్రజిత్తు - అగును ఇంద్రజితుఁడు - ఇంద్రజిత్ - అను శబ్దము ఋత్విగాదులతోనిది (73) కావున ఇంద్రజితమ్ - అను ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యమొక పక్షమునఁ బ్రాతిపదిక మగును 71 చే - మకారము లోపించును ఇంద్రజిత 21 చే - ఇంద్రజితు 22 చే - ఇంద్రజితు + డుజ్ 19 చే - ఇంద్రజితుఁడు, ఇంద్రజితుండు

విశే - జగత్తు (రామా 8.128)

సాంతంబుల తుది సకారంబునకు లోపంబు

బహుళంబుగా నగు. 80

ఉరము, ఉరస్సు, పక్షము, పక్షస్సు, అర్చి, అర్చిస్సు, ధనువు, ధనుస్సు, ఆయువు, ఆయుస్సు బహుళ గ్రహణంబునం జేసి పయః ప్రభృతుల సకారంబునకు లోపంబు లేదు పయస్సు, వయస్సు, నరస్సు

వ్యా సకారాంత శబ్దముల తుది సకారమునకు లోపము బహుళముగా నగును "తుది సకారంబునకు" అనుటచే ప్రథమైక వచనాంతతుల్యము నందలి తుది విసర్గమును సకారముగ మార్చి ప్రాతిపదికము చేయవలెనని గ్రహింప వలెను ఉరః = ఉరస్, పక్షః = పక్షస్, అర్చి = అర్చిస్, ధనుః = ధనుస్, ఆయుః = ఆయుస్ మొ॥ ఉరము, ఉరస్సు, - ఉరశ్శబ్దము యొక్క ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము ఉరః - అని యుండును విసర్గను, సకారముగా మార్చుగా ఉరస్ - అను ప్రథమైక వచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదిక మగును ఈ 80 చే - సకారము లోపించినచో, ఉర - అగును 39 చే - ఉరము - అను రూపము సిద్ధించును సకారము లోపింపని పక్షమున, ఉరస్ 68 చే - ఉరస్సు -

అగును 48 చే - ఉరస్సు + పు 44 చే - పు - లోపించి, ఉరస్సు - అను ప్రథమైక వచనము నీర్థించును ఇట్లే వక్షము, వక్షస్సు, అర్చి, అర్చిస్సు - అర్చిస్ అను ప్రథమైక వచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదికము ఈ 80 చే - అర్చి - అనుక్త న్యాయమున, సు ప్రత్యయము చేరి - అర్చి + సు - అగును 44 చే - సు లోపించి అర్చి - అను రూపమేర్పడును ధనువు, ధనుస్సు - ధనుస్ - అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము ప్రాతిపదికము ఈ 80 చే - స లోపమయినచో, ధను 48 చే - ధనువు స లోపము కానిచో - ధనుస్ - 68 చే - ధనుస్సు 48 చే - ధనుస్సు + పు 44 చే - ధనుస్సు - అను రూపము నీర్థించును ఇట్లే ఆయుస్ - అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్య ప్రాతిపదికమునుండి ఆయువు ఆయుస్సు - అను వానిని సాదించుకొనవలెను

బహుళమనుటచేఁ బయః ప్రభృతుల సకారమునకు లోపము లేదు వయః = వయస్, వయః = వయస్, సరః = సరస్, వయస్సు - వయస్ - అను ప్రథమైక వచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదికము బహుళ గ్రహణముచే 'స' లోపములేదు కాన 68 చే - వయస్సు, 48 చే - వయస్సు + పు 44 చే వయస్సు - ఏర్పడును ఇట్లే, వయస్సు, సరస్సు - అనునవి యేర్పడును

విశే - తుదినకారంబునకు - అన్నది సంస్కృత ప్రాతిపదికమును గ్రహింపవలెననుటకు సూచన యనికొందఱు నెలవిచ్చుట యనాలోచితము ఎట్లన (1) సకారాంతముల ప్రక్రియ చింతా మణ్యను సారిగావున దీనిలో సంస్కృత ప్రాతిపదిక గ్రహణము గ్రంథప్రణాళిక కే వివిధము (11) విసర్గమును సకారముగా మార్చవలెనన్నదే మూలానుగుణమగునర్థము 'అత్రప్రథమైక వచన తుల్యత్వేపి విసర్గస్యద్విత్వా భావాత్తత్ స్థానినఃసకారస్యైవ గ్రహణమ్' (అహా) మూలవిరుద్ధార్థ ముద్దిష్టమేని సూరిసందేహమున కెడములేకుండ వివరించియే యుండును (11) 68చే - ఉగాగమ ద్విత్వములు ప్రథమైకవచనాంతతుల్యము లకే కలుగును, సంస్కృత ప్రాతిపదికములకుఁ గలుగవు ఇది సూత్రముల పౌర్వావర్యముచే స్పష్టము (19) అనాదేశ విధానము (74నూ) సూరి సొంతము అదియథర్వణానుసారి దానితో సొంతముల ప్రక్రియకు సామ్యములేదు.

మహద్వాచకంబులగు సొంతంబుల కంత లోపంబేని ద్విత్వీయైక వచనాంత తుల్యత్వంబేనగు. 81

అంగిరుఁడు, అంగిరసుఁడు, ఉగ్రశ్రవుఁడు, ఉగ్రశ్రవసుఁడు, ప్రచేతుఁడు, ప్రచేతసుఁడు, ఊర్వరేతుఁడు, ఊర్వరేతసుఁడు

వ్యా మహద్వాచకములయిన సకారాంత శబ్దములకు సంత్యసర్థ లోపము

గాని యదిరానివక్షమున ద్వితీయైక వచనాంతతుల్యతగాని యగును అంగిరుడు - అజ్గిరస్-అనుదాని ప్రథమైకవచనాంతము, అజ్గిరా - అనునది 80 సూత్రమున, తుది సకారంబునకు - అనుటచే విసర్గను సకారముగ మార్చువలెను వర్గవంచమునకు నిర్దేశానుసారముగ బిందువును కాన, అంగిరాస్-అను ప్రథమైకవచనాంతతుల్యము 67 చే ప్రాతిపదికమగును ఈ 81 చే - తుది వర్ణము లోపించి, అంగిరా - అగును 54 చే. అంగిర 21 చే - అంగిరు 22 చే - అంగిరు + డుజ్ 19 చే. అంగిరుడు, అంగిరుండు అంగిరసుడు - అజ్గిరసమ్ - ద్వితీయైకవచనాంతము ఈ 81 చే - అంగిరసమ్ - అను ద్వితీయైక వచనాంతతుల్యము ప్రాతిపదికమగును 71 చే - అంగిరస, 21 చే అంగిరసు 22 చే - అంగిరసు + డుజ్ 19 చే. అంగిరసుడు, అంగిరసుండు ఇట్లే, ఉగ్రశ్రవాస్, ప్రచేతాస్, ఊర్వరేతాస్ - అను ప్రథమైకవచనాంతతుల్యముల నుండి ఉగ్రశ్రవుడు, ప్రచేతుడు, ఊర్వరేతుడు - అనురూపములను సాధించుకొనవలెను ఉగ్రశ్రవసమ్, ప్రచేతసమ్, ఊర్వరేతసమ్ - అను ద్వితీయైక వచనాంతతుల్య ప్రాతిపదికములనుండి ఉగ్రశ్రవసుడు, ప్రచేతసుడు, ఊర్వరేతసుడు - అను రూపములను సాధించుకొనవలయును

విశే - కొందఱు, అంగిరస్, ఉగ్రశ్రవస్, ప్రచేతస్, ఊర్వరేతస్ - అను సంస్కృత ప్రాతిపదికములను గ్రహింపవలెనందురు కాని యది సూరి హృదయము కాదు చూ 80 వ్యాఖ్య

వేద పురోధ పురోధసుడు. 82

వేదశబ్దమునకు నిత్యంబుగాఁ బురోధ శబ్దమునకు వైకల్పికముగా సలోప త్రీవద్భావంబులు దీనిచే నివరింపబడియె

వ్యా వేద శబ్దమునకు నిత్యముగా సలోప త్రీ వద్భావములగుననియుఁ బురోధ శబ్దమునకు వైకల్పికముగా సలోప త్రీవద్భావములగుననియు నీ నిపాత సూత్రమున కర్థము వేద - వేదాస్ - ప్రాతిపదికము 81 చే - వేదా 54 చే - వేద దీనికి 21 చే - ఉత్వము 22 చే - డుజ్ఞ కలిగి, వేదుడు, వేదుండు అను రూపములు సామాన్య ప్రక్రియచే నీర్ధించుచుండఁగా, సలోప త్రీవద్భావములు నిత్యముగ నివరింపఁబడెను త్రీవద్భావము కలుగుటచే దీనికి, ఉత్వదుజ్ఞులు లేవు పదత్యనీర్ధితై యను క్తన్యాయమున 'సు' వ్రత్యయము నిల్చును వేద + సు 57 చే - సు, లోపించి వేద - అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును పురోధ - పురోధాస్ - ప్రాతిపదికము 81 చే - సకార లోపము పురోధా 54 చే - పురోధ ఊరి 21 చే - త్రీవద్భావము కలుగుటచే, ఉత్వ దుజ్ఞులు రావు (21, 22) పదత్య

నీర్దితై యనుక్త న్యాయమున 'ను' ప్రత్యయము నిల్చును పురోధాన్ 57 చే . ను లోపించి, పురోధ - అను ప్రథమైక వచనము నీర్దించును సలోప శ్రీవద్భావములు, పురోధ శృబ్దమునకు వైకల్పికముగ నివతించఁబడెను కావున, పురోధనుఁడు - అనియు నుండును పురోధనుఁడు - 70 చే పురోధనమ్ ప్రాతిపదికము 71 చే పురోధన 21 చే . పురోధను 22 చే . పురోధను + చుజ్, 19 చే . పురోధనుఁడు, పురోధనుండు

విశే - (1) 81 చే - మహద్భావకములగు సాంతముల కంతలోపము గాని, యది రానివక్షమున, ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యతగాని యగును అనఁగా నంత లోపము వైకల్పికముగ నగుననియు, నది రానివక్షమున ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యత యగుననియుఁ దాత్పర్యము వేద శృబ్దమునకు 81 చే . అనఁగా సామాన్య ప్రక్రియచే, సలోపము వైకల్పికము అది రాని వక్షమున ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యత యగును ఇట, సలోపము, శ్రీవద్భావము నిత్యముగ నివతించఁబడెను సలోపము నిత్యమని నివతించుట - ద్వితీయైకవచనాంత తుల్యత దీనికిఁ గలుగనేరదు కావున, వేద - అను రూపమొకటి మాత్రమే యేర్పడును పురోధ శృబ్దమునకు, సలోపమును శ్రీవద్భావమును వైకల్పికముగ నివతించఁబడెను సలోప శ్రీవద్భావములు కలిగిని వక్షమున, పురోధ - అను రూప మేర్పడును సలోపము కాని వక్షమున ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యత నీర్దించును గావున పురోధనుఁడు - అను రూప మేర్పడును కాఁగా వేద, పురోధ, పురోధనుఁడు - అని ప్రథమాంతములు నిర్దిష్టము లయ్యెను సూత్రములలో లింగ వచన వివక్ష లేకుండుట శాస్త్రసంప్రదాయము ("సూత్రేలింగ వచనో మతంత్రమ్" పరిణా) కావునఁ దక్కిన విభక్త్యంతములు నైత మేర్పడును ఉదా॥ వేదాన్ 81 చే - వేదా, 54 చే - వేద శ్రీవద్భావము నివతించుటచే - 21 చే ఉత్తము రాదు 2 చే - వేద + ను = వేదను ఇత్యాది ఇట్లే, పురోధాన్ 81 చే - పురోధా 54 చే - పురోధ 2 చే . పురోధను పురోధనమ్ 71 చే . పురోధన 21 చే - పురోధను 2 చే - పురోధను + ను 23 చే - పురోధనుని + ను 26 చే - పురోధనునిని పురోధస్తు + ను 25 చే - పురోధనుని మొ॥ (11) కొందఁలు వేదన్, పురోధన్ - అను సంస్కృత ప్రాతిపదికములే ప్రాతి పదికములగుననుట సరికాదు (80 నూ) (111) వేదపురోధలు ప్రాతిపదిక నిపాతములను మత మగ్రాహ్యము సామాన్య ప్రక్రియచేతనే నీర్దించు రూపము లను నిపాతములనుట పొరపాటు పురోధనుండు - అను ప్రథమాంత సాహ చర్యము చేతను, పురోధ - ప్రథమాంతమనుట స్పష్టము

మనః ప్రథమతల సకారంబునకు ద్విత్వంబు విభాషనగు. 83

మనసు, మనస్సు, శిరసు, శిరస్సు, సదసు, సదస్సు సతోపం
బయ్యెనేని, మనము, శిరము, సదము

వ్యా మనశ్శబ్దము మున్నగు వాని సకారమునకు ద్విత్వము విభాషన
గును సకారంబునకు - అనుటచే విసర్గమును సకారముగ మార్చవలెను మనః-
మనశ్శబ్దము యొక్క ప్రథమైక వచనాంతము విసర్గమును సకారముగ
మార్చగా, మనస్ - అగును ఇట్లే - శిరః = శిరస్, సదః = సదస్ -
అని మార్చవలెను మనసు - మనస్ - అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్యము
67 వే బ్రాతిపదిక మగును 68 వే ఉగాగమమును ద్విత్వమును దుది హల్లున
కగుచుండగా నిత్యముగ బ్రాప్తించు ద్విత్వము విభాషనగునని యీ నూత్ర
మునః జెప్పబడెను కాన ఉగాగమ ద్విత్వములతో, నొక్క ఉగాగమము
మాత్రమేయయి, ద్విత్వము కాని వక్షమున - మనస్ + ఉ = మనసు అగును
48 వే - మనసు + పు 44 వే - పు వర్ణకము లోపించి, మనసు - అను
ప్రథమైక వచన మేర్పడును మనస్సు - ద్విత్వము విభాషనగుటచే, ఉగాగమ
ద్విత్వములు రెండును గలుగగా, మనస్ + ఉ = మనస్సు - అగును
48 వే - మనస్సు + పు 44 వే మనస్సు - అను రూపము సిద్ధించును వక్ష
మున - మనస్ ఇట్లే శిరస్, సదస్, అను ప్రథమైక వచనాంత తుల్య ప్రాతి
పదికముల నుండి, శిరసు, శిరస్సు, సదసు, సదస్సు-అను రూపము లేర్పడును
80 వే - తుది సకారములు లోపించినచో మనస్ = మన, శిరస్ = శిర, సదస్ =
సద - అని నిల్చును 39 వే - మనము, శిరము, సదము - అను రూపములు
సిద్ధించును

విశే - (1) కొందఱు, మనస్, శిరస్, సదస్ అను సంస్కృత ప్రాతి
పదికములనే గ్రహింపవలె నందుడు కాని యది సరికాదు చూ 80 (11) ఇందలి
విభాష ప్రాప్త భాష

ద్యు హృచ్చబ్దంబులకు దివి హృది యగు. 84

దివి, దివులు, హృది, హృదులు.

వ్యా దివ్ - అను శబ్దమునకు, దివి యనియు, హృద్ - అను శబ్దము
నకు, హృది యనియు నాదేశములగునని యీనిపాతమున కర్థము ద్యౌః,
హృత్తు - అను రూపము లేర్పడుచుండగా నివి నివర్తించబడెను దివ్ - అను
శబ్దము సమాసమున ద్యు శబ్దముగ మాటును దివ్ హృద్ + శబ్ద = ద్యుహృ

చృష్టిము నిపాతము = చూ 51 వ్యాఖ్య దివి - ప్రాతి పదికము దివి - అనుక్త న్యాయమున సు ప్రత్యయము చేరి, దివి + సు - అగును 44 చే - సు లోపించి దివి అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును దివులు - దివి - ప్రాతి పదికము 12 చే - దివి + లు 45 చే - దివులు అగును ఇట్లే, హృది + సు = హృది, హృది + లు = హృదులు - అని ప్రక్రియ నరయపఠెను విశే - హృది (ఉ హ 3.81)

శ్రీలింగంబులెల్ల స్వస్వనియతంబులగు శ్రీప్రత్యయంబులం - గూడి యిందుఁ బ్రవర్తిల్లు. 85

నామము	శ్రీ ప్రత్యయాంతము	తత్సమము
కర్తృ	కర్త్రీ	కర్త్రీ
జనయితృ	జనయిత్రీ	జనయిత్రీ
భాగ్యశాలిన్	భాగ్యశాలిసీ	భాగ్యశాలిని
బుద్ధిశాలిన్	బుద్ధిశాలిసీ	బుద్ధిశాలిని
మతిమత్	మతిమతీ	మతిమతి
గుణవత్	గుణవతీ	గుణవతి
విద్యస్	విదుషీ	విదుషి
వనజముఖ	వనజముఖీ	వనజముఖి
	వనజముఖా	వనజముఖ
మీన నేత్ర	మీన నేత్రా	మీన నేత్ర

అంగాదులకుఁ దప్ప సంయోగోపదంబులకు జీ ప్రత్యయంబు లేమింజేసి, మీననేత్ర, పద్మనేత్ర - ఇత్యాదు లసాదువులు

వ్యా శ్రీ లింగ శబ్దము లన్నియుఁ దమకు నియతమములైన యా యా శ్రీ ప్రత్యయములను గూడి తెనుఁగున వ్యవహరింపఁబడును కర్త్రీ - కర్తృ ప్రాతిపదికము - కర్తృ శబ్దముపై జీప్ అను శ్రీ ప్రత్యయము చేరి, కర్త్రీ - అను శ్రీ ప్రత్యయాంత మేర్పడును (శ్రీ ప్రత్యయాంతస్యతు నామత్వమ్-అమ) 54 చే - కర్త్రీ - అనుక్త న్యాయమున సుప్రత్యయము నిల్చును కర్త్రీ + సు 44 చే సు లోపించి కర్త్రీ - అను ప్రథమైక వచన మేర్పడును ఇట్లే, జనయిత్రీ, భాగ్యశాలిసీ, బుద్ధిశాలిసీ, మతిమతీ, గుణవతీ, విదుషీ (విద్యస్ + జీప్ = విదుషి + జీప్ = విదుషి) వనజముఖీ (వనజముఖ + జీప్ = వనజముఖి + జీప్ = వనజముఖి) నుండి, జనయిత్రీ, భాగ్యశాలిని, బుద్ధిశాలిని, మతిమతి, గుణవతి, విదుషి, వనజముఖి, మీననేత్ర

ముఖి అను రూపము లేర్పడును వనజముఖా - అను శ్రీ ప్రత్యయంతమును గలదు (వనజముఖ + టాప్) వనజముఖా - ప్రాతిపదికము 54 చే - వనజముఖ 39 చే - వనజముఖ + ము 57 చే - మువర్ణకము లోపించి వనజముఖ - అను రూప మేర్పడును ఇచ్చే మీన నేత్రా - అను శ్రీ ప్రత్యయంతము నుండి మీన నేత్ర అను రూపమును సాధించుకొనవలయును మీననేత్ర అను నది సంయోగ ముపధగా గల శబ్దము ఉపధ = తుది వర్ణమునకు ముందు వర్ణము సంయోగము = అచ్చులతో వ్యవధానము (ఎదము) లేని హల్లుల (= పొల్లు హల్లుల) కూడిక (అక్షిరవ్యవహితాహలః సంయోగ సంజ్ఞాః స్యుః - నీ కౌ) త్ర - అనుచో (కీ + ర్ + అ) తకారరేపద్యయము (= త్కర్) - ఉపధ (ద్యయోరసి సంయోగ సంజ్ఞా లత్యలే - బాలమ) కాన, మీన నేత్ర శబ్దము సంయోగ ముపధగా గల శబ్దమయినది అంగాదులకుఁదప్ప సంయోగ ముపధగా గల పానికి జీ ప్రత్యయము లేదు జీ = ఈ, అంగ శబ్దము సంస్కృతమున అజ్గ అని వర్గ వేంపముతో వ్రాయఁబడును కాన నది సంయోగోపధమగును (అజ్గీ + అ) అంగాదులలో నేత్ర శబ్దము లేదుగనుక ఈ నేత్ర శబ్దమునకు జీప్ (= జీ) అను శ్రీ ప్రత్యయము రాదు టాప్ - అను శ్రీ ప్రత్యయము మాత్రమే యగును కాన, మీన నేత్రా, వద్మ నేత్రా అను శ్రీ ప్రత్యయంతములు మాత్రమే సంస్కృతమున నేర్పడును వీని నుండి మీన నేత్ర, వద్మ నేత్ర - అను శబ్దములు సిద్ధించును సంస్కృత లక్షణముచే - మీన నేత్రీ, వద్మనేత్రీ యను శ్రీ ప్రత్యయంతము లుండవు గనుక, మీన నేత్రీ వద్మ నేత్రీ మొదలగు తత్సమము లసాదువులు

విశే - (1) నానీకోద రౌష్ట ఇజ్ఞా దన్త కర్ణ శృక్లాచ్చ - అను పాణి నీయముచే సంయోగోపధలతో - ఓష్ఠాదులకు జీప్ ప్రత్యయమగును అంగాదు లకును జీప్ ప్రత్యయమగునని పుత్రివాక్యము కానియందు నేత్ర శబ్దములేదు కాన మీననేత్రీ, వద్మనేత్రీ - అపాణిసీయములగును (11) పుత్రివాక్యమే సమ్మతముకాదని భద్దోజీ దీక్షితులు "అత్రపుత్రిః - అంగగాత్ర కంఠేభ్యో వక్తవ్యమ్ చకారేణ సంగ్రహ్యమితికేచిత్ బాష్యా ద్యనుక్తత్వా ద ప్రమాణమ్ - ఇతి ప్రామాణికాః" (నీ కౌ) పుత్రి వాక్యము నూరికి సమ్మతమే కావుననే, ఓష్ఠాదుల కనక, అంగాదుల కనుట

పారపరీలన - కొన్ని ప్రతులలో జీ ప్రత్యయమనియుఁ గొన్నింటి జీప్రత్యయమనియుఁ ప్రవరణలు కనఁబడును. ఇవి సరికావు జీ ప్రత్యయము - అను ప్రథమ ముద్రణ ప్రారంభ గ్రాహ్యము. (వ్యా సం స) జీప్ - అను ప్రవరణ తప్పు

మహాతీతరంబులగు శ్రీలింగంబుల విశేషణంబులకుఁ

గ్రీ బత్వంబు విభాషనగు. 86

పద్మలత మనోహరి, పద్మలత మనోహరిణి హృద్యంబగు విద్య, హృద్యయగు విద్య మొదవులలోఁ గపిల వరిష్ఠంబు, కపిల పరిష్ఠ

వ్యా శ్రీవాచకములుకాని, శ్రీలింగ శబ్దముల విశేషణములకుఁ గ్రీబత్వము విభాషనగును మహాతీవాచకములు = శ్రీవాచకములు శ్రీలను బోధించు శబ్దములు క్రీబత్వము = నవుంసకత్వము, నవుంసకలింగ ధర్మము ఉదా॥ (1) పద్మలత మనోహరి ఇది లతాశబ్దము శ్రీలింగమే కాని శ్రీవాచకము కాదు కావున దీని విశేషణమునకుఁ గ్రీ బత్వము కలిగినచో, పద్మలతమనోహరి - అగును లత - శ్రీలింగము మనోహరి - అను విశేషణము క్రీబము క్రీబత్వము రాని పక్షమున, పద్మలత మనోహరిణి - అగును లత - శ్రీలింగము మనోహరిణి - శ్రీలింగ విశేషణము (మనోహరిన్ + జీప్ = మనోహరిణి మనోహరిణి . 85 నూ) (2) హృద్యంబగు విద్య విద్య - శ్రీలింగము, శ్రీవాచకము కాదు కాన దీని విశేషణమునకుఁ గ్రీ బత్వము కలిగినచో హృద్యంబగు విద్య - అగును హృద్యంబు-క్రీబవిశేషణము క్రీబత్వము కాని పక్షమున, హృద్యయగు విద్య - అగును విద్య-శ్రీలింగము, హృద్య-శ్రీలింగ విశేషణము (3) మొదవులలోఁ గపిల వరిష్ఠంబు కపిల-శ్రీలింగము శ్రీవాచకముకాదు కాన, వరిష్ఠంబు-అని క్రీబ విశేషణమయినది క్రీబత్వము కానిచో-కపిల వరిష్ఠ - అని యగును కపిల - శ్రీలింగము వరిష్ఠ - శ్రీలింగ విశేషణము

విశే - (1) కారక 19 చే - విశేష్యమున కగు లింగవిభక్తి వచనముల విశేషణమున కగును కనుక శ్రీవాచకములు కాని శ్రీలింగముల విశేషణములకుఁ గ్రీబతుల్యత విభాషనగునని యిట్ల సూత్రంపబడెను మనోహరి, మనోహరిణి హృద్యా, వరిష్ఠా, అనునవి 54 చే - మనోహరి, మనోహరిణి, హృద్య వరిష్ఠ - అని యగును మనోహరి, మనోహరిణి - అను వానిపై 'సు' ప్రత్యయము చేరి 44 చే - లోపించును హృద్య, వరిష్ఠ - అను వానిపై 39 చే - మువర్ణకము చేరి 57 చే - లోపించును హృద్య, వరిష్ఠ, అనువానికి, 39 చే - మువర్ణకము చేరి, హృద్యము, వరిష్ఠము-అను రూపములేర్పడును (11) మొదవలలో నెల్లఁ గపిల మొదవు వరిష్ఠంబు - (అ మ 3-19) అను ప్రయోగము లెఱ్ఱనుకూలముగ మార్చి యుదాహరింపఁబడినది

పదసార్థకము - మహాతరంబులగు - అనుటచే మహాతీవాచకములగు శ్రీలింగముల విశేషణములకుఁ గ్రీబత్వ మీ నూత్రముచే నీద్దించదు ఉదా॥ కాంతమనోహరిణి కాంతాశబ్దము శ్రీలింగము, మహాతీ (శ్రీ) వాచకము కాన దీని విశేషణమునకుఁ గ్రీబత్వము కాదు

భవచ్చత్రాదుల కిందుఁ బ్రయోగంబు లేదు. 87

భవదాదులగు హలంత సర్వనామంబులకును, శతృరేపాంతాదులకును దెనుఁగు భాషయందు వ్యవహారంబు లేదని యర్థము. సమాసంబులం దొలుతం గదిసి యిందుం బ్రయుక్తంబులగు భవద్గణంబులు, త్వదాశ్రయము, మత్పుణ్యము, లసద్రూపము, భవిష్యత్కాలము, దూర్వహము ఇత్యాదులెఱుంగునది

ఇది తత్సమ పరిచ్ఛేదము

వ్యా భవత్-మొదలగు హలంత సర్వనామములకు, శతృ ప్రత్యయాంతములు మొదలగువానికిఁ దత్సమరూపమునఁ బ్రయోగములేదని యర్థము భవత్ + శతృ + అది = భవచ్చత్రాది అదిపదముచే రేపాంతములు మొదలగు వానికిఁ దత్సమ రూపమునఁ బ్రవేశములేదని సూరి వివరణమును బట్టి స్పష్టము భవత్, త్వత్, మత్ - అనునవి హలంత సర్వనామములు లసత్, భవిష్యత్ - అనునవి శత్రంతములు దూర్ - రేపాంతము వీనికి 68 చే ఉగాగమ ద్విత్యములు ప్రాప్తించుచుండఁగాఁ దత్సమ రూపమున వీనికిఁ బ్రవేశము లేదని యిట నిషేధింపఁబడెను ఇవి సమాస పూర్వావయవములై యుండి తెనుఁగునఁ బ్రయోగింపఁబడును ఉదా॥ భవద్గణంబులు, త్వదాశ్రయము, మత్పుణ్యము, లసద్రూపము, (ఓపురున్న రూపము) భవిష్యత్కాలము, (రానున్నకాలము) దూర్వహము ఇట్టివి సమాసములలోఁ బూర్వావయవములయి యుండి తెనుఁగున వాడఁబడును

విశే - భవద్గణ, త్వదాశ్రయ, మత్పుణ్య, లసద్రూప, భవిష్యత్కాల, దూర్వహ - అను నీద్దసమాసములనుండి, భవద్గణంబులు, త్వదాశ్రయము, మత్పుణ్యము, లసద్రూపము, భవిష్యత్కాలము, దూర్వహము ననురూపములను సాధించుకొనవలెను

ఇది ఘంటాపథము

ఆచ్చిక పరిచ్ఛేదము

సంస్కృత సమేతరంబయిన యీ ఖాష

యచ్చ యనంబడు. 1

స్పష్టము

వ్యా సంస్కృతసమము కంటె భిన్నమయిన యీ చెప్పబోవు ఖాష
యచ్చ యనంబడును ఆచ్చికమనియు, నచ్చతెనుగనియు నీ ఖాషను వ్యవహ
రింతురు సంస్కృత సమము మున్నగు భేదములు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమున సోదా
హరణముగఁ దెలుపఁబడినవి కాన స్పష్టమని నూరి తెలిపెను సంస్కృత
సమేతరమయిన ఖాష (1) ప్రాకృతసమము — అగ్నిః-అగ్ని-అగ్ని మొ॥
(సంజ్ఞా 19) (2) సంస్కృత భవము — అకాశః-అకసము మొ॥ (సంజ్ఞా
20) (3) ప్రాకృతభవము — అక్షరః - ఇంగాలో-ఇంగలము మొ॥ (సంజ్ఞా
20) (4) దేశ్యము — ఊరు, పేరు, మొ॥ (సంజ్ఞా 21)

ఆచ్చికశబ్దంబు లెల్లం దఱుచుగ స్త్రీసమంబులు,

గ్లీ ఖ సమంబులయి యుండు. 2

స్త్రీసమత్వాతిదేశంబుచేఁ బ్రథమైకవచన లోపాదికంబును,
గ్లీ ఖసమత్వాతిదేశంబుచే మువర్ణకంబు నగునని యెఱుంగునది అన్న,
మిన్న, అద్ద, గద్ద, జాణ, గాణ, ఓడ, గోడ ఇత్యాదులు స్త్రీసమం
బులు. బియ్యము, నెయ్యము, అల్లము, మొల్లము, సున్నము, నన్నము,
ఇత్యాదులు గ్లీ ఖసమంబులు. తఱుచుగ ననుటచేఁ బుంలింగ తుల్యం
బులుం గొండొక కలవని తాత్పర్యము క్రొమరుఁడు, చందురుఁడు,
జముఁడు, కందుఁడు— ఇత్యాదులు

వ్యా అచ్చతెనుగు శబ్దములన్నియుఁ దఱుచుగా స్త్రీసమములు, గ్లీ ఖసమ
ములు నగును (1) స్త్రీసమత్వము నతిదేశించుటచేఁ బ్రథమైకవచన లోపము

మొదలగునవి యగును అతిదేశము=ఓక వస్తువుయొక్క ధర్మమును వేరొక వస్తువుపై నారోపించుట శ్రీసమత్వము=శ్రీలింగసమత్వము శ్రీలింగ శబ్దములు సంస్కృత సమము లగునప్పుడు ప్రథమైకవచనము లోపించును ఉదా॥ రమ, లక్ష్మి - మొ॥ ఈ శ్రీలింగ శబ్దధర్మము కొన్ని యచ్చతెనుఁగు శబ్దములపై నారోపింపఁబడినది అట్టి శబ్దములకుఁ బ్రథమైకవచనము లోపించును ఉదా॥ అన్న, మిన్న అద్ద, గద్ద, జాణ, గాణ, ఓడ, గోడ మొ॥ పీనిని శ్రీసమము లందురు శ్రీలింగ శబ్దములకుఁ బ్రథమైకవచనము లోపించునట్లు, పీనికిని బ్రథమైకవచనము లోపించుటచే నివి శ్రీసమములయినవి కాఁగాఁ బ్రథమైక వచనములు లోపించిన యచ్చ తెనుఁగు శబ్దములు శ్రీసమములని తాత్పర్యము (2) క్లిబసమత్వము నతిదేశించుటచే మువర్ణక మగును క్లిబము=నపుంసకము నపుంసకలింగములగు శబ్దములు సంస్కృత సమములగునప్పుడవి ప్రథమైక వచనమున “ము” ప్రత్యయముతోఁ గూడుకొని యుండును ఉదా॥ కశత్రము, అవత్యము మొ॥ ఈ నపుంసకలింగ ధర్మము కొన్ని యచ్చతెనుఁగు శబ్దము లపై నారోపింపఁ బడినది అట్టి శబ్దములు ప్రథమైకవచనమున మువర్ణకముతోఁ గూడుకొని యుండును ఉదా॥ బియ్యము, నెయ్యము అల్లము, మొల్లము, సున్నము, సన్నము మొ॥ పీనిని క్లిబసమము లందురు క్లిబములు, (=నపుంసక లింగములు) ప్రథమైకవచనమున మువర్ణకముతోఁ గూడుకొని యుండును కావునఁ బ్రథమైకవచనమున మువర్ణకముతోఁ గూడికొనియుండు నచ్చతెనుఁగు శబ్దములు క్లిబసమములని తాత్పర్యము (3) తఱుచుగ ననుటచేఁ బులింగ తుల్యములు నరుదుగాఁగలవు పులింగ శబ్దములు సంస్కృత సమములగు నప్పుడు వానికిఁ బ్రథమైక వచనమున దుష్పర్ణకమగును ఉదా॥ రాముఁడు మొ॥ కావున బ్రథమైకవచనమున దుష్పర్ణకముతోఁ గూడుకొనిన యచ్చతెనుఁగు శబ్దములు పులింగ తుల్యము లనఁబడును ఉదా॥ కొమరుఁడు, చందురుఁడు, జముఁడు, కందుఁడు - మొ॥

పీని ప్రక్రియ - అమహత్తులగు, జాణ, గాణ, మిన్న, అద్ద, గద్ద, ఓడ, గోడ, శబ్దములకు, తత్సమ 39 చే - మువర్ణకము చేరును ఈ సూత్రమున శ్రీసమత్వము నతిదేశించుటచే, తత్సమ 57 చే - మువర్ణకము లోపించును మహత్తులగు అన్న, జాణ, గాణ శబ్దములకు కనుక్తప్రత్యయమున ‘సు’ ప్రత్యయము చేర్చును తత్సమ 57చే - ‘సు’ లోపించును బియ్య, నెయ్య, అల్ల, మొల్ల, సున్న - సన్న - అనువానికిఁ గ్లిబసమత్వాతిదేశముచేఁ దత్సమ 39చే - మువర్ణకము చేర్చును. బియ్యము - ఇత్యాది శ్రీసమములకెల్ల, తత్సమ 57 చేతనే ప్రథమైక వచన లోపము

విశే - శ్రీ సమములకందెఁ గ్లిబసమములు, వానికందెఁ బుంలింగ తుల్యములు తక్కువ సంఖ్యలో నుండును కావుననే 8-6-4 చొప్పున చూడవలసిన ఐములు చూపఁబడెను ఇట్లు బావించుటకు "ఆచ్యుతా బహవః శ్రీసమాః కేచన క్లిబసమాః" (సూత్రం) అను సూత్రమారము ఈ వద్దతి తక్కిన చోట్ల ననుసరింపఁబడలేదు చూ సంధి 2, తత్సమ 43, సమాస 5 అన్న-మిన్న మున్నగు వానికిఁ బదత్య నీడ్చికై ప్రత్యయములు చేర్చి లోపము చెప్పఁబయ్యవశ్యకము ప్రత్యయము లోపించినను బదత్యమునకు భంగమురాదు "ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణమ్" (పాణి)

పారపరిశీలన - శ్రీ సమంబులుం గ్లిబసమంబు లయియుండు - అని ప్రథమ ముద్రణము ఇది కారక 30 సూత్రమునకు విరుద్ధముగ నుండుటచే శ్రీసమంబులుం గ్లిబసమంబులు నయియుండు-అను పారము కల్పింపఁబడెను ఈ సవరణము సరికాదు శ్రీసమంబులు గ్లిబసమంబు లయియుండు - నూరి పారమనఁదగును నున్న ప్రథమ ముద్రణమునఁ దప్పవడినది ఇట్ల గనఁదద వాదేశము సూరికి సమ్మతమే చూ సంధి 14 విశే

బల్లి దాదులు సంస్కృత తుల్యంబులు. 3

మహాత్వంబున వీని కుత్వడుజ్ఞాదులు నమహాత్వంబున మువర్ణ కాదులును, శ్రీత్వంబునం దాలు శబ్దము తోడ సమానంబు నుం గలుగునని యెఱుంగునది బల్లిదుఁడు, బల్లిదము, బల్లిదురాలు బల్లిద, అక్కజ, కావల, బెట్టిద, బడిద మిసిమింత, మొక్కల ఇత్యాదులు బల్లిదాదులు

వ్యా బల్లిద - మొదలగు శబ్దములు సంస్కృత తుల్యములు అనఁగా నివి మహాత్తులగునపుడు వీని కుత్వడుజ్ఞాలు మొదలగునవి కలుగును అమహాత్తులగు నపుడు మువర్ణకము మొదలగునవి కలుగును శ్రీవాచకము లగునపు డాలుశబ్దముతో సమాసమగును మహాత్వమున - బల్లిద-ప్రాతిపదికము 2చే - బుంలింగ తుల్యమగును గనుక తత్సమ 21చే - బల్లిదు తత్సమ 22 చే-బల్లిదు + డుజ్, తత్సమ 19 చే - బల్లిదుఁడు బల్లిదుండు అమహాత్వమున - బల్లిద ప్రాతిపదికము తత్సమ 39 చే - బల్లిదము శ్రీత్వమున బల్లిద + ఆలు సంస్కృత తుల్యము గనుక సంధి 31 చే - బల్లిదుర్ + ఆలు=బల్లిదురాలు ఇట్లే, అక్కజాఁడు, అక్కజము అక్కజారాలు మొ॥

విశే - (1) సంస్కృతమునఁ గొన్ని శబ్దముల లింగము, విశేష్యాదీన

మయియుండును అట్టి వానిని విశేష్యనిష్ఠుము లందురు (నిష్ఠు = అదీనే" శబ్దస్తో) బల్లి దాదు లట్టివి సుందరః పురుషః సుందరమ్ - ముఖమ్ సుందరీ. రమణీ ఇట సుందర శబ్దము విశేష్య నిష్ఠుము బల్లిదుఁడు మల్లుఁడు, బల్లిదము వృషభము, బల్లిదురాలు తాటక. అనుచో, బల్లిశబ్దము సంస్కృత తుల్యమయినది. అనఁగా విశేష్య నిష్ఠుముల వంటిదైనదని తాత్పర్యము (11) తత్సమ 56, 58 నూత్రము లందలి విశేష విధులు బల్లిదాదులకు వర్తింపవు సామాన్యతినేకే విశేషా నతిదేశః - పరిభా

మహత్తులగు మగాదులకుం గయిరాదులకును

దుఱ్ఱుగు నుత్పంబు గాదు. 4

మగఁడు, మనుమఁడు, కయిరఁడు, కత్తకఁడు మగ, మనుమ, రాయ, పాప, వ్రే, తే, ఈ, కాప్రత్యయాంతములు ఇత్యాదులు మగాదులు కయిర, కత్తక, జన్న, నీల ఇత్యాదులు కయిరాదులు

వ్యా మహద్వాచకము లయిన మగ - మొదలగు శబ్దములకు, కయిర మొదలగు నమహద్వాచకములకు, దుఱ్ఱర్థకమగును, ఉత్పము కాదు 1) మగాదులు మగఁడు - మగ - ప్రాతిపదికము 2 చే బుంలింగ తుల్యమగుటచే తీసికొనదత్సమ 21 చే, ఉత్పము తత్సమ 22 చే - దుఱ్ఱ ప్రాప్తిండుచుండగా ఉత్పము కాదనియు, దుఱ్ఱ మాత్రమే యగుననియు నీ నూత్రము నియమించు చున్నది కాన దుఱ్ఱ వచ్చి మగ+దుఱ్ఱ తత్సమ 19 చే - మగఁడు, మగండు అనునవి యేర్పడును ఇట్లే, మనుమ+దుఱ్ఱ = మనుమఁడు, మనుమండు, రాయ+దుఱ్ఱ = రాయఁడు, రాయండు పాప+దుఱ్ఱ = పాపఁడు పాపండు. అను రూపము లేర్పడును వ్రే - తే, శబ్దములకు తత్సమ 22 చే - దుఱ్ఱుగును వ్రే+దుఱ్ఱ = వ్రేఁడు, తే+దుఱ్ఱ = తేఁడు సంజ్ఞా 15 చే - నిట సాధ్య పూర్ణము లేదు ఈ కాప్రత్యయాంతములు - అనుచో ఈ+కా+ఆ - అని సంధితో 'అ' కారము గలదని గుర్తింపవలెను "ఈ" ప్రత్యయాంతమునకు తద్ధిత 15 వే. అటమటి - ప్రాతిపదికమగును (అటమటము+ఈ=అటమట+ ఈ అటమటి) ఆచ్చిక 2 చే - ఇది పుంలింగ తుల్యమగును గావున, తత్సమ 22 చే - దుఱ్ఱ అటమటి+దుఱ్ఱ తత్సమ 19 చే - అటమటిఁడు సంజ్ఞా 15 చే - నిందునున్న రాదు కాప్రత్యయాంతమునకు - తద్ధిత 11 చే - అటకా - ప్రాతిపదికము ఆచ్చిక 2 చే - నిది పుంలింగ తుల్యముగాన, తత్సమ 22 చే దుఱ్ఱ అటకా+దుఱ్ఱ తత్సమ 19 చే అటకాఁడు సంజ్ఞా 15 చే -

నిండునున్న కాదు ఆ ప్రత్యయాంతమునకు వగలా - తద్ధిత 23 చేఁబ్రాతి వదికమగును (వగలు+ఆ = వగలా) అచ్చిక 2 చే నిది పుంలింగతుల్యము గనుక, తత్సమ 22 చే - వగలా+దుజ్ తత్సమ 19 చే వగలాడు, సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్య పూర్ణము లేదు (2) కయిరాదులు కయిరడు - కయిర - ప్రాతివదికము ఈ 4 చే - కయిర+దుజ్ తత్సమ 19 చే-కయిరడు, కయిరందు ఇట్లే, కత్తశ+దుజ్ = కత్తశడు, కత్తశందు, జన్న+దుజ్ = జన్నడు, జన్నందు సీల + దుజ్ = సీలడు, సీలందు కయిరడు - మున్నగునవి యశ్య విశేషములు ఇవి యమ హత్తులుగాన వీనికిఁ దత్సమ 22 చే - దుజ్జు రాదు కనుక నీ సూత్రము చేతనే దుజ్జగును

విశే - ప్రే - జే - ఈ - కా - ఆ ప్రత్యయాంతములకుఁ బుంలింగ తుల్య త్యాదిదేశముచేఁ దత్సమ 22 వలననే - దుజ్జగును ప్రేడు మున్నగు రూపములు సిద్ధించును ఇవి అదంతములు కావు గావునఁ దత్సమ 21 చే - ఉత్వప్రాప్తియే లేదు కనుక వీనిని మగాదులలోఁ జేర్చి ఉత్వనిషేధము చెప్పట యనావశ్యకమని కొందఱు నెలవిత్తురు ఈ పక్షమునఁ గయిరాదుల కుత్వ నిషేధము చెప్పటయు ననావశ్యకమే యగును కయిరాదు లమహత్తులుగాన వీనికిఁ దత్సమ 21 చే - ఉత్వము రాదు కాని యిటు విశేషము లేకపోలేదు తత్సమ 21 చే - ఉత్వము ప్రాప్తించుచు నీ 4 చే - ఉత్వము నిషేధింపఁబడిన శబ్దము లనుదంతములనియు, ననుదంతములకు నిగాగమము నిత్యమనియు సూరి తత్సమ 24 సూత్రమున నిర్దేశించెను ప్రే - మొదలగు వానికిని, గయిరాదులకు, ఉత్వప్రాప్తియే లేదు కనుక నిది ఉత్వ ప్రాప్తిలేని వానికిని దత్సమ 24 చే, నిగాగమ మగుననుటతోఁ బర్యవసించును “అత్రామహత్తుః ఉత్వనిషేధో నిన్యాగమ ప్రాప్తౌ పర్యవస్యతి తేన, పనమొక్క-నిన్ కైరనిచేత- నితిరూపం నిధ్యతి - అని యహోబల వండితుఁడు వివరించి యున్నాడు ఏకాదులలోఁ జేడు శబ్దము నుదాహరించుట యిట్టి యాశయముతోనే కావలెను చింతామణిలోని యేకాది గణమే బాల వ్యాకరణమున మగాది గణముగ గ్రహింపఁ బడెను కావున సూరి యహోబల వండితీయానుసారముగ నిచ్చటఁ బ్రక్రియ నడపెనని తెలియవలెను మగాదుల కుత్వనిషేధము, ప్రే - మొదలగు వానికి నిగామ మనిత్యత, కయిరాదులకు నిగాగమనిత్యత, దుజ్జుచేరుట, యీ సూత్రమునకు ఫలితములు

పగతాదుల బహువచన లకారంబునకు రేఫంబగు. 8

పగతురు, అల్లురు, నెయ్యురు, బలియురు; మార్తురు.

వ్యా పగత - మున్నగు శబ్దముల బహువచన లకారమునకు రేఫమగును

వగతురు - వగత - ప్రాతిపదికము 2 చేఁ బులింగ తుల్యత తత్సమ 21చే.
 వగతు, తత్సమ 12 చే - వగతు+లు=ల్+ఉ ఈ 5 చే - వగతుర్+ఉ=
 వగతురు ఇట్లే, అల్ల+లు=అల్లురు, నెయ్య+లు=నెయ్యురు బలియ+రు=
 బలియురు మార్త+లు=మార్తురు (నిత్యబహువచనాంతము)

విశే - వగత+ఆది = వగతాది వగత - అనుదానిని బట్టి తక్కిన
 వియు అదంతము లనుట స్పష్టము వగతు+లను=వగతురను తత్సమ 31చే-
 లదాగమ 'ల' వర్ణము వితక్తి యగును గావున నిట లదాగమ లకారమునకు
 రేఫము కలిగెను

కొన్ని డుమంతంబుల బహువచన లకారంబునకు రేఫంబును
 దానికి ముందు పూర్ణబిందు పూర్వక డకారంబు నగు. 6

గండండు, మిండండు - ఇత్యాదులు

వ్యా కొన్ని డుమంతముల బహువచన లకారమునకు రేఫమును,
 నారేఫమునకు ముందు నిండునున్నతోఁ గూడిన డకారమును (ండ్) నగును
 డుమంతము=డుజ్వర్ణకమునకుఁ బ్రకృతి యయినది డుమంతం బనంబడు,
 (తత్సమ 20) పూర్ణబిందు పూర్వక డకారము=ండ్ - అనునది గండండు -
 గండ - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - గండ+లు (=ల్+ఉ) లకారము
 నకు రేఫము కలిగి - గండ+ల్+ఉ రేఫమునకు ముందు 'ండ్' వచ్చి -
 గండండ్+ల్+ఉ = గండండు - అగును ఇట్లే, మిండ+లు=మిండండు

విశే - (1) ఇట ఖండము నిల్చినను 15 చే - ఎట్లును బూర్ణమగును
 గాన బూర్ణశబ్దము వ్యర్థమై 6, 7, 11 సూత్రములతోఁ బూర్ణములు నిల్చి
 ప్రక్రియ చెప్పవలె ననుటతోఁ బర్యవసించును (11) గండ+లను=గండండును
 (తత్సమ 31)

కా ప్రత్యయంబు మీఁది బహువచన లకారంబునకు లఘు
 లఘు రేఫంబులును, లఘు రేఫంబునకు ముందు
 బిందుపూర్వక డకారంబునగు. 7

విలుకాండు, విలుకాటు, వేటకాండు. వేటకాటు, వేడుక
 కాండు, వేడుకకాటు.

వ్యా కా ప్రత్యయము మీఁది బహువచన లకారమునకు రేఫము, నలఘు
 రేఫమునగును లఘు రేఫమునకు ముందు పూర్ణబిందు పూర్వక డకారము (ండ్)
 నగును అనగా (1) లఘు రేఫము, దానికి ముందు పూర్ణబిందు పూర్వక

దకారము (2) అలము రేపము నగునన్న మాట విలుకాండ్లు, విలుకా - తద్దిత
11 చే - ప్రాతిపదిక మగును తత్సమ 12 చే - విలుకా + లు (=ర్ + ఊ) -
లకారమునకు రేపము కలిగి - విలుకా + ర్ + ఊ - అగును రేపమునకు ముందు
'ండ్' వచ్చి - విలుకాండ్ + ర్ + ఊ = విలుకాండ్లు - అని యేర్పడును - విలు
కాలు - విలుకా - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - విలుకా + లు (=ర్ + ఊ)
ఈ 7 చే - లకారమునకు నలము రేపము కలిగిన, విలుకా + త్ + ఊ =
విలుకాలు - అని యేర్పడును ఇట్లే, వేడుకా + లు = వేడుకాండ్లు, వేడుకాఁలు,
వేడుక కా + లు = వేడుకకాండ్లు వేడుకకాఁలు - అను వానిని సాధించుకొన
వలెను

విశే - (1) బిందుపూర్వక - అని యీ సూత్రమునఁ గలదు అయినను
బూర్ణము నిల్చియే ప్రక్రియ చెప్పుట యుద్దిష్టము మా 6 (11) లకారము
తత్సమ 31 చే - విభక్తి లకారమగును కావున, విలుకా + లను =
విలుకా + ండ్ + ర్ + అ + ను = విలుకాండ్లను - ఇతఁడులు సాధ్యము
అగును

తే ప్రభృతుల బహువచనమునకు ముందు డుజ్జగు. 8

తేఁడులు. తేండ్లు.

వ్యా తే, మొదలగు వాని బహువచనమునకు ముందు, బిందుపూర్వక
డువర్ణమగును తేఁడులు, తేండ్లు - తే - ప్రాతిపదికము తత్సమ, 12 చే -
తే + లు ఈ 8 చే - తే - డుజ్ + లు తత్సమ 19 చే - తేఁడులు సేండ్లు
15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు ఆచ్చిక 12 చే - ఉత్సము లోపించిన వేడుమున,
తేఁడ్ + లు 15 చే - తే + ండ్ + లు = తేండ్లు ఆచ్చిక 12 చే -
ఉత్సము లోపింపనిచో, తేఁడు + లు = తేఁడులు

విశే - ప్రభృతి శబ్దము వ్యర్థమను విమర్శ సరికాదు గిజెగాఁడులు
(మను 1 - 36)

కూఁతు శబ్దము ప్రథమైక వచనంబునకు రువర్ణంబగు. 9

కూఁతురు, కూఁతులు.

కూఁతురులు, కూఁతుళ్లు, కూఁతురి నిత్యాది రూపంబులు
గ్రామ్యంబులని యెఱుంగునది

వ్యా కూఁతు శబ్దము యొక్క ప్రథమైక వచనమునకు, రువర్ణ మాదా

మగును కూతురు - కూతు ప్రాతిపదికము తత్సమ 48 చే - కూతు + పు
ఈ 9 చే - పు వర్ణకమునకు రు వర్ణ మాదేశమై కూతురు - అను ప్రథమైక
వచన మేర్పడును కూతులు - కూతు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే -
కూతు + లు = కూతులు కూతురులు, కూతుక్కు, కూతురిని - మున్న
గునవి గ్రామ్యములు అనగా లక్షణ విరుద్ధములని యర్థము

విశే - (1) కూతురు - ప్రథమైక వచనము గనుక దీనిపై మరల విధ
క్తులు చేరవు (11) కూతు + పు - అనుబోఁ దత్సమ 57 సూత్రమును
బాధించి యీ 9 చే - రువర్ణ మగును (షష్ఠిస్థానేయోగా-పాణి) కాన కూతు +
రు అనుబోఁ దత్సమ 57 చే - రు లోపము లేదు వివ్రతి షేదేన యద్వాదికం
తద్బాధితమేవ - పరిభా

చెయువు బహువచన లకారంబున కలఘురేఫంబు

విభాషనగు. 10

చెయువులు, చెయువులు, చెయువులును, చెయువులను

వ్యా చెయువు శబ్దము యొక్క బహువచన లకారమున కలఘురేఫము
విభాషనగును చెయువులు - చెయువు - ప్రాతిపదికము, తత్సమ 12 చే -
చెయువు + లు (= ల్ + ఉ) లకారమున కలఘు రేఫమయినట్టా -
చెయువు + ల్ + ఉ = చెయువులు అలఘు రేఫము రానిచో - చెయువు +
లు = చెయువులు చెయువులును - చెయువు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే -
చెయువు + ను తత్సమ 31 చే - చెయువు + లను (= ల్ + అ + ను)
బహువచన లకారమున కలఘు రేఫము వచ్చిన చెయువు + ల్ + అ + ను
= చెయువులును - అగును అలఘు రేఫము కానిచో, చెయువు + లను =
చెయువులను - అగును

విశే - తత్సమ 31 చే-లడాగమము విధ క్తి యగును గావున చెయువు +
లను = చెయువులును - అని లకారమునకు అకారమగును

అల్పాదుల బహువచన లకారంబునకు రేఫంబును

ముందఱి లువర్ణంబునకు బిందువూర్వక

డకారంబునగు. 11

అండు, అండను, ఆలు, చెలియలు, చెల్లెలు, కోడలు,
మఱిదలు. ఇవి యాల్పాదులు.

వ్యా ఆలు - మున్నగు శబ్దముల బహువచన లకారమునకు రేఫమును,
రేఫమునకు, ముందున్న లువర్ణమునకు నిండునున్న వూర్వమందుగల డకార

మును (05) నగును ఆంధ్రు - ఆలు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే
 ఆలు + లు (= 5 + 7) బహువచన లకారమునకు రేఫము కాగా
 ఆలు + 5 + 7 రేఫమునకు ముందున్న లు వర్ణమునకుఁ బూర్ణబిందు
 పూర్వక ధకారము (05) కాగా, ఆండ్ + 5 + 7 = ఆంధ్రు - అని
 యేర్పడును ఆంధ్రను - ఆలు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - ఆలు + ను
 తత్సమ 31 చే - ఆలు + లను (= 5 + అ + ను) ఈ 11 చే. ఆండ్
 + 5 + అ + ను = ఆంధ్రను - అను రూపము సిద్ధించును ఇట్లే, చెలి
 యలు + లను = చెలియండ్ + 5 + అను చెలియంధ్రను - ఇత్యాదులు
 విశే - (1) బిందు పూర్వక - అనుటచే, ఖండమును నిల్వినచో 15 చే.
 ఖండము పూర్ణమగును ఈ ప్రక్రియా గౌరవముతోఁ బనిలేకుండఁ బూర్ణబిందు
 పులతోనే ప్రక్రియ చెప్పట యుద్దిష్టము చూ 6 (11) లకారము లకారము
 తత్సమ 31 చే విభక్తి యగును గావున, ఆలు + లను = ఆండ్ + 5 +
 అ + ను = ఆంధ్రను - అగును

బహువచనము పరంబగునపుడు దలటరల యుత్వంబునకు
 లోపంబు బహుళంబుగానగు. 12

గుండ్లు, గుండులు, గిండ్లు, గిండులు, కాళ్ళు, కాలులు,
 మొనళ్ళు, మొనలులు, గొంట్లు, గొంటులు, తుంట్లు, తుంటులు, గోర్లు,
 గోరులు, సీవిర్లు, సీవిరులు

బహుళ గ్రహణముచే విల్లులు, పిల్లులు, పులు లిత్యాదులందు
 లోపంబు లేదు

తత్సమంబులం గోటి పిప్పలి శబ్దంబుల కి కార్యంబు చూప
 దైదు కోట్లు, కోటులు, పిప్పళ్ళు, పిప్పలులు

వ్యా దలటరల యొక్క ఉత్వమునకు, బహువచనము పరమగునపుడు
 లోపము బహుళముగా నగును దలటరల యొక్క ఉత్వమున కనఁగా -
 లు - టు - రు - అను వానిచోని ఉత్వమున కని యర్థము గుండ్లు, గుండులు -
 గుండు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - గుండు + లు ఈ 12 చే, దు-
 లోని ఉత్వము లోపించిన - గుండ్ + లు = గుండ్లు - అగును లోపించినచో,
 గుండులు - అని యుండును గిండ్లు, గిండులు - గిండి - ప్రాతిపదికము
 తత్సమ 12 చే, గిండి + లు, తత్సమ 45 చే, గిండు + లు ఈ 12 .

గిండ్ + లు = గిండ్లు ఉత్తము లోపింపనిచో - గిండులు కాళ్ళు, కాలులు - కాలు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - కాలు + లు ఈ 12 చే - కార్ + లు 14 చే - కార్ + లు = కాళ్ళ ఉత్త లోపము రానిచో - కాలు + లు = క్రాలులు మొసళ్ళు, మొసలులు - మొసలి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - మొసలి + లు తత్సమ 45 చే - మొసలు + లు ఈ 12 చే - మొసల్ + లు 14 చే - మొసల్ + లు = మొసళ్ళ ఉత్తము లోపింపని యెడల మొసలులు - అని యుండును గొంట్లు, గొంటులు - గొంటు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - గొంటు + లు ఈ 12 చే - గొండ్ + లు = గొంట్లు ఉత్త లోపము రానిచో - గొంటులు తుంట్లు తుంటులు - తుంటి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - తుంటి + లు తత్సమ 45 చే - తుంటు + లు ఈ 12 చే - తుండ్ + లు = తుంట్లు ఉత్తము లోపింపనిచో - తుంటులు గోర్లు, గోరులు - గోరు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - గోరు + లు ఈ 12 చే - గోర్ + లు = గోర్లు ఉత్త లోపము రానిచో - గోరు + లు = గోర్లు సీవిర్లు, సీవిరులు - సీవిరి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - సీవిరి + లు తత్సమ 45 చే - సీవిరు + లు ఈ 12 చే - సీవిర్ + లు = సీవిర్లు ఉత్త లోపము రానిచో - సీవిరులు బహుళమునటచే - విల్లులు, పిల్లులు, మల్లులు మొదలయినచోట్ల ఉత్తమునకు లోపము రాదు ఇది బహుళ ప్రయోజనములతో నవ్రవృత్తి యగును అవ్రవృత్తి = విధించిన కార్యము వ్రవృత్తిం వకపోవుట విల్లు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - విల్లు + లు = విల్లులు పిల్లి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - పిల్లి + లు తత్సమ 45 చే - పిల్లు + లు = పిల్లులు పులి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - పులి + లు తత్సమ 45 చే - పులు + లు = పులులు కోటి, పిప్పలి యను తత్సమములకుత్త లోపము కనబడును కోట్లు - కోటి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - కోటి + లు తత్సమ 45 చే - కోటు + లు "తత్సమంబులం గోటి పిప్పలి శబ్దంబుల కీ కార్యంబు చూపబ్బెడు" అను వివరణ వాక్యముచే, ఉత్తము లోపించిన - కోడ్ + లు = కోట్లు ఉత్త లోపము కానిచో, కోటులు - అగును - పిప్పళ్ళు - పిప్పలి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - పిప్పలి + లు తత్సమ 45 చే - పిప్పలు + లు "తత్సమంబులం గోటి పిప్పలి శబ్దంబుల కీకార్యంబు చూపబ్బెడు" పిప్పల్ + లు 14 చే - పిప్పల్ + లు = పిప్పళ్ళు ఉత్త లోపము కాని వక్షమున, పిప్పలులు - అని యగును

భిశే - (1) డలపరల ఉత్తము సహజముగాని కృతోత్కముగాని

కావచ్చును గుండు - లోనగువానిలోనిది సహజోకారము గిండులు - లోనగువానిలోనిది కృతోత్కము గిండి + లు = గిండులు - తత్సమ 45 (11) ఇందలి లరలలము శబల కువలక్షణములు పేకులు = పేక్కు (పీరిక) ఏలు + లు = ఏర్లు (111) అద్విరుక్తములనకుండుటచే ద్విరుక్తముల ఉత్పమునకును లోపము బహుళముగ నగును గ్రుడ్డు + లు = గ్రుడ్లు, చెట్టు + లు = చెట్లు ఇత్యాది (14) కోట్లు (వి పు 3 - 153, వరాహ 10 - 153), ఆరణ్య 2 - 246 శాంతి 2 - 25 (సంశోధిత ముద్రణ)

బహువచనము పరంబగునపు డసంయుక్తంబులయి
యుదంతంబులయిన డలరల కలఘు లకారంబు
బహుళంబుగానగు. 13

త్రాకులు, త్రాడులు, గ్రుమ్మకులు, గుమ్మడులు మొగికులు, మొగిలులు, పిడికికులు, పిడికిలులు, ఊకులు, ఊరులు, పందికులు, పందిరులు

వ్యా అసంయుక్తములయి, ఉదంతములయిన, డలరలకు, బహువచనము పరమగునపు డలఘు లకారము బహుళముగానగును అసంయుక్తములు = వేతొక హల్లయొక్క కూడిక లేనివి ఉదంతములయిన డ ల ర లనగా డులు - రు - అన్నవి త్రాకులు, త్రాడులు - త్రాడు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - త్రాడు + లు ఈ 13 చే - డకారమున కలఘు లకారమయినదో త్రాక్ + ఉ + లు = త్రాకులు అలఘులకారము కానిదో - త్రాడులు గుమ్మకులు, గుమ్మడులు - గుమ్మడి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - గుమ్మడి + లు తత్సమ 45 చే - గుమ్మడు + లు ఈ 13 చే - గుమ్మక్ + ఉ + లు = గుమ్మకులు. డకారమునకు (డ్) శకారము (క్) కానిదో - గుమ్మడులు మొగికులు, మొగిలులు - మొగిలు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - మొగిలు + లు ఈ 13 చే - మొగిక్ + ఉ + లు = మొగికులు అలఘులకారము కానిదో - మొగిలులు. పిడికికులు, పిడికిలులు - పిడికిలి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - పిడికిలి + లు తత్సమ 45 చే - పిడికిలు + లు ఈ 13 చే - పిడికిక్ + ఉ + లు = పిడికికులు అలఘు లకారము కానిదో - పిడికిలులు ఇట్లే దత్సమ 46 చే - ఉపోత్తమేత్సమున కుత్సము రావలసియుండగా దత్సమ 47 చే - ఉపోత్తమేత్సమున కుత్సము రాదు ఊకులు, ఊరులు - ఊరు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - ఊరు + లు ఈ 13 చే - ఊక్ + ఉ + లు = ఊకులు అలఘులకారము కానిదో ఊరులు పందికులు, పందిరులు - పందిరి ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే -

వందిరి + లు తత్సమ 45 చే - వందిరు + లు, ఈ 13 చే - వందిర్ + ఉ + లు =
వందికులు అలము లకారము కానిచో - వందిరులు తత్సమ 46 చే - ఉపోత్త
మేత్వమున కుత్వము ప్రాప్తించుచుండఁగా, తత్సమ 47 నిషేధించును

విశే - (1) త్రాడు - మొగిలు - ఊరు - సహజముగ ఉదంతములు
గుమ్మడులు, పిడికిలులు, వందిరులు - పినిలోనిది కృతోత్కము తత్సమ
45 చే - ఇత్వమున కుత్వ మయ్యెను (11) నాకులు (భా ౪ 108)

పదసార్థకృము - (1) అసంయుక్తంబులయి - అనుటచే గ్రుడ్డులు,
తల్లులు - (తల్లి + లు) మున్నగు ద్విత్వములయెడ నలము లకారములేదు
(11) ఉదంతంబులయిన - అనుటచే ఉదంత భిన్నములగు డ ల ర ల కలము
లకారము లేదు ఉదా॥ గోడ + లు = గోడలు బేల + లు = బేలలు
బార + లు = బారలు

బహువచన శ్లిష్టంబులయి యద్విరుక్తంబులయిన

దకార లకారంబుల కలఘు లకారంబు

నిత్యంబుగ నగు. 14

త్రాళ్ళు, గుమ్మళ్ళు, మొగిళ్ళు, మొసళ్ళు, విళ్ళు, నిళ్ళు

వ్యా బహువచనముతోఁ గూడుకొనినవై, యద్విరుక్తములయిన, దకార
లకారముల కలము లకారము నిత్యముగా నగును త్రాళ్ళు - త్రాడు ప్రాతి
పదికము తత్సమ 12 చే - త్రాడు + లు అచ్చిక 12 చే - త్రాడ్ + లు =
త్రాడ్లు త్రాడు - శబ్ద మద్విరుక్తము దకారము (డ్) లకారముతో, గూడుకొని
యున్నది కావున నీ 14 చే - దకారమున కలఘులకారము నిత్యముగా నగును
త్రాళ్ + లు = త్రాళ్ళు, గుమ్మళ్ళు - గుమ్మడి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే -
గుమ్మడి + లు తత్సమ 45 చే గుమ్మడు + లు అచ్చిక 12 చే -
గుమ్మడ్ + లు = గుమ్మడ్లు ఈ 14 చే - దకారమున కలఘు లకారము
గుమ్మళ్ + లు = గుమ్మళ్ళు ఇట్లే విడి + లు = విడ్లు విళ్ళు నిడి + లు =
నిడ్లు నిళ్ళు - అనువానిని సాధించుకొనవలెను మొగిళ్ళు - మొగిలు - ప్రాతి
పదికము తత్సమ 21 చే - మొగి + లు అచ్చిక 12 చే - మొగిల్ + లు =
మొగిల్లు ఈ 14 చే - మొగిళ్ + లు = మొగిళ్ళు, మొసళ్ళు - మొసలి - ప్రాతి
పదికము తత్సమ 45 చే - మొసలి + లు తత్సమ 45 చే - మొసలు + లు
అచ్చిక 12 చే - మొసల్ + లు - మొసల్లు ఈ 14 చే - మొసళ్ + లు =
మొసళ్ళు

విశే - ఈ సూత్రమున రేఫమేల చేర్చలేదో! యని కొందఱు శంకింతురు ఇది 12 చే నగు త్రాడ్లు, మొగిల్లు-అను నసాదు రూపములను నివారించుటకుద్దేశించిన సూత్రము ఇందు రేఫము చేర్చరాదు చేర్చినచో గోరు+లు=గోళ్ళు-అగును గోడ్లు (12) - అను రూపము లేకుండఁబోవును

పదసార్థక్యము - (1) బహువచన శ్లిష్టంబులయి-అనుటచే 12చే-ఉత్పము లోపించినప్పడే యలఘులకారము నిత్యముగ నగును త్రాడ్లు = త్రాళ్ళు మొ॥ బహువచన శ్లిష్టము కానప్పుడు బహుళముగ నగును త్రాడు+లు = త్రాటలు, త్రాడులు - 13 నూ॥ (11) అద్విరుక్తంబులయిన - అనుటచే - ద్విత్వముల యెడ నలఘులకారము కాదు గ్రుడ్లు + లు = తత్సమ 12 చే - గ్రుడ్లు ఇట నలఘులకారము కాదు వీరియన గ్రుడ్లులోనిది ద్విరుక్త డకారము (111) నిత్యంబుగ - అనుటచే 13 వ సూత్రమునందలి బహుళపద మిట ననువర్తింపదు సమాసపదంబునందు సంయోగంబు పరంబగు నపుడెల్ల చో

ఖండబిందువునకుం బూర్ణంబగు. 15

అనఁటులు, అనంట్లు, వనఁటులు, వనంట్లు, గోఁటులు, గోంట్లు, తేఁటులు తేంట్లు, ఏఁడులు, ఏండ్లు, కాఁడులు, కాండ్లు ఏండ్లు కాండ్లిత్యాదులందు డాకుకాదేశంబు కొందఱు వక్కాణించిరి తెనుఁగున బిందుపూర్వక స్థిరంబు లేమింజేసి యది గ్రాహ్యంబుగాదు.

వ్యా ఏకపదమునందు సంయోగము పరమయినప్పడెల్లచో ఖండ బిందువు నకుఁ బూర్ణబిందువగును సమాసపదంబు=ఏకపదము సంయోగము = రెండ్లు పొల్లు హల్లుల యొక్క కూడిక (మా తత్సమ 85) అనఁటులు, అనంట్లుః అనఁటి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - అనఁటి + లు తత్సమ 45 చే - అనఁటులు ఇటనాచ్చిక 12 చే - ఉత్పలోపము కలిగినచో అనఁడు + లు = అనఁట్లు ఇట సంయోగము పరమయినది కనుక, ఖండమునకుఁ బూర్ణమగును, అనంట్లు, 12 చే ఉత్పము లోపింపనిచో - అనఁటులు ఇట్లే, వనఁటి + లు = వనఁటు + లు వనంట్లు, వనఁటులు - అగును గోఁటులు, గోంట్లుః గోఁటు-ప్రాతిపదికము, తత్సమ 12 చే - గోఁటు + లు = గోఁటులు అచ్చిక 12చే. గోఁడు + లు = గోఁడ్లు సంఖ్య 15 చే దీర్ఘము మీఁద సాధ్యపూర్ణములేదు కాని యిట సూత్రమున "ఎల్లచో" అనుటచే దీర్ఘము మీఁదను సాధ్యపూర్ణమగును కాన, గోఁడ్లు = గోండ్లు - అగును తేఁటులు, తేంట్లు తేఁటి - తత్సమ 12 చే - తేఁటి + లు తత్సమ 45 చే - తేఁటులు అచ్చిక 12చే. తేఁడు + లు = తేఁడ్లు

ఈ 15 చే - తేంట్లు ఎల్లచో - అనుటచే దీర్ఘముమీదను సాధ్యపూర్ణమయినది
 ఏడులు, ఏండ్లు - ఏడు - తత్సమ 12 చే - ఏడు + లు = ఏడులు,
 అచ్చిక 12 చే - ఏడ్ + లు = ఏడ్లు - ఈ 15 చే - ఏండ్లు ఎల్లచో -
 అనుటచే సాధ్యపూర్ణము ఇట్లే కాడు + లు = కాండ్ + లు కాండ్లు -
 కాడు + లు = కాడులు

ఏండ్లు, కాండ్లు మున్నగు వానియందు డకారమునకు శకార మాదేశమగు
 నన్ని కొందలు చెప్పిరి అనఁగా ఏంట్లు, కాంట్లు - అను రూపములగునని కొందలు
 చెప్పిరన్నమాట కాని యిట్టి రూపములు గ్రహింపఁదగినవి కావు ఏలయనఁ
 దెనుగున స్థిరమునకు ముందు బిందువు లేదు శకారము స్థిరముగాన దీనికి
 ముందు బిందు వుండదు కనుక, ఏంట్లు కాంట్లు - మున్నగునవి గ్రాహ్యములు
 కావు, ఏండ్లు కాండ్లు - అనునవే సాదువులు

విశే - (1) రావిపాటి గురుమూర్తిశాస్త్రిగారు తమ వ్యాకరణములో - గుంట్లు,
 కాంట్లు, పెండింట్లు, పెండ్లింట్లు మున్నగు రూపములను సాధించిరి ఇట్టి రూప
 ములు సాదువులు కావని చెప్పటయే సూరి యాశయము (11) అనఁటులు =
 అనట్లు - కాకుండుటకే యీ సూత్రము రచింపఁబడెను అనఁటులు = అనట్లు -
 కావచ్చును

వదస్సార్థక్యము -- (1) సంయోగంబు పరంబగునపుడు - అనుటచే
 సంయోగము వర్తము కానవచ్చు ఖండము నిత్యముగఁ బూర్ణము కాదు ఉదా॥
 అనఁటులు, అనఁటులు (ii) ఎల్లచో - అనుటచే సంజ్ఞా 15 సూత్రమును
 బోధించి సాధ్యపూర్ణము దీర్ఘము మీదను నగును గోంట్లు, ఏండ్లు మొ॥ (iii)
 సమానపదరంబునందు - అనుటచే - అడవిలోఁ ద్రోవ - ఇత్యాదులందు ఖండము
 పూర్ణము కాదు

పారపరిశీలన - సమానపదంబు - అని వ్రథమ ముద్రణము కొన్ని
 ప్రతులలో సమానపదంబు అని ముద్రింపట సరికాదు సమానపదే (పాఠి) =
 సమాన శబ్ద ఏకవర్ణాయః (బాలమ)

జౌపవిభక్తికంబుల లివర్ణ సలలు వర్ణంబులకు
 బహువచనంబు పరంబగునపుడు పూర్ణబిందు
 పూర్వక డువర్ణంబు బహుళంబుగానగు. 16

కొడవలి. కొడవండులు ఉల్లోపంబు కొడవండ్లు పక్షం
 బునం దలములకారంబు కొడవకులు, కొడవళ్లు, కొడవలులు
 రోకలి ప్రభృతులకిట్లు రూపంబు లెఱుంగునది

ఇల్లు ఇండులు, ఇండ్లు, ఇల్లులు ఇట్లు - కల్లు, పల్లు, ముల్లు, వీల్లు శబ్దంబులకు రూపంబులు తెలియునది

మద్య నిమూర్ణకంబులయిన కల్లు, పల్లు శబ్దంబులును, తెల్లు ప్రకృతి శబ్దంబులు ననౌపవిభక్తికంబులగుటం జేసి వాని కికార్యంబు లేదు

వ్యా ఔవ విభక్తికముల యొక్క లి - ల్లు వర్ణములకు బహువచనము పరమగునపుడు పూర్ణబిందు పూర్వక డు వర్ణము (ందు) బహుళముగా నగును నలలు వర్ణము = లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణము లకారము = ల్ దీనితోఁ గూడిన 'లు' వర్ణము అనఁగా, 'ల్లు' వర్ణము (ల్ + లు) పూర్ణబిందు పూర్వక డు వర్ణము = పూర్ణబిందువు ముందు గలిగిన డు వర్ణము = "ందు", ఔవ విభక్తికములు = విభక్తి నిమిత్తకములగు ఇటితి వర్ణములు చేరు శబ్దము లని యిట నర్థము విభక్తి నిమిత్తకములగు ఇటితి వర్ణములే కాక యవి చేరు శబ్దములు గూడ నౌవ విభక్తికములనియే వ్యవహరింపఁబడును. (28 సూ॥) కొడవండులు, కొడవండ్లు - కొడవలి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - కొడవలి + లు ఈ 16 చే - లి వర్ణమునకు 'ందు' ఆదేశమయినచో - కొడవలి + లు = కొడవండు + లు కొడవండులు - అగును 12 చే - ఉత్తము లోపించిన, కొడవండ్ + లు = కొడవండ్లు లోపింపనిచో కొడవండులు కొడవకులు - కొడవలి తత్సమ 12 చే - కొడవలి + లు ఈ ఆచ్యుక 16 చే - 'ందు' ఆదేశము కాని పక్షమున, తత్సమ 45 చే - కొడవలు + ల్లు ఆచ్యుక 13 చే - కొడవకులు కొడవక్కు - కొడవలి తత్సమ 12 చే - కొడవలి + లు తత్సమ 45 చే - కొడవలు + లు ఆచ్యుక 12 చే - కొడవల్ + లు 14 చే - కొడవల్ + లు = కొడవక్కు కొడవలులు - కొడవలి - తత్సమ 12 చే - కొడవలి + లు ఈ 16 చే - 'ందు' ఆదేశము కానిచో, తత్సమ 45 చే - కొడవల్ + లు = కొడవలులు 12 చే - ఉత్త లోపము, 13 చే నలము లకారము కలుగని పక్షమున నీ రూపముండును రోకలి మున్నగువాని కిట్లే రూపములు తెలియవలెను

ఇండులు, ఇండ్లు - ఇల్లు - ప్రాతిపదికము ఇది నల లువర్ణమున కుదో హరణము తత్సమ 12 చే - ఇల్లు + లు ఈ 16 చే - 'ల్లు' అను దానికి 'ందు' ఆదేశమయినచో ఇండు + లు = ఇండులు - అగును 12 చే - ఉత్తము లోపించిన ఇండ్ + లు = ఇండ్లు లోపింపనిచో - ఇండులు ఇల్లులు - ఇల్లు - తత్సమ 12 చే - ఇల్లు + లు = ఇల్లులు ఈ 16 చే - "ందు" ఆదేశము

శము కాని పక్షమున నీ రూపముండును ఇట్లే - తక్కినవి మద్యమును నర్థము గల కల్లు శబ్దము, నిమ్మమును నర్థము గల, పల్లు శబ్దము, తెల్లు మున్నగు శబ్దములు ననౌవ విభక్తికములగుటచే పీని 'ల్లు' వర్ణమునకు 'ందు' వర్ణమాదేశము కాదు కల్లు + లు = కల్లులు అనఁగా మద్యములు పల్లు + లు = పల్లులు = నిమ్మములు తెల్లు + లు = తెల్లులు జాయి - అను నర్థముగల కల్లుశబ్దము దంతమను నర్థము గల పల్లు శబ్దము, నౌవ విభక్తికములు

ఒకానొకచో నామంబు సంశ్లిష్ట బహువచనాంత

తుల్యంబయి బహువచనంబు నెనయు. 17

కొడవండ్లులు, కొడవండ్లులను, కొడవట్లు, కొడవళ్ళులను ఇట్లు ప్రయోగ దృష్టంబులు గ్రహించునది

వ్యా ఒకానొకచోఁ బ్రాతిపదికము, సంశ్లిష్ట బహువచనాంతముతో సమానమయిన రూపము గందై, బహువచన ప్రత్యయమును బొందును నామంబు = ప్రాతిపదికము (తత్సమ 21) సంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్యము = కూడుకొనఁబడిన బహువచనాంత రూపముతో సమానము అనఁగా బహువచనాంతముతో సంయుక్తమయిన రూపముతో సమానమని యర్థము కొడవండ్లు, కొడవళ్ళు - వంటివి సంశ్లిష్ట బహువచనాంతములు పీనితోఁ దుల్యములు, కొడవండ్లు, కొడవళ్ళు ఈ సూత్రముచే నిట్టివి ప్రాతిపదికము లగును కొడవండ్లులు - కొడవండ్లు - సంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్యమగు ప్రాతిపదికము ఈ 17 చే - ఇది బహువచనమును బొందనగును గాన, తత్సమ 12 చే - కొడవండ్లు + లు = కొడవండ్లులు - అగును కొడవండ్లులను - కొడవండ్లు - అను సంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్య మీ సూత్రముచేఁ బ్రాతిపదిక మగును తత్సమ 2 చే - కొడవండ్లు + ను తత్సమ 31 చే - కొడవండ్లు + లను = కొడవండ్లులను ఇట్లే, కొడవళ్ళు - అనుసంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్య ప్రాతిపదికము నుండి, కొడవళ్ళులు, కొడవళ్ళులను - అను వానిని సాధించుకొనవలెను ఇట్టివి ప్రయోగములలోఁ గనఁబడినవే గ్రాహ్యములు కొడవండ్లు, కొడవళ్ళు - పీని ప్రక్రియకు చూ 16 సూ

- పదసార్థకృము - (1) సంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్యంబులు - అనుటచే సంశ్లిష్ట బహువచనాంత తుల్యము కానిది ప్రాతిపదికము కాదు ఉదా॥ కొడవళ్ళులు ఇది బహువచనాంతమేగాని సంశ్లిష్ట బహువచనాంతము కాదు కాన దీనితోఁ దుల్యరూపము ప్రాతిపదికముకాదు (11) తుల్యము - అనుట కాత్మ

వైరుధ్యమును దప్పించుటకు కొడవండ్లు, కొడవళ్ళు - సంక్లిష్ట బహువచనాంతములు విభక్త్యంతముపై మరల విభక్తివెరుట శాస్త్రవిరుద్ధము కాన, తుల్యముపై ననబడెను

కల్పనాదుల నువర్ణంబు కుజ్జగు బహువచనము

పరంబగునపుడు నిత్యముగానగు. 18

కలఁకు, కలను, కలఁకులు

కలను, కెలను, కొఱను, కొలను, గవను, నెఱను, మ్రాను, వరను, వలను ఇవి కల్పనాదులు

వ్యా "కలను" మొదలగు శబ్దముల నువర్ణ మేకవచనమున వైకల్పికముగ, కుజ్జగును, బహువచనము పరమగునపుడు నిత్యముగ కుజ్జగును కలఁకు, కలను. కలను-ఈ 18 చే, నువర్ణము కుజ్జయినచో - కలకుణ్ తత్సమ 19 చే - కలఁకు, కలంకు కుజ్జ కానిచో - కలను కలఁకులు - కలను, తత్సమ 12చే. కలను + లు ఈ 18 చే - కలకుణ్ + లు తత్సమ 19చే. కలఁకులు ఇట్లే తక్కినవి

మ్రాను=మ్రాఁకు, మ్రాను, మ్రాను + లు = మ్రాఁకులు మ్రాఁకు, మ్రాఁకులు-అనుచోట్ల సంఖ్యా 15 చే - సాధ్యపూర్ణములేదు

విశే - (1) ఇవి కల్పనాదులు - అనుటచే తక్కిన నువర్ణాంతముల కివిధి వర్తింపదు కౌను+లు=కౌనులు, మేను+లు=మేనులు. మొ॥ (11) ఏకవచనమున కుజ్జనకు - కొలంకు - కాశీ 6.188, పారిజా 2.33, రామా 5.19 కెలంకు - రామా పీఠిక 104 వలంకు - రామా 7.196.

అట్లు రేను గోను శబ్దంబుల నువర్ణంబుగుజ్జగు. 19

రేఁగు, రేను, రేఁగులు, గోఁగు, గోను, గోఁగులు.

వ్యా కల్పనాదుల నువర్ణము కుజ్జగునట్లు, రేను, గోను శబ్దముల, నువర్ణము గుజ్జగును అనగా రేను, గోను శబ్దముల నువర్ణమేకవచనమున వైకల్పికముగ గుజ్జగును, బహువచనము పరమగునపుడు నిత్యముగ గుజ్జగును రేఁగు, రేను. రేను - ప్రాతిపదికము ఈ 19చే. రేగుణ్ తత్సమ 19చే. రేఁగు సంఖ్యా 15చే. సాధ్యపూర్ణములేదు గుజ్జ కాని వక్షమున, రేను-అని యుండును రేఁగులు. రేను - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే. రేను+లు ఈ 19చే. గుజ్జ నిత్యముగ నగును రేగుణ్ + లు తత్సమ 19చే. రేఁగులు. సంఖ్యా

153- సాధ్యపూర్ణము లేదు ఇట్లే గోగు, గోను, గోగులు అనువాని ప్రక్రియ గ్రహింపవలెను

బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేను, పేను, మీను

శబ్దంబుల నువర్ణంబు లోపించు. 20

చేను చేలు, పేను పేలు, మీను మీలు

వ్యా బహువచనము పరమయినప్పుడు చేను, పేను, మీను శబ్దముల నువర్ణము లోపించును చేలు - చేను-ప్రాతిపదికము తత్సమ 12-చే చేను+లు ఈ అద్భుత 20 చే - చేలు ఇట్లే పేను+లు=పేలు, మీను+లు=మీలు

బహువచనంబు పరంబగునపుడు రేయి ప్రభృతుల తుది

యక్షరంబు లోపించు 21

రేయి రేలు, జాయి జాలు, వేయి వేలు,

వ్రాయి వ్రాలు ఇత్యాదులు

ఈ లోపంబు సమాసంబులందుం జూపబడిన రేరాజు, మగజా పతకము, వేవెలుగు

వ్యా బహువచనము పరమయినప్పుడు రేయి మున్నగు శబ్దముల తుది యక్షరము లోపించును రేలు - రేయి-ప్రాతిపదికము తత్సమ 12-చే రేయి+లు ఈ 21 చే రేలు ఇట్లే, జాయి+లు=జాలు, వేయి+లు=వేలు, వ్రాయి+లు=వ్రాలు- సాధించుకొనవలెను ఈ తుదివర్ణలోపము సమాసము లందును గనఁబడును ఎట్లన- రేరాజు - "రేయి+యొక్క" + "రాజు+దుడ్డ" సమాస 25వే - రేయి + రాజు ఈ సూత్రవృత్తిచే - రే+రాజు, తత్సమ 54వే. రే+రాజు 78 చే.రేరాజు మగజాపతకము "మగజాయి+యొక్క" + "పతక+ము" సమాస 25వే. మగజాయి+పతక పైవృత్తిచే. 'యి' లోపించి, మగజాపతక - ఆగును తత్సమ 39వే - మగజాపతకము వేవెలుగు వేయి+లు+వెలుగు+లు సమాస 25 చే - వేయి+వెలుగు పైవాక్యముచే. 'యి' లోపము వేవెలుగు పదత్యసిద్ధికై యనుక్తన్యాయమున 'సు' చేరును వేవెలుగు + సు తత్సమ 57 చే - వేవెలుగు (సమాస 6, 25)

విశే - (1) రే, జా, వే అను నేకాక్షర శబ్దములు గలవు వానినుండి రేలు, జాలు, వేలు - అనురూపము లేర్పడ వచ్చును జాని, రేయి - జాయి - వేయి - అనువాని తుది యివర్ణమునకు లోపము చెప్పనిచో - రేయులు పొడి.

యవశబ్దము లేర్పడవలసి వచ్చును కాన యివర్ణలోపము చెప్పటావశ్యకమే
 (11) జాయి శబ్దము బాలవ్యాకరణమతమున నొవవిత్తక్తికముకాదు కావుననే
 గోయి ప్రభృతులలోఁ జేర్చబడలేదు (ఆచ్చిక 35) ఇట రేయి ప్రభృతులలోఁ
 జేర్చబడినది కనుక, 'మగజాయియొక్క' అగును (జాతియొక్క-కాదు)
 (11) వేయి + వెలుగు-అనుచో 'యి' వర్ణము సమాస 20వే. లోపించునని
 కొందఱు, వే + వెలుగు, అని వే-శబ్దము నిల్చి కొందఱు, వ్యాఖ్యానించుట
 సరికాదు

బహువచనంబు పరంబగు నపు డాపు ప్రభృతుల తుది
 యక్షరంబునకు లోపంబు విభాషనగు. 22

ఆపు ఆలు, ఆవులు, జాము జాలు, జాములు, చుట్టము
 చుట్టలు, చుట్టములు, మీసము మీసలు, మీసములు

వ్యా బహువచనము పరమయినపుడు, 'ఆపు' మొదలగు శబ్దముల తుది
 యక్షరమునకు లోపము విభాషనగును ఆలు, ఆవులు - ఆపు ప్రాతిపదికము
 తత్సమ 12 చే - ఆపు + లు ఈ 22 చే, 'పు' లోపించిన - ఆలు
 లోపింపనిచో - ఆవులు ఇట్లే, జాము + లు = జాలు, జాములు చుట్టలు,
 చుట్టములు - చుట్ట - ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - చుట్ట + లు తత్సమ
 40 చే - చుట్ట + ము + లు ఈ ఆచ్చిక 22 చే, ముగాగమ మువర్ణము
 లోపించిన, చుట్టలు, లోపింపనిచో - చుట్టములు ఇట్లే మీసములు = మీసలు,
 మీసములు - సాధించుకొనవలెను

విశే - (1) తుది యక్షరమనుటచే హల్లుతోఁ గూడిన యచ్చు మొత్తము
 లోపించును కాన, ఆపు - లోని పువర్ణము, జాములోని మువర్ణము లోపించును
 (11) చుట్టములు, మీసములు - అనుచో ముగాగమములు లోపించును దేనికేది
 యాగమమగునో యది దాని కవయవమగునను యదాగమ పరిభాషచే ముగా
 గమము ప్రాతిపదికముల కవయవములగును, గాన చుట్టములు మీసములు -
 అనుచో ముగాగమములు తుది యక్షరములనిపించుకొనును (11) చుట్టములు,
 మీసములు - అనుచో తత్సమ 43 చే, చుట్టాలు, మీసాలు - అనురూపములు
 నేర్పడును

ఇయకు మాఱుగా నామాంతంబున కెత్వంబు

బహుళంబుగా నగు. 23

కన్నియ-కన్నె, జన్నియ-జన్నె, వన్నియ-వన్నె, కొంచి
 యము-కొంచెము, కొండియము - కొండెము,

బహుశక్రహణముచే సందియము, కాఱియ మొదలగు శబ్దంబులం దెత్వము లేదు

ఇయ శబ్దంబునం దికారలోపంబు కొందఱు వక్కాణించిరి అయ్యది ప్రయోగంబులందు మృగ్యంబు ముత్తియ శబ్దంబునందు మాత్ర మిత్వలోపంబు గానంబడియెడి, ముత్తియము ముత్తము, ముత్యము

వ్యా ప్రాతిపదికాంతమగు 'ఇయ' అనుదానికి మాఱుగా, ఎత్వము బహుళముగనగను కన్నె కన్నియ తత్సమ 39 చే. కన్నియ + ము ఇట కన్నియ - ప్రాతిపదికము ము - విభక్తి ఈ 23 చే. ప్రాతిపదికాంతమగు ఇయకు మాఱుగా, ఎత్వమయినచో - కన్న్ + ఇయ + ము = కన్న్ + ఎ + ము కన్నె + ము ఇది 2 చే. స్త్రీసమమగును గాన, తత్సమ 57 చే - మువర్తకము లోపించి, కన్నె - అను రూపము నీర్ధించును ఎత్వముకానిచో - కన్నియ + ము తత్సమ 57 చే - మువర్తకము లోపించి - కన్నియ, యని యేర్పడును ఇట్లే జన్నియ = జన్నె, జన్నియ, వన్నియ = వన్నె, వన్నియ - అనునవి యేర్పడును కొంచెము - కొంచెయ-ప్రాతిపదికము ఇది 2 చే. క్లిబ సమముగనుక-తత్సమ 39 చే - కొంచెయ + ము ఈ 23 చే - కొంచ్ + ఎ + ము = కొంచెము - అగును ఎత్వము కానిచో - కొంచెయ + ము = కొంచెయము ఇట్లే కొండియ + ము = కొండెము, కొండియము బహుళమనుటచే - సందియము, కాఱియ మున్నగు శబ్దములం దెత్వము లేదు సందియ - ఇది క్లిబసమము గాన, తత్సమ 39 చే - సందియ + ము ఈ 23 చే - ఎత్వము లేదు గాన సందియము-అగును కాఱియ - తత్సమ 39 చే - కాఱియ + ము ఎత్వము లేదు ఇది స్త్రీ సమము గనుక తత్సమ 57 చే-ములోపించి, కాఱియ - అను రూపమేర్పడును ఇయ అనుదానిలో, ఇకారము లోపించునని కొందఱు వక్కాణించిరి అట్లు వక్కాణించిన వారథర్వణాచార్యులు, నహోబలవండితులు అది ప్రయోగములలో మృగ్యము మృగ్యము = వెదకఁదగినది అనఁగాఁ గనఁబడలేదన్నమాట ముత్తియ శబ్దమునందు మాత్రము "ఇత్వ" లోపము కనబఁడును ముత్యము - ముత్తియ 2 చే ఇది క్లిబసమము, గనుక, తత్సమ 39 చే - ముత్తియ + ము = ముత్త్ + ఇయ + ము "ముత్తియ శబ్దంబునంద మాత్ర మిత్వలోపంబు గానంబడియెడి" అను వాక్యముచే - ఇత్వము లోపించిన ముత్త్ + య + ము = ముత్యము వేఱొక హల్లుతోఁ గూడుకొనునపుడ ద్విత్వమునందలి యొక హల్లు నిర్దేశానుసారముగ లోపించును ఇట "త్వ" అన

దానిలో - తకారమొకటి లోపించి, ముత్యము-అగును ముత్రము - ముత్రియ ప్రాతిపదికము తత్సమ 39 చే - ముత్రియ+ము - అని మువర్ణకము పరమయినది ఈ 23 చే - ఇయ, అనుదానికి మాటుగా ఎత్వ మాదేశమై ముకోత్ + ఎ + ము = ముత్రము - అగును ఎత్వముకానిచో, ముత్రియ+ము = ముత్రియము

విశే - (1) ముత్త్యము = ముత్యము - అనుచో, ఒక తకారము ప్రక్రియ, 8 చే లోపించునను వ్యాఖ్యలు సరికావు హల్మధ్యగంబున కన్యతర సవర్ణంబునకు హల్లునకు లుక్కగు" శబ్దం (11) నామాంత మనఁగా, నామమధ్యమును గావచ్చునని కొందఱు నెలవిచ్చుట సరికాదు బహుళగ్రహణముచే, నామ మధ్యమున ఎత్వము, చెల్లియలు = చెల్లెలు చెలియలు - అనుచో సప్రవృత్తి (111) కొంచెము - లోనగువాని ప్రక్రియ ననుసరించి, కన్నియ + ము = కన్నె + ము కన్నె - అని ప్రక్రియ గ్రాహ్యము

పదసార్థకము - ఇయకు మాటుగా - అనుటచే, ఇయ అనుదాని కంతటికి, ఎత్వ మాదేశమగును మాటుగా, అననిచో, ఎత్వ మేకవర్ణము గనుక 'ఇయ' లోని తుది అకారమున కాదేశము కావలసివచ్చును అలోంత్యస్య-పాణి (చూ సంధి 43)

సర్వనామ ప్రకరణము

అన్ని ప్రభృతులు సర్వనామంబులు. 24

అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, వెక్కు, పలు, ఆ, ఈ, ఏ, ని, నా, మన, తా, సంఖ్యావాచకంబులు అన్ని ప్రభృతులు

వీనికిం బ్రథమాంతరూపంబులు దాహరించెద వీనిలో డుమంతంబుల కెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది బహువచన లకారంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును బ్రథమా బహువచనంబునకుంబోలె నెఱుంగునది

విశేషాకారంబులు గలిగెనేనిఁ గొండొకచో ద్వితీయ వఱకును, గొండొకచోఁ ద్వితీయ యందొక రూపంబువఱకును, రూపభేదంబులు వక్కాణించెద శేషం బూహించునది

అన్ని మొదలగు శబ్దంబు లాఱును ద్విప్రభృతి సంఖ్యావాచ

కంబులును మహదర్థంబులు బహువచనాంతంబులగు అమహదర్థంబు
లేక వచనాంతంబులగు

ఇందు, నీ మొదలగు నాలుగు శబ్దంబులు సర్వార్థంబులందుల్య
రూపంబులయి యుండు,

‘మ’ అనునది మహదర్థమనుటకు ‘అ’ అనునది యమహదర్థ
మనుటకు, ‘ప్ర’ మొదలయినవి ప్రథమాది విభక్తులకును సంకేతము
లుగా నిందు గ్రహించునది

	మ	అ
	ప్ర అందఱు	
సర్వతావదర్థకము	అందొఱు	అన్ని
ఇయదర్థకము	ప్ర ఇందఱు	ఇన్ని
కియద్వావదర్థకము	ప్ర ఎందఱు	ఎన్ని
కతిపయార్థకము	ప్ర కొందఱు	కొన్ని
బహ్వర్థకము	ప్ర పెక్కందఱు	పెక్కు, దీనికి
	పెక్కురు	బహువచనముం
		గలదు పెక్కులు

ఈశబ్దంబు లౌపవిభక్తికంబులగుటంజేసి - అన్నిటి, అన్నింటి,
ఇన్నిటి, ఇన్నింటి ఎన్నిటి, ఎన్నింటి, కొన్నిటి, కొన్నింటి, పెక్కిటి,
పెక్కింటి యను రూపంబులు ద్వితీయాద్యేకవచనంబులు పరంబు
లగునపుడమహత్త్వంబునం దగు నని తెలియునది

	మ	అ
బహ్వర్థకము.	ప్ర. పలుగురు	అమహత్త్వం
	పలుగుండఱు	బున దీనికి
		వ్యస్తప్రయో
		గంబు లేదు
తదర్థకము	ప్ర వాఁడు	అది, అద్ది,
		ఆయది,
		అయ్యది.

		మ	అ.
	ప్ర.	వారు,	అవి, అవ్వి,
		వారలు,	అయవి,
		వాండ్రు	అయ్యవి.
	ద్వి	వానిని	దానిని, అదానిని,
			అద్దానిని
		వారిని,	వానిని
		వారలను,	
		వాండ్రను	
ఇదమర్థకము	ప్ర	వీడు,	ఇది, ఇద్ది.
			ఈయది.
			ఇయ్యది
		వీరు, వీరలు,	ఇవి, ఇవ్వి
		వీండ్రు	ఈయవి,
			ఇయ్యవి.
	ద్వి.	వీనిని	దీనిని.
			ఈదానిని,
			ఇద్దానిని
		వీరిని, వీరలను,	వీనిని
		వీండ్రను	
యత్కిమర్థకము	ప్ర.	ఏడు, ఏవాడు	ఎది, ఏది,
		ఎవ్వాడు,	ఎద్ది, ఏయది,
		ఎవ్వడు, ఎవడు	ఎయ్యది
		ఏరు, ఏవారు,	ఎవి, ఏవి, ఎవ్వే,
		ఏవారలు,	ఏయవి.

బాలవ్యాకరణ మంటావతము

	మ	ఆ
ప్ర	ఏవాండు, ఎవ్వారు, ఎవ్వారలు, ఎవ్వాండు, ఎవ్వరు, ఎవ్వండు, ఎవరు, ఎవండు	ఎయ్యవి.
ద్వి	ఏనిని, ఏవానిని, ఎవ్వానిని, ఎవ్వనిని, ఎవనిని, ఏరిని, ఏవారిని, ఏవారలను, ఏవాండను, ఏవ్వారిని, ఎవ్వారలను, ఎవ్వాండను ఎవ్వరిని, ఎవ్వండను ఎవరిని, ఎవ్వండను.	దేనిని. ఏదానిని, ఎద్దానిని, వేనిని, ఏవానిని ఎవ్వానిని.

మహతి వాచ్యంబగునే నేకత్వంబున యత్కిమర్థక శబ్దంబు
 ఎవ్వరిత, ఎవ్వరై, ఎవ్వత, ఎవరిత, ఎవరై ఎవత, ఎవ్వరితి,
 ఎవ్వరి, ఎవ్వతి, ఎవరితి, ఎవరి, ఎవతి, ఎవ్వరితె, ఎవ్వరై,
 ఎవ్వతె; ఎవరితె, ఎవరై, ఎవతె, ఎవ్వరుక ఎవ్వతుక, ఎవరుక.
 ప్లవళుక— అని యిధువది రెండు రూపంబులు వదయు

తదాదులు మూఁడు మహద్వాచకంబు లేకత్వంబునంబూజి
వివక్షించునపుడు అతఁడు, ఆతఁడు, ఇతఁడు, ఈతఁడు, ఎతఁడు,
ఏతఁడు — అను రూపంబులు వడయు, మహాతీవాచకంబులు ఆమె,
ఆవె, ఆకె; ఈమె, ఈపె, ఈకె, ఏమె, ఏవె, ఏకె — అను
రూపంబులు వడయు

యుష్మదర్థకము	ప్ర	నీవు, ఈవు,	మీరు, మీరలు ఈరు, ఈరలు.
--------------	-----	------------	---------------------------

ద్వి	నిన్నును	మిమ్మును
త్వ.	నీచేతను	మీచేతను

అన్మదర్థకము	ప్ర	నేను, ఏను.	మేము, నేము. ఏము.
-------------	-----	------------	---------------------

ద్వి	నన్నును	మమ్మును
త్వ	నాచేతను	మాచేతను

ఉభయార్థకము (నిత్య బహువచనాంతము)	ప్ర	మనము
--------------------------------	-----	------

ద్వి	మనలను
త్వ.	మనచేతను, మనలచేతను.

ఆత్మార్థకము	ప్ర.	తాను	తాఁడు, తాద, తమరు.
-------------	------	------	----------------------

ద్వి	తన్నును	తమ్మును
త్వ	తనచేతను	తమచేతను

ఇంక సంఖ్యావాచకంబులు వక్కాణించెద

ఏకార్థక శబ్దము

మ

అ

ప్రథమైక వచనాంతములు

ప్ర. ఒకఁడు.	ఒకరు, ఒకఁడు,	ఒకటి
ఒకొఁడు	ఒకొరు, ఒకొఁడు,	ఒకొటి
ఒక్కఁడు	ఒక్కరు, ఒక్కఁడు,	ఒక్కటి
ఒక్కొఁడు.	ఒక్కొరు, ఒక్కొఁడు,	ఒక్కొటి
ఒకరుఁడు	ఒకరులు, ఒకఁగులు,	ఎక్కటి
ఒకొరుఁడు	ఒకఱ్ఱ	ఒకఁడు
ఒక్కరుఁడు.	ఒకొరులు, ఒకొగులు,	ఒకొఁడు
ఒక్కొరుఁడు	ఒకొఱ్ఱ	ఒక్కఁడు
	ఒక్కరులు, ఒక్కగులు,	ఒకొఁడు
	ఒక్కఱ్ఱ.	ఒండు
	ఒకొరులు	ఈ శబ్దంబునకు
	ఒకొగులు,	సంఖ్యావాచ
	ఒకొఱ్ఱ	కంబునకు
ఒకరువుఁడు	ఒకరువులు	బహువచనంబు
ఒకొరువుఁడు	ఒకొరువులు	లేదు.
ఒక్కరువుఁడు	ఒక్కరువులు	
ఒకొరువుఁడు	ఒకొరువులు	
ఒరుఁడు:	ఒరులు	
ఒరవుఁడు	ఒరువులు	
ఒండు.	ఒండులు, ఒండ్లు,	
ఒడ్డు.	ఒడ్డులు, ఒడ్డు	
ద్వితీయాది విభక్తి రూపంబు ఖాహిచ్చకౌనునది.		

దీనికి మహతి వాచ్యంబగునపు డేకత్వంబున వక్ష్యమాణ రూపంబు లెఱుంగునది

మహత్యర్థకము

ఒకరిత, ఒకర్త, ఒకర్తు, ఒకర్తుక, ఒకత, ఒకతుక, ఒకొరిత, ఒకొర్త, ఒకొర్తు, ఒకొర్తుక, ఒకొత, ఒకొతుక, ఒక్కరిత, ఒక్కర్త, ఒక్కర్తు, ఒక్కర్తుక, ఒక్కత, ఒక్కతుక, ఒక్కొరిత, ఒక్కొర్త, ఒక్కొర్తు, ఒక్కొర్తుక, ఒక్కొత, ఒక్కొతుక, ఒకరితి, ఒకర్తి, ఒకతి, ఒకొరితి, ఒకొర్తి, ఒకొతి, ఒక్కరితి, ఒక్కర్తి, ఒక్కతి, ఒక్కొరితి, ఒక్కొర్తి, ఒక్కొతి, ఒకరితె, ఒకర్తె, ఒకతె, ఒకొరితె, ఒకొర్తె, ఒకొతె, ఒక్కరితె, ఒక్కర్తె, ఒక్కతె, ఒక్కొరితె, ఒక్కొర్తె. ఒక్కొతె, ఓర్త, ఓర్తి, ఓర్తు, ఓర్తుక

ఇంక ద్విప్రభృతి సంఖ్యావాచకంబులు ప్రథమాంత రూపంబులు వక్కాణించెద

మ	అ	మ.	అ.
	ప్ర		ప్ర.
ఇద్దఱు	} రెండు	తొమ్మండ్రు	} తొమ్మిది
ఇరుగురు		పదుగురు	
మూగురు	} మూడు	పదురు	} పది
ముగ్గురు		పదుగుండ్రు	
ముగురు		పదుండ్రు	
నలుగురు	నాలుగు	పదునొకరు	పదునొకటి
అయిదుగురు	అయిదు	ఇచ్చట నేకశబ్దార్థక రూపంబు	
ఏగురు	ఏను	లెల్లనర్థాను రూపంబుగం గూర్చు	
అఱుగురు	అఱు	కొనునది.	
ఏడుగురు	ఏడు	పదునొకారు పదునొకటి	
ఎనమండ్రు	ఎనిమిది	ఇత్యాదులు.	

మ.	అ	మ	అ
	ప్ర		ప్ర
పన్నిద్దఱు	}	ఇరువదియొకరు ఇరువది యొకటి	పండ్లెండు ఇత్యాదులూహ్యంబులు
పన్నిరుగురు			
పదుమూగురు	}	ముప్పండు	ముప్పది
పదుముగ్గురు		నలువండు	నలువది
పదుమూగురు		ఏఱండు	ఏఱది
పదునలుగురు		అఱువండు	అఱువది
పదునయిదుగురు		దెబ్బండు	దెబ్బది
పదునేగురు		ఎనుబండు	ఎనుబది
పదునాఱుగురు		తొంబండు	తొంబది
పదునేడుగురు		నూఱుగురు	నూఱు
పదునెనమండు		వేగురు	వేయి
పందొమ్మండు		పదివేగురు	పదివేలు
ఇరువండు		ఇరువది	

రెండు మొదలగునవి యౌపవిభక్తిక శబ్దంబు లగుటం జేసి ద్వితీయాది విభక్తులు పరంబులగునపుడు టింటులగునని యెఱుంగు నది, రెండిటిని, రెండింటిని, రెంటిని, మూడిటిని, మూడింటిని మూఁటిని — ఇత్యాదులు

ఏక శబ్దమునకు, ఒంటి, ఒకానొకఁడు, ఒకానొకటి, ఒకానొకరిత, ఒరిమ, ఒండొకరు, ఓరట్ట— అను రూపంబులును, ద్విశబ్దార్థంబునకు ఇనుమడి, ఈరాఱు— అను రూపంబులు నర్థవిశేషంబులం జూపదైదు.

వ్యా అన్ని మొదలగునవి సర్వనామములు, అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని పెక్కు, వలు, ఆ, ఈ, ఏ, నీ, నా, మన, తా, సంఖ్యావాచకములు - అన్ని ప్రత్యయలు ఇవి సర్వనామములన్నమాట సర్వనామము = సర్వమునకు నామము అనఁగా బ్రత్యేకించి యొక వస్తువును గూర్చి కాక ప్రసంగవశమున నేవస్తువునుగూర్చి యియినను బ్రయుక్తము కాదగిన శబ్దము సర్వనామమనఁ బడును ఉదా॥ నీవు ఇది యెదుట నున్న యేవస్తువును గూర్చి యియిన వాద వచ్చును కాని సర్వనామము

సర్వనామ ప్రక్రియ - 1) పీనికిఁ బ్రథమాంత రూపము బుదాహరింపఁ బడును ప్రథమాంతములలోఁ గలిగిన యాగమాదేశాదులు ద్వితీయాదులలో నగు ననుకొనవలెను ఉదా॥ సర్వతావదర్థకము. అందఱు అందొఱు. ప్రథమాంతములు అన్ని + లు = అంద + ళ్ + ఉ = అందఱు, అంద + ళ్ + ఉ = అందొఱు - అని ప్రథమతో మార్పులుకలిగినట్లు కనఁబడును ఇట్టి మార్పులే ద్వితీయాదులలోఁ గలుగును ఉదా॥ అన్ని - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2చే. అన్ని + ను తత్సమ 31చే - అన్ని + లను = అంద + ళ్ + అ + ను = అందఱను అందొ + ళ్ + అ + ను = అందొఱను ఇత్యాది (2) "పీనిలో ధుమంతముల కెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది" ని + ఆగమము = న్యాగమము నిగాగమ మన్నమాట పూర్వోక్తంబు = పూర్వము చెప్పఁబడినది అనఁగా, తత్సమ 24చే విధించినది ఉదా॥ వానిని ఆ - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2చే. ఆ + ను ప్రథమాంతములలో వకార మాగమమయిన రూపములు నిర్దేశింపఁబడినవి వాడు మొ॥ కాన ద్వితీయాదులలో వకారమాగమమగు ననుకొనవలెను ఆ + ను = వ్ + ఆ + ను = వా + ను తత్సమ 24చే నిగాగమము వాని + ను తత్సమ 26చే. వానిని ఇట్లే తక్కిన ధుమంతముల విషయమున నిగాగమ మగును (3) "బహువచన లకారంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగ మంబును బ్రథమా బహువచనంబునకుం బోలెనెఱుంగునది" అనఁగా బ్రథమా బహువచనమున బహువచన లకారమునకు రేఫ మాదేశమయినచో, ద్వితీయాధు లలో నట్లే గ్రహింపవలెను ఆరేఫమునకు ముందు ప్రథమాబహువచనమునఁ గలుగు నాగమములు. అనఁగా, పూర్ణబిందు పూర్వక ధకారాదులు ద్వితీయాది బహువచనములందు నైత మగును ఉదా॥ బహ్వర్థకము - ప్రథమాబహువచ నములు పెక్కుండ్రు, పెక్కురు - అని నిర్దేశింపఁబడినవి పెక్కు + లు = పెక్కు + ణ్ + ర్ + ఉ = పెక్కుండ్రు - అని యియినట్లు కనఁబడును కనుక సీయాగమాదేశములే ద్వితీయాది బహువచనములం దగును పెక్కు - ప్రాతి

పదికము తత్సమ 2 చే పెక్కు + ను తత్సమ 31 చే - పెక్కు + లను = పెక్కు + 05 + 5 + అను = పెక్కుండ్రను ఇట్లే, పెక్కుండ్ర చేత - ఇత్యాదులు పెక్కు + లు = పెక్కు + 5 + 5 = పెక్కురు - అయినట్లు కన్నట్టును గనుక సీరేపాదేశము ద్వితీయాది బహువచనములం దగునని గ్రహింపవలెను పెక్కు - తత్సమ 2 చే - పెక్కు + ను తత్సమ 31 చే పెక్కు + లను = పెక్కు + 5 + అను = పెక్కురను ఇట్లే పెక్కుర చేత - ఇత్యాదులు (4) "విశేషాకారంబులు గలిగినేని, గొండాకచో ద్వితీయ వఱకును గొండాకచో, దృతీయ యందొక్క రూపంబు వఱకును రూప భేదంబులు వక్కాణించెద శేషంబు హిందునది" దీనికి వివరణము - ప్రథమ ననుసరించి ద్వితీయాదులున్నచో, బ్రథమయొక్క చే చూపఁబడును ద్వితీయాదులలో విశేషాకారమున్నచో ద్వితీయవఱకు, జూపఁ బడును దానిని బట్టి తృతీయాదుల రూపము లూహించుకొనవలెను ఉదా॥ తదర్థకము - వాడు - ప్ర వానిని ద్వి వానిని అను ద్వితీయను బట్టి వానిచేత - ఇత్యాదిగా ద్వితీయాదుల రూపముల నూహించుకొనవలెను ప్రథమాద్వితీయల కంటె విశేషాకారమున్నచో, దృతీయలో నొకరూపము వఱకు, జూపఁబడును, తక్కిన రూపముల నూహించుకొనవలెను ఉదా॥ యుష్మదర్థకము - నీవు ఈవు - ప్ర నిన్నును - ద్వి సీచేతను - తృ సీచేతను - అను తృతీయను బట్టి తక్కిన రూపముల నూహించుకొనవలెను సీతోదను, సీకొఱకును, సీకును - ఇత్యాది (ఈకును తానేరదు)

అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, పెక్కు, వలు - అను నాఱును రెండు మొదలగు సంఖ్యా వాచకములును మహత్త్వమున బహువచనాంతము లగును అందఱు, అందొఱు, ఇందఱు ఎందఱు, కొందఱు, పెక్కురు పెక్కుండ్రు, వలుగురు, వలుగుండ్రు, ఇద్దఱు. మొ॥ ఇవి యమహత్త్వమున నేకవచనాంతము లగును అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని కొన్ని, పెక్కు - "దీనికి బహువచనముం గలదు పెక్కులు" పెక్కులు - అను బహువచనము కలదనుటచే, పెక్కు శబ్దము నిత్యైక వచనాంతము కాదు మఱి యేక వచనాంతములలో, జేర్పనేల? యన్నచో - పెక్కు - అను నేక వచనాంతము, అన్ని మొదలగువాని వలె బహుత్వ బోధకమని తెలియుటకు నేక వచనాంతములలో, బరింపబడినది వలు - అమహత్త్వమున విడిగానుండదు రెండు మూడు మొదలగునవి సంఖ్యా వాచకములు ఇవియు నేక వచనాంతములనియే చెప్పఁబడెను అనఁగా నేక వచనాంతములయ్యు బహుత్వ బోధకములని గ్రహింపవలెను అంతేకాని యివి నిత్యైక వచనాంతములని తాత్పర్యము కాదు ఉదా॥ తొమ్మిది + లు = తొమ్మిది

దులు - తత్సమ 47 సమాహ వాచకము లేక వచనాంతములయ్యు, బహుత్వ బోధకములగును అట్లే అన్ని మొదలగునవి యేకవచనాంతములయ్యు, బహుత్వ బోధకములగునని గ్రహింపవలెను ఇవి యౌపవిభక్తికములు కావున ద్వితీయా ద్యేకవచనములు వరములగునపుడు టింటి వర్ణము లగును ఉదా॥ అన్ని-తత్సమ 2 చే - అన్ని + ను అచ్చిక 31 చే - అన్ని+టి+ను తత్సమ, 26 చే - అన్ని + టి + ని అచ్చిక 32చే - అన్నింటిని, అన్నిటిని ఇట్లే ఇన్నింటిని, ఇన్నిటిని, కొన్నింటిని, కొన్నిటిని, పెక్కింటిని, పెక్కిటిని, రెండింటిని, రెండిటిని రెంటిని, మూడింటిని, మూడిటిని, మూటిని, మొ॥

సీ, నా, మన, తా, శబ్దములు నాలుగును మహత్త్వమున, నమహత్త్వమున నేక రూపమున నుండును ఉదా॥ సీవు రాముఁడవు, సీవు నీతవు, సీవు వృక్షమవు - ఇత్యాది

సర్వతావదర్థకము - సర్వ శబ్దము యొక్కయు, తావత్ - శబ్దము యొక్కయు నర్థము గలది అన్ని సర్వతావదర్థకము సంస్కృతమున సర్వ శబ్దము వాడుచోటను 'తావత్' అను శబ్దము వాడుచోటను దెనుఁగున నొక్క 'అన్ని' శబ్దమే వాడఁబడును కాన సర్వతావదర్థక మనఁబడును అందఱు, అందొఱు - మహాద్రూపములు అన్ని - అమహాద్రూపము అందఱు జనులు (సర్వేజనాః) అన్ని పుస్తకములు (సర్వాణి పుస్తకాని) ఇట అందఱు, అన్ని - సర్వార్థకములు ఎందఱు భటులు గలరో యందఱు పీరులు (యావంతోభటాస్తావంతోపీరాః) ఎన్ని కావ్యములు గలవో యన్నియుఁ జదువఁదగినవి (యావంతి కావ్యాని తావంతి వరసీయాని) ఇట, అందఱు, అన్ని - తావదర్థకములు

ఇయదర్థకము - ఇయత్ - అను శబ్దము యొక్క యర్థము గలది ఇన్ని - ఇయదర్థకము ఇందఱు - మహాద్రూపము ఇన్ని - అమహాద్రూపము

కియద్యావదర్థకము - కియత్, యావత్ - అను శబ్దముల యొక్క యర్థము గలది ఎన్ని - కియద్యావదర్థకము ఎందఱు - మహాద్రూపము ఎన్ని - అమహాద్రూపము, పీరెందఱు ఇవి యెన్ని (కియంత ఏతే కియంత ఏతాని) పీనిలోని ఎందఱు, ఎన్ని - శబ్దములు కియదర్థకములు ఎందఱు భటులు గలరో యందఱు పీరులు, ఎన్ని కావ్యములు కలవో - యన్నియుఁ జదువఁదగినవి పీనిలోని, యెందఱు, ఎన్ని శబ్దములు యావదర్థకములు సంస్కృతమున, కియత్, యావత్ - అను శబ్దములు వాడుచోట్లఁ దెనుఁగున నొక్క ఎన్ని శబ్దమే వాడఁబడును గనుక నిది కియద్యావదర్థకము

కతివయార్థకము - కతివయ శబ్దము యొక్క యర్థము గలది కొన్ని-
కతివయార్థకము కొందఱు - మహాద్రూపము కొన్ని - అమహాద్రూపము

బహ్వర్థకము - బహు శబ్దముయొక్క యర్థము గలది పెక్కు, పలు-
బహ్వర్థకములు వీని రూపములు వట్టికలోఁ జూడనగును

తదర్థకము తత్ - అను శబ్దము యొక్క యర్థము గలది ఆ-తదర్థ-
కము ప్రక్రియ ఆ-ప్రాతిపదికము తత్సమ 22 చే - ఆ + డుక్ తత్సమ
19 చే - ఆడు - ఆగుచుండఁగా, వాడు - అని నిర్దేశింపఁబడెను అనఁగా
వకారము పూర్వగమమగు నన్నమాట ఆ + డుక్ = వ్ + ఆ + డుక్ =
వా + డుక్ తత్సమ 19 చే - వాడు "దీర్ఘము మీఁద సాధ్యపూర్ణములేదు"
(సంజ్ఞా 15) కాన నిండు సున్న రాదు ఇట్లు ప్రక్రియ యుద్దిష్టమగుటచేతనే
యిది సంజ్ఞా 15 లో నుదాహరింపఁబడెను ఇట్లే తక్కిన రూపముల ప్రక్రియ
వారిని - ఆ - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - ఆ + ను ఈ 24 లోని యుదా-
హరణములచే - వారి + ను- తత్సమ 26 చే - వారిని వారికిని - ఆ-ప్రాతి-
పదికము తత్సమ 6 చే - ఆ + కు తత్సమ 8 చే - ఆ + కు + ను
ఈ 24 నూత్రోదాహరణములను బట్టి - వారి + కు + ను తత్సమ 26 చే -
వారికిని

ఇదమర్థకము - ఇదమ్ - అను శబ్దము యొక్క యర్థముగలది 'ఈ'
అనునది యిదమర్థకము వీడు - మహత్త్వమునఁ బ్రథమైక వచనము.
ప్రక్రియ - ఈ - ప్రాతిపదికము ఇది 2 చేఁ బులింగ తుల్యమగును గనుక
తత్సమ 22 చే - ఈ + డుక్ వకారము పూర్వగమమయి - వ్ + ఈ +
డుక్ = వీ + డుక్ - అని నిల్చును తత్సమ 19చే - వీడు సంజ్ఞా 15చే-
సాధ్య పూర్ణము లేదు

యత్కిమర్థకము - యత్ - అను శబ్దము యొక్కయు, కిమ్ - అను
శబ్దము యొక్కయు నర్థము గలది ఏ - యత్కిమర్థకము దీని రూపములు
వట్టికలోఁ జూడనగును ఈ పని యెవఁడు చేయునో వాడు బుద్ధిమంతుఁడు.
(య ఇదం కార్యం కరోతి న బుద్ధిమాన్) ఇట, ఎవఁడు అనునది యదర్థకము.
ఈ పని యెవఁడు చేయుచున్నాఁడు? (క ఇదం కార్యం కరోతి) ఇందలి,
ఎవఁడు - అనునది కిమర్థకము సంస్కృతమున యత్ కిమ్ - అను శబ్దములు
వాడుబోట్లఁ దెలుగున నొక్క 'ఏ' శబ్దమే వాడఁబడును కనుక నిది యత్కి-
మర్థకమయినది

యుష్మదర్థకము - యుష్మత్ - అను శబ్దము యొక్క యర్థముగలది.

సీ - యుష్మదర్థకము ప్రక్రియ - సీ - ప్రాతిపదికము వు - ప్రత్యయము చేరి సీ + వు నకారము లోపించిన ఈ + వు = ఈవు తత్సమ 26 చేఁ బ్రాప్తించు ఇత్వమును 27 నిషేధించును నిన్నును సీ - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - సీ + ను 'న్ను' అనునది ద్వితీయావిభక్తి ప్రత్యయమునకు ముందాగమమగును సీ-న్ను + ను దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలిగి, నిన్నును- అగును ఏది దేని కాగమమగునో యది దాని కవయవమగునను యదాగమ పరిభాషచే ద్వితీయావిభక్తి ప్రత్యయమునకు ముందాగమమైన 'న్ను' అనుదానికి విభక్తిత్వము సిద్ధించును కావున 'న్ను' లోని ఉకారము ద్వితీయాకారమగును కాన, నిన్నున్ + అడిగె = నిన్నడిగె, నిన్ను నడిగె - అని వైకల్పిక సంధి జరుగును చూ సంధి 2 సీ చేతను - తృతీయ దీనిని బట్టి తక్కిన రూపములలో సీ - ప్రాతిపదిక మగుననియు దీనిపై విభక్తులను చేర్చి ప్రక్రియ చెప్పవలెననియుఁ దెలిసికొనవలయును సీ + తోడను = సీతోడను సీ + కొఱకును = సీ కొఱకును మొ॥ సీకు - సీ - ప్రాతిపదికము తత్సమ 6 చే - సీ + కు తత్సమ 26 చే - ఉత్వమున కిత్వము ప్రాప్తించుచుండఁగా, తత్సమ 27 చే - ఇత్వము నిషేధింపఁబడెను కాన, సీకు - అను రూపమే యేర్పడును చూ తత్సమ 27, ప్రథమతో సీవు, ఈవు - అని రెండు రూపములున్నను, సీ చేత - అను దాని ననుసరించియే యితర విభక్తులుండును కాన సీకు - అను దానికిఁ బర్యాయముగాఁ గల 'ఈకు' అను శబ్దమును గూడ సూరి తత్సమ 27 లో నుద్దేశించెననుట సత్యదూరము (సీకు = ఈకుము కౌ అచ్చిక 18) మిమ్మును - అనునది ద్వితీయా బహువచనము సీ ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - సీ + ను సీ - లోని నకారము మకారమయి మీ + ను = మీ - మ్ము + ను = మిమ్మును 'మ్ము' ద్వితీయ కాగమ మగుటచే విభక్తిత్వము నందెను కాన దీనిలోనిది ప్రత్యయోకారమగును మిమ్మున్ + అడిగె = మిమ్మడిగె, మిమ్ము నడిగె (సంధి 2) మీ చేతను - అను తృతీయను బట్టి మీ శబ్దముపై విభక్తులు చేర్చి రూపములను సాధించుకొనవలెను మీ తోడను, మీ కొఱకును మొ॥ తత్సమ 6 చే - మీ + కు, తత్సమ 16 చే ఉత్వమున కిత్వము ప్రాప్తించు చుండఁగా, తత్సమ 27 చే - ఇత్వము నిషేధింపఁబడెను కాన, మీకు - అను రూపమే యేర్పడును చూ - తత్సమ 27

అస్మదర్థకము అస్మద్ - అను శబ్దముయొక్క యర్థముగలది నా- అస్మదర్థకము విశేషాకారము లుండుటచేఁ దృతీయ యందొక్క రూపమువఱకు నుదాహరణములీయఁబడెను ప్రక్రియ - నా ప్రాతిపదికము ను - ప్రత్యయము

చేరి, నా + ను-అగును నా - లోని 'అ' కు, ఏ - ఆదేశమయి, నేను - అని సిద్ధించును సకారము లోపించినచో, ఏను-అగును నన్నును - నా - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - నా + ను న్ను - అనునది 'ను' వర్ణకమునకు ముందాగమమగును నా - న్నును దీర్ఘము ప్రాప్త్యమై, నన్నును-అను రూప మేర్పడును మమ్మును - నా-ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - నా+ను నా-లోని సకారమునకు మకారమగును మా+ను విభక్తిముందు 'మ్ము' ఆగమమగును మా-మ్మును దీర్ఘము ప్రాప్త్యమయి, మమ్మును - అనురూపమేర్పడును న్ను-మ్ములు ద్వితీయ కాగమము లగుటచే నివి విభక్తిత్వము నందును కావుననే సంధి 2 చే- వైకల్పికసంధి ప్రాప్తించును, నన్నున్+అడిగె=నన్నడిగె నన్నునడిగె మమ్మున్+అడిగె=మమ్ముడిగె మమ్మునడిగె నా-మా శబ్దములపై తృతీయాది విభక్తులు చేరును నాతోడ మాతోడ - మొ॥

ఉభయార్థకము - తన్నును, నెదుటివానిని గలిపి చెప్పునది యుభయార్థకము మన - ఉభయార్థకము మనచేత, మనలచేత - అని తృతీయలో రెండు రూపములు నిర్దేశింపఁబడెను కాన నితర విభక్తులలో - మనతోడ, మనలతోడ, ఇత్యాదిగా రెండేసి రూపము లేర్పడును

ఆత్మార్థకము - ఆత్మన్-అను శబ్దముయొక్క యర్థము గలది 'తా' ఆత్మార్థకము ప్రక్రియ - తా+ను = తాను, తాను+ము=తాము ను - ములు ప్రథమా ప్రత్యయములు తా + రు = తారు తమరు 'రు' ప్రత్యయము తన్నును - తా-ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే- తా + ను = తా - న్ను+ను, తన్నును తమ్మును - తా-ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - తా + ను = తా - మ్ము + ను = తమ్మును న్ను - మ్ములు ద్వితీయ కాగమము లయ్యెను కాన సంధి 2 చే - వైకల్పిక సంధి జరుగును తన్నున్ + అడిగె = తన్నడిగె, తన్నునడిగె, తమ్మున్ + అడిగె = తమ్ముడిగె, తమ్మునడిగె

ద్విప్రభృతి సంఖ్యావాచకములు - వీనికిఁ బ్రథమాంతము లుదాహరింపఁబడినవి తక్కినవి యూహించుకొనవలెను ఉదా॥ ఇద్దఱు రెండు + లు (ర్ + ఉ) = ఇద్ద + ళ్ + ఉ = ఇద్దఱు తత్సమ 2 చే - రెండు + ను తత్సమ 31 చే - రెండు + లను = ఇద్ద + ళ్ + అ + ను ఇద్దఱను ఇత్యాది 'ఒక' శబ్దమున కర్థ విశేషములలోఁ గనఁబడు రూపములు - ఒంటి = ఒంటరితనము, ఒకానొకఁడు = నిర్దేశింపఁబడనివాడు ఒకానొకటి = నిర్దేశింపఁబడనిది ఒకానొకరిత = నిర్దేశింపఁబడని స్త్రీ ఒరిమ = ఐకమత్యము, మైత్రి ఒండొకరు = అశౌర్యము, ఓరట్ట = ఈ శబ్దమెక్కడిదో తెలియదు, అన్యేష జ్ఞేయము రెండు శబ్దమునకు - ఇరుమడి = రెట్టి ఈరాటు = పండ్రెండు

పారపరీలన - కొందఱు వట్టికలలో ఏ (=ఏకవచనము) బ (=బహు వచనము) అను చిహ్నములను బ్రక్షిప్తము చేసినారు సంఖ్యావాచకములయొద్ద నూరి లిఖించిన వ్ర-అను చిహ్నమును దొలగించినారు ఈ వద్దతి సరికాదు

సంఖ్యకుం బూరణార్థమునం దవగాగమంబగు. 25

రెండవవాడు, రెండవది, మూడవవాడు మూడవది.

వ్యా పూరణార్థమున సంఖ్యకు 'అవ' గాగమమగును అవక్-అని కకార ముతో నిర్దేశించుటచే సంఖ్యకుఁ జివర 'అవ' వచ్చును రెండు+అవ=రెండవ మూడు + అవ = మూడవ సంధి 11 చే - అవదాదిస్వర సంధి జరిగెను సమాస 9 చే వాడు - అది, శబ్దములను వ్రయుక్తములగును రెండవ+అది సంధి 45 చే- రెండవది మూడవ + అది = మూడవది పూరణార్థము= దేనిచేత సంఖ్య పూరింపఁబడునో యది పూరణార్థము (పూర్య తేనే నేతి పూరణః) ఉదా॥ రామలక్ష్మణులలో లక్ష్మణుడు రెండవ వాడు ఇట రెండు సంఖ్యను బూరించువాడు లక్ష్మణుడు గనుక, లక్ష్మణుని జెప్పు రెండు సంఖ్యకు - అవగాగమమయ్యెను

విశే - (1) ఒకటి శబ్దమున కవగాగమము శాస్త్ర సమ్మతముకాదు (11) రెండు+అవ ఇట, ఉత్పసంధిని గొందఱు చెప్పట పొరపాటు (11) సంఖ్య కున్ - అనుటచే రెండులోనగు సంఖ్యా వాచకములకే, అవగాగమమగును వీని మహాన్మహాతీ వాచకములగు ఇద్దఱు లోనగువానికిఁగాదు (14) రెండవవాడు- మున్నగునవి కర్మధారయాశాసములు మూడవ కన్ను లోనగునవి కర్మ ధారయములు

సర్వనామ క్రియాపదంబుల బహువచనంబు

మహత్తునకుం బోలె మహాతికగు. 26

వారిద్దఱు రుక్మిణీ సత్యభామలు, వీరు మువ్వరు శ్రీ భూ సీశలు

వ్యా సర్వనామముల యొక్కయు, క్రియాపదముల యొక్కయు బహు వచనము, మహద్వాచకమునకు వలె మహాతీవాచకమున కగును అనఁగా మహా ద్వాచకమునకు బహుత్వమున నగు సర్వనామములు, క్రియాపదములు, మహాతీ వాచకమునకును బహుత్వమున నగునని తాత్పర్యము ఉదా॥ వారిద్దఱు రుక్మిణీ సత్యభామలు వారు, ఇద్దఱు - అనునవి మహద్బహువచనములు ఇవి మహత్తు లిక్కువలె మహాతీవాచకములగు రుక్మిణీ సత్యభామలకయ్యెను అవి, రెండు+అను

సమహత్సర్వ నామములిటఁగావు మహతి = శ్రీవాచకము పీరు మువ్వురు శ్రీ భూ సీకలు, పీరు, మువ్వురు - అనునవి మహాద్రావములు శ్రీ భూ సీకలు - మహతి వాచకములు ఇవి మహత్తులకు వలె మహతీవాచకముల కయ్యెను ఇవి, మూఁడు - అను సమహత్సర్వనామము లిటఁగావు

విశ - క్రియాపదముల కుదాహరణముల నూహించు కొనవలయును. రుక్మిణీ సత్యభామలు వచ్చుచున్నారు ఇట వచ్చుచున్నారు - మహద్భూహవచన క్రియ రుక్మిణీ సత్యభామలు - మహతీవాచకములు వచ్చుచున్నవి - అను సమహద్భూహవచన క్రియ కాక, వచ్చుచున్నారు - అను మహద్భూహవచన క్రియయే యయినది

పదసార్థకృము - ఐహవచనంబు - అనుటచే నేకవచనము మహత్తున కుంబోలె మహతికిఁ గాదు ఉదా॥ అది కాంత, అమె కాంత వాఁడు పురుషుఁడు, ఇట వాఁడు - అను మహద్వాచక సర్వనామము మహతికిఁ గాలేదు సీత వచ్చు చున్నది, రాముఁడు వచ్చుచున్నాడు ఇట వచ్చుచున్నాఁడు - అను మహద్వాచక క్రియ మహతికిఁ గాలేదు

అపదాద్యంబయి యసంయుక్తంబయిన గకారంబునకు వకారంబు విభాషనగు. 27

పలుగురు, పలువురు, ఇరుగురు, ఇరువురు, వేగురు, వేవురు, తొగ, తొవ, పగలు, పవలు

వ్యా పదముయొక్క మొదటి వర్ణముకానిదియు, వేటొక హల్లుతోఁ గూడుకొననిదియు, నగు గకారమునకు వకారము విభాషనగును ఉదా॥ పలుగురు ఇట గకారము పదాద్యము కాదు, సంయుక్తము కాదు కాన గకార మునకు వకారమాదేశమయినచో ఈ పలువురు - అగును కానిచో, పలుగురు - అని యుండును ఇట్లే తక్కినవి

పదసార్థకృము - (1) అపదాద్యంబయి - అనుటచేఁ బదాద్యమయిన గకారము వకారముకాదు ఉదా॥ గాము, గీము మొ॥ (11) అసంయుక్తంబయిన - అనుటచే సంయుక్తములయిన గకారములు వకారములు కావు ఉదా॥ అగ్ని, మ్రుగ్గు - మొ॥ (111) మొగము, తగవు - మున్నగుచోట్ల గాకు వకారము లేదని విభాషకు వ్యవస్థ కల్పించు కొననగును (14) గకారమునకు వకార మగుట ప్రాయోపాదము చూ సంజ్ఞా 20.

ఔ ప వి భ క్తి క ప్ర క రణ ము

ఇ టి థి వర్ణంబులు వక్ష్యమాణంబు లౌప విభ క్తికంబులు. 28

విభ క్తి నిమిత్తకంబులయి యాదేశాగ మాత్మకంబు లయిన ఇ టి థి - అను వర్ణంబు లౌపవిభ క్తికంబు లనంబడు.

వ్యా చెప్పబోవు ఇ టి థి వర్ణము లౌపవిభ క్తికములు విభ క్తినిమిత్తము గాఁ గలిగి యాదేశాత్మకములు, నాగమాత్మకములు నయిన, ఇ టి థి వర్ణము లౌపవిభ క్తికములనఁబడును ఉపవిభ క్తికి సంబంధించినది యౌపవిభ క్తికము ఉప = సమీపము విభ క్తికి సమీపమున నగునది యుపవిభ క్తి అనఁగా విభక్తులు పరమయినప్పు డగునది యుపవిభ క్తి యన్నమాట చూ 29 నూ ఔపవిభ క్తి కములు చేరు శబ్దములను గూడ నౌపవిభ క్తికములనియే యందురు (16 నూ) "యత్రైతే తత్రతత్సంజ్ఞానామ్నామన్యన్య చాన్యథా" (విక్ర)

ఇవి ద్వితీయాద్యైక వచనంబులు పరంబులగునపుడు
నామంబులకుం గొన్నింటికిం బ్రాయికంబుగ నగు. 29

కాలు కాలిని, కాలిచే, నాగలి నాగటిని, నాగటిచే,
నేయి నేతిని, నేతిచే

ద్వితీయైక వచనంబు పరంబగునపు డౌపవిభ క్తికంబులు రావని కొందఱు వక్కాణించిరి అయ్యది లక్ష్యలక్షణ విరుద్ధంబగుటం జేసి యనాదరణీయంబు

వ్యా ఇ - టి - థి అను నౌపవిభ క్తికములు ద్వితీయాద్యైక వచనములు పరములగునప్పుడు, కొన్ని ప్రాతిపదికములకుఁ దఱచుగా నగును ఇ - కాలు కాలిని కాలు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - కాలు + ను అచ్చిక 30 చే - కాలి + ఇ + ను = కాలి + ను తత్సమ 26 చే - కాలిని కాలు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 3 చే - కాలు + చేత తత్సమ 10 చే - కాలు + చే అచ్చిక 30 చే - కాలి + ఇ + చే = కాలిచే టి - నాగలి ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - నాగలి + ను అచ్చిక 31 చే - నాగటి + ను తత్సమ 26 చే - నాగటిని నాగలి + చేత = నాగటి చేతి - నేయి + ను 35 చే - నేతి + ను తత్సమ 26 చే - నేతిని నేయి + చేత = నేతిచే

కొందఱు ద్వితీయైక వచనము పరమగునప్పు డౌపవిభ క్తికములు రావని వక్కాణించిరి అనఁగా కాలు + ను, నాగలి + ను, నేయి + ను - మొద

ంగుచోట్ల నౌవ విభక్తికములు రావని చెప్పిరన్నమాట కాని యీ యభిప్రాయము ప్రయోగ విరుద్ధము, శాస్త్ర విరుద్ధము నగుటచే నాదరింపఁ దగినదికాదు

పదసార్థకము - (1) కొన్నింటికి - అనుటచే నౌవ విభక్తికములు కొన్ని యుండునని తెలియుచున్నది ఉదా॥ తెల్లు + ను = తెల్లును మొ॥
(11) ప్రాయికంబుగ - అనుటచే నరుదుగా నౌవవిభక్తికములు రాకపోవచ్చును. ఉదా॥ ఇల్లాలు ఇల్లు - ఔవ విభక్తికము ఇంటిని, ఇంటి యొక్క- ఇత్యాదులలో నౌవవిభక్తికము తఱుచుగనగును ఇల్లు యొక్క + అలు = ఇల్లు + అలు ఇల్లాలు - అనుచో నౌవవిభక్తికము రాలేదు వచ్చినచో - ఇంటియొక్క + అలు = ఇంటియాలు - కావనివచ్చును

ఊరు మొదలగువాని కిత్వంబగు. 30

ఊరు - ఊరిని, కాలు - కాలిని, మ్రాను - మానిని,
నోరు - నోరిని, చోటు - చోటిని

వ్యా ద్వితీయాద్యేక వచనములు పరమగుచో ఊరు - మొదలగు శబ్దముల తుది యచ్చున కిత్వమగును ఊరిని - ఊరు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - ఊరు + ను ఈ 30 చే - ఊర్ + ఇ + ను = ఊరి + ను తత్సమ 26 చే - ఊరిని ఇట్లే, కాలు + ను = కాలిని, మ్రాను + ను = మ్రానని, నోరు + ను = నోరిని చోటు + ను = చోటిని

విశే - అనేక వర్ణములు గల స్థాని కేకవర్ణము నాదేశముగ విధించినచో నది స్థానిలోని తుది వర్ణమునకే యాదేశమగును (అలోంత్యస్య - పాణి) ఇటు ఊరు - స్థాని దీనికి ఇత్యమాదేశముగ విధింపఁబడెను ఇత్యమేక వర్ణము గాన నిది, ఊరు - శబ్దమునందలి తుది ఉత్పమున కాదేశమగును ఊర్ + ఉ + ను = ఊర్ + ఇ + ను = ఊరి + ను - అగున్న పిమ్మట, ఊరిని - అని యేర్పడును నోరు + ను = నోరిని చూ 31 నూ॥

టీవర్ణంబు గొన్నింటి యంతాక్షరంబున కాదేశంబును.

గొన్నింటి కంతాగమంబును, గొన్నింటికిం

బర్యాయంబున రెండును బ్రాయికంబుగ నగు. 31

అదేశము త్రాడు - త్రాటిని, కాడు - కాటిని, నోరు - నోటిని, ఏలు - ఏటిని

ఆగమము అన్ని - అన్నిటిని, ఎనిమిది - ఎనిమిదిటిని, వేయి - వేయిటిని

ఉభయము ఏమి ఏటిని, ఏమిటిని, పగలు - పగటిని, పగలిటిని; మొదలు - మొదటిని, మొదలిటిని, రెండు - రెంటిని, రెండిటిని, మూడు - మూటిని, మూడిటిని, నూలు - నూటిని, నూటిటిని.

వ్యా టివర్ణము కొన్నింటి తుది యక్షరమునకుఁ దఱచుగా నాదేశమగును, గొన్నింటికిఁ జివరఁ దఱచుగా నాగమమగును గొన్నింటికిఁ దఱచుగా నాదేశము, నాగమము వర్ణాయముగ నగును (1) ఆదేశము - త్రాటిని - త్రాడు - ప్రాతి పదికము తత్సమ 2 చే. త్రాడు + ను ఈ 31 చే - తుది యక్షరమునకు 'టి' వర్ణమాదేశమయి, త్రాటి + ను - అగును తత్సమ 26 చే త్రాటిని ఇట్లే కాడు + ను = కాటిని, నోరు + ను = నోటిని, ఏలు + ను = ఏటిని. అనువాని ప్రక్రియ గ్రాహ్యము (2) ఆగమము - అన్నిటిని - అన్ని - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - అన్ని + ను ఈ 31 చే - టివర్ణమాగమమయి - అన్ని + టి + ను = అన్నిటి + ను - అగును 32 చే. టివర్ణమునకు ముందు నిండునున్న రానిచో తత్సమ 26 చే - అన్నిటిని - అగును ఇట్లే ఎనిమిది + ను = ఎనిమిదిటిని, వేయి + ను = వేయిటిని (3) ఉభయము - అనఁగా నాదేశము నాగమము, నను రెండును, బిర్యాయముగ నగుట ఏటిని, ఏమిటిని - ఏమి - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే. ఏమి + ను తుది యక్షరమునకు 'టి' వర్ణమాదేశమయినచో ఏటి + ను తత్సమ 26 చే - ఏటిని ఏమి + ను ఏమి శబ్దమునకుఁ జివర టివర్ణమాగమమయినచో - ఏమిటి + ను తత్సమ 26 చే. ఏమిటిని పగటిని, పగలిటిని - పగలు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే. పగలు + ను ఆదేశ పక్షమున పగటి + ను తత్సమ 26 చే. పగటిని ఆగమపక్షమున, పగలు + ను = పగలు + టి + ను 36 చే. పగలిటి + ను తత్సమ 26 చే - పగలిటిని 'ఇట్లే మొదలు + ను = మొదటిని, మొదలిటిని రెండు + ను = రెంటిని, రెండిటిని మూడు + ను = మూటిని, మూడిటిని, నూలు + ను = నూటిని, నూటిటిని

పదసార్థకృత్యము - (1) ప్రాయికంబుగ ననుటచే - టివర్ణమరుదుగాఁ గొన్నిచోట్లఁ గాకపోవచ్చును ఉదా॥ నోరు + ను అనుచో టివర్ణ మాదేశము కాకపోవచ్చును అప్పుడు 30 చే ఇత్యముకలిగి, నోరిని - అనియు నగును

(11) ఒక శబ్దమునకే రెండోవనిత క్రికములు కావచ్చుననియు దీనిచేఁ దెలియు చున్నది

**ప్రహస్యముమీఁది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు
ఐహుళముగానగు. 32**

అన్నింటిని, ఎనిమిదింటిని, పగంటిని, పగలింటిని, రెండింటిని, మూడింటిని

వ్యా ప్రహస్యముమీఁది 'టి' వర్ణమునకు ముందు నిండు సున్న ఐహుళముగా నగును అన్నింటిని - అన్ని - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2చే - అన్ని + ను ఆచ్చిక 31 చే - అన్నిటి + ను తత్సమ 26చే - అన్నిటి + ని ఈ 32చే అన్నింటిని పూర్ణబిందువు రానిచో - అన్నిటిని ఇట్లే, ఎనిమిది + ను = ఎనిమిదిటి + ను ఎనిమిదింటిని, ఎనిమిదిటిని పగటిని - పగలు తత్సమ 2చే - పగలు + ను ఆచ్చిక 31చే - పగటి + ను ఈ 32 చే - పగటి + ను తత్సమ 26 చే - పగటిని పూర్ణబిందువు రానిచో - పగటి + ను = పగటిని రెండింటిని, రెండిటిని - రెండు - తత్సమ 2చే - రెండు + ను ఆచ్చిక 31చే - రెండు + టి + ను 36 చే - రెండిటి + ను ఈ 32చే - 'టి' వర్ణమునకు ముందు నిండునున్న వచ్చిన - రెండింటి + ను తత్సమ 26 చే - రెండింటిని నిండునున్న రానిచో, రెండింటి + ను = రెండిటిని ఇట్లే మూడు + ను మూడు + టి + ను = మూడింటిని, మూడిటిని (36)

పదసార్థకము (1) ప్రహస్యము మీఁది-అనుటచే దీర్ఘముమీఁది-టివర్ణము నకు ముందు నిండునున్న రాదు ఉదా॥ త్రాటిని, ఏటిని, మొ॥ ప్రహస్యముమీఁది- అననిచో నిది ప్రత్యేక విధానస్థలముగా బానించి దీర్ఘముపై నిండునున్న కలుగు ప్రమాద మేర్పడవచ్చును (11) ఐహుళమనుటచే మొదటికి, మీదటికి, మున్నగు చోట్లఁ బూర్ణబిందువు రాదు

పారపరిశీలన - టివర్ణకంబునకు-అను ముద్రణములు సరికావు టివర్ణంబునకు-అనియే వ్రతమ ముద్రణము

**పదాద్యంబగు ప్రహస్యంబు మీఁది టివర్ణంబునకుముందు
పూర్ణబిందువగు. 33**

కన్ను - కంటిని, మిన్ను - మింటిని; ఇల్లు - ఇంటిని; పల్లు -

వ్యా నుడితొలి ప్రాస్యము మీది టివర్ణమునకు ముందు పూర్ణబిందు వగును కంటిని - కన్ను ప్రాతిపదికము తత్సమ 2చే - కన్ను + ను 31చే - క + టి + ను ఈ 33చే - కంటి + ను తత్సమ 26చే - కంటిని ఇట్లే, మిన్ను + ను = మింటిని ఇట్లు + ను = ఇంటి + ను ఇంటిని వల్లు + ను = వంటి + ను వంటిని - అనువాని ప్రక్రియనరయునది

విశే - టివర్ణమునకు ముందు బిందువగునన్నచో ఖండబిందువు నిలుపు టకు వీలుండును అది సంది 22 చే - పూర్ణబిందువుగ నెట్లును మాటును కాని ప్రక్రియా సౌలభ్య దృష్టితో బూర్ణబిందువగునని సూత్రింపఁబడెను

అట్టు మొదలగు శబ్దముల కంతాగమంబు తివర్ణంబును రేఫంబున కొక్కటికి లోపంబునగు. 34

అట్టు - అఱితిని అట్టు, కట్టు, కొట్టు గొట్టు, మిట్టు, వట్టు. ఇవి యట్టు మొదలయినవి

వ్యా అట్టు మొదలైన శబ్దములకుఁ జివర 'తి' వర్ణమాగమమగును. ఒక రేఫమునకు లోపమును నగును

అఱితిని - అట్టు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - అట్టు + ను ఈ 34 చే - అట్టు + తి + ను 36 చే - అఱి + తి + ను తత్సమ 26 చే - అఱితిని ఇట్లే, కట్టు + ను = కఱితిని, కొట్టు + ను = కొఱితిని, గొట్టు + ను = గొఱితిని, మిట్టు + ను మిఱితిని, వట్టు + ను = వఱితిని

విభక్తి పరంబగునపుడు గోయి ప్రభృతుల యక్షరము తివర్ణంబగు. 35

గోయి - గోతులు, గోతిని - గోతులను గోయి, చేయి, దాయి, నూయి, నేయి, వాయి, రోయి, ఇత్యాదులు

వా విభక్తి పరమగునపుడు గోయి - మొదలగు వాని తుది యక్షరము తివర్ణమగును గోతులు గోయి = ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే - గోయి + లు ఈ 35 చే - గోతి + లు తత్సమ 45 చే - గోతులు గోతిని - గోయి - తత్సమ 2 చే - గోయి + ను ఈ 35 చే - గోతి + ను తత్సమ 26 చే - గోతిని గోతులను - గోయి - తత్సమ 2 చే - గోయి + ను తత్సమ 31 చే - గోయి + లను ఈ 35 చే - గోతి + లను తత్సమ 45 చే - గోతులను ఇట్లే, చేయి = చేఘలు చేతిని, వెతులను. - ఇత్యాది

పదసార్థక్యము - ఔపవిత్ క్తికములు ద్వితీయాద్యేకవచనము పరమగు నపుడే యగును (29 సూ॥) కాని యిట విభక్తివరంబగునపుడు అనుటచే నితర విభక్తులు పరమగునపుడును నగునని గ్రహింపవలెను గోయి+లు=గోతి+లు. గోతులు గోయి+లను=గోతి+లను గోతులను మొ॥

టీవివర్ణంబులు పరంబులగునపు డుత్వంబున కిత్వంబగు. 36

రెండిటికి, మూడిటికి, నాలుగిటికి, పగలిటికి, మొదలిటికి, పెక్కిటికి కొందొకచో నుత్వంబున కిత్వంబు చూపట్టదు నెత్తుటికి.

వ్యా ఆగమములగు, టితివర్ణములు పరమగుచో, ఉత్వమున కిత్వమగును రెండిటికి - రెండు - తత్సమ 6 చే - రెండు+కు ఆచ్చిక 31 చే - రెండు + టి + కు ఈ 36 చే - టి - పరమగుచో ఉత్వమునకు, ఇత్వము కాఁగా, రెండి + టి + కు = రెండిటి + కు 32 చే - 'టి' ముందు నిందునున్న రానిచో తత్సమ 26 చే - రెండిటికి ఇట్లే తక్కినవాని ప్రక్రియ యూహ్యము ఉత్వమున కిత్వము కొన్నిచోట్లఁ గనఁబడదు ఉదా॥ నెత్తుటికి - నెత్తురు - తత్సమ 6 చే - నెత్తురు + కు ఆచ్చిక 31 చే - నెత్తు + టి + కు ఈ 36 చే - ఉత్వమున కిత్వము ప్రాప్తించుచుండఁగా "కొందొకచో నుత్వంబున కిత్వంబు చూపట్టదు" అని ఇత్వము నిషేధింపఁబడెను కావున - నెత్తుటి + కు తత్సమ 26 చే₁ నెత్తుటికి - అని యగును తివర్ణము పరమగుచో ఉత్వమున కిత్వమగుట 34 సూత్రముననే ప్రదర్శింపఁబడుటచే నిట సుదాహరణము చూపబడలేదు ఉదా॥ అఱితిని చూ - 34 ఇట్లే అఱుతన్, వఱుతన్ - చూ 38 సూ॥

విశే - లక్ష్యనిర్దేశమునుబట్టి యాగమములగు టి తి, వర్ణములు పరమగు నపుడే, ఉత్వమున కిత్వమగును ఆదేశములు పరమగుచో, గాదు నూఱు + కును 31 చే - నూ + టి + కును ఇట, ఉత్వమున కిత్వము కాదు నూటికిని (ఉత్వమనుచోఁ దవరకరణము లేదు)

టీవివర్ణంబు పరంబగునపుడు క్రిందు, మీదు, ముందు, పువర్ణంబుల కిత్వంబగు. 37

క్రిందు—క్రిందటిని మీదు—మీదటిని, ముందు—ముందటిని, మాపు—మాపటిని, అప్పుడు—అప్పటిని

వ్యా టివర్ణము పరమగునపుడు క్రిందు, మీదు, ముందు శబ్దముల తుది యచ్చునకు, శబ్దాంత్య పువర్ణముల తుది యచ్చునకు, ఉత్వమగును క్రిందటిని,

క్రిందు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 2 చే - క్రిందు + ను ఆచ్చిక 31 చే - క్రిందు + టి + ను ఈ 37 చే, ఉత్సమున కత్వమై క్రింద + టి + ను అగును తత్సమ 26 చే - క్రిందటిని ఇట్లే, మీదు + ను = మీదటిని, ముందు + ను = ముందటిని పువర్ణమునకు మావటిని - మాపు - తత్సమ 2 చే మాపు + ను ఆచ్చిక 31 చే - మాపు + టి + ను ఈ 37 చే - మావటి + ను తత్సమ 26 చే - మావటిని ఇట్లే, అప్పుడు + ను = అప్పు + టి + ను అప్పటిని - అని ప్రక్రియ గ్రహింపవలెను

విశే - అనేక వర్ణములుగల స్థాని కేకవర్ణ మాదేశముగ విధింపఁబడినచో నది స్థానిలోని తుది వర్ణమునకే యాదేశమగును (అలోంత్యస్య - పాణి) కాన క్రిందు, మీదు, ముందు పువర్ణముల తుది ఉత్సమునకే అత్వ మాదేశమగును

ఔపవిభక్తికముల తృతీయా సప్తముల కత్వం
బాదేశంబు బహుళంబుగా నగు. 38

గోరను గీతెను, ఊరనున్నాడు, గొడ్డట నఱితెను, ఇంట్ల లేడు, వఱుతఁగలిసె, కఱుతదూఁచె పక్షంబునందు గోరిచేత నూరియం దిత్యాదులు

ఇది యాచ్చిక పరిచ్ఛేదము

వ్యా ఔపవిభక్తిక శబ్దముల తృతీయా సప్తమీ విభక్తులకు బహుళముగ, అత్వమాదేశమగును గోరను - గోరు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 3 చే - గోరు + చేత ఆచ్చిక 30 చే - గోరి + చేత ఈ 38 చే - తృతీయకు (చేత) అత్వ మాదేశమయినచో - గోరి + అ ఆదేశము స్థానివంటిది గనుక (స్థానివదా దేశః పాణి) నుగాగమము తత్సమ 8 చే - నగును గోరి + అ + ను సంధి 11 చే - గోరను - అనియగును అత్వాదేశము కానిపక్షమున - గోరి + చేత = గోరిచేత - అని యుండును ఊరను - ఊరు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 7 చే - ఊరు + అందు ఆచ్చిక 30 చే - ఊరి + అందు ఈ 38 చే - ఊరి + అ ఆదేశము స్థానివంటిది కనుక, నుగాగమము తత్సమ 8 చే నగును ఊరి + అను సంధి 11 చే - ఊరను అత్వ మాదేశము కానిచో - ఊరి + అందు సంధి 11 చే - సంధి యథాసంభవముగ నగును గనుక నిది సంధిలేదు సంధి 3 చే - ఊరి. య + అందు = ఊరియందు - అగును గొడ్డటను - గొడ్డలి - ప్రాతి పదికము - తత్సమ 3 చే గొడ్డలి + చేత ఆచ్చిక 31 చే - గొడ్డటి + చేత

ఈ 38వే గొడ్డటి + అ ఆదేశము స్థానివంటిది కనుక తత్సమ 8 చే - నుగాగమము గొడ్డటి + అ + ను = గొడ్డటి + అను సంధి 11 చే - గొడ్డటను గొడ్డటను + నఱితెను సంధి 18 చే - గొడ్డట నఱితెను ఇంటను - ఇల్లు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 7 చే - ఇల్లు + అందు ఆచ్చిక 31వే - ఇ + టి + అందు, 33వే - ఇంటి + అందు ఈ 38వే - ఇంటి + అ ఆదేశము స్థానివంటిది కనుక తత్సమ 8వే - నుగాగమము ఇంటి + అను సంధి 11వే - ఇంటను ఇంటను + లేడు సంధి 18 చే - ఇంటలేడు వఱుతను - వఱు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 7వే - వఱు + అందు ఆచ్చిక 34వే - వఱు + తి + అందు = వఱుతి + అందు 36 వే - ఉత్తమున కిత్తము ప్రాప్తించుచుండఁగా "కొండొకచో నుత్తంబున కిత్తంబు చూపట్టదు" అను వృత్తి వాక్యముచే నిట వఱు - తోని ఉత్తమున కిత్తములేదు ఈ 38 వే - వఱుతి + అ ఆదేశము స్థానివంటిది కనుక, నుగాగమము తత్సమ 8 చే - నగును వఱుతి + అను సంధి 11వే - వఱుతను పక్షమున - వఱుతి + అందు 36 చే - వఱుతి + అందు సంధి 11వే - వఱుతియందు కఱుతను - కఱు - ప్రాతిపదికము తత్సమ 3 చే - కఱు + చేత ఆచ్చిక 34 చే - కఱు + తి + చేత 36వే - ఉత్తమున కిత్తము ప్రాప్తించుచుండఁగా "కొండొకచో నుత్తంబున కిత్తంబు చూపట్టదు" అను వృత్తి వాక్యమిత్తమును నిషేధించును ఈ 38 వే - కఱుతి + అ ఆదేశము స్థానివంటిది కనుక నుగాగమము, తత్సమ 8 చే నగును కఱుతి + అను సంధి 11 చే కఱుతను పక్షమున - కఱుతి + చేత 36వే - కఱుతిచేత

విశే - (1) గొడ్డటను, ఇంటను, వఱుతను, కఱుతను - అను వానిని బట్టి యౌపవిభక్తికములు చేసినపిమ్మటనే అత్తాదేశమని తెలియుచున్నది కాన, గోరు + చేత = గోరు + అ అని కొందఱు ప్రక్రియ చెప్పుట సరికాదు గోరి + అ - అని చెప్పవలెను (11) అపదాదిస్వరము వరమగుచో - సంధి 11 సూత్రము చేతనే సంధి జరిగె ననవలెను కాన ఉత్త్య సంధిని, అత్త్యసంధిని, ఇత్త్యసంధిని దెచ్చి పెట్టరాదు (111) కఱుతదూఁదె, వఱుతఁగలిసె-అని, తొలుతఁ దృతీయకు, సప్తమికిఁ దరువాత, నుదాహరణములుండుట క్రమము కాని వఱుఁగలిసె-అన్న ముగింపులో నమంగళ స్ఫూర్తి కలదు కావున, కఱుత దూఁదె - చివరఁ జేర్చఁబడియుండును (మంగళమధ్యాని)

పదసార్థక్యము - (1) అత్వంబాదేశంబు - అని ఆదేశశబ్దమును వాడుటచే, అత్వము తృతీయాసప్తమీ ప్రత్యయముల కంతటికి నాదేశమగునని

సూచన గోరి + చేత = గోరి + అ అర్థ మేకవర్ణము గనుకఁ దృతీయా
సప్తమీ ప్రత్యయముల తుది యచ్చున కాదేశము కావలసియుండును ఏలయన
ననేకవర్ణములుగల స్థాని కేకవర్ణము నాదేశముగ విధించినచో నది స్థానిలోని
తుదివర్ణమునకే యగును (అలోంత్యస్య-పాణి) కాన ఆదేశంబు - అనుటచే
సర్వాదేశమయ్యెను (11) బహుళమనుటచే ఊరు మున్నగు వానికిఁ దృతీయార్థము
లేదని చెప్పఁదగును ఊరను = ఊరియందు-అని మాత్రమే యర్థము

ఇది ఘంటాపథము

కారక పరిచ్ఛేదము

ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు. 1

ప్రాతిపదికార్థమునందు రాముడు, రావణుడు, నియతోప
స్థితకము ప్రాతిపదికార్థము సంబోధనంబునందు ఓ రాముడ,
ఓ రావణుడ ఉక్తార్థమందు రాముడు రావణుని సంహరించెను
ఉక్తమనఁగా జెప్పఁబడినది ఈవాక్యమందు నాఖ్యాతము కర్తను
జెప్పినది గావునఁ దద్వాచకమగు రామ శబ్దమునకుఁ బ్రథమయయ్యె.
రామునిచే రావణుడు సంహరింపఁ బడియె ఈవాక్యమం దాఖ్యాతము
కర్తమును జెప్పినది గావునఁ దద్వాచకంబగు రావణశబ్దంబునకుం
ప్రథమయయ్యె నని యెఱుంగునది

వ్యా ఈ పరిచ్ఛేదమున విభక్త్యర్థములు వివరింపఁబడును విభక్తి=
ప్రకృత్యర్థమును విభజించునది (విభజ్యతే ప్రకృత్యర్థః అనయా)

ప్రాతిపదికార్థమునందును, సంబోధనార్థమునందును, ఉక్తార్థమునందును,
బ్రథమా విభక్తియగును (1) ప్రాతిపదికార్థమునందు. నియతోపస్థితకము
ప్రాతిపదికార్థము (నియతోపస్థితకః ప్రాతిపదికార్థః (సీ కౌ) నియత=నియత
మయిన, ఉపస్థితకము = స్ఫూర్తికలది ప్రాతిపదికము నుచ్చరింపఁగానే,
నియతముగా స్ఫురించు నర్థము ప్రాతిపదికార్థము ఉదా॥ రామ-ప్రాతిపదికము
ఈ ప్రాతిపదికము నుచ్చరింపఁగానే, యే యర్థము నియతముగా స్ఫురించునో
యదే రామ - అను యొక్క యర్థము ఇట్లే 'రావణ' అను ప్రాతిపదికము
నుచ్చరింపఁగానే యే యర్థము నియతముగా స్ఫురించునో యదే, రావణ -
అను ప్రాతిపదికముయొక్క యర్థము రాముడు, రావణుడు - అనువానితో
బ్రథమావిభక్తి ప్రాతిపదికార్థమున నయినది (2) సంబోధనంబునందు
సంబోధనము = తత్సమ 32 ఓ రాముడ, ఓ రావణుడ ఇటఁ బ్రథమా

విభక్తి సంబోధనార్థమున నైనది (3) ఉక్తమనఁగా జెప్పఁబడినది అఖ్యాతముచే జెప్పఁబడినది యని తాత్పర్యము అఖ్యాతము = క్రియావిభక్తి "దుః - రు, పు - రు, ను - ము" - అనునవి క్రియావిభక్తులు క్రియా 8 ఉదా॥ (1) రాముఁడు రావణుని సంహరించెను ఇందు సంహరించెను - క్రియ (సంహరించు + ఎను) ఎను - అనునది యిటఁ గ్రియావ్రత్యము ఇది దుః - అను క్రియా వ్రత్యమున కాదేశముగ నయినది (క్రియా 16) ఈ క్రియా వ్రత్యము కర్తను జెప్పుచున్నది ఏలయన నిది కర్తృకవాక్యము (క్రియా 48) కర్తః ఈ వాక్యమున, రాముఁడు గనుక, రామశబ్దమునకుఁ బ్రథమమయినది అనఁగా నీ వాక్యమునఁ బ్రథమావిభక్తి ఉక్తార్థమున నైనదన్నమాట (11) రామునిచే రావణుఁడు సంహరింపఁబడియె ఇది కర్మార్థక వాక్యము కనుక నిరదలి క్రియావిభక్తి కర్మను జెప్పుచున్నది (క్రియా 48) సంహరింపఁబడియె. అనుచో ద్రుత మవసానమున లోపించినదని గుర్తింపవలెను (సంధి 20) ఈ వాక్యమున కర్మ - రావణుఁడు కావున రావణశబ్దమున కుక్తార్థమునఁ బ్రథమమయినది

విశే - (1) "నామార్థమాహ - ఏకంద్వికంత్రికంచాథ, చతుష్కంపంచకం తథా, నామార్థ ఇతిసర్వేషీ, పక్షః శాస్త్రనిరూపితః వై ఖా సా (1) ప్రాతిపది కార్థము జాతియన్నది మొదటి పక్షము రామత్వము, రావణత్వము, ననునవి యీ పక్షమునఁ బ్రాతిపదికార్థములగును (2) ప్రాతిపదికార్థము జాతివ్యక్తులని రెండవ పక్షము రామత్వ రావణత్వములు (జాతి) రామరావణ వ్యక్తులు (వ్యక్తి) నీ పక్షమునఁ బ్రాతిపదికార్థములగును (3) జాతివ్యక్తి లింగములు ప్రాతిపది కార్థములని మూడవ పక్షము రామత్వరావణత్వములు (జాతి) రామరావణ వ్యక్తులు (వ్యక్తి) పుంలింగములు (లింగము) నీపక్షమునఁ బ్రాతిపదికార్థములు (4) జాతి వ్యక్తి లింగ సంఖ్యలు ప్రాతిపదికార్థములని నాల్గవపక్షము రామత్వ రావణత్వములు (జాతి) రామ రావణ వ్యక్తులు (వ్యక్తి) పుంలింగములు (లింగము) ఏకవచనములు (సంఖ్య) నీ మతమునఁ బ్రాతిపదికార్థములు (5) జాతి వ్యక్తి లింగ సంఖ్యా కారకములు ప్రాతిపదికార్థములన్నది యైదవ పక్షము ఈ పక్షమున రామత్వ రావణత్వములు (జాతి) రామరావణ వ్యక్తులు (వ్యక్తి) పుంలింగములు (లింగము) ఏకవచనములు (సంఖ్య) కర్మాది కారక షట్కము (కారకము) ప్రాతిపదికార్థములగును అగ్నియందుండు దహనశక్తి ద్యోతకమగుట కెందుకట్టె సాధనమయినట్లే ప్రాతిపదికార్థములు ద్యోతకమగుటకుఁ బ్రత్యయములు సాధనములు జాతి వ్యక్తి లింగములు ప్రాతిపది కార్థములనియు, సంఖ్యా కారకములు వ్యక్తి వ్యక్తి లింగములు ప్రాతిపది కార్థములనియు మరాంతరము

(11) విభక్త్యర్థ విషయమున నాలుగు పక్షములు గలవు (1) వాచకత్వపక్షము - సంఖ్యాకారకములు విభక్త్యర్థములకు వాచకములని మొదటి పక్షము అనియత లింగములగు తటాదుల విషయమున (తటః - తటి - తటమ్) లింగము గూడ విభక్త్యర్థము (2) ద్యోతకత్వపక్షము - ప్రాతిపదికములందున్న సంఖ్యాకారకములకు విభక్తులు ద్యోతకములనుట రెండవ పక్షము (3) సముదాయమే సంఖ్యాది విశిష్టార్థమును బోధించునని మూడవ పక్షము (4) సముదాయమే సంఖ్యాది విశిష్టార్థమునకు సలక్షణమని నాల్గవ పక్షము (వాక్య ప వాక్య 164, 165) (111) కారకము = క్రియాజనక కారకము (కరోతీతి కారకమ్ మ థా) క్రియా నిష్పత్తి విషయమున ద్రవ్యములందుండు శక్తి కారకమన్నమాట (క్రియాణాభినిష్పత్తౌ సామర్థ్యం సాధనం విదుః - వాక్య ప సాధనము = కారకము) వ్యాపారభేదవివక్షచే గారకభేదము లేర్పడును కారకములాటు (షట్ శక్తిర్నాతి వర్తతే - వాక్యప) చూ - 2, 3, 4, 5, 8, 9, 7, 13, 17 నూ (17) కౌమారము యౌవనము మున్నగు నవస్థాభేదములనుబట్టి వ్యక్తియందు జాతి వాచ్యమగును "సంక్షా శబ్దానామ వ్యుత్పత్తి ప్రభుత్వ వినిశాత్పిండస్య కౌమారయౌవనాద్యవస్థాభేదైః స ఏవాయ మిత్య భిన్న ప్రత్యయ నిమిత్తా దీత్యత్వాదికా జాతి ర్వాచ్యా" (మ థా ప్ర)

కర్మమున ద్వితీయ యగు. 2

ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్మమునాఁబడు దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను, ఇట వండెనను మాటకు వంటచేసెనని యర్థము వంట ఫలము చేయుట వ్యాపారము వంటయనఁగాఁ బాకము. పాకమున కాశ్రయము కావుటంజేసి వంటకము కర్మంబయ్యెనని యెఱుంగునది

వ్యా కర్మార్థమున ద్వితీయా విభక్తియగును కర్మము = ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్మము నాఁబడు (ఫలాశ్రయః కర్మ - వై భూ సా) ధాతువు యొక్క యర్థమయిన ఫలమున కాశ్రయమయినది కర్మమని యర్థము ధాతువున కర్థములు రెండు (1) ఫలము (2) వ్యాపారము (ఫలవ్యాపార యోర్ధాతు రాశ్రయేతు తిజస్మైతాః - వై భూ సా) ఫలాశ్రయము కర్మము ఉద్ధా దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను వండెను = వంటచేసెను ఇట ధాత్వర్థములు - (1) వంట ఇది ఫలము, (2) చేయుట ఇది వ్యాపారము వంట యనఁగాఁ బాకము పాకమువచనము, మెత్తన వండుటవలన సిద్ధించు

ఫలము పదార్థము పాకముగుట ఈ వాక్యమునఁ బాకమయిన వస్తువేది? వంటకము కనుక వంటకము పాకమున కాశ్రయ మయినది పాకమున కాశ్రయ మగుటచే వంటకము కర్మమయినది ఈ సూత్రముచేఁ గర్మార్థమున ద్వితీయ మయినది ఫలాశ్రయమై క్రియ కుపకరించుటచే నిట, వంటకము - కర్మకారక మనఁబడును

చేత వర్ణకంబు కర్తకగు. 3

ధాత్వర్థ వ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు దేవదత్తునిచేత వంటకము వండఁబడియే వండఁబడియే ననఁగా వంటచేయఁ బడియే నని యర్థము చేయుట కాశ్రయుండగుటం జేసి దేవదత్తుండు కర్తయయ్యె

వ్యా కర్తను బోధించు శబ్దమునకు 'చేత' ప్రత్యయమగును వర్ణకము = ప్రత్యయము కర్త = ధాత్వర్థ వ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు (ధాత్వర్థ వ్యాపారాశ్రయః కర్తా వై భూ సా) ధాతువుయొక్క యర్థమయిన వ్యాపారమున కాశ్రయమయినది కర్తయని తాత్పర్యము ధాతువున కర్థములు రెండు (1) ఫలము (2) వ్యాపారము, ఫలాశ్రయము కర్మము (2 సూ॥) వ్యాపారాశ్రయము కర్త దేవదత్తునిచేత వంటకము వండఁబడియే వండఁబడియే ననఁగా వంటచేయఁబడెనని యర్థము ఇట ధాత్వర్థములు. (1) వంట ఇది ఫలము (2) చేయుట ఇది వ్యాపారము వండుట యను వ్యాపారమును నెఱవేర్చిన వాడెవఁడు? దేవదత్తుండు కనుక వండుట యను వ్యాపారమున కాశ్రయుండగు దేవదత్తుండు కర్తయయ్యెను ఈ సూత్రముచేఁ గర్తను బోధించు దేవదత్త శబ్దమునకు 'చేత' ప్రత్యయమయినది ఇట, వ్యాపారాశ్రయమై క్రియా నిష్పత్తి కుపకరించు చుండుటచే, దేవదత్తుండు కర్త కారకమనఁబడును రాముండు రావణుని సంహరించెను (1 సూ) అను నదియుఁ గర్మకారకమున కుదాహరణమగును ఈ 3 వ సూత్రమునందలి కర్త ననబిహిత కర్తయని యందురు క్రియా 124

చేత వర్ణకంబు హేతు కరణంబులకు గ్రహ్యది యోగజంబగు

పంచమికిని బహుళంబుగానగు. 4

ఫలసాధన యోగ్యంబగు పదార్థంబు హేతువు క్రియానిధిం బ్రకృష్టోప కారకంబు కరణంబు హేతువునకు దనముచేత సౌఖ్యంబు

గలుగు విద్యచేత యశంబుగలుగు పక్షంబున వలన వర్ణకంబగు కరణంబునకు ఖడ్గంబుచేతఖండించె కోలచేతఁ గూలనేసె పక్షంబునం దోడ వర్ణకంబగు గ్రహ్యది యోగంబునందు జరానందుడు రాజుల చేతఁ గప్పంబు గొనియె. మైత్రుండు చైత్రునిచేత ఋణంబు గొనియె ఈ యర్థంబు నీచేత నెఱింగితి ఈ వృత్తాంతంబు వానిచేత వింటి పక్షంబున, వలన వర్ణకంబగు ఇత్యాదికంబు లెఱుంగునది

వ్యా చేత వ్రత్యయము, హేతువునకు, కరణమునకు, 'కొను' మొదలగు వాని సంబంధమున నగు వంచమీ విభక్తికి, బహుళముగా నగును (1) హేతువు నకు హేతువు=పరిసాధన యోగ్యంబగు వదార్థంబు హేతువు (పరిసాధన యోగ్యః వదార్థాహి లాకికో హేతుర్భివ్యాదివిషయః-హేలా) అనఁగా పరిమము సాధించుటకు యోగ్యమయిన వస్తువు హేతువనియర్థము ధనముచేత సౌఖ్యంబు గలుగు ఇట సౌఖ్యము పరిమము పరిమగు సౌఖ్యమును సాధించుటకు యోగ్య మయిన వదార్థమిట ధనముగనుక, ధనము - హేతువగును ఈ సూత్రముచే హేతువగు ధనశక్తియునకు 'చేత' వ్రత్యయమయి ధనముచేత-అని నిర్దించినది చేతవర్ణకముకానిదో 9 చే - వలన వర్ణకమగును ధనమువలన సౌఖ్యంబుగలుగు విద్యచేత యశంబు గలుగు ఇట యశము పరిమము విద్య - హేతువు కావున నీ సూత్రముచే, "చేత" వ్రత్యయము కలిగి, విద్యచేత. అని యయినది చేత వర్ణకము కానిదో, 9 చే - వలన వర్ణక మగును విద్యవలన యశంబు గలుగు (2) కరణంబునకు కరణము = క్రియానిర్దీం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణంబు (క్రియానిర్దో ప్రకృష్టోపకారకం కరణ సంజ్ఞం స్యాత్. సి తౌ) క్రియా=వ్యాపారము యొక్క (పనియొక్క) నిర్దీన్ = నెఱవేఱుటయు, వ్రకృష్ట = అతిశయముతోఁ గూడిన, ఉపకారకంబు=ఉపకార కర్త అనఁగా క్రియ నెఱవేఱుటయందితర కారకముల కంటె నతిశయముగ నుపకరించునది కరణమని యర్థము క్రియ నెఱవేఱుటకుపకరించు కారకములలో నేక్రియ జరిగిన యనంతరము క్రియ నెఱవేఱినట్లు వివక్షితమగునోయది, కరణమని తాత్పర్యము (క్రియాయాం పరినిష్పత్తిర్య ద్యాపారానంతరం వివక్షితేయదాయత్ర కరణంతత్ తదా స్మృతమ్ - వాక్యప) ఉదా॥ ఖడ్గంబుచేత ఖండించె ఇట ఖండించుట యను క్రియ ఖడ్గవ్యాపారానంతరమే జరిగినట్లు వివక్షితమగుటచే, ఖడ్గము ప్రకృష్టోప కారకము కాన నిది కరణమనఁబడును ఇటఁ బ్రకృష్టోపకారకముగ ఖండన క్రియా నిష్పత్తి కుపకరింసుటచే, ఖడ్గము - కరణకారకమనఁబడును ఇట్లే,

కోలచేతఁ గూలనేసె - అనుచోఁ గోలప్రకృష్టోపకారకముగ వివక్షితమగుటచేఁ గరణమగును వానికి 4 చే - చేత వర్ణకము, కానిచో, 5 చే - "జ్ఞోధ" వర్ణక మగును ఖడ్గంబుతోడ ఖండించె, కోలతోడఁ గూలనేసె (3) గ్రహ్యదియోగ జ్ఞంబగు వంచమికి - గ్రహ + అద్విగ్రహ = గ్రహించుట అది = మైదలగు వానియొక్క, యోగజంబు = సంబంధముననై నది గ్రహ్యదులు = కొను, ప్రిను, ఎఱుగు - అనునవి కొను, విను, ఎఱుగు ననువానితో నన్వయముగల వర్ణమీ విభక్తికి చేతవర్ణకము బహుళముగ నాదేశమగునని యర్థము కొను మున్నగు వానితోఁ నన్వయ మున్నప్పుడు, వలన - అను వంచమీ విభక్తి 9 చే - అగును ఆ వలన వర్ణకమునకు చేతవర్ణకము బహుళముగ నాదేశమగునని తాత్పర్యము ఉదా॥ జరాసంధుఁడు రాజులవలనఁ గవ్వంబు గొనియె - అని 9 చే - వలన వర్ణకమగును ఈ 4 చే - వలనకు 'చేత' వర్ణకము బహుళముగ నాదేశమగును జరాసంధుఁడు రాజులచేతఁ గవ్వంబుగొనియె - అని యేర్పడును చేత వర్ణక మాదేశము కానిచో - జరాసంధుఁడు రాజులవలనఁ గవ్వంబు గొనియె - అని యుండును ఇట్లే తక్కిన వాక్యములలో గ్రహించవలెను

విశే - (1) గ్రహ్యదియోగమున చేతవర్ణకమగుట సంస్కృతమునకు విలక్షణము సంస్కృతమునఁ బంచమియే యగును (11) ఇక్ శ్చిపాదాతునిర్దేశే (పాణి) అను వార్తికముచే, గ్రహ-దాతువు, ఇగంతముగ నిర్దిష్టము ఇట్లే, 'వచి' మొ (6 నూ) (111) హేతువు ద్రవ్యాది జనకము ద్రవ్యాది విషయో హేతుః, కారకం నియతక్రియమ్.ధనేనకులమ్, విద్యాయాయశః (వాక్యవ సాధన 25)

కరణ సహార్థ తుల్యార్థ యోగంబులం

దృతీయకుం దోడ వర్ణకంబగు. 5

కరణంబునందు కోలతోడఁ గూలనేసె సహార్థంబునందు రాజుసేనలతోడ వచ్చె సేనాసహితుండయి వచ్చెనని యర్థము. తుల్యార్థయోగంబునందు చైత్రునితోడ మైత్రుండుతుల్యుండు తృతీయ కనుటం జేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగం బున షష్ఠియు నగు

వ్యా కరణార్థమున, సహార్థమున, తుల్యార్థయోగమునఁ దృతీయకుం దోడ ప్రత్యయమగును కరణార్థము - కరణము = క్రియానిధిం బ్రకృష్టోపకారకంబు కరణంబు (నూ 4 నూ) ఉదా॥ కోలతోడఁ గూలనేసె ఇట కో - కరణము 4 చే , కరణాన్నినకు 'చేత' ప్రత్యయము బహుళముగ నగును కోలచేతఁగూల

నేనె చేత ప్రత్యయము కాని వక్షమున, నీ 5 చే - తోడ వర్ణకమగును తోల
 తోడఁ గూలినేనె సహార్థము - సహ - అను శబ్దముయొక్క యర్థమున, 'తోడ'
 ప్రత్యయమగును సహ = సహితము రాజు సేనలతోడ వచ్చె = సేనా
 సహితుండయి వచ్చెనని యర్థము సేనఁ గూడుకొని వచ్చెనని తాత్పర్యము
 ఇట సహార్థమున 'తోడ' ప్రత్యయమయినది తుల్యార్థయోగము - తుల్యశబ్దము
 యొక్క యర్థముతో సంబంధము - అనగా అన్యయము తుల్య శబ్దమనక
 తుల్యార్థమనుటచే దుల్యమను నర్థమునిచ్చు నేశబ్దముతో నన్వయమున్నను
 'తోడ' వర్ణకమగును చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు ఇట తుల్యశబ్దముతో
 నన్వయముండుటచే చైత్ర శబ్దమునకు 'తోడ' వర్ణకమయినది "తృతీయకనుటం
 జేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగమున షష్ఠీయు నగు"
 దీని తాత్పర్యమిది సూత్రమునఁ దృతీయకుం దోడవర్ణకంబగు నని కలదు
 తృతీయకున్-అనుటచే దృతీయా విభక్తి వివక్షించినచోఁ దోడ వర్ణకమగును
 తృతీయ వివక్షింపనిచోఁ దుల్యార్థయోగమున 'కు' షష్ఠీయగును అనఁగాఁ
 జైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండు - అని తుల్యార్థయోగమున షష్ఠీయు నగును
 కాఁగాఁ గరణ సహార్థములందు తోడ వర్ణకము, తుల్యార్థయోగమున, తోడ-కు
 వర్ణకములు నగునని యీ సూత్రమునకు పారాంశము

వచ్యర్థాముఖ్య కర్మంబునకుఁ దోడ కువర్ణకంబులు

ప్రాయికంబుగా నగు. 6

మైత్రుండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె మైత్రుండు చైత్రున
 కిట్లనియె ప్రాయికంబునుటచే నొకానొకచో ద్వితీయయు నగు

వ్యా వచ్యర్థముయొక్క యముఖ్య కర్మమునకు తోడ ప్రత్యయము, కు
 ప్రత్యయము, తఱచుగా నగును వచి+అర్థ=వచ్యర్థ వదించు, వలుకు, అను,
 చెప్పు మున్నగునవి వచ్యర్థకములు వచ్యర్థకదాతు ప్రయోగమున నముఖ్య
 కర్మమునకు, తోడ - కువర్ణకములు తఱచుగ నగును ఉదా॥ మైత్రుండు
 చైత్రునితోడ నిట్లనియె ఇట, అను వచ్యర్థక దాతువు ఇట్లు (= ఈ ప్రకార
 మైన వాక్యమును) -ముఖ్య-కర్మము చైత్రశబ్ద మముఖ్య కర్మము కావున,
 నముఖ్య కర్మమగు చైత్ర శబ్దమునకుఁ దోడ వర్ణకమయినది మైత్రుండు
 చైత్రున కిట్లనియె ఇట, చైత్రశబ్దమునకు, కువర్ణక మయినది ఇట్లముఖ్య
 కర్మమునకు, తోడ, కువర్ణకములు ప్రాయికముగా (=తఱచుగా) నగును
 ప్రాయికముగా ననుటచే నరుదుగా ద్వితీయయు నగును మైత్రుండు చైత్రు
 నిట్లనియె-అని యరుదుగ నుండునన్నమాట.

విశే - (1) కర్మము రెండు విధములు (1) ముఖ్యకర్మము (2) అముఖ్య కర్మము దీనిని గౌణకర్మమనియు నందురు అపాదానాది రూపమున వివక్షింపఁ బడక, కర్మ రూపమున వివక్షింపఁబడినది యముఖ్యకర్మమగును (అపాదానాది విశేషైరవివక్షితం కారకం కర్మ సంజ్ఞం స్వాత్-సి తా) మైత్రుఁడు చైత్రుని తోడ నిట్లనియె, చైత్రున కిట్లనియె ఇట చైత్రునికొఱకు-అని సంప్రదానముగ (8 నూ వృత్తి) వివక్షింపక, చైత్రశబ్దము కర్మముగ వివక్షింపఁబడినది కావున నిది యముఖ్య కర్మము ఈ రచే, నముఖ్య కర్మమునకు తోడ-కువర్ణకములు ప్రాయికముగ నగును దుహా, యాన్, వచ్, బ్రూ - మున్నగు పదనామ దాతువులు ద్వికర్మకములు (11) అముఖ్యకర్మమునకు సంస్కృతమున ద్వితీయయే పాణినీయమున, విధింపఁబడినది ద్వితీయ తెనుగునఁ నరుదు (111) - తోడ కువర్ణకము లగుట పాణినీయమునకు విలక్షణము

ఉపయోగంబునం దాఖ్యాతకుం దోడ వర్ణకంబగు. 7

నియమ పూర్వక విద్యా స్వీకారం బుపయోగంబనంబడు రామకృష్ణులు సాందీపనితోడ వేదంబులం జదివిరి సాందీపని-వలన నని యర్థము

వ్యా నియమపూర్వక విద్యాస్వీకారమున, నుపాధ్యాయుని బోధించు శబ్దము నకుఁ దోడ ప్రత్యయమగును ఉపయోగము=నియమపూర్వక విద్యా స్వీకారము (అఖ్యాతోపయోగే-నియమ పూర్వక విద్యాస్వీకారే వక్తా ప్రాక్ సంజ్ఞః స్వోత్ సి తా) ఉపాధ్యాయుఁ డుచ్చరించిన దానిని శిష్యుఁడుచ్చరించుచు విద్యను గ్రహించుట యుపయోగము రామకృష్ణులు సాందీపనితోడ వేదంబులం జదివిరి వేదము స్వరప్రదానము కావున నిది నియమ పూర్వక విద్యాస్వీకారమున కుదాహరణమగును రామకృష్ణులు సాందీపని యుచ్చరించిన దాని నుచ్చరించుచు వేదములను జదివిరిని తాత్పర్యము ఈ వాక్యమున నాఖ్యాతను బోధింపునది సాందీపని శబ్దము అఖ్యాత = వక్త, ఉపాధ్యాయుడు కావున నాఖ్యాతను దెలుపు సాందీపని శబ్దమునకు, తోడ ప్రత్యయమయినది సాందీపనితోడ అనఁగా "సాందీపని వలన నని యర్థము ఇదియు నపాదాన కారకమగును అఖ్యాత యగు సాందీపని కపాదానసంజ్ఞ శబ్దముల యుపక్రమణమున కాఖ్యాత యవధి (9 నూ)

విశే (1) సాందీపనివలన-అని యర్థము చెప్పుటచే నరుదుగా నాఖ్యాతకు 'వలన' వర్ణకము కావచ్చునని గ్రహింపఁదగును (11) అఖ్యాతకు

సంస్కృతమునఁ బంచమియే యగును 'తొడ' వర్ణకమగుట సంస్కృతలక్షణమునకు భిన్నము

పారవరిశీలన - సాండివునివ్రథమ ముద్రణ పారము దీనిని సాండివని. అని సరిచేయుట (ఖా ర) గ్రాహ్యము ఏలయన నిది ముద్రణ స్థానిత్యము కావచ్చును తేద సందగ్ధ సాండివ నూనువ్రదా (పారిజా 3-38) అను వ్రయోగము ప్రామాదికము

సంప్రదానంబునకుం జతుర్థి యగు. 8

త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాఁబడు జనకుండు రాముని కొఱకుఁ గన్య నిచ్చెను

కొన్నియెడల నుద్దేశ్య మాత్రంబున కగు పురుషార్థంబు కొఱకు యత్నింపవలయు

చతుర్థికి మాటుగా షష్ఠియే తఱుచుగాఁ బ్రయోగంబులం గానంబడియేది జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను పురుషార్థంబు నకు యత్నింప వలయు

వ్యా వంప్రదానమునకుఁ జతుర్థి విభక్తి యగును సంప్రదానము=త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాఁబడు (దానస్య కర్మణా యమభిప్రైతి స సంప్రదానమ్.సి.కౌ) త్యాగము నెవరికిఁ జేయనుద్దేశించుమో యావ్యక్తి సంప్రదాన మనఁ బడును ఉదా జనకుండు రామునికొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను ఈ వాక్యమున జనకుండు కన్యాదానము చేయుట కుద్దేశించినవ్యక్తి - అనఁగాఁ ద్యాగోద్దేశ్యము రాముండు కనుక రాముండు సంప్రదానము ఈ సూత్రముచే రామ శబ్దము నకుఁ చతుర్థి యయినది, కొన్నిచోట్లఁ ద్యాగోద్దేశ్యమునకుఁ గాక యుద్దేశ్య మాత్రమునకే చతుర్థి యగును అనఁగా దేనినుద్దేశించుమో దానికే చతుర్థియగును త్యాగవ్రసక్తి లేదన్నమాట ఉదా॥ పురుషార్థంబు కొఱకు యత్నింపవలయు పురుషార్థమనునది త్యాగోద్దేశ్యముకాదు ఇది యుద్దేశించిన వస్తువు మాత్రమే యగును అయినను 'కొఱకు' ప్రత్యయ మయినది చతుర్థికి బదులుగా షష్ఠియే తఱుచుగాఁ బ్రయోగములలోఁ గనబడును జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు ఇట్లు సంప్రదానమునకు "కు" షష్ఠియే తఱుచుగా నగును త్యాగోద్దేశ్యుడగు రాముండు కన్యాదాన స్వీకారమున కను స్ఫులిఛిభుట రూపమున దానక్రియకుపకరించుటచే సంప్రదానకారకము.

విశే - (1) సంస్కృతమున సంప్రదానమునకుఁ జతుర్థి యగునని పాణినీయము షష్ఠియగుట యందులకు విలక్షణము (11) సంప్రదానమ్ = న్యస్త్యత్వ త్యాగ పూర్వక త్యాగోద్దేశ్యత్వమ్ - వై భూ

పారపరిశీలన - యత్నింపవలయు - అని ప్రథమ ముద్రణము కావున వలయును అను ముద్రణములు సరికావు

**అపాయ భయ జుగుప్సా పరాజయ ప్రమాద గ్రహణ
భవన త్రాణ విరామాంతర్థి వారణంబు లెద్దాన నగు
దానికి వలన వర్ణకంబగు. 9**

అపాయము = విశ్లేషము భయము = వెఱపు జుగుప్స = ఏవ
పరాజయము = డయ్యుట ప్రమాదము = పరాకు గ్రహణము =
కొనుట ఎఱుంగుట, వినుట - ఇత్యాది భవనము = పుట్టుట
త్రాణము = కాచుట విరామము = విరమించుట అంతర్థి = మఱుఁ
గుట వారణము = వారించుట

అపాయంబునకు	మైత్రుండు రాజ్యంబువలన భ్రష్టుండయ్యె
భయంబునకు	చోరునివలన భయపడియె
జుగుప్సకు	పాపంబువలన నేవగించె
పరాజయమునకు	అధ్యయనమువలన డనె
ప్రమాదంబునకు	పాడివలనం బరాకువడియె
గ్రహణంబునకు	మైత్రునివలన దనంబు గొనియె
భవనంబునకు	మనువువలనం ప్రజలు పుట్టిరి
త్రాణంబునకు	చోరునివలనం గాచె.
విరామంబునకు	భోగంబుల వలన విరమించె
అంతర్థికి	కృష్ణుండు తల్లివలన దాఁగె
వారణంబునకు	శోకంబువలన వారిందె

ఈ పంచమికి షష్ఠియు గొండాక యెడల నగు చోరునకు వెఱచె. పాపంబున కేవగించె అధ్యయనంబునకు డనె పాడికిం

బరాకు పడియె మనువునకు నిక్షాకుండు పుట్టె ఇత్యాదు లూపిం
చునది.

వ్యా॥ అపాయము, భయము, జుగుప్స, వరాజయము, ప్రమాదము, గ్రహణము, భవనము, త్రాణము, విరామము, అంతర్ధి వారణము ననునవి దేనినుండి కలుగునో దానికి వలన ప్రత్యయమగును దీని నపాదానకారక మందురు అపాయమునకు - అపాయమనఁగా విశ్లేషము, ఎడబాటు మైత్రుండు రాజ్యంబు వలన భ్రష్టుండయ్యె ఈ వాక్యమున మైత్రున కపాయము (విశ్లేషము ఎడబాటు) రాజ్యము నుండి కలిగినది గనుక రాజ్య శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయమయినది ఇట, రాజ్యశబ్ద మపాదానమగును అపాదానము = అవధి విభాగాశ్రయము దేనినుండి విశ్లేషము జరుగునో యది (అపాయో విశ్లేషః తస్మిన్ సాధ్యే ద్రువమవధి తూతం కారక మపాదానం స్యాత్ - సి కౌ) కావున రాజ్య శబ్దమునకు వలన వర్ణక మయినదన్నమాట భయమునకు - చోరుని వలన భయపడియె జయము చోరుని నుండి కలిగినది గనుక జోర శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయమయినది జుగుప్సకు - పావంబువలన నేవగించె ఏవగించినది పావమునుండి కనుక పావ శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయమయినది వరాజయమునకు - వరాజయము = డయ్యుట అనఁగా బడలుట - అన్నమాట అధ్యయనము వలన డసె డయ్యుట యధ్యయనము నుండి కలిగినది కనుక, అధ్యయన శబ్దమునకు 'వలన' వర్ణకము ప్రమాదమునకు - ప్రమాదము = పరాకు పాడివలనం బరాకుపడియె పరాకుపడినది (ప్రమాద పడినది) పాడినుండి కనుక, 'పాడి' శబ్దమునకు 'వలన' ప్రత్యయము గ్రహణమునకు - గ్రహణము = కొనుట ఎఱుంగుట, వినుట - ఇత్యాదులు మైత్రుని వలన ధనంబు గొనియె ధనము గ్రహించుట మైత్రుని నుండి జరిగినది కనుక మైత్ర శబ్దమునకు 'వలన' వర్ణకము భవనంబునకు - భవనము = పుట్టుట మనువు వలనం ప్రజలు పుట్టిరి ప్రజలు పుట్టుట మనువు నుండి కలిగినది కనుక మను శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయ మయినది త్రాణము నకు త్రాణము = కాచుట, రక్షించుట చోరునివలనం గాచె కాచుట చోరుని నుండి కలిగినది కనుక జోర శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయమయినది విరామమునకు - విరామము = విరమించుట భోగంబుల వలన విరమించె విరమించుట భోగముల నుండి కనుక భోగ శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయ మయినది అంతర్ధికి - మఱుగుట (=దాగుట) కృష్ణుండు తల్లివలన దాగె కృష్ణుండు దాగుట తల్లినుండి కనుక తల్లి శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయమయినది

వారణంబునకు - వారణము = వారిండుట శోకంబువలన వారిందె వారిరుడుట శోకమునుండి కనుక శోక శబ్దమునకు వలన ప్రత్యయమయినది ఇవియు నపాదానకారకమున కుదాహరణము లగును వలన ప్రత్యయమునకు 'కు' షష్ఠియుఁ గొన్నిచోట్ల నగును భయమునకు - చోరునకు వెఱచె చోరునివలన - అను పంచమికి షష్ఠియయినది పరాజయమునకు - అధ్యయనంబునకు డస్సె - అధ్యయనము వలన నను పంచమికి షష్ఠి యయినది ప్రమాదమునకు - పాడికిం బూకువడియె పాడివలన నను పంచమికి షష్ఠియయినది భవనమునకు - మనువునకు నిజ్ఞాకుండు పుట్టె మనువువలన నను పంచమికి షష్ఠియైనది ఇత్యాదు లూహింపవలెను విశేషాదుల కవదిగా నుండి క్రియా నిష్పత్తి కుపకరించుచుండుటచే నిట రాక్షాదు లపాదాన కారకములు

విశే - (1) ఈ కుషష్ఠి సంస్కృతమునకు విలక్షణము (11) "అపాయే యదుదాసీనం చలంవాయది వాచలమ్ ద్రువమేవాతదావేశాత్ తదపాదన ముద్యతే" - వాక్యప చలమునకు - ధావతోశ్వాత్ వతతి (సి కౌ) అచలము నకు - పృథ్వాత్ వర్ణంపతతి (వై భూ సా) (111) భయాదులను వేఱుగాఁ బేర్కొనుట ప్రపంచార్థము 7, 13 సూత్రములు గూడ నిట్టివే అపాయ శబ్దముచేతనే యివియన్నియు గతార్థము లగును (మ భా) (14) అపాయ దులకు నిర్దిష్టార్థము లున్నప్పుడే వలన వర్ణకము అపాయము = విశ్లేషము, చలనము విశాళనము, విశేషార్థముననే వలన ఇట్లే తక్కినవి

ఉండిపదంబొకానొకచో వలన వర్ణకంబున

కనుప్రయుక్తంబగు. 10

హిమగిరి వలన నుండి గంగవౌడమె నాకంబువలన నుండి నారదుండు వచ్చె

వ్యా ఉండి - అను పదము 'వలన' ప్రత్యయమునకుఁ గొన్నిచోట్ల ననుప్రయుక్తమగును అనుప్రయుక్తము = అనుసరించి ప్రయోగింపఁబడినదే హిమగిరి వలన నుండి గంగవౌడమె వలనన్ అను ప్రత్యయము ననుసరించి ప్రయోగింపఁ బడుటచే నిట 'ఉండి' - అనుప్రయుక్త మనఁబడును! గంగౌ పౌడమినది (భవనము-పుట్టుట) హిమగిరి నుండి గనుక హిమగిరి శబ్దమునకు వలన వర్ణకము 9 చే - నగును, హిమగిరి వలన గంగవౌడమె ఈ 10 జే ఉండి - అనుప్రయుక్తమయిన, హిమగిరివలనన్ + ఉండి = హిమగిరివలన నుండి నను నాకంబు వలననుండి నారదుండు వచ్చె నారదున కపాయము

(విశ్లేషము, ఎడఁబాటు) నాకమునుండి కలిగినది గనుక నాక శబ్దమునకు 9 చే. వలన పర్వకముగును నాకంబువలన నారదుండువచ్చె ఈ 10 చే - ఉండి - యనుప్రయుక్తమయిన, స్వాతంత్య్రవలన నుండి - అగును

ఉండి శబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వితీయా

సప్తములు ప్రాయశఃకంటిగ నగు. 11

వనమునుండి వచ్చె, వనమందుండి వచ్చె, ఊరినుండి వచ్చె, ఊరనుండివచ్చె, వనమునుంచి, ధనమునుంచి, యని యుంచి శబ్దాను ప్రయోగంబుతోఁ గొందఱు వ్యవహరించెదరు గాని యది సాధుకవి ప్రయోగారూఢంబు గాదని యెఱుంగునది

వ్యా ఉండి శబ్దము పరమయినప్పుడు వలన ప్రత్యయమునకు, ద్వితీయా విభక్తి, సప్తమీ విభక్తి తఱచుగా నగును ద్వితీయ - (1) వనమునుండి - 9 చే. వనమువలనవచ్చె అను వాక్య మేర్పడును ఈవాక్యమున, నపాయము (విశ్లేషము, ఎడఁబాటు) వనమునుండి కలిగినది గనుక వనశబ్దమునకు వలన పర్వకమయినది 10చే. ఉండి యనుప్రయుక్తమగును వనము వలన + ఉండి ఈ-1 చే. వలనకు, ద్వితీయ యాదేశమయిన, వనము + ను + ఉండి అచ్చుపరమగుచో ద్రుతస్వరము లోపించుట బాలివ్యాకరణమునఁ బరిపాటి కావున, వనమున్ + ఉండి = వనమునుండి. అనే మేర్పడును (11) ఊరి నుండి - 9చే. ఊరివలన వచ్చె - అని యగును 10చే. ఊరివలన + ఉండి ఈ 11చే. ఊరి + ను + ఉండి, తత్సమ 26చే. ఊరిని + ఉండి ద్రుతస్వరము లోపించి ఊరిన్ + ఉండి = ఊరినుండి అగును సప్తమికి - వనమందుండి - 9చే. వనమువలన వచ్చె 10 చే. వనమువలన + ఉండి ఈ 11చే. వనము + అందు + ఉండి తత్సమ 8చే. వనము + అందును + ఉండి తత్సమ 30చే. నుగాగమము కలుగని పక్షమున, సంధి 11చే. వనమందును + ఉండి. అగును అచ్చు పరమగుటచే ద్రుతస్వరము లోపించును వనమందున్ + ఉండి సంధి 2చే. వనమందుండి, వనమందునుండి. అగును ఊరనుండి - 9చే. ఊరివలన. అగును 10చే ఊరివలన + ఉండి ఈ 11చే. ఊరి + అందు + ఉండి అచ్చిక 38చే. ఊరి + అ + ఉండి, తత్సమ 8చే. ఊరి + అను + ఉండి సంధి 11చే. ఊరను + ఉండి ద్రుతస్వరము లోపించి, ఊరన్ + ఉండి = ఊరనుండి. అగును కొందఱు వనమునుంచి ధనమునుంచి. అని ఉంచి శబ్దము ననుప్రయుక్తముచేసి వాఙ్మదురు కాని యది సత్కవి ప్రయోగసమ్మతము కాదు,

విశే - ఉండివదంబు - అని 10వ సూత్రము ఉండిశబ్దము - అని యీ సూత్రము ఈ మార్పునకుఁ గారణమగవడదని కొందఱు నెలవిత్తురు కాని, పదమును శబ్దమని సూరి వ్యవహరించుచుండును (సంధి 12) ఉండి వదంబు - అనుటచే నివటి శబ్దమనునది పదమునే తెలుపును కావున, వనమందున్ + ఉండి - అనుచో నవదాది స్వరసంధి (సంధి 11) ప్రసక్తముకాదు సంధి 2చే - వనమందుండి, వనమునందుండి - అనురూపములు నీర్ధించును

కంటె వర్ణకం బన్యార్థాది యోగజంబగు పంచమికగు. 12

రామునింటె నన్యుండు ధానుష్కండు లేడు. లోభంబు కంటె నితరంబు దోషంబులేదు ఇచట షష్ఠీయు నగు రామున కన్యుండు ధానుష్కండు లేడు అన్యము, ఇతరము, పూర్వము, పరము, ఉత్తరము ఇత్యాదు లన్య్యాదులు

వ్యా అన్యార్థము మొదలగువానితోడి యన్వయమున నగు పంచమి విభక్తికి కంటె ప్రత్యయమగును అన్యార్థ = అన్యశబ్దముయొక్క యర్థము, ఆది = మొదలగువానియొక్క, యోగజంబు = సంబంధమున నయినది - అని యర్థము అన్యార్థమనుటచే నన్యశబ్దము నిచ్చు శబ్ద మేదయినను గావచ్చును ఆది - అనుటచే అన్యార్థము కాక మఱికొన్నియుఁ గావచ్చును అన్య్యాదులు = అన్యము, ఇతరము, (ఇవి యన్యార్థకములు) పూర్వము, పరము, ఉత్తరము - మొదలగునవి (ఇవి - ఆదులతోనివి) రామునికంటె నన్యుండు ధానుష్కండు లేడు ఇట నన్యశబ్దముతో నన్వయ ముండుటచే 'కంటె' వర్ణకమయినది లోభంబుకంటె నితరంబు దోషంబులేదు ఇతరమను నది యన్యార్థకము జ్ఞాన నితరశబ్దముతో నన్వయ ముండుటచే 'కంటె' వర్ణకమయినది ఇట కుషష్ఠీయు నగును రామున కన్యుండు ధానుష్కండు లేడు

విశే - (1) కుషష్ఠి సంస్కృతమునకు విలక్షణము పంచమియే సంస్కృతమున నగును (11) పంచమికగు - అనుటచేఁ బంచమి వివక్షింపనిచో, కుషష్ఠి యగును

కంటె వర్ణకంబు నిర్ధారణ పంచమి కగు. 13

ఎచ్చట నిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబె కలిగి యుండు నచటం బంచమి యగు ఆ పంచమికిం గంటె వర్ణకంబగు నని యర్థము జ్ఞానపదులకంటె నాగరులు వివేకులు, మానహాని కంటె మరణము మేలు

వ్యా కేవల విభిన్నములయిన జాత్యాదులనుండి యొకదానిని వేలుచేయు నపుడగు పంచమికిఁగంటె ప్రత్యయమగును ఎచ్చట, నిర్ధార్యమాణంబు = వేలు చేయఁబడుచున్నది, జాత్యాదులచేన్ = జాతి మొదలగువానిచే, భేదంబె కలిగి యుండున్ = భేదమునే కలిగియుండునా, అచట పంచమీ విభక్తి యగును ఆ పంచమికిఁగంటె వర్ణకమగును అనఁగా దేనినుండి వేలుచేయుట జరుగునో దానికిని, వేలుచేయఁబడుచున్న దానికిని, జాత్యాదులచే భేదమేయున్నప్పుడు, దేనినుండి వేలుచేయుట జరుగునో దానికిఁగంటె వర్ణకమగునని తాత్పర్యము జానపదులకంటె నాగరులు వివేకులు ఇట జానపదజాతి వేలు నాగరజాతి వేలు ఈ రెండును భిన్నజాతులు కాన రెండింటికి జాతిచే, భేదమే కలదు ఇట వేలు చేయఁబడుచున్న వారు నాగరులు వీరు జానపదుల నుండి వేలుచేయఁబడు చున్నారే కాన జానపద శబ్దమునకు 'కంటె' వర్ణకమయినది మానహాని కంటె మరణము మేలు ఇట మరణము మానహాని నుండి వేలుచేయఁబడుచున్నది కాన మానహాని శబ్దమునకు 'కంటె' వర్ణకమయినది ఇదియు నపాదాన కారకమగును

పారవశీలన - కొన్ని ప్రతులలో భేదంబు - అని కలదు అది సరి కాదు భేదంబె - అను ప్రథమ ముద్రణ పారమే పరిగ్రహ్యము భేద ఏవ - అని మూలము (సీ కొ) నిర్ధారణ షష్టిలో నిర్ధార్యమాణము సముదాయములో నేకదేశ్యము యుండును కానఁ గేవల భేదముండదు (16 సూ) ఇటఁ గేవల భేదముండును గాన భేదంబె - అనఁబడెను

పట్టి వర్ణకంబు హేతువులగు గుణ క్రియల కగు. 14

జ్ఞానముఁబట్టి ముక్తుఁడగు నీవు వచ్చుటంబట్టి ధన్యుఁడ నయితి

ఇచట వలన వర్ణకంబు నగు జ్ఞానము వలన ముక్తుండగు

వా॥ హేతువగు గుణ వాచకమునకు,

హేతువగు క్రియకు 'పట్టి' ప్రత్యయమగును హేతువు = ఫలసాధన యోగ్యంబగు పదార్థంబు హేతువు జ్ఞానముఁ బట్టి ముక్తుఁడగు ముక్తియను ఫలమును సాధించుటకు యోగ్యమయిన వస్తు విట జ్ఞానము గనుక, జ్ఞానము - హేతువు ఇది గుణవాచకము గుణము = వస్తు ధర్మము వేదాంత మతమున జ్ఞానాదులు గుణములగును ఈ వాక్యమున జ్ఞానము, హేతువయిన గుణముగాఁగలదు కాన సీ 14 చే-పట్టి వర్ణక మగును జ్ఞానము + పట్టి హేతువగు క్రియకు - నీవు వచ్చుటంబట్టి ధన్యుఁడ నయితి ధన్యత యనుఫలమును సాధించుటకు యోగ్యమయిన వస్తువిట-వచ్చుట కాన, వచ్చుట - హేతువు ఇది క్రియ, అనఁగా ఫలానుకూల వ్యాపారము

(క్రియా 35) దీనికి నీ 14 చే. వట్టి వర్తకమును వచ్చుట + వట్టి జ్ఞానము వలన ముక్తుండగు - అని యిట వలన ప్రత్యయమును నగును జ్ఞానము + వట్టి, వచ్చుట + వట్టి - అనుచోట్ల నుగాగమము విధింపఁబడలేదు కాన, జ్ఞానముఁ బట్టి, వచ్చుటంబట్టి - అను లక్ష్యనిర్దేశమును బట్టి నుగాగమ మగును జ్ఞానమును + వట్టి = జ్ఞానముఁబట్టి వచ్చుటను + వట్టి = వచ్చుటంబట్టి
విశే - జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుండగును (బాలస)

శేషషష్ఠికి యొక్కయు నగు. 15

ఇచట శేషంబునఁగా సంబంధంబు రాముని యొక్క గుణములు నాయొక్క మిత్రుఁడు వానియొక్క తమ్ముఁడు

కు వర్తకంబును గొన్ని యెడల సంబంధంబునం దగు, నాకు దమ్ముఁడు, మీకు నెచ్చెలి

వ్యా సంబంధషష్ఠికి యొక్క ప్రత్యయము నైతమగును శేషము = సంబంధము (కారక ప్రాతిపదికార్థ వ్యతిరీక్తః, స్వస్యామి భావాది సంబంధః శేషః - నీ కౌ) రామునియొక్క గుణములు ఇట గుణగుణి భావసంబంధము నాయొక్క మిత్రుఁడు - ఇట స్నేహరూప సంబంధము వానియొక్క తమ్ముఁడు - ఇట సోదర సంబంధము యొక్కయు - అనుటచే, కుషష్ఠియుఁ గొన్నియెడల సంబంధమున నగును నాకుం దమ్ముఁడు = నాయొక్క తమ్ముఁడు మీకు నెచ్చెలి = మీయొక్క నెచ్చెలి

వి - (1) విశిష్టదీ పేతుః సంబంధః సచానేక ప్రకారః స్వస్యామిత్య జ్యజ్జనకత్వావయవావయవిత్వ ప్రతియోగ్యనుయోగిత్వాధారాదేయత్వాది ముగ్ధ - శ్రీరామ ((11) నాకుందమ్ముడు మీకు నెచ్చెలి - భాగ 7.30 ఇట్టివి భారతమునను గలవు అది 6.45, సఖా 2.65, ద్రోణ 3.18 (111) ఇచట - అనుటచే గారక ప్రాతిపదికార్థ వ్యతిరీక్తమనికాక సంబంధమని ముత్రమే యర్థము గ్రహింపవలెను

పారపరిశీలన - మిత్రుఁడు - ప్రథమ ముద్రణ పారము కొందఱు, మిత్రుఁడు అని ద్వితకారకముగ దిద్దుట సరికాదు, (తత్సమ 39)

నిర్ధారణ షష్ఠికి లోపల వర్తకంబగు. 16

జాతి గుణ క్రియా సంజ్ఞలచేత సముదాయంబునుండి యేక దేశంబునకుం బృథక్కరణం బనంబడు ఎద్దాని వలన నిర్ధారణంబగు

నచ్చటి షష్ఠికి లోపల వర్ణకంబగు నని యర్థము మనుష్యులలోపల
క్షత్రియుండు శూరుండు గోవుల లోపల, గపిల బహుక్షీర అధ్వగుల
లోపలం బాటువాడు, శీఘ్రగామి చాత్రుల లోపల మైత్రుండు
సమర్థుండు ఇట సప్తమియుం గలదు మనుష్యుల యందు క్షత్రి
యుండు శూరుండు

ఇత్యాదు లెఱుంగునది

వ్యా జాత్యాదులచే నొక సముదాయమునుండి క్రొంత భాగము వేలుచేయు
సపుడగు షష్ఠికి లోపల వ్రత్యయమగును నిర్ధారణము = జాతి గుణ క్రియా
సంజ్ఞలచేత సముదాయమునుండి యొకదేశంబునకుం బృథక్కరణంబు నిర్ధారణం
బనంబడు అనగా నొక సముదాయమునుండి జాతి, గుణము, క్రియ, సంజ్ఞ
యను వానితో దేనిచేత నైన, నా సముదాయములోని యొక భాగమును వేలు
చేయుట నిర్ధారణమనఁబడును (జాతి గుణ క్రియా సంజ్ఞాభిః సముదాయా దేక
దేశస్య పృథక్కరణం నిర్ధారణమ్ - సి తా) ఏ సముదాయమునుండి జాతి
గుణ క్రియాసంజ్ఞలచే నా సముదాయమునందలి యొకభాగము వేలుచేయు
బడునో, యాసముదాయమును జూచించు శబ్దమునకు లోపల వ్రత్యయమగునని
తాత్పర్యము ఏకదేశము = అంశము, భాగము (1) జాతికి - మనుష్యులలోపల
క్షత్రియుండు శూరుండు ఇట, మనుష్యులు నిర్ధారణ వాచకము క్షత్రియుండు -
ఆ మనుష్య సముదాయములో నేకదేశము ఏలయన క్షత్రియుండు కూడ
మనుష్యులలోని వాడే క్షత్రియత్వము జాతి కనుక జాతిచే మనుష్యులనుండి
క్షత్రియుని వేలుచేయుట యిటగలదు కాన మనుష్య శబ్దమునకు లోపల వర్ణక
మయినది మనుష్యులలోపల క్షత్రియుండు శూరుండు - అని నిర్దించినది
గుణమునకు - గోవుల లోపల, గపిల బహుక్షీర గోవుల నిర్ధారణ వాచకము
కపిల - గోసముహములో నేకదేశము ఏలయన, గపిలగోవును గోవుల
లోనిదే కపిలత్వము గుణము కావున గుణముచే, గోవులనుండి కపిలను వేలు
చేయుట ఈ వాక్యమున, గలదు కనుక గోశబ్దమునకు లోపల వర్ణకమయినది
(111) క్రియకు - అధ్వగులలోపలం బాటువాడు శీఘ్రగామి అధ్వగులు - నిర్ధారణ
వాచకము పాటువాడు - అధ్వగ సముదాయములో నేకదేశము (అధ్వగులు =
బాటసారులు) పాటుట (= పరుగెత్తుట) క్రియ గనుక, క్రియచే నధ్వగులనుండి
పాటువాడు (పరుగెత్తువాడు) వేలుచేయఁబడుట యిటగలదు కాన నధ్వగ
శబ్దమునకు లోపల వ్రత్యయమయినది సంజ్ఞకు - చాత్రుల లోపల మైత్రుండు

సమర్థుండు చాత్రులు - నిర్ధారణ వాచకము మైత్రుండు చాత్రుల సముదాయములో నేకదేశము మైత్రశబ్దము సంజ్ఞ (= పేరు) కాన సంజ్ఞచే మైత్రుండు చాత్రులనుండి యిట వేలుచేయఁబడెను కాన, చాత్రుల లోపల - అని చాత్రశబ్దముపై లోపల వర్ణకమయినది ఇట సప్తమియుఁగలదు మనుష్యులయందు క్షత్రియుండు శూరుండు ఇత్యాదులు

విశే - (1) లోపల వర్ణకము నిర్ధారణ షష్ఠికగును గాన నిది బహువచనము మీఁదనే చేరును మాలోపలన్ - అని సంజ్ఞా 12 సూత్రమున బహువచనము మీఁదనే యుదాహృతము తత్సమ 11 సూత్రమున నిది యేకవచనముగఁ పేర్కొనఁబడలేదు తత్సమ 12 సూత్రమున బహువచనముగఁ బేర్కొనఁబడలేదు కాన నిది యుభయమనియే సూరియాశయము అయినను, నుభయములలో దీని కుదాహరణము చూపలేదు ఈ 16 సూత్రమునం దయినను మనుష్య సముదాయము లోపల క్షత్రియుండు శూరుండు - వంటి వాక్యమును సూరి చూపలేదు పాణిని సూత్రములలో జాత్యేక వచనములపై నిర్ధారణ షష్ఠికన్యట్టును అచోంత్యాదిసి, మిదచోంతాత్ పరః (పాణి) ద్వంద్వః "సామాసికస్యచ" (భ గీ) తారకావశిలో భవద్వంశకరుండు చంద్రుండునుబోలె (శృ శా 3 23) అను ప్రయోగమును గనఁబడును కాన లోపల వర్ణక ముభయము కావచ్చునను సూరి యాశయము సమంజసమే (11) సౌధంబులోపల నిత్యాదౌతు లోపల శబ్దః అంతరవ్యయ వర్యాయోదేశ్య శబ్దః" అహో (111) మనుష్యుల లోపల క్షత్రియుండు శూరుండు ఇట క్షత్రియుండును మనుష్యులలోనివాడే గనుకఁ గేవల భేదములేదు (13 సూ)

పారపరిశీలన - క్షత్రియుండు-అను ప్రథమ ముద్రణ పారమును గొందఱు క్షత్రియుండు - అని దిద్దుట సరికాదు క్షత్రాద్రాశితి క్షత్రః (ఆది 2.117) - వ్యా సం స

అధికరణంబున సప్తమి యగు. 17

అధికరణంబునా నాధారంబు ఔపశ్లేషికంబు వైషయికం బిభివ్యాపకంబని యాధారంబు త్రివిధంబు ఘటమందు జలమున్నది మోక్షమం దిచ్చ గలదు అన్నింటియం దీశ్వరుండు గలండు

వ్యా అధికరణ వాచకమునకు సప్తమి విభక్తి యగును అధికరణ మనగాఁ నాధారము (ఆధారోధికరణమ్ - పాణి) ఆధారము మూఁడు విధములు- (1) ఔపశ్లేషికము (2) వైషయికము (3) అభివ్యాపకము (ఔపశ్లేషికో వైషయి

కొబి వ్యాపకశ్చేత్యాధార త్రిదా- సి కౌ (1) ఔవ శ్లేషికము = ఉపశ్లేషముచే నయినది ఉపశ్లేషము = ఆధారాదేయముల యేకదేశ సంబంధము ఉపశ్లేష = ఉప ఈషత్ ఏక దేశేన శ్లేషః సంబంధః, ఆధారాదేయ యోరేక దేశ సంబంధే- శబ్దస్తో) ఇది సంయోగ రూపమున నుండును (ఉపశ్లేషః సంయోగాది సంబంధః- బాలమ) ఘటమందు జలమున్నది ఘటము - ఆధారము జలము - ఆదేయము ఘటము యొక్క యేకదేశమున జలము సంయోగ రూపమున నుండును కాన, ఘటము - ఔవశ్లేషికాధారము (2) వైషయికము = లక్ష్యభూతమగు విషయ మునకు (=వదార్థమునకు) నాధారమయినది వైషయికాధారము మోక్షమందిచ్చ గలదు ఇచ్చకు లక్ష్య భూతమగు విషయము మోక్షము గాన, మోక్షము - వైషయికాధారము (3) అభివ్యాపకము = సర్వావయవములందు వ్యాపించి యుండు వస్తువున కాధారమయినది యభివ్యాపకాధారము అన్నింటియం దీశ్వరుండు గలండు సర్వావయవములందు వ్యాపించియుండు నీశ్వరున కాధార మగుటచే, అన్ని - అభివ్యాపకాధారము జలమునకు ఘటము, నిచ్చకు మోక్షము నీశ్వరునకు నన్నియు నాధారములై 'ఉండుట' అను క్రియానిష్పత్తి కువకరించు చుండుటచే నివి యధికరణ కారకములు

విశే - "కర్ణ కర్మద్యారా తన్నిష్ఠ క్రియాయా ఆధారః కారకమధికరణ సంజ్ఞం స్యాత్ " (సి కౌ)

ఉకారాంత జడంబునకు నవర్ణకంబగు. 18

ఘటంబున జలంబున్నది దేవదత్తునకు మోక్షమున నిచ్చ గలదు

వ్యా ఉకారాంతమగు జడవాచకమున కధికరణమున "న" అను సప్తమీ ప్రత్యయమగును ఘటంబున జలంబున్నది ఘటంబు - ఉకారాంతజడము కావున నీ సూత్రముచే 'న' వర్ణకము కలిగి, ఘటంబున-అని యయినది దేవ దత్తునకు మోక్షమున నిచ్చగలదు మోక్షము-ఉకారాంత జడము కావున నీ సూత్రముచే నవర్ణకము వచ్చి మోక్షమున-అని యయినది జడము=అచేతనము వర్ణకము = ప్రత్యయము

విశే - (1) 17 చే - అధికరణమునకు సప్తమీయగును అందువర్ణక మన్ని యధికరణములకు నగును నవర్ణకము - ఉకారాంత జడ మధికరణ మయినపుడు మాత్రమే యగును తక్కినవానికిఁ గాదు ఇది యధికరణ కారకమునఁ జేరును (7) (11) అధికరణంబున- అనునది 17 నుండి యను వృత్తమగును

విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబునకు లింగ

విభక్తి వచనంబులగు. 19

నందతనయుండు కృష్ణుండు నాకుదిక్కు-

దేవకిపుత్రు హరిని నుతింతు నెపుడు

శుభవిధాయుల రామకృష్ణుల భజింతు

భువన వంద్యను రుక్మిణి బొగడుచుండు

వ్యా విశేష్యమునకు వలె విశేషణమునకు లింగ విభక్తి వచనము లగును అనగా విశేష్యమున కగు లింగ విభక్తి వచనములు విశేషణమున కగునని యర్థము (1) నందతనయుండు కృష్ణుండు నాకుదిక్కు కృష్ణుండు - విశేష్యము ఇది పుంలింగము, ప్రథమావిభక్తి ఏకవచనాంతము నయి యున్నది కావున నివే లింగ విభక్తి వచనములు విశేషణమున కగును నందతనయుండు - విశేషణము ఇదికూడఁ బుంలింగము, ప్రథమావిభక్తి, యేకవచనాంతము నయి యున్నది (2) దేవకిపుత్రు హరిని నుతింతు నెపుడు హరిని - విశేష్యము దేవకిపుత్రున్ - విశేషణము విశేష్యమువలెనే విశేషణమును, బుంలింగము ద్వితీయావిభక్తి యేకవచనాంతము నయియున్నది (3) శుభవిధాయుల రామకృష్ణుల భజింతు రామకృష్ణులన్ - విశేష్యము శుభవిధాయులన్ - విశేషణము విశేష్యమువలెనే విశేషణమును పుంలింగము, ద్వితీయావిభక్తి, బహువచనాంతము నయి యున్నది (4) భువన వంద్యను రుక్మిణి బొగడుచుండు, రుక్మిణి - విశేష్యము భువనవంద్యను - విశేషణము విశేష్యము వలెనే విశేషణమును, స్త్రీలింగము ద్వితీయావిభక్తి యేకవచనాంతము నయియున్నది

విశే - ప్రస్తుతింతు ప్రథమ ముద్రణపారము సూరిగారు వృత్తగంధి గద్యముగ నుద్దేశించిరని కొందఱుండురు కాని తొలిమూఁడు వద్యపాదములను బట్టి వద్యముగ బావించి ప్రస్తుతింతు - అని యెవరో సవరించిరి సూరిగారు చిత్తు ప్రతిలో, పొగడుచుండు - వంటిదేదో వ్రాసియుండురు ఏ ప్రావులు దిద్దు నప్పుడో యతివిషయము స్ఫురింపక ప్రస్తుతింతు. అని వారేమార్చియుండురు కనుక, పొగడుచుండు - అను సవరణముతోనే యిట మూలము చూపఁబడినది

**శ్రీసమంబులగు విశేషణంబులయు మువర్ణకాంత
విశేషణంబులయు బహువచనంబున కేకవచనంబు
బహుళంబుగా నగు. 20**

మాటలు పెక్కెల, మాటలు పెక్కులేల కులిశధారల్
కుంరితం బయ్యె, కులిశధారల్ కుంరితంబు లయ్యె ఇష్టమగు పదార్థ
ములు, ఇష్టములగు పదార్థములు.

వ్యా శ్రీసమములగు విశేషణములయొక్కయు, మువర్ణకాంత విశేష
ణములయొక్కయు బహువచనమున కేకవచనము బహుళముగా నగును
శ్రీసమములగు విశేషణములకు - మాటలు పెక్కెల, పెక్కు - శ్రీసమముగు
విశేషణము శ్రీసమము = ప్రథమైకవచనము లోపించిన యచ్చ తెనుగు
శబ్దము దీని బహువచన రూపము - పెక్కులు 19చే. విశేష్యమున కగు లింగ
విభక్తి వచనములు విశేషణమున కగును కావున 19 చే - మాటలు పెక్కులు-
అని యేర్పడును మాటలు బహువచనము కాన పెక్కులు అని విశేషణమును
బహువచనమే యయ్యెను పెక్కు శ్రీసమముగు విశేషణము గనుక దీని బహు
వచనమగు పెక్కులు-అనుదాని కి 20చే. నేకవచనము బహుళముగానగును
ఏకవచనమయినచో-మాటలు పెక్కు-అనియగును ఏకవచనము కానిచో,
మాటలు పెక్కులు - అని యగును మువర్ణకాంత విశేషణములకు - కులిశ
ధారల్ కుంరితంబయ్యె 19చే కులిశధారల్ కుంరితంబు లయ్యె-అని యగును
కులిశధారల్ బహువచనము కాన, కుంరితంబులు - అని విశేషణమును బహు
వచనమే యయ్యెను కుంరితము-అన్నది మువర్ణకాంత విశేషణము ఇది తత్సమ
42 చే - కుంరితంబు - అగును బహువచన రూపము, కుంరితములు తత్సమ
42 చే - ఇది, 'కుంరితంబులు' అగును ఈ 20 చే - దీని బహువచనమున కేక
వచన మయినచో - కులిశధారల్ కుంరితంబయ్యె - అని యగును ఏకవచనము
కానిచో, కులిశధారల్ కుంరితంబు లయ్యె - అని యగును (11) ఇష్టమగు
పదార్థములు 19 చే - ఇష్టములగు పదార్థములు - అని యగును పదార్థములు-
అను విశేషణము, బహువచనాంతము కాన, ఇష్టములగు - అను విశేషణమును
బహువచనాంతమయ్యెను ఇష్టము, అనునది - మువర్ణ కాంత విశేషణము దీని
బహువచనము - ఇష్టములు ఈ 20 చే - దీని బహువచనమున కేకవచనము
కలిగినచో, ఇష్టము + అగు పదార్థములు - అని యగును ఏకవచనము
కానిచో, ఇష్టములు + అగు పదార్థములు - అని యగును

విశే - (1) కులిశధారల్ కురితంబయ్యె ననుచో ధారా శబ్దము శ్రీలింగము అయినను శ్రీవాచకము కాదు గనుక, తత్సమ 86 చే దీని విశేషణము క్లిబతుల్యము విభాషనగును కాన, కురితంబు - అని క్లిబ తుల్యమయినది (11) మాటలు పెక్కెల - సౌప్తిక 1-202 మాటలు పెక్కు లేల - భీమ 2.18 శృ నై 2.75 కులిశధారల్ కురితంబయ్యె - ఆది 2.81 ధన వంతుని కిష్టమగు పదార్థములెల్లన్ - విక్రమా 2.174 (111) ఉదాహరణ స్వారస్యమున, నీవిది ప్రాణీవాచకములకు వర్తింపదు

పారపరిశీలన - ఈ సూత్రమున, మువర్ణకాంత - అన్నదే ప్రథమ ముద్రణము నుండి కన్నట్టు పారము ఇది ముద్రావకులు చేర్చినదని కొందఱు సెలవిచ్చుట త్రాంతిమూలకము

ఒకానొకచో నొక విభక్తికి మణియొక

విభక్తియు నగు 21

మైత్రుండు గృహమును వెడలెను గృహము నుండి యని యర్థము వాడు వాహనమును దిగెను వాహనము నుండి యని యర్థము వారు సుఖమున్నారు సుఖముతోనని యర్థము ఇత్యాదు లెఱుంగునది

వ్యా ఒక విభక్తికి మణియొక విభక్తియుఁ గొన్నిచోట్ల నాదేశమగును (1) మైత్రుండు గృహమును వెడలెను 9 చే - మైత్రుండు గృహము వలన వెడలెను - అని యగును మైత్రున కపాయము (విశ్లేషము, ఎడఁబాటు) గృహము నుండి కలిగినది గనుక గృహ శబ్దమునకు 9 చే - వలన వర్ణక మయ్యెను ఈ 21 చే - వలనకు ద్వితీయ యాదేశమయినది మైత్రుండు గృహమును వెడలెను - అని యైనది గృహమును = గృహము నుండి (గృహము వలన + ఉండి = గృహమును + ఉండి = గృహమున్ + ఉండి. గృహము నుండి 10, 11 నూ) (11) వాడు వాహనమును దిగెను 9 చే - వాడు వాహనము వలన దిగెను - అని యగును వాని కపాయము కలిగినది వాహనము నుండి కనుక వాహనము వలన - అని యయినది ఈ 21 చే - వలనకు ద్వితీయ యయినది వాహనమును దిగెను వాహనమును = వాహనమునుండి (వాహనము వలన - 9 వాహనము వలన నుండి - 10 వాహనము నుండి - 11) (111) వారు సుఖ మున్నారు 5 చే - వారు సుఖముతో నున్నారు - అని యగును ఇట తృతీయ సహార్థమున నైనది, ఈ 21 చే - తృతీయా విభక్తికిఁ బ్రథమావిభక్తి యయినది

వారు సుఖమున్నారు సుఖము - వ్రతమావిభక్తి సుఖము = సుఖముతో నని
యర్థము ఇత్యాదు లెఱుంగునది

జడంబు తృతీయా సప్తములకు ద్వితీయ బహుళంబుగా నగు. 22

రాముఁడు వాలి నొక్క కోలం గూలనేసె కోలతో నని
యర్థము లంకం గలకలంబు పుట్టె లంకయందని యర్థము

బాహుళకంబుచే నిక్కార్కం బుదంతంబునకు బహుత్వమందె
యగు అర్జునుండు శత్రుసేనలను బాణంబులను రూపు మాపె
బాణములచే నని యర్థము మీనంబు జలంబుల నుండు జలంబులం
దని యర్థము

వ్యా జడవాచకము యొక్క తృతీయా విభక్తికి సప్తమీ విభక్తికి,
ద్వితీయా విభక్తి బహుళముగా నగును జడము = అచేతనము తృతీయకు .
రాముఁడు వాలి నొక్క కోలం గూలనేసె 4 చే - కోల శబ్దమునకు, చేత వర్ణక
మగును రాముఁడు వాలి నొక్క కోల చేతఁ గూలనేసె 5 చే - తొడ వర్ణక
మగును కోలతోడ తృతీయ కి సూత్రముచే ద్వితీయ యయినచో, కోలను .
అని యగును కోలను + కూలనేసె = కోలం గూలనేసె . ద్రుత కార్యము
సప్తమికి - లంకం గలకలంబు పుట్టె 17 చే - లంకయందు - అని యగును
ఈ సూత్రముచే సప్తమికి ద్వితీయ యాదేశమయి, లంకను - అని యగును
లంకను + కలకలంబు = లంకం గలకలంబు - ద్రుతకార్యము బహుళమగుటచే -
ఉకారాంతములగు జడవాచకముల తృతీయా సప్తముల కేకవచనమున ద్వితీయ
రాదు ఇది యప్రవృత్తి యన్నమాట అప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ
కార్యము ప్రవర్తింపకపోవుట ఏకవచనమున, నప్రవృత్తి యనఁగా బహువచన
మున ఉదంతజడముల తృతీయా సప్తములకు ద్వితీయ కావచ్చునని పర్యవ
సానము కావుననే "బాహుళకంబుచే నిక్కార్కం బుదంతంబునకు బహుత్వమందె
యగు" అని వివరింపఁబడెను తృతీయకు - అర్జునుండు శత్రుసేనలను
బాణంబుల రూపుమాపె బాణము - ఉదంత జడము 4 చే - బహుత్వమున,
బాణంబులచే - అని యగును తృతీయకు ద్వితీయ వచ్చిన - బాణంబులచే =
బాణంబులను - అని యగును కావున, బాణంబులను = బాణములచే నని
యర్థము సప్తమికి - మీనంబు జలంబుల నుండు 17 చే - జలంబులయందు -
అని యగును జలంబు ఉదంత జడము ఇది, జలంబులయందు అని

బహువచనమునఁ గలదు కనుక ద్వితీయ వచ్చినచో, జలంబులను . అని యగును జలంబులన్ + ఉండు = జలంబుల నుండు

ఉదంత జడంబు తృతీయకు నవర్థకంబగు. 23

రాముఁడొక్క బాణంబున వాలిం గూలనేసె బాణముచే నని యర్థము

వ్యా హ్రస్యమగు, ఉకార మంతమందుఁ గల జడవాచకము యొక్క తృతీయా విభక్తికి 'న' వర్ణకము బహుళముగా నగును వర్ణకము = ప్రత్యయము రాముఁడొక్క బాణంబున వాలిం గూలనేసె 4 చే - బాణంబుచే - అను రూప మేర్పడును బాణంబు - ఉదంత జడము కాన నీ 23 సూత్రముచే దృతీయకు నవర్థకము రాగా, బాణంబున - అని యగును బాణంబునను = బాణముచే - అని యర్థము

విశే - బహుళంబుగా - అనునది 22 నుండి యనువృత్తమగును

జడంబు ద్వితీయకుం బహుళంబుగా నగు. 24

వాడు పూవులు దెచ్చె వాడు పూవులను దెచ్చె ఆకె సొమ్ములు దాల్చె ఆకె సొమ్ములను దాల్చె వాడిల్లు వెడలె వాడింటిని వెడలె బాహుళకముచే దృతీయాసప్తములకు విధించిన ద్వితీయకుం బ్రథమ రాదు

వ్యా జడవాచకము యొక్క ద్వితీయా విభక్తికిఁ బ్రథమా విభక్తి బహుళముగా నగును ఉదా॥ వాడు పూవులు దెచ్చె 2 చే - వాడు పూవులను దెచ్చె - అని ద్వితీయ యగును పూవు శబ్దము జడవాచకము గాన నీ సూత్రముచే ద్వితీయకుఁ బ్రథమ యైనచో - వాడు పూవులు దెచ్చె - అగును ప్రథమ కానిచో - వాడు పూవులను దెచ్చె - అని యుండును ఆకె సొమ్ములను దాల్చె - అని 2 చే - ద్వితీయ ఈ 24 చే - ప్రథమ యైనచో, ఆకె సొమ్ములు దాల్చె కానిచో - సొమ్ములను దాల్చె అగును 9 చే - వాడింటివలన వెడలె - అగును 21 చే ఇంటి + ను - అగును తత్సమ 26 చే ఇంటిని - అని యేర్పడును ఈ 24 చే బ్రథమ యైనచో వాడిల్లు వెడలె - అగును (ఇల్లు - ప్రథమ) ప్రథమ కానిచో - వాడింటిని వెడలె - అగును బహుళమనుటచే దృతీయాసప్తములకు విధించిన ద్వితీయకుఁ బ్రథమ రాదు అనఁగా 22 చే - జడము తృతీయ సప్తములకు ద్వితీయ బహుళముగా నగును ఆ ద్వితీయ కి 24 చే బ్రథమ రాదు అనఁగా నా ద్వితీయ యెడ నీ సూత్రమున కప్రవృత్తి యన్నమాట అప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము ప్రవర్తింపక పోవుట రాముఁడు

వాలినొక్క కోలం గూలనేనె ఇట కోలను - అను ద్వితీయ 22 చే దృతీయ కాదేశముగా నయినది కాన నీ ద్వితీయకుఁ బ్రథమ కాదు అనఁగా - కోల కూలనేనె - అని కాదు లంకం గలకలంబు పుట్టె ఇట లంకను - అను చోటి ద్వితీయ 22 చే - సప్తమి కాదేశముగ నయినది కాన దీనికిఁ బ్రథమరాదు అనఁగా, లంక కలకలంబు పుట్టె - అని కాదు కాఁగా, 2 చే - నగు ద్వితీయ కును, 21 చే - వలన కాదేశమయిన ద్వితీయకును, బ్రథమ యీ 24 చే బహుళముగా నగును 22 చే - నగు ద్వితీయకుఁ బ్రథమ రాకపోవుట బహుళ ప్రయోజనము

కాలాధ్వములకుం బ్రాయికంబుగాఁ బ్రథమ యగు. 25

వాడు నిన్న వచ్చె, నేడు నేడు వోయె మాపు నిలుపుము, తేపు పొమ్ము, వారు క్రోశము నడచిరి, వీరామడ వోయిరి

వ్యాకారవాచకములకు, నధ్వవాచకములకుఁ దఱచుగాఁ బ్రథమావిధక్తి యగును కాలవాచకములు = నిన్న, నేడు, మాపు, తేపు మొ॥ అధ్వవాచకములు = ఒక ప్రదేశమునకు మఱియొక ప్రదేశమునకు మధ్యగలి యధ్వ (మార్గ) పరిమాణమును దెల్పునవి యధ్వవాచకములనఁబడును క్రోశము, అమడ - మున్నగునవి యధ్వవాచకములు వాడు నిన్న వచ్చె నిన్న - కాల వాచకము కానఁబ్రథమయైనది ఇట్లే, నేడు, మాపు, తేపు కాలవాచకములు కావున వీనికిఁ బ్రథమయైనది వారు క్రోశము నడచిరి వీరామడ వోయిరి క్రోశము, అమడ - అధ్వవాచకములు గాన వీనికిఁ బ్రథమ యైనది ప్రాయికముగ ననుటచే నరుదుగా సప్తమి విధక్తి యగును

విశే - (1) నిన్న = నిన్నటిదినమందు నేడు = నేటిదినమందు మాపు = సాయంకాలమునందు తేపు = ప్రాతః కాలమునందు మరుసటిదినమునందు క్రోశము = క్రోశ దూరమార్గమందు - అని యర్థములు అరుదుగా ద్వితీయా సప్తములు నగును (11) సంస్కృతమున నిట ద్వితీయాసప్తములగుట పాణినీయమతము ప్రథమయగుట యందులకు విలక్షణము

సర్వనామ సంఖ్యాభిధాన తద్విశేష్యంబులయం దెయ్యది ముందు ప్రయోగింపఁబడు దాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ బహుళంబుగా నగు. 26

అన్ని గుఱ్ఱములకు, అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱము లన్నింటికి, గుఱ్ఱముల కన్నింటికి - సాహిణులు మువ్వరు

రెండు గుఱ్ఱములకు, రెండింటికి గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములు రెండింటికి, గుఱ్ఱములకు రెండింటికి - సాహిణులు నలుగురు

లక్ష గుఱ్ఱములకు, లక్షకు గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములు లక్షకు, గుఱ్ఱములకు లక్షకు - రవుతులు లక్ష

ఇత్యాదు లెఱుంగునది

వ్యా సర్వనామము, దాని విశేష్యము, సంఖ్యావాచకము, దాని విశేష్యము ననువానిలో నేది ముందు ప్రయోగింపఁబడునో, దాని ద్వితీయాది విభక్తులకుఁ బ్రథమా విభక్తి బహుళముగా నగును సర్వనామములు = అన్ని ప్రభృతులు - అచ్చిక 24 సంఖ్యాభిధానము = సంఖ్యకుఁ బేరయినది సంఖ్యావాచకమన్న మాట సంఖ్యా వాచకములు సర్వనామములలోఁ జేరినను లక్ష, కోటి మున్నగు సంస్కృత సమ శబ్దములు సర్వనామములు కాకుండుటచే, సంఖ్యావాచకములు వేఱుగఁ జెప్పఁబడెను (1) సర్వనామము దాని విశేష్యము ననువానిలో, ముందు ప్రయోగింపఁబడు దాని ద్వితీయాదులకుఁ బ్రథమ బహుళముగా నగును ఉదా॥ (1) సర్వనామము ముందు వాడుటకు - అన్ని గుఱ్ఱములకు సాహిణులు మువ్వరు ఇట, అన్ని - అనునది సర్వనామము, విశేషణము గుఱ్ఱము - దాని విశేష్యము 19 చే - అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు - అని యేర్పడును ఈ 26 చే - ముందు ప్రయోగింపఁబడిన సర్వనామపు షష్టికిఁ బ్రథమ కలిగినచో, అన్ని గుఱ్ఱములకు - అని యగును ప్రథమ కలుగనిచో - అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు - అని యుండును (11) విశేష్యము ముందు వాడుటకు - గుఱ్ఱము లన్నింటికి సాహిణులు మువ్వరు ఇట, అన్ని - సర్వనామము, విశేషణము గుఱ్ఱములు - విశేష్యము 19 చే - గుఱ్ఱముల కన్నింటికి - అని యేర్పడును ఈ 26 చే - ముందు ప్రయోగింపఁబడిన గుఱ్ఱములకు - అను విశేష్యపు షష్టికిఁ బ్రథమ కలిగినచో - గుఱ్ఱము లన్నింటికి - అని యగును (2) సంఖ్యా వాచకము, దాని విశేషణము నను వానిలో ముందు ప్రయోగింపఁబడిన దాని ద్వితీయాదులకుఁ బ్రథమ బహుళముగా నగును (1) సంఖ్యా వాచకము ముందు వాడుటకు - రెండు గుఱ్ఱములకు సాహిణులు నలుగురు రెండు - సంఖ్యా వాచకముః విశేషణము గుఱ్ఱములు - దాని విశేష్యము 19 చే - రెండింటికి గుఱ్ఱములకు - అని యేర్పడును ఈ 26 చే - ముందు వాడిన రెండింటికి - అను సంఖ్యా వాచకపు షష్టికిఁ బ్రథమ కలిగినచో రెండు గుఱ్ఱములకు - అగును ప్రథమ

కలుగనిచో రెండింటికి గుఱ్ఱములకు - అగును (11) విశేష్యము ముందు వాడుటకు - గుఱ్ఱములు రెండింటికి సాహిణులు నలుగురు 19 చే - గుఱ్ఱములకు రెండింటికి - అని యేర్పడును ఇట, గుఱ్ఱములు - విశేష్యము రెండు - సంఖ్యా పాదకము, విశేషణము ఈ రెండింటిలో గుఱ్ఱములకు - అను విశేష్యము ముందు వాడఁబడుటచే దీని షష్ఠీకిఁ బ్రథమ కలిగినచో, గుఱ్ఱములు రెండింటికి - అగును ప్రథమ కలుగనిచో - గుఱ్ఱములకు రెండింటికి - అని యుండును ఇట్లే 19 చే - (1) లక్షకు గుఱ్ఱములకు - అగును ఈ 26 చే ముందు వాడిన లక్షకు - అనుదాని షష్ఠీకిఁ బ్రథమయైనచో లక్ష గుఱ్ఱములకు - అగును ప్రథమ కానిచో - లక్షకు గుఱ్ఱములకు - అని యుండును (11) గుఱ్ఱములకు లక్షకు - అని 19 చే నగును ఈ 26 చే - ముందు వాడిన గుఱ్ఱములకు - అను విశేష్యపు షష్ఠీకిఁ బ్రథమ యైనచో గుఱ్ఱములు లక్షకు - అగును ప్రథమ కానిచో - గుఱ్ఱములకు లక్షకు - అని యుండును

విశే - (1) 19 చే - విశేష్యమునకగు లింగవిభక్తి వచనములు విశేషమున కగును ఇట విభక్తి వ్యత్యాసము సూత్రింపఁబడినది (11) ద్వితీయాదులకు - అనుటచే ద్వితీయాదులలో నొకటగు షష్ఠీకి లక్ష్యములు చూపఁబడినవి (111) అట్టి వారితో బాలకులతో - ఇత్యాదుల యెడ నీ సూత్రముచేఁ బ్రథమ కాదు ఏలయును విశేష్య విభక్తి విశేషణములకు వివక్షించిననే తచ్చట్టి మను ప్రయోక్తమగును ప్రథమ చేయనెంచినచో, దచ్చట్టిమే, సమాస 9 చేఁ గాదు ఇద్దఱతో మాతో - ఇత్యాదుల యెడ నీ సూత్రమునకుఁ బ్రాప్తిలేదు, ఇద్దఱు - సంఖ్యాపాదకమగు రెండు శబ్దపు మహన్మహతీరూపము ఇటఁ బ్రథమ నివారణ మునకుఁ గొందరు చేసిన కృత్రిమార్థములు సరికావు

ఒకానొకచో విశేషణంబుల షష్ఠీకిం బ్రథమ విభాషనగు. 27

సుగుణాభిరాముఁడు రామునకు జోహారు వొనర్చెద సుగుణాభి రామునకు రామునకు జోహారు వొనర్చెద

వ్యా ముందు ప్రయోగింపఁబడు విశేషణముల షష్ఠీ విభక్తికిఁ గొన్ని చోట్లఁ బ్రథమా విభక్తి విభాషనగును 19 చే - విశేషణమున కగు లింగవిభక్తి వచనములు విశేషణమున కగును కాన, సుగుణాభిరామునకు రామునకు - అని 19 చే - నేర్పడును ఇట, రామునకు - అని విశేష్యమునకు షష్ఠీ యయినది కాన, సుగుణాభిరామునకు - అని విశేషణమునకును షష్ఠీయయినది ఈ 27చే - విశేషణపు షష్ఠీకిఁ బ్రథమ యయినచో సుగుణాభిరాముఁడు రామునకు - అని

యగును ప్రథమ కానిచో - సుగుణాభిరామునకు రామునకు - అని యుండును.
 విశే - ముందు ప్రయోగింపబడు - అనునది 26 నుండి యనువృత్త
 మగును ముందు ప్రయోగింపని విశేషణమునకుఁ బ్రథమ రాదు ఉదా॥
 రామునకు సుగుణాభిరామునకు - అన్నచోఁ ప్రథమ రాదు

భవత్యర్థ వ్యవహితంబులగు విశేషణంబులకుం బ్రథమయగు. 28

అగు మొదలగునవి భవత్యర్థములు విద్యాశాలి యగు
 పురుషుని సకల జనులు సన్మానింతురు భూతదయాళురగు మహాత్ము
 లకు శ్రేయంబు గలుగును అతిమానుష మత్యద్భుత మతి దుష్కర
 మయిన కేశవాద్ధున కృతిన్

వ్యా అగు మున్నగు వానిచే వ్యవహితములయిన విశేషణములకుఁ
 బ్రథమా విభక్తి యగును భవతి + అర్థ = భవత్యర్థ భవతి శబ్దముయొక్క
 యర్థము గలవి భవత్యర్థములు అగు అవు-ఁ, అయిన, ఐన - మున్నగునవి
 భవత్యర్థములు వ్యవహితము = వ్యవధానము గలది, ఎడము కలది 19 చే.
 విశేష్యమున కగు లింగ విభక్తి వచనములు విశేషణమున కగును కాన,
 విద్యాశాలిని- పురుషుని, అని 19 చే - నేర్పడును, ఇట, పురుషుని- అని
 విశేష్యము ద్వితీయలోఁ గలదు కాన విద్యాశాలిని - అని విశేషణమునకు
 ద్వితీయ 19 చే అయినది అగు మొదలగు వానిచే వ్యవధాన మేర్పడునప్పుడు
 విశేషణమునకుఁ బ్రథమ యీ 28 చే - నగును విద్యాశాలియగు పురుషుని
 సకల జనులు సన్మానింతురు ఇట అగు - అను భవత్యర్థముచే వ్యవధానము
 కలుగుటచే విద్యాశాలిని - అను ద్వితీయకుఁ బ్రథమ నిత్యముగ నయినది ఇట్లే
 భూత దయాళురకు మహాత్ములకు, అని 19 చే - నగును మహాత్ములకు -
 విశేష్యము ఇది షష్ఠిలోఁ గలదు కాన భూతదయాళురకు - అని విశేషణమునకు
 షష్ఠి కలిగినది అగు - అను భవత్యర్థముచే వ్యవహిత మయినప్పుడి 28 చే
 విశేషణమునకు నిత్యముగఁ బ్రథమ కాఁగా, భూతదయాళురగు మహాత్ములకు
 శ్రేయంబు గలుగును-అని యయ్యెను అతిమానుషమున్ + అత్యద్భుతమున్ +
 అతిదుష్కరమున్ - కేశవాద్ధున కృతిన్ - అని 19 చే నగును కేశవాద్ధున
 కృతిన్ - విశేష్యము, ద్వితీయాంతము కాన, అతిమానుషమున్, అత్యద్భుత
 మున్, అతిదుష్కరమున్ - అని విశేషణములకు ద్వితీయ యగును "అయిన"
 అను భవత్యర్థముచే వ్యవధానము కలుగఁగా-అతిమానుషము + అత్యద్భుతము +

అతిదుష్కరము + అయిన, కేశవాద్ధున కృతిన్ - అని యెల్ల ద్వితీయులకుఁ బ్రథమ నిత్యముగ నగును

విశే - అతిమానుష మత్యద్భుత మతిదుష్కర మయిన కేశవాద్ధునకృతి గోవతినూచి - అది 8.318. ఇటఁ బెక్కు విశేషణములకుఁ బ్రథమ కలుగు ననుట కనువుగా నూరి, కృతిన్ - అని ద్వితీయాంతముగఁ జూపెను ఇందుఁ బెక్కు విశేషణముల కొక అగు - ధాతువుచే వ్యవధానము కలిగెను (సత్ + మాన మాన = సమ్మానేచ - శబ్దస్తో సమ్మానించు - పాండు 5.170, సమ్మానము 2.185, మను 2.76)

పారవశీలన - కేశవాద్ధున కృతి - వ్రథమ ముద్రణము ఇట నకారము జాణిపోయి యుండును కృతిన్ - అనియే యుండఁ దగును

భవత్యర్థకంబు సన్నిహిత విశేషణంబునకును, దానిముందు విశేషణంబుల కయి పదంబును బహుళంబుగా

ననువ్రయుక్తంబగు 29

అతులుఁడయి యప్రమేయుడౌ హరిని గొలుతు

హృ సన్నిహిత విశేషణమునకు భవత్యర్థమునకు, దాని ముందఱి విశేషణములకు 'అయి' పదము బహుళముగ ననువ్రయుక్తమగును భవతి + అర్థక = భవత్యర్థక భవతి శబ్దము యొక్క యర్థము గలది భవత్యర్థకము అగు, అవు, ఔ, అయిన, ఐన - అనునవి భవత్యర్థకములు సన్నిహిత విశేషణము = సమీప విశేషణము, విశేష్యమునకు ముందు వ్యవధానము లేకుండ నుండు విశేషణము అతులుఁడయి యప్రమేయుడౌ హరిని గొలుతు ఇట హరిని - విశేష్యము అప్రమేయుడు - సన్నిహిత విశేషణము కావున సన్నిహిత విశేషణమునకు భవత్యర్థకమనువ్రయుక్త మగును ఔ - అనునది భవత్యర్థకము కాన, అప్రమేయుడు + ఔ = అప్రమేయుడౌ - అయ్యెను ఈ సన్నిహిత విశేషణమునకు ముందఱి విశేషణము, అతులుడు - అనునది కాన, అతులుడు - అను దానికి 'అయి' పదమునువ్రయుక్త మగును అతులుడు + అయి = అతులుఁడయి ఈ విధముగా, అతులుఁడయి యప్రమేయుడౌ హరిని గొలుతు - అను వాక్యమేర్పడును

విశే - అతులుని, అప్రమేయుని - హరిని - అని 19 చే నగును ఈ 29 చే భవత్యర్థ మనువ్రయుక్తమగుచో, 28 చే - ద్వితీయుకుఁ బ్రథమ

యగును అత్యుడు + అయి + అప్రమేయుడు + ఔ హరిని = అతులుడయి
యప్రమేయుడౌ హరిని - అగును

అయి పదానుప్రయోగంబు లేనిచోఁ దుది విశేషణంబునకేని

విశేషణంబు లన్నింటికేని మీఁద సముచ్చయార్థంబు

విభాషం బ్రయోగింపం బడు. 30

ఆద్యుఁ డప్రమేయుఁడు నగు హరిని గొలుతు

ఆద్యుఁడు నమేయగుణుఁడునౌ హరిని గొలుతు

ఆద్యుఁ డప్రమేయుండగు హరిని గొలుతు

వ్యా 'అయి' పద మనుప్రయుక్తము కానిచోఁ దుది విశేషణము మీఁదఁ
గాని, విశేషణము లన్నింటి మీఁదఁ గాని సముచ్చయార్థము విభాషగఁ ప్రయో
గింపఁబడును 'ను' శబ్దము సముచ్చయార్థము ఆద్యుఁ డప్రమేయుఁడు నగు
హరిని గొలుతు ఇట 29వే - ఆద్యుఁడయి - అని అయి పద మనుప్రయుక్తము
కాలేదు గనుకఁ దుది విశేషణమునకు సముచ్చయార్థము ప్రయోగింపఁబడినది
హరిని - విశేష్యము ఆద్యుఁడు - తొలి విశేషణము అప్రమేయుఁడు - తుది
విశేషణము తుది విశేషణమునకు సముచ్చయార్థము వచ్చిన - ఆద్యుఁడు +
అప్రమేయుడును + అగు = ఆద్యుఁడప్రమేయుఁడున్ + అగు = ఆద్యుఁ డప్ర
మేయుఁడు నగు హరిని గొలుతు - అని యయ్యెను ఆద్యుడు నమేయగుణుఁడు
నౌ హరిని గొలుతు ఆద్యుఁడు - అమేయగుణుఁడు - ఔ హరిని గొలుతు =
అని యుండఁగా 29 వే - అయి పద మనుప్రయుక్తము కాలేదు గనుక విశేష
ణము లన్నింటికి సముచ్చయార్థము వచ్చిన ఆద్యుఁడును + అమేయగుణుఁడును
+ ఔ హరిని గొలుతు - అగును ఆద్యుఁడున్ + అమేయగుణుఁడున్ + ఔ =
ఆద్యుఁడు నమేయగుణుఁడునౌ హరిని గొలుతు - అను వాక్యమేర్పడును

సముచ్చయార్థము విభాషం బ్రయోగింపఁబడును గావున సముచ్చ
యార్థము ప్రయోగింపఁబడ నప్పుడు - ఆద్యుఁడు + అప్రమేయుండు +
అగు - హరినిగొలుతు = ఆద్యుఁడప్రమేయుండగు హరినిగొలుతు - అని
28వే నగును

సముచ్చయము = బాహ్య వ్యాపారముచేఁగాని, బుద్ధి వ్యాపారముచేఁగాని
భిన్న పదార్థములనొకచోఁ గూర్చుట "సమాహర స్సముచ్చయః" (అమ)
ఆద్యుఁడును + అమేయ గుణుఁడును ఇట రెండు విశేషణములను "ను"

శబ్దములొకచో సమావేశపఱచును ఆద్యుఁడు + అప్రమేయుఁడును ఇట 'ను' శబ్దముచే మొదటి విశేషణమా షీప్తమగును

ధాతుజ విశేషణ వ్యవధానంబున విశేషణంబు లన్నింటి

కయి పదం బనుప్రయుక్తంబగు. 31

ఆద్యుఁడయి యప్రమేయుఁడై యఖిల సేవ్యుఁడై యేసంగెడు దేవుని నభినుతింతు ఇచట మఱియుం బ్రయోగ వైచిత్ర్యంబు గలదది బ్రయోగంబుల నెఱుంగునది

వ్యా విశేషణములకు విశేష్యమునకు, ధాతుజ విశేషణముచే వ్యవధాన మేర్పడినపుడు, విశేషణము లన్నింటికి 'అయి' పద మను ప్రయుక్తమగును అయి - అనుదాని రూపాంతరము, 'ఐ' అనునది కాన, అయి, ఐ - అనునవి యను ప్రయుక్తములగును - ధాతుజ విశేషణములు = ధాతువులనుండి కలిగిన విశేషములు ఎడి, ఎడు మున్నగు ప్రత్యయములు ధాతువులకుఁజేరఁగా నేర్పడు నవి ధాతుజ విశేషణములు ఆద్యుఁడయి యప్రమేయుఁడై యఖిల సేవ్యుఁడై యేసంగెడు దేవుని నభినుతింతు ఇట దేవుని - విశేష్యము ఆద్యుఁడు, అప్రమేయుఁడు, అఖిల సేవ్యుఁడు - అనునవి విశేషణములు ఈ విశేషణములకు, దేవునీ - అను విశేష్యమునకు మధ్య ఎసఁగెడు - అను ధాతుజ విశేషణము చేరుటచే వ్యవధాన మేర్పడినది (వ్యవధానము = ఎడము) కావున విశేషణము లన్నింటికి నీ 31 చే - అయి పదమను ప్రయుక్తమయ్యెను ఆద్యుఁడు + అయి = ఆద్యుఁడయి అప్రమేయుఁడు + ఐ = అప్రమేయుఁడై, అఖిల సేవ్యుఁడు + ఐ = అఖిల సేవ్యుఁడై - అని యేర్పడెను ఈ సందర్భమున నింకను బ్రయోగ విశేషణములు కలవు వానిని బ్రయోగములను బట్టి తెలిసి కొనవలెను

విశే - (1) ధాతుజ విశేషణము లేడు ఎడి ప్రభృతి వర్ణకాంతంబు లేదును ధాతుజ విశేషణంబులని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు చూ క్రియా 44 - 47 నూ (11) ప్రయోగ వైచిత్ర్యికి - అరణ్య 4 - 125, ఆది 8 - 85, 261 ప

భావార్థకాది యోగంబునంగ ర్తకుం బ్రథమ యగు. 32

రాముఁడు వచ్చుట, రాముఁడు రాఁగా లక్ష్మణుఁడు గాంచె, రాముఁడు విల్లందినం ద్రిలోకంబు లాకులంబులగు, రాముఁడు పట్టిన ప్రతిప వారింపఁ దరంబు గాదు.

వ్యాఖ్యానార్థకము మొదలగు వానితో నన్వయ మున్నప్పుడు కర్తను బోధించు శబ్దమునకుఁ బ్రథమావిభక్తి యగును భావము = దాత్యర్థము (చూక్రియా 35) దాత్యర్థమున, టవర్ణకమగును యోగము = సంబంధము, అన్వయము ఉదా॥ రాముఁడు వచ్చుట వచ్చుట - అనునది భావార్థకము కావున దీనికితోడి యన్వయమునఁ గర్తను బోధించు శబ్దమునకుఁ బ్రథమ యయి = రాముఁడు - అని యేర్పడెను ఆదులకు రాముఁడు రాఁగా లక్ష్మణుఁడు గాంచె రాఁగా - అను దానితో నన్వయ ముండుటచే గర్తయగు రామ శబ్దమునకుఁ బ్రథమ యయ్యెను రాముఁడు విల్లందినం ద్రితోకంబు లాకులంబులగు అందినను - అను దానితో నన్వయ ముండుటచే గర్తయగు రామ శబ్దమునకుఁ బ్రథమ కలిగెను రాముఁడు వట్టిన వ్రతిన వాఁడెవం దరంబు గాదు వట్టిన - అను దానితో నన్వయ ముండుటచే గర్త యగు రామ శబ్దమునకుఁ బ్రథమ యయ్యెను

విశే - (1) వచ్చుట - భావార్థకము క్రియా 35 రాఁగా - భావ లక్షణము క్రియా 40 అందినను - వృత్తమగు భావ లక్షణము క్రియా 41 వట్టిన - క్రవదర్థకము క్రియా 46 (11) క్రియా 36, 37 సూత్రములును దీనికి లక్ష్యములు

ప్రథమాంతంబులగు యుష్మద్విశేషణంబుల

కేకత్వంబున వునులును, బహుత్వంబున రుములు-

నంతాగమంబులు ప్రాయికంబుగ నగు. 33

వ్యాఖ్యానప్రథమాంతములగు యుష్మద్విశేషణములకుఁ జివర నేకత్వమున, వు - వర్ణము, బహుత్వమున, రు వర్ణము ప్రాయికముగ నాగమములగును, ప్రథమాంతములగు నస్మద్విశేషణములకుఁ జివర నేకత్వమున, ను వర్ణము, బహుత్వమున ము వర్ణము నాగమములగును యుష్మద్విశేషణములు = నీ - శబ్దము యొక్క విశేషణములు అస్మద్విశేషణములు = నా శబ్దము యొక్క విశేషణములు

ఉదా॥ నీవు ధన్యుఁడు + వు, మీరు ధన్యులు + రు, నేను ధన్యుఁడు + ను, మేము ధన్యులు + ము చూ 34

ఈ యాగమంబులు పరంబులగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు. 34

నీవు ధన్యుడవు - నేను ధన్యుడను - మీరు ధన్యులరు -
మేము ధన్యులము॥

ఇకారంబు మీది కు ను వు క్రియా విభక్తుల యుత్వంబున
కిత్వంబగు నను సూత్రముచేత, వునుల కిత్వంబగు నీవు సుకృతివి-
నేను సుకృతిని - అర్తి హరుడవౌ నినుఁ గొల్తునంబుజాక్ష॥

గర్వ గర్విష్ఠుండగు నన్ను - మీరలు పెద్దలు - ఇత్యాదులు
ప్రాయిక గ్రహణముచే రక్షితంబులయ్యె॥

వ్యా వు - ను, రు ము - అను నాగమములు పరములగు నప్పు
డుత్వమున కత్వమగును నీవు ధన్యుడు - అనుచో నీవు - యుష్మద్దర్థకము
కనుక ధన్యుడు-అనునది ప్రథమాంతమగు యుష్మద్విశేషణమగును కావున
33 చే ఏకత్వమున, వు వర్ణమంతాగమ మగుచో - నీవు ధన్యుడు + వు ఈ
34 చే - వువర్ణము పరమను నపుడుత్వమున కత్వము కలిగి-నీవు ధన్యుడ +
అ+వు=నీవు ధన్యుడవు-అని యేర్పడును నేను ధన్యుడు - అనుచో, నేను -
అస్మద్దర్థకము గావున ధన్యుడు - అస్మద్విశేషణమగును ఇది ప్రథమాంతము
33 చే- ఏకత్వమున నువర్ణ మంతాగమ మగుచో నేను ధన్యుడు + ను ఈ
34 చే - ఉత్వమున కత్వమయి నేను ధన్యుడను-అని నిద్దించును మీరు
ధన్యులు, అనుచో మీరు- యుష్మద్దర్థకము కాన, 33చే - బహుత్వమున రువర్ణ
మంతాగమ మగుచో - మీరుధన్యులు + రు ఈ 34 చే - ఉత్వమునకత్వము
కలిగి, మీరుధన్యులరు- అని యేర్పడును. మేము ధన్యులు - అనుచో, మేము -
అస్మద్దర్థకము గనుక ధన్యులు - అనునది యస్మద్విశేషణమగును 33చే-
బహుత్వమున మువర్ణ మంతాగమమగుచో - మేము ధన్యులు + ము ఈ
34 చే - ఉత్వమున కత్వము కలిగి మేము ధన్యులము- అని నిద్దించును

నీవు సుకృతి - అనుచో నీవు - యుష్మద్దర్థకము కాన, సుకృతి-యుష్మ
ద్విశేషమగును 33చే- వువర్ణమంతాగమమయిన, నీవు సుకృతి+వు-అగును
తత్వము 26చే - ఉత్వమునకిత్వము కలిగి, నీవు సుకృతివి - అను రూపము
నిద్దించును నేను + సుకృతి - అనుచో, నేను - అస్మద్దర్థకము గనుక,
సుకృతి-అనునది యస్మద్విశేషణమగును 33చే. నువర్ణ మంతాగమమయిన,
నేను సుకృతి + ను తత్వము 26చే - నేను సుకృతి-అగును ఇకారముపై

నీయాగమములు ప్రాయికముగ నగుననుటకివి యుదాహరణములు ఇకార్యము మీద వలెనే ఉత్వముమీదను నివి ప్రాయికముగనే యగుననుటకు. ఉదా॥ ఆర్తిహరుడవౌ నినుఁగొల్తునంబుజాక్షి 33 చే - ఆర్తిహరుడు+వు. ఈ 34 చే - ఆర్తిహరుడవు.

33 సూత్రమున, వునులు, రుములు ప్రాయికముగ విధింపఁబడెను కాన నివి యరుదుగా నాగమములు కాకపోవచ్చును ఉదా॥ గర్వగర్విష్టండు+ అగునన్ను ఇట 'ను' అంతాగమమై గర్వగర్విష్టండు+ను=గర్వగర్విష్టండను. కాలేదు మీరలు పెద్దలు ఇట 'రు' అంతాగమమై, పెద్దలు+రు = పెద్దలరు. కాలేదు

విశే - (1) ఆర్తిహరుడవౌనిను - ప్రథమముద్రణము యథాస్థితముగ సమన్వయమార్గము గోచరింపక రెండు మతములు ప్రతిపాదించఁబడెను (1) ఆర్తిహరుడవు+ఁబెనిను - అని గ్రహించి కొందఱిది కృత్రిమ ప్రథమోదాహరణ మందురు కాని యదిసరికాదు ఏలయన- (1) భిన్నప్రకరణమునఁ జూపిన యుదాహరణమును, ముగిసిపోయిన పూర్వ ప్రకరణమునందలి ధన్యుడవు-అనుదానితో ముడిపెట్టుట లక్ష్య ప్రదర్శన రీతికి విరుద్ధము (11) కృత్రిమ ప్రథమ గర్వగర్విష్టండగునన్ను అనుదానితోనే గతార్థమగును (111) ఈ వృత్తి ప్రథమ ముద్రణమునఁబ్రదిధా విభజింపఁబడి యుండుటచే దీనిని బైకిలాగుట సూరిహృదయముకాదు (2) కొందఱు, 'వౌ' అచ్చుతప్పనిచెప్పి, ఆర్తిహరుడు+ఆవు (అగు) అని విభజించి క్రిందికన్వయింతురు ఇదియు సరికాదు ఏలయన- (1) ఈ వక్షమునఁ జారమును దిద్దవలసివచ్చును (11) క్రిందికిలాగుట ప్రథమ ముద్రణలోని వర్గీకరణకు విరుద్ధము అహోబల వండితుఁడు, ఉత్వముపై నివి నిత్యములని తలఁచి- "పాండు భూవరునకుఁ గోడతైలి నిత్యాది వచనంత్వనాకరమేవ" అని తిక్కన ప్రయోగమును నిరసించెను ఇకారముమీదను, ఉత్వము మీదను నివి ప్రాయికములని యహోబల వచనమును సవరించుట కుద్దేశించి సూరి సుకృతివి, సుకృతిని, ఆర్తిహరుడవు-అని యుదాహరించెను (11) గర్వగర్విష్టండగు నన్ను - నిర్వ 7-91 మీరలు పెద్దలు. కళా 1-57

అది శబ్దంబునకు వునులు పరంబులగునపుడును సంబోధనంబునందును దాన యను షాదేశంబగు. 315

నీవు చిన్నదానవు, నేను జిన్నదానను. ఓ చిన్నదానః ;
వ్యా వు.నులు పరమగునపుడును సంబోధనమునందును. అది శబ్దము

నకు, దాన-అనునది యాదేశమగును సమాస 9 చే- చిన్న + అది కారక 33 చే- చిన్న + అది + వు ఈ 35 చే - అదికి దాన- ఆదేశమగును చిన్న + దాన + వు = చిన్నదానవు సమాస 9 చే- చిన్న + అది కారక 33 చే- చిన్న + అది + ను ఈ 35 చే- చిన్న + దాన + ను = చిన్నదానను ఓచిన్నదాన సమాస 9 చే- చిన్న + అది ఈ 35 చే- చిన్న + దాన = చిన్నదాన తత్సమ 14 చే - ఓచిన్నదాన!

అన్య యుష్మ దస్మత్కార్యంబులందు త్తరో త్తరంబు

బలీయంబు. 36

వారును మీరును ధన్యులరు మీరును మేమును ధన్యులము

వ్యా అన్య కార్యము, యుష్మత్కార్యము, నస్మత్కార్యము ననువానితో నుత్తరోత్తరము బలీయము అనగా నన్య కార్యముకంటె యుష్మత్కార్యము, యుష్మత్కార్యముకంటె నస్మత్కార్యము, బలవత్తరములని తాత్పర్యము యుష్మత్కార్యము = నీ శబ్దమునకగు కార్యము అస్మత్కార్యము = నా శబ్దమునకగు కార్యము అన్య కార్యము = నీ నా శబ్దములకంటె చిన్నములగు శబ్దములకగు కార్యము వారును మీరును ధన్యులరు ధన్యులరు - అనునది యుష్మద్దర్శక విశేషణము (మీరు ధన్యులరు-) వారు ధన్యులు - అనునది, అన్యకార్యము ఈ రెండిటిలో యుష్మత్కార్యమే బలీయమగుటచే, వారును మీరును ధన్యులరు - అని యేర్పడెను మీరును, మేమును ధన్యులము ధన్యులము - అనునది యష్మద్విశేషణము (మేము ధన్యులము) ధన్యులరు-అనునది యుష్మద్విశేషణము ఈ రెండింటిలో నస్మత్కార్యమే బలీయము కాన, మీరును మేమును ధన్యులము - అని సిద్ధించెను

విశే - అన్య కార్యముకంటె యుష్మత్కార్యమే బలీయమగుటచే, యుష్మత్కార్యముకంటె బలీయమగు నస్మత్కార్య మెట్లునుగై ముత్య న్యాయమున నన్య కార్యముకంటె బలీయమే యగును కావున సుదాహరణము చూపఁబడ లేదు వారును మేమును ధన్యులము - అని యగుననుట తెల్లము

పదసార్థక్యము - కార్యంబులందు - అను బహువచన స్వారస్యముచే విశేషణముల ప్రయోగముననే గాక క్రియా ప్రయోగమునందు నిచ్చే గ్రహింప వలెను వారును మీరును వండితిరి మీరును మేమును వండితిమి వారును మేమును వండితిమి

ఏక వాక్యంబునం దొకానొక్కండు తక్క సర్వ పదంబులు
క్రమ నిరపేక్షంబుగం బ్రయోగింపం జను. 37

పూర్వమిది పరమిది యను నియమ మపేక్షింపక వాక్యమం
దెల్ల పదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపందగును ఏని ప్రభృతి శబ్ద
ములు కొన్ని నియమ సాపేక్షంబులయి యుండు

గాలి చల్లగా వీచెను వీచెను జల్లగా గాలి చల్లగా గాలి
వీచెను వీచెను గాలి చల్లగా గాలి వీచెను జల్లగా చల్లగా వీచెను
గాలి

ఇది కారక పరిచ్ఛేదము

వ్యా ఏక వాక్యమున, నేవో కొలఁది పదములను దప్ప నెల్ల పదము
లను, గ్రమము నపేక్షింపక ప్రయోగింపవచ్చును అనగా నిది పూర్వపద,
మిది పరపదమను నియమము లేకుండ వాక్యమునందలి పదముల నిచ్చ వచ్చి
నట్లు వాడవచ్చును ఏని - మొదలగు పదములు కొన్ని మాత్రమే నియమము
నపేక్షించి యుండును గాలి చల్లగా వీచెను ఈ వాక్యము నందలి మూడు
పదములను పూర్వమిది పరమిది యనక యిచ్చవచ్చినట్లు ప్రయోగింపవచ్చును
వీచెను జల్లగా గాలి చల్లగా గాలి వీచెను వీచెను గాలి చల్లగా గాలి వీచెను
జల్లగా చల్లగా వీచెను గాలి ఏని - మున్నగు వాని నిట్లు మార్పరాదు రాముఁ
డేని కృష్ణుఁడేని రావలెను ఏని రాముఁడు-ఇత్యాదిగా గ్రమమును మార్చరాదు

పద సార్థక్యము - ఏక వాక్యంబునందు - అనుటచే ననేక వాక్యముల
యందలి పదములను వలచినట్లు మార్పరాదు ఏలయన ననేక వాక్యముల
యందలి పదముల నిచ్చవచ్చినట్లు ప్రయోగించినచో నర్థము బెడును కావున
నేక వాక్యమునందలి పదములనైనను నర్థస్ఫూర్తికి భంగము కలుగకుండునట్లు
చూచుకొనుట కర్తవ్య మనఁదగును

ఇది ఘంటాపథము

సమాస పరిచ్ఛేదము

సమర్థంబులగు పదంబు లేకపదంబగుట సమాసంబు. 1

పుత్రగృతంబులగు నర్థంబుల కేకార్థిభావంబు సామర్థ్యంబు
పుత్రకృసిద్ధార్థంబులగు పదంబుల కేకార్థంబునందు వృత్తి
సామర్థ్యము

వ్యా సామర్థ్యము కలిగిన పదము లేక పదముగా నగుట సమాసము
సమాసమునందుండు సామర్థ్యము నేకార్థిభావ సామర్థ్యమని యందుడు ఏకార్థిభావ
పునఃగా నేకార్థములు కానివి, యేకార్థమగుట యని యర్థము ఈ (ఏకార్థ +
త్విక్ + భావ) యుక్తిప్రాయమునే "పుత్రగృతంబులగు నర్థంబుల కేకార్థి భావంబు
సామర్థ్యంబు" అను వాక్యము బోధించుచున్నది (పుత్రగర్థానామే కార్థిభావః
సామర్థ్యమ్ - మ భా) పుత్రగృతంబులగు నర్థంబులకున్ = వేరువేరుగా
నున్న యర్థములకు, ఏకార్థిభావంబు = ఏకార్థమగుట, సామర్థ్యము అర్థము
శబ్దము నాశ్రయించుకొని యుండును గాని విడిగా నుండదు కావున, నిది
పుత్రకృసిద్ధార్థంబులగు పదంబుల కేకార్థంబునందు వృత్తి సామర్థ్యము"
అనుటలోఁ బర్యవసించును (పుత్రగర్థానాం పదానా మేకార్థిభావస్సమర్థ
మిత్యుచ్యతే - మ భా సంగతార్థః సమర్థః సంస్పృష్టార్థః సమర్థ ఇతి ఏకీభూత
ఇతిగమ్యతే - మ భా ప్ర) పుత్రకృసిద్ధార్థంబులగు పదంబులకున్ = వేరుగాఁ
బ్రసిద్ధమయిన, యర్థములు గలిగిన పదములకు, ఏకార్థమునందు, వృత్తి = వర్త
నము, సామర్థ్యము అనఁగా బ్రక్రియా దశయందు వేర్వేరుగాఁ బ్రసిద్ధార్థములు
కలిగియుండు పదములు సముదాయశక్తిచే నేకార్థమునందు వర్తించుట సామర్థ్య
మని తాత్పర్యము ఉదా॥ రాజన్ + జన్ " + 'పురుష + సు' అనునది
యలౌకిక విగ్రహ వాక్యము జన్ - షష్ఠీ ప్రత్యయము సు - ప్రథమా ప్రత్యయము
ఇది ప్రక్రియావస్త ఇట, 'రాజన్ + జన్' అనునది 'రాజునకు సంబంధించిన.

అను- నర్థమును వేరుగా నిచ్చు పదము పురుష + సు-అనునది పురుషుడను నర్థమును వేరుగానిచ్చు పదము ఇవి సముదాయ శక్తిచే రాజ సంబంధి పురుషుడను నేకార్థమును బోధించునవి యగుట సామర్థ్యము కాఁగా, రాజన్ + జన్ + పురుష + సు-అనునవి సమర్థములగు పదములు ఇవి రాజపురుషః అని యేక పదముగానగుట సమాసము

సమాసములందుండు నీ సామర్థ్యము నేకార్థికావ సామర్థ్యమనియు, వృత్తి యనియునందురు వృత్తికాశ్రయములగుటచే సమాసాదులు వృత్తులనఁబడును

విశే - వృత్తి రెండు విధములు (1) జహత్సార్థ్య = దేనియందుఁబడ ములు స్వార్థమును విడుచునో, యది జహత్సార్థ్య పూర్వపదము స్వార్థమును విడువఁగాఁ బూర్వోత్తర పదముల యర్థము నుత్తర పదము బోధించుట మూలమున సమర్థములగు పదములేకపదమగుట సమాసమని యీ పక్షమున సూత్రార్థము (2) అజహత్సార్థ్య = దేనియందుఁ బూర్వపదములు స్వార్థమును విడువవో, యది జహత్సార్థ్య, పూర్వోత్తర పదముల యర్థములు పాఠసూదక న్యాయమున మిళితములయి, యేకార్థ బోధకములగుట మూలమున, సమర్థము లగు పదము లేకపదముగా నగుట సమాసమని యీ పక్షమున సూత్రార్థము రాజన్ + జన్ + పురుష + సు-అనుచో రాజపదము స్వార్థమును విడువఁగా, రాజ పద సాన్నిధ్యమునఁ బురుష పదమే రాజపురుషుడను నర్థమును బోధించుట జహత్సార్థ్య - రాజ శబ్దార్థము పురుష శబ్దార్థము విడఁదీయరానట్లు మిళితము లయి, రాజ సంబంధి పురుషుడను నర్థమును బోధించుట యజహత్సార్థ్య

సమాస ప్రక్రియ

1 మొదట నలౌకిక విగ్రహమును గల్పింపవలెను

రాజన్ + జన్ + పురుష + సు

2 సుపొదాతు ప్రాతిపదికయోః (పాణి) అను సూత్రముచే, సుబ్బి భక్తులు లోపించును

రాజన్ + పురుష

"నలోపః - ప్రాతిపదికాంత్యస్య" (పాణి)

రాజపురుష - ప్రాతిపదికము

(కృత్తద్దిత సమాసాశ్చ - అను సూత్రముచే నిది సమాస ప్రాతిపదికము)

3 దీనిపై సుబ్బిభక్తులు చేరి సమస్త పదములేర్పడును

రాజపురుష + సు = రాజపురుషః

స్థూచన - అలౌకిక విగ్రహమున సముదాయశక్తి నారోపింపవలెను

తన్మూలమున, నేకార్థిభావ సామర్థ్యమును విధింపవలెను తన్మూలమున సమాస తద్విశేష సంజ్ఞలను విధింపవలెను కృత్తద్విత సమాసాశ్చ - అను నూత్రముచేఁ బ్రాతివదిక సంజ్ఞ విధింపవలెను ఈ దశల యీ నలౌకిక విగ్రహమున నెట్టి పరిణామమును గలుగదు కాన నీదశలంతర్గతముగా నున్నవనుకొని ప్రక్రియలు చెప్పట పరిపాటిఁ (వృత్తి వి)

వృత్తుల ప్రక్రియలు ఘంటావథోపజ్ఞములు పూర్వ వ్యాఖ్యలకాశ్రీ యములు

సాంస్కృతి కాచ్చిక మిశ్రభేదంబుచే సమాసంబు

త్రివిధంబు 2

సాంస్కృతికంబని యాచ్చికంబని మిశ్రంబని సమాసంబు త్రివిధంబు అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబని సాద్యంబని ద్వివిధంబు కేవల సంస్కృత శబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబు నాఁబడు రాజాజ్ఞ, తటాకోదకము, లక్ష్మీవల్లభుఁడు. సంస్కృత సమంబుల సమాసంబు సాద్యంబు నాఁబడు - రాజనాజ్ఞ, తటాకంబు నుదకము లక్ష్మీవల్లభుఁడు తక్కిన తెనుఁగుల సమాసం బాచ్చికం బనంబుడు జేసి యానతి, చెలువునీరు నీరిచెలువుఁడు ఉభయంబులు గూడెనది మిశ్రంబనంబుడు రాజుముదల, చెలువు నుదకము, నీరి వల్లభుఁడు.

వ్యా సాంస్కృతికమనియు, నాచ్చికమనియు, మిశ్రమనియు సమాసము మూఁడు విధములు (1) సాంస్కృతికము - ఇది రెండువిధములు (1) సిద్ధము = కేవల సంస్కృత శబ్దముల సమాసము సిద్ధమనఁబడును రాజ+ఆజ్ఞా - సవర్ణదీర్ఘ సంధి జరిగి, రాజాజ్ఞా అగును ఇట, రాజశబ్దము ఆజ్ఞాశబ్దము కేవల సంస్కృత శబ్దములు కనుక నిది సిద్ధము రాజాజ్ఞా - ప్రాతి వదికము తత్సమ 54 చే-రాజాజ్ఞ తత్సమ 39 చే - రాజాజ్ఞ + ము తత్సమ 57 చే - రాజాజ్ఞ, యని సిద్ధించును తటాక+ఉదక=తటాకోదక (గుణసంధి) తటాక శబ్దము, ఉదక శబ్దము రెండును గేవల సంస్కృత శబ్దములగుటచే నిది సిద్ధము తత్సమ 39 చే - తటాకోదకము లక్ష్మీవల్లభ-ఇట లక్ష్మీ శబ్దమును, వల్లభ శబ్దమును గేవల సంస్కృత శబ్దములు కావున నిది సిద్ధము తత్సమ 21 చే-లక్ష్మీవల్లభ తత్సమ 22 చే-లక్ష్మీవల్లభ + డుజ్ తత్సమ 19 చే - లక్ష్మీవల్లభుఁడు రాజాజ్ఞ, తటాకోదక, లక్ష్మీవల్లభ - అనునవి సిద్ధసమాస

ప్రాతిపదికము లన్నమాట రాజాజ్ఞ, తటాకోదకము, లక్ష్మీవల్లభుడు - అనునవి వీని సంస్కృత సమరూపములు (11) సాధ్యము = సంస్కృత సమముల సమాసము సాధ్యము ఉదా॥ రాజానాజ్ఞ ఇట, రాజా-సంస్కృత సమము ఆజ్ఞ - సంస్కృతసమము, కాన సాధ్యము తటాకంబు నుదకము తటాకంబు, ఉదకము-రెండును సంస్కృతసమములే యగుటచే నిది సాధ్యము లక్ష్మీవల్లభుడు లక్ష్మి, వల్లభుడు - అను రెండును సంస్కృత సమము లగుటచే నిది సాధ్యము

(2) అచ్చికము - తక్కిన తెనుఁగుల సమాస మాచ్చికము తక్కిన తెనుఁగులనఁగా సంస్కృతసమము కాక తక్కిన తెనుఁగులు అనఁగా నచ్చ తెనుఁగు వదముల సమాస మాచ్చికమని తాత్పర్యము జేనియానతి జేడు - అచ్చికము అనతి - అచ్చికము కావున నిది యాచ్చికము చెలువు నీరు చెలువు శబ్దము, నీరు శబ్దము రెండును నాచ్చికములే కావున నిది యాచ్చికము నీరి చెలువుడు నీరి శబ్దము చెలువుడు శబ్దము రెండును నాచ్చికములగుటచే నిది యాచ్చికము

(3) మిశ్రము - ఉభయములు కూడినది మిశ్రము ఉభయములు = సంస్కృత సమము, నచ్చతెనుఁగు శబ్దము కాన సంస్కృతసమము నాచ్చికము ననువానితోఁ గూర్చఁబడిన సమాసము మిశ్రము రాజాముదల ఇట, రాజా సంస్కృత సమము ముదల - అచ్చికము కావున నిది మిశ్రసమాసము చెలువు నుదకము చెలువు - అచ్చికము ఉదకము - సంస్కృతసమము కాన నిది మిశ్రము నీరివల్లభుడు నీరి - అచ్చికము వల్లభుడు - సంస్కృతసమము కాన నిది మిశ్రము

ప్రక్రియ - రాజానాజ్ఞ "రాజాయొక్క" + "ఆజ్ఞ + ము" - అలౌకిక విగ్రహము 25 చే - రాజా + ఆజ్ఞ సంధి 34 చే - రాజాను + ఆజ్ఞ = రాజాన్ + ఆజ్ఞ రాజానాజ్ఞ-ప్రాతిపదికమగును తత్సమ 39 చే, రాజానాజ్ఞ + ము తత్సమ 57 చే - రాజానాజ్ఞ తటాకంబు నుదకము "తటాకంబు + యొక్క" + "ఉదక + ము" 25 చే - విభక్తి లోపము తటాకంబు + ఉదక సంధి 34 చే - తటాకంబు + ను + ఉదక = తటాకంబున్ + ఉదక తటాకంబునుదక తత్సమ 39 చే - తటాకంబునుదకము లక్ష్మీవల్లభుడు - "లక్ష్మి + యొక్క" + "వల్లభ + డుజ్" 25 చే-లక్ష్మీవల్లభ-ప్రాతిపదిక మగును తత్సమ 21 చే-లక్ష్మీవల్లభ తత్సమ 22చే-లక్ష్మీవల్లభ + డుజ్ తత్సమ 19చే-లక్ష్మీవల్లభుడు జేనియానతి, "జేని + యొక్క" + "అనతి +

సు " 25 చే - తేని + అనతి సంధి 3 చే - తేని-య్ + అనతి = తేనియానతి
 అనుక్త న్యాయమున సుప్రత్యయము చేరును తేనియానతి + సు తత్సమ 57 చే -
 సులోపించి, తేనియానతి-సిద్ధించును చెఱువునీరు - "చెఱువు + యొక్క" +
 "నీరు + వు" 25 చే - చెఱువునీరు - ప్రాతిపదికమగును తత్సమ 48 చే -
 చెఱువునీరు + వు ఆచ్ఛిక 2 చే, నిది శ్రీసమముగాన, తత్సమ 57 చే - విభక్తి
 లోపము జరిగి చెఱువునీరు - అనురూపమేర్పడు నీరిచెలువుడు - "నీరి +
 యొక్క" + "చెలువ + డుడ్" 25 చే - నీరిచెలువ - ప్రాతిపదికమగును ఆచ్ఛిక
 2 చే, నిది పుంలింగతుల్యమగును కావున తత్సమ 21 చే - నీరిచెలువు తత్సమ
 22 చే - నీరిచెలువు + డుడ్ తత్సమ 19 చే - నీరిచెలువుడు రాజముదల -
 "రాజ + యొక్క" + "ముదల + ము" 25 చే - రాజముదల - ప్రాతిపదికమగును
 తత్సమ 39 చే - రాజముదల + ము ఆచ్ఛిక 2 చే - ముదల శబ్దము శ్రీసమ
 మగుటచే, తత్సమ 57 చే - 'ము' లోపించి, రాజముదల - అను రూప
 మేర్పడును చెఱువునుదకము - "చెఱువు + యొక్క" + "ఉదక + ము" 25 చే -
 చెఱువు + ఉదక సంధి 34 చే - చెఱువు + ను + ఉదక = చెఱువున్ + ఉదక
 చెఱువునుదక తత్సమ 39 చే - చెఱువునుదకము 'నీరి + యొక్క" + "వల్లభ +
 డుడ్" 25 చే - నీరివల్లభ - ప్రాతిపదికమగును తత్సమ 21 చే - నీరివల్లభు
 22 చే - నీరివల్లభు + డుడ్ 19 చే - నీరివల్లభుడు

వైద్యహాము రెండు విధములు - (1) లౌకిక విగ్రహము = పుత్ర్యర్థావ
 బోధకమగు వాక్యము లౌకిక విగ్రహము (పుత్ర్యర్థావ బోధకం వాక్యం
 విగ్రహః సి కౌ) (11) అలౌకిక విగ్రహము = శాస్త్ర ప్రక్రియకుఁ గల్పితము

తత్పురుషాదులకు లక్షణంబు ప్రాయికంబుగ

సంస్కృతోక్తంబ యగు. 3

తత్పురుష, బహుప్రీహి, ద్వంద్వంబులని సమాసంబులెల్లం
 ద్రివిధంబులయి యుండు అవి ప్రాయికంబుగా సుత్రాన్యోభయ
 పదార్థ ప్రధానంబులయి యుండు, అందుఁ దత్పురుషంబు వ్యధికరణం
 బని, సమానాధికరణంబని ద్వివిధంబు ద్వితీయాదులకు మీఁది
 పదంబుతోడ సమాసంబు వ్యధికరణంబు నాఁబడు, నెలతాల్పు, నెల
 తక్కువ వాఁడు, దేవరమేలు, దొంగ భయము, రాముని బాణము,
 మాట నేర్పరి. విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు సమా
 నాధికరణంబు నాఁబడు ఇదియె కర్మధారయంబు నాఁబడు సరసపు

వచనము, తెల్లగుఱ్ఱము, మంచి రాజు ఇది సంఖ్యా పూర్వంబు ద్విగుపు నాఁబడు, ముఱ్ఱగములు, ముల్లోకములు బహువ్రీహి, ముక్కంటి, చలివెలుగు ద్వంద్వము, తల్లి దండ్రులు, అన్న దమ్ములు ప్రాయికంబుగా ననుటచే సంస్కృత లక్షణంబుఁ దొడరని సమాసంబుం గలదని సూచింపబడియే దానం జేసి చిగురుఁగేలు, జుంటిమోవి యిత్యాదులయిన యుపమాన పూర్వపద కర్మధారయం బులు గ్రాహ్యంబులు ముఖపద్మము, చరణ కమలములు ఇట్టి యుప మానోత్తర పదంబులు గలవు గాని, విపరీతంబులు సిద్ధంబులు లేవని యెఱుంగునది సిద్ధంబు సర్వంబు గ్రాహ్యంబు, రాజపురుషుఁడు, సీతోత్పలము, పీతాంబరుఁడు, రామలక్ష్మణులు కేవల సంస్కృత శబ్దము వికృతి శబ్దముతోడ సమసింపదు దానం జేసి యనేకమాఱు లల్పదండి త్యాదులు దుష్టములని తెలియునది

వ్యా తత్పురుషము మొదలగు సమాసములకు లక్షణము, తఱచుగా సంస్కృతమునఁ దెప్పఁబడినట్లే యగును తెనుఁగున సమాసము లన్నియు మూఁడు విధములుగ నుండును (1) తత్పురుషము (2) బహువ్రీహి (3) ద్వంద్వము

తత్పురుషము - ఇది తఱచుగ నుత్తర పదార్థ ప్రధానమై యుండును ఉత్తర పదము = సమాసము నందలి తుది యవయవము ప్రాధాన్యము క్రియా న్యయమును బట్టి గ్రహింపవచ్చును రాముని బాణము వాలిం గూల్చెను ఇట రాముని బాణము - తత్పురుషము బాణము - అను నుత్తర పదమే క్రియతో నన్వయించుచున్నది కాన నిది ఉత్తర పదార్థ ప్రధానము తత్పురుషము రెండు విధములు (1) వ్యధికరణము, (11) సమానాధికరణము (1) వ్యధికరణము - ద్వితీయాదులకు మీదిఁ పదముతోడ సమాసము వ్యధికరణము ద్వితీయా తత్పురుషము - నెలతాల్పు = నెలనుదాల్పు తృతీయాతత్పురుషము - నెల తక్కువ వాఁడు = నెలచేతఁ దక్కువ వాఁడు చతుర్థి తత్పురుషము - దేవర మేలు = దేవరకొఱకు మేలు పంచమీ తత్పురుషము - దొంగ భయము = దొంగవలని భయము షష్ఠీ తత్పురుషము - రాముని బాణము = రాముని యొక్క బాణము సప్తమీ తత్పురుషము - మాట నేర్పరి = మాటయందు నేర్పరి

విశే - వి + అధికరణ = వ్యధికరణము అధికరణమనగా నాధారము విభిన్నమగు నాధారము వాచ్యములగు పదములు దేనియందుండునో యది వ్యధికరణము తత్పురుషము వ్యధికరణము ఉదా॥ రాముని బాణము ఇట, రామ త్వము రాముని యందును, బాణత్వము బాణము నందును, నుండుచు కావున నిది వ్యధికరణమగును

(11) సమానాధికరణము - విశేషణమునకు విశేష్యముతోనగు సమాసము సమానాధికరణము సరసపు పదసము ఇట సరసము - విశేషణము పదసము - విశేష్యము విశేషణమునకు విశేష్యముతోనయిన సమాసము కావున నిది సమానాధికరణము దీనినే కర్మధారయమని యందురు (తత్పురుషః సమానాధికరణః కర్మధారయః - పాణి) తెల్ల గుఱ్ఱము - ఇట, తెల్ల - విశేషణము, గుఱ్ఱము విశేష్యము కాన నిది కర్మధారయము మంచి రాజు మంచి - విశేషణము రాజు = విశేష్యము కాన నిది కర్మధారయము ఈ కర్మధారయ సమాసము సంఖ్యాపూర్వకమయినచో ద్విగువనఁబడును (సంఖ్యా పూర్వో ద్విగుశ్చ - సి కౌ) అనఁగా విశేషణము సంఖ్యా వాచకమయినచో ద్విగు వగును (తత్పురుష విశేషః కర్మధారయః తద్విశేషోద్విగుః - సి కౌ) సంఖ్యా పూర్వములు సామాన్యముగా ద్విగువులనుట తెలుగు సంప్రదాయము ముఱ్ఱగములు, ముఱ్ఱోకములు పినితో, మూడు - అను సంఖ్యా వాచకము పూర్వ పదమగుటచే నివి ద్విగువులు

విశే - (1) సమాస + అధికరణ = సమానాధికరణము సమానమైన యాధారము వాచ్యములగు పదములు దేనియందుండునో యది సమానాధికరణమని మతాంతరము సరసపు పదసము - ఇట సరసత్వము పదసము పదసము నందే యుండును గాన నిది సమానాధికరణము కర్మధారయ ద్విగువులు సమానాధికరణములు త్రిజగములు, త్రిలోకములు - కర్మధారయములే కాని ద్విగువులుకావు "దిక్సంఖ్యే సంజ్ఞాయామ్ (2-1-50) సప్తర్షయః" (సి కౌ) తద్ది తార్థద్విగువు - షాణ్మాతురః ఉత్తర పద ద్విగువు - పంచగవధనః సమాహార ద్విగువు - త్రిలోకీ, త్రిభువనమ్ బహు పదనాంతములేవియు సిద్ధద్విగువులు కావని కొండగుర్తు పెట్టుకొనవచ్చును (ద్విగు రేక పదసమ్ - పాణి) (11) రెండు ద్రవ్యములకు బుద్ధి పరికల్పితమగు మూడవ ద్రవ్యమాధారమగుట సమానాధికరణమని వేఱొక మతము (వాక్య ప)

(2) బహుప్రీహి - ఇది తఱచుగ నన్యపదార్థ ప్రధానము అన్య పదార్థము = సమసింపుచున్న ప్రథమాంతముల కంటే నన్యమయిన ద్వితీయాంతము

తాదులగు పదముల యొక్క యర్థము (అన్య పదార్థ శబ్దేన ప్రథమాంతాతిరక్త ద్వితీయాద్యంతార్థ స్వైవ-బాలమ) ఈ యర్థములు వేనిని, వేనిచేత-ఇత్యాదులు ముక్కంటి = మూడు కన్నులు వేనికిఁ గలవో వాడు - శివుడు చలి వెలుగు = చలియైన వెలుగు వేనికిఁ గలదోవాడు - చంద్రుడు ఇవి షష్ఠ్యర్థ బహుప్రీహలు

ద్వంద్వము - ఉభయ పదార్థ ప్రధానము ద్వంద్వము తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు, తల్లిదండ్రులు వచ్చుచున్నారు తల్లిదండ్రులు - అనుచోఁ దల్లి శబ్దమునకుఁ దండ్రి శబ్దమునకుఁ బ్రాధాన్యముండుటచేతనే క్రియ 'వచ్చు చున్నారు' అని బహువచనాంతమయినది

సూత్రమున 'ప్రాయికంబుగ' అని కలదు ప్రాయికంబుగా అనఁగాఁ దఱచుగానని యర్థము కాన సంస్కృత లక్షణమును దొడరని సమానమును దెనుఁగున నరుదుగా నుండవచ్చును కావుననే, చిగురుఁగేలు, జాంటిమోవి, మున్నగు నుపమాన పూర్వపద కర్మధారయములు దెనుఁగున గ్రాహ్యములు చిగురుఁగేలు=చిగురువంటి కేలు చిగురు - ఉపమానము కేలు - ఉపమేయము ఉపమానము పూర్వపదముగ నుండుటచే నిది యుపమాన పూర్వపద కర్మ ధారయమయినది జాంటిమోవి = జాంటివంటి మోవి జాన్ను - ఉపమానము మోవి - ఉపమేయము కనుక నిదియు, నుపమాన పూర్వపద కర్మధారయ మయినది సంస్కృతమున నిట్టి యుపమాన పూర్వపద కర్మధారయములు లక్షణ సమ్మతములు కావు అనఁగా నుపమానము పూర్వపదమయి, యుపమేయ ముత్తర పదముగ నుండు నుపమాన పూర్వపద కర్మధారయములు సమ్మత ములు కావు కావున, చిగురుఁగేలు, జాంటిమోవి - అనునవి సంస్కృత లక్షణ మును దొడరని సమానములు అయినను 'ప్రాయికంబుగ' అని సూత్రించుటచే నివి గ్రాహ్యములని తాత్పర్యము జాంటివంటి+మోవి - 20 చే, 'వంటి' లోపము

ముఖపద్మము చరణకమలములు ఇట్టి యుపమానోత్తరపద కర్మ ధారయములు కలవుగాని విపరీతములు నీద్రములు లేవు ముఖపద్మము = పద్మమువంటి ముఖము, ఇటు ముఖ ముపమేయము పద్మముపమానము ఉపమాన ముత్తర పదముగా నుండుటచే నిది యుపమానోత్తర పద కర్మ ధారయము చరణకమలములు = కమలముల వంటి చరణములు చరణ ముపమేయము కమల ముపమానము ఉపమాన ముత్తర పదముగా నుండుటచే నిది యుపమానోత్తర పద కర్మధారయము ఉపమానోత్తర పదములగు నీద్ర

సమాసము లుండును సిద్ధము = కేవల సంస్కృత శబ్దముల సమాసము
 వివరితములు = దీనికి వ్యతిరేకములైనవి అనగా ఉపమానము పూర్వ
 పదమై యుపమేయ ముత్తర పదముగ నుండు సిద్ధసమాసములు లేవని సూరి
 యాశయము కాగా - పద్యమువంటి ముఖము = ముఖపద్యము - అగును
 గాని, స్వముఖము కాదు కమలముల వంటి చరణములు = చరణ కమలము
 లగును గాని, కమల చరణములు - కావన్నమాట

సిద్ధ సమాసములన్నియుఁ దెనుఁగున గ్రాహ్యములగును రాజపురుష -
 సిద్ధము దీనిని త్రాతివదికముగ గ్రహించిన తత్సమ 21 చే - రాజపురుషు -
 అగును తత్సమ 22 చే - రాజపురుషు + దుజ్ తత్సమ 19 చే - రాజ
 పురుషుఁడు ఇది షష్ఠీ తత్పురుషము వ్యధికరణము సీల+ఉత్పల=సీలోత్పల
 సిద్ధము తత్సమ 39 చే - సీలోత్పలము ఇది కర్మధారయము సమానాధి
 కరణము పీత + అంబర = పీతాంబర - సిద్ధము తత్సమ 21 చే -
 పీతాంబరు తత్సమ 22 చే - పీతాంబరు + దుజ్ తత్సమ 19 చే - పీతాంబరుఁడు
 ఇది బహువ్రీహి రామలక్ష్మణ - సిద్ధము తత్సమ 21 చే - రామలక్ష్మణు
 తత్సమ 12 చే - రామలక్ష్మణులు ఇది ద్వంద్వము కాగా, సిద్ధసమాసముల
 నెల్లఁ దత్సమ రూపమునఁ ప్రయోగింప వచ్చునని తాత్పర్యము

కేవల సంస్కృత శబ్దము వికృతి శబ్దము తోడ సమసింపదు అనగాఁ
 గేవల సంస్కృత శబ్దము పూర్వమందుండి యచ్చ తెనుఁగు శబ్దముతో
 సమసింపదు (వికృతి శబ్దము=అచ్చ తెనుఁగు శబ్దము) కావున, అనేకమాలు,
 అల్పదండు - మొదలయినవి దుష్టములు అనేక, అల్ప - అనునవి కేవల
 సంస్కృత శబ్దములు మాలులు, దండు - అనునవి యచ్చ తెనుఁగు
 శబ్దములు కాన నీ సమాసములు దుష్టములు ఇట్టి సమాసములను వైరిపదము
 లని యందురు

విశే - (1) ఉపమానము సామాన్య ధర్మవాచకముతో సమసించినవి
 మాత్రమే సంస్కృతమున, సుపమాన పూర్వపద కర్మధారయము లగును
 "ఉపమానాని సామాన్య వచనైః ఘన ఇవశ్యామః ఘన శ్యామః" (నీ తొ)
 (11) సమాసంబులెల్లన్ - అనుటచేఁ దెనుఁగున నవ్యయాభావ సమాసము లేదు

(111) కేవల సంస్కృతశబ్దము - అనుటచే సంస్కృతసమము వికృతి
 శబ్దముతో సమసింపవచ్చును అనేకము + మాలులు = అనేకపుమాలులు
 అల్పము + దండు = అల్పపుదండు (సంది 32) ఇవి మిశ్ర సమాసములు
 గనుక సాధువులే యగును (2సూ॥) (17) ప్రథమతో నిర్దేశించినది సమాసమునఁ

బూర్వావయవమగును (ఉపసర్జనం పూర్వమ్- పాణి) ఇటఁ గేవల సంస్కృత శబ్దము ప్రథమానిర్దిష్టమగుటచేఁ గేవల సంస్కృతశబ్దము పూర్వమందుండి యాచ్ఛికముతో నమనీంచిననే వైరిపదమగును (౪) ఉత్తరాన్యోభయ వదార్థ ప్రాధాన్యము ప్రాయోవాదము "సూపప్రతి, ఉన్మత్తగంగమ్ - ఇత్యాద్యవ్యయా ఖావే, అతిమాలాదౌ తత్పురుషే ద్విత్వాః ఇత్యాది బహు వ్రీహాదంతోష్ఠమ్ - ఇత్యాది ద్వంద్వే చా ఖావాత్ -" నీ కై

ఆ, ఈ, ఏ అను సర్వనామంబులు త్రికంబు నాఁబడు 4.

వ్యా సర్వనామములయిన ఆ, ఈ, ఏ శబ్దములు త్రికము-అనఁబడును ఇది సూరిగారు కల్పించిన సంజ్ఞ మూఁటిసమూహమను సర్థము స్ఫురించునట్లు కల్పింపఁబడినది ఉకా॥ అచందము, ఈచిందము, ఏబృందము వీనిలోని సర్వ నామములయిన ఆ, ఈ, ఏలు త్రికము

విశే - ఆ ఈ, ఏ అను - ఇట యదాగమములేమి సౌత్రము (నీ కై 167)

వదసార్థక్యము - సర్వనామంబులు-అనుటచే సర్వనామములు కాని ఆ, ఈ, ఏలు త్రిక మనిపించుకొనవు ఆవు, ఈవి, ఏనుఁగు, వీనిలోని ఆ-ఈ-ఏలకుఁ ద్రిక సంజ్ఞ కలుగదు

కర్మధారయంబు త్రిక స్త్రీసమ ముగంత ధాతుజ విశేషణ పూర్వవదంబయి యుండు. 5

అచందము, ఈచిందము, ఏబృందము, వాఁడిమాట, పోఁడి పాట, బెడిదపుటడిదము, మడి నెడుదడములు, ఈ నియమముచే బల్లిదుఁడు మల్లుఁడు, కావలుఁడు రావణుఁడు, ఇత్యాదుల నమాసంబు లేదు

వ్యా కర్మధారయ సమాసమునఁ బూర్వ వదము త్రికము గాని, స్త్రీ సమము గాని, ముగంతము గాని, ధాతుజ విశేషణము గాని కావలెనని సూత్ర మునకుఁ దాత్పర్యము త్రికము = ఆ ఈ ఏ లు సర్వనామంబులు త్రికంబు నాఁబడు అచందము, ఈ చిందము, ఏ బృందము ఇవి కర్మధారయములు వీని పూర్వ వదములు సర్వనామములగు ఆ, ఈ, ఏ లు కానఁ ద్రికము పూర్వ వదమగుట కివి యదాహరణములు "ఆ + ది" + "చంద + ము" అలౌకిక విగ్రహము 25 చే - అచంద తత్సమ 39 చే - అచందము ఇట్లే, ఈ చిందము, ఏ బృందము స్త్రీ సమము = ప్రథమైక వచనము లోపించిన యచ్చ తెనుఁగు శబ్దము వాఁడి మాట పోఁడి పాట - ఇవి కర్మధారయములు వీని

పూర్వ పదములగు వాఁడి, పోఁడి - అనునవి స్త్రీ సమములు కాన నివి స్త్రీసమములు పూర్వ పదములగుట కుదాహరణములు ముగంతము = ముగాగమాంతమని యర్థము బెడిదపుటడిదము - "బెడిద + ము" + "అడిద + ము" బెడిదము - మువర్ణకాంతము 25 చే - బెడిదము + అడిద సంధి 32 చే - బెడిదపు + అడిద సంధి 28 చే - బెడిదపుట్ + అడిద = బెడిదపుటడిద తత్సమ 39 చే - బెడిదపుటడిదము ముగంతమని సూత్రించి మువర్ణకాంతమున కుదాహరణము చూపుటచే రెండును గ్రాహ్యములని తెలియవలెను ధాతుజ విశేషణము = ధాతువునకు, ఎడు - మున్నగు ప్రత్యయములు చేరఁగా నేర్పడిన విశేషణములు ధాతుజ విశేషణము లనఁబడును (చూ క్రియా 44 - 47) మడినెడు దడములు, మడినెడు - ధాతుజ విశేషణము ఇది పూర్వ పదముగ నుండుటచే, ధాతుజ విశేషణము పూర్వ పదముగ నుండు కర్మధారయమునకిది యుదాహరణము కర్మధారయమునఁ బూర్వ పదము త్రిక స్త్రీ సమముగంత ధాతుజ విశేషణములలో నొకటి యయి యుండు నను నియమముచే బల్లిదుఁడు మల్లుడు, కావలుఁడు రావణుఁడు - అనుచో సమాసము లేదు ఇట బల్లిదుఁడు, కావలుఁడు - పుంలింగ తుల్యములు కాన సమాసము లేదు బల్లిదమల్లుఁడు కావల రావణుఁడు - అని కావన్న మాట

విశే - (1) ముగంత - అనికాక సూరి, మువర్ణకాంత - అని సూత్రించి యుండవలసినదనియు మువర్ణకాంతము తత్సమ 41 చే - ముగంతమును గ్రహించును గాని, ముగాగమము మువర్ణకమును గ్రహించుట కష్టమనియు నెలవిత్తురు కాని యిట విశేషము కలదు ఒక్క కర్మధారయమునఁ బూర్వ పదముగ నుండునప్పుడే ముగాగమములు నిల్చి యలౌకిక విగ్రహ వాక్యములు చూపవలెనని సూచించుటకు సూరి ముగంత - అని సూత్రించెను ముగంత - అనుటచేఁ బూర్వ పదముననే ముగాగమము చేయవలెను ఉత్తరపదమునఁ జేయ రాదు ఉదా॥ బెడిదపుటడిదములు ఇట, "బెడిద + ము + లు" + "అడిద + లు" - అని యలౌకిక విగ్రహమును జూపవలెను 25 చే - బెడిదము + అడిద = బెడిదపుటడిద (సంధి 32, 28) తత్సమ 12 చే - బెడిదపుటడిద + లు, 40 చే - బెడిదపుటడిదములు ఇట్లే, "రాముని + యొక్క" + "బాణ + లు" - ఇత్యాదులు (25) ముగంతము మువర్ణ కాంతమును గ్రహింపదు గాన బెడిదముటడిదము - అని యుదాహరించి పూర్వ పదము మువర్ణకమును గావచ్చునని సూరి స్పష్టపఱిచెను, "మడినెడు + ను" + "దడ + లు" 25 చే - మడినెడుదడ తత్సమ 12 చే - మడినెడుదడ + లు . 40 చే -

మడినెడు దడములు (11) దీరురాలు, గుణవంతురాలు - (సంది 31) విధాన నామధ్యముచే సాదువులు ఏలయన నివి త్రిక స్త్రీసమ ముగంత రాతుజ విశేషణముల లోనివి కావు (111) రాతుజ విశేషణములు స్త్రీ సమములన్నచో, రక్షించెడు - మున్నగు - సంస్కృత సమ రూపములు విరోధింతును కాన, నీ దశము వ్యర్థము కాదు (17) స్త్రీ సమములకు రెండుదాహరణము లిచ్చుటచే స్త్రీ సమ పూర్వక కర్మధారయములే హెచ్చుగా నుండుననరాదు లక్ష్యసంఖ్యకు ఆచ్చిక 2 లోనే పరిగణనము

స్త్రీసమ ఘటితంబ యొకానొకండు బహుప్రీహి చూపఁబడు. 6

ముక్కంటి, వేగంటి, చలి వెలుగు, వే వెలుగు, మోటబరి, ఇత్యాదులు వ్యవహార సిద్ధంబులు గ్రాహ్యంబులు

వ్యా బహుప్రీహి సమాసము స్త్రీసమములతోఁ గూర్చఁబడియే యరుదుగఁ గనఁబడును ముక్కంటి = మూడు కన్నులు వేనికిఁ గలవోవాఁడు ఇందు మూడు, కన్ను శబ్దములు రెండును స్త్రీ సమములు వేగంటి = వేయి కన్నులు వేనికిఁ గలవో వాఁడు ఇట వేయి శబ్దము, కన్ను శబ్దము రెండును స్త్రీ సమములే చలి వెలుగు ఇట, చలి శబ్దము, వెలుగు శబ్దము రెండును స్త్రీ సమములే వే వెలుగు = వేయి వెలుగులు వేనికిఁ గలవో వాఁడు ఇట వేయి, వెలుగు శబ్దములు రెండును స్త్రీసమములే మోటబరి = మోట యొక్క బరువు గలది (= బరువు మోనెడి యెద్దు) మోట, బరి శబ్దములు రెండును స్త్రీసమములే ఇట్లు ప్రయోగసిద్ధములు గ్రహింపఁ దగినవి అనఁగా, ముక్కంటి - కలదు గదా యని 'పదికంటి' అని కల్పింప రాదన్నమాట

ప్రక్రియలు - ముక్కంటి చూ 22 వ్యాఖ్య వేగంటి "వేయి + లు" + కన్ను + లు" 22 చే - "వేయి + లు + క + ంటి + లు" 'న్ను' అను దానికి "ంటి" అదేశమయిన దన్నమాట 25 చే - విభక్తి లోపము వేయి + కంటి 20 చే - వేయి + గంటి "బహువచనంబు పరంబగునపుడు రేయి ప్రభృతుల తుది యక్షరంబు లోపించు ఈ లోపంబు సమాసంబులందుం జూపఁబడెడు" (ఆచ్చిక 21) అను దానిచే, 'యి' వర్ణ లోపము వేగంటి పదత్య సీద్ధికై యనుక్త న్యాయమున ను - ప్రత్యయము చేరును, వేగంటి + ను ఇది, ఆచ్చిక 2 చే - స్త్రీ సమమగును గనుక తత్సమ 57 చే - 'ను' లోపించి వేగంటి - సిద్ధించును చలి వెలుగు - "చలి + ను" + వెలుగు + వు"

25 చే - చలి + వెలుగు = చలి వెలుగు అనుక్త న్యాయమున (తత్సమ 44) - చలి వెలుగు + సు తత్సమ 57 చే - చలి వెలుగు మోటబరి మోట + యొక్క + "బరి + సు 25 చే - మోటబరి అనుక్త న్యాయమున - మోటబరి + సు తత్సమ 57 చే - మోటబరి వేవెలుగు - అచ్చిక 21

విశే - (1) మోట = ఎద్దనుగట్టి త్రోలుచు నీరెత్తుడు యంత్ర విశేషము భార శబ్దభవము బరి దీనికి వ్యస్త ప్రయోగము మృగ్యము (11) ముక్క-ండి తోనగునవి తద్గుణ సంవిజ్ఞాన బహుప్రీహలు

అచ్చిక శబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబు ప్రాయికంబుగా ద్వంద్వంబగు. 7

అన్నదమ్ములు, తల్లిదండ్రులు, ఊరు వల్లెలు, అలుమగలు, మగఁడును బిడ్డలును, పల్లములను గల్గెమును ఇత్యాదులు సమసింపవని యీ నియమంబున నెఱుంగునది

వ్యా స్త్రీ సమము పూర్వపదమయి యుండి యేదేని యచ్చ తెనుఁగు శబ్ద ముతోఁ దఱచుగ ద్వంద్వ సమాసమగును ఉదా॥ అన్నదమ్ములు, తల్లి దండ్రులు, ఊరువల్లెలు, అలుమగలు, అనువానితో అన్న తల్లి, ఊరు, అలు - అను-పూర్వపదములు స్త్రీ సమములు తమ్ముఁడు, తండ్రి, పల్లె, మగఁడు - అనునవి యాచ్చికములు కాన ద్వంద్వ సమాసములయినవి ద్వంద్వమునఁ బూర్వ పదము స్త్రీ సమమే కావలెనను నియమముచే, మగఁడు + బిడ్డలు, పల్లము + కళెము - అనుబోట్ల ద్వంద్వము కాదు ఏల యన, మగఁడు, పల్లము - అను పూర్వ పదములు స్త్రీ సమములు కావు మగఁడు - పుంలింగ తుల్యము పల్లము - క్లిబసమము (మగబిడ్డలు = మగఁడును బిడ్డలును, పల్ల కళెములు - కావన్నమాట)

ప్రక్రియలు - అన్నదమ్ములు, - "అన్న + సు" + "తమ్మ + డుక్" 25 చే - విభక్తి లోపించి, అన్న + తమ్మ - అని నిల్చును సంధి 15 చే - అన్నదమ్మ అచ్చిక 2 చే - తమ్మ శబ్దము పుంలింగ తుల్యమగుటచే, తత్సమ 21 చే - అన్నదమ్మ - అగును తత్సమ 12 చే - అన్నదమ్మ + లు = అన్నదమ్ములు - అని నీర్ధించును తల్లి దండ్రులు :- "తల్లి + సు" + "తండ్రి + సు" 25 చే - తల్లి + తండ్రి సంధి 15 చే - తల్లిదండ్రీ తత్సమ 12 చే - తల్లిదండ్రీ + లు 45 చే - తల్లిదండ్రులు ఊరువల్లెలు - "ఊరు + పు" + "పల్లియ + ము" 25 చే - ఊరు + పల్లియ అచ్చిక

23 చే - ఊరు + వల్లె సంధి 15 చే - ఊరు వల్లె తత్సమ 12 చే - ఊరు వల్లెలు ఆలుమగలు - "ఆలు + వు" + మగ + డుక్ " 25 చే - ఆలు + మగ తత్సమ 12 చే - ఆలుమగలు

విశే - (1) సమాసమునఁ బ్రథమా నిర్దిష్టము పూర్వ పదమగునని పాఠే నీయము 'ప్రథమా నిర్దిష్టం సమాస ఉపసర్జనమ్ ఉపసర్జనం పూర్వమ్ " ఇట శ్రీ సమంబు - అన్నది ప్రథమా విభక్తితో నిర్దేశింపఁబడుటచే ద్వంద్వమున శ్రీ సమము పూర్వ పదమగును

సర్వ శబ్దంబులు సంబంధంబునందుం దచ్చబ్దంబుతోడ సమసించు. 8

నావాఁడు, నాయది, ఇంటివాఁడు, ఇంటిది, రామునివాఁడు, రామునిది

వ్యా సంబంధమున నెల్ల శబ్దములు పూర్వ పదములై యుండి తచ్చబ్దముతో సమాసము నందును సంబంధము = కారక 15 తచ్చబ్దము = 'ఆ' శబ్దము వాఁడు, వారు - మహాద్రూపములు అది అవి - అమహాద్రూపములు నా వాఁడు - 'నా + యొక్క + "వా + డుక్ " 25 చే - నావా - ప్రాతిపదిక మగును పుంలింగ తుల్యముగాన, తత్సమ 22 చే - నావా + డుక్ - తత్సమ 19 చే - నా వాఁడు నా యది - నా యొక్క + అది 25 చే - నా + అది సంధి 3 చే - నా - య్ + అది = నాయది ఇంటివాఁడు - ఇంటి + యొక్క + వా + డుక్ 25 చే - ఇంటివా తత్సమ 22 చే - ఇంటివా + డుక్ తత్సమ 19 చే - ఇంటివాఁడు ఇంటిది - ఇంటి + యొక్క + అది 25 చే - ఇంటి + అది సంధి 45 చే - ఇంటిది రాముని వాఁడు - రాముని + యొక్క + వా + డుక్ 25 చే - రాముని + వా తత్సమ 22 చే - రామునివా + డుక్ తత్సమ 19 చే - రామునివాఁడు రామునిది రాముని + యొక్క + అది 25 చే - రాముని + అది సంధి 45 చే - రామునిది

విశే - "నా + యొక్క" + ఆ + డుక్ నా + యొక్క + ఆ + ది - ఇత్యాదు లౌకిక విగ్రహములు

ధాతుజ విశేషణంబులకు విభక్తి వివక్షించునపుడు

తచ్చబ్దం బనుప్రయుక్తంబగు. 9

వచ్చినవాఁడు, వచ్చినది, రానివాఁడు, రానియది

వ్యా విశేష్యముల కగు విభక్తులను ధాతుజ విశేషణములకుఁ జేర్చునెంచి

నప్పుడు, తచ్చర్జ మను = ప్రయుక్తమగును ధాతుజ విశేషణములు = ధాతు
 వునకు, ఎడి మున్నగు ప్రత్యయములు చేర్చగా నేర్పడు విశేషణములు ధాతుజ
 విశేషణములు (క్రియా 44 - 47) విభక్తి వివక్షించుట యనగా విశేష్యమున
 కగు విభక్తులు ధాతుజ విశేషణమునకుఁ జేర్చనెంచుట తచ్చర్జము = ఆ -
 అనునది దీని మహద్రూపములు = వాడు, వారు ఆమహద్రూపములు = అది
 - అవి అను ప్రయుక్తము = అనుసరించి ప్రయోగింపఁబడినది వచ్చినవాడు -
 వచ్చిన - ధాతుజ విశేషణము దీనికి విశేష్యమున కగు ప్రథమా విభక్తి చేర్చ
 నెంచినచో, ఈ 9 చే - వాడు - అను తచ్చర్జ మను ప్రయుక్తమగును వచ్చిన
 వాడు - వచ్చినది - వచ్చిన - ధాతుజ విశేషణము విభక్తి వివక్షించినచో
 ఈ 9 చే, అది - అను తచ్చర్జ మను ప్రయుక్త మగును వచ్చిన + అది
 నంది 45 చే - వచ్చినది రానివాడు - రాని - ధాతుజ విశేషణము విభక్తి
 వివక్షించినచో - రానివాడు రానియది - రాని - ధాతుజ విశేషణము విభక్తి
 వివక్షించినచో - రాని + అది నంది 45 చే - అత్తు లోపింపనిచో, నంది 33 -
 యదా గమము రానియది

విశే - (1) కారక 19 చే - విశేష్యమున కగు విభక్తులు విశేషణమున
 కగును అట్లు ధాతుజ విశేషణమునకు విశేష్యమునకు వలె విభక్తులు చేర్చ
 నెంచినచో నీ 9 చే - తచ్చర్జ మను ప్రయుక్తమగు నన్నమాట ఉదా॥ వచ్చిన
 రాముడు = వచ్చిన వాడు రాముడు వచ్చిన రాముని = వచ్చిన వానిని
 రాముని - ఇత్యాదులు వచ్చిన సీత = వచ్చినది సీత వచ్చిన సీతను = వచ్చిన
 దానిని సీతను - మొ॥ (II) ధాతుజ విశేషణములకు - అను బహువచన స్వార
 స్యముచే నితర విశేషణములకును గొండాకచోఁ దచ్చర్జ మను ప్రయుక్తమగును
 చిన్న + అది - కారక 35 రెండవవాడు, రెండవది (అచ్చిక 25)

ఎల్ల యెడల ధాతుజ విశేషణముల కట్టి యనుపదంబు

విభాష ననుప్రయుక్తంబగు. 10

వచ్చినట్టి రాముడు, వచ్చిన రాముడు, వచ్చునట్టి వాడు,
 వచ్చువాడు

వ్యా ధాతుజ విశేషణముల కెల్లచోట్ల 'అట్టి' అను పదము విభాషగ
 ననుసరించి ప్రయోగింపఁబడును ధాతుజ విశేషణములు = చూ 9 నూ వచ్చిన
 రాముడు - వచ్చిన - ధాతుజ విశేషణము 5 చే - ఇది రాముడు - అను
 పదముతో గర్భధారయమయినది ఈ 10 చే - వచ్చిన + అట్టి + రాముడు

= వచ్చినట్టి రాముడు, (సంధి 4) అట్టి - అనుప్రయుక్తము కానిచో - వచ్చిన రాముడు వచ్చువాడు - ఇట వచ్చు - దాతుజ విశేషణము ఇది ఎడి, ఎ డులు చేరి లోపించిన దాతుజ విశేషణ రూపము (క్రియా 45 నూ) దీనికి 9 చే - విభక్తి వివక్షించుచో, వాడు - అనునది యను ప్రయుక్తము, వచ్చు + వాడు - అయ్యెను ఈ 10 చే - అట్టి అను ప్రయుక్త మయినచో - వచ్చు + అట్టి + వాడు - సంధి 33 చే - వచ్చును + అట్టి + వాడు = వచ్చున్ + అట్టి + వాడు వచ్చునట్టి వాడు - అని యేర్పడును అట్టి - అను ప్రయుక్తము కానిచో - వచ్చువాడు - అని యుండును

విశే - "వచ్చిన + ను" రామ + డుజ్" అలౌకిక విగ్రహము 25 చే - వచ్చిన రామ - ప్రాతిపదికము తత్సమ 21 చే - వచ్చిన రాము 22చే - వచ్చిన రాము + డుజ్ 18 చే - వచ్చిన రాముడు ఇత్యాది

పదసార్థకము - ఎల్లయెడల - అనుటచే గర్మధారయమునను, గర్మ ధారయాభాసమునను అట్టి - అను ప్రయుక్తము విభాషనగును వచ్చినట్టి రాముడు - సమాసము వచ్చునట్టివాడు - కర్మధారయా భాసము

యుష్మద్దస్మ దాత్మార్థకంబుల కుత్తర పదంబు పరంబగు నపుడు దుగాగమంబు విభాషనగు. 11

నీదు కరుణ, నీ కరుణ, నాదునేరిమి, నానేరిమి, తనదురూపు, తన రూపు

వ్యా యుష్మద్దర్థకమునకు, నస్మద్దర్థకమునకు, నాత్మార్థకమునకు కుత్తర పదము పరమగునపుడు దుగాగమము విభాషనగును ఉత్తరపదము = సమాసమునందలి తుది యవయవము (ఉత్తరపదశబ్దోపి సమాసస్యచరమావయవే రూఢః సీ కౌ) యుష్మద్దర్థకమునకు సీయొక్క + కరుణ 25 చే - సీ + కరుణ ఈ 11 చే - యుష్మద్దర్థకమునకు (జీవర 'దు' వర్ణమాగమ మయినచో) నీదుకరుణ - అగును ఆగమము కానిచో నీకరుణ - అని యుండును అస్మద్దర్థకమునకు - నా + యొక్క + నేరిమి 25 చే - నా + నేరిమి ఈ 11 చే - దుగాగమ మయినచో, నాదు + నేరిమి = నానేరిమి దుగాగమము కానిచో - నానేరిమి అత్మార్థకమునకు - తనయొక్క + రూపు 25 చే - తన + రూపు ఈ 11 చే - దుగాగమము వచ్చినచో - తనదు + రూపు = తనదురూపు రానిచో - తన రూపు తా - అనునది యాత్మార్థకము షష్ఠిలో - తనయొక్క - అని యేర్పడును

విశే - (1) ఈ దుగాగమము బహువచనమునందు గానవచ్చును. వీక్షి, మాదు, తమదు - అనునవి యరుదుగ్గఱ - అయ్యెగ్గఱందుఁడవఁబా

(11) సీకరుణ, సీదు కరుణ-అనువానివానిపై తత్సమ 39 చే-మువర్ణకముచేరి, తత్సమ 57చే తోపించును నానేరిమి, నాదు నేరిమి - పీనిపై సు-చేరి, తోపించును తనరూపు, తనదురూపు-పీనిపైఁ దత్సమ 48 చే - పు - చేరి, 57 చే - తోపించును (111) సీ + యొక్క + కరుణ + ము, "నా + యొక్క" + "నేరిమి + సు", "తన + యొక్క" + "రూపు + పు" అతాకిక విగ్రహములు

గుణవచనంబులగు నల్లాదులకుం గర్మధారయంబునందు
నిగాగమంబు బహుళంబుగా నగు. 12

నల్లని గుఱ్ఱము, నల్ల గుఱ్ఱము, నల్ల, తెల్ల, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, విన్న, తిన్న, అల్ల ఇత్యాదులు నల్లాదులు

వ్యా గుణవాచకములగు నల్ల - మొదలగు వానికిఁ గర్మధారయ సమాసమున నిగాగమము బహుళముగ నగును నిక్ + అగమ = నిగాగమము కకారముతో నిర్దేశించుటచే నివర్ణము నల్లాదులకుఁ జివర నాగమముగను కర్మధారయము = విశేషణమునకు విశేష్యముతో సమాసము 3 సూ నల్ల శబ్దము గుణవచనము గుణవచనము = గుణమును బోధించు శబ్దము గుణము = వస్తుధర్మము ద్రవ్యమాత్రాశ్రితే వస్తుధర్మే-శబ్దస్తో "నల్ల + ము + గుఱ్ఱ + ము" 25 చే- నల్ల + గుఱ్ఱ నల్ల-గుణవచనముగాన దీనికి 12 చే - నివర్ణ మాగమమయినచో నల్లని + గుఱ్ఱ తత్సమ 39 చే - నల్లని గుఱ్ఱము నిగాగమము కానిచో - నల్లగుఱ్ఱము నల్లాదులలో తద్ధిక 6 సూత్రమున మఱి కొన్ని శబ్దములు చేర్పబడి యున్నవి

ద్విరుక్తంబగు హల్లు పరంబగునపు డాచ్చికంబగు
దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు 13

వ్యా రెండుసార్లు పలుకఁబడిన హల్లు పరమయినచో నచ్చతెనుఁగునకు సంబంధించిన దీర్ఘమునకు హ్రస్వమగును ద్విస్ + ఉక్త = ద్విరుక్తము రెండు సార్లు పలుకఁబడినది ఉదా॥ (1) ఆ + కన్య 14 చే-ఆ + కన్య ఈ 13 చే దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలిగి అక్కన్య-అగును (11) ఇది త్రికకార్యము కదనే కాక్ యితర స్థలములందును వర్తించును గనుకఁ ద్రిక కార్యమున ముందు చేర్చఁబడినది ఉదా॥ ముజగములు, (17) ఉయ్యేలి (ప్రక్షిర్ణక 6) ఇత్యాదులు

పదసార్థక్యము - (1) ఆచ్చికంబగు - అనుటచే సంస్కృత సమ దీర్ఘము నకు హ్రస్వము గాదు ఉదా॥ వాక్కు, స్వరాట్టు-ఇత్యాది (11) ద్వీరుక్తంబగు- అనుటచే సంయుక్తము పరమగుచో హ్రస్వమురాదు ఉదా॥ అబ్రహ్మ, ఏర్పు ఓర్పు-ఇత్యాది

త్రికంబుమీది యసంయుక్త హల్లునకు ద్విత్యంబు బహుళంబుగా నగు. 14

అక్కన్య, ఆకన్య, ఇక్కాలము, ఈకాలము, ఎల్లోకము, ఏలోకము, అయ్యశ్యము, ఆయశ్యము బాహుళకముచే నూష్ణ రేఫంబులకు ద్విత్యంబుగలుగదు ఆరూపము, ఈశబ్దము, ఏషండము, ఆసుకృతి, ఆహయము

వ్యా త్రికముమీది యసంయుక్త హల్లునకు ద్విత్యము బహుళముగా నగును త్రికము = ఆ ఈ ఏ అను సర్వనామంబులు త్రికంబు నాఁబడు 4 నూ అసంయుక్త హల్లు = సంయుక్తము గాని హల్లు అనఁగా వేతొక హల్లు యొక్క కూడిక లేని హల్లు = ఏకహల్లు "ఆ + ది" + "కన్య + ము" 25 చే - ఆ + కన్య ఇట కకారము వేతొక హల్లుయొక్క కూడిక లేనిది గనుక ససంయుక్త హల్లు ఈ 14చే. ద్విత్యము కలుగఁగా - ఆ+క్కన్య - అగును 13 చే. అక్కన్య తత్సమ 39చే - అక్కన్య+ము తత్సమ 57చే. అక్కన్య ద్విత్యము కానిచో, ఆకన్య-అనియగును ఇక్కాలము - ఈ+ది+కాల+ము 25చే. ఈ + కాల 14చే - ఈ + క్కాల 13 చే - ఇక్కాల తత్సమ 39చే. ఇక్కాలము ద్విత్యము కానిచో, ఈ కాలము ఇట్లే, ఎల్లోకము, ఏలోకము అయ్యశ్యము - ఆ+ది+అశ్య+ము 25చే. ఆ+అశ్య సంది 3 చే. ఆ-య+అశ్య=ఆ+యశ్య ఈ 14చే. ఆ+య్యశ్య 13చే. అయ్యశ్య తత్సమ 39 చే - అయ్యశ్యము ద్విత్యముకలుగనిచో ఆయశ్యము బహుళ మనుటచే నూష్ణములకు రేఫముగకు ద్విత్యము కలుగదు ఇది బహుళప్రయోజనములలో నప్రవృత్తి యగును అప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము ప్రవర్తింపక పోవుట ఊష్ణములు = శ ష స హ లు ఊష్ణము = వాయువు ఊష్ణ ప్రధానములగు వర్ణములు గాన శ ష స హ ల నూష్ణము లందురు (ఉష్మావాయుః తత్ ప్రధానావర్ణాః, ఊష్మాణః - తైత్తి వైదికా) ఆరూపము, ఈశబ్దము, ఏషండము, ఆ సుకృతి, ఆహయము ఇట ద్విత్యము ధాతేదు

విశే - (1) రేఫము - అని సామాన్యముగ ననుటచే శకట రేఫమునకును ద్విత్వము రాదు ఆ + తేఱు = ఆఁతేఱు (11) ఆ + అశ్వ సంధి 3వే - ఆయ్ + అశ్వ = ఆ + యశ్వ-అని యేర్పడును 'యచ్' అనుటచే యదాగమ యకారము పరస్వరమునకు ముందు చేరును దేనికేది యాగమమగునో దాని కది యవయవమగునని పరిభాష (యదాగమ పరిభాష) కావున, ఆ + యశ్వ - అని యకారము పరస్వరమున కవయవమై నిల్చును కావున నీ త్రికసంధి వర్తింపును యకారమును బూర్వస్వరమున కాగమముగ విధించినచో - ఆయ్ + అశ్వ - కావలసివచ్చును అప్పుడు యదాగమ పరిభాషచే - ఆయ్ - అన్నదే త్రికము కావలసి వచ్చును త్రికమునకు ఆ కారము పరమగును గాని హల్లుకాదు కనుక నీ 14 సూత్రము వర్తింపు నవకాశమే యుండదు కావున సూరి యదాగమమును విధించెను తక్కిన టిత్వస్థలములును సప్రయోజనములే (క్రియా తత్పమ 31, 50)

పదసార్థక్యము - అసంయుక్త హల్లునకునుటచే సంయుక్త హల్లున కీ సూత్రముచే ద్విత్వము కలుగదు ఆ + వ్యాదుఁడు = అవ్యాదుఁడు

కృత హ్రస్వంబగు త్రికంబు మీఁది చోటు శబ్దంబు నోత్వంబున కత్వ హ్రస్వంబులు విభాషనగు 15

అచ్చోటు, అచ్చటు, అచ్చోటు, ఇచ్చోటు, ఇచ్చటు, ఇచ్చోటు, ఎచ్చోటు, ఎచ్చటు, ఎచ్చోటు వీని ద్విత్వంబునకు వక్ష్యమాణ విధిచేఁ బాక్షికంబుగ లోపంబగు, అచటు, అచోటు, ఇచటు, ఇచోటు, ఎచటు, ఎచోటు ముచ్చోటులు, ముచ్చటులు, ముచ్చోటులు - అను రూపంబులు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి

వా చేయఁబడిన హ్రస్వము గల త్రికము మీఁది చోటు శబ్దముయొక్క ఓత్వమునకు, అత్వము హ్రస్వము విభాషగ నగును త్రికము = ఆ, ఈ, ఏ - అను సర్వనామములు వీని మీఁది హల్లునకు 14 వే ద్విత్వము కలిగినప్పుడు 13 వే - వీనికి హ్రస్వము కలుగును అప్పుడివి కృత హ్రస్వము లనిపించు కొనును "ఆ + ది + చోటు + పు" 25 వే - ఆ + చోటు 14 వే - ఆ + చోటు 13 వే - 'అ' అను త్రికమునకు హ్రస్వము వచ్చి అ + చోటు - అగును ఇట 'అ' అనునది 'ఆ' అను త్రికము, హ్రస్వము చేయఁగా నైనది కనుక గృత హ్రస్వమగు త్రికము దీని మీఁది చోటు శబ్దము యొక్క ఓత్వమునకు, అత్వ హ్రస్వమయినచో - అ + చ్చో + అ టు = అచ్చటు - అగును ఓత్వమునకు,

హ్రస్వమయినచో - అచ్చోటు - అ+చ్+చ్+ఓ+టు = అచ్చోటు - అగును
 విభాష గనుక, అచ్చోటు - ఆనియు నుండును తత్సమ 48 చే - అచ్చోటు+
 పు 57 చే - అచ్చోటు ఇట్లే ఈ+చోటు = ఇచ్చటు ఇచ్చోటు, ఇచ్చోటు
 ఏ+చోటు = ఎచ్చటు, ఎచ్చోటు, ఎచ్చోటు పీని ద్విత్వమునకు వచింపబోవు
 సూత్రముచే ననఁగాఁ బ్రతికర్ణక 8 చే - ఒక వక్షమున లోపమగును లోపమయి
 నచో - అచటు - ఇత్యాదిరూపము లేర్పడును వీనికెల్లఁ దత్సమ 48 చే -
 పువర్ణకము చేరును అచ్చోటు+పు ఇది శ్రీసమము గాన, తత్సమ 57 చే -
 పు లోపించి, అచ్చోటు - అగును ఇట్లే తక్కిన వాని ప్రక్రియ ముచ్చోటులు,
 ముచ్చటులు, ముచ్చోటులు - అను రూపములు ప్రయోగములలోఁ గనఁబడును
 "మూఁడు+లు+చోటు+లు" సమాస 25 చే - మూఁడు+చోటు 17 చే -
 మూ+చోటు 13 చే - ము+చోటు తత్సమ 12 చే - ముచ్చోటు+లు=
 ముచ్చోటులు "ముచ్చోటులు, ముచ్చటులు, ముచ్చోటులు - అను రూపములు,
 ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి' అను వాక్యముచే నిట, చోటు శబ్దము యొక్క
 ఓత్వమునకు, అత్వ హ్రస్వములు విభాషనగును ముచ్చోటులు=ము+చ్+చ్+
 అ+టు+లు = ముచ్చటులు ము+చ్+చ్+ఓ+టు+లు = ముచ్చోటులు
 పక్షమున, ముచ్చోటులు

పదసార్థక్యము - కృతహ్రస్వంబగు - అనుటచే - కృత హ్రస్వము
 కాని త్రికము మీఁది చోటు శబ్దము యొక్క ఓత్వమున కత్వ హ్రస్వములు
 కలుగవు, అ+చోటు = అచోటు మొ॥

**ఉత్తర పదంబగు చోటు శబ్దము టాక్షరమునకు లోపంబు
 విభాషనగు. 16**

చోటు శబ్దం బౌప విభక్తికంబు గావున దాని యంతి మాక్ష
 రంబు సప్తమ్యాదేశమయిన యకారంబుతోడం బాక్షికంబుగ లోపించు
 నని యర్థము అచ్చోనున్నాడు, అచ్చోట నున్నాడు, ఒకచో నుండె,
 ఒకచోటనుండె

వ్యా ఉత్తరపదమగు చోటు శబ్దము యొక్క "ట" అనునక్షరమునకు
 లోపము విభాషనగును ఉత్తరపదము = సమాసమునందలి తుది యవయవము
 (11 సూ) చోటుశబ్దమౌప విభక్తికము కనుక దీని సప్తమికి, అత్వమాదేశ
 మగును అచోటు+అందు అచ్చిక 30 చే - అచోటి+అందు అచ్చిక 38 చే -
 అచోటి+అ సంధి 11 చే అచోట సమాస 14 చే - అ+చ్చోట 13 చే .

అ+చ్చోట ఈ 16 చే - 'ట' అను నక్షరము లోపించిన అచ్చో - అగును
 తత్సమ 8 చే - అచ్చో+ను అచ్చోను+ఉన్నాడు అచ్చుపరమగునపుడు
 ద్రుత స్వరము లోపించుట బాలవ్యాకరణ సంప్రదాయము కాన, అచ్చోన్+
 ఉన్నాడు = అచ్చోనున్నాడు - అగును 'ట' - లోపింపనిచో - అ+చ్చోట,
 తత్సమ 8 చే - అచ్చోటను అచ్చోటను+ఉన్నాడు=అచ్చోటన్+ఉన్నాడు.
 అచ్చోటనున్నాడు ఇట్లే ఒకచోట ఈ 16 చే - ఒకచో, తత్సమ 8 చే -
 ఒకచోను ఒకచోను+ఉండె = ఒకచోన్+ఉండె ఒకచోనుండె 'ట' -
 లోపింపనిచో ఒక+చ్చోట తత్సమ 8 చే - ఒకచోటను ఒకచోటను+ఉండె=
 ఒకచోటన్+ఉండె, ఒకచోటనుండె

విశే అచ్చోట-త్రికమునను ఒకచోట - ఇతరమునకు నుదాహృతము
 వదసార్థక్యము - చోటు శబ్దమనుటచే - అచ్చోట అచ్చట, అనుచో
 టాక్షర లోపము లేదు

పార వరిశీలన - 'చోట' శబ్దము - అని వ్రతమ ముద్రణము 'చోటు'
 అనియే యుండదగును

సమానాధికరణంబగు నుత్తరపదంబు వరంబగునపుడు
 మూడు శబ్దము దుజ్వర్ణంబునకు లోపంబును,
 మీది హల్లునకు ద్విత్వంబునగు. 17

మూడు జగములు, ముజ్జగములు, మూడు లోకములు,
 ముల్లోకములు

వ్యా సమానాధికరణమగు, నుత్తరపదము వరమగు నప్పుడు, మూడు,
 శబ్దము యొక్క దుజ్వర్ణమునకు లోపమును, మీది హల్లునకు ద్విత్వమును,
 నగును సమానాధికరణము చూ 3 నూ ఉత్తరపదము = సమానమునందలి
 తుది యవయవము దుజ్వర్ణము = బిందుపూర్వక దువర్ణము "మూడు +
 లు+ "జగ+లు" సమాన 25 చే - మూడు+జగ ఈ 17 చే - బిందు
 పూర్వక దువర్ణము లోపించి మీది హల్లునకు ద్విత్వము కలిగినచో మూ+జ్జగ
 13 చే - ముజ్జగ తత్సమ 12 చే ముజ్జగ+లు తత్సమ 40 చే - ముజ్జగ+
 ము+లు = ముజ్జగములు మూడు+లు+లోక+లు సమాన 25 చే -
 మూడు+లోక ఈ 17 చే - మూ+ల్లోక, 13 చే - ముల్లోక తత్సమ 12 చే -
 ముల్లోక+లు తత్సమ 40 చే ముల్లోకములు

విశే - లోప ద్విత్వము లేక యోగ నిర్దిష్టములు (తత్సమ 53)

పదసార్థక్యము - ఉత్తరవదంబు - అనుటచే సమాసము వివక్షించినచో -
 డుజ్వర్ణమునకు లోపము మీది హల్లునకు ద్విత్వము నగును సమాసము
 వివక్షించనిచో - మూడు జగములు, మూడు లోకములు - అని యొందును
 (కాఁగా - మూడు జగములు - వ్యస్తరూపము ముజ్జగములు - సమాసము
 మూడు లోకములు - వ్యస్తము ముల్లోకములు - సమాసము

పారవశీలన - డుజ్వర్ణంబునకు - అని వ్రథమ ముద్రణ పారము
 వ్యాఖ్యాతలు డువర్ణంబునకని దిద్ది, యిదే సూరి పారమని నెలవిచ్చిరి
 మూడు+జగములు = మూడు+జ్జగములు ద్విత్వమునకు ముందు బిందు
 వుండుట సంప్రదాయము కాదు కాన ముజ్జగములు - అగు ననిరి డుజ్వర్ణ
 మన్నదే సూరి పారము బాల వ్యాకరణ వ్రథమ ముద్రణముననే కాక,
 సూత్రాంధ్ర వ్యాకరణమునకు డుజ్ - అనియే పారము 'మూడు+జ్జగము లోపః
 (సర్వనామాని) మూడు+జ్జగము నిత్యమ్' (సమాసః) అని రెండు చోట్లగలగు
 (సూత్రాం) మూడు లోనిది డుజ్వర్ణకము కాదే! యని తికమక పడరాదు
 డుజ్వర్ణము - అని పారము డుజ్వర్ణకము - అని కాదు చూ తత్సమ 19

ద్విగువున కేకవచనంబు ప్రాయికంబుగా నగు

మిశ్రంబునకుఁ గాదు. 18

ముచ్చిచ్చు, ముక్కారు, ముప్పాతిక, ముత్తొవ, మువ్విధములు

వ్యా ద్విగు సమాసమునకుఁ దటచుగా నేకవచన మగును మిశ్రమునకుఁ
 గాదు అనఁగా నాచ్చిక ద్విగువున కేక వచనము తటచుగా నగును, మిశ్ర
 ద్విగువున కేక వచనము కాదు మిశ్రము = ఉభయములను గూడినది అనఁగా
 సంస్కృతసమము నాచ్చికము సమసించినది మిశ్రము, అచ్చిక ద్విగువునకు
 ముచ్చిచ్చు - "మూడు+లు+చిచ్చు+లు" 25 చే - మూడు+చిచ్చు 17చే
 మూ+చిచ్చు, 13 చే - ముచ్చిచ్చు, ఈ 18 చే - ఏకవచన మగును గాన,
 తత్సమ 48 చే - ముచ్చిచ్చు+వు తత్సమ 57 చే - ముచ్చిచ్చు ఇట్లే
 "మూడు+లు"+"కారు+లు" = ముక్కారు "మూడు+లు"+"పాతిక+
 లు" = ముప్పాతిక 'మూడు+లు"+"త్రోవ+లు" = ముత్తొవ అనువాని
 ప్రక్రియ గ్రాహ్యము మిశ్ర ద్విగువునకు, మువ్విధములు "మూడు+లు"
 + "విధ+లు" 25 చే - మూడు+విధ 17 చే - మూ+విధ 13 చే
 మువ్విధ తత్సమ 12 చే - మువ్విధ+లు తత్సమ 40 చే - మువ్విధ+ము+

లు = మువ్విధములు మూడు అచ్చికము విధములు సంస్కృతసమము కాన నిది మిశ్రద్విగువు, దీని కేకవచనము రాదు

విశే - (1) ముచ్చిచ్చు = మూడు చిచ్చుల సమాహారము సమాహార ద్విగువు, మువ్విధములు - ద్విగు మాత్రము ప్రాయికంబుగ ననుటచే నలుగడలు - మొ॥ గ్రాహ్యములు (11) 17 చే - సమాస వివక్షయందు లోప ద్విత్వములు నిత్యముగ నగును గాన, మూడు చిచ్చువంటి రూపములు గలుగవు

కొండొకచో సమాసంబులందు నామ్వాది కనుమ్వాదుల

మువర్ణంబులు పజ్జి వర్ణంబులగు 19

నావచేను, పావతేడు, కనువపులు, జనువనార నాము, పాము, ప్రేము, వేము, అమ్ము, ఎమ్ము-ఇవి నామ్వాదులు కనుము, ఇనుము, ఉడుము, ఎనుము, జనుము, మినుము - ఇత్యాదులు కనుమ్వాదులు

వ్యా సమాసములలో, నాము మొదలగువాని మువర్ణము 'పజ్జ్' వర్ణమును, కనుము మొదలగువాని మువర్ణము పవర్ణమును, గాన్ని యెడల నగును నావచేను - "నాము + యొక్క + "చేను + పు" 25 చే - నాము + చేను ఈ 19 చే - నా + పజ్జ్ + చేను తత్సమ 19 చే - నావచేను కత్సమ 48 చే - నావచేను + పు 57 చే - నావచేను సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు పావ తేడు "పాము + యొక్క" + "తే + డుజ్జ్", 25 చే - పాము + తే ఈ 19 చే - పా + పజ్జ్ + తే = పావతే. ప్రాతి పదికమగును అచ్చిక 2 చే, నిది పుంలింగతుల్యము గాన తత్సమ 22 చే - పావతే + డుజ్జ్ తత్సమ 19 చే - పావతేడు కనువపులు "కనుము + యొక్క" + "పులు + పు" 25 కనుము + పులు 19 చే - కనువపులు తత్సమ 48 చే - కనువపులు + పు ఇది స్త్రీ సమము గాన, తత్సమ 57 చే - 'పు' లోపము కనువపులు జనువనార - "జనుము + యొక్క" + "నార + ము" 25 చే - జనుము + నార ఈ 19 చే - జనువనార తత్సమ 39 చే - జనువనార + ము 57 చే - జనువనార

విశే - తక్కిన నామ్వాదులకు (1) ప్రేము + సజ్జ = ప్రేవసజ్జ వేము + చెట్టు = వేవచెట్టు, అమ్ము + పొది = అ + పజ్జ్ + పొది తత్సమ 19 చే - అంపపొది సంధి 22 చే - ఖండబిందువు రాదు ఇట్లే ఎమ్ము + ముక్క = ఎ + పజ్జ్ + ముక్క, ఎంప ముక్క తక్కిన

కనుమ్మాదులకు - ఇనుము + కత్తి = ఇనువ కత్తి ఉడుము + కుక్క = ఉడువ కుక్క ఎనుము + తేలు = ఎనువతేలు మినుము + వప్పు = మినువవప్పు (11) ఇవి నామ్మాదులు - అనుటచే నామ్మాదులలో వేఱు శబ్దములు చేర్చ నవకాశము లేదు ఇత్యాదులు కనుమ్మాదులు - అనుటచే, కనుమ్మాదుల వంటి యాకారము గల శబ్దములు ప్రయోగములలోఁ గన్పట్టినచో వాని నీగణ మునఁ జేర్చవచ్చును ఒకటి పరితగణము రెండవది యాకృతిగణము

పార పరిశీలన - "వ పజ్జుర్దంబులగు" అని వ్రథమ ముద్రణమునఁ గలదు కాని, లక్ష్యముల క్రమమును బట్టి, పజ్జువర్దంబులు - అని యుండ వలెను

నిక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. 20

నిక్కల, కవ్వడి, పువ్విలుకాఁడు ఇత్యాదులు

వ్యా నిక్కల - మొదలగునవి ప్రయోగానుసారముగ గ్రాహ్యములు నిక్కల - "నిక్క + ము" + "కల + ము" 25 చే - నిక్క + కల ఈ 20 చే - నిక్ + కల = నిక్కల తత్సమ 39 చే - నిక్కల + ము తత్సమ 57 చే - నిక్కల కవ్వడి - 'కవ + అండు" + "వడి + సు" = కవ్ + వడి కవ్వడి అనుక్త న్యాయమున కవ్వడి + సు తత్సమ 57 చే - 'సు' తోపము కవ్వడి, పువ్విలుకాఁడు "పువు + వు" + "విలు + వు", ఈ 20 చే - పువ్విలు తద్దిత 11 చే - పువ్విలు కా - ప్రాతిపదిక మగును తత్సమ 22 చే - పువ్విలుకా + డుజ్ 19 చే - పువ్విలు కా డు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు

విశే - (1) 'నిక్కలాది యగుటంజేసి కవశబ్దాంతంబగు నత్వంబునకు తోపంబగు" అని సూరిగారు తమ శబ్ద శాసనమునఁ జెప్పియున్నారు కనుక, కవ + వడి = కవ్ + వడి కవ్వడి - అనియే వారి యాశయము (11) కవ్వడి = కవయందు వడి వేసికఁ గలదో వాఁడు - అర్థునుఁడు ఇది వ్యధి కరణ బహువ్రీహి (111) పువు + విలు ఇట కా వ్రత్యయము చేర్చు పక్షముననే, పువ్విలు - అని నిల్చును

ఆకారంబున కామ్రేడితంబునకుం దదర్థకంబున కయి

యాయి యను శబ్దంబులు విభాషనగు. 21

వక్ష్యమాణ విధిచేత నయి యను దాని కైకారా దేశంబునగు. ఆయుయి కాలము, ఆయాయి కాలము, అయ్యయి కాలము అయ్యాయి

కాలము, ఆయై కాలము, అయ్యై కాలము, ఆయాకాలము, ఆయక్కాలము, అయ్యాకాలము, అయ్యక్కాలము

వ్యా తదర్థము, నాప్రేడితము, నగు 'అ' కారమునకు అయి, ఆయి, అను శబ్దములు విభాష నగును ఆ - అనునది తద్ అను సంస్కృత శబ్దము యొక్క యర్థము గలది గనుక, తదర్థము అప్రేడితము = ద్వీరుక్తము యొక్క పర రూపము (1) ఆయయి కాలము - ఆ + ఆ ఇట రెండవసారి యుచ్చరింపఁబడిన 'అ' అనునది యాప్రేడితము దీనికి ఆయి - ఆదేశముయిన - ఆ + ఆయి - అగును సంధి 3 చే - ఆ - య్ + ఆయి = ఆయయి ఆయయి + కాల + ము సమాస 25 చే - ఆయయికాల తత్సమ 39 చే - ఆయయి కాలము (2) ఆయాయి కాలము - ఆ + ఆ అప్రేడితమగు 'అ' కు, ఆయి - ఆదేశముయిన - ఆ + ఆయి సంధి 3 చే - ఆ - య్ + ఆయి = ఆయాయి + కాల + ము - 25 చే - ఆయాయి కాల తత్సమ 39 చే - ఆయాయి కాలము (3) అయ్యయి కాలము - ఆ + యయి + కాల - అని పై నేర్పడినది 14 చే - ఆ + యయి + కాల - 13 చే - అయ్యయి కాల తత్సమ 39 చే - అయ్యయి కాలము (4) అయ్యాయి కాలము - ఆ + యాయి + కాల అని పైని సిద్ధించినది 14 చే - ఆ + యాయి + కాల 13 చే - అయ్యాయి కాల తత్సమ 39 చే - అయ్యాయి కాలము (5) ఆయై కాలము - ఆ + ఆ ఈ 21 చే - ఆ + ఆయి వక్ష్యమాణ విధిచేత ననగా క్రియా 103 చే - ఆయి అనుదానికి 'ఐ' ఆదేశముయిన - ఆ + ఐ సంధి 3 చే - ఆ - య్ + ఐ = ఆయై ఆయై + కాల + ము 25 చే - ఆయైకాల తత్సమ 39 చే - ఆయైకాలము (6) ఆయ్యైకాలము - ఆ + యై + కాల, అని పై నేర్పడినది 14 చే - ఆ + య్యై + కాల 13 చే - అయ్యైకాల - తత్సమ 39 చే - అయ్యైకాలము (7) ఆయా కాలము - ఆ + ఆ ఈ 21 చే అయి, ఆయి, అనునవి యాదేశములు కానిచో - సంధి 3 చే - యడాగమము కలుగును ఆ - య్ + ఆ = ఆయా ఆయా + కాల + ము 25 చే - ఆయాకాల తత్సమ 39 చే - ఆయాకాలము (8) ఆయక్కాలము - ఆ + ఆ సంధి 3 చే - ఆయా ఆయా + కాల + ము 25 చే - ఆయాకాల, త్రికము నాప్రేడితము, నగు రెండవ 'అ' షీఁది, యసంయుక్త హల్లునకు, 14 చే - ద్వీత్వము కలిగినచో, ఆ + యా + క్కాల 13 చే - ఆయక్కాల తత్సమ 39 చే - ఆయక్కాలము (9) అయ్యాకాలము ఆ + యా + కాల - అని పైని సాధింపఁబడినది త్రికమగు మొదటి 'అ' షీఁది యసంయుక్త హల్లునకు

14 చే - ద్విత్వము కలిగిన, ఆ + య్యాకాల 13 చే - అయ్యాకాల తత్సమ
39 చే - అయ్యా కాలము (10) అయ్య క్కాలము - ఆ + యక్కాల - పైని
సాధింపఁబడినది త్రికమగు మొదటి 'ఆ' మీది యసంయుక్త హల్లునకు 14చే.
ద్విత్వమయిన ఆ + య్యక్కాల 3 చే - అయ్యక్కాల తత్సమ, 39 చే -
అయ్యక్కాలము

విశే - "ఆ + ది" + "ఆ + ది" 25 చే - ఆ + ఆ - ఇత్యాదిగ
సలౌకిక విగ్రహము లాహ్యములు

బహుప్రీహిని సమాసాంత కార్యంబులుం గానంబడియెడి.22

ముక్కంటి, కడలిరాచూలి, నలువ, గట్టువిలుతుడు

వ్యా బహుప్రీహి సమాసమున, సమాసాంత కార్యములు సైతము కనఁ
బడును సమాసము యొక్క తుది యవయవమున కగు, నాదేశాదులను సమా
సాంత కార్యములని యందురు ఇట సమాస శబ్దమున కలౌకిక విగ్రహవాక్య
మని యర్థము అంత శబ్దమునకుఁ జరమావయవమని యర్థము సమాసాంతాః
-అత్ర సమాస పదమ్ అలౌకిక విగ్రహ వాక్యవరమేవ అంతశబ్దశ్చర మావ
యవ వాచీ (బాలమ) ముక్కంటి - "మూడు + లు" + "కన్ను + లు" -
అలౌకిక విగ్రహము ఈ 22 చే - 'న్ను' అను దానికి "ంటి" ఆదేశమగును
"మూడు + లు" + "కంటి + లు" 25 చే - మూడు + కంటి 17 చే -
మూ + క్కంటి 13 చే - ముక్కంటి - ప్రాతిపదికము అనుక్త న్యాయము
చే - ముక్కంటి + ను తత్సమ 57 చే - ముక్కంటి కడలి రాచూలి -
"కడలిరాచ + వలన" + "చూలు + వు" - అలౌకిక విగ్రహము ఈ
22 చే - ఉత్వమునకు, ఇత్వము, "కడలిరాచ + వలన" + "చూలి + వు"
25 చే - కడలిరాచ + చూలి 20 చే - 'చ' లోపము కడలి రాచూలిప్రాతి
పదికము అనుక్త న్యాయముచే - కడలిరాచూలి + ను తత్సమ 57 చే -
కడలిరాచూలి నలువ - "నాలుగు + లు" + "వాయి + లు" - అలౌకిక
విగ్రహము ఈ 22 చే - 'వాయి' శబ్దమునకు 'వ' ఆదేశము "నాలుగు + లు"
+ "వ + లు" 25 చే - నాలుగు + వ 20 చే - నలు + వ = నలువ -
ప్రాతిపదికము అనుక్త న్యాయముచే - నలువ + ను తత్సమ 57 చే - నలువ
గట్టు విలుతుడు - "గట్టు + వు" + "విలు + వు" - అలౌకిక విగ్రహము
ఈ 22 చే - తవర్ణకము సమాసాంతమగును "గట్టు + వు" + "విలు + వు"
తత్సమ 25 చే - గట్టు విలుత - ప్రాతిపదికము అచ్చిక 2 చే - ఇది పులింగ
తుల్యమగును గావున, తత్సమ 21 చే - గట్టువిలుతు తత్సమ 22 చే - గట్టు
విలుతు + డుజ్ తత్సమ 19 చే - గట్టువిలుతుడు - సిద్ధించును

విశే - (1) అలౌకిక విగ్రహమునందే సమాస సంజ్ఞా సమకాలమున సమాసాంతములు ప్రవర్తించుట శాస్త్రీయ వద్దతి (11) ప్రత్యయములు సమాసాంతములగుచో నామవిభక్తులకుఁ బరముగనే యగును 'సమాసాంత ప్రత్యయాశ్చాలౌకిక విగ్రహవాక్యే సుపః పరస్తాదేవ భవంతి" బాలమ (111) కడలి రాచూరి = కడలి రాచవలని చూలు దేనికిఁ గలదోయది - లక్ష్మి రాచ (ఉ హ 5.189) చూలు = నూలి, జననము ఇతి వ్యధికరణ బహువ్రీహి (14) ముక్కంటి రూపసాధనమున నౌపవిభక్తిక సూత్రముల ప్రసక్తిచేరాదు కడలిరాజు + చూలు - అను విభజనమును సరికాదు పూర్వ వ్యాఖ్యలు చెప్పిన సమాసాది పుత్తుల ప్రక్రియలన్నియు నశాస్త్రీయములగుటచే నగ్రాహ్యములు

బహువ్రీహిని శ్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబుమీఁది

మేనునకు బోఁడి యగు. 23

అలరుబోఁడి, ననబోఁడి, పూబోఁడి, విరిబోఁడి

వ్యా బహువ్రీహి సమాసమున శ్రీవాచ్యమగుచో, నుపమానముమీఁది మేను నకు బోఁడి శబ్దమాదేశమగును అలరుబోఁడి=అలరువంటిమేను దేనికిఁ గలదో యది-శ్రీ "అలరు+పు" + "మేను+పు", "నన + ము" + "మేను + పు", "పూపు+పు" + "మేను+పు", "విరి+సు" + "మేను+పు" - అలౌకిక విగ్రహములు ఈ 23వే - "అలరు + పు" + "బోఁడి+పు" - ఇత్యాది 25వే - అలరుబోఁడి-ఇత్యాది పూపు+బోఁడి-అనుచో సంధి 36 వే - పూబోఁడి అనుక్రమ్యాయముచే - అలరుబోఁడి + సు - ఇత్యాది తత్సమ 57వే - "అలరుబోఁడి" - ఇత్యాదులు నీధించును

విశే - (1) మేనునకు బోఁడి-సమాసాంతకార్యము (11) అలరు + బోఁడి - అనుచో, సంధి 25వే - అలరును + బోఁడి సంధి 19వే-అలరుంబోఁడి ఇట్లే పూపుంబోఁడి మొ (111) సుమాంగి లతాంగి - అను సమాసములకు సరిపెట్టవలెనను నభిప్రాయముతో మేనునకుబోఁడి విధింపఁబడెను

పారపరీశీలన - 'మేనునకుబోఁడి' అని ప్రథమ ముద్రణపారము "మేను నకుఁబోఁడి" అని వ్యాఖ్యాతలు దిద్ది యెవరో సూరిపారమును దిద్ది వేసిరనుట సత్యదూరము ప్రథమ ముద్రణమున 'పూఁబోఁడి' అని యొకచోట మాత్రము ఖండబిందువు తప్పు పడినది (చూ- వ్యా సం స)

ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబు.

విభాషనగు. 24

మాత్రపితలు, మాతాపితలు ఇత్యాదులు.

వ్యా ద్వంద్వసమాసమున ఋకారమునకు "ర" వర్ణము విభాషనగును మాత్రపితలు - మాతృ+పితృ మాతృ = మాత్ + ఋ సంస్కృత వ్యాకరణముచే ఋకారమునకు "అ" అను నాదేశము వచ్చుచుండఁగా దానినాపి, ఋకారమునకు "ర" అను నక్షరమాదేశమయిన-మాత్ + ర + పితృ = మాత్ర పితృ - ప్రాతిపదికమగును తత్సమ 52 చే-మాత్రపిత తత్సమ 12-మాత్ర పితలు ఋకారమునకు రవర్ణమాదేశము కానిచో - మాతృ + పితృ - అనుచో సంస్కృత వ్యాకరణముచే ఋకారమునకు 'అ' యనునది యాదేశమగును (ఆనుజ్ఞ ఋతో ద్వంద్వే - పాణి) మాత్ + ఆ + పితృ = మాతాపితృ - ఇది నీద్యసమాసము (3 సూ) తత్సమ 52 చే - మాతాపిత తత్సమ 12 చే - మాతాపిత + లు = మాతాపితలు

విశే - ఈ సూత్రముల వ్యాఖ్యానుసారి ఉద్వంద్వేరః (అం చిం) అనుచో, ద్వంద్వే + అరః, సరియైన పదచ్ఛేదము ఆనః; స్యాదృతే ద్వంద్వే, రజ్జి (విక్ర) సాదుపారము ద్వంద్వే + అరజ్జి - అని భేదము లేవ - అప పారము ఈ వక్షమున - మాతర్ పితృ - కావలసి వచ్చును "మాతరపితరా వుదీచామ్" (పాణి) మాతర పితృ వందనంబు (ఉహ 4.17)

సమాసవిభక్తికి లోపంబగు లట్టునకుఁ గాదు. 25

రామునిబాణములు, సరసపువచనములు, వేవెలుఁగు, గుణముల ప్రోక

వ్యా సమాస విభక్తికి లోపమగును, లడాగమ 'ల' వర్ణమునకు లోపము కాదు రాముని బాణములు - "రాముని+యొక్క" + "బాణ+లు" - అతొక విగ్రహము ఈ 25 చే - విభక్తులు లోపించి, రాముని + బాణ=రామునిబాణ- అను ప్రాతిపదిక మేర్పడును తత్సమ 12 చే-రామునిబాణ+లు తత్సమ 40 చే - రామునిబాణ+ము+లు=రాముని బాణములు, సరసపువచనములు - "సరసము+లు" + "వచన+లు" ఈ 25 చే- సరసము+వచన తత్సమ 41 చే-మువర్ణకమునకు విధించు కార్యములు ముగాగమమున కగును గావున సంధి 32 చే-ఈ ముగాగమమునకు, వుంపులగును సరసపు+వచన=సరసపు వచన-ప్రాతిపదికము తత్సమ 12 చే-సరసపు వచన+లు తత్సమ 40 చే-సరసపు

వచన + ము + లు = సరసపు వచనములు వేవెలుగు - దీని ప్రక్రియకు, చూ
అచ్చిక 21 లట్టునకు "గుణము + లయొక్క" + 'ప్రోక + ము" తత్సమ
31 చే. లదాగమము ద్వితీయాది విభక్తులకు విధింపఁబడినది కనుక యదాగమ
న్యాయమున లదాగమమునకు విభక్తిత్వము కలిగెను కావున 'లయొక్క" అను
నదెల్లవిభక్తి యనిపించుకొనును కాఁగా, సమాస విభక్తికి లోపంబగు ననుదానిచే-
లయొక్క, యనునది లోపింపవలసియుండఁగా, లట్టునకుఁ గాదు - అని
నిషేధింపఁబడెను కాన "గుణముల యొక్క ప్రోక" అనుచో యొక్క-
లోపించును, లట్టు లోపింపదు కనుక, గుణముల ప్రోక - ప్రాతిపదికమగును
తత్సమ 39 చే - గుణముల ప్రోక + ము 57 చే - గుణముల ప్రోక

విశే - (1) ముగాగమ నిగాగమములు ప్రకృతికయవయవములగుటచే
లోపింపవు (11) కొందఱు తర పదవిభక్తులే యీ 25 చే - లోపింపవను
కొనుట యవరిజ్ఞాన మూలకము (111) సమాసశబ్దము వృత్తి సామాన్యమునకువ
లక్షణము, (17) సూత్రమువైగల యాక్షేపణలు పేక్ష్యములు పూర్వ వ్యాఖ్య
లకు వృత్తుల ప్రక్రియలవగతము కాలేదు

**కర్మాదులకుఁ బ్రాధాన్య వివక్షియందు ధాతుజ
విశేషణములు కర్తతోడంబోలె వాని తోడ సమనించు. 26**

రాముఁడు రక్షించిన భృత్యుఁడు, రాముఁడు వాలి నేసిన
బాణము, రాముఁడు గోవు నిచ్చిన విప్రుఁడు, రాముఁడు వెడలిన
వనంబు రాముఁడు వసించిన పర్వగృహము, రాముఁడు వసించిన
చోటు

ఇది సమాస పరిచ్ఛేదము

వ్యాకర్మము మొదలగువానికిఁ బ్రాధాన్యము వివక్షించినప్పుడు ధాతుజ
విశేషణములు (చూక్రియా 44 - 47) కర్తతో సమనించునట్లు కర్మాదులతో
సమనించును ధాతుజ విశేషణములు కర్తతో సమనించుట సహజము భృత్యుని
రక్షించిన రాముఁడు ఇటు రక్షించిన - అను ధాతుజ విశేషణము కర్తతో
సమనించినది రక్షించినవాఁడు రాముఁడు గనుకఁ గర్తతో సన్వయముండుట
సహజము ఇట్లే కర్మాదులకుఁ బ్రాధాన్యమును వివక్షించినప్పుడు ధాతుజ
విశేషణము కర్తతో సమనించినట్లు కర్మాదులతో సమనించునని తాత్పర్యము
కర్మతో సమనించుటకు - రాముఁడు రక్షించిన భృత్యుఁడు ఇటు, రక్షించిన,
ధాతుజ విశేషణము భృత్యుఁడు - కర్మము ధాతుజ విశేషణమగు రక్షించిన.

అనునది కర్తతో సమసించునట్లు ప్రాధాన్య వివక్షయందు గర్భముతో సమసించినది కరణముతో సమసించుటకు - రాముఁడు వారి నేసిన బాణము ఇట, ఏసిన - ధాతుజ విశేషణము బాణము - కరణము బాణముచేత (తోడ) వారి నేసిన రాముఁడు - అని కర్త యగు రామునితో సమసించునట్లు - ధాతుజ విశేషణమగు, ఏసిన-అనునది, ప్రాధాన్య వివక్షయందు, గరణమగు బాణముతో నిట సమసించినది సంప్రదానముతో సమసించుటకు - రాముఁడు గోవునిచ్చిన విప్రుఁడు ఇట ఇచ్చిన - ధాతుజ విశేషణము విప్రుఁడు - సంప్రదానము ధాతుజ విశేషణమగు, ఇచ్చిన - అనునది - విప్రుని కొఱకు గోవు నిచ్చిన రాముఁడు - అని కర్తతో సమసించునట్లే - ప్రాధాన్య వివక్షయందు, సంప్రదాన మగు, విప్రునితో నిట సమసించినది అపాదానముతో సమసించుటకు - రాముఁడు వెడలిన వనంబు ఇట, వెడలిన - ధాతుజ విశేషణము వనంబు - అపాదానము వనము వలన వెడలిన రాముఁడు - అని "వెడలిన , అను ధాతుజ విశేషణము కర్తతో సమసించునట్లే, ప్రాధాన్య వివక్షయం దపాదానమగు వనంబు - అను దానితో నిట సమసించినది అధికరణముతో సమసించుటకు - రాముఁడు వసించిన పర్ణ గృహము వసించిన - ధాతుజ విశేషణము పర్ణగృహ మధికరణము పర్ణగృహమునందు వసించిన రాముఁడు - అని, వసించిన - అను ధాతుజ విశేషణము కర్తతో సమసించినట్లే ప్రాధాన్య వివక్షయం దధికరణమగు పర్ణ గృహముతో సమసించినది రాముఁడు వసించినచోటు వసించిన - ధాతుజ విశేషణము చోటు - అధికరణము చోటున వసించిన రాముఁడు - అని వసించిన - అను ధాతుజ విశేషణము కర్తతో సమసించునట్లు, ప్రాధాన్య వివక్షయం దధికరణమగు చోటు శబ్దముతో సమసించినది

కర్మాదులకు - కర్మము - కారక 2 కరణము - కారక 3, 4 సంప్రదానము - కారక 8 అపాదానము - కారక 9 అధికరణము - కారకము 17, 18

విశే - రాముఁడు రక్షించిన భృత్యుఁడు = రాముఁ డేభృత్యుని రక్షించెనో యా భృత్యుఁడు రాముఁడు వారి నేసిన బాణము = రాముఁడే బాణముచేత (తోడ) వారి నేసెనో యా బాణము రాముఁడు గోవు నిచ్చిన విప్రుఁడు = రాముఁ డేవిప్రుని కొఱకు గోవు నిచ్చెనో యా విప్రుఁడు రాముఁడు వెడలిన వనంబు = రాముఁ డేవనము వలన (వనము వలన నుండి, వనము నుండి) వెడలెనో యా వనము రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము = రాముఁ డేపర్ణ గృహమునందు వసించెనో యా పర్ణగృహము రాముఁడు వసించిన చోటు =

266

బాలవ్యాకరణ ఘంటాపథము

రాముఁ డేచోటున వసించెనో యాచోటు - అని యర్థములు ఇవి కర్మధారయా
భాసములు వీనిని సమస్తములగుట యౌపచారికము

పద సార్థక్యము - కర్మాదులకు - అనుటచే నన్యములతో దాతుజ
విశేషణములు సమసింపవు ఉదా॥ రాముఁడు సీతతో నడవి కరిగె ఇట,
రాముఁ డడవికరిగిన సీత - అని కాదు సీతతోడ - సహార్థకము (కారక 5)
ఇది కర్మాది కారకములతోనిది కాదు

ఇది ఘంటాపథము

తద్ధిత పరిచ్ఛేదము

తనవర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు. 1

త్వార్థంబునగా భావంబు ప్రకృతి జన్య బోధంబునందుఁ బ్రకారంబు భావంబు రామునితనము, రాము తనము, మనుమని తనము, సీత తనము, గొప్పతనము, కొఱతనము, నల్లదనము, పుల్లదనము

వ్యా తన - అను ప్రత్యయము 'త్వ' అను సంస్కృత ప్రత్యయము యొక్క యర్థమున నగును వర్ణకంబు = ప్రత్యయము త్వార్థము = భావము ప్రకృతి జన్య = ప్రాతిపదికము వలనఁ గలిగిన బోధంబునందును = అర్థజ్ఞానమునందు, ప్రకారంబు = విశేషణము, భావంబు = భావము (ప్రకృతి జన్య బోధే ప్రకారోభావః సి కౌ) ప్రాతిపదికము వలనఁ గలిగిన యర్థ జ్ఞానములో విశేషణముగాఁ దోచునది భావమని తాత్పర్యము ఉదా॥ రామ - ప్రకృతి రాముఁడు - అను వ్యక్తి ప్రకృతి జన్య బోధము దీనియందు విశేషణముగాఁ దోచునది, రామత్వమను ధర్మము కావున రామత్వము - ప్రకారము, ఇదే భావము భావార్థమున, సంస్కృతములో, త్వ ప్రత్యయమగును త్వ ప్రత్యయమగుచోటఁ దెనుఁగున 'తన' ప్రత్యయమగును కాన రాముని తనము అనుచో- తనము త్వార్థమనఁబడెను రాముఁడనగా రామత్వ విశిష్టుడని యర్థము రాముని తనము - రామునియొక్క + భావము ఈ 1 చే - భావార్థమున, తన ప్రత్యయమువచ్చి - రాముని + యొక్క + తన - అగును సమాస 25 సూత్రము నందలి సమాస శబ్దము వృత్తి కుపలక్షణమగుటచే, యొక్క విభక్తి లోపించి, రామునితన. అను తద్ధితాంతమగు ప్రాతిపదిక మేర్పడును (తత్సవ21) తత్సమ 39చే. రామునితనము రాముతనము - రాముయొక్క + భావము ఈ 1చే - రాము + యొక్క + తన సమాస 25 చే. రాము + తన తత్సమ 39చే రాముతనము తత్సమ

23 చే - రామునియొక్క, రాము యొక్క అను రెండు రూపములు నుండును మనుమనితనము - మనుమని యొక్క + భావము ఈ 1 చే - మనుమనియొక్క + తన సమాస 25 చే - మనుమని తన తత్సమ 39 చే - మనుమని తనము తత్సమ 24 చే - మనుమనియొక్క అని నిగాగమము నిత్యముగ నగును సీత తనము - సీతయొక్క + భావము ఈ 1 చే - సీత + యొక్క + తన సమాస 25 చే - సీత + తన తత్సమ 39 చే - సీతతనము గొప్పతనము - గొప్పవాని యొక్క + భావము ఈ 1 చే - గొప్పవాని + యొక్క + తన సమాస 25 చే - గొప్పవాని + తన సమాస 20 సూత్రము తద్దిత వృత్తి కుపలక్షణము కానఁ దప్పట్లము టోపించి గొప్ప + తన - అగును తత్సమ 39 చే - గొప్పతనము గొప్ప + తన = గొప్పతనము గొప్ప = గొప్పది కొఱతనము - కొఱదాని యొక్క + భావము ఈ 1 చే - కొఱదాని + యొక్క + తన సమాస 25 చే - కొఱదాని + తన సమాస 20 చే - కొఱ + తన తత్సమ 39 చే - కొఱతనము నల్లఁదనము - నల్లదానియొక్క + భావము ఈ 1 చే - నల్లదాని + యొక్క + తన సమాస 25 చే - నల్లదాని + తన సమాస 20 చే - నల్ల + తన సంది 35 చే - నల్లను + తన 16 చే - నల్లను + దన 17 చే - నల్లఁదన తత్సమ 39 చే - నల్లదనము ఇట్లే పుల్లదాని యొక్క భావము = పుల్లఁదనము

సుబంతములకు భావార్థాదులందుఁ జేరు ప్రత్యయములు తద్దితములు తద్దిత ప్రక్రియ

1 ప్రాతిపదికము కంటె సుప్రత్యయము చేర్చి యతాకిక విగ్రహమును గల్పింపవలెను (సుబంతా తద్దితోత్పత్తి - మ భా)

దశరథ + జన్ (షష్ఠీవిధక్తి)

2 పై ప్రకృతిభాగమున భావి ప్రత్యయాంతర్యావమునందు నేకాదృతి భావ సామర్థ్యమును విధింపవలెను అప్పుడు ప్రకృతి భాగము సమర్థమగును (సమర్థా తద్దితోత్పత్తి - మ భా) - వృత్తి వి

3 లౌకిక విగ్రహమును జూపి తద్దిత ప్రత్యయమును బ్రవర్తింపఁజేయ వలెను (విగ్రహపూర్వకా తద్దితోత్పత్తి - మ భా) దశరథస్యావత్యం దాశరథిః అత ఇజ్ఞో (పాణి)

దశరథ + జన్ + ఇజ్ఞో

4 సుబ్బిధాతు ప్రాతిపదికయోః (పాణి)

దశరథ + ఇజ్ఞో = దాశరథి - ప్రాతిపదికము

5 సుబ్బిభక్తి చేరి తద్విత పదములేర్పడును దాశరథి + సు = దాశరథి:

ఇట విశేషం బుత్సర్గంబునకు విభాషను బాధకంబగు. 2

స్పష్టము

వ్యా ఈ తద్విత పరిచ్ఛేదమున, విశేషవిధి, సామాన్య విధికి విభాషను బాధకమగును ఉత్సర్గము = సామాన్యవిధి తన వర్ణకంబు త్వార్థంబు నందగు - అనునది సామాన్యవిధి చిన్నాదులకు టిక వర్ణకంబగు (3) మొదలయినవి విశేష విధులు బహువిషయకము సామాన్యవిధి అల్పవిషయ కము విశేషవిధి ఇట విశేష విధులు సామాన్య విధికి విభాషగ బాధకము లగును బాధకము = ప్రతిబంధకము ఉదా॥ చిన్న-ఇట, తనవర్ణకంబు త్వార్థంబునందగు - అను సామాన్య విధిచే-తన వర్ణక మగుచుండగా, చిన్నాదు లకు టిక వర్ణకంబగు అను విశేషవిధి (3) తన వర్ణకమును బాధించి ప్రవర్తించును అప్పుడు చిన్నటికము - అని యేర్పడును విభాష ననుటచే - పక్షమున, చిన్నతనము - అని యేర్పడును

విశే - (1) “బహువోవిషయాయస్య ససామాన్యవిధిర్భవేత్, స్వల్ప స్వాద్విషయాయస్య స విశేషవిధిర్భవేత్” - ముగ్ధ - డర్గా ఈ సూత్రము “వానరూపోత్త్రియామ్”(పాణి) అను సూత్రమును దలపించుచున్నది ఉత్సర్గజ్యతే అవవాదేన బాధ్యతే ఇత్యుత్సర్గః

పదసార్థక్యము - ఇటన్ - అనుటచే, నితరత్ర విశేషవిధి సామాన్య విధిని నిత్యముగ బాధించును “తథాసామాన్య కార్యేభ్యో విశేషక విధిర్భవీ” (దుర్గా) కాన, ఇటన్ - అనుట సార్థకము

చిన్నాదులకు టిక వర్ణకంబగు. 3

చిన్నటికము, కన్నెటికము చిన్న, కన్నె, చుట్టము, దొంగ, పేద, మిండ, లంజె. ఇత్యాదులు చిన్నాదులు

వ్యా చిన్న-మొదలగు వానికి టిక ప్రత్యయ మగును చిన్నటికము - చిన్నయొక్క + భావము 1 చే - తన ప్రత్యయ మగుచుండగా, నీ 3 సూత్రము దానిని విభాషగ బాధించును “చిన్న + యొక్క” + టిక - అగును సమాస 25 చే - చిన్న + టిక తత్సమ 39 చే-చిన్నటికము-అగును కన్నెటికము - కన్నెయొక్క + భావము, ఈ 3 చే. ‘కన్నె + యొక్క + టిక సమాస 25 చే.

కన్నెఱిక తత్సమ 39 చే. కన్నెఱికము టిక.రానిచో, కన్నెతనము, చుట్టఱికము - చుట్టము యొక్క + భావము ఈ 3చే. "చుట్టము + యొక్క + టిక సమాస 25 చే - చుట్టము + టిక సమాస 20 చే - చుట్ట + టిక తత్సమ 39 చే - చుట్టఱికము టిక.రానివక్షమున, 1చే. చుట్టము + యొక్క + తన సమాస 25 చే - చుట్టము + తన తత్సమ 41 చే - మువర్జకమునకగు కార్యములు ముగాగమమునకగును గాన సంధి 32చే. చుట్టపు + తన 35చే. చుట్టపును + తన ద్రుతకార్యము - చుట్టపుందన, చుట్టపుదన, చుట్టపున్దన (సంధి 16, 17) తత్సమ 39చే - చుట్టపుందనము, చుట్టపుదనము, చుట్టపున్దనము దొంగ ఱికము - దొంగయొక్క + భావము "దొంగ + యొక్క" + టిక సమాస 25చే - దొంగ + టిక తత్సమ 39 చే - దొంగఱికము టిక రానిచో - "దొంగ + యొక్క" + తన = దొంగతనము - అగును, పేద యొక్క + భావము పేదయొక్క + టిక = పేదఱికము పేదయొక్క + తన = పేద తనము మిందఱికము - మిందనియొక్క + భావము "మింద + యొక్క" + టిక సమాస 25 చే మింద + టిక = మిందఱిక తత్సమ 39చే. మిందఱికము ఇట్లే, "మింద + యొక్క" + తన = మిందతనము లంజెయొక్క + భావము "లంజె + యొక్క" + టిక 25చే. లంజె + టిక తత్సమ 39 చే - లంజెఱికము లంజెయొక్క + తన = లంజెతనము ఇత్యాదులు చిన్నాదులు

పాశీ - (1) చిన్న = చిన్నవాడు, పేద = పేదవాడు - అనునర్థములు గలవు కాన చిన్న పేదలతోఁ బ్రక్రియ గ్రాహ్యము చిన్నవాని, పేదవాని - అని నిల్పినచో సమాస 20చే - తచ్చట్టిలోపము (11) చుట్టపుదనము - అను రూపాంతరము ననుసరించి ముగాగమము నలౌకిక విగ్రహమునఁ జేయవలెను, నిగాగమమును జేయనక్కఱలేదు మిందఱికము, మిందతనము

ఉత్పంబున కత్వంబు టికము పరంబగు నపుడగు. 4

తొత్తఱికము, వెడ్డఱికము, వెజ్జఱికము

వ్యా టిక ప్రత్యయము పరమగుచో ఉత్తమున కత్వ మాదేశమగును తొత్తఱికము - తొత్తుయొక్క + భావము 3 చే. "తొత్తు + యొక్క" + టిక సమాస 25 చే. తొత్తు + టిక ఈ 4 చే - తొత్తఱిక తత్సమ 39 చే. తొత్తఱికము ఇట్లే, "వెడ్డు + యొక్క" + టిక = వెడ్డఱికము "వెజ్జ + యొక్క" + టిక = వెజ్జఱికము ఇవి చిన్నాదుల లోనివచుట స్పష్టము.

పేర్వాదుల కిమి వర్ణకంబగు. 5

పేరిమి, కడిమి, పేరు, కడు, మ్రుచ్చు, మేలు, చెలి, వొడి, వాడి, వేడి ఇత్యాదులు పేర్వాదులు

వ్యా పేరు - మొదలగు వానికి 'ఇమి' ప్రత్యయ మగును పేరిమి - పేరుయొక్క + భావము ఈ 5 చే. "పేరు + యొక్క" + ఇమి సమాస 25 చే. పేరు + ఇమి సంధి 11 చే. పేరిమి అను క్తన్యాయము చే. పేరిమి + ను తత్సమ 57 చే. పేరిమి ఇట్లే తక్కినవి

విశే. పేరు, కడులకు, తనరాదని 2 లోని విభాషకు వ్యవస్థ చేయ నగును

నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు. 6

నల్లన, తెల్లన, నల్ల, తెల్ల, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, చప్ప విన్న, తిన్న, అల్ల, ఒయ్య, తిమ్మ, చక్క, ప్రవేక - ఇత్యాదులు నల్లాదులు

వ్యా గుణవాచకములగు నల్ల-మున్నగు వానికి 'న' ప్రత్యయమగును నల్లదానియొక్క + భావము నల్లదాని + యొక్క + న సమాస 25 చే. నల్ల దాని + న సమాస 20 చే. నల్ల + న = నల్లన తత్సమ 39 చే. నల్లన + ము తత్సమ 57 చే. నల్లన ఇట్లే తక్కినవి

ఇక వర్ణకం బగ్గలాదులకగు. 7

అగ్గలిక, ఒమ్మిక అగ్గలము, ఒమ్ము

వ్యా అగ్గలము మున్నగు వానికి, ఇక ప్రత్యయమగును అగ్గలిక - అగ్గ లము యొక్క + భావము ఈ 7 చే. "అగ్గలము + యొక్క" + ఇక సమాస 25 చే. అగ్గలము + ఇక సమాస 20 చే. అగ్గల + ఇక సంధి 11 చే. అగ్గలిక తత్సమ 39 చే. అగ్గలిక + ము తత్సమ 57 చే. అగ్గలిక "ఒమ్ము + యొక్క" + ఇక = ఒమ్మిక

మగఃటిమ్మాదులు యథా ప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. 8

మగఃటిమి, మగతనము, పేదటిమి, ఒజ్జనము, కోటరము, కోడంట్రము, కోడంట్రకము, కోడటికము, కోమలికము, చెలికారము, తెలుపు, ఎఱుపు, పసుపు, నలుపు టికాదులు రాని పక్షమందుఁ ధన

ప్రత్యయం బన్నింటి కగు చిన్నతనము, మ్రుచ్చుదనము, నల్లదనము, అగ్గలంపుదనము, ఒజ్జతనము

వ్యా మగటిమి - మొదలగునవి ప్రయోగాను సారముగ గ్రహింపఁ దగినవి మగటిమి - "మగ+యొక్క" + ఇమి సమాస 25 చే - మగ + ఇమి ఈ 8 చే - మగ + ట్ + ఇమి = మగటిమి మగటిమి + సు తత్సమ 57 చే - మగటిమి సంఖ్య 14 చే - మగటిమి మగటిమి మగతనము - "మగ + యొక్క" + తన సమాస 25 చే - మగ + తన = మగతన తత్సమ 39 చే - మగతనము పేదటిమి = పేద + యొక్క + ఇమి = సమాస 25 చే - పేద + ఇమి ఈ 8 చే - పేదట్ + ఇమి = పేదటిమి పేదటిమి + సు, తత్సమ 57 చే - పేదటిమి ఒజ్జనము - ఒజ్జ + యొక్క + న సమాస 25 చే - ఒజ్జ + న తత్సమ 39 చే - ఒజ్జనము కోటరము - "కోదలి+యొక్క" + ర సమాస 25 చే - కోదలి + ర ఈ 8 చే - కోట + ర = కోటర తత్సమ 39 చే - కోటరము కోదంట్రిము - "కోదలి+యొక్క" + ర సమాస 25 చే - కోదలి + ర ఈ 8 చే - కోదంట్ + ర = కోదంట్రి తత్సమ 39 చే - కోదంట్రిము కోదంట్రికము కోదలి+యొక్క + టిక సమాస 25 చే - కోదలి + టిక ఈ 8 చే - కోదంట్ + టిక = కోదంట్రిక, తత్సమ 39 చే - కోదంట్రికము కోదటికము - "కోదలి+యొక్క" + టిక సమాస 25 చే - కోదలి + టిక ఈ 8 చే - కోద + టిక = కోదటిక తత్సమ 39 చే - కోదటికము కోమలికము - "కోమలి+యొక్క" + ఇక సమాస 25 చే - కోమలి + ఇక సంధి 11 చే - కోమలిక తత్సమ 39 చే - కోమలికము చెలికారము, "చెలి + యొక్క" + కార సమాస 25 చే - చెలికార తత్సమ 39 చే - చెలికారము తెలుపు - తెల్లదాని యొక్క + ఖావము = 'తెల్లదాని యొక్క' + పు సమాస 25 చే - తెల్లదాని + పు 20 చే - తెల్ల + పు ఈ 8 చే - తెలు + పు = తెలుపు తత్సమ 48 చే - తెలుపు + పు తత్సమ 57 చే - తెలుపు ఇట్లే, ఎఱ్ఱదాని + యొక్క + పు = ఎఱుపు పచ్చదాని + యొక్క + పు = పసుపు నల్లదాని + యొక్క + పు = వసుపు నల్లదాని + యొక్క + పు = నలుపు తికాదులు రానిచో (3.7) 1 చే - 'తన' వర్ణక మన్నింటి కగును చిన్నతనము - "చిన్న + యొక్క" + తన = చిన్నతనము 3 నూ మ్రుచ్చుదనము - "మ్రుచ్చు + యొక్క" + తన సమాస 25 చే - మ్రుచ్చు + తన సంధి 35 చే - మ్రుచ్చును + తన సంధి 16 చే - మ్రుచ్చును + దన 17 చే - మ్రుచ్చుదన తత్సమ 39 చే - మ్రుచ్చుదనము నల్లదనము - "నల్లదాని + యొక్క" + తన సమాస 25 చే -

నల్లదాని + తన 20 చే. నల్ల + తన సంది 35 చే. నల్లను + తన, 16చే. నల్లను + దన 17 చే. నల్లదన తత్సమ 39 చే. నల్లదనము అగ్గలంపుదనము - “అగ్గలము + యొక్క” + తన సమాస 25 చే - అగ్గలము + తన తత్సమ 41 చే - మువర్ణకమునకు విధించు కార్యము ముగాగ మమున కగును కావున సంది 32చే. అగ్గలంపు + తన 35 చే. అగ్గలంపును + తన 16చే. అగ్గలంపును + దన 17చే. అగ్గలంపుదన తత్సమ 39చే. అగ్గలంపుదనము ఒజ్జతనము - ఒజ్జ + యొక్క + తన సమాస 25చే. ఒజ్జ + తన తత్సమ 39 చే. ఒజ్జతనము

విశే - మగఃటిమి = మగనియొక్క భావము మగఃడు = శూరుడు పేదయొక్క + భావము. ఇత్యాదిగా లౌకిక విగ్రములు చూపవలెను

అరమరాదులకు స్వార్థంబునందిక వర్ణకంబగు. 9

అరమరిక, ఆమిక

అరమర, ఆము, అల్లిబిల్లి, గండి, నడవడి, నాడు, నివ్వాళి, పొత్తి, మాన, మెలి, వాలు ఇత్యాదులరమరాదులు

వ్యా అరమర - మొదలగువానికి స్వార్థమున ‘ఇక’ ప్రత్యయ మగును స్వార్థము = తనయొక్క యర్థము అనఁగాఁ బ్రకృత్యము (స్వార్థః ప్రకృత్యర్థానతిరేకః - ముగ్ధ శ్రీరామ) అరమరిక = అరమర - అనియే యర్థము అరమర + ఇక - సంది 11 చే - అరమరిక తత్సమ 39 చే - అరమరిక + ము 57 చే - అరమరిక ఇట్లే తక్కినవి

విశే - అరమర శబ్దముతోఁ గూడిన ‘ఇక’ ప్రత్యయ మరమర శబ్దార్థము ననువదించుచున్నది “తతైవ స్వార్థికాః కేచిత్ సం మాతాంతర పృత్యయః, అనర్థకేన సంస్పృష్టాః, ప్రకృత్యర్థాను వాదినః - వాక్యప

ఉక వర్ణకంబు చిలుతాదులకు స్వార్థంబునందగు. 10

చిలుతుక, నాతుక

చిలుత, నాతి, నెలఁత, మెలఁత, పడఁతి, మడఁతి, పొలఁతి, వెలఁది, నిప్పు, ఎమ్ము, ఇత్యాదులు చిలుతాదులు

వ్యా చిలుత మొదలగు శబ్దములను స్వార్థమున, ఉక ప్రత్యయమగును స్వార్థము = ప్రకృతియొక్క యర్థమని తాత్పర్యము చిలుతుక :- చిలుత +

ఉక సంధి 11 చే - చిఱుతుక తత్సమ 39 చే - చిఱుతుక + ము తత్సమ
57 చే - చిఱుతుక = చిఱుత ఇట్లే తక్కినవి

కాక త్రియ వర్ణకంబులు పుంస్త్య స్త్రీత్వంబుల మతుబర్ణంబునం దాటాదులకగు 11

కా ప్రత్యయంతంబునకు మగాది గణ గణనంబునం జేసి
డుజ్జగు ఆటకాడు ఆటకత్రియ, ఆట అడపము, ఎమ్మె,
ఓయారము, కటారి, కొల్ల, చెలిమి, చేరువ, చొరవ, జట్టి, జాజర,
జూదము, తిండి, తేర, దొడ్ల, నీటు, నేస్తము, బేరము, వగ, విలు,
వెచ్చము, సొగసు. ఇత్యాదు లాటాదులు

వ్యా ఆట - మొదలగువానికిఁ బుంస్త్యమున 'కా' ప్రత్యయము,
స్త్రీత్వమున 'కత్రియ' ప్రత్యయము, మతుబర్ణమన నగును మతుబర్ణము =
మతుప్ - ప్రత్యయముయొక్క యర్థము "అది పీనికిఁగలదు, అది పీనియందుఁ
గలదు" - అను నర్థమున, మతుప్ - ప్రత్యయముగను (తదస్యాస్త్యన్మిన్నితి
మతుప్ - పాణి) ఆటకాడు - ఈ 11 చే - "ఆట + ము" + కా సమాస
25 లోని సమాస శబ్దము వృత్తి సామాన్యమున కుపలక్షణమగుటచే విభక్తి
లోపము ఆటకా - ప్రాతిపదికము తత్సమ 22 చే - ఆటకా + డుజ్జ
తత్సమ 19 చే - ఆటకాడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు ఇట్లే,
అడపకాడు - లోనగునవి "ఎమ్మె + సు" + కా = ఎమ్మెకా ఎమ్మె
కాడు ఇట్లు కటారికాడు - లోనగునవి "నీటు + వు" + కా = నీటుకా
నీటుకాడు ఇట్లు విలుకాడు, సొగసుకాడు ఆటకత్రియ - "ఆట + ము"
+ కత్రియ సమాస 25 చే - ఆట కత్రియ - ప్రాతిపదికము తత్సమ 39 చే -
ఆటకత్రియ + ము తత్సమ 57 చే - ఆటకత్రియ (అచ్చిక 23 చే - ఆటకత్తె
యగును) ఇట్లే, అడప కత్రియ - మున్నగునవి

విశే - కా ప్రత్యయము మగాదులలోనిదిగాన నిగాగమము నిత్యము
ఉదా॥ ఆటకానిని ఆటకానిచేత - అచ్చిక 4

కాక త్రియల, కకారంబునకు గకారంబు కొండొకచోఁ గానంబడియెడి. 12

అందగాడు, అందగత్రియ, కొండెగాడు, కొండెగత్రియ;
భేరగాడు, భేరగత్రియ ఇత్యాదులు.

వ్యా కా, క త్రియ యను ప్రత్యయముల కకారమునకుఁ గొన్నిచోట్ల గకారము కనఁబడును అందఁగాఁడు - అందము పీనికిఁగలదు 11 చే - అంద + ము + కా సమాస 25 చే - అందకా ఈ 12 చే - అందగా తత్సమ 22 చే - అందగా + డుజ్ తత్సమ 19 చే - అందగాఁడు = సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు అందగత్రియ - అందము దీనికిఁ గలదు 11 చే - "అంద + ము" + క త్రియ సమాస 25 చే - అంద + క త్రియ ఈ 12 చే - అందగత్రియ తత్సమ 39 చే - అందగత్రియ + ము, 57 చే - అందగత్రియ ఇట్లే తక్కినవి

కాక త్రియలు కొండొక వానికి స్వార్థంబునం జూపఁబ్బెడు. 13

చెలికాఁడు, చెలిక త్రియ, పెగ్గడికాఁడు, పెగ్గడిక త్రియ

వ్యా కా - ప్రత్యయము పుంస్త్యమునందును, క త్రియ ప్రత్యయము స్త్రీత్యమునందును స్వార్థమున నగునని తాత్పర్యము స్వార్థము = ప్రకృతి యొక్క యర్థము (నూ 9) చెలికాఁడు - చెలికా - ప్రాతిపదికము తత్సమ 22 చే - చెలికా + డుజ్ తత్సమ 19 చే - చెలికాఁడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్య పూర్ణము లేదు ఇట, చెలికాఁడు = చెలి - అనియే యర్థము చెలిక త్రియ - చెలి + క త్రియ = చెలిక త్రియ తత్సమ 39 చే చెలిక త్రియ + ము తత్సమ 57 చే - చెలిక త్రియ ఇట్లే పెగ్గడికాఁడు, పెగ్గడిక త్రియ

కావర్ణకంబు తిర్యక్కులకుం గానంబడియెడి. 14

ఇబ్బందిగాఁడు, ఒంటిగాఁడు, కొమ్ముకాఁడు, సరికాఁడు
ఇత్యాదులు మృగవిశేష వాచకంబులు

వ్యా 'కా' ప్రత్యయము తిర్యక్కులకును గనఁబడును ఇబ్బందిగాఁడు - ఇబ్బందికా - ప్రాతిపదికము ఆఘ్రిక 4 చే - కా ప్రత్యయము మగాదులలోనిది మహత్తులగు మగాదులకు - అనుటచేఁ దిర్యక్కులకు మహత్త్వ మారోపింపుఁ బడినదని గ్రహింపవలెను ఆఘ్రిక 2 చే - పుంలింగతుల్యత కలుగును కావున తత్సమ 22 చే - డుజ్గును ఇబ్బందికా + డుజ్ తదృశ 12 చే - ఇబ్బందికా + డుజ్ తత్సమ 19 చే - ఇబ్బందిగాఁడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు ఇట్లే, ఒంటికా + డుజ్ = ఒంటిగాఁడు కొమ్ముకా + డుజ్ = కొమ్ము కాఁడు పరికా + డుజ్ = పరికాఁడు

విశే - డుజ్ఞా కలుగుటకు 'కా' ప్రత్యయమును గయిరాదులందును భేర్షవలెనని కొందఱు నెలవిచ్చుట సరికాదు ఇట్టి యభిప్రాయమే యున్నచో

“అగు ప్రకృతులు భయగణంబులు” (క్రియా 76) అన్నట్లే సూరి యిచ్చటను సనియుండెను కయిరాదు లశ్వవాచకములు, అది యొక గణము ఇది వేణీ గణము “ఇత్యాదులు మృగ విశేష వాచకంబులు” అని సూరి సూచన ‘కా’ ప్రత్యయము మగాదులలోనిది గావున మహదారోపమే యుద్దిష్టము

అటమటాదులకు మతుబర్థంబునం దీవర్థకంబు

పుంస్త్యంబు నందగు. 15

ఈ పత్యయాంతంబు మగాది గణంబు అటమటిఁడు, కమ్మటిఁడు

అటమటము, కమ్మతము, కన్నడము, కొండెము, బాననము, బూటకము, మందడి, మన్నెము, సుంకము ఉక్కివంబునకు వలో పంబునగు ఉక్కిఁడు ఇత్యాదులు

వ్యా అటమటము - మొదలగువానికి మతుబర్థమున ఈ ప్రత్యయము, పుంస్త్యము నందగును మతుబర్థము = చా 11 అటమటిఁడు - అటమటము వీనికి గలదు ఈ 15 చే - “అటమటము” + ఈ సమాస 25 చే - అటమట + ఈ - అగును సంధి 11 చే - అటమటి - ప్రాతిపదికమగును అచ్చిక 2 చే నిది పుంలింగతుల్యము గాన, తత్సమ 22 చే - అటమటి + డుజ్ - అగును తత్సమ 19 చే - అటమటిఁడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు ఇట్లే, కమ్మటిఁడు, కన్నడిఁడు, కొండిఁడు, బాననీఁడు, బూటకీఁడు, మందడిఁడు, మన్నీఁడు, సుంకీఁడు, నను రూపము లేర్పడును ఉక్కివమునకు వలోపము నైతమగును “ఉక్కివ + ము” + ఈ సమాస 25 చే - ఉక్కివ + ఈ “ఉక్కివంబునకు వ లోపంబు నగు” అను వాక్యముచే, ‘వ’ లోపించి ఉక్కి + ఈ - అగును సంధి 11 చే - ఉక్కి అగును తత్సమ 22 చే - ఉక్కి + డుజ్ తత్సమ 19 చే ఉక్కిఁడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు

విశే - “ఈ - ప్రత్యయాంతంబు మగాది గణంబు” అనుటచే దీనికి నిగాగమము తత్సమ 24 చే - నిత్యముగ నగును అచ్చిక 4 విశే

ఈ ప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబునం దగు. 16

మొక్కటిఁడు, కల్లరీఁడు

వ్యా ఈ - ప్రత్యయము కొన్నిటికి స్వార్థమున నగును స్వార్థము = ప్రకృతి యొక్క యర్థమని తాత్పర్యము (9 సూ) మొక్కలి + ఈ సంధి

11 చే- మొక్కలి తత్సమ 22 చే - మొక్కలి + డుజ్ తత్సమ 19 చే
మొక్కలిఁడు = మొక్కలి - అని యర్థము ఇట్లే కల్లరిఁడు = కల్లరి ఇట్లు,
ఈ ప్రత్యయము ప్రకృత్యర్థముననువదించుచున్నది

అరివర్ణకంబు మతుబర్ణంబున జాలాదులకగు. 17

జాలరి, ఒఱపరి జాల, ఒఱపు, కల్ల, చదువు, జూదము,
టక్కు, తగవు, తీరువు, తెంపు, తెరువు, నేరువు, మతకము, వెరవు,
వేఁట, సిగ్గు, సుంకము - ఇత్యాదులు

వ్యా అరి ప్రత్యయము, మతుబర్ణమున, జాల-మొదలగువానికగును
జాలరి - "జాల+ము" + అరి-అలౌకిక విగ్రహము సమాస 25చే- జాల+అరి
సంధి 11చే జాలరి అనుక్తన్యాయముచే- జాలరి+సు తత్సమ 57చే- జాలరి
ఇట్లే కల్లరి, జూదరి మొ ఒఱపరి - "ఒఱపు+వు" + అరి సమాస 25చే-
ఒఱపు+అరి సంధి 11చే- ఒఱపరి ఒఱపరి+సు తత్సమ 57చే- ఒఱపరి
ఇట్లే చదువరి-లో నగునవి జాలము వీనికి గలదు-ఇత్యాదిగా లౌకిక విగ్రహములు
చూపి ప్రత్యయములు విధింపవలెను

ఇ వర్ణకం ఖోయారాదులకు మతుబర్ణంబునం దగు. 18

ఓయారి, అక్కసి ఓయారము, అక్కసము. కడలు, చాగము,
జోగము, మతకము, తుటారము, బండారము, బిత్తరము, బిటా
రము, బేహారము, మచ్చరము, మిటారము, విన్నాణము, వెక్కసము,
ఇత్యాదులు

వ్యా ఓయారము-మొదలగు వానికి మతుబర్ణమున 'ఇ' ప్రత్యయమగును-
ఓయారి - ఓయారము వీనికిఁ (దీనికిఁ) గలదు "ఓయార+ము" + ఇ సమాస
25చే- ఓయార+ఇ సంధి 11చే- ఓయారి అనుక్తన్యాయముచే-ఓయారి+సు
తత్సమ 57చే- ఓయారి, ఇత్యాది కడలి - కడలు (కెరటములు) దీనియందుఁ
గలవు "కడలు+వు+ఇ సమాస 25చే- కడలు+ఇ సంధి 11చే- కడలి
అనుక్తన్యాయమున-కడలు+సు తత్సమ 57చే- కడలి

త వర్ణకంబు కులవాచకంబునకు స్త్రీవాచ్యంబగు నపుడు

మతుబర్ణంబునందగు. 19

కొఱవత, చాకిత. కొఱవ, చాకి, బోయ, వానె, ప్రే, సాలె,
ఇత్యాదులు, కులవాచకంబులు.

వ్యా కులవాచకమునకు శ్రీ వాచ్యమగుచో, మతుబర్థమున "త" ప్రత్యయ మగును కొఱవత - కొఱవ దీనికిఁ గలదు "కొఱవ + ము" + త సమాస 25చే- కొఱవ + త = కొఱవత తత్సమ 39చే- కొఱవత + ము తత్సమ 57చే- కొఱవత ఇట్లుబోయత చాకిత - చాకి + సు + త = చాకి + త చాకిత ఇట్లే తక్కినవి

తవర్ణకంబు పరంబగుచో నొకానొకచో నెత్వంబు

చూపఁజెడు. 20

చెంచెత, మాలెత

వ్యా త- ప్రత్యయము వరమగునపుడు కొన్నియెడల, ఎత్వము కనఁ బడును చెంచు + వు + త, మాల + ము + త సమాస 25చే- చెంచు + త మాల + త ఈ 20చే- చెంచెత మాలెత తత్సమ 39చే- చెంచెత + ము, మాలెత + ము తత్సమ 57చే- చెంచెత, మాలెత

యువతి విటి రజస్వలలు గుబ్బెత మిందత ముట్టుతలు

నాఁబడుదురు. 21

సృష్టము

వ్యా యువతి, గుబ్బెత యనియు, విటి, మిందత యనియు, రజస్వల ముట్టుత యనియు ననఁబడుదురు గుబ్బెత = యువతి మిందత = విటి- ముట్టుత = రజస్వల గుబ్బ, మింద, ముట్టులకు మతుబర్థమున, తవర్ణకము, గుబ్బాదులకెత్వము నగునన్నమాట తత్సమ 39చే- గుబ్బెత + ము తత్సమ 57చే- గొబ్బెత ఇట్లే తక్కినవి

వగాదులకు బహువచనాంతంబులకు శ్రీవాచ్యంబగునపుడు మత్వర్థంబునం దాఁడి వర్ణకంబగు. 22

వగలాఁడి. వగ, చిన్నె, కులుకు, వన్నె, దొమ్మి, ఎమ్మె, ఇత్యాదులు వగాదులు

వ్యా బహువచ నాంతములగు, వగ - మొదలగు వానికి శ్రీవాచ్యమగు నపుడు, మతుబర్థమున 'అఁడి' ప్రత్యయ మగును వగలాఁడి - వగలు దీనికిఁ గలవు "వగ + లు" + అఁడి" "బహువచనాంతంబులకు" అను విధాన సామర్థ్యముచే, సమాస 25చే- లువర్ణకము లోపింపదు సంధి 11చే- వగలాఁడి

అనుక్త న్యాయముచే - వగలాడి + సు తత్సమ 57చే. వగలాడి ఇట్లే చిన్నెలాడి - లోనగునవి

వదసార్థకృము - బహువచనాంతంబులకు - అనుటచే నేకవచనాంతములకు ఆడి వర్ణకము కాదు కనుకనే వగలు - మున్నగు బహువచనాంతములకే ఆడి వర్ణకమగును వగ - అను నేకవచనాంతమునకుఁ గాదు

**వగాదులకు బహువచనాంతంబులకు ఋంస్త్యంబున
మతుబర్థం బాకారంబగు. 23**

ఆ ప్రత్యయంతంబు మగాదిగణంబు వగలాడు, చిన్నెలాడు

వ్యా బహువచనాంతములగు, వగ - మొదలగు వానికిఁ ఋంస్త్యమున, మతుబర్థమగు 'ఆ' ప్రత్యయమగును వగలాడు - వగలు వీనికిఁ గల్గవు. "వగ + లు" + ఆ సంధి 11చే. వగలా, తత్సమ 22చే. వగలా + డుజ్ తత్సమ 19చే. వగలాడు సంజ్ఞా 15చే. సాధ్యపూర్ణములేదు ఇట్లే, చిన్నెలు + ఆ = చిన్నెలా + డుజ్ చిన్నెలాడు ఆ ప్రత్యయము మగాదిగణము (ఆచ్చిక 4) లోనిది

విశే - ఆ - ప్రత్యయము మగాదులలోని దనుటచే దీనికి నిగాగమము నిత్యము చూ ఆచ్చిక 4 విశే

**ముక్కులోనగు వానికిం దదభావ ద్యోతకంబు
మతుబర్థంబునం దిడి వర్ణకంబగు. 24**

ముక్కిడి ముక్కు లేనివాడని యర్థము ముక్కు, వాలు, వెరవు, సిగ్గు, ఇత్యాదులు ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది

వ్యా ముక్కు మొదలగు శబ్దములకు, ఆ ముక్కు మొదలగు వాని యొక్క లేకపోవుటను సూచించునదై మతుబర్థమున ఇడి-ప్రత్యయమగును ముక్కు లేకపోవుట వీనికిఁ గలదు ముక్కు + పు + ఇడి సమాస 25చే. ముక్కు + ఇడి సంధి 11చే. ముక్కిడి అనుక్తన్యాయమున-ముక్కిడి + సు తత్సమ 57 చే - ముక్కిడి ఇట్లే వారిడి, వెరవిడి, సిగ్గిడి

మానార్థంబున కేకత్వంబునం దెడు వర్ణకంబగు. 25

తూమెడు, ముంతెడు, ఎత్తెడు, వీసెడు, జేసెడు, మూరెడు, కుండెడు, గంపెడు.

వ్యా మానార్థమున కేకవచనమున, ఎఁడు ప్రత్యయమగును
 మానార్థము = కొలతను దెలుపునది తూము - ఇది మానార్థక శబ్దము ఇది
 యేకవచనము ఈ 25 చే. "తూము + వు" + ఎఁడు సమాస 25 చే.
 తూము + ఎఁడు సంధి 11 చే - తూమెఁడు తత్సమ 48 చే. తూమెఁడు +
 వు తత్సమ 57 చే. తూమెఁడు ఇట్లే, ముంత, ఎత్తు, పీసె, జేన, మూర,
 కుండ, గంప శబ్దములకు, ఎఁడు - ప్రత్యయము చేరి రూపనీధి యగును
 తూము పరిమాణము దీనికిఁ గలదు - ఇత్యాదిగా లౌకిక విగ్రహములు చూపి,
 ఎఁడు ప్రత్యయమును విధింపవలెను

పద సార్థక్యము - ఏకత్వంబున - అనుటచేత బహుత్వమున మానార్థ
 మునకు, ఎఁడు రాదు ఉదా॥ నాలుగు గంపల పెసలు - ఇట, ఎఁడు - రాదు

ఎఁడు వర్ణకంబు పరంబగునపుడు లివర్ణంబు లోపించు. 26

కమికెఁడు, కొడిదెఁడు, దోసెఁడు, పిడికెఁడు, పుడిసెఁడు,
 సందెఁడు

వ్యా ఎఁడు ప్రత్యయము పరమగునప్పుడు, లివర్ణము లోపించును
 25 చే - "కమికిలి + ను" + ఎఁడు ఈ 26 చే - కమికి + ఎఁడు
 సంధి 11 చే - కమికెఁడు తత్సమ 48 చే - కమికెఁడు + వు తత్సమ 57
 చే. కమికెఁడు ఇట్లే, కొడిదిలి, దోసిలి, పిడికిలి, పుడిసిలి, సందిలి - అను
 వాని సుండ్ రూపములను సాధించుకొనవలెను కమికిలి పరిమాణము దీనికిఁ
 గలదు ఇత్యాదిగా లౌకిక విగ్రహములు చూపి, ఎఁడు వర్ణకము విధింపవలెను

దఘ్నార్థంబున బంటి కొలఁదు లగు. 27

మోఁకాలిబంటి, మోఁకాలికొలఁది తొమ్ముబంటి, తొమ్ము
 కొలఁది.

వ్యా ధమ్నచ్ - అను సంస్కృత ప్రత్యయము యొక్క యర్థమున,
 బంటి, కొలఁది యను ప్రత్యయము లగును దఘ్నచ్ - అనునది ప్రమాణార్థ
 మున నగును (ప్రమాణేద్వయ సజ్ దఘ్నఞ్ మాత్రచః (పాణి) = ప్రథమశ్చ
 ద్వితీయశ్చ, ఊర్ధ్వమానేమతో మమ - మ భా) "మోఁకాలు + వు" + బంటి
 సమాస 25 చే - మోఁకాలు + బంటి సమాస 20 చే - మోఁకాలి + బంటి =
 మోఁకాలిబంటి అనుక్త న్యాయమున (తత్సమ 44) మోఁకాలి బంటి + ను.
 తత్సమ 57 చే - మోఁకాలి బంటి ఇట్లే మోఁకాలి కొలఁది మొ॥

విశే.- (1) కొలది - అను ప్రత్యయము కల్పాది సంస్కృత ప్రత్యయములవలె బదమను నట్లు బానిట్లు చున్నది (11) దమ్మార్థాదులు ప్రథమాంతములపై జేరును ప్రథమాంతాత్ ద్వయసచ్, దమ్మర్థ మాత్రచ్ (బాలమ)

అర్థవిశేషంబుల వర్ణకాంతరంబులును మహాత్ప్ర

యోగంబుల నెఱుంగునది. 28

మంటమారి, తిండిపోతు తాచ్చిల్యంబున మారి, పోతు వర్ణకంబులు అడవ = తాంబూల కరండవాహి మతుబర్ణంబునంద ప్రత్యయంబు పెండ్లము = ఊడ పెండ్లి శబ్దంబునకు మతుబర్ణంబునందము ప్రత్యయంబు ఇత్యాదు లూహ్యంబులు

ఇది తద్విత పరిచ్ఛేదము

వ్యా అర్థ విశేషములకు సంబంధించిన, తక్కిన ప్రత్యయములనుగూడ మహాకవి ప్రయోగములచే దెలిసికొనవలెను మహాత్ = గొప్పవారి యొక్క, ప్రయోగంబుల నని యర్థము మహాకవి ప్రయోగములచేత నని తాత్పర్యము "మంట + ము" + మారి, "తిండి + ను" + పోతు సమాస 25 చే. మంట మారి, తిండిపోతు, మంటమారి + ను, తత్సమ 48 చే - తిండిపోతు + పు తత్సమ 57 చే - మంటమారి, తిండిపోతు మంటమారి = మంట (మండుట) పీనికి శీలము తిండిపోతు = తిండి (తినుట) పీనికి శీలము అని లౌకిక విగ్రహములు చూపవలెను ఇవి తాచ్చిల్యముననై నవి తచ్చిలము = ఆ వస్తువుయొక్క స్వభావము తచ్చిలము యొక్క భావము, తాచ్చిల్యము అడవ - అడవము పీనికి గలదు "అడవ + ము" + అ సమాస 25 చే - అడవ + అ సంధి 11 చే - అడవ = తాంబూల కరండవాహి ఇట, మతు బర్ణమున 'అ' ప్రత్యయము పెండ్లము - పెండ్లి పీనికి గలదు "పెండ్లి + ను" + అము సమాస 25 చే - పెండ్లము + అము సంధి 11 చే - పెండ్లము తత్సమ 48 చే. పెండ్లము + పు 57 చే - పెండ్లము = ఊడ ఇట, అము - మతుబర్ణమున నై నది, ఇత్యాదు లూహింపఁదగును

విశే. (1) అడవ - మతుబర్ణములతో సంసర్గమున కుదాహరణము "భూమనిండా ప్రశంసాను, నిత్యయోగేతిశాయినే, సంసర్గేన్తీ వివశాయం, భవంతిమతు బాదయః" (శ్లో వా) ప్రశంసకుః. గుబ్బెత నిందకు - అటమటిఁడు నిత్యయోగమునకు - కడలి - భూమమునకు - తిండికాఁడు ఇత్యాది (11) తిండి పోతు - తిండి శబ్దము తిండి తినుట కుపలక్షణము "శీలమ్. (4.4.61) అపూప

భక్షణం శీలమస్య ఆపాపికః" (నీ కౌ) "అపూవ శబ్దస్తద్భక్షణే లాక్షణిక ఇతి భావః" (బాలమ)

వృత్తి సమన్వయము

జహత్స్వార్థా వృత్తివక్షమున, దాశరథిః - అనుచో బ్రకృతి భాగము స్వార్థమును విడచును ప్రత్యయమే (ఇ ళ్) దశరథావత్యమను సర్థమును బోధించును అజహత్స్వార్థా వృత్తి వక్షమునఁ బ్రకృతి ప్రత్యయార్థములు పాంసూదకన్యాయమున మిశితములయి దశరథావత్యమను సర్థమును బోధించును (వృత్తి వి)

ఇది ఘంటావతము

క్రియా పరిచ్ఛేదము

దాతువునకు. 1

ఇది యధికారసూత్రంబు ఇంక నెయ్యది యుపక్రమింపబడు నయ్యది దాతువున కగునని యెఱుంగునది

వ్యా దాతువునకు - అనునది యధికారసూత్రము పరసూత్రములతో నన్వయించు సూత్రవిశేష మధికార సూత్రమనఁబడును ("అధిక్రియతే ఉపరితన సూత్రజాల శేషత్వేన పర్యత ఇత్యధికారః సి కౌ) దాతువునకు - అను సీసూత్రము దీని తరువాతఁగల క్రియా కృదంత పరిచ్ఛేద సూత్రములతో నను వృత్తమగును ప్రతిసూత్రమున దాతువునకు-అనవలసిన క్లేశము తప్పట యీసూత్ర ప్రయోజనము ఉదా॥ వర్తమానంబున లట్టగు (2) = వర్తమానం బున దాతువునకు లట్టగు-ఇత్యాది

విశే - "అధికారోనామ త్రిప్రకారః కశ్చిదేక దేశస్థః సర్వశాస్త్ర మభి జ్ఞులయతి యథా ప్రదీపః సుప్రజ్వలితః సర్వం వేణాః భిజ్ఞులయతి అపరోధి కారో, యథా అయసావబద్ధం కౌష్ఠమనుకృష్యతే తద్వదనుకృష్యతే చకారేణ అపరోధికారః ప్రతియోగం తస్మిన్నిర్దేశార్థ ఇతియోగే యోగే ఉపలిప్యతే " (మ థ)

వర్తమానంబున లట్టగు. 2

వర్తమాన క్రియా వృత్తియగు దాతువునకు లద్వర్ణకంబగు. వర్తమానంబునాఁ బ్రారణ్ఠాపరిసమాప్తంబు , అప్పటికి ముగియ కుండునది

వ్యా వర్తమానమున దాతువునకు లట్-అనుప్రత్యయమగును వర్తమాన క్రియావృత్తియగు దాతువునకున్ = ప్రారంభింపబడి యప్పటికి ముగియకున్న

వ్యాపారమునందు వర్తిండుట గలదియగు ధాతువునకు, లట్ - వర్ణకంఠు = లట్ - అను ప్రత్యయ మగునని యర్థము వర్తమానమనఁగా ప్రారబ్ధ = ఆరంభింపఁబడినదై, అవరిసమాప్తంబు = పరిసమాప్తము కానిది (ప్రారబ్ధావరి సమాప్తత్వంవర్తమానత్వమ్ - లమ) ఆ వఱకుఁ బ్రారంభింపఁబడి వాక్య ప్రయోగ కాలమునకు ముగియనిదనియర్థము అప్పటికి ముగియకుండునది యని తాత్పర్యము వండుచున్నాఁడు - అనుచో వంట ప్రారంభింపఁబడినది కాని యింకను ముగియలేదు కావున నిది వర్తమాన కాలము ధాతువు = క్రియా వాచకము "క్రియావచనోధాతుః" (మ ఖా)

భూతంబున లిట్లుగు. 3

భూత క్రియా వృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్యర్థకంఠగు, భూతంబునా విద్యమాన ధ్వంస ప్రతియోగి ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది

వ్యా భూతమున, ధాతువునకు లిట్ - ప్రత్యయమగును భూత క్రియా వృత్తియగు ధాతువునకున్ = ముందుండి యప్పటికి లేకుండు వ్యాపారమునందు వర్తిండుట గలదియగు ధాతువునకు లిట్ ప్రత్యయమగును భూతమనఁగా విద్యమాన ధ్వంస ప్రతియోగి, విద్యమాన = ఓప్పుచున్న - అనఁగా నప్పటి కున్న, ధ్వంస = నాశమునకు, ప్రతియోగి = విరోధి ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది అని సారాంశము ఉదా॥ వండెను వండుట యనువ్యాపారము ముందుండెను (ముందు = పూర్వకాలము) వాక్యప్రయోగ కాలమునకు ముగిసెను కనుక నప్పటికిలేదు కావున వండెను - అనునది భూతకాలము

విశే - (1) ధ్వంస మనఁగా నుత్పన్న మయిన వస్తువు నశించుటచే నయిన యభావము - దీనిని బ్రధ్వంసాభావమనియందురు (ఉత్పత్తేరనంతరం కార్యస్య తర్క) - బైత్రుఁడు నిన్న వండెను ఇట వండుటయన్న వ్యాపారమిప్పుడు లేదు. ఇప్పుడేమున్నదనఁగా, నాయుత్పన్నమయినవంట, ముగిసిపోవుటచే (నశించుటచే) నయిన యభావమిప్పుడున్నది ఇదే బ్రధ్వంసాభావము దీనికి విరోధి ముగియక ముందుండిన వంట ఈ ముగియక ముందుండిన వంటను దెలుపును గావున వండెను - భూతకాలము (11) క్రియ = కారకముల ప్రవృత్తి విశేషము క్రియ (కారకాణాం ప్రవృత్తి విశేషః క్రియా - మ ఖా) ఇది ఫలానుమేయము - దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను దేవదత్తుఁడు - కర్తృ కారకము వంటకము - కర్మకారకము పాకమును ఫలముచేఁ గ్రియ యనుమేయము

భావిని లృప్తిగు. 4

భావిక్రియా వృత్తియగు దాతువునకు లృద్యర్థకంబగు భావినా విద్యమాన ప్రాగభావ ప్రతియోగి అప్పటికిఁ బుట్టకుండునది

వ్యా భావిని దాతువునకు లృట్ ప్రత్యయ మగును భావిక్రియా వృత్తియగు దాతువునకున్ అప్పటికిఁ బుట్టకుండు వ్యాపారమునందు వర్తించుట గలదియగు దాతువునకు, లృట్ - ప్రత్యయ మగును భావియినగా - విద్యమాన = ఒప్పుచున్న = అప్పటికున్న, ప్రాక్ + అభావ = వస్తువుయొక్క యుత్పత్తికి ముందున్న లేకపోవుటకు, ప్రతియోగి = విరోధి అప్పటికిఁ బుట్టకుండునది - అని సారాంశము ఉదా॥ వందఁగలడు - అనుచో వంట యను వ్యాపారమింకను బుట్టలేదు పుట్టనున్నది కావున నిది భావియైనది

విశే - విద్యమాన ప్రాగభావ ప్రతియోగి - అను దానికి వివరణము - వస్తువు యొక్క యుత్పత్తికి ముందున్న లేకపోవుట ప్రాగభావము (ఉత్పత్తేః పూర్వం కార్యస్య - తర్క) వస్తువు యొక్క యుత్పత్తికి ముందేముండును? అనగా నావస్తువు యొక్క లేకపోవుట యుండును అదే ప్రాగభావము లేక పోవుటకు విరోధి - ఉండుట కనుక వస్తువు యొక్క యుత్పత్తికి ముందున్న యావస్తువు యొక్క లేకపోవుటకు (=ప్రాగభావమునకు) విరోధి - యుత్పత్తి కానున్న వస్తువు అదే భావి ఉదా॥ వందఁగలడు - అనుచో వంట యింకను జరుగలేదు జరుగనున్నది ఇప్పుడేమున్నది? అనగా నా జరుగనున్న వంట యొక్క లేకపోవుట యిప్పుడున్నది దీనినే ప్రాగభావమందురు దీనికి విరోధి జరుగనున్న వంట కనుక జరుగనున్న వంటను దెలుపు వందఁగలడు అనునది భావికాలమయినది అభావము ననుయోగియనియు, వస్తు స్థితిని బ్రతియోగి యనియు నందురు

తద్ధర్మాదులందు లాట్టగు. 5

తద్ధర్మాది క్రియావృత్తియగు దాతువునకు తాద్యర్థకంబగు తచ్చీల సంభావనా సంప్రశ్నసాతత్య వర్తమాన భావ్యాశీరాదులాది పదగ్రాహ్యములు

వ్యా తద్ధర్మాదులందు దాతువునకు లాట్ - ప్రత్యయమగును తద్ధర్మాది క్రియావృత్తియగు దాతువునకున్ = తద్ధర్మాది వ్యాపారములందు వర్తించుట గలదియగు దాతువునకు, లాట్ ప్రత్యయమగును, తచ్చీలాదు లాదిపదముచే గ్రాహ్యములు-తద్ధర్మాదులు - తద్ధర్మము తచ్చీలము, సంభావన, సంప్రశ్నము,

సాతత్యము, వర్తమానము, భావి, ఆశీస్సు మొదలగునవి వీనిని గూర్చి -
చూ 22 వ్యాఖ్య

విశే - ఇది సూరిగారు కల్పించిన క్రొత్తలకారము

ఆశీశ్శాప సంప్రార్థన విధులందు లూట్టగు. 6

ఆశీరాదులందు దాతువునకు లూడ్వర్ణకంబగు

వ్యా ఆశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనము, విధి యను వానియందు దాతుపై
నకు లూట్ ప్రత్యయమగును దీని వివరణమునకు - చూ 26, 27 సూత్ర
ములు

విశే - ఇది క్రొత్తగా సూరిగారు కల్పించిన లకారము

వ్యతిరేకంబున లజి యగు. 7

వ్యతిరేక విశిష్ట క్రియా వృత్తియగు దాతువునకు లజివర్ణకం
బగు.

వ్యా వ్యతిరేకమున దాతువునకు లజి ప్రత్యయమగును వ్యతిరేక విశిష్ట
క్రియావృత్తియగు దాతువునకున్ = వ్యతిరేకముతోఁ గూడుకొనిన వ్యాపారము
నందు వర్తిండుట గలదియగు, దాతువునకు, లజి ప్రత్యయమగును

విశే - లజి - అనునది సూరిగారు కల్పించిన క్రొత్తలకారము

లకారంబునకు డుజ్రావురునముజ్జగు. 8

లడాది లకారంబులం దొక్కొక్కటి డుజాదులాదేశంబులగు
ఇందు ఇకారంబు ప్రత్యాహారార్థంబు

వ్యా లద్, లిద్, లృద్, లాద్, లూద్, లజి - అను నాఱు లకారము
లతో, నొక్కొక్కదానికి, డుజ్ - రు, వు-రు, ను - ము - అను ప్రత్యయము
లాదేశము లగునని యర్థము సూత్రమనముజ్జగు - అను చోటఁగల ఇకారము
(ముజ్) ప్రత్యాహారము నిమిత్తము చేర్చఁబడినది సూత్రములొని యేవర్ణము
నైన, ఇద్వర్ణముతో జోడించి వర్ణములను బ్రత్యాహరించుట (=సంగ్రహించుట)
ప్రత్యాహారమనఁబడును కానఁ దుది యిద్వర్ణమగు, ఇకారముతోఁ గూడిన
మొదటి వర్ణము తనకును, ఇకారమువఱకు మధ్యలోఁగల వర్ణములకును సంజ్ఞ
యగును (అదిరంత్యేన సహితా అంత్యేనేతా సహిత అదిర్మధ్యగానాం
స్థస్యచ సంజ్ఞా స్యాత్ - నీ క్రొ) ఇచ్చేర్చడిన సంజ్ఞలు మూఁడు గలవు

(1) డుజ్ = డుజ్ - రు - పు - రు - ను, ము, అను ప్రత్యయములు
(26 నూ మొ॥) (2) రుజ్ = రు - పు-రు-ను-ము ప్రత్యయములు (22
మొ॥) (3) పుజ్ = పు, రు ను, ము - ప్రత్యయములు (18 మొ॥) డుజ్ -
రు, పు-రు, ను-ము, ము - అనునవి క్రియావిభక్తి ప్రత్యయములు

**అందు పరుసను రెండేసి ప్రథమ మధ్యమోత్తమంబు
లనంబడు. 9**

డుజ్ - రు . ప్రథమము పు - రు మధ్యమము. ను-ము
ఉత్తమము.

వ్యా డుజ్ - రు - పు - రు - ను - ము - అను క్రియా ప్రత్యయము
లలో మొదటి రెండు ప్రథమ పురుషము, తరువాతి రెండు మధ్యమ పురుషము,
ఆ తరువాతి రెండు సుత్తమ పురుషము అనగా, డుజ్-రు=ప్రథమ పురుషము
పు-రు- = మధ్యమ పురుషము ను, ము = ఉత్తమ పురుషము

వానిలో రుములు బహువచనంబులు; పెఱిలేక

వచనంబులు. 10

వ్యా డుజ్ - రు, పు-రు, ను-ము - అను క్రియా ప్రత్యయములలో,
రు-ములు బహువచనములు తక్కినవి యేకవచనములు రు - అని సాధారణ
ముగ ననుటచేఁ బ్రథమ రువర్ణకము, మధ్యమ రువర్ణకము రెండును గ్రాహ్యము
లగును కాన రు - రు-ము - అను మూఁడును బహువచనములు డుజ్ - పు -
ను - మూఁడు నేక వచనములు

విశే - రు - ము లు బహువచనంబులు - అని స్మృతించుట సూరి
నంశేవ దృష్టికిఁ దార్కాణము

నామ యుష్మ దస్మదర్థంబులందుం బ్రథమ

మధ్యమోత్తమంబులగు. 11

వ్యా యుష్మ దస్మదర్థకముల కంటె వేఱయిన నామార్థమునఁ ప్రథమ
పురుషమును, యుష్మదర్థమున మధ్యమ పురుషము, నస్మదర్థమున సుత్తమ
పురుషమునగును కాఁగా, మధ్యమ పురుషము = ఏక్రియా ప్రత్యయములచే
యుష్మదర్థకము కర్తగాఁగాని, (నీవు రక్షించుచున్నావు, మీరు రక్షించు
చున్నారు) కర్మముగాఁగాని, (రక్షింపఁబడుచున్నావు, రక్షింపఁబడుచున్నారు)
వాచ్యమగునో యా క్రియా ప్రత్యయములు (పు, రు - 9 నూ॥ ము, డుజ్ -

29 సూ) మధ్యమ పురుషము ఉత్తమ పురుషము = ఏ క్రియా ప్రత్యయములచే నస్మదర్థకము కర్తగాఁ గాని, (నేను రక్షించుచున్నాను, మేము రక్షించుచున్నాము) కర్మముగాఁగాని (రక్షింపఁ బడుచున్నాను, రక్షింపఁబడుచున్నాము) వాచ్యమగునో యాక్రియా ప్రత్యయములు ఉత్తమపురుషము (ను, ము - 9 సూ) ప్రథమ పురుషము = ఏ క్రియా ప్రత్యయములచే యుష్మదర్థకము, నస్మదర్థకము కాక వేఱయిన నామార్థము కర్తగాఁ గాని (వాఁడు రక్షించుచున్నాఁడు, వారు రక్షించుచున్నారు) కర్మముగాఁగాని (రక్షింపఁ బడుచున్నాఁడు, రక్షింపఁ బడుచున్నారు) వాచ్యమగునో యా క్రియా ప్రత్యయములు (దుజ్, దు - 9 సూ, దు, వు, ది, వి - 12, ఎను, ను - 16) ప్రథమ పురుషము కర్త కర్మముల కుపాధిగా గమ్యమగు ఊవైతన్యము పురుషమనఁబడును (వాక్యవ) పాణిని దీనిని వాడలేదు

**అమహదర్థంబునందు డుజ్జులకు దువులగు, నున్నాను
బంధంబు మీఁద దివియగు 12**

వ్యా అమహదర్థమున, దుజ్ వర్ణకమునకు దువర్ణకమును, రు వర్ణకమునకు, వువర్ణకమును నగును ఉన్న - అనుబంధము మీఁద డుజ్జుర్ణకమునకు ది. వర్ణకమును, రు వర్ణకమునకు 'వి వర్ణకమును' నగును డుజ్జులకు దువులగుటకు - వండఁగల + దుజ్ = వండఁగలదు వండఁగల + రు = వండఁగలవు (12 సూ) ఉన్నాను బంధము మీఁద ది వి - అగుటకు - వండుచు + ఉన్న + దుజ్ = వండుచు + ఉన్న + ది వండుచున్నది వండుచు + ఉన్న + రు = వండుచు + ఉన్న + వి = వండుచున్నవి (15 సూ)

విశే - రువర్ణకములు రెండు గలవు (9) కాని, డుజ్జు - అని దుజ్ శబ్దముతోఁ గూర్చుఁబడుటచేఁ బ్రథమపురుష రువర్ణకమునే యిట గ్రహింపవలెను సాహచర్యము కలదియు, సాహచర్యము లేనిదియుఁ దటస్థించినప్పుడు సాహచర్యము కలదానినే గ్రహింపవలయునని పరిభాష (సహచరితా సహచరితయోః సహచరిత స్త్యైవగ్రహణమ్ - పరిభా) కనుక దుజ్ వర్ణకముతో సాహచర్యము గలది ప్రథమ రువర్ణకముగనుక (9 సూ) ప్రథమ రువర్ణకమునే యిట గ్రహింపవలెను కావున, వారువండఁగలరు - అనుదాని కమహత్వమున - అవి వండఁగలవు - అని యగును ఇట, వండఁగల + రు = వండఁగలవు - అయినది మీరువండఁగలరు దీని కమహత్వమున ఓ పక్షులారా! మీరువండఁగలవు - అని కాదు ఏలయన నీ సూత్రమున గ్రహింప నుద్దేశింపఁబడిన 'రు' వర్ణకము ప్రథమ రువర్ణకమే గాని మధ్యమ రువర్ణకము కాదు

ఉదంతంబునకు లట్టుపరంబగునపు డున్నాను బంధంబగు. 13

ఉదంతంబయిన ధాతువునకు లట్టుపరంబగునపుడు, ఉన్న-
అను శబ్దం బనుప్రయుక్తంబగు

వ్యా ఉదంతమగు ధాతువునకు లట్ - ప్రత్యయము పరమగునపుడు,
ఉన్న-అను శబ్ద మనుబంధమగును ఉదాహరణమునకు : చూ 15 సూ

పదసార్థక్యము - ఉదంతంబునకు - అనుటచే - కలుగు + డుజ్ =
కల+డుజ్ - అనుచో, కలుగున కాదేశమయిన, కల - ధాతువునకు ఉన్నాను
బంధము కాదు (104 సూ)

ఉన్నశబ్దంబు పరంబగునపుడు చువర్ణకంబగు. 14

వ్యా ఉన్నశబ్దము పరమగునప్పు డుదంతమగు ధాతువునకు 'చు'
ప్రత్యయమగును ఉదాహరణములకు చూ 15, 46 సూ

విశే - ఉదంతంబునకు - అనునది పూర్వసూత్రము నుండి యను వృత్త
మగును కూర్చుండు + ఉన్న 56వే - కూర్చి + ఉన్న = కూర్చున్న ఇట్టి
చువర్ణకము ప్రసక్తము కాదు ఉదంత ధాతువునకే చువర్ణకము

పదసార్థక్యము - 13 సూత్రమున ఉన్నానుబంధమగునని విధింపఁ
బడెను ఈ సూత్రమున, ఉన్నానుబంధము పరంబగునప్పుడు-అనక 'ఉన్న
శబ్దంబు-అనఁబడెను ఉన్నశబ్దంబు అనుటచే, 46వేనగు, ఉన్నవర్ణకము పర
మయినప్పుడును, సీచూత్రముచే-చువర్ణకమగును కాఁగా ఉన్నానుబంధము
(13 సూ) పరమయినప్పుడును ఉన్నవర్ణకము పరమగునప్పుడును, (46)
చువర్ణకమగును గనుక, ఉన్నశబ్దంబు-అని సూత్రింపఁబడెను చువర్ణకంబు,
అని దీనిని వర్ణకముగ నిర్దేశించుటచే, 55వే- అను చున్నాడు అన్నున్నాడు
అంచున్నాడు - మొదలగు రూపములు సిద్ధించుచున్నవి చూ 55
దివీతరంబగు డుజ్ఞు పరంబగునపు డున్నానుబంధంబునకు

దీర్ఘంబగు. 15

ప్రథమము - వాడువండుచున్నాడు, వారువండుచున్నారు, అది
వండుచున్నది, అవివండుచున్నవి

మధ్యమము - నీవు వండుచున్నావు మీరు వండుచున్నారు.

ఉత్తమము - నేను వండుచున్నాను, మేము వండుచున్నాము

వ్యా ది, వి ప్రత్యయములు కాక, తక్కిన డుజ్ - రు, పు రు, ను - ము అను ప్రత్యయములు వరములగునపుడు, ఉన్న - అను ననుబంధమునకు దీర్ఘమగును

ప్రథమ పురుషము - వండుచున్నాడు వండు-ధాతువు 2 చే వండు + ల్, 8 చే - వండు + డుజ్ లట్టన కాదేళ మగుటచే, డుజ్ - అనునదియు లట్టు వంటిదే యగును (స్థానివదాదేళః - పాణి) 13 చే - వండు + ఉన్న + డుజ్ 14 చే - వండుచు + ఉన్న + డుజ్ ౧౫ చే - వండుచు + ఉన్నా + డుజ్ సంధి 11 చే - వండుచున్నా + డుజ్ తత్సమ 19 చే - వండుచున్నాడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు వండుచున్నారు - వండు-ధాతువు 2 చే - వండు + ల్ 8 చే - వండు + రు 13 చే - వండు + ఉన్న + రు 14 చే - వండుచు + ఉన్న + రు ఈ 15 చే - వండుచు + ఉన్నా + రు సంధి 11 చే - వండుచున్నారు అమహాద్రావములు - వండుచున్నది వండుచున్నవి - వండు - ధాతువు 2 చే - వండు + ల్, 8 చే - వండు + డుజ్, వండు + రు 13 చే - వండు + ఉన్న + డుజ్, వండు + ఉన్న + రు 14 చే - వండుచు + ఉన్న + డుజ్, వండుచు + ఉన్న + రు 12 చే - వండుచు + ఉన్న + ది, వండుచు + ఉన్న + వి సంధి 11 చే - వండుచున్నది, వండుచున్నవి మధ్యమోత్తమ పురుషములకు, వండు ధాతువు 2 చే - వండు + ల్ 8 చే - వండు + పు, వండురు, (మధ్యమ) వండు + ను, వండు + ము (ఉత్తమ) 13 చే - వండు + ఉన్న + పు, వండు + ఉన్న + రు, వండు + ఉన్న + ను, వండు + ఉన్న + ము 14 చే - వండుచు + ఉన్న + పు, వండుచు + ఉన్న + రు, వండుచు + ఉన్న + ను, వండుచు + ఉన్న + ము ఈ 15 చే - వండుచు + ఉన్నా + పు, వండుచు + ఉన్నా + రు, వండుచు + ఉన్నా + ను, వండుచు + ఉన్నా + ము సంధి 11 చే - వండుచున్నాపు, వండుచున్నారు, (మధ్యమ) వండు చున్నాను, వండుచున్నాము (ఉత్తమ)

విశే - (1) తిర్యక్కులు పాత్రలగునపుడు, అది వండుచున్నది అవి వండుచున్నవి - అని వండు ధాతు ప్రయోగమున కవకాశముండును (11) ఉన్న - లోని తుది వర్ణమునకే దీర్ఘము "అలోంత్యస్య" (పాణి)

పద సార్థక్యము - దివీతరంబగు - అనుటచే, ది - వి వర్ణకములు పర మగుచో, ఉన్నకు దీర్ఘమురాదు వండుచు + ఉన్న + ది = వండుచున్నది వండుచు + ఉన్న + వి = వండుచున్నవి 12 చే - డుజ్ వర్ణకమునకు,

ది - అనునది, రువర్ణకమునకు, 'వి' - అనునది యాదేశములగును ఆదేశము స్థానివంటిదగును గావున దివి వర్ణకములు డు జ్రాల వంటివే యగును కాన, దిపీతరంబగు - అనఁబడెను

లిట్లాట్టుల డుజ్జున తెను నువర్ణంబులగు. 16

లిడా దేశంబగు డుజ్జునకు, ఎను - అనునదియు, లాడాదేశం బగు డుజ్జునకు, ను - అనునదియు నాదేశంబులగు

వ్యా లిట్టన కాదేశమగు డుజ్జునకు ఎను - అనునది, లాట్టన కాదేశమగు డుజ్జునకు, ను - అనునది యాదేశములగును వండు + లిట్టు 8 చే - వండు + డుజ్జ్ ఈ 16 చే - వండు + ఎను = వందెను - (18) వండు + లాట్టు = వండు + డుజ్జ్ ఈ 16 చే - వండును (22)

విశే - ఇగాగమమునకుఁ (17 నూ) బూర్యమే ఎను వర్ణకమును విధించుటచే వందెను - అనుచో, ఇగాగమ ప్రసక్తి లేదు చూ 18 విశే

భూతంబునం దిగాగమంబగు. 17

భూతార్థవృత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు

వ్యా భూతకాలమున ధాతువునకు, ఇగాగమమగును భూతార్థ = భూతార్థమునందు, వృత్తి = వర్తించునది, అగు, ధాతువునకుఁ జివర 'ఇ' అనునది యాగమమగునని యర్థము వండు + రు = వండు + ఇ + రు వండిరి - మొ॥ చూ 18 నూ॥

లిట్టు వుజ్జు పరంబగునపుడు తివర్ణకంబగు. 18

ఇకారంబుమీఁది కు, ను, వు, క్రియావిభక్తుల, యను సూత్రముచే రుజ్జున కిత్వంబు ప్ర వందెను, వండిరి మ వండితివి, వండితిరి ఉ వండితిని వండితిమి

వ్యా లిట్టన కాదేశమయిన వు - రు, ను - ము - అను ప్రత్యయములు పరమగునప్పుడు ధాతువునకు 'లి' వర్ణకమగును లిట్టు భూతమున ధాతువున కగును (3 నూ) వుజ్జు = వు - రు - ను - ము ప్రత్యయములు రుజ్జు = రు వు రు ను ము - ప్రత్యయములు (8 నూ॥) ప్రథమ పురుషము - వందెను వండు - ధాతువు 3 చే - వండు + లిట్టు 8 చే - వండు + డుజ్జ్ 16 చే - వండు + ఎను సంది 11 చే - వందెను వండిరి వండు - ధాతువు, 3 చే - వండు + లిట్టు 8 చే - వండు + రు, 17 చే - వండు + ఇ + రు,

సంది 11 చే - వండి + రు తత్సమ 26 చే - వండిరి వండు + లిట్టు
 8 చే - వు - రు లు, ను - ము లు చేరి - వండు + వు, వండు + ను,
 (మధ్యమ) వండు + ను, వండు + ము (ఉత్తమ) అగును ఈ 18 చే - వండు +
 తి + వు, వండు + తి + రు, వండు + తి + ను, వండు + తి + ము
 17 చే - వండు + ఇ + తి + వు, వండు + ఇ + తి + రు, వండు +
 ఇ + తి + ను, వండు + ఇ + తి + ము సంది 11 చే - వండితి + వు, వండితి +
 రు, వండితి + ను, వండితి + ము తత్సమ 26 చే - వండితివి వండితిరి,
 (మధ్యమ) వండితిని, వండితిమి (ఉత్తమ) అను రూపము లేర్పడును

విశే - 54 వ సూత్రమున ఎ కార పరకత్యమునకుఁ జేయు + ఎను -
 అని యుదాహృతము కాన, వండెను - అను దాని ప్రక్రియలో 17 చే - ఇగా
 గమము కాదని సూచితము (శ - ర శ) ఇంచేకాక 85 వ, సూత్రమున,
 ఎకార పరకత్యమునకు, నిగుడు + ఎను - అని యుదాహృతము కాన, వండెను -
 అను దాని ప్రక్రియలో, నిగాగమ ప్రసక్తి లేదనుట తెల్లము

కలజ్జినుబంధంబు లృట్టు పరంబగునపుడగు. 19

లృట్టుపరంబగునపుడు ధాతువునకు, కలజి - అనునది యను
 ప్రయుక్తంబగు

వ్యా లృట్టు పరమయినప్పుడు ధాతువునకు, కలజి అనునది యనుబంధ
 మగును కావని ధాతువునకు లృద్ ప్రత్యయ మగును (4 సూ) ఉదా - చూ -
 21 సూ

జీత్తు పరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు 20

జీత్తు పరంబగునపుడు ధాతువు నుత్వంబున కత్వంబగు

వ్యా జి - అనునది, యిద్వర్ణముగాఁ గం శబ్దము పరమయినప్పుడు,
 ధాతువు యొక్క ఉత్వమునకు, అత్వమాదేశమగును జి + జిత్ = జీత్
 దీని తత్సమ రూపము - జీత్తు ఇత్ = చూ తత్సమ 19 ధాతువు యొక్క
 ఉత్వమునకు అత్వమాదేశమగునను వ్యాకరణ కార్యము సూచించుటకు, "జి"
 అనునది చేర్చబడును ఉదా॥ చూ 21 సూ మొ॥ ధాతువు తుదనుత్వము
 లేనిచో నెట్లును "జి" లోపించును 95 సూ

కలజి పడుజులు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు 21

ద్రుతకార్యంబు

. ప్ర. వండఁగలఁడు, వండఁగలరు, వండఁగలదు. వండఁగలవు

మ వండఁగలవు వండఁగలరు
ఉ వండఁగలను, వండఁగలము.

వ్యా కలజీ పడుజీ, అనునవి పరమగునప్పుడు ధాతువునకు, నుగాగమ మగును ప్రథమపురుషము వండఁగలడు - వండు - ధాతువు 4 చే - వండు + ల్పట్టు 8 చే - వండు + డుజ్ 19 చే - వండు + కలజీ + డుజ్ 20 చే - వండ + కల + డుజ్ - ఈ 21 చే - వండ + ను + కల + డుజ్ తత్సమ 19 చే. వండ + ను + కల + డు ఇట, వండను - అనునది పదము కాదు కాన ద్రుత ప్రకృతికమనిపించుకొనదు కనుక, సంధి 16 చే - ద్రుతకార్యము కలుగదు, కాన “ద్రుతకార్యంబు” అని ప్రత్యేకించి యిటఁ జెప్పటచే ద్రుతకార్యము చేయ వలెను వండను + కల + డు, సంధి 16 చే - వండను + గల + డు సంధి 17 చే - వండఁగలఁడు వండఁగలరు - వండు-ధాతువు 4 చే - వండు + ల్పట్టు 8 చే - వండు + రు 19 చే - వండు + కలజీ + రు 20 చే - వండ + కల + రు 21 చే - వండను + కల + రు “ద్రుతకార్యంబు” అనుటచే సంధి 16 చే - వండను + గల + రు సంధి 17 చే - వండఁగలరు అమహదర్థమున - వండఁగలను, వండఁగలవు వండు - ధాతువు 4 చే - వండు + ల్పట్టు 8 చే - వండు + డుజ్, వండు + రు 19 చే - వండు + కలజీ + డుజ్, వండు + కలజీ + రు 20 చే - వండ + కల + డుజ్, వండ + కల + రు ఈ 21 చే. వండను + కల + డుజ్, వండను + కల + రు 12 చే - వండను + కల + డు, వండను + కల + పు “ద్రుతకార్యము” అనుటచే సంధి 16 చే. వండను + గల + డు వండను + గల + పు సంధి 17 చే. వండఁగలదు, వండఁగలవు - మధ్య మోత్రమ పురుషములు - 4 చే. వండు + ల్పట్టు 8 చే - వు - రు, ను - ము, అనునవి యగును వండు + పు, వండు + రు, వండు + ను, వండు + ము 19 చే - వండు + కలజీ + పు, వండు + కలజీ + రు, వండు + కలజీ + ను, వండు + కలజీ + ము 20 చే - వండ + కల + పు, వండ + కల + రు, వండ + కల + ను, వండ + కల + ము 21 చే. వండను + కల + పు, వండను + కల + రు, వండను + కల + ను, వండను + కల + ము ద్రుతకార్యంబు వండఁగలవు వండఁగలరు, (మధ్యమ) వండఁగలను, వండఁగలము (ఉత్తమ) పడుజీ - పరమగునప్పుటి నుగాగమమునకు - చూ, 49 నూ॥

లాట్టు రుజ్ఞు పరంబగునపుడు దుగాగమంబగు. 22

ప్ర వండును, వండుదురు

మ వండుదువు, వండుదురు

ఉ వండుదును, వండుదుము

లాడర్థంబులయం దోలి నుదాహరణంబులు వక్కాణించెద.

తద్దర్థంబు కులాలుఁడు కుండలువానును

తచ్చిలంబు జ్వలన జ్వాలంబు లుప్పరంబెగయును

సంభావన ఇప్పుడు వాఁడింట నుండును

సంప్రశ్నము ఉందునా? పోదునా?

సాతత్యము సర్వంబునం దీశ్వరుఁ డుండును, సర్వం బీశ్వరుని
యందుండును

వర్తమానంబు మేన నిప్పుడుం బులకలు వొడమెడును వక్ష్య
మాణవిధిచేఁ బ్రాయికంబుగ వర్తమానంబునం దెడు
గాధ్యాగమంబులగు

భావి వాఁడు తేపు వచ్చును

ఆశీస్సు శుభంబగును

వచ్యర్థంబుల కొకానొకచో భూతంబున లాట్టు గానంబడి
యెడును.

వ్యా లాట్టున కాదేశమగు రు-వు-రు-ను- ము అను క్రియా ప్రత్యయ
ములు పరమగునపుడు ధాతువునకు దుగాగమ మగును లాట్టు-తద్దర్థాదులందు
ధాతువునకగును (5నూ) రుజ్ఞా=రు-వు-రు-ను-ము- అనునవి (8నూ) ప్రథమ
పురుషము - వండును వండు - ధాతువు 5వే - వండు + లాట్టు 8వే -
వండు + డుజ్ 16వే - వండు + ను = వండును వండుదురు - వండు - ధాతువు
5వే - వండు + లాట్టు, 8వే - వండు + రు ఈ 22వే - వండు + దు + రు =
వండుదురు మధ్యమోత్తమపురుషములు - వండు-ధాతువు 5వే - వండు + లాట్టు
8వే - వండు + పు, వండు + రు, (మధ్యమ) వండు + ను, వండు + ము (ఉత్తమ)
ఈ 22 వే - వండుదువు, వండుదురు, వండుదును, వండుదుము లాట్టుయొక్క-
యర్థములందు వరుసగా నుదాహరణములు చూపఁబడును లాట్టుయొక్క-
యర్థములు, తద్దర్థాదులు (5 నూ) తద్దర్థము - తద్దర్థమనఁగా-ఆ వస్తువు
యొక్క ధర్మమని తాత్పర్యము ధర్మమనఁగా వృత్తి, జీవనోపాయము
(ధర్మ=జీవే=జీవనోపాయే-శబ్దస్తో) కులాలుఁడు కుండలువానును కుండలు

వానుట కులాలుని ధర్మము 5 చే. తద్ధర్మార్థమున, లాట్టు వాను+లాట్టు, 8 చే. వాను+డుక్ 16 చే. వాను+ను=వానును

తచ్చీలము - తచ్చీలమనఁగా- ఆ వస్తువుయొక్క- నియతమయిన స్వభావ మని యర్థము. (నియత తత్ స్వభావే-శబ్దస్తో) జ్వలన జ్వాలంబు లుప్పరం జెగయును మింటికెగయుట యగ్నిజ్వాలల స్వభావము 5 చే. తచ్చీలమున, లాట్టు ఎగయు+లాట్టు 8 చే. ఎగయు + డుక్, 16 చే. ఎగయు+ను= ఎగయును

సంభావన - సంభావన = క్రియయందు యోగ్యుడను నిశ్చయము (సంభావనం క్రియాను యోగ్యతాధ్యవసాయః - (ముగ్ధ) ఇప్పుడు వాడింట నుండును=ఇప్పుడు వాడింట నుండఁదగినవాడనుట నిశ్చయమన్నమాట సంభావనార్థమున లాట్టు ఉండు + లాట్టు 8 చే. ఉండు + డుక్ 16 చే. ఉండు+ను=ఉండును

సంప్రశ్నము ఉపస్థితములయిన క్రియలలో, నేది యిష్టసాధనమో నిర్ణయింపఁగోరి యడుగు ప్రశ్నము సంప్రశ్న మనఁబడును ఉందునా? పోదునా? ఉండుట, పోవుట యనునవి యుపస్థితములయిన క్రియలు వీనిలో నేది యిష్ట సాధనమో నిర్ణయింపనడుగుట, యిటఁగలదు కావున నిది సంప్రశ్నమున కుదా హరణమయినది ఉండుదును = ఉందును (58) పోవుదును=పోదును (98)

సాతత్యము - సతతమునుండునది సాతత్యము సర్వంబునందీశ్వరుం డుండును సర్వంబీశ్వరునియందుండును ఈశ్వరుఁడు సర్వమునుండుండుట, సర్వము నీశ్వరునియందుండుట సతతము నుండునట్టిది 5 చే. సాతత్యమున లాట్టు ఉండు+లాట్టు 8 చే. ఉండు+డుక్ 16 చే. ఉండు+ను=ఉండును

వర్తమానము - మేర నిప్పుడుంబులకలు వొడమెడును 5 చే. వర్తమాన మున లాట్టు పొడము+లాట్టు 8 చే. పొడము+డుక్ 16 చే. పొడము+ను చెప్పఁబోవు 23 చే. వర్తమానమున ఎడు, ఎడి, అనునవి ధాతువున కాగమము లగును కనుక 23 చే. పొడము+ఎడు+ను సంధి 11 చే. పొడమెడును

విశే - మేరం బులక లిప్పుడుం బొడమెడ (మను 1.72)

భావి - వాడు జేవువచ్చును 5 చే. భావ్యర్థమున లాట్టు వచ్చు+లాట్టు 8 చే. డుక్ 16 చే. వచ్చు+ను=వచ్చును

ఆశీస్సు ఆశీస్సు=దీవన శుభంబగును=శుభమగుఁగాక 5 చే. ఆశీర్వచ

నమున లాట్టు అగు + లాట్టు 8వే. అగు + డుజ్ 16వే. అగు + ను = అగును
(5వ, సూత్రమున నాశీరాదులనుటచే నిటశాపము గ్రహ్యము దు ఖంబగును =
దుఃఖమగుఁ గాక! అను, చెప్పు, పుకు. మొదల ౧౪ వి వచ్యర్థములు పీనికి
భూతకాలమున లాట్టు కొన్నిచోట్లఁ గనఁబడును అను + లాట్టు 8 వే.
అను + డుజ్ 16వే. అను + ను = అనును అనఁగా, అనెనని యర్థము

విశే - సంప్రశ్నమును గొందఱు సామాన్య ప్రశ్నగా భావించుట సరి
కాదు ఇది సమాధాన నిరపేక్షము, కింక ర్తవ్యతా నిర్ణయము తేలని సందర్భము
లందు తనలోఁదాను వేసికొనెడి ప్రశ్నయే సంప్రశ్నము - ఇత్యాదిగాఁ గొందఱు
నెలవిడుచుటయు సరికాదు (1) 'సం ప్రశ్నః - సంప్రధారణమ్ తచ్చ ఉపస్థిత
క్రియ యోర్మద్యే ఏకతర క్రియాధర్మ కేష్టసాధనత్వ నిర్ణయేచ్ఛా యథా -
కింభో వేద మదీయాయ ఉతతర్కమ్ ఇత్యాదౌ లిజ్జర్థః అత్రస్వోద్దేశ్యకత్వ
సంబంధేన సంబోధ్య విశిష్టా మన్నిష్ఠాచ వేదాధ్యయన తర్కాధ్యయనాన్యతర
భావనా, ఇష్టసాధనత్వ ప్రకారః నిర్ణయేచ్ఛా విషయః ఇతిబోధః" వై-
భూ సా ద ఇందలి వేదము చదువుదునా? తర్కమా? అనుదానికి, ఉండునా?
పోదునా? యనునది సరిపడుచున్నది "సంప్రశ్నః- సంప్రధారణం, విచారః
తద్వాక ర్తవ్యమిదం వేత్త్యాదిరూపః (ల శ శే) దీనిని బట్టియు రెండు క్రియలు
తటస్థింపవలెనని తెలియుచున్నది (లం న) (11) "కింనుఖులు భోవ్యాకరణ
మధియాయ? (నేను వ్యాకరణము చదువుదునా)? కాశిక ఇది జిజ్ఞాసాత్మక
ప్రశ్న కానగును. "సంప్రశ్నః జిజ్ఞాసా యథా - కింభో వేదమదీయాయ?"
(ముగ్ధ-దుర్గా) అనునది యిందుల కుపసార్గ-రకము (111) "ఇదం కార్యం నవేతి
విచార్య నిర్ధారణమ్ కింభో వ్యాకరణం భవానదీయాత" (నీవు వ్యాకరణము
చదువుదువా!) బాలమ విచారణా పూర్వకమై నిర్ణయాకాంక్షతోఁ జేయు ప్రశ్నము
సం ప్రశ్నమని యీ పక్షమునఁ జెప్పఁ దగును (లం న) కాఁగా నేక క్రియ
యుపస్థితమయినపుడును సంప్రశ్నమున కవకాశము గలదు ఏక క్రియ
విషయమునఁ జదువుదునా? యనుచోటఁ జదువ వలదా? యన్న ప్రశ్న గమ్య
మగును కాన వేలు వేలు క్రియలే యుపస్థితములు కానక్కఱలేదు
(1V) సంప్రశ్నమునకు లాట్టు - వాచకము ఆ-ద్యోతకము (V) ఇతస్తవస్వి
కావ్యమ్ ఇతో గురుజవాణ్ణా - కిమత్ర ప్రతిధాతవ్యమ్ (అభిజ్ఞా) ఇది వక్రక్రి
కొటరంబుదగఁజేయుదునో - వరపుడమోపి చేయుదునా (ఉద్యో 3-112) ఇది
యుపాలంబోక్తి ఇవి సంప్రశ్నములనుట బ్రాంతిక

లాట్టు రుజ్జు పరంబగునపు డెదగాగమంబును, బ్రథమ
నువర్తకంబు పరంబగునపు డెడు గెడి గాగమంబులును
బహుళంబుగా నగు 23

ప్ర వండెడును, వండెడిని, వండెదరు

మ వండెదవు, వండెదరు

ఉ వండెదను, వండెదము

వ్యా లాట్టున కాదేశమగు, రు, వు, రు, ను, ము ప్రత్యయముల్లి పర
మగునపుడు ధాతువునకు, ఎదగాగమమును, ప్రథమ ను వర్తకము పరమగు
నప్పుడు, ఎదు గాగమము, ఎడిగాగమము, బహుళముగా నగును రుజ్జు = రు,
వు, రు, ను - ములు (8) లాట్టు = తద్ధర్మాదులందు లాట్టుగు (5) ప్రథమ
పురుషము - వండెడును, వండెడివి - వండు - ధాతువు 5 చే - వండు +
లాట్టు 8 చే - వండు + డుజ్ 16 చే - వండు + ను ఇది డుజ్ - అను
ప్రథమ పురుషమున కాదేశమయినది గనుక, ప్రథమ ను వర్తకమయినది ఈ
23 చే - ధాతువునకుఁ జివర, ఎ డు అగమమయినచో - వండు + ఎడు +
ను సంధి 11 చే - వండెడు + ను = వండెడును ఎడి-అనునది ధాతువునకుఁ
జివర నాగమ మయినచో - వండు + ఎడి + ను, సంధి 11 చే - వండెడి
+ ను తత్సమ 26 చే - వండెడిని వండెదరు - వండు - ధాతువు 5 చే -
వండు + లాట్టు 8 చే - వండు + రు ఇది లాట్టున కాదేశమయిన రుజ్జు
కనుక, ఈ 23 చే - ధాతువునకుఁ జివర, ఎద - అనునది యాగమమయిన -
వండు + ఎద + రు సంధి 11 చే - వండెదరు మధ్యమోత్తమ పురుష
ములు - వండు ధాతువు 5 చే - వండు + లాట్టు 8 చే - వండు + వు,
వండు + రు, (మధ్యమ) వండు + ను, వండు + ము (ఉత్తమ) ఈ 23
చే - వండు + ఎద + వు, వండు + ఎద + రు, వండు + ఎద + ను,
వండు + ఎద + ము సంధి 11 చే - వండెదవు, వండెదరు, వండెదను,
వండెదము

పద సార్థక్యము - ప్రథమ ను వర్తకంబు - అనుటచే నుత్తమ సువర్ణకము
పరమగుచో ఎడిగెడుగా గమములు కావు వండును ఇట్టి ఎదగాగమమే
యగును వండు + ఎద + ను = వండెదను

లిడ్లాట్టుల వకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు. 24

వండిత్తి, వండితివి, వండుదు, వండుదువు, వండెడు, వండెదవు

వ్యా లిట్టు యొక్క వకారమునకు, లాట్టు యొక్క వకారమునకు లోపము విభాషనగును భూతంబున లిట్టుగు తద్దర్మాదులందు లాట్టుగు కావున భూతతద్దర్మాద్యర్థక ప్రత్యయములలోని వకారమునకు లోపము విభాషనగునని తాత్పర్యము వండితి, వండితివి . వండు . ధాతువు 4 చే . వండు + లిట్టు 8 చే . వండు + వు, 18 చే . వండు + తి + వు 17 చే . వండు + ఇ + తి + వు సంధి 11 చే . వండితి + వు తత్సమ 26 చే . వండితివి ఈ 24 చే . లిట్టు యొక్క వకారమునకు లోపము కలిగిన, వండితి + ఇ, (వ్ + ఇ వకారము పోగా, ఇ . మిగులును) సంధి 11 చె . వండితి వకారము లోపింపనిచో, వండితివి, యని యుండును వండుదు, వండుదువు . వండు ధాతువు 5 చే . వండు + లాట్టు 8 చే . వండు + వు 22 చే . వండు + దు + వు = వండుదువు ఈ 24 చే. లాట్టు యొక్క వకారమునకు లోపము కలిగిన. వండుదు + ఉ సంధి 11 చే. వండుదు వకారము లోపింపనిచో. వండుదువు వండెదు వండెదవు . వండు . ధాతువు, 5 చే . వండు + లాట్టు 8 చే . వండు + వు 23 చే . వండు + ఎద + వు సంధి 11 చే . వండెద + వు = వండెదవు ఈ 24 చే . లాట్టు వకారము లోపించిన . వండెద + ఉ సంధి 11 చే . వండెదు వకారము లోపింపనిచో . వండెదవు

విశే . వకారంబునకు . అని కార ప్రత్యయముతో నిర్దేశించుటచే (వర్ణాక్కారః - పాణి) "వ" అనునదే లోపించును లేనిచో - వండెదవు. అనునది వండెదు - అగుట కవకాశము లేదు

పార వరిశీలన . వండెదవు, వండెదు. అనుక్రమము బ్రథమ ముద్రణము నందుగలదు కాని తక్కిన రెండు చోట్లవలె లోపము వచ్చిన రూపము మొదటిదిగా నిర్దేశింపఁబడియుండుట సముచితము కాన వండెదు, వండెదవు . అను ముద్రణములు గ్రాహ్యము లననగును

తిర్యగ్దంబులు వాచ్యంబులగునపుడు లిట్లాట్టుల ప్రథమ బహువచనంబున కేకవచనంబగు. 25

చిలుకలు వలికెను, చిలుకలు వలుకును, చిలుకలువలికెడును మేఘములు గర్జిలెను, మేఘములు గర్జిల్లును, మేఘములు గర్జిలెడును.

వ్యా తిర్యక్కులు, జడములు, వాచ్యములగునప్పుడు లిట్టు యొక్కయు, లాట్టు యొక్కయు బ్రథమపురుష బహువచనమున కేకవచనమగును తిర్యక్కులు = వశువశ్యాదులు జడములు = అదేతనములు తిర్యక్కులకు

చిలుకలు పలికెను - పలుకు = ధాతువు 4 చే - పలుకు + లిట్టు, 8 చే - పలుకు + రు ఈ 25 చే - చిలుకలు తిర్యక్కులు గనుక, లిట్టు యొక్క ప్రథమ బహువచనమగు, రు వర్ణకమునకు, నేకవచనమగును పలుకు+డుజ్ 16 చే - పలుకు + ఎను సంధి 11 చే - పలుకెను 85 చే - పలికెను చిలుకలు పలుకును, చిలుకలు పలికెడును - పలుకు - ధాతువు 5 చే - పలుకు + లాట్టు 8 చే - పలుకు + రు చిలుకలు తిర్యక్కులు గనుక, లాట్టు యొక్క ప్రథమ బహువచనమగు రు వర్ణకమునకు నీ 25 చే - ఏకవచనమగును పలుకు+డుజ్ 16 చే - పలుకు+ను 23 చే - పలుకు+ఎడు+ను సంధి 11 చే - పలుకెడును 85 చే - పలికెడును ఎడు రానిచో - పలుకు+ను=పలుకును జడములకు మేఘములు గర్జిలెను - గర్జ - ధాతువు 63 చే - గర్జ+ఇంచు=గర్జించు 71 చే - గర్జిల్+ఉ=గర్జిల్లు 4 చే - గర్జిల్లు+లిట్టు 8 చే - గర్జిల్లు+రు మేఘములు జడములు గనుక, లిట్టుయొక్క ప్రథమ బహువచనమగు రువర్ణకమునకు ఈ 25 చే - నేకవచనమగును గర్జిల్లు+డుజ్ 16 చే - గర్జిల్లు+ఎను సంధి 11 చే - గర్జిలెను మేఘములు గర్జిల్లును, మేఘములు గర్జిలెడును - 63 చే - గర్జ+ఇంచు=గర్జించు 71 చే - గర్జిల్+ఉ=గర్జిల్లు 5 చే - గర్జిల్లు+లాట్టు 8 చే - గర్జిల్లు+రు మేఘములు జడములు గనుక లాట్టుయొక్క ప్రథమ బహువచనమగు, రువర్ణకమున నేకవచనమగు డుజ్యర్ణకమగును గర్జిల్లు+డుజ్ 16 చే - గర్జిల్లు+ను 23 చే - ఎడుగాగమమయినచో - గర్జిల్లు+ఎడు+ను సంధి 11 చే - గర్జిలెడును ఎడుగాగమము 23 చే - రానియెడల, గర్జిల్లు+ను=గర్జిల్లును

పారపరిశీలన - చిలుకలు పలికెను పలుకును, పలికెడును - అని ప్రథమ ముద్రణము పలికెను, పలుకును, పలికెను అని కొన్ని ముద్రణములు

లాట్టు డుజ్యున కెడు తవర్ణంబులు ద్రుతాంతంబులగు. 26

అశీసున్ మీకుమేలుగలిగెడును, మీకుమేలుగలుగుతను.

శాపంబు నీకు రాక్షసత్వంబు గలిగెడును, నీకు రాక్షసత్వంబు గలుగుతను

సంప్రార్థనంబు హరి ననుఁ గృపఁగాంచెడును హరి ననుఁ గృప గాంచుతను

వ్యా లాట్టుయొక్క డుజ్యురునుము ప్రత్యయములకు ద్రుతాంతము లగు, ఎడు, త, వర్ణకము లాదేశమగును ద్రుతాంతములనుటచే - ఎడును,

తను - అనునవి యాదేశములగును ఆశీశ్శాప సంప్రార్థన విదులందు లూట్టగుః
 డుజ్ఞ=డుజ్ - రు, వు, రు, ను, ము - అను క్రియాప్రత్యయములు (8) ఆశీస్సు-
 ఆశీస్సనఁగా దీవన మీకు మేలుకలిగెడును కలుగు - ధాతువు 6 చే - ఆశీస్సు
 నందు - లూట్టు కలుగు+లూట్టు 8 చే - కలుగు + డుజ్ఞ ఈ 26 చే -
 ఎడును, తను ఆదేశములగును - కలుగు+ఎడును సంధి 11 చే - కలుగెడును
 85 చే - కలిగెడును కలుగు + తను = కలుగుతను శాపము = అమోఘ
 వచస్కులగు మునులు మున్నగువారి తిట్టు శాపమనఁబడును నీకు రాక్షసత్వంబు
 గలిగెడును నీకు రాక్షసత్వంబు గలుగుతను కలుగు - ధాతువు 5 చే -
 శాపార్థమున, లూట్టు కలుగు+లూట్టు 8 చే - కలుగు+డుజ్ఞ ఈ 26 చే -
 కలుగు+ఎడును సంధి 11 చే - కలుగెడును 85 చే - కలిగెడును కలుగు+
 తను = కలుగుతను సంప్రార్థనము సంప్రార్థనమునఁగా వేఁడుట, హరి
 ననుఁగ్రహణించెడును హరి ననుఁగ్రహణించుతను 5 చే - సంప్రార్థనమునకు
 లూట్టు, కాంచు+లూట్టు 8 చే - కాంచు+డుజ్ఞ ఈ 26 చే - కాంచు+ఎడును
 సంధి 11 చే - కాంచెడును కాంచు+తను = కాంచుతను హరితన్ను రక్షింప
 పఠెనను వేడికోల దీనితోఁగలదు

విశే - (1) సంస్కృతమర్యాద ననుసరించు డుజ్ఞ - అని సూత్రంపఁ
 బడిన ఉత్తమ మధ్యమములలోఁ బ్రయోగములు మృగ్యములగుటచేఁ బ్రథమతే
 లక్ష్యములు చూపఁబడిన (11) ఆశీస్సు="వాత్సల్యాత్ యత్రమాన్యేన కనిష్ఠ
 స్యాభిదీయతే, ఇష్టావధారకం వాక్యమాశీః సాపరిక్షీర్తితా" (శబ్దక) (111) శాపః=
 అనిష్టం భూయాదిత్యేవమ్ అక్రోశే - శబ్దక అభిశాపః = బ్రాహ్మణ గురు
 వృద్ధసిద్ధానాం అనిష్టాభిశంసనమ్ - విజయరక్షితః" శబ్దక

విధియందు లూట్టునకు మాఱుగా, నది యను తచ్చబ్దంబును
 ముందు నుగాగమంబు నగు. 27

మైత్రుండు నానిర్దిష్ట కార్యంబు చేయునది వానికి నీవు
 బాసటయయి యుండునది

వ్యా విధియందు, లూట్టునకు మాఱుగాఁ దచ్చబ్దమగు 'అది' అను
 నదియు, దానిముందున్న ధాతువునకు నుగాగమును నగును లూట్టు ఆశీ శ్శాప
 సంప్రార్థనవిదులందు లూట్టగు (6నూ) ఇటవిధి గ్రహింపఁబడినది విధి =
 ప్రేరణము - భృతులు మొదలగు నికృష్టులను (=హినులను, తనకంటె
 దక్కువవారిని) గార్యమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుట అజ్ఞయన్నమాట
 (విధి = ప్రేరణమ్ భృత్యాదేర్నికృష్టస్య ప్రవర్తనమ్ సీతా) చేయునది.

చేయు-ధాతువు 6వే. చేయు + లూట్టు 8వే - చేయు + డుజ్జు ఈ-27వే - చేయు + ను + అది = చేయున్ + అది చేయునది ఉండునది - 6వే. ఉండు + లూట్టు, 8వే. ఉండు + పు ఈ 27వే - ఉండును + అది = ఉండున్ + అది ఉండునది

విశే - వక్షమున, ఉండు + పు 29 వే - ఉండుము

ఎడుతలద్రుతంబున కచ్చు పరంబగునపుడు మకారంబగు. 28

నీకు మేలుగలిగెడుమనియెను, నీకు మేలుగలుగుత మనియెను.

ద్యా ఎడు.త వర్ణకముల ద్రుతమున కచ్చుపరమగునపుడు మకార మాదేశమగును నీకు మేలుగలిగెడు మనియెను కలుగు-ధాతువు 6వే. కలుగు + లూట్టు. 8వే. కలుగు + డుజ్జ్ 26వే - కలుగు + ఎడును సంధి 11వే - కలుగెడును 85వే. కలిగెడును కలుగు + తను = కలుగుతను కలిగెడున్ + అనియెను ఈ 28వే - కలిగెడుమ్ + అనియెను = కలిగెడు మనియెను కలుగు తన్ + అనియెను ఈ 28వే. కలుగుతమ్ + అనియెను = కలుగుత మనియెను

విశే - తవర్ణకముతోడి సాహచర్యమున, ఎడు-అనునది 27 వే నయిన యాశీరర్థక ప్రత్యయమే యని గ్రహింపవలెను ఇది 23 వే నగు, తద్దర్మా ద్యర్థకమయిన, ఎడు వర్ణకము కాదు "సహచరితా సహచరితయోః సహచరిత స్యైవ గ్రహణమ్" అని పరిభాష

లూణ్మధ్యమ పురులకు ముడుజ్జు లగు. 29

ఆశీస్సు దీర్ఘాయువ వగుము, దీర్ఘాయుల రగుఁడు

శాపంబు రాక్షసుఁడ వగుము, రాక్షసుల రగుఁడు

సంప్రార్థనంబు నన్ను రక్షింపుము, నన్ను రక్షింపుఁడు

విధి నా చెప్పినపని చేయుము, నా చెప్పిన పనిచేయుఁడు

వ్యా లూట్టుయొక్క మధ్యమ పురుష పు వర్ణకమునకు, మువర్ణకమును, రువర్ణకమునకు, డుజ్జ్ వర్ణకమును నగును ఆశీ శ్చావసంప్రార్థన విధులందు లూట్టుగు (6నూ) ఆశీస్సు - దీర్ఘాయువవగుము అగుము అగు-ధాతువు 6వే. ఆశీస్సునందులూట్టు అగు + లూట్టు 8వే. అగు + పు ఈ 29వే. అగుము దీర్ఘాయులరగుఁడు అగుఁడు 6వే. అగు + డుజ్జ్ 26వే. అగు + పు ఈ 29వే. అగు + డుజ్జ్ తత్సమ 19వే. శాపము - రాక్షసుఁడవగుము

రాక్షసులరగుడు కాపార్థమున 6 చే. లాట్టు తక్కిన ప్రక్రియ పైవిధముగనే గ్రాహ్యము సంప్రార్థనము - నన్ను రక్షింపుము, రక్షింపుము - 63చే. రక్ష + ఇంచు = రక్షించు 6చే. సంప్రార్థనమున లాట్టు రక్షించు + లాట్టు 8చే. రక్షించు + పు ఈ 29చే. రక్షించు + ము 88చే. రక్షింపుము నన్ను రక్షింపుడు రక్షింపుడు - 63చే. రక్ష + ఇంచు = రక్షించు 6చే. రక్షించు + లాట్టు 8చే. రక్షించు + రు ఈ 29చే. రక్షించు + డుజ్ 88చే. రక్షింపు + డుజ్, తత్సమ 19చే. రక్షింపుడు, విధి - నాచెప్పిన పని చేయుము నాచెప్పినపని చేయుడు చేయు-ధాతువు 6చే. విధియందు లాట్టు చేయు + లాట్టు 8చే. చేయు + పు, చేయు + రు ఈ 29చే. చేయు + ము = చేయుము చేయు + డుజ్, తత్సమ 19చే. చేయుడు

విశే - విధియందు విధానసామర్థ్యమున నీ 29చే నగు ముడుజ్జులనాపి 27-చే ఆదిశబ్దము ముందు నుగాగమమునగును చేయునది ఈ 29చే. చేయుము, చేయుడు. అనునవియు నగును

పారవశీలనము దీర్ఘాయు వగుము. అని ప్రథమ ముద్రణము తక్కిన రూపములను బట్టి దీర్ఘాయువ వగుము. అని యుండఁదగును ముద్రణమున 'వ' జాతిపోయి యుండును

ఉభయ ప్రార్థనంబున దుగాగమంబున కత్వంబగు. 30

మనము వండుదము

జీత్తు పరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు ననుసూత్రముచే లజీ పరంబగునపు డుత్వంబు

ప్ర వండఁడు, వండరు, వండదు, వండవు

మ వండవు, వండరు

ఉ వండను, వండము.

వ్యా యుష్మదర్థకము, నస్మదర్థకము నను రెండును, గర్తలుగా నున్నప్పుడు దుగాగమమున కత్వమగును ఉభయప్రార్థనము = తానును, నెదుటి వాఁడును గలిసి యొక పని చేయఁగోరుట ఇట్టిచోట్ల, యుష్మదర్థకము, నస్మదర్థకము రెండును గర్తలగుట ఇరుగును మనము వండుదము వండు-ధాతువు 6 చే. సంప్రార్థనమునందు లాట్టు వండు + లాట్టు 8చే. వండు + ము, లాట్టునకు దుగాగమము విధింపఁబడి యుండలేదు కాని యీ 30 సూ. తమున అత్వమును విధింపిన సామర్థ్యముచే దుగాగమము, ఉత్వమున

కత్వము రెండునునగును కాన నీ 30-చే. వండు + దు + ము = వండు + ద్ + అ + ము, వండుదము. అగును మనము = నీవును నేనును. లేదా మీరును మేమును, వండుద మని యర్థము లజ్జికి - నిట నుదాహరణములు చూపఁ బడెను వ్రథమపురుషము - వండఁడు - 7చే. వండు + లజ్జి 8చే. వండు + డుజ్ 20చే. వండ + డుజ్ తత్సమ 19చే. వండఁడు వండరు - 7చే. వండు + లజ్జి 8చే. వండు + రు 20చే. వండరు ఆమహదర్థమున - వండడు, వండపు - వండు ధాతువు 7చే. వండు + లజ్జి 8చే. వండు + డుజ్, వండు + రు 12 చే. వండు + దు వండు + పు 20చే. వండడు, వండపు మధ్య మోత్తమ పురుషములు - వండు. ధాతువు 7చే. వండు + లజ్జి 8చే. వండు + పు, వండు + రు, (మధ్యమ) వండు + ను, వండు + ము (ఉత్తమ) 20చే. వండపు, వండరు, వండను, వండము

విశే - (1) దుగాగమంబున కత్వంబగుననుటచే, 22చే. నగు, దుగాగమమునకు నీద్దించు వ్యాకరణకార్యములు దీనికిని నీద్దించును (1) పోవుదము 98చే. పోదము. అగును (2) ఆకర్ణించుదము, 90చే. ఆకర్ణింపుదము. అగును (3) ఆకర్ణించుదము. 108చే. ఆకర్ణింతము - అగును (11) ఇట 22చే. దుగాగమ మయ్యెనను వ్యాఖ్యలు సరికావు ఆశీరాదులనుచోఁగల (5 సూ) యాది శబ్దముచే సంప్రార్థనమును దద్దర్మాదులలోఁజేర్చి యిట 22చే. దుగాగమమగు ననరాదు ఆశీరాదులనుచో శాపము మాత్రమే గ్రహింపఁబడును, సంప్రార్థనము కాదు (చూ సంధి 12 వృత్తి) (1111) కారక 36చే. అస్మత్కార్యము బలియముగాన, వండుదము - అగును (17) దు.లోని ఉత్వమునకే అత్వము అలోంత్యస్య (పాణి)

మధ్యమ ముడుజ్జులు ముజ్జు నాఁబడు. 31

వ్యా మధ్యమపురుష ముడుజ్ వర్ణకములు, ముజ్జు - అనఁబడును ఈ ముడుజ్జులు 29చే. లూణ్యధ్యమ పురు ల కాదేశములయినవని గ్రహింపవలెను డుజ్. లోని జికారము తత్సమ 19 చే. ముందు బిందువగుటకుఁ జేర్పఁబడినది

విశే - ముడుజ్ = ముజ్ - అనుచోఁ బ్రత్యాహరము కాకున్నను బ్రత్యా హరచ్ఛాయ గోచరించును సంధి 49 లో ముజ్జు. అను సంజ్ఞ వాడలేదు వ్రసంగ వశమున నాయాపరిచ్ఛేదములలో విధించు వ్రత్యేకసంజ్ఞల నప్పటి నుండియే సూరివాడును చూ తత్సమ 20 సూ (11) మధ్యమముడుజ్జులు. అనుటచే, వ్రథమ డుజ్ వర్ణకము (డుజ్-రు. వ్రథమ-9) ఉత్తమ మువర్ణకము ను. ము.

ఉత్తమ 9) గ్రహింపఁబడవు కాన, మేము వందము, వాఁడు వందఁడు. అను చోట్ల 32వే. కుజి వ్రసక్తముకాదు

వ్యతిరేకంబున ముఱ్ఱ పరంబగునపుడు కుజి యగు 32

నీవు వందకుము, మీరు వందకుఁడు

వ్యా వ్యతిరేకార్థమున, మధ్యమ ముడుఱ్ఱలు పరమగునపుడు ధాతువునకు, కుజి. అగును ముఱ్ఱ=మధ్యమ ముడుఱ్ఱలు. 31 నూ వందకుము వండు. ధాతువు 6వే. వండు+లూట్టు 8వే. వండు+వు 29వే. వండు+ము ఈ 32వే. వండు+కుడి+ము 20వే వంద+కు+ము=వందకుము వందఁడు 6వే. వండు+లూట్టు 8వే. వండు+రు 29వే. వండు+డుజ్ ఈ 32వే. వండు+కుడి+డుజ్ 20వే. వంద+కు+డుజ్ తత్సమ 19వే. వందకుఁడు

విశే. - వండుము, వండుఁడు. లూట్టు రూపముల. వీని వ్యతిరేకరూప ములు వందకుము, వందకుఁడు. అనునవి ఇవి 'లజి' రూపముల ను వ్యాఖ్యా నములు సరికావు

సంప్రార్థనంబుల ముఱ్ఱున కదాదులు విభాష

ననుప్రయుక్తంబులగు. 33

వండుమ వండుమా, వండుమి, వండుమీ, వండుఁడు, వండుఁడా; వండుఁడి అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఓ, ఓ, అమ్మ, అయ్య ఇత్యాదు లదాదులు

వ్యా సంప్రార్థనములందు మధ్యమ ముడుఱ్ఱలకు, అదాదులు విభాషగ ననుప్రయుక్తము లగును వండుమ - వండు - ధాతువు 6వే. వండు+ లూట్టు 8వే. వండు+వు 29వే. వండు+ము ఈ 32వే. వండుము +అ సంధి 11వే. వండుమ వండుఁడు. 6వే. వండు+లూట్టు 8వే. వండు+రు 29వే. వండు+డుజ్ తత్సమ 19వే. వండుఁడు+ అ సంధి 11వే. వండుఁడు ఇట్లే తక్కినవి అదాదులను గూర్చి. చూ 34 వ్యాఖ్య

వద సార్థక్యము సంప్రార్థ నంబులన్. అను బహువచన స్వారస్య ముచే వ్యతిరేక ప్రార్థనాదులందును 'అదాదు' లగును వందకుము, వందకుమా; వినకువె (34) మొ॥

పార పరిశీలన సంప్రార్థనంబుల అని వ్రథమ ముద్రణ పారము సంప్రార్థనంబున. అను ముద్రణములు సరికావు

ఎదాదు లనుప్రయుక్తములగు నప్పుడు ముజ్జనకు పుజీ, రుజీ, యగు. 34

వినవె, వినవే, వినరె, వినరే, వినకువె, వినకువే, వినకురె, వినకురే

వ్యా ఎదాదు లను ప్రయుక్తమయి నప్పుడు, మధ్యమ మువర్ణకమునకు, పుజీ - అనునదియు, మధ్యమ దుష్వర్ణమునకు రుజీ - అనునదియు, నాదేశము లగును 33 నూత్రమున - అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఓ, ఓ, అమ్మ, అయ్య, ఇత్యాదు లదాదులని చెప్పఁబడెను కనుక, ఎదాదు లనఁగా - ఎ, ఏ, ఓ, ఓ, అమ్మ అయ్య, యనునవి వినవె - విను - ధాతువు 6 చే - విను + లాట్టు 8 చే - విను + పు 29 చే - విను + ము 33 చే - విను + ము + ఎ ఈ 34 చే - విను + పుజీ + ఎ 20 చే - విన + పు + ఎ సంధి 11 చే - వినవె ఇట్లే - వినుము + ఏ = వినపు + ఏ వినవే వినరె - 6 చే - విను + లాట్టు 8 చే - విను + రు 29 చే - విను + డుజ్ 33 చే - విను + డుజ్ + ఎ ఈ 34 చే - విను + రుజీ + ఎ 20 చే - విన + రు + ఎ సంధి 11 చే - వినరె ఇట్లే - వినరే వినకువె - విను - ధాతువు 6 చే - విను + లాట్టు 8 చే - విను + పు 29 చే - విను + ము - 32 చే - విను + కుజీ + ము 33 చే - విను + కుజీ + ము + ఎ ఈ 34 చే - విను + కుజీ + పుజీ + ఎ 20 చే - వినకు + పు + ఎ సంధి 11 చే - వినకువె కుజీలోని ఉత్తరము ధాతూత్తరము కాదు కనుక పుజీ-అను దానిచే - కు వర్ణముయొక్క ఉత్తరమున కత్తరము కాదు ఇట్లే వినకు + పు + ఏ = వినకువే - సాధించుకొన నగును వినకురె - విను - ధాతువు 6 చే - విను + లాట్టు 8 చే - విను + రు 29 చే - విను + డుజ్ 32 చే - విను + కుజీ + డుజ్ 33 చే - విను + కుజీ + డుజ్ + ఎ ఈ 34 చే - విను + కుజీ + రుజీ + ఎ 20 చే - వినకు + రు + ఎ సంధి 11 చే - వినకురె ఇట్లే వినకు + రు + ఏ = వినకురే - సాధింపనగును

విశే - (1) అమ్మ, అయ్య, శబ్దములు యథా ప్రయోగముగ నుభయ గణములలోఁ జేరును వినుమయ్య, వినవయ్య (11) పుజీ, రుజీ క్రమముగా నగును (సంధి 13) (111) నిలువంగ నీకురే (కాశహ 3 - 26) వినరం జూడకు రమ్మ (శృ కా 3 - 194)

పార పరిశీలన - వినవమ్మ, వినరమ్మ, వినరమ్మ, వినవయ్య, వినరయ్య-

అను రూపముల నీ సూత్రమునఁ గొందఱు ప్రక్షిప్తము చేసిరి ఇవి సాదువులే కాని సూరి పీని నుదాహరింపలేదు

ట వర్ణకంబు భావంబు నందగు. 35

భావంబునఁగా ధాత్యర్థంబు,

వండుట, వండుట, వినుట, కనుట

వ్యా భావార్థమున, ధాతువునకు, ట ప్రత్యయమగును భావము = ధాత్యర్థము పలానుకూలమగు వ్యాపారము ధాత్యర్థమునఁబడును (పలానుకూలో వ్యాపారోధాత్యర్థః - బాలమ) ఇదే భావము వండుట వండు - ధాతువు వంట-ఫలము చేయుట - వ్యాపారము (కారక 2) వంటయను ఫలమును సాధించుట కనుకూలమగు వ్యాపారము (ధాత్యర్థము) ఈ భావార్థమున ట వర్ణకమయినది

విశే - భావము రెండు విధములు (1) సిద్ధరూపము = స్వతస్సిద్ధముగ జరుగు వ్యాపారము ఉదా॥ వండుట, పలించుట స్వతస్సిద్ధముగ జరుగును గనుక నిది సిద్ధరూప భావము (2) సాధ్యరూపము = సాధింపఁదగిన వ్యాపారము ఉదా॥ వండుట వంట యనునది యెవరో యొకరు సాధింపఁదగిన వ్యాపారము కాన సాధ్య రూపము "భావ = సాధ్యరూపే సిద్ధరూపేవా క్రియ రూపే ధాతోరర్థే" శబ్దస్తో

కఙి వర్ణకంబు పురార్థ యోగంబున విభాషను

భావంబునందగు 36

వండక మునుపు, వండుటకు మునుపు చేయకమునుపుః

చేయుటకు మునుపు, మునుపు, ముందు, మున్ను, తొల్లి

వ్యా పురార్థముల యొక్క సంబంధమున, కఙి వర్ణకము విభాషను భావమునందగును పురా + అర్థ = పురార్థ పురా శబ్దము యొక్క యర్థము గలవి పురార్థములు మునుపు, ముందు, మున్ను, తొల్లి-పురార్థములు యోగము = సంబంధము అన్వయమన్న మాట భావము = ధాత్యర్థము (35) మునుపు-మొదలగు శబ్దములతో నన్వయ మున్నప్పుడు కఙి వర్ణకము విభాషగ, భావార్థమున ధాతువున కగు నని తాత్పర్యము వండక మునుపు వండు + మునుపు, ఈ 36 చే - వండు + కఙి + మునుపు = 20 చే - వండక మునుపు - కఙి-రానిచో - వండుటకు మునుపు-అని యుండును (కారక 12) చేయక మునుపు ఈ 36 చే - చేయు + కఙి + మునుపు 20 చే - చేయకమునుపు కఙి - రానిచో చేయుటకు మునుపు

వ్యతిరేక భావంబున మిజి యగు. 37

వ్యతిరేక విశిష్ట క్రియాభిదాయి దాతువునకు మిజి యగు.
వండమి, వండమి

వ్యా వ్యతిరేక భావార్థమునందు దాతువునకు మిజి - అగును వ్యతిరేక విశిష్ట = వ్యతిరేకముతోఁ గూడుకొనిన, క్రియా = వ్యాపారమును, అభిదాయి = బోధించునది, అగు దాతువునకు మిజి - అగును భావము = దాత్వర్థము (35) వండమి వండు - దాతువు ఈ 37వే. వ్యతిరేక భావార్థమున మిజి వండు + మిజి 20వే. వండమి, ఇట్లే వండు + మిజి = వండమి వండుట, వండుట - భావార్థకములు (35) వండమి, వండమి - వ్యతిరేక భావార్థములు

సమానాశ్రయంబులం బూర్వకాలంబునం దివర్ణకంబగు. 38

ఏకాశ్రయంబులగు క్రియల లోపల నెయ్యది పూర్వకాలికం బగుం దద్వాచి యగు దాతువున కివర్ణకంబగు ఇదియే క్త్వార్థంబు నాఁబడు వండి, వండి, విని, కని సమాన కర్తృకంబులనక సమానాశ్రయంబులనుటంజేసి చైత్రుని చేత మైత్రుండు కొట్టంబడి మడిసె నిత్యాది సిద్ధంబయ్యె

వ్యా సమానాశ్రయములగు క్రియలలోఁ బూర్వకాలమున జరిగిన క్రియను దెలుపు దాతువునకు ఇవర్ణక మగును సమానాశ్రయములు = ఏకాశ్రయములు ఏకవ్యక్తి నాశ్రయించినవని తాత్పర్యము వండి చైత్రుఁడు వండి గ్రామాంతర మేగెను ఇట వండుట, యేగుట - అని రెండు క్రియలుగలవు వండినవాఁడును, నేగినవాఁడును జైత్రుఁడే కనుక నివి సమానాశ్రయములగు క్రియలు ఈరెండు క్రియలలో వండుట యనుక్రియ గ్రామాంతర మేగుటయను క్రియకు ముందు జరిగినది కనుక వండు దాతువునకు ఇవర్ణకమయి వండు + ఇ అగును సంధి 11వే. వండి - అని యేర్పడును ఈ, ఇవర్ణకమునే క్త్వార్థమని యందురు క్త్వార్థము = (క్త్వి + అర్థ) క్త్వి - అను సంస్కృత ప్రత్యయముయొక్క యర్థమున, దాతువునకుఁజేరు ఇ ప్రత్యయము గనుక దీనిని క్త్వార్థమందురు ఇట్లే తక్కినవి సంస్కృతమున సమానకర్తృకములయందు క్త్వి ప్రత్యయము విధింపఁబడినది ("సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే" - పాణి) ఇట సమానకర్తృకములనక సమానాశ్రయములని సూత్రింపఁబడినది సమానాశ్రయములనుటచే. చైత్రునిచేత మైత్రుండు కొట్టంబడి మడిసెను ఇత్యాదులు సిద్ధించును ఈ వాక్యమున కొట్టుట, మడియుట అని రెండు క్రియలు గలవు కొట్టినవాఁడు

చైత్రుడు గనుక, కొట్టుటకుఁ గర్త చైత్రుడు మడిసినవాడు మైత్రుడు గనుక
మడియుటకుఁ గర్త మైత్రుడు కావున నివి యేకకర్తృకములు కావు సమాన
కర్తృకములందు. అని స్థాపించినచో, నిట్టి వాక్యములు సిద్ధింపవు సమాన
శ్రయంబుల ననుటచే నిట్టివి సిద్ధించును ఎట్లనఁగా కొట్టఁబడిన వాడునే
మడిసినవాడును మైత్రుడే కనుక, కొట్టఁబడుట మడియుట యనునవి యేకాశ్ర
యములయినవి ఈరెండిలో కొట్టఁబడుట, మడియుటకు ముందుజరిగినది గావలెన
కొట్టఁబడు - అనుదానికి ఇవర్తకమయినది కొట్టఁబడు + ఇ సంది 11
కొట్టఁబడి. అయినది

కజీ వ్యతిరేక క్వాస్థంబునందగు. 39

వండక, వండక, కొట్టక, తిట్టక

వ్యా వ్యతిరేకక్వాస్థమున దాతువునకు కజీ. అగును వండు-దాతువు
ఈ 39వే. వ్యతిరేకక్వాస్థమున. కజీ వండు + కజీ 20వే. వండక ఇట్లే
తక్కినవి వండి-క్వాస్థకము దీనికి వ్యతిరేకము. వండక కనుక నిది వ్యతిరేక
క్వాస్థకము ఇట్లే తక్కినవి క్వాస్థము=38 నూ

తుమర్థ భావలక్షణంబులందు నుజీ యగు. 40

భావలక్షణంబునా నన్యక్రియకు లక్షణ భూతంబగు క్రియ.
తుమర్థమునందును, భావలక్షణము నందును దాతువునకు నుజీ
వర్తకంబగు

తుమర్థంబు

చైత్రుడు వండను బోయెను పాక

భావలక్షణము

క్రియార్థముపొయెననియర్థము

చైత్రుడు వండ నతిథి వచ్చెను ఇట్లు

వంట లక్షణము వచ్చుట లక్ష్యము

వ్యా తుమర్థమునందును, భావలక్షణమునందును దాతువునకు నుజీ
ప్రత్యయమగును తుమర్థము = ఏ క్రియ నిమిత్తము వేతొక క్రియ జరుగునో
యాక్రియ తుమర్థము చైత్రుడు వండను బోయెను పాకక్రియార్థముపొయెనని
యర్థము ఇట్ల వండుట, పోవుట. అని రెండు క్రియలు గలవు వండుట =
అను క్రియ నిమిత్తము, పోవుట. అను వేతొక క్రియ జరిగెను కావున వండుట =
తుమర్థక్రియ (తుమున్జులొ క్రియాయాం క్రియార్థాయామ్-పాణి) తుమర్థ
మృగ వండు దాతువునకు నుజీ అయినది వండు + నుజీ 20వే. వండను ఇట్లు

నుజీ అనునది తుమ్-ప్రత్యయము యొక్క యర్థమున నయినది గనుక తుమ్ద మనఁబడును భావ లక్షణము = అన్యక్రియకు లక్షణభూతమగు క్రియ అనఁగా, నేక్రియచే, వేఱొక క్రియ లక్షితమగునో యాక్రియ (యన్యక్రియయా క్రియాంతరంలక్ష్యతే-ని తౌ) చైత్రుండు వంద నలిధి వచ్చెను ఇట, వంట = లక్షణము వచ్చుట = లక్ష్యము వండుట - అనునది, వచ్చుట యను క్రియ యెప్పుడు జరిగెనో సూచించుచున్నది కనుక వండుట యనునది భావలక్షణము భావలక్షణమున, ధాతువునకు నుజీ యగును (వండు+నుజీ 20 చే- వండను)

చేదర్థంబునందు, వృత్తంబగు భావలక్షణంబునందు,

నవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు. 41

వానలు గురిసినం బంటలు పండును వాఁడు రమ్మనినఁ బోయితిని

వ్యా చేదర్థమునందును, వృత్తమగు భావలక్షణమునందును ధాతువునకు, ద్రుతాంతమగు నవర్ణకము - (నను) అగును చేదర్థము=చేత్-అను సంస్కృత శబ్దముయొక్క యర్థము (చేత్-యద్యర్థేపజాంతరే-శబ్దస్తో) ఏని, ఎడల - మొదలగునవి చేదర్థములు భావలక్షణము = అన్యక్రియకు లక్షణ భూతమగు క్రియ (40) వృత్తము=కడచినది, (వృత్తం ఆశీతే-అమ) చేదర్థమునందు వానలుగురిసినం బంటలు పండుగు కురియు ధాతువు చేదర్థమున ధాతువునకు ద్రుతాంతమగు నవర్ణకము వచ్చి కురియు+నను-అగును 17చే- కురియు+ ఇ+నను, 54చే- కురిసు+ఇ+నను సంధి 11 చే - కురిసినను కురిసినను= కురిసినచో-అని యర్థము వృత్తమగు భావలక్షణము వాఁడురమ్మనినఁ బోయితిని రమ్మనుట - లక్షణము పోవుట లక్ష్యము పోవుట - అను నన్య క్రియకు లక్షణభూత మగుటచే రమ్మనుట - భావలక్షణ మయినది పోవుటకు ముందు రమ్మనుట జరిగెను గనుక నిది వృత్తంబగు భావలక్షణము ఈ 41చే- ద్రుతాంతమగు నవర్ణకమగును అను - ధాతువు ఈ 41 చే - అను + నను 17 చే - అను+ఇ+నను సంధి 11 చే - అనినను

విశే - నవర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు - అనుటచే-51 చే- పడినను=పడ్డను- అని సాధించుట సులభమయ్యెను 57 చే - ఉండిన + ను = ఉన్న + ను ఉన్నను - అని ప్రక్రియ చెప్పటకు వీలయ్యెను 51, 57 సూత్రములు చూడ నగును

ఆనంతర్యంబున దువర్ణకంబు, ద్రుతాంతంబగు. 42

జాబిలి తోతెంచుడుం గువలయంబులు వికసిల్లె

వ్యా ఆనంతర్యమున దాతువునకు ద్రుతాంతంబగు తువర్ణకమగును. (దును) ఆనంతర్యము=ఆనంతరముయొక్క భావము ఆనంతరము=(నభోః || అంతర) అంతరములేనిది అంతరము = ఎడము, వ్యవధానము వ్యవధానము లేనప్పుడు - అనఁగా నల్పవ్యవధానమున నని తాత్పర్యము జాబిలి తోతెంచుడుం గువలయంబులు వికసిల్లె తోతెంచుడున్ = తోతెంచిన యనంతరమున - అని యర్థము జాబిలి తోతెంచిన యనంతరము కువలయములు (కలువలు) వికసించునని కవినమయము గనుక నిది యానంతర్యమని భావము సంక్షా 12 సూత్రమున-కొట్టుడున్ - అని యుదాహరింపఁబడినది కొట్టుడున్=కొట్టిన యనంతరమున=కొట్టిన యత్యల్పకాలమున - అని గ్రహింపవలెను

విశే - సూచి శతపత్ర న్యాయమున వ్యవధానము బాసిల్లని చోట్ల నానంతర్యార్థకమగును

చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియాన్వయంబున శత్రర్థంబునందగు. 43

చూచుచుం బోవుచున్నాడు, చూచుచుం బోయెను, చూచుచుం బోవఁగలడు

వ్యా దాతువునకు, ద్రుతాంతమగు చువర్ణకము (చును) క్రియాన్వయమున శత్రర్థమునందగును శత్రర్థము=వర్తమానార్థము చూచుచుం బోవుచున్నాడు చూచు - దాతువు ఈ 43వే. చూచు+చును=చూచుచును ఇట, చూచుచును - అనునది, పోవుచున్నాడు - అను క్రియతో నన్వయించుచున్నది పోవుచున్న కాలమునందే చూచుట యనునదియు జరుగును కనుక(బోవుచున్న కాలమునకు, చూచుచున్ - అనునది వర్తమానమే యగును ఇట్లే చూచుచుంబోయెను - అనుచో, పోయెను - అన్నది భూతకాలమయినను పోవుచున్న కాలమునకు, చూచుట యన్నది వర్తమానమే యగు ననుకొనవలెను చూచుచుంబోవఁగలఁడు పోబోవు కాలమునకు చూచుచున్ - అన్నది వర్తమానమే యగుననుకొనవలెను

తృవర్ణకార్థంబునం దెడి యెడు వన్నియ లగు. 44

ప్రహరించెడి వాడు, ప్రహరించెడు వాడు ప్రహర్తయని యర్థము

వ్యా తృవర్ణకముయొక్క యర్థమున, దాతువునకు ఎడి-ఎడు-అను ప్రత్యయము లగును సంస్కృతమున తృచ్ అను ప్రత్యయము కర్తృవర్ణమున విధింపబడియున్నది (ఐ్యుల్ తృచౌ కర్తృధే-సి కౌ) కావున, తృవర్ణకార్థము= కర్తృవర్ణము కర్తృవర్ణమున దాతువునకు ఎడి, ఎడులగును వన్నియలు=వర్ణకములు, ప్రత్యయములని భావము ప్రహరించెడివాడు ప్ర+హృ+ఇంచు 64వే-ప్రహరించు-దాతువు ఈ 44వే- కర్తృవర్ణమున, ఎడివర్ణకము ప్రహరించు + ఎడి సంది 11వే-ప్రహరించెడి ప్రహరించెడువాడు - ప్రహరించు + ఎడు = ప్రహరించెడు సమాస 9 వే - తచ్చబ్బము ప్రహరించెడివాడు, ప్రహరించెడువాడు ప్రహర్తయనియర్థము ప్రహర్తయనునది సంస్కృతమున, తృవర్ణకాంతము పినిని దద్ధర్మార్థ విశేషణములందురు (సంది 33, 45 సూ) ఇవి యాదాతువు యొక్క యర్థము ధర్మముగాఁగల కర్తను దెలుపును కనుకఁ దద్ధర్మార్థ విశేషణములగును ప్రహరించెడివాడు = ప్రహరించుటయను వ్యాపారమున కాశ్రయుఁడన్నమాట

వానికి లోపంబు బహుళంబుగా నగు. 45

ప్రహరించు వాడు, ప్రహర్త యని యర్థము

వ్యా ఎడి, ఎడు ప్రత్యయములకు లోపము బహుళముగ నగును వానికిన్- 44 సూత్రమున తృవర్ణ కార్థమునందు దాతువున కగు, ఎడి ఎడుల కని తాత్పర్యము ప్రహరించు + ఎడి, ప్రహరించు + ఎడు-అని 44వే అగును. ఈ 45వే. ఎడి-ఎడులు లోపించి ప్రహరించు-అని యేర్పడును (ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయ లక్షణమ్-పాణి) సమాస 9 వే - ప్రహరించువాడు=ప్రహర్త ఎడి యెడులు లోపింపనిచో - ప్రహరించెడి వాడు, ప్రహరించెడు వాడు-అను రూపములుందును ఇదియుఁ దద్ధర్మార్థ విశేషణమగును చూ 44

ఉన్న కలజి నవర్ణకంబులు భవద్భావి శత్రుక్త

వదర్థంబులందగు. 46

ఉన్న వర్ణకంబు వర్తమానార్థక శత్రుర్థంబునందగు కలజి వర్ణకంబు భవిష్యదర్థక శత్రుర్థంబునందగు నవర్ణకంబు క్తవదర్థంబు నందగు ఇవి సత్వాభిధానంబునందగునని యెఱుంగునది సుబంత వాచ్యంబు సత్వంబు నాఁబడు వందుచున్నవాడు, వండఁగలవాడు, వండినవాడు

వ్యా ఉన్న వర్ణకము, "భవత్" శత్రుత్వమునను, 'కలజి' వర్ణకము, బావి శత్రుత్వమునను, నవర్ణకము, క్రవదర్ణకమునను, నగును భవత్ = వర్తమాన కాలము, క్రవదర్ణకము = క్రవత్ - ప్రత్యయము యొక్క యర్థము క్రవత్ ప్రత్యయము భూతార్థమున నగును (క్ర క్రవతూనిష్ఠా భూతార్థపు త్రేర్ధాకోర్నిష్ఠాస్యాత్ - సి కౌ) కనుక, భూతార్థమున, నవర్ణకముగును ఈ మూడు ప్రత్యయములు సత్వాభిధానమున నగును సత్వము = సుబంతవాచ్యమని యిట నర్థము సుప్ + అంత = సుబంత సుప్సలనగా నామవిభక్తి ప్రత్యయములు. నామవిభక్తు లంతమందుగల శబ్దములు సుబంతములు సుబంతములచే సత్వము (ద్రవ్యము) బోధింపబడునప్పుడు - ఉన్న కలజి న వర్ణకములగును వండు చున్నవాడు చైత్రుడు ఇట ఉన్న వర్ణకము సుబంత వాచ్యమగు చైత్రుడను ద్రవ్యమును బోధించును ఇట్లే కలజి న వర్ణకములు చైత్రుని బోధించును ఉన్న వర్ణకమునకు వండుచున్నవాడు వండు ధాతువు ఈ 46 చే - వర్త మానార్థక శత్రుత్వమున ఉన్న వండు + ఉన్న 14 చే - వండుచు + ఉన్న సంధి 11 చే - వండుచున్న సమాస 9 చే - వండుచున్న వాడు కలజివర్ణక మునకు వండగలవాడు - వండు - ధాతువు ఈ 46 చే - బావిశత్రుత్వమున. వండు + కలజి 20 చే - వండ + కల 21 చే - వండను + కల సంధి 16 చే - వండును + గల సంధి 17 చే - వండగల సమాస 9 చే. వండ గలవాడు నవర్ణకమునకు వండు - ధాతువు ఈ 46 చే - క్రవదర్ణకమున, వండు + న 17 చే - వండు + ఇ + న సంధి 11 చే - వండిన సమాస 9 చే - వండినవాడు

విశే - (1) పచ్ + లడ్ = పచ్ + శత్రు పచ్ = వండుచున్న పచ్ + ల్యడ్ = పచ్ + శత్రు పచ్ష్యత్ = వండగల, పచ్ + క్రవత్ = పక్యవత్ = వండిన (11) ద్రవ్యము తిజంత వాచ్యమును నగును (వాక్యవ భూయో 3)

పార పరిశీలన - సత్వ - అను ప్రథమ ముద్రణ పారములను గొందలు సత్త్వ - అనిద్విత కారకములుగ సవరించుట సరికాదు "సత్వ - పృ ఏకత కారః" శబ్దస్తో

వ్యతిరేక తృప్తార్థకార్యమున నిజీయగు. 47.

వండని వాడు

ఎడి ప్రభృతి వర్ణ కాంతంబు లేడును ధాతుజ విశేషణంబులని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు

వ్యా వ్యతిరేక తృవర్ణకార్థమున దాతువునకు నిజి - ప్రత్యయముగును
 తృవర్ణకార్థము = కర్తృర్థము (44) వందనివాడు - వండు - దాతువు ఈ
 47 చే - వ్యతిరేక=తృవర్ణకార్థమున దాతువునకు నిజి వండు+నిజి 29 చే -
 వందని సమాస 9 చే - వందనివాడు వందెడు, (వండు) వాడు - అను
 తృవర్ణ కార్థమున కిది వ్యతిరేకము ఎడి - మొదలగు ప్రత్యయము లంతమందుఁ
 గల శబ్దము లేడును దాతుజ విశేషణములనఁబడును ఎడి ప్రభృతి వర్ణకాంతములు
 (1) ఎడి వర్ణకాంతము = వందెడి (2) ఎడు = వర్ణకాంతము = వందెను
 (44) (3) ఎడి, ఎడులు లోపించిన = వండు (45) (4) ఉన్న వర్ణకాంతము
 =వండుచున్న, (5) కలజి వర్ణకాంతము = వందగల (6) సవర్ణకాంతము=
 వండిన (46) (7) నిజివర్ణకాంతము = వందని (47) ఈ యేడును దాతువుల
 నుండి పుట్టిన విశేషణములు గనుక దాతుజ విశేషణము లనఁబడును

లకారాదులు సకర్మకంబునకుం గర్తృకర్మకంబులందును
 లాఁతికింగర్తయందు నగు. 48

సకర్మకంబునాఁ గర్మా కాంక్షోత్థాపకంబు అకర్మకంబునాఁ
 గర్మాకాంక్షానుత్థాపకంబు

వ్యా లకారాదులు సకర్మక దాతువునకుఁ గర్తృకంబునందును గర్మార్థము
 నందును నగును అకర్మక దాతువునకుఁ గర్తృకంబునందును లకారాదులు=లట్టు,
 లిట్టు, లృట్టు, లాట్టు, లూట్టు, లజి, అను లకారములు మొదలయినవి లాఁతి=
 ఇతరము, సకర్మ కేతరము అనఁగా సకర్మకము సకర్మకము = కర్మాకాంక్షో
 త్థాపకంబు కర్మయొక్క యాకాంక్షను బుట్టించునది ఆకాంక్ష = అన్యాయము
 కొఱ కొక వదము వేఱొక వదమును గోరుట అకర్మకము = కర్మాకాంక్షను
 త్థాపకంబు కర్మయొక్క యాకాంక్షను బుట్టించునది (యద్ధాతూ చ్చారణే
 కర్మాకాంక్షానియతా స సకర్మకః - యత్రనాస్తి సౌకర్మకః - వై భూ)
 లకారాదులు సకర్మక దాతువునకుఁ గర్తృకంబునందును గర్మార్థమునందును
 నగును ఉదా॥ వండు - ఇది సకర్మక దాతువు ఏలన నిది కర్మాకాంక్షను
 బుట్టించును దేవదత్తుడు వంటకమును వందెను వందెను - అను క్రియ,
 వంటకమును - అను కర్మవదము నాకాంక్షించు చున్నది దీనిని వందెనను
 నాకాంక్ష రాగా వంటకమును కర్మయా యాకాంక్షను బూరించును కనుక
 వండు - సకర్మకము దీనికిఁ గర్తృకంబున లిట్టు, 3 చే - అయినచో వందెను-
 అను కర్తృక రూపమేర్పడును (18) కర్మార్థమున లిట్టు 3 చే, అయినచో

వండఁబడెను - అగును (49) అకర్మకమునకు లకారాదులు కర్తృర్థకముననే యగును ఏలయన నకర్మక ధాతువు కర్మమును గోరదు గనుకఁ గర్మార్థక రూపములు గలుగవు దేవదత్తుఁడు వచ్చెను వచ్చు - అకర్మ ధాతువు ఏల యన నిది కర్మ యొక్క యాకాంక్ష కలిగించుట లేదు కర్తృర్థమున 8 చే - లిట్టు రాఁగా వచ్చెను - అని యేర్పడును (18)

విశే - (1) లకారాదులు - అని యాది శబ్దమును వాడుటచే భావార్థ కాదుల కిట్లే గ్రాహ్యము సకర్మకమునకు - కర్తృర్థమున కొట్టుట కర్మా ర్థమున కొట్టఁబడుట అకర్మకమునకు - కర్తృర్థమున వచ్చుట (49) (11) పరి వ్యాపారయోరేక నిష్ఠతాయామ కర్మకః, ధాతుస్త యోర్ధర్మిభేదే సకర్మక ఉదాహృతః (వై భా సా 1 - 13)

పదుఞ్చనుబంధంబు కర్మంబునందగు. 49

కొట్టఁబడుచున్నాఁడు, కొట్టఁబడుచున్నది, కొట్టఁబడుట కొట్టబడనివాఁడు

వ్యా కర్మార్థమున ధాతువునకు పదుఞ్చి - అను ననుబంధ మగును కొట్టఁబడుచున్నాఁడు - కొట్టు - ధాతువు 2 చే - కొట్టు + లిట్టు 8 చే - కొట్టు + దుజ్ ఈ 49 చే - కొట్టు + పదుఞ్చి + దుజ్ 20 చే - కొట్ట + పదు + దుజ్ 21 చే - కొట్టను + పదు + దుజ్ సంధి 16 చే - కొట్టను + బదు + దుజ్ సంధి 17 చే - కొట్టఁబడు + దుజ్ క్రియా 13 చే - కొట్టఁబడు + ఉన్న + దుజ్ 14 చే - కొట్టఁబడుచు + ఉన్న + దుజ్ 15 చే - కొట్టఁబడుచు + ఉన్న + దుజ్ 15 చే - కొట్టఁబడుచు + ఉన్నా + దుజ్ సంధి 11 చే - కొట్టఁబడుచున్నా + దుజ్ తత్సను 19 చే - కొట్టఁబడుచున్నాఁడు కొట్టఁబడుచున్నది - కొట్టు - ధాతువు 2 చే - కొట్టు + లిట్టు 8 చే - కొట్టు + దుజ్ ఈ 49 చే - కొట్టు + పదుఞ్చి + దుజ్ 20 చే - కొట్టు + పదు + దుజ్ 21 చే - కొట్టను + పదు + దుజ్ సంధి 16 చే - కొట్టను + బదు + దుజ్ సంధి 17 చే - కొట్టఁబడు + దుజ్ క్రియా 13 చే - కొట్టఁబడు + ఉన్న + దుజ్ 14 చే - కొట్టఁబడుచు + ఉన్న + దుజ్ 12 చే - కొట్టఁబడుచు + ఉన్న + ది సంధి 11 చే - కొట్టఁబడుచున్న + ది కొట్టఁబడుచున్నది కొట్టఁబడుట - కొట్టు - ధాతువు 35 చే - కొట్టు + ట ఈ 49 చే - కొట్టు + పదుఞ్చి + ట, 20 చే - కొట్టు + పదు + ట 21 చే - కొట్టను + పదు + ట సంధి 16 చే - కొట్టను + బదు + ట సంధి 17 చే - కొట్టఁబడు + ట = కొట్టఁబడుట కొట్టఁ

బడనివాడు - కొట్టు - దాతువు 47 చే - కొట్టు + నిజి ఈ 49 చే - కొట్టు + పడు + నిజి 20 చే - కొట్టు + పడు + నిజి 20 చే - కొట్టు + పడ + ని 21 చే - కొట్టను + పడ + ని, సంధి 16 చే - కొట్టను + పడ + ని సంధి 17 చే - కొట్టఁబడ + ని = కొట్టఁబడని సమాస 9 చే - కొట్ట బడనివాడు

విశే - పడు. అనునది దాతువున కనుబంధమయినను నిదియు దాతువే కనుకనే, కొట్టఁబడు + ఎను = కొట్టఁబడియెను. అగును (50)

గురువిరహితంబులయి యయాంతంబులయిన యేకస్వర ద్విస్వరంబుల యించు గ్వక్రంబుల కియుడాగమంబు విభాషనగు. 50

ఏక స్వర దాతు ద్విస్వర దాతువుల పీఠి యించుగ్వక్రంబుల కియుడాగమంబు విభాషనగు గురుమంతంబగు దాతువునకును, యాంతంబగు దాతువునకును పీఠి యించుగ్వక్రంబుల కియుడాగమంబు రాదు ఖుజ్ - ఇయ్ + ఇంచు ఖుజియించు పక్షంబున ఖుజించు గుణ - ఇయ్ + ఇంచు గుణియించు, గుణించు ఇంచు గ్వ్యవదానంబునం జేసి సంస్కృతదాతువులు వక్రపరకంబులు లేవని యెఱుంగునది యాచ్, అర్థ-ఇత్యాదులు గురుమంతంబులు, వ్యయ - ఇది యాంతము యాచించు, అర్థించు, వ్యయించు, జి + ఇంచు - అనుచో నిత్యంబగుటం జేసి యయుగామంబు రాఁగా, యాంతంబగు టంజేసి యియుడాగమంబు లేదని యెఱుంగునది కృతాకృతప్రసంగి నిత్యంబు నాఁబడు నగు - ఇయ్ + ఇంచు నగియించు, నగించు, నగు - ఇయ్ + ఎను నగియెను, నగెను పడు - ఇయ్ + ఎను పడియెను, పడెను ఇత్యాదు లెఱుంగునది

వ్యా గురువులేనివి, యకారాంతములు కానివి, యగు నొక యచ్చుగాని రెండచ్చులుగాని కలిగిన దాతువుల పీఠి యించుగ్వక్రములకు ముందు 'ఇయ్' అనునది విభాషగ నాగమ మగును ఇయుచ్ + ఆగమ = ఇయుడాగమ 'చ్' అనుదానితో నిర్దేశించుటచే, ఇంచుగ్వక్రములకు ముందు, ఇయ్ - ఆగమ మగును 'ఇయు' లోని ఉత్తముచ్చారణార్థము చేర్చఁబడినది ఇయ్ - అనునదే

చేరవలసిన యాగమము ఉదా॥ ఖుజీయించు - ఖుజ్ - ధాతువు ఇది గురు విరహితము ఏలయన, హల్లుతోఁ గూడిన వర్ణము సంస్కృత లక్షణము ననుసరించి గురువుకాదు, (లఘు సవ్యంజనం హ్రస్వమ్.ఋ ప్రా) లఘువేయగును ఖుజ్ - సంస్కృత ధాతువు కనుక సంస్కృతము ననుసరించి యిది గురువులేనిది గానే భావింపవలెను ఇది యాంతముకాదు ఖుజ్ - దీనిలో, జకార మంతమునఁ గలదు గాని యకారములేదు ఇది యేక స్వర ధాతువు ఏలయన దీనిలో నొకటే యచ్చుగలదు (ఖ్ + ఉ + జ్ = ఖుజ్) దీనికి 63 చే. ఇంచుగాగమ మగును ఖుజ్ + ఇంచు ఈ 50 చే. ఇంచుక్కు పరమగుటచే, ఇంచుక్కు నకు ముందు ఇయ్ - అనునది యాగమ మగును ఖుజ్ - ఇయ్ + ఇంచు = ఖుజ్ + ఇయించు ఖుజీ యించు ఇయుడాగమము రానిచో - ఖుజ్ + ఇంచు = ఖుజీంచు గుణీయించు - గుణ. ఇది గురువిహితము అయాంతము (=యకారాంతము కాదు) ద్విస్వరధాతువు ఏలయన దీనిలో రెండు స్వరములే యున్నవి (గ్ + ఉ, జ్ + అ) 63 చే. గుణ + ఇంచు ఈ 50 చే. ఇంచుక్కునకు ముందు 'ఇయ్' ఆగమమగును గుణ - ఇయ్ + ఇంచు = గుణ + ఇయించు సంధి 11 చే. గుణీయించు ఇయుడాగమము రానిచో - గుణ + ఇంచు సంధి 11 చే. గుణీంచు

సంస్కృత ధాతువుల కన్నింటికి, 63 చే. ఇంచుగాగమమగును కనుక సంస్కృత ధాతువులకు, ఇంచుక్కు పరమగుటచే తటస్థించునుగాని వక్రము పరమగుట తటస్థింపదు ఉదా॥ ఖుజ్ 63 చే. ఖుజ్ + ఇంచు మొ॥ కావున సంస్కృత ధాతువులకు, ఇంచుక్కు పరమగునపుడే, ఇయుడాగమమగుటకు పీలుండును ఆచ్చిక ధాతువుల కన్ననో ఇంచుక్కు పరమగుటకు, వక్రము (ఎ) పరమగుటకు సవకాళ ముండును నగియించు - నగు - ఆచ్చిక ధాతువు 70 చే. నగు + ఇంచు ఈ 50 చే. నగు - ఇయ్ + ఇంచు = నగు + ఇయించు సంధి 11చే నగియించు ఇయుడాగమమురానిచో, నగు + ఇంచు సంధి 11చే నగించు నగియెను నగు. ధాతువు 3 చే. - నగు + ల్లిట్టు 8 చే. నగు + ఖుజ్ 16 చే. నగు + ఎను ఇట వక్రము పరమయినది ఈ 50 చే. నగు - ఇయ్ + ఎను = నగు + ఇయెను సంధి 11చే. నగియెను ఇయుడాగమము రానిచో - నగు + ఎను, సంధి 11 చే. నగెను ఇట్లే పడు + ఎను = వడియెను, వడెను

గురుమంతమగు ధాతువునకు, యకారాంత మగు ధాతువునకు, ఇయుడాగ మమురాదు గురుమంతము = గురువుగలది యాచ్, అర్థ-ఇత్యాదులు గురు మంతములు (సంయోగేగురు, దీర్ఘంచ-పాణి) కనుక వీని యించుక్కులకు,

క్రియా పరిచ్ఛేదము

ఇయుడాగమమురాదు ఇవి సంస్కృత, ధాతువులుగనుక 63వే. ఇంచుగాగమ మగును కావున ఇంచుక్కులోని ఇకారమే కాని వక్రము పరమగుట జరుగదు యాచ్-ధాతువు 63 వే. యాచ్ + ఇంచు = యాచించు అర్థ + ఇంచు సంధి 11వే. అర్థించు యాచించు + ఎను, ఇత్యాదులలో సంస్కృత ధాతువు లకు వక్రము పరము కాలేదు యాచ్-అనుదానిని వక్రమునకును, ఇంచుగాగ మముచే వ్యవధానము కలుగుచున్నది వ్యయ-ఇది యకారాంత ధాతువు కావున దీని యించుక్కునకు ఇయుడాగమమురాదు వ్యయ+ఇంచు. సంధి 11వే. వ్యయించు

జయించు - జి-ధాతువు 63వే. జి+ఇంచు 64వే. జి+అయ్+ఇంచు సంధి 11 వే. జయ్+ఇంచు, యకారాంతములకు, ఈ 50వే. ఇయుడాగమము రాదు గనుక, జయ్+ఇంచు=జయించు-అగును జి + ఇంచు, అనుచో-ఈ 50వే. ఇయుడాగమము వచ్చుట కవకాశముగలదు ఏలయన జి-అనునది గురు విరహితము, అయాంతము, ఏకస్వరము నగు ధాతువు 64వే. జి + ఇంచు- అనుచో అయుగాగమ మగుటకును సవకాశము గలదు ఏలయన, జి+ఇంచు= అనుచో ఇకారమున కించుక్కు పరముగ నున్నది గనుక, అయ్-అనునది యాగమము కావచ్చును ఈరెండిటిలో నేది కలుగవలెను? అనఁగా, నేది ప్రబల మయినదో యదే కలుగవలెను ఈరెండిటిలో అయుగాగమము నిత్యవిధి కనుక, అయుగాగమమే కలుగునని గ్రహింపవలెను నిత్యము = కృతాకృత ప్రసంగి నిత్యంబు నాఁబడు (కృతాకృత ప్రసంగి నిత్యం తద్విపరీత మనిత్యమ్-పరిభా) రెండవనూత్రము ప్రవర్తించినప్పుడు, ప్రవర్తింపనప్పుడు, నే నూత్రమునకుఁ బ్రసక్తియుండునో యది నిత్యమని తాత్పర్యము ఇయుడాగమము (50) నిత్యముకాదు, అయుగాగమము నిత్యము (64) కాననిట, అయుగాగమే యగును

ఇయుడాగమము నిత్యముకాదు ఎట్లనఁగా - జి+ఇంచు 64 నూత్రముచే, అయుగాగమము కలుగనిచో ఇయుడాగమము కలుగవచ్చును కాని, అయుగా గమము కలిగినచో, ఇయుడాగమమునకుఁ బ్రసక్తిలేదు జి + ఇంచు - 64వే. జి+అయ్+ఇంచు సంధి 11వే. జయ్+ఇంచు-అగును అయుగాగమమయినప్పు డిది యాంతముగ మాటును ఇయుడాగమము యాంతములకు రాదు కనుక, జయ్+ఇంచు-అనుచో, ఇయుడాగమమునకుఁ బ్రాప్తిలేదు కావున ఇయుడా గమము నిత్యముకాదు అయుగాగమమునిత్యము ఎట్లనగా జి+ఇంచు 50వే. ఇయుడాగమము కలుగనప్పుడు, అయుగాగమము కలుగవచ్చును ఇంతేకాక, ఇయుడాగమము కలిగినప్పుడును, అయుగాగమమునకుఁ బ్రాప్తికలదు జి+

ఇంచు ఈ 50చే. ఇంచుక్కునకుముందు, ఇయ్-అగమమగును ఏదిదేనికాగమ మగునో యది దానికవయవమగునని పరిభాష (యదాగమపరిభాష-తత్సమ 31) కావున ఇంచుక్కునకాగమమగుటచే, ఇయ్-అనునది ఇంచుక్కున కవయవ మగును అనఁగా జి.ఇయ్+ఇంచు=జి+ఇయించు - అగును 'ఇయించు' అను మొత్తమునకే యించుక్కు - అను సంజ్ఞ ప్రాప్తించును కావున 64చే. జి+ఇయించు-అన్నప్పుడును, అయుగాగమము ప్రవక్తమగును కాఁగా, ఇయుదా గమము ప్రవర్తించనప్పుడును, అయుదాగమము ప్రవర్తించినప్పుడు, అయుగాగ మమునకుఁ బ్రాప్తికలదు కావున అయుగాగమము నిత్యము రెండు సమాన బలములుగల సూత్రములు తటస్థించినచో, వానిలో నిత్యమయినది బలీయమని పరిభాష కావున, అయుగాగమము కలిగి, జి+ఇంచు=జి+అయ్+ఇంచు సంధి 11చే. జయ్+ఇంచు=జయించు-అగును

విశే (1) ఎ ఏ ఓ ఓలు వక్రములు ఇట ఎకారమే పరమగును (11) ఖజ్జ = 1½ మాత్ర, రెండు మాత్రలులేవు గాన గురువుకాదు మాత్రా కాలము 1/5 సెకెండు కాలము (వై పా 144 వు)

పారపరిశీలన - అర్ధించు-అని కొన్ని ముద్రణములలోఁ గలదు ఇది ముద్రణ స్థానిత్యముకానోపును అర్ధించు-అనియే ప్రథమ ముద్రణము

పద్యాదుల నవర్ణకంబున కత్వంబును గడహల్లునకు ద్విత్వంబును విభాషనగు. 51

పద్ధ, పడిన, పద్ధను, పడినను పడు, ఇడు, చెడు, తగు, అను, కను, కొను, తిను, మను, విను, చను ఇవి పద్యాదులు

వా పడు-మొదలగువాని, నవర్ణకమునకు, అత్యము, దుది హల్లునకు ద్విత్వమును విభాషనగును పద్ధ - పడు-దాతువు 46చే. క్తవదర్థమున, నవర్ణకము పడు+న 17చే. పడు+ఇ+న సంధి 11చే. పడి+న ఈ 51చే నవర్ణకమునకు అత్యమును, తుదిహల్లునకు ద్విత్వమును గలిగినచో, పడ్ డ్ + ఇ+అ=పడ్డి+అ సంధి 11చే. పద్ధ ఈకార్యము కలుగనిచో పడిన-అని యుండును పద్ధను - పడు-దాతువు 41చే. చేదాద్యర్థమున ద్రుతాంతమగు నవర్ణకము పడు+నను 17చే. పడు+ఇ+నను సంధి 11చే. పడి+నను ఈ 51చే. పడ్ డ్ + ఇ+అను=పడ్డి+అను సంధి 11చే పద్ధను ఈ కార్యము కలుగనిచో పడి+నను=పడినను ఇట్లే - ఇద్ధ, ఇడిన, ఇద్ధను, ఇడినను. ఇత్యాదులు.

విశేష:- పడి+న-ఇత్యాదులలో నవర్తకమున కంతటికి, అత్యమాదేశ మగును నవర్తకములోని తుది అక్షునకుఁ గాదు ఏలయన, అత్యమున కత్య మాదేశించుట వ్యర్థము కాన, “అలోంత్యస్య” (పాణి)-అను పరిభాష వర్తింపదు

క్రియాఫలంబు కర్తృగామియగుచోఁ గొను ధాతు వను ప్రయుక్తంబగు. 52

ఇదియే యాత్మనేపదార్థంబని వ్యవహరింతురు వండుకొను చున్నాఁడు

వ్యా క్రియయొక్క ఫలము కర్తకుఁ జెందునప్పుడు ధాతువునకు, ‘కొను’ ధాతు వను ప్రయుక్తమగును దీనినే యాత్మనేపదార్థమని యందురు (ఆత్మనే పదం స్యాత్కర్తృగామిని క్రియాఫలే-నీ కొ) వండుకొనుచున్నాఁడు వండుటకు ఫలము భోజనము చేయుట ఇది కర్తకే చెందుచుండుటచే నిట, కొను ధాతు వను ప్రయుక్తమయినది వండుకొనుచున్నాఁడు = తాను భుజించు నిమిత్తము వంటచేయుచున్నాఁడని యర్థము.

కొను ధాతువు పరంబగునపు డీగాగమంబు

బహుళంబుగానగు. 53

వండికొనియె, వండుకొనియె

బహుళంబునుటచే యాంతంబునకు నిత్యంబు చేసికొనియె

వ్యా ఆత్మనే పదార్థమగుకొనుధాతువు పరమగునప్పుడు ధాతువునకు ఇగాగమము బహుళముగా నగును వండికొనియె - వండు - ధాతువు 52చే - వండు + కొను 3చే. వండు + కొను + లిట్టు 8చే. వండు + కొను + డుజ్ 16చే. వండు + కొను + ఎను ఈ 53చే. వండు + ఇ + కొను + ఎను సంధి 11చే. వండి + కొను + ఎను క్రియా 50చే. వండి + కొను - ఇయ్ + ఎను = వండి + కొను + ఇయెను సంధి 11చే. వండికొనియెను - సంధి 20చే. వండికొనియె ఇగాగమము రానిచో - వండు + కొను + ఎను 50చే. వండు + కొను - ఇయ్ + ఎను = వండు + కొను + ఇయెను సంధి 11 చే. వండుకొనియెను సంధి 20చే. వండుకొనియె బహుళమనుటచే యకారాంతములకు ఇగాగమము నిత్యముగా నగును అనఁగాఁ బ్రవృత్తియన్నమాట చేసికొనియె - చేయు ధాతువు 52 చే. చేయు + కొను 3చే. చేయు + కొను + లిట్టు 8చే. చేయు + కొను + డుజ్ 16 చే. చేయు + కొను +

ఎను ఈ 53చే. నిత్యముగ ఇగాగము, చేయు + ఇ + కొను + ఎను
54 చే. చేను + ఇ + కొను + ఎను సంధి 11చే. చేసి + కొను +
ఎను క్రియా 50చే చేసి + కొను - ఇయ్ + ఎను = చేసి + కొను +
ఇయెను సంధి 11 చే. చేసికొనియెను సంధి 20 చే. చేసికొనియె

విశే. కొను ధాతువగుటచే. దీనిని ద్విస్వర-ధాతువుగ గ్రహింపవలెనని
సూచన వండు + కొను + ఎను. అనుచో 'వండుకొను' అన్నదెల్ల ధాతు
వనుకొనరాదు వండు + కొను. అని, కొను-విడి ధాతువుగనే భావింపవలెను
అప్పుడే యిది ద్విస్వరధాతువయి, 50 చే. ఇ యుధాగమము కలిగి వండు
కొనియెను. వంటి రూపము లేర్పడును వండుకొండు. అనుచో సంధి 22చే -
ఖండబిందువు కలుగకపోవుటకు, కొను - ప్రత్యేక ధాతువగుటచేతనే యని
తెలియవలెను

ఇకార వక్రంబులు క్తంబులందలివి పరంబగుచో

యాకు సకారంబగు. 54

చేయు చేసిరి, చేసి, చేసికొను చేసెను, చేసెడిని ఇత్యాదు
లెఱుంగునది

వ్యా పూర్వ సూత్రములలో వచింపఁబడిన, ఇకారము, ఎకారము వరమగు
నవ్వుడు, యకారమునకు, సకారమగును ఉక్తంబులు = వచింపఁబడినవి ఈ
సూత్రమునకుఁ బూర్వసూత్రములలో వచింపఁబడినవి చేసిరి. చేయు-ధాతువు
3చే. చేయు+లిట్టు 8చే. చేయు+రు 17చే. చేయు + ఇ + రు 17చే-
వచ్చిన ఇకారము, ఉక్తములందలి, ఇకారము ఏలయన నిది యీ 54 సూత్ర
మునకుఁ బూర్వము వచింపఁబడినది కాన యకారమునకు సకారము చేస్ +
ఉ + ఇ + రు = చేసు + ఇ + రు సంధి 11చే. చేసి + రు తత్సమ
26చే. చేసిరి, చేసి. చేయు ధాతువు 38చే. చేయు + ఇ ఇది యీ 54
సూత్రమునకుఁ బూర్వము వచింపఁబడినది కనుక నుక్తంబులందలి దయ్యెను
కాన యాకుసకారము చేస్ + ఉ + ఇ = చేసు + ఇ సంధి 11చే. చేసి
యగును చేసికొను. చేయు-ధాతువు 52చే. చేయు+కొను 53చే. చేయు+
ఇ+కొను ఈ ఇకారము 54 సూత్రమునకుఁ బూర్వమునందలిది గాన నుక్తంబుల
యందలి దయ్యెను ఈ 53చే. చేస్+ఉ+ఇ+కొను=చేసు+ఇ+కొను-
సంధి 11చే. చేసికొను చేసెను. చేయు ధాతువు 3 చే. చేయు + లిట్టు 8చే.
చేయు + డుజ్ 16చే. చేయు+ఎను ఇందలి వక్రము (=ఎకారము) పూర్వ
సూత్రముల యందలిది కనుక నుక్తంబులందలి దయ్యెను కావున నీ 54చే-

యాకుసకారము - చేస్ + ఉ + ఎను = చేసు + ఎను సంధి 11చే.
 చేసెను చేసెడిని - చేయు-దాతువు 5 చే- చేయు + లాట్టు 8చే- చేయు+
 డుజ్జ 16చే- చేయు + ను 23చే- చేయు + ఎడి + ను ఇందలి ఎకారము
 (వక్రము) పూర్వ సూత్రములయందలిది గాన ను క్తంబులయందలి దయ్యెను,
 కావున నీ 54 చే- చేస్ + ఉ + ఎడి + ను = చేసు + ఎడి + ను సంధి
 11చే- చేసెడి + ను తత్సమ 26చే- చేసెడిని ఇత్యాదులు

విశే - యాకు సకారమగుట జాతి పరముగా గ్రహింపవలెను కావున
 యకార ద్విత్వమునకు సకార ద్విత్వమగును డయ్య + ఇ = డన్ను +
 ఇ డన్సి (11) అగు+ఇ=అయ్+ఇ, అయి అగు+ఎను=అయెను ఇట్టిబోట్ల
 యకారమునకు సకారములేదు ఏలయన గకారమునకు యకారము నాదేశింపట
 వ్యర్థమగును 99, 100 సూ

వదసార్థక్యము - ఉ క్తంబులందలివి- అనుటచే, నీ 54 వ సూత్రము
 నకుఁ బూర్వము వచించిన ఇకార వక్రములు పరములగునప్పుడే యాకు సకార
 మగును పర సూత్రములలో వచింపఁబడు ఇకార వక్రములు పరమగుచో యాకు
 సకారము రాదు ఉదా॥ చేయు + ఇంచు ఇట, ఇంచుగాగమము 70చే-
 నయినది ఈ 54 వ సూత్రమునకు 70 సూత్రము పరసూత్రమగుటచే నిట
 యాకు సకారమురాదు చేయు+ఇంచు=చేయించు ఇట్లే, అరయు + ఇక =
 అరయిక-కృదంత 12, చేయు+ఇ=చేయి-కృదంత 22

**చుపర్ణకంబు పరంబగునపు డన్వ్యాదుల కుత్వ లోపంబేని,
 నుస్థానంబున బిందువేని విభాషనగు. 55**

అచ్చున్నాడు, అంచున్నాడు, అనుచున్నాడు, అన్నును,
 అంచును, అనుచును అను, కను, కొను, తిను, మను విను ఇవి
 యన్వ్యాదులు

వ్యా 'చు' ప్రత్యయము పరమగుచో, అను- మొదలగువానికి, ఉత్వ
 లోపముగాని, ను అనుదాని స్థానమునఁ బూర్ణబిందువుగాని విభాషనగును అచ్చు
 న్నాడు, అంచున్నాడు - అను-దాతువు 2చే- అను+లట్టు 8చే- అను+
 డుజ్ 13 చే- అను+ఉన్న+డుజ్ 14చే- అను+చ+ఉన్న+డుజ్ 15చే-
 అను + చ+ఉన్నా+డుజ్ ఈ 55చే అను-లో ఉత్వము లోపించినచో, అన్ +
 చ+ఉన్నా+డుజ్ = అచ్చు+ఉన్నా+డుజ్ - సంధి 11చే- అచ్చున్నా+డుజ్

తత్సమ 19చే. అన్నున్నాడు సంఖ్య 15చే. సాధ్యపూర్ణము లేదు అను+చు+
ఉన్నా+డుజ్ - అని యుండఁగా నీ 55చే. నుస్థానమునఁ బూర్ణబిందు వయినచో.
అం+చు+ఉన్నా+డుజ్ సంధి 11చే. అంచున్నా+డుజ్ తత్సమ 19చే.
అంచున్నాడు సంఖ్య 15చే. సాధ్యపూర్ణము లేదు ఉత్పలోపము, ను స్థానమున
బిందువు, ననునవి కలుగనిచో. అను+చు+ఉన్నా+డుజ్ సంధి 11చే. అను
చున్నా+డుజ్ తత్సమ 19చే. అనుచున్నాడు సంఖ్య 15చే. సాధ్యపూర్ణము
లేదు ఇవి సమావకక్రియలు 14చే. అయిన, చుగాగమము పరమగునప్పటి
రూపములకిది యుదాహరణములు అన్నును, అంచును. అను-ధాతువు 43చే.
శత్రుత్వమున ద్రుతాంతమగు చువర్ణకము అను+చును ఈ 55చే. ఉత్ప
లోపము కలిగిన అన్ + చును = అన్నును, నుస్థానమున బిందువు కలిగిన
అం+చును=అంచును ఈ రెండుచు గలుగనిచో. అనుచును తక్కిన, కను,
తిను, మను, విను - అనువాని కిట్లే రూపము లేర్పడుట గుర్తింపనగును.
అన్నును - మొదలగునవి 43 చే - నగు శత్రుత్వక చువర్ణకము పరమగునప్పటి
యుదాహరణములు

విశే - (1) అను + చును ఇట ఖండము నిల్చినను సంధి 22 చే
బూర్ణమగును కానఁ బూర్ణము నిలుపుట సులభము (11) ను స్థానంబున-అనుటచే
బిందువు సర్వాదేశమయినది లేనిచో, దుది వర్ణమునకుఁ గావలసివచ్చును
అలోంతస్య - పాణి

ఉన్న శబ్దంబు పరంబగునపుడు ఉండు ధాతువునకు
లోపంబగు. 56

ప్ర ఉన్నాడు, ఉన్నారు, ఉన్నది, ఉన్నవి
మ ఉన్నావు, ఉన్నారు
ఉ ఉన్నాను, ఉన్నాము
ఉన్నవాడు

వ్యా ఉన్న శబ్దము పరమగుచో, ఉండు ధాతువునకు లోపమగును
ప్రథమ పురుషము ఉన్నాడు - ఉండు - ధాతువు 2 చే - ఉండు + లట్టు
8 - ఉండు + డుజ్ 13 చే - ఉండు + ఉన్న + డుజ్ ఈ 56 చే -
ఉండు ధాతువు లోపించి ఉన్న + డుజ్ 15 చే - ఉన్నా + డుజ్
తత్సమ 19 చే - ఉన్నాడు, సంఖ్య 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు ఉన్నాడు -
ఉండు . ధాతువు 2 చే - ఉండు + లట్టు 8 చే - ఉండు + రు, 13 చే ,

ఉండు + ఉన్న + రు ఈ 56 చే - ఉన్న + రు 15 చే - ఉన్నా + రు = ఉన్నారు అమహద్దర్శమున ఉన్నది, ఉన్నవి - ఉండు - ధాతువు 2 చే - ఉండు + లట్టు 8 చే - ఉండు + డుజ్, ఉండు + రు 13 చే - ఉండు + ఉన్న + డుజ్, ఉండు + ఉన్న + రు ఈ 56 చే - + డుజ్, ఉన్న + రు 12 చే - ఉన్న + ది = ఉన్నది, ఉన్న + వి = ఉన్నవి మధ్యమోత్తమ పురుషములు - ఉండు - ధాతువు 2 చే - ఉండు + లట్టు 8 చే - ఉండు + వు, ఉండు + రు (మధ్యమ) ఉండు + ను, ఉండు + ము (ఉత్తమ) 13 చే - ఉండు + ఉన్న + వు, ఉండు + ఉన్న + రు, ఉండు + ఉన్న + ను, ఉండు + ఉన్న + ము ఈ 56 చే - ఉన్న + వు ఉన్న + రు, ఉన్న + ను, ఉన్న + ము 15 చే - ఉన్నావు, ఉన్నారు, ఉన్నాను, ఉన్నాము ఇవి 13 చే - ఉన్నాను బంధము వరమగునప్పటి యుదాహరణములు ఉన్నవాడు - ఉండు - ధాతువు 46 చే - ఉండు + ఉన్న ఈ 56 చే - ఉండు ధాతువు లోపించి ఉన్న - సమాస 9 చే - ఉన్న + వాడు = ఉన్నవాడు ఇది 46 చే - ఉన్న వర్ణకము వరమగునప్పటి యుదాహరణము

విశే - (1) ఉండు + ఉన్న + డుజ్, ఉండు + ఉన్న - 14 చే - ఉండు ధాతువునకు, చు వర్ణకము కావలెను గాని యీ 56 చే - నిమిత్తమగు ఉండు ధాతువునకు వినాశము (లోపము) కలుగఁబోవుచున్నది కాన, చు వర్ణకము కాదు (చూ 112) 72 సూత్రమున 63 చే - నగు ఇందుక్కునకు లోపము చెప్పట యీ ప్రక్రియనే బలపఱచును కొందఱు ఉండుచు + ఉన్న + డుజ్, ఉండుచు + ఉన్న - అని చువర్ణకము చేసి యదాగమ పరిభాషచే, ఉండుచు - అను మొత్తమే ఉండు ధాతువగుననియు, ఉండుచు అన్నదెల్ల లోపించుననియుఁ జెప్పుదురు కాని లోపింపవలసిన చు వర్ణకమును దెచ్చిపెట్టు క్లేశ మనావశ్యకము (11) ఉన్నాను బంధమే ప్రకృత్యర్థమును బోధించును పద సార్థక్యము - ఉన్న శబ్దంబు - అనుటచే 13 చే నగు, ఉన్నాను బంధమును, 46 చే - నగు ఉన్న వర్ణకమును గ్రహింపఁబడును

చేదాద్యర్థ నాంతంబయిన యుండున కున్నాదేశంబు

విభాషనగు. 57

ఉన్నను, ఉండినను

వ్యా చేదాద్యర్థకమగు, న వర్ణకమంతమందుఁ గలిగిన ఉండు ధాతువునకు, ఉన్న - అను నాదేశము విభాషనగును, ఉండిన అనుచి చేదాద్యర్థ

నాంతమగు ఉండు ధాతు రూపము ఎట్లనఁగా, ఉండు - ధాతువు 41 చే . ఉండు + న + ను 17 చే . ఉండు + ఇ + న + ను సంధి 11 చే . ఉండిన + ను ఈ 57 చే . ఉండిన - అనుదానికి ఉన్న - ఆదేశమయిన, ఉండిన + ను = ఉన్న + ను ఉన్నను - అగును ఉన్నా దేశముకానిచో, ఉండినను అనియు నుండును చేదాద్యర్థకము చూ 41 సూ

విశే - 41 సూత్రమున, నవర్థకంబు ద్రుతాంతంబగు - అని సూత్రింపఁ బడెను అనఁగా ద్రుతము విడిగా విధింపఁబడెను కావున, ఉండిన + ను - అనుచో ఈ 57 చే . ఉండిన - అను దానికే ఉన్నా దేశమగును ద్రుతము మిగిలియే యుండును, కావున ఉన్నను - అను రూపము సిద్ధించును (11) చేదాద్యర్థక - అనుచో అది శబ్దముచే వృత్తమగు భావ రక్షణము (41 సూ) గ్రాహ్యము

తిదుటలు పరంబులగునపు డన్వాదుల నుస్థానంబున
సున్నయు నుండు డులోపంబును విఖాషనగు. 58

అందురు, అంట, ఉందురు, ఉంట పక్షంబున అనుదురు.
అనుట, ఉండుదురు ఉండుట - ఇత్యాది

వ్యా తి - డు ట, అనునవి పరమగునప్పుడు, "అను" మొదలగువాని, "ను" స్థానమునఁ బూర్ణబిందువును, ఉండు ధాతువున "డు" వర్ణలోపమును విఖాషనగును అందురు అను ధాతువు 5 చే . అను + లాట్టు 8 చే . అను + రు 22 చే . అను + డు + రు ఈ 58 చే . డు - పరమగునప్పుడు, నుస్థానమున నిండు సున్న రాఁగా, అం + డు + రు అందురు నుస్థానమున సున్న రానిచో అనుదురు సున్న అనుటచే నరసున్నఁ జేర్చినను సంధి 22 చే . నది నిండు సున్నగా మాటును కాని ప్రక్రియా గౌరవమగును కాన నిండు సున్ననే చేర్చుట గ్రాహ్యము అంట - అను - ధాతువు 35 చే . అను + ట ఈ 58 చే . 'ట' పరమగునచో నిండు సున్న కలిగిన యెడల అంట, అగును కలుగని యెడల - అనుట ఉందురు - ఉండు - ధాతువు 5 చే . ఉండు + లాట్టు 8 చే . ఉండు + రు 22 చే . ఉండు + డు + రు ఈ 58 చే . ఉండు - ధాతువున 'డు' లోపము ఉం + డు + రు = ఉండురు డు లోపింపనిచో ఉండు + డు + రు = ఉండుదురు ఉంట - ఉండు - ధాతువు 35 చే . ఉండు + ట - ఈ 58 చే . టవర్ణకము పరమగునచో - డు లోపము ఉంట డు-లోపింపనిచో, ఉండు + ట - ఉండుట తివర్ణకము పరమగునప్పటి యుదాహరణ మిటఁజూపఁ గ్లిడలేదు, చూ - 59 అన్వాదులు = అను, కను, కొను, తిను, మను, విను (55)

ఇట బిందువు మీది తదలకు నిత్య వైకల్పికంబులయి ట డ లగు. 59

అంటివి, అనితివి అందురు, అందురు ఉంటివి, ఉండితివి,
ఉండురు, ఉంచురు

వ్యా అన్వాదుల "ను" స్థానమున బిందువును, ఉండు డులోపమును
నయిన యీ ప్రకరణమునందు బిందువు మీది తకారమునకు నిత్యముగ టకార
మగును, బిందువు మీది దకారమునకు వైకల్పికముగ దకారమగును అంటివి -
అను-ధాతువు 3వే. అను+లిట్టు 8వే. అను+వు 18వే. అను+తి+వు తివర్ణ
కము పరమగుటచే 58వే. అను-లోన నుస్థానమున నిండునున్న యయినచో
అం+తి+వు ఈ 59వే. తకారమునకు నిత్యముగ 'ట' కారమగును అం+
ద్+ఇ+వు=అంటి+వు తత్సమ 26వే. అంటివి 58వే. ను స్థానమున
బిందువు కానిచో అను+తి+వు 17వే అను+ఇ+తి+వు-అగును సంది
11వే. అనితి+వు-తత్సమ 26వే. అనితివి అందురు - అను ధాతువు 5వే.
అను+లాట్టు 8వే. అను+రు 22వే అను+దు+రు 58వే. అం+దు+రు
ఈ 59వే. దకారమునకు వైకల్పికముగ దకారమగును దకారమయినచో
అం+ద్+ఉ+రు=అందురు దకారముకానిచో - అం+దు+రు = అందురు
ఉంటివి - ఉండు-ధాతువు 3వే - ఉండు + లిట్టు 8వే. ఉండు + వు 18వే.
ఉండు+తి+వు 58వే. తివర్ణకము పరమగుచో, ఉండు, 'డు' లోపమయినచో
ఉం + తి + వు ఈ 59 వే నిత్యముగ, టకారము ఉం+ద్+ఇ+వు=
ఉంటి+వు తత్సమ 26వే. ఉంటివి 58వే. 'డు' లోపము కానిచో. ఉండు+
తి+వు 17వే. ఉండు+ఇ+తి+వు సంది 11వే. ఉండితి+వు తత్సమ
26వే. ఉండితివి ఉండురు - ఉండు-ధాతువు 5వే - ఉండు + లాట్టు 8వే.
ఉండు+రు 22వే. ఉండు+దు+రు 58వే ఉం + దు + రు ఈ 59వే.
దకారమునకు దకారము కలిగినచో, ఉం+ద్+ఉ+రు=ఉండురు దకారము
కలుగనిచో - ఉం + దు + రు = ఉండురు

పదసార్థకృము - ఇట - అనుటచే - అన్వాదులకు, ఉండు శబ్దమునకు,
సంబంధించియే యీ కార్యమగును అలందితిరి, అలందుదురు - మున్నగుచోట్ల
ట డ ల ప్రసక్తి లేకుండుటకు, "ఇట" అనునది యావశ్యకము

ముజ్జ పరంబగునపుడు కో శబ్దంబు కొనునకు

బహుళంబుగా నగు 60

బహుళంబనుటచే దీనికి నొకానొకచో నతిచారంబని యెఱుంగునది

వ్యా మధ్యమ ముడుజ్జులు పరమగునపుడు కోశబ్దము కొను ధాతువునకు బహుళముగ నగును కొను + ము = కో + ము, కొను + డుజ్ = కో + డుజ్ - అని యీ సూత్రముచేత నగును చూ 61 బహుళమనుటచే దీని కొకానొకచోట నతిచారము అతిచారము = అతిక్రమించి ప్రవర్తించుట, ముజ్జ పరమగునపుడే కాక యితర ప్రత్యయములు పరమగునపుడును, కొనునకు కో కనఁబడునని తాత్పర్యము ఉదా॥ పేర్కొనని = పేర్కొని కైకొనక = కైకోక కట్టుకొనఁదగునె = కట్టుకోదగునె - మొ॥ ఇట్లు జీవులు పరమగుచో, కొనునకు, 'కో' కన్నట్టును ముజ్జ = మధ్యమ ముడుజ్జులు (31)

ముజ్జ పరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును,

మువర్ణకంబునకు మాముడియు నగు. 61

కొమ్ము, కొనుము, కొండు, కొనుడు

వా మధ్యమ ముడుజ్జులు పరమగునపుడు దీర్ఘమునకు హ్రస్వమును, 'ము' ప్రత్యయమునకు మాముడియు నగును మాముడి = మకారము క్రింద వ్రాయు మకార చిహ్నము ఇట లేఖన చిహ్న మాగమముగ విధింపఁబడినది (తత్సమ 42, ప్రకీర్ణకము 7) ముజ్జ = మధ్యమ ముడుజ్జులు (31) కొమ్ము - కొను-ధాతువు 6వే. కొను + లాట్టు 8వే. కొను + వు 29వే. కొను + ము 60వే. కో + ము ఈ 61వే. దీర్ఘమునకు హ్రస్వము మువర్ణకమునకు మాముడియు నగును కో + ము = కొ + మ్ము కొమ్ము 29వే. కొనునకు కో-అదేశము కానిచో, కొను + ము = కొనుము-అగును కొండు - కొను-ధాతువు 6వే. కొను + లాట్టు 8వే. కొను + రు 29వే. కొను + డుజ్ 60వే. కో + డుజ్ ఈ 61వే. దీర్ఘము నకు హ్రస్వము కొ + డుజ్ తత్సమ 19వే. కొండు సంధి 22వే. అర సున్న రాదు

విశే. కొమ్ము - ఉద్యో 3.97, నిర్వ 10.62

రువర్ణకంబు పరంబగునపుడు సున్న మీది త ద డ ల
యుత్వంబునకు లోపంబు విభాష నగు. 62

పోషింతు, పోషింతురు, కొండు, కొందురు, కొండు,
కొందురు

వ్యా 'రు' ప్రత్యయము పరమగునప్పుడు, పూర్ణబిందువు మీది త ద డ ల
ఉత్వమునకు లోపము విభాష నగును సున్నమీది తకారమునకు పోషింతు+
రు ఈ 62వే. పోషింత్ + రు = పోషింతు ఉత్వము లోపింపనిచో -
పోషింతురు సున్న మీది దకారమునకు కొండు + రు ఈ 62వే. కొండ్ +
రు = కొండు ఉత్వలోపము కానిచో - కొండు + రు = కొందురు సున్న
మీది దకారమునకు కొండు+రు ఈ 62వే. కొండ్ +రు=కొండు ఉత్వము
లోపింపనిచో కొండు+రు=కొండురు పీని ప్రక్రియ పోషింతు - పుష్ -
ధాతువు 63 వే. పుష్ + ఇంచు 66వే. పోష్ + ఇంచు = పోషించు 5వే -
పోషించు + లాట్టు 8వే. పోషించు+రు 22 - పోషించు+దు+రు 108వే.
పోషింతు+రు ఈ 62 వే. పోషింత్ + రు = పోషింతు ఉత్వలోపము
రానిచో-పోషింతురు కొండు, కొండు - కొను ధాతువు 5వే. కొను+లాట్టు
8వే. కొను+రు 22వే కొను+దు+రు 58వే. కొం+దు+రు ఈ 62వే.
కొండ్+రు=కొండు ఉత్వలోపము రానిచో. కొందురు దీని దకారము 59వే,
దకారమయినచో - కొం+దు+రు ఈ 62వే. కొండ్+రు - కొండు ఉత్వ
లోపము రానివక్షమున - కొందురు

విశే - కొండు - ఈ 62వే. కొండ్ +రు 59వే. కొండ్+రు=కొండు-
అని సాధించుకొన నగుననియు సూరి యీసూత్రమున దకారమును జేర్చుట
వ్యర్థమనియుఁ గొందఱు నెంచిత్తురు కాని, కొందురు-అనుదానిలో ఉత్వము
లోపించి కొండు-అయినట్లై, కొందురు-అనుదానిలో ఉత్వము లోపించి, కొండు-
అగుట సహజమని సూరి యభిప్రాయము

పదసార్థక్యము - (1) సున్నమీది- అనుటచే, సున్న మీద లేని తదల
ఉత్వమునకు లోపము లేదు ఉదా॥ పిలుతురు, చేయుదురు మొ॥ ఇట, తదల
ముందు పూర్ణబిందువు లేదు గనుక, ఉత్వలోపములేదు (11) రువర్ణకంబు పరం
బగునపుడు-అనుటచే వ్యవధాన మేర్పడి నప్పుడుత్వ లోపము లేదు ఉదా॥
పొందుదురు ఇట సున్నమీది దకారమునకు, రువర్ణకము పరము కాలేదు. 'రు'
వర్ణముచే వ్యవధాన మేర్పడినది కనుక ఉత్వము లోపింపదు

సంస్కృతంబున కంగలాదుల కించుక్కగు. 63

సంస్కృత దాతువుల కంగలాదుల కించుగాగమంబగు పచించు, వచించు, త్యజించు, భజించు, అంగలించు, అంగల, అడక, ఆరగ, ఆవుల, ఉంక, ఉగ్గడ, ఓనర, కార, గాల, జాడ, తిలక, తులక, వంక, పరిక, పలవ, అప్ప, ఒప్ప, ఆల - ఇత్యాదులంగలాదులు

వ్యా సంస్కృత దాతువులకు, అంగల-మొదలగు నాచ్చిక దాతువులకు, ఇంచుగాగమ మగును సంస్కృతదాతువులకు పచ్ - సంస్కృత దాతువు ఈ 63చే. పచ్ + ఇంచు = వచించు ఇట్లే పచ్ + ఇంచు = వచించు, త్యజ్ + ఇంచు = త్యజించు, భజ్ + ఇంచు = భజించు అంగలాదులకు అంగల + ఇంచు సంధి 11. అంగలించు ఇట్లే, అడకించు మొ॥ అప్ప అప్పించు, అప్పగించు ఒప్ప ఒప్పించు, ఒప్పగించు (79 నూ)

ఇ ఊ ఋ ల కించుక్కు పరంబగునపు డయుగవు

గరుక్కులగు. 64

జి. జయించు, నీ నయించు, ద్రు ద్రవించు, లూ లవించు, ధృ. ధరించు, తృ తరించు

వ్యా ఇకారాంత సంస్కృతదాతువునకు, ఇంచుగాగమము పరమగునపుడు అయ్-అనునదియు, ఉకారాంతమునకు, అవ్-అనునదియు, ఋకారాంతమునకు అర్-అనునదియుఁ జివర నాగమము లగును ఇకారమునకు జయించు జి. దాతువు, 63చే. జి + ఇంచు ఈ 64చే. జి + అయ్ + ఇంచు సంధి 11చే. జయ్ + ఇంచు = జయించు (చూ 50 వ్యా) ఇట్లే, నీ + ఇంచు = నయ్ + ఇంచు నయించు ఉకారమునకు ద్రవించు. ద్రు-దాతువు 63చే. ద్రు + ఇంచు ఈ 64చే. ద్రు + అవ్ + ఇంచు సంధి 11చే. ద్రవ్ + ఇంచు ద్రవించు ఇట్లే లూ + ఇంచు = లవ్ + ఇంచు లవించు ఋకారమునకు. ధరించు. 63చే. ధృ + ఇంచు ఈ 64చే. ధృ + అర్ + ఇంచు సంధి 11చే. ధర్ + ఇంచు ధరించు ఇట్లే తృ + ఇంచు = తర్ + ఇంచు = తరించు

విశే - (1) అయుగవుగరుక్కులు = అయక్ + అవుక్ + అరుక్ కకారముతో నిర్దేశించుటచే, నీయాగమములు నిర్దిష్టమునకుఁ జివరఁ జేరును అయు, అవు, అరు-అను వానితోని ఉకార ముచ్చారణ కొఱకుఁ జేర్పఁబడినది.

కనుక అయ్, అవ్, అర్ - అనునవి చివర నాగమములయ్యెను (11) ఇంచు + ఇంచు - అనుచో అవుగాగమము నివారించుటకు సంస్కృత ధాతువులకని వ్యాఖ్యానింపక స్వార్థేందుకు - పరమగునపుడే యగునని వ్యాఖ్యానించుట యావశ్యకమని కొందఱు నెలవిచ్చిరి కాని యది భ్రాంతి మూలకము ఇది యలకు. అనుచోటి ఋకారమును బట్టియు నుదాహరణములను బట్టియు నీనూత్రము సంస్కృత ధాతువులయెడలనే వర్తించుననుట స్పష్టము ఇంచు - అనునది సంస్కృతధాతువు కాదు, సంస్కృత సమ ధాతువు (జి-సంస్కృతధాతువు) కాన అవుగాగమమునకుఁ బ్రసక్తియే లేదు (111) అయుగవుక్కులు వరుసగా నగును (సంధి 13)

నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబు గలుగదు. 65

నిర్జికి నామధాతువుల కయుగాగమంబు గలుగదు

నిర్జించు, నుతించు, స్తుతించు

ఈ జ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ధాతుత్వ వివక్షయం దించుగాగమంబగునని యెఱుంగునది శయనించు, పయనించు

వ్యా నిర్జికి, నామధాతువులకు, అయుగాగమము కలుగదు నిర్జి=నిర్ - పూర్వకమగు 'జి' ధాతువు నిర్ + జి = నిర్జి నామధాతువు = నామమైయుండి, ఇంచుకు - చేరి ధాతువుగా మాతినది శయని - నామము = ప్రాతిపదికము శయన + ఇంచు = శయనించు - నామధాతువు ఇట్లే, పయన + ఇంచు = పయనించు - నామధాతువు నిర్జించు - నిర్ + జి 63వే - నిర్ + జి + ఇంచు 64వే - అయుగాగమము కలుగుచుండగా నీ 65వే - నిర్ పూర్వకమగు జి - ధాతువున కయుగాగమము నిషేధింపఁబడెను కాన అయుగాగమము లేదు సంధి 11వే. నిర్ + జి + ఇంచు = నిర్ + జించు నిర్జించు - అగును నామ ధాతువులకు నుతించు - నుతి - నామము 63 వే - ఇంచుగాగమ మయినప్పుడే 64వే - అయుగాగమము ప్రసక్తమగును నామములకు ఇంచుగాగమమే విధింపఁ బడలేదు కాని యీ 65 నూత్రమున, అయుగాగమమును నిషేధించుటచే నామములకు ధాతుత్వ వివక్షయందు 63వే - ఇంచుగాగమ మగునని గ్రహింప వలెను కాఁగా అయుగాగమ నిషేధముచే 63వే - ఇంచుకు - కలిగి నుతి + ఇంచు - అగును 64 వే - అయుగాగమము ప్రాప్తించుచుండగా నీ 65 దానిని నిషేధించును కనుక సంధి 11వే - నుతించు - అగును ఇట్లే స్తుతి + ఇంచు = స్తుతించు

జ్ఞాపకము = అనుమానము వలనఁదెలియనయినది, సార్వత్రికము కానిది, జ్ఞాపకమనఁబడును ఈ జ్ఞాపకఁబడెతనే నామంబులకు ధాతుత్వ వివక్షయందించు గాగమంబగునని యెఱుంగునది దీనికి వివరణము నామములకు ఇంచుగాగమము విధింపఁబడి యుండలేదు ఇంచు గాగమము లేనిదే 64 చే అయుగాగమము నకుఁ బ్రాప్తిలేదు ప్రాప్తిలేనిదే నామంబులకయుగామంబులేదను నిషేధమునకుఁ దావులేదు కాన, నామంబుల కయుగాగమంబు లేదు - అనుటచే. నామములకు ధాతుత్వము వివక్షించినచో 63 చే - ఇంచుగాగమ మగునను విషయమనుమాన గమ్యమగును ఉదా॥ శయన - నామము దీనికి ధాతుత్వ వివక్ష యందు 63చే. ఇంచుగాగమము శయన + ఇంచు సంది 11చే. శయనించు ఇట్లే వయన + ఇంచు = వయనించు

విశే - (1) జ్ఞాపక వద్దతిలో నాలుగంశము లిమిడి యుండును. (1) వైయర్థ్యము = వ్యర్థత్వము ఇట నామంబులకు - అనునది వ్యర్థమయినది. ఏలయన నామములకు, ఇంచుక్కు విధింపఁబడలేదు గనుక, అయుగాగమము ప్రసక్తమే కాదు ప్రాప్తిలేని దానికి నిషేధ మనావశ్యకము కనుక, నామంబులకు - వ్యర్థము (2) అన్యార్థకల్పనము = వేఱొక యర్థమును గల్పించుట. నామములకు, అయుగాగమము లేదనుటచే ధాతుత్వ వివక్షయందు, నామముల కించుగాగమము కావచ్చునన్నది యన్యార్థకల్పనము (3) స్వాంశమునఁ జారితార్థ్యము = వ్యర్థమనఁబడిన పదము సూత్రమున వ్యర్థముకాక, విధింపఁ బడిన యంశమునందుఁ జారితార్థ్యమగుట సుతి + ఇంచు, స్తుతి + ఇంచు - అను చోట్ల 64 చే - అయుగాగమము ప్రాప్తించుచుండుటచే, అయుగాగమమును నిషేధించుటకు నామంబులకు - అన్నది యావశ్యకమగుచున్నది కావున నిది వ్యర్థముకాక అయుగాగమ నిషేధవిషయమునఁ (=స్వాంశమునఁ) జారితార్థ్యమగు చున్నది ఇది స్వాంశమునఁ జారితార్థ్యము (4) అన్యత్రఫలము = వేఱుదాహరణ ములయం దుపయోగపడుట శయన - వయన, ఇవి నామములు వీనికి 64 చే. అయుగామము ప్రాప్తిలేదు అయినను, నామముల కయుగాగమము నిషేధింపఁ బడుటచే ధాతుత్వ వివక్షయందు నామములకు ఇంచుగాగమ మగునను విషయ మనుమానగమ్యమగుచున్నది కాన వీని కించుగాగమ మగును శయన + ఇంచు = శయనించు వయన + ఇంచు = వయనించు ఇట్లు - "అయు"గాగమ ప్రాప్తిలేని చోట్లను, ఇంచుగాగమ మగుట అన్యత్రఫలము (వెం సూ) (11) జ్ఞాపక వద్దతిచే, నామముల కించుగాగమము సర్వత్ర కాదు ప్రయోగానుసారముగ గ్రాహ్యము (జ్ఞాపకనీర్దం న సర్వత్ర = అనుమానాద్బోధన మసార్వత్రికత్వార్థ మిత్యర్థ పరిభా)

పదసార్థకృము - నిర్ది - అనుటచే నిర్ - పూర్వకమయినప్పుడే -
అయుగాగమము రాదు జి+ఇంచు=జయించు అనుచో అయుగాగమమగును

సంస్కృతంబునకు లఘూపధంబున కించుక్కు
పరంబగునపుడు గుణంబగు. 66

అ, ఏ, ఓ ఈ మూడును గుణంబులు నాఁబడు ఋస్థాని
కంబగు గుణంబు రపరంబయియుండు సంస్కృత ధాతుపదలకు
ఇ, ఉ, ఋ - అను వానికి సొరిదిని, ఏ, ఓ ఆర్ - అనునవి
యించుక్కు పరంబగునపు డగునని యెఱుంగునది

భిద్ చేదించు, భిద్ భేదించు, ముష్ మోషించు, పుష్ .
పోషించు, వృష్ వర్షించు, హృష్ హర్షించు

వ్యా లఘువుపదగాఁ గలిగిన సంస్కృత ధాతువున కించుగాగమము
పరమగునప్పుడు గుణమగును అ-ఏ-ఓలు గుణములు ఋకారమున కాదేశమగు
గుణము=అకారము ఇదిరపరంబయి యుండును రేఫము పరమైనదై యుండు
నని యర్థము అ+ర్=అర్ - అన్నమాట (అదేజగుణఁ ఉరణ్ రపరః-పాణి)
సంస్కృత ధాతువుల యొక్క ఉపధలగు, ఇ ఉ-ఋ-లకు, వరుసగా ఏ-ఓ-ఆర్,
అనునవి యగును ఇకారమునకు ఏకారము, ఉకారమునకు ఓకారము, ఋకారము
నకు, 'ఆర్' అనునది, యాదేశములగునని తాత్పర్యము ఉపధ=తుదివర్ణమునకు
ముందు వర్ణము ఉదా॥ భిద్=చ్+ఇ+ద్ ఇట తుదివర్ణము దకారము (ద్)
ముందువర్ణము - ఇకారము కనుక 'ఇ' అనునది యిట, ఉపధ ఇది లఘువు
గనుక లఘూపధ (చూ 50) ఇట్లే తక్కినవి ఇకారమునకు చేదించు - భిద్ -
సంస్కృత ధాతువు 63 చే - భిద్+ఇంచు ఈ 66 చే - లఘూపధయగు
ఇకారమునకు ఏ కారము (గుణము) అదేశమయి చ్+ఏ+ద్+ఇంచు =
చేద్+ఇంచు చేదించు - అగును ఇట్లే, భిద్+ఇంచు=భేద్+ఇంచు భేదించు
ఉకారమునకు మోషించు - ముష్ - సంస్కృత ధాతువు 63 చే - ముష్+
ఇంచు ఈ 66 చే - మ్+ఓ+ష్+ఇంచు=మోష్+ఇంచు మోషించు ఇట్లే,
పుష్+ఇంచు=పోష్+ఇంచు పోషించు - అగును ఋకారమునకు - వర్షించు -
వృష్ - సంస్కృత ధాతువు 63 చే - వృష్+ఇంచు ఈ 66 చే - వ్+అర్+
ష్+ఇంచు=వర్ష్+ఇంచు వర్షించు ఇట్లే, హృష్+ఇంచు=హర్ష్+ఇంచు
హర్షించు

విశే - (1) గుణవృద్ధి శబ్దాభ్యాం యత్రగుణ వృద్ధి విదీయేతే తత్ర

'ఇకః' ఇతి షష్ఠ్యంతం వద మువతిష్ఠతే (నీ-కౌ 34) (11) చిద్ + ఇంచ - మున్నగుచోట్ల దకారాదులలో వ్యవధాన మున్నను గుణమగును (సంధి 12 విశే ౧)

వద సార్థక్యము - లఘూవధంబున కనుటచే గురూ వధమునకు గుణము కాదు ఊహ్ + ఇంచ = ఊహించు

స్పృశికి గుణంబు విభాషనగు. 67

స్పర్శించు, స్పృశించు

వ్యా స్పృక్ - ధాతువునకు, ఇంచుగాగమము పరమగునపుడు దాని లఘూవధకు గుణము విభాషనగును గుణము = ఏ ఓ అర్ అనునవి - గుణములు ఇకారమునకు - ఏ, ఉకారమునకు - ఓ, ఋకారమునకు - అర్ - ఆదేశములగును, స్పృక్ - లోని ఋకారమునకు - అర్ విభాషనగును స్పర్శించు, స్పృశించు - స్పృక్ - ధాతువు 63 చే - స్పృక్ + ఇంచ 66 చే - స్పృక్ - లోని లఘూవధ యగు ఋకారమునకు అర్ - నిత్యముగ నాదేశమగుచున్నది కాన నీ సూత్ర మున, అర్ అనునది విభాషగ నాదేశమగునని విధింపబడెను గుణమాదేశమయినచో - స్పృక్ + ఇంచ = స్పృష్ + అర్ + క్ + ఇంచ = స్పర్శ + ఇంచ = స్పర్శించు - అగును గుణము రానిచో - స్పృక్ + ఇంచ = స్పృశించు - అగును ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు - అన్నది 66 నుండి యను వృత్తమగును

విశే - ఇది ప్రాప్తవిభాష ఏలయన 66 చే - నిత్యముగ బ్రాప్తించు గుణమిట విభాషగ విధింపబడినది

లిఖ, భుజ, రుచ, కృశంబులగు గుణంబు లేదు 68

లిఖించు, భుజించు, రుచించు, కృశించు కుచ ధాతువునకు గుణంబు లేదని యొకండు వక్కాణించె నది గ్రాహ్యంబుగాదు

వ్యా లిఖ్, భుజ్, రుచ్, కృష్ - అను ధాతువుల లఘూవధలకు గుణము లేదు గుణము = ఏ ఓ అర్ - అనునవి గుణములు (66) లిఖించు - లిఖ్ ధాతువు 63 చే - లిఖ్ + ఇంచ ల్ + ఇ + క్ = లిఖ్ ఇట ఖకారము మదిపర్ణము ఇకారము లఘువయిన ఉపధ కనుక 66 చే - ఈ ఇకారమునకు ఏకార మాదేశ మగుచుండఁగా నీ 68 చే - గుణము నిషేధింపబడెను కాన, లిఖ్ + ఇంచ = లిఖించు - అగును ఇట్లే భుజించు భుజ్ - ధాతువు 63 చే - భుజ్ + ఇంచ, 66 చే - భుజ్ - లోని ఉకారమునకు ఓకార మాదేశమగుచుండఁగా నీ 68 చే - నిషేధము విధింపబడెను కనుక గుణము రాదు భుజ్ + ఇంచ = భుజించు

ఇట్లే, రుచ్ + ఇంచు = రుచించు కృశించు - కృశ్ - ధాతువు 63 చే - కృశ్ + ఇంచు 66 చే - ఋకారమునకు అర్ - ఆదేశముగుచుండగా నీ 68 గుణమును నిషేధించును గనుక గుణము రాదు కృశ్ + ఇంచు = కృశించు - అగును

కుచ - ధాతువునకు గుణములేదని యహోబలవండితుఁ డుదాహరించెను కాని యది గ్రహింపఁదగినది కాదు సంకుచించు - కాదు, సంకోచించు - అనియే యగును సం + కుచ్ 63 చే - సం + కుచ్ + ఇంచు 66 చే - సం + కోచ్ + ఇంచు = సంకోచించు వెనుదీయు - అని యర్థము లిఖ, భుజ, రుచ, కుచ - అను వాని తుది అత్వముచ్చారణమునకుఁ జేర్చఁబడినది

విశే - ఒకండు వక్కాణించె - అనుటచే నూరి సంకుచింపుచున్నాఁడు - అను నహోబలవండిత వచనమునే విమర్శించెననుట స్పష్టము వెనుదీయు - అను నర్థమున సంకోచించు - అనియే యగునని నూరి యాశయము “సుందరత్వము నకుఁ జోటిచ్చి తాసంకుచించెననఁగఁడుఁ గృశించెనడుము” (కవిక 176) అను ప్రయోగమును నూరి నిరసించె నని కొందఱు నెలవిచ్చుట సరికాదు ఆయన దీనిని స్మరింపలేదు (చూ-ము కౌ క్రియా 15)

స్మజీకి నిర్మితిని గుణంబు లేదు. 69

చతుర్ముఖుండు ప్రజలను స్మజించె అతండు విషయంబుల విసర్జించె

వ్యా స్మజ్ - ధాతువునకు నిర్మించుట - అను నర్థమున గుణములేదు స్మజించు - స్మజ్ - ధాతువు 63 చే - స్మజ్ + ఇంచు 66 చే - ఇత్తదలి ఋకారమునకు అర్ - ఆదేశము ప్రాప్తించుచుండగా నీ 69 చే - నిర్మించుట యను నర్థమున గుణము నిషేధింపఁబడినది కనుక గుణమురాదు స్మజ్ + ఇంచు = స్మజించు నిర్మించు - అని యర్థము నిర్మితిని - అనుటచే నిర్మించుట యని కాక వేఱర్థముల యందు స్మజ్ - ధాతువునకు గుణము కలదు విసర్జించు వి + స్మజ్ 63 చే - వి + స్మజ్ + ఇంచు 66 చే - వి + స్ + అర్ + జ్ + ఇంచు = విసర్జ్ + ఇంచు విసర్జించు ఇట ‘వి’ పూర్వక స్మజ్ ధాతువునకు విడుచు - అని యర్థముగాన నీ 69 చే - గుణము నిషిద్ధము కాలేదు కాన 66 చే - గుణము కలిగి విసర్జించు - అయ్యెను స్మజించెను స్మజించు - 3 చే - స్మజించు + లిట్టు 8 చే - స్మజించు + డుజ్ 16 చే - స్మజించు + ఎను సంది 11 చే - స్మజించెను సంది 20 చే - స్మజించె ఇట్లే, విసర్జించు - అను దాని నుండి విసర్జించె - అను రూపమేర్పడును

విశే - విసర్జనార్థమునకు ధాతువు (సృజ్) - వాచకము ఉపసర్గము -
ద్యోతకము

సర్వంబునకుం ప్రేరణంబునం దించుక్కగు. 70

పంపించు, వచింపించు, ఆవులింపించు, వండించు, పండించు.

వ్యా ఎల్ల ధాతువులకుఁ ప్రేరణమున, ఇంచుగాగమ మగును ప్రేరణము=
విది చూ-27 నూ చైత్రుడు మైత్రునిచేత వంటకమును వండించెను (122)
వండుట యను వ్యాపారము జరుపునట్లు చైత్రుడు మైత్రుని నియోగించెనని
యర్థము వచింపించు. పచ్-ధాతువు 63 చే - పచ్ + ఇంచు = వచించు ఈ
70 చే - వచించు + ఇంచు - అయ్యెను 87 చే - చకారమునకు, వకారము
వచింపు + ఇంచు సంధి 11 చే - వచింపించు ఇట్టి, వచించు + ఇంచు = వచి
పించు ఆవులింపించు - 63 చే - ఆవుల + ఇంచు సంధి 11 చే - ఆవులింపు
ఈ 70 చే - ఆవులింపు + ఇంచు 87 చే - ఆవులింపు + ఇంచు సంధి 11 చే -
ఆవులింపించు వండించు - వండు - ధాతువు ఈ 70 చే వండు + ఇంచు
సంధి 11 చే - వండించు ఇట్టి, వండు + ఇంచు = వండించు

విశే - సర్వంబునకున్ = అన్ని విధములయిన ధాతువులకు - అని యర్థము
ఇవి నాలుగు విధములు (1) సంస్కృత ధాతువుల కిండుక్కు చేరగా
నేర్పడునవి వచించు, వచించు (2) అంగలాదుల కిండుక్కు చేరగా
నేర్పడునవి ఆవులింపు, (63) (3) సహజములగు ఆచ్చిక ధాతువులు వండు,
వండు (4) నామ ధాతువుల కిట సుదాహరణములు చూపఁబడలేదు నులించు,
స్తుతించు

రంజాదుల యించు కృకారంబునకు సఖిందుకంబున

కప్రేరణంబున ద్విరుక్త లకారంబగు. 71.

రంజిల్లు కంపిల్లు, ఖాసిల్లు, వర్షిల్లు, విలసిల్లు, రాజిల్లు ఈ
యాదేశ యోగంబున భిదాదు లకర్మకంబులగు భేదిల్లు సంధిల్లు

వ్యా రంజ్ - మున్నగు ధాతువుల పూర్ణబిందువుతోఁ గూడిన యింపుగా
గమ చకారమునకు, (=ంచ్-అనుదానికి) ఆ ప్రేరణమున, ద్విరుక్తలకారమగును
అప్రేరణము = ధాత్యర్థమగు వ్యాపారము స్వయముగానే (తనంతటనే) జరిగి
నట్లు వివక్షించుట భేదిల్లు = స్వయముగానే బ్రద్ధలగు అనగా శ్రమలేకుండ
నులుపుగా బ్రద్ధలగు - అని యర్థము రంజిల్లు = స్వయముగానే యనురాగము
నొందుఁబడెడి ద్విరుక్తలకారము రెండుస్థాన పలుకఁబడిన లకారము = ధౌల్ :

రంజిల్లు - రంజ్ - ధాతువు 63వే. రంజ్ + ఇంచు ఈ 71వే. బిందు పూర్వక చకారమునకు (ంవ్) ద్వీరుక్త లకార మాదేశము కాఁగా - రంజ్ + ఇ + ల్ + ఉ = రంజిల్లు. అగును ఇట్లే, కంప్ + ఇంచు = కంప్ + ఇ + ల్ + ఉ = కంపిల్లు ఖాన్ + ఇంచు = ఖాన్ + ఇ + ల్ + ఉ ఖానిల్లు వి + లన్ + ఇంచు = + వి + లన్ + ఇల్ + ఉ, విలనిల్లు రాజ్ + ఇంచు = రాజ్ + ఇ + ల్ + ఉ = రాజిల్లు వర్తిల్లు - వృద్ - ధాతువు 63వే. వృద్ + ఇంచు 66వే. వ్ + ఆర్ + థ్ + ఇంచు = వరద్ + ఇంచు ఈ 71వే. వర్ద్ + ఇ + ల్ + ఉ = వర్తిల్లు ఈ ద్వీరుక్త లకారాదేశ సంబంధమున బిద్ - మొదలగు ధాతువు లకర్మకములగును భేదిల్లు - బిద్ - ధాతువు ఇది సకర్మకము 66వే. బిద్ + ఇంచు 64వే. భ్ + ఏ + థ్ + ఇంచు = భేద్ + ఇంచు ఈ 71వే. భేద్ + ఇ + ల్ + ఉ = భేదిల్లు. ఇప్పటిదియకర్మక ధాతువయ్యెను సంధిల్లు - సం + ధా 63వే. సం + ధా + ఇంచు ఈ 71వే. సం + ధా + ఇ + ల్ + ఉ = సందా + ఇ + ల్లు సంధి 11వే. సంధిల్లు

విశే - (1) కపి - ధాతువు కంప్ - అని నిల్చును చూ 121 (11) అప్రేరణంబున - అనుటచేఁ బ్రేరణించుక్కునకివిధికాదు 72 నూ (111) కర్మాదులకుఁ గర్తృత్వ వివక్షయందు సకర్మక ధాతువులు గూడ సకర్మకములగును దీనిని గర్మ కర్తృత్వమందురు కర్మణస్తు కర్తృత్వ వివక్షా యాం ప్రాక్ సకర్మకా అపి ప్రాయేజాకర్మకాః బిద్యతే క్షాప్ష్మి" (సి కౌ) = "కురారాది దృఢామాతం పురుషశ్రవం వినా ద్వీధా భవతీత్యర్థః" (బాలమ) అకర్మకము లకర్మకములుగనే యుండును రంజిల్లు, కంపిల్లు

పారవశీలన భేదిల్లు, కంపిల్లు, సంధిల్లు - ప్రథమముద్రణము కాని 'కపి' ధాతువకర్మకమే యగుటచేనిది ముద్రణవ్యత్యాసము కానోవును

ఇంచుక్కు పరంబగు నపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు. 72

లాదేశంబున కపవాదంబు, రంజించు, భేదించు, సంధించు

వ్యాప్రేరణార్థమున నైన, ఇంచుగాగమము పరమయినప్పుడు, రంజ్ - మొదలగు ధాతువులకు స్వార్థమందయిన ఇంచుగాగమము లోపించునని యర్థము రంజించు - రంజ్ - ధాతువు 63వే. స్వార్థమున ఇంచుగాగమము రంజ్ + ఇంచు 70వే. ప్రేరణమున ఇంచుగాగమము రంజ్ + ఇంచు + ఇంచు ఇట్ల ప్రేరణమున నయిన, ఇంచుక్కు పరమగుటచే స్వార్థమున నయిన

ఇంచుక్కునకు లోపమగును రంజ్ + ఇంచు + ఇంచు = రంజ్ + ఇంచు
 రంజించు లాదేశంబున కపవాదంబు అనగా 71చే. నగు ద్విరుక్తలకారమున
 కిది బాధకమగును (అపవాదః = బాధకః - శబ్దక) ఎట్లనగా - రంజ్ +
 ఇంచు + ఇంచు - అనుచో 63చే స్వార్థమున నయిన ఇంచుగాగమము నందలి
 బిందుపూర్వక చకారమునకు (ం) 71చే. ద్విరుక్త లకార మాదేశము కావలసి
 యుండగా దాని కపవాదముగా నిట 63చే. నయిన ఇంచుగాగమమునకు
 లోపము విధింపబడినది రంజ్ + ఇంచు + ఇంచు = రంజ్ + ఇంచు
 ఇది 70చే ప్రేరణమున నయిన ఇంచుక్కు కనుక 71చే. దీనిని ద్విరుక్త
 లకారము ప్రసక్తముకాదు కావున, రంజించు - అనియే రూపసిద్ధియగును
 భేదించు - 63చే. భిద్ + ఇంచు 66చే. భేద్ + ఇంచు 70చే. + భేద్ +
 ఇంచు + ఇంచు ఈ 72చే. 63చే. నయిన స్వార్థేంచుక్కు లోపించి, ప్రేరణేం
 చుక్కుతో భేద్ + ఇంచు = భేదించు అగును సంధించు - సం + ధా
 63చే. సం + ధా + ఇంచు 70చే. సందా + ఇంచు + ఇంచు ఈ 72చే.
 సం + ధా + ఇంచు (ఇది ప్రేరణేంచుక్కు) సంది 11చే. సందించు
 రంజించు = రంజిల్లునట్లు చేయు భేదించు - భేదిల్లునట్లుచేయు సంధించు =
 సంధిల్లునట్లు చేయు

విశే - రంజాదులలో (71 సూ) మూడింటికే లక్ష్యము లిచ్చటచే నీవిధి
 ప్రయోగాను సారముగ గ్రాహ్యమగును

చుగాగమం బాచ్చికంబున కసంయుక్తనలడ రాంతంబు
 నకుం ప్రేరణంబున బహుళంబుగా నగు. 73

పూను పూనుచు, పూనించు తేలు తేలుచు, తేలించు.
 మగుడు మగుడుచు, మగిడించు కుదురు కుదురుచు, కుదిరించు
 విను వినుచు వక్ష్యమాణంబు పుగాగమంబు వినిపించు.
 బాహుళకంబుచే గొన్నింటికీ జుగాగమంబు లేదు అను అని
 పించు, తిను తినిపించు, కను కనిపించు దీనియత్వంబునకు
 దీర్ఘంబునగు కానిపించు

వ్యా ఆచ్చికము నసంయుక్త నలడ రాంతము నయిన ధాతువునకు
 ప్రేరణమున, చుగాగమము బహుళముగా నగును అసంయుక్త నలడ రాంతము=
 వేతొక హల్లుయొక్క కూడిక లేని నలడర లంతమందుగలది పూనుచు,
 పూనించు - పూను - ధాతువు ఇది యాచ్చికము 'ను' అంతమందు గలఁను.

ఇది యసంయుక్తము కాన నీ 73 చేఁ బ్రేరణమున, చుగాగమము కలిగిన; పూను + చు = పూనుచు-అగును చుగాగమము కాని పక్షమున 70చే-ప్రేరణమున నించుగాగమము పూను+ఇంచు సంధి 11చే. పూనించు తేలు లకారాంతము తేలు + చు = తేలుచు, తేలు + ఇంచు = తేలించు - ఇట్లే సాధించుకొనవలెను మగుడుచు - మగిడించు మగుడు-దాతువు ఇది డకారాంతము ఈ 73 చే మగుడు + చు = మగుడుచు చు - రానిచో 70చే. మగుడు + ఇంచు సంధి 11చే. మగిడించు 85చే. మగిడించు కుదురుచు, కుదిరించు - కుదురు-రేపాంతదాతువు కుదురు+చు=కుదురుచు కుదురు+ఇంచు=కుదిరించు-అని ప్రక్రియ యూహ్యము వినుచు, వినిపించు - విను-దాతువు. ఈ 73చే. విను+చు=వినుచు చు-రానిచో, 70చే. విను + ఇంచు 78చే. వినుపు+ఇంచు సంధి 11చే. వినుపించు 85చే. వినిపించు బహుళమనుటచేఁ గొన్నింటికి చుగాగమములేదు అనఁగా, చుగాగమమునకుఁ గొన్నింటి నప్రవృత్తి యన్నమాట అప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము ప్రవర్తింపక పోవుట అనిపించు - అను-దాతువు దీనికి చుగాగమము లేదు. 70చే. అను+ఇంచు 78చే. అనుపు+ఇంచు సంధి 11చే. అనుపించు క్రియా 85చే. అనిపించు ఇట్లే, తిను+ఇంచు=తినుపు+ఇంచు తినిపించు కను+ఇంచు=కనుపు+ఇంచు కనిపించు దీని అత్యమునకు దీర్ఘము నైతమగుచు కానిపించు

అట్లు పుగాగమంబును మాన్వాదుల కగు. 74

మాను మానుపు, మానుచు, మను మనుపు, మనుచు భాహుళకంబున దీని కించుక్కు లేదు

వ్యా మాను మొదలగు వానికిఁ బ్రేరణమున బహుళముగ, పుగాగమము నైత మగునని తాత్పర్యము పుగాగమంబును - అనుటచే 73చే. చుగాగమమే కాక ఈ 74చే. పుగాగమము నగునని యర్థము అట్లు=73చే- నాంతములకుఁ బ్రేరణమున, చుగాగమ మగునట్లుగానని భావము మానుపు, మానుచు - మాను-దాతువు 73చే. మాను+చు=మానుచు ఈ 74చే. పుగాగమము మాను+పు=మానుపు మానిపించు, మానించు, అను రూపములకు - చూ 8 సూత్రము మనుపు, మనుచు - మను-దాతువు 73చే. మను + చు = మనుచు ఈ 74చే మను+పు=మనుపు 73 సూత్రమునందలి బహుళపదమీ 74 సూత్రమున

ననువర్తించును గనుక, బహుళమనుటచే మనుధాతువున కించుక్కు లేదు ఇది
యప్రవృత్తి యన్నమాట

చుక్చువర్ణంబులు పరంబులగునపు డిత్యంబున

కుత్వంబగు. 75

వ్యా ప్రేరణార్థకములగు, చుగాగమ పుగాగమములు పరములగునపుడు,
ఇత్వమున కుత్వమగును ఉదా॥ బిగియు+చు 76వే. బిగి+చు ఈ 75వే.
బిగు+చు=బిగుచు కలియు+పు 76వే. కలి+పు ఈ 75వే. కలు+పు=
కలుపు (76)

అట్లు చుక్చుగాగమంబు లడంగ్వాది మాయ్యాదుల కగు

నగుచో వాని కడవ్రాలు లోపించు. 76

అడఁగు అడఁచు, అడఁగించు మాయు మాపు,
మాయించు, అడఁగు, కరఁగు, కలఁగు, నలఁగు, బిగియు ఇత్యాదు
లడంగ్వాదులు మాయు, ఉడుగు, కడచు, కుడుచు, ఇత్యాదులు
మాయ్యాదులు, అఁగు ప్రభృతు లుభయగణంబులు బాహుళకంబు
నం జేసి కొన్నింటి కించుక్చుక్చుగాగమంబులు మూఁడును, గొన్నింటి
కందు యథా సంభవముగా రెండును, గొన్నింటి కొక్కటియు నగు
నని యెఱుంగునది అఁగు-అచు, అపు అఁగించు, రేఁగు
రేచు, రేపు, రేగించు, పాయు పాచు, పాపు విఱుగు
విఱుచు, చూచు చూపు, నేరుచు నేరుపు, మేయు మేపు,
లేచు లేపు, కలియు కలుపు తడియు తడుపు తెలియు
తెలుపు-ఇత్యాదు లెఱుంగునది

వ్యా అడఁగు. మొదలగువానికి, చుగాగమమును, మాయు - మొదలగు
వానికి పుగాగమమును ప్రేరణమున బహుళముగ నగును అగుచో వాని తుది
యక్షరము లోపించును 73 సూత్రమునుండి బహుళ పదమిట ననువర్తించును
అడంగ్వాదులకు - అడఁగు రాతువు ఈ 76వే. అడఁగు+చు - అయి, తుది
యక్షరము లోపించి, అడఁచు-అని నీర్ధించును చుగాగమము రానిచో 7వే.
అడఁగు + ఇంచు సంధి 11వే. అడఁగించు ఇట్లే. కరఁగు+చు=కరఁచు,
కలఁగు+ఇంచు=కలఁగించు, కలఁగు+చు=కలఁచు, కలఁగు+ఇంచు=కలఁ

గించు నలఁగు + చు = నలఁచు, నలఁగు + ఇంచు = నలఁగించు విగుచు, విగియించు - విగియు-ధాతువు ఈ 76వే. విగియు + చు = విగి + చు 75వే. విగుచు చుక్కు-రానిచో, 70వే. విగియు + ఇంచు సంధి 11వే. విగియించు ఇత్యాదులు మాయ్యాదులు మాపు, మాయించు - మాయు-ధాతువు ఈ 76వే. మాయు + పు = మాపు పుగాగమము రానిచో - 70వే. మాయు + ఇంచు సంధి 11వే. మాయించు, ఉడుపు, ఉడిగించు - ఉడుగు-ధాతువు ఈ 76వే. ఉడుగు + పు = ఉడుపు పుగాగమము రానిచో 70వే. ఉడుగు + ఇంచు సంధి 11వే. ఉడుగించు 85వే. ఉడిగించు కడపు, కడపించు - కడచు-ధాతువు ఈ 76వే. కడచు + పు = కడపు పుగాగమము రానిచో, 70వే. కడచు + ఇంచు 87వే. కడపు + ఇంచు సంధి 11వే. కడపించు కుడుపు కుడిపించు - కుడుచు - ధాతువు ఈ 76వే. కుడుచు + పు = కుడుపు పుగాగమము రానిచో - 70వే. కుడుచు + ఇంచు 87వే. కుడుపు + ఇంచు సంధి 11వే. కుడుపించు 85వే. కుడిపించు

అఁగు-మొదలగునవి యుభయ గణములు అనగా, అదంగ్యాది గణము నను మాయ్యాది గణమునను జేరును కనుక, చుక్కుగాగమములు రెండును నగును బహుళమనుటచేఁగొన్నింటికి (73 సూత్రమునుండి యనువర్తించినది) ఇంచుక్, చుక్, పుగాగమములు మూఁడును గొన్నింటికి, మూఁడింటిలో రెండును, గొన్నింటి కిమూడింటిలో నొకటియుఁ బ్రయోగముసారముగ నగును ఇంచుక్కు క్కుగాగమములు మూఁడింటికి అఁగు-ధాతువు ఈ 76వే. అఁగు + చు = అఁచు, అఁగు + పు = అఁపు చుక్కుగాగమములు రానిచో, 70వే. అగు + ఇంచు సంధి 11వే. అఁగించు ఇట్లే, రేఁగు + చు = రేఁచు రేఁగు + పు = రేఁపు రేఁగు + ఇంచు = రేఁగించు రెండు కిలుగుటకు పాయు - ధాతువు ఈ 76వే. పాయు + చు = పాచు, పాయు + పు = పాపు ఒక్క-చుగాగమమునకు - విఱుగు + చు = విఱుచు ఒక్క- పుగాగమమునకు - చూచు + పు = చూపు ఇత్యాదులు కలియు + పు = కలి + పు 75వే. కల్ + ి + పు = కలుపు ఇట్లే, తడియు + పు = తడుపు, తెలియు + పు = తెలుపు

పారపరిశీలన - (1) విగియు - అనునది ప్రథమ ముద్రణముననే పొరపాటున మాయ్యాదులలోఁ జేరినది ఇది యదంగ్యాదుల లోనిది (11) కడచుఁ - అని కొన్ని ముద్రణములలో నరసున్న కనఁబడును కడచు - అను నిర్బిందు కష్టే యిట నుండఁదగినది,

ఇంచుక్కుక్కుగాగమంబులు పరంబులగునపు డాగమాదేశ
లోపంబులు పెక్కు తెలుగులం గానంబడియెడి. 77

అగు కావించు, వచ్చు రావించు, రప్పించు, విన్నపము
విన్నవించు, మోకాలు మోకరించు, కేక కేకరించు,
పలవ పలవరించు, పలవించు; ఆల ఆలకించు, ఆలించు,
వ్రక్క వ్రక్కలించు, నొచ్చు నొంచు, నొప్పించు, ఉండు
ఉనుచు, ఉంచు, డిగు డించు, డిగించు, పెరుగు పెనుచు,
పెంచు, తునుగు త్రుంచు, మునుగు ముంచు, మునుచు;
మొగుడు మొగుడుచు, మొగుచు, మోడుచు, మొగిడించు;
చొచ్చు చొనుపు, చొప్పించు, చినుగు చించు, చింపు;
త్రెగు త్రెంచు, త్రెంపు, తిరుగు త్రిప్పు చచ్చు ..
చంపు, నిలుచు నిలువరించు, నిలుపు కొను కొలుపు;
పోవు పుచ్చు, పనుచు, పంచు, పనుపు, పంపు అనుచు, అంచు
అనుపు, అంపు అనుప్రయుక్తంబగు పోవునకుంబుచ్చ మాత్రంబగు,
మోసపోవు మోసపుచ్చు॥ ఇత్యాదు లెఱుంగునది

వా ఇంచుగాగమము, చుగాగమము, పుగాగమము ననునవి పరములగు
నపుడాగమాదేశలోపములు పెక్కువిధములుగఁ గనఁబడును అగు-ధాతువు
70 చే - అగు + ఇంచు ఈ 77 చే - కావ్ + ఇంచు = కావించు 70 చే -
వచ్చు + ఇంచు ఈ 77 చే - రావ్ + ఇంచు = రావించు, రప్పవ్ + ఇంచు =
రప్పించు విన్నవ - అనునామమునకు 65 చే - ధాతుత్వము వివక్షించిన, 63 చే -
విన్నవ + ఇంచు ఈ 77 చే - విన్నవ్ + ఇంచు = విన్నవించు 65 చే -
మోకాలు అను నామమునకు ధాతుత్వము వివక్షించిన, 63 చే - మోకాలు +
ఇంచు ఈ 77 చే - మోకార్ + ఇంచు = మోకరించు కేక అను నామము
నకు 65 చే - ధాతుత్వము వివక్షించిన 63 చే - కేక + ఇంచు ఈ 77 చే -
కేకర్ + ఇంచు = కేకరించు పలవ - అను నామమునకు 65 చే -
ధాతుత్వము వివక్షించిన, 63 చే - పలవ + ఇంచు ఈ 77 చే - పలవర్ +
ఇంచు = పలవరించు రేఫాగమము కానిచో, పలవ + ఇంచు సంధి 11 చే -
పలవించు, ఆల-అను నామమునకు 65 చే - ధాతుత్వము వివక్షింపఁగా, 63 చే -
ఆల + ఇంచు ఈ 77 చే - ఆలక్ + ఇంచు = ఆలకించు కకారాగమము

కానిచో - ఆల + ఇంచు సంధి 11 చే. ఆలించు ప్రక్క - అను నామమునకు
 65 చే. ధాతుత్వము వివక్షింపఁగా, 63 చే. ప్రక్క + ఇంచు ఈ 77 చే.
 ప్రక్కల్ + ఇంచు = ప్రక్కలించు నొచ్చు - ధాతువు 76 చే. నొచ్చు +
 చు = నొ + చు ఈ 77 చే. నొ + ం + చు = నొంచు 70 చే. నొచ్చు +
 ఇంచు ఈ 77 చే. నొప్పె + ఇంచు = నొప్పించు ఉండు. ధాతువు
 73 చే. ఉండు + చు ఈ 77 చే. ఉ + ను + చు = ఉనుచు, ఉం +
 చు = ఉంచు డిగు. ధాతువు 76 చే. డిగు + చు = డి + చు ఈ 77 చే.
 డిం + చు = డించు, 70 చే. డిగు + ఇంచు సంధి 11 చే. డిగించు
 పెరుగు 76 చే. పెరుగు + చు = పెరు + చు ఈ 77 చే. పెను +
 చు = పెనుచు, పెం + చు = పెంచు తునుగు - ధాతువు 76 చే.
 తునుగు + చు = తును + చు ఈ 77 చే. త్రుం + చు = త్రుంచు
 మునుగు - ధాతువు 76 చే. మునుగు + చు = మును + చు ఈ
 77 చే. ముంచు, అరసున్న లోపించి మును + చు = మునుచు మొగుడు.
 ధాతువు 73 చే. మొగుడు + చు = మొగుడుచు మొగుడు + చు =
 మొగుచు మొగుడు + చు = మోడు + చు = మోడుచు 70 చే.
 మొగుడు + ఇంచు సంధి 11 చే. మొగుడించు క్రియా 85 చే. మొగిడిండు
 చొచు - ధాతువు 76 చే. చొచ్చు + పు = చొ + పు ఈ 77 చే. చొ +
 ను + పు = చొనుపు 70 చే. చొచ్చు + ఇంచు 87 చే. చొప్ప + ఇంచు
 సంధి 11 చే. చొప్పించు చినుగు - ధాతువు 76 చే. చినుగు + చు =
 చిను + చు ఈ 77 చే. చిం + చు = చించు, 76 చే. చినుగు + పు =
 చిను + పు ఈ 77 చే. చిం + పు = చింపు త్రెగు - ధాతువు 76 చే.
 త్రె + చు ఈ 77 చే. త్రె + ం + చు = త్రెంచు, 76 చే. త్రెగు +
 పు = త్రె + పు ఈ 77 చే. త్రెం + పు = త్రెంపు తిరుగు - ధాతువు
 76 చే. తిరుగు + పు = తిరు + పు ఈ 77 చే. త్రిప్ + పు = త్రిప్పు
 చచ్చు - ధాతువు 76 చే. చచ్చు + పు = చ + పు ఈ 77 చే. చం +
 పు = చంపు నిలుచు. ధాతువు 70 చే. నిలుచు + ఇంచు ఈ 77 చే. నిలు +
 వర్ + ఇంచు = నిలువరించు 76 చే. నిలుచు + పు = నిలుపు కొను.
 ధాతువు 76 చే. కొను + పు = కొ + పు ఈ 77 చే. కొలుపు పోవు.
 ధాతువు 76 చే. పోవు + చు = పో + చు ఈ 77 చే. పుచ్ + చు =
 పుచ్చు, పను + చు = పనుచు, ప + చు = వంచు, 76 చే. పోవు +
 పు = పో + పు ఈ 77 చే. వను + పు = వనుపు, వ + ం + పు =
 వంపు, 76 చే. పోవు + చు = పో + చు ఈ 77 చే. అను + చు =

అనుచు, అం + చు = అంచు 76 చే - పోవు + పు = పో + పు ఈ
 77 చే - అను + పు = అనుపు అం + పు = అంపు అను ప్రయుక్తమగు.
 పోవు దాతువునకు వుచ్చు అను రూపము మాత్రమే యగును తక్కిన వనుచు,
 పంచు, వనుపు పంపు, అనుచు, అంచు, అనుపు అంపు - అను రూపములు
 కావు అను ప్రయుక్తము = అను బంధము మోసపోవు, 76 చే - మోసపోవు
 + చు = మోసపో + చు, ఇట వుచ్చు మాత్రమే యగును మోస +
 పుచ్చు + చు మోసవుచ్చు ఇత్యాదులు

పార పరిశీలన - పెరుగు-అను దానిలో, బ్రథమ ద్వితీయ ముద్రణము
 లందర్ల బిందువు లేదు కొన్ని ముద్రణములలో, జేర్చబడుటసరియే

అన్వాదుల కించుక్కు పరంబగునపుడు పుగాగమంబగు

మానునకు విభాషనగు 78

అనిపించు అను, కను, తిను, విను మానిపించు, మానించు
 వ్యా అను మొదలగు దాతువుల కించు గాగమము పరమగుచో, పుగాగ
 మము నిత్యముగ సగును మాను దాతువునకు ఇంచుగాగమము పరమగుచో,
 పుగాగమము విభాషనగును అన్వాదులకు అను - దాతువు 70 చే - అను
 + ఇంచు ఈ 78 చే - అనుచ్ + ఇంచు = అనుపించు 85 చే - అనిపించు
 ఇట్లే, కను కనిపించు తిను తినిపించు విను వినిపించు - అను వానిని
 సాధించనగును మానునకు 70 చే - మాను + ఇంచు ఈ 78 చే -
 పుగాగమము కలిగిన, మానుచ్ + ఇంచు = మానుపించు 85 చే - మానిపించు
 పుగాగమము కానిచో, మాను + ఇంచు సంధి 11 చే - మానించు

విశే - 55 లో, జేర్చినట్లడిన అన్వాదులలో, కొను, మను - అనునవి
 విడువబడెను

అడ్డాదుల కించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు

నప్పాదులకు విభాషనగు. 79

అడ్డము అడ్డగించు

అడ్డము, ఓర, చిత్తము, పంతము, పెల్ల, బోర, మట్టము,
 మేళము ఇత్యాదు లడ్డాదులు

అప్ప అప్పగించు అప్పించు

అప్ప, ఓప్ప, పల్లము, కోపము ఇవి యప్పాదులు

వ్యా అడ్డ - మొదలగు వాని కించుగాగమము వరమగునపుడు, గుగాగ మము నిత్యముగనగును, అప్ప మొదలగు వాని కించుగాగమము వరమగునపుడు గుగాగమము విభాషనగును అడ్డాదులకు అడ్డ - అను నామమునకు 65 చే. ధాతుత్వ వివక్ష చేయఁగా, 63 చే - అడ్డ - ఇంచు - ఈ 79 చే. గుగాగమము గుక్ + ఆగమ కకారము నిర్దిష్టమునకుఁ జీవరఁ జేరునని తెలుపును గు - లోని ఉకార ముచ్చారణమునకుఁ జేర్చఁబడినది కావున 'గ్' అన్నదే యాగమ మగును అడ్డ + ఇంచు = అడ్డగ్ + ఇంచు అడ్డగించు ఇట్లే, ఓర + ఇంచు = ఓరగ్ + ఇంచు ఓరగించు మొ॥ ఇత్యాదు లడ్డాదులు అప్పాదులకు - అప్ప 58 చే - ధాతుత్వ వివక్ష చేయఁగా 63 చే - ఇంచుక్కు అప్ప + ఇంచు ఈ 79 చే - గుగాగమము, అప్పగ్ + ఇంచు = అప్పగించు గుగాగ మము కలుగనిచో అప్ప + ఇంచు సంధి 11 చే - అప్పించు ఇట్లే, ఒప్ప గించు, ఒప్పించు మొ॥ ఇవి అప్పాదులు.

విశే - (1) చిత్త, మేళ, కోవ - అనునవి సంస్కృత నామములు (11) అడ్డాదు లాకృతిగణము ఆకృతిగణము = చూ సంధి 5 వ్యాఖ్య అప్పాదులు పరితగణము పరితగణము = ఈ గణము నందలి శబ్దము లివేయని పరింపఁబడిన గణము పరితగణము (11) మేళగించు = 77చే - మేళించు మేళ - సంస్కృత నామ ధాతువగుటచే ఆచ్చిక 27 చే. గకారమునకు వకారము కాదు

అడోడు కూడుల డకారంబునకుం జుక్కు పరంబగు

నపుడు రేఫంబగు. 80

ఆడు ఆరుచు, ఆడించు, ఓడు ఓరుచు, ఓడించు, కూడు కూరుచు, కూడించు

వ్యా అడు, ఓడు, కూడు - అను వాని డకారమునకు, చుగాగమము వరమగునపుడు రేఫ మగును ఆడు - ధాతువు 73 చే - ఆడు + చు ఈ 80 చే - ఆర్ + ఉ + చు = ఆరుచు, 70 చే - ఆడు + ఇంచు సంధి 11 చే - ఆడించు చుక్కు పరమయిన రేఫాదేశము ఇట్లే, ఓడు + చు = ఓరుచు ఓడు + ఇంచు = ఓడించు కూడు + చు = కూరుచు కూడు + ఇంచు = కూడించు

విశే - అడు + చు - ఇత్యాదులలో డకారమునకు (డ్) చుక్కునకు మధ్య ఉకారము గలదు కనుక డకారమునకు, చుక్కు వరము కాలేదు కాని దేనితో వ్యవధాన మపరిహార్యమో దానితో వ్యవధాన మున్నను గార్యము

ప్రవర్తించును "యేననా వ్యవధానం తేన వ్యవహితేపి" (పరిభా) ఇట ఉకార ముతో వ్యవధానము తప్పనిసరి కనుక రేఫాదేశమునకు బాధ లేదు "నహి స్వాంగం స్యవ్యవధాయకమ్" అను న్యాయమును గలదు (అహో)

చెడునకుం జు క్పుగాగమంబులును డాకలఘు

రేఫంబునగు 81

చెఱుచు, చెఱుపు

వ్యా చెడు - ధాతువునకుఁ బ్రేరణమున చుగాగమ పుగాగమములును, డకారమున కలఘు రేఫమును నగును చెడు + చు = చెట్ + ఉ + చు = చెఱుచు - చెడు + పు = చెట్ + ఉ + పు = చెఱుపు

విశే - ప్రేరణంబున - అనునది 73 నుండి మండ్రాక స్థలిగా నను వృత్తమగును

పడునకుం జుక్కును డా కలఘు రేఫంబునగు 82

పఱుచు

వ్యా పడు ధాతువునకుఁ ప్రేరణమున చుగాగమమును, డకారమున కలఘు రేఫము నగును పడు + చు = పట్ + ఉ + చు = పఱుచు

విశే - 73 నుండి, ప్రేరణంబున - అను వృత్తమగును

శబ్దవల్ల వంబగు పడున కించుక్కు విభాషనగు నగుచో
డాకు లఘురేఫంబగు 83

వెలువడు వెలువరించు వెలువఱుచు, చొప్పడు
చొప్పరించు, చొప్పఱుచు

వ్యా శబ్దవల్లవమగు పడు ధాతువునకుఁ ప్రేరణమున నించుగాగమము విభాషనగును అగుచో డకారమునకు లఘు రేఫమగును శబ్దవల్లవము = చూ 118 వెలువడు - శబ్దవల్లవము దీనియందలి పడు ధాతువున కీకార్యము విధింపఁబడినది వెలువడు + ఇంచు = వెలువర్ + ఉ + ఇంచు, వెలువరు + ఇంచు సంది 11 చే - వెలువరించు ఇంచుక్కు రానిచో 82 చే - వెలువడు + చు = వెలువట్ + ఉ + చు = వెలువఱుచు ఇట్లే, చొప్పడు + ఇంచు = చొప్పరు + ఇంచు చొప్పరించు చొప్పడు + చు = చొప్పట్ + ఉ + చు = చొప్పఱుచు, వెలి + పడు = వెలువడు చొప్ప + పడు = చొప్పడు

(118) శబ్దపల్లవంబగు వడు - అనగా శబ్దపల్లవమున నవయవమగు వడు ధాతువు

విశే - (1) ప్రేరణంబున - 73 నుండి యను వృత్తము (11) ఇది ప్రాప్తవిభాష 70 చే - నిత్యముగాఁ బ్రాప్తించు నించుక్కునిది విభాషగ విధించును

ప్రేరణంబునం దించుక్కు మీద నించుక్కు లేదు, 84

ఇటునుటం జేసి ప్రేరణార్థంబయిన యితరాగమంబు మీదం ప్రేరణార్థేంచుగాగమంబగునని యెఱుంగునది

నొచ్చు నొంచు, నొంపించు, చచ్చు చంపు, చంపించు
వ్యా ప్రేరణముననైన యించుగాగమముపై, మరలఁ ప్రేరణార్థమున ఇంచుగాగమము లేదు అనఁగా ప్రేరణేంచుక్కుపై మరలఁ ప్రేరణేంచుక్కు లేదని తాత్పర్యము ఇట్లు చెప్పుటచేఁ ప్రేరణార్థమున నయిన, యితరాగమముల మీద, ననఁగా చుక్కుగాగమముల మీద, ప్రేరణేంచుక్కు రావచ్చును నొచ్చు- ధాతువు 76 చే - నొచ్చు + చు = నొ + చు 77 చే - నొం + చు = నొంచు ఇట చుగాగమము ప్రేరణమున నయినది దీనిపై మరలఁ ప్రేరణమున ఇంచుక్కు చేరవచ్చును నొంచు + ఇంచు 87 చే - నొంప్ + ఉ + ఇంచు సంధి 11 చే - నొంపించు చచ్చు - ధాతువు 76 చే - చచ్చు + పు = చ + పు 77 చే - చంపు ఈ ప్రేరణార్థమున నయిన పుగాగమముపై మరలఁ ప్రేరణమున ఇంచుక్కు చేరినచో, చంపు + ఇంచు - అగును సంధి 11 చే - చంపించు

పద సార్థక్యము - ప్రేరణంబునందు - అనుటచే స్వార్థేంచుక్కువయి ప్రేరణేంచుక్కు చేరవచ్చును, పచ్-ధాతువు 63 చే - స్వార్థమున ఇంచుక్కు పచ్ + ఇంచు = పచించు దీనిపై 70 చే-ప్రేరణేంచుక్కు చేరి - పచించు + ఇంచు = పచింపించు - అగును (87) ఇంచుక్కు మీద ననుటచే చుక్కు గాగమములపైఁ జేరునని పైని వివరింపఁబడెను వండించు ఇది ప్రేరణేంచుక్కు (70) కనుక దీనిపై మరలఁ ఇంచుక్కు రాదు (వండింపించు - కాదనుట)

పారపరిశీలన - ఇటునుటంజేసి- వ్రథమముద్రణ పారము ఇట్లనుటం జేసి- అను ముద్రణములు సరికావు చూ వ్రక్తిర్ణక 9

ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచో ననాద్యంబయిన
యుత్వంబున కిత్వంబగు. 85

నిగుడు నిగిడి, నిగిడె, మగుడు మగిడి, మగిడె,
ఉదుగు ఉడిగి, ఉడిగె, మునుగు మునిగి, మునిగె

వ్యా ధాతువునకు ఇత్వముగాని ఎత్వముగాని కూడుచో ధాతువుయొక్క
అనాద్యమయిన ఉత్వమున కిత్వమగునని తాత్పర్యము కూడుచోన్ = ముందటి
వర్ణముతోఁ గలియునప్పుడు - అని యర్థము అనాద్యము = అద్యముకానిది .
మొదటిది కానిది నిగిడి - నిగుడు - ధాతువు 38 చే - నిగుడు + ఇ సంధి
11 చే - నిగుడి ఈ 85 చే నిగిడి నిగిడె - 3 చే - నిగుడు + లిప్తుః
8 చే - నిగుడు + డుజ్ 16 చే - నిగుడు + ఎను సంధి 11 చే - నిగుడెను.
ఈ 85 చే - నిగిడెను సంధి 20 చే - నిగిడె ఇట్లే తక్కినవి

పదసార్థక్యము - అనాద్యంబయిన - అనుటచే, ధాతువునందలి మొదటి
ఉత్వమున కిత్వముకాదు ఉదుగు + ఇ = ఉడిగి మునుగు + ఇ = మునిగి.
పీనిలో మొదటి ఉకారములకు ఇకారముకాదు

ముఙ్గీత్తులు ముత్తు నాఁబడు 86

వ్యా ముజ్ + జీత్ = ముఙ్గీత్తులు ముజ్ = మధ్యమ ముడుజ్జులు .
31 నూ మధ్యమ ముడుజ్జులు, జీత్తులు కలిసి ముత్తు. అనఁబడును ముజ్ +
జీత్ = ముజ్ ఇందుఁ బ్రత్యాహరణ్చాయగోచరించును జీత్తులు - లజి (7)
కలజి (19, 12) పడుజి (21) కుజి (32) వుజి, రుజి (34) కజి (36, 39),
మిజి (37) నుజి (40 122) నిజి (47)

**ప్రేరణేంచుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు
చకారంబున కగు. 87**

పచించు పచింపించు, వచించు వచింపించు, పిలుచు
పిలిపించు, వలచు వలపించు, పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు,
మెచ్చునకు విభాషనగు, హెచ్చించు, మెప్పించు, మెచ్చించు

వ్యా ప్రేరణమున నయిన యించుగాగమము పరమగునపుడు చకారము
నకు, పకారమగును పచింపించు - పచ్ - ధాతువు 63 చే - పచ్ + ఇంచు =
పచించు 70 చే - పచించు + ఇంచు ఈ 87 చే - పచింప + ఉ + ఇంచు =
పచింపు + ఇంచు సంధి 11 చే - పచింపించు ఇట్లే, వచించు + ఇంచు =

వచింపించు పిలిపించు - పిలుచు - ధాతువు 70 చే - పిలుచు + ఇంచు ఈ 87 చే - పిలువ్ + ఉ + ఇంచు = పిలుపు + ఇంచు సంధి 11 చే - పిలుపించు క్రియా 85 చే - పిలిపించు వలపించు - వలచు-ధాతువు 70 చే - వలచు + ఇంచు 87 చే - వలవ్ + ఉ + ఇంచు = వలపు + ఇంచు సంధి 11 చే - వలపించు హెచ్చు ధాతువుయొక్క చకారమునకు వకారము కలుగదు హెచ్చు - ధాతువు 70 చే - హెచ్చు + ఇంచు సంధి 11 చే - హెచ్చించు మెచ్చు ధాతువుయొక్క చకారమునకు, వకారము విభాషనగును మెచ్చు - ధాతువు 70 చే - మెచ్చు + ఇంచు చకారము వకారమయినచో, మెచ్చివ్ + ఉ + ఇంచు = మెచ్చు + ఇంచు సంధి 11 చే - మెప్పించు వకారము కానిచో - మెచ్చు + ఇంచు సంధి 11 చే - మెచ్చించు వకారంబు చకారంబునకగు - అనుచో వకారజాతి చకారజాతి కగునని యర్థము కనుక మెచ్చు + ఇంచు = అనుచో చకారద్వయమునకు, వకారద్వయ మాదేశ మయ్యెను

విశే - మెప్పించు - పొందు 4.259, నిరం 2.40 వరాహ 11.54

ఆగమాన్య చకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు ముత్తు పరంబగు నపుడు పవలగు. 88

ఆగమంబు పచింపఁడు పచింపుము అడఁపడు, అడఁపుము
అన్యము పిలువఁడు పిలుపుము

వ్యా ద్విరుక్తము కాని యాగమ చకారమునకు, ముత్తుపరమగుచో, వకార మును, ద్విరుక్తముకాని యన్యచకారమునకు ముత్తుపరమగుచో, వకారమును నగును ముత్తు = ముణ్ణీత్తులు ముణ్ = మధ్యమ ముడుజ్జులు (31నూ) జీత్తులు = లజ్జి మొదలగునవి (86నూ) ఆగమచకారమునకు-పచింపఁడు- పచ్- ధాతువు 63 చే - పచ్ + ఇంచు = పచించు 7 చే - పచించు+లజ్జి 8 చే - పచించు + డుణ్ ఈ 88 చే - పచింప్ + ఉ + డుణ్ = పచింపు + డుణ్ 20 చే - పచింప్ + అ + డుణ్ = పచింప+డుణ్ తత్సమ 19 చే - పచింపఁడు పచింపుము - 63 చే - పచ్ + ఇంచు = పచించు 6 చే - పచించు + లూట్టు 8 చే - పచించు + పు 29 చే - పచించు + ము ఈ 88 చే - పచింప్ + ఉ + ము = పచింపుము ఇవియించుగాగమచకారమున కుదా హరణములు అడఁపఁడు - అడఁగు - ధాతువు 76 చే - అడఁగు + చు = అడఁచు 7 చే - అడఁచు + లజ్జి 8 చే - అడఁచు + డుణ్ ఈ 88 చే - అడఁపు + డుణ్ 20 చే - అడఁప + డుణ్ తత్సమ 19 చే - అడఁపఁడు

అడఁపుము - అడఁగు - ధాతువు 76 చే - అడఁగు + చు = అడఁచు
 6 చే - అడఁచు + లాట్టు 8 చే - అడఁచు + వు 29 చే - అడఁచు + ము
 ఈ 88 చే - అడపు + ము = అడఁపుము ఇవి చుగాగమచకారమున కుదాహరణ
 ములు అన్యచకారముకు - అనఁగా ధాతునిద్దమగుచకారమునకు - పిలువఁడు -
 పిలుచు - ధాతువు 7 చే - పిలుచు + లజి 8 చే - పిలుచు + డుజ్ ఈ
 88 చే - పిలువ్ + ఉ + డుజ్ = పిలుపు + డుజ్ 20 చే - పిలువ +
 డుజ్ తత్సమ 19 చే - పిలువఁడు పిలుపుము - పిలుచు ధాతువు 6 చే -
 పిలుచు + లాట్టు 8 చే - పిలుచు + వు 29 చే - పిలుచు + ము ఈ 88 చే -
 పిలుపు + ము = పిలుపుము

**ఖండబిందువు మీఁది నిద్ద చకారంబునకు ముత్తు పరంబగు
 నపుడు పకారంబు ప్రాయికంబుగ నగు 89**

తలఁపక, త్రేఁపక, తోఁపక ఏఁచునకు వైఖాషికంబు
 ఏఁపక, ఏఁచక నోఁచునకుం గలుగదు నోఁచక

వ్యా అరసున్న మీఁది నిద్ద చకారమునకు ముత్తు పరమగునపుడు పకారము
 తఱచుగ నగును నిద్దచకారము = శబ్దముయొక్క పుట్టుకతోనే సిద్ధించిన
 చకారము ముత్తు = మధ్యమముడుజ్జాలు, జీత్తులు 86 నూ తలఁపక -
 తలఁచు-ధాతువు 39 చే - తలఁచు + కజి ఈ 89 చే - ఖండబిందువు మీఁది
 నిద్ద చకారమునకు, పకార మాదేశమయి తలఁప్ + ఉ + కజి = తలఁపు + కజి
 20 చే - తలఁపక ఇట్లే త్రేఁచు + కజి = త్రేఁపక తోఁచు + కజి = తోఁపక
 ఏఁచు-ధాతువుయొక్క చకారమునకు, పకారము వైకల్పికముగనగును ఏఁచు +
 కజి (39) ఈ 89 చే - ఏఁపు + కజి 20 చే - ఏఁపక పకారము రానిచో,
 ఏఁచు + కజి 20 చే - ఏఁచక నోఁచు ధాతువు చకారమునకు, పకారము
 కాదు 39 చే - నోఁచు + కజి 20 చే - నోఁచక

విశే - (1) తలఁపక = తలంపక-సంజ్ఞా 14 (11) ఖండబిందువు మీఁద,
 పకారము ప్రాయికమనుటచే బూర్ణబిందువు మీఁద, పకారమరుదుగా నగును
 ఇంచు + లజి = ఇంపపు (ఆముక్త 6.32)

ఆగమ చకారంబునకు నెఱుసున్న మీఁది దానికి దుక్కు

పరంబగునపుడు పకారంబు విఖాషనగు 90

ఆకర్ణింపుదురు, దంపుదురు, చింపుదురు పత్వంబురాని
 పక్షంబున వక్ష్యమాణ తాదేశంబు, ఆకర్ణింతురు, దంతురు, చింతురు,

వ్యా నిండు సున్నపీడి యాగము చకారమునకు దుగాగమము వరమగు నప్పుడు, వకారము విభాషనగును ఆకర్ణింపుదురు, ఆకర్ణింతురు . 63 చే . ఆ + కర్ణ్ + ఇంచు = ఆకర్ణించు 5 చే . ఆకర్ణించు + లాట్టు 8 చే . ఆకర్ణించు + రు 22 చే . ఆకర్ణించు + దు + రు ఈ 90 చే . చకారమునకు వకారము ఆకర్ణింప్ + ఉ + దు + రు = ఆకర్ణింపుదురు వకారము రానిచో 108 చే . ఆకర్ణింత్ + ఉ + రు ఆకర్ణింతురు దంపుదురు . దంగు.ధాతువు 76 చే . దంగు + చు = దంచు 5 చే . దంచు + లాట్టు 8 చే . దంచు + రు 22 చే . దంచు + దు + రు ఈ 90 చే . దంప్ + ఉ + దు + రు = దంపుదురు వకారము కానిచో, 108 చే . దంత్ + ఉ + రు = దంతురు చింపుదురు . చినుగు.ధాతువు 77 చే . చినుగు + చు = చించు. అగును 5 చే . చించు + లాట్టు 8 చే . చించు + రు 22 చే . చించు + దు + రు ఈ 90 చే . చింప్ + ఉ + దు + రు = చింపుదురు, వత్సమురానిచో 108 చే . చింత్ + ఉ + రు = చింతురు

విశే - (1) దంగు + చు = దంచు, దంపు (76) అగును చినుగు + చు = చించు, చింపు (77) అగును దంపు, చింపులనుండి దంపుదురు సాధింప నగునని కొందఱు నెలవిత్తురు కాని సర్వత్ర చకారమునుండి వత్సమును సాధించుటయే యుక్తమని నూరి యాశయము (11) ఆకర్ణింపుదురు . భాగ 8 స్కం 21 వ

అగు, వచ్చు, చొచ్చు, చూచులకు, ముత్తు పరంబగునపుడు

కా, రా, చొరు, చూడు లగు. 91

అగు కాడు, వచ్చు రాడు, రమ్మ చొచ్చు చొరడు, చొరుము చూచు చూడడు, చూడుము

వ్యా ముత్తు వరమగునపుడు అగునకు. కా, వచ్చునకు. రా, చొచ్చునకు. చొరు, చూచునకు చూడు . అనునవి యాదేశములగును ముత్తు = మధ్యమ ముడు జ్ఞులు, ఊత్తులు కాడు . అగు . ధాతువు 7 చే . అగు + లజ్ 8 చే . అగు + డుజ్ ఈ 91 చే . కా + డుజ్ తత్సమ 19 చే . కాడు సంజ్ఞా 15 చే . సాధ్యపూర్ణము లేదు రాడు . వచ్చు . ధాతువు 7 చే . వచ్చు + లజ్ 8 చే . వచ్చు + డుజ్ ఈ 91 చే . రా + డుజ్ తత్సమ 19 చే . రాడు సంజ్ఞా 15 చే . సాధ్యపూర్ణములేదు రమ్మ . వచ్చు . ధాతువు 6 చే . వచ్చు + లాట్టు 8 చే . వచ్చు + వు 29 చే . వచ్చు + ము ఈ 91 చే . రా + ము

61 చే - రమ్మ చొరడు చొచ్చు-ధాతువు 7 చే - చొచ్చు + లజ్జి 8 చే -
 చొచ్చు + దుజ్జ్ ఈ 91 చే - చొరు + దుజ్జ్ 20 చే చొర + దుజ్జ్
 తత్సమ 19 చే - చొరడు చొరుము - చొచ్చు ధాతువు 6 చే - చొచ్చు +
 లాట్టు 8 చే - చొచ్చు + వు 29 చే - చొచ్చు + ము ఈ 91 చే - చొరు +
 ము = చొరుము చూడడు చూచు-ధాతువు 7 చే - చూచు + లజ్జి 8 చే -
 చూచు + దుజ్జ్ ఈ 91 చే - చూడు + దుజ్జ్ 20 చే - చూడ + దుజ్జ్ తత్సమ
 19 చే - చూడడు చూడుము చూచు ధాతువు 6 చే - చూచు + లాట్టు
 8 చే - చూచు + వు 29 చే - చూచు + ము ఈ 91 చే - చూడు + ము =
 చూడుము

విశే - (1) కారాచొరు చూడును సర్వాదేశములగును అనేకాల్ శీర్
 సర్వస్య-పాణి (11) ఇవి క్రమముగానగును (సంచి 13 వి 111)

పారవశీలన - కమ్ము - అనురూపము ప్రథమ ముద్రణముననిటఁ
 జూపఁబడలేదు దీని ప్రక్రియ 96 సూత్రమునఁగాని పరిపూర్ణముకాదు కొందఱు
 కమ్ము-అనుదాని నిఁట బ్రక్షిప్తము చేయుట సరికాదు

ఇచ్చునకు సర్వంబున కీయగు 92

ఇచ్చు ఈడు, ఇమ్ము, ఈయ యరు నాదేశంబు నొకా
 నొకచోఁ గానంబడియెడి, బలిమిసీయని భూమివలయపతుల

వ్యా ముత్తు పరమగునపుడు, ఇచ్చుధాతువున కంతటికి 'ఈ' అనునది
 యాదేశమగును 91 సూత్రమునుండి ముత్తుపరంబగునపుడు - అనునది యను
 వృత్తమగును ఈడు - ఇచ్చు - ధాతువు 7 చే - ఇచ్చు + లజ్జి 8 చే -
 ఇచ్చు + దుజ్జ్ ఈ 92 చే - ఈ + దుజ్జ్ తత్సమ 19 చే - ఈడు సంజ్ఞా
 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు ఇమ్ము - ఇచ్చు - ధాతువు 6 చే - ఇచ్చు +
 లాట్టు 8 చే - ఇచ్చు + వు 29 చే - ఇచ్చు + ము ఈ 92 చే - ఈ +
 ము 61 చే - ఇమ్ము ఒకానొకచో ఇచ్చునకు ఈయ-అనునదియు నాదేశమగును
 బలిమిసీయని భూమి వలయపతుల (ఆది 1-7) ఇచ్చు - ధాతువు 47 చే -
 ఇచ్చు + నిజ్జి ఈ 92 సూత్రమున "ఈయ యను నాదేశంబు నొకానొకచోఁ
 గానంబడియెడి" అనుచే, ఇచ్చునకు ఈయ - ఆదేశమయి ఈయ + ని = ఈయని-
 అగును

విశే - ప్రాచీనభాషలో, ఈయ - మిక్కిలి యధుధు కనుక నిది
 స్మృతింపఁబడలేదు

పదసార్థకము - అనేక వర్ణములుగల స్థాని కేకవర్ణ మాదేశమగుచో, స్థానిలోని తుది వర్ణమునకే యది యాదేశమగును (అలోంత్యస్యపాణి) ఈ- అనునది యేకవర్ణముగనుక, ఇచ్చు-లోని తుది ఉత్వమున కాదేశము కావలసి యుండును కనుక “సర్వంబునకు” అను దశ ముపయోగింపఁబడినది సర్వంబు నకున్-అనుటచే ఇచ్చు ధాతువున కంతటికి ‘ఈ’ అనునది యాదేశమయినది

తే తేరులు తెచ్చునకగు. 93

తెచ్చు తేడు, తేరడు, తెమ్ము, తేరుము

వ్యా ముత్తువరమగునపుడు, తెచ్చు ధాతువునకు, తే - తేరు, అనునవి యాదేశము లగును ముత్తువరంబగునపుడు - అనునది 91 సూత్రము నుండి యనువృత్తమగును తేడు - తేరడు తెచ్చు - ధాతువు 7 చే - తెచ్చు + లజి 8 చే - తెచ్చు + డుజ్ ఈ 93 చే - తెచ్చునకు, ‘తే’ ఆదేశమయినచో - తే + డుజ్ తత్సమ 19 చే - తేడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము తేరు తేరు - ఆదేశమయినచో - తేరు + డుజ్ 20 చే - తేర + డుజ్ తత్సమ 19 చే - తేరడు తెమ్ము, తేరుము - 6 చే - తెచ్చు + లాట్టు 8 చే - తెచ్చు + వు 29 చే - తెచ్చు + ము ఈ 93 చే, తే - ఆదేశ మయిన - తే + ము 61 చే - తెమ్ము - అగును తేరు - ఆదేశమయినచో, తేరు + ము = తేరుము - అగును

విశే - తేతేరులు సర్వాదేశములగును “అనే కాల్శిక్ సర్వస్య” పాణి

చావు నోవులు చచ్చునొచ్చుల కగు. 94

చచ్చు చావడు, చావుము నొచ్చు నోవడు, నోవుము, వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు నొవ్వడు

వ్యా ముత్తువరమగుచో, చచ్చు ధాతువునకు-చావు, నొచ్చు ధాతువునకు- నోవు - ఆదేశములగును ముత్తువరంబగునపుడు - అనునది 91 సూత్రము నుండి యనువృత్తమగును చావడు - చచ్చు - ధాతువు 7 చే - చచ్చు + లజి 8 చే - చచ్చు + డుజ్ ఈ 94 చే - చావు + డుజ్ 20 చే-చావ + డుజ్ తత్సమ 19 చే - చావడు చావుము - చచ్చు - ధాతువు 6 చే-చచ్చు + లాట్టు 8 చే - చచ్చు + వు 29 చే - చచ్చు + ము ఈ 94 చే-చావు + ము = చావుము నోవడు - నొచ్చు ధాతువు 7 చే - నొచ్చు + లజి 8 చే - నొచ్చు + డుజ్ ఈ 94 చే - నోవు + డుజ్ 20 చే - నోవ + డుజ్ ప్రక్రియ 6 చే ద్విత్వము రానిచో తత్సమ 19 చే-నోవుము నోవుము

నొచ్చు - దాతువు 6 చే నొచ్చు + లూట్టు 8 చే - నొచ్చు + వు 29 చే
 నొచ్చు + ము ఈ 94 చే - నోపు + ము = నోపుము నొవ్వడు - నొచ్చు
 దాతువు, 7 చే - నొచ్చు + లజి 8 చే - నొచ్చు + దుజ్ ఈ 94 చే
 నోపు + దుజ్ 20 చే - నోవ + దుజ్ తత్సమ 19 చే - నోవడు
 ప్రక్షిర్ణక 6 చే - నో + వ్య + డు సమాస 13 చే - నొవ్వడు ప్రక్షిర్ణక
 6 చే - ద్విత్వము రానిచో నోవడు

జీత్తుపరంబగునపుడు వాని పువర్ణంబు విభాషను

లోపించు. 95

చాక, చావక, చాకుము, చావకుము

నోక, నోవక, నోకుము, నోవకుము

వ్యా జీత్తు పరమయినప్పుడు, చావు, నోపుల పువర్ణము, విభాషను
 లోపించును చాక, చావక - చచ్చు - దాతువు 39 చే - చచ్చు + కజి 94 చే
 చావు + కజి ఈ 95 చే - పువర్ణము లోపించినచో - చా + కజి = చాక
 వు - లోపింపనిచో - చావు + కజి 20 చే - చావక చాకుము, చావకుము -
 చచ్చు - దాతువు 6 చే - చచ్చు + లూట్టు 8 చే - చచ్చు + వు 29 చే
 చచ్చు + ము 32 చే - చచ్చు + కుజి + ము 94 చే - చావు + కుజి +
 ము ఈ 95 చే - పువర్ణము లోపించినచో - చా + కుజి + ము = చాకుము
 వు - లోపింపనిచో, చావు + కుజి + ము 20 చే - చావకుము - నోక, నోవక
 నొచ్చు - దాతువు, 39 చే - నొచ్చు + కజి 94 చే - నోపు + కజి ఈ
 95 చే - పువర్ణకము లోపించిన - నో + కజి = నోక, వు - లోపింపనిచో,
 నోపు + కజి 20 చే - నోవక నోకుము, నోవకుము - నొచ్చు దాతువు
 6 చే - నొచ్చు + లూట్టు 8 చే - నొచ్చు + వు 29 చే - నొచ్చు + ము
 32 చే - నొచ్చు + కుజి + ము 94 చే - నోపు + కుజి + ము ఈ 95 చే -
 పు వర్ణకము లోపించిన - నో + కుజి + ము = నోకుము, వు - లోపింపనిచో,
 నోపు + కుజి + ము 20 చే - నోవకుము

విశేష - (1) చావడు, నోవడు - అను రూపములు 94 లో సాధింపఁ
 బడనని వానిలో, పు - లోపము రాదు (11) కజి - కుజి - నుజి పరమగు
 నపుడే వు లోప ప్రసక్తి

అగున కనుకనులకు ముజ్జీత్తులు పరంబగునపుడు

కా, నా, కానలు విభాషనగు 96

అపదాద్య సూత్రముచే గాకు వకారంబు వక్ష్యమాణం బౌత్వంబు కమ్ము, అగుము, అవుము, ఔము, కండు, అగుడు, అవుడు, ఔడు, నాడు, అనడు, కానడు, కనడు

వ్యా అగునకు ముజ్జీవరమగునపుడు అను కనులకు జీత్తు పరమగు నపుడు కా, నా, కానలు విభాషనగును అనగా, అగునకు ముజ్జీవరమగునపుడు. కా, అనునకు జీత్తుపరమగునపుడు నా, కనునకు జీత్తుపరమగునపుడు, కాన-అనున వియాదేశములగునని తాత్పర్యము కమ్ము అగుము - అగు ధాతువు 6 చే - అగు + లూట్టు 8 చే - అగు + వు 29 చే - అగు + ము ఈ 96 చే - 'కా' ఆదేశ మయినచో కా + ము 61 చే - కమ్ము 'కా' - ఆదేశముకానిచో, అగు + ము = అగుము ఆచ్చిక 27 చే - గకారమునకు వకారము అవుము క్రియా 103 చే - అవు - అను దానికంతటికి 'ఔ' ఆదేశమయిన - ఔ + ము = ఔము కండు అగుడు - అగు - ధాతువు 6 చే - అగు + లూట్టు - 8 చే - అగు + రు 29 చే - అగు + డుజ్ ఈ 96 చే - అగునకు 'కా' ఆదేశమయిన, కా + డుజ్ 61 చే - క + డుజ్ తత్సమ 19 చే - కండు సంధి 22 చే - ఖండ బిందువు లేదు 'కా' - ఆదేశము కానిచో, అగు + డుజ్ తత్సమ 19 చే - అగుడు ఆచ్చిక 27 చే - అవుడు క్రియా 103 చే - ఔడు, నాడు, అనడు - అను - ధాతువు 7 చే - అను + లజి 8 చే - అను + డుజ్ ఈ 96 చే - అనునకు 'నా' - ఆదేశమయిన, నా + డుజ్ తత్సమ 19 చే - నాడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్య పూర్ణము లేదు నా - ఆదేశము కానిచో, అను + డుజ్ 20 చే - అన + డుజ్ తత్సమ 19 చే - అనడు కానడు, కనడు - కను - ధాతువు 7 చే - కను + లజి 8 చే - కను + డుజ్ ఈ 96 చే - కాన - ఆదేశమయినచో, కాన + డుజ్ తత్సమ 19 చే - కానడు కాన - ఆదేశము కానిచో, కను + డుజ్ 20 చే - కన + డుజ్ తత్సమ 19 చే - కనడు

విశే (1) ఔ + ము, ఔ + డు - అనుచో 61 చే - ఔకారమునకు హ్రస్వము వచ్చుటకు బ్రసక్తి లేదు. ఏలయిన ఐ ఔ లకు హ్రస్వ రూపములు లేవు "ఏచామ్ హ్రస్వాహవాత్" నీ కౌ (11) కానా కానలు పరునగానగును. (సంధి 13 విశే 111)

నేరుచునకు లిడ్లాట్టులు ముత్తుంబరంబులగునపుడు

రుచులకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు. 97

నేచెను, నేరిచెను, నేచును, నేరుచును, నేరఁడు, నేరువఁడు.

వ్యా నేరుచు - రాతువునకు, లిడ్లాట్టులు పరమగునపుడు - రు వర్త మునకును, ముత్తు పరమగునపుడు - చు వర్తమునకును, లోపము బహుళముగా నగును లిట్టు = భూతంబున లిట్టగు లాట్టు = తద్దర్మాదులందు లాట్టగు, ముత్తు = ముడ్డిత్తులు ముట్టు = మధ్యమ ముడుట్టులు లిడ్లాట్టులకు - నేచెను, నేరిచెను - నేరుచు - రాతువు 3 చే - నేరుచు + లిట్టు 8 చే - నేరుచు + డుజ్ 16 చే - నేరుచు + ఎను ఈ 97 చే - రు, లోపించిన - నేచు + ఎను సంధి 11 చే - నేచెను, రు లోపింపనిచో - నేరుచు + ఎను సంధి 11 చే - నేరుచెను క్రియా 85 చే - నేరిచెను నేరుచును, నేచును - నేరుచు - రాతువు 5 చే - నేరుచు + లాట్టు 8 చే - నేరుచు + డుజ్ 16 చే - నేరుచు + ను ఈ 97 చే - రు వర్తము లోపించిన - నేచు + ను = నేచును రు లోపింప నిచో - నేరుచు + ను = నేరుచును ముత్తునకు - నేరఁడు, నేరువఁడు నేరుచు - రాతువు 7 చే - నేరుచు + ఁజ్ 8 చే - నేరుచు + డుజ్ ఈ 97 చే - చు వర్తము లోపించిన, నేరు + డుజ్ 20 చే - నేర + డుజ్ తత్సమ 19 చే - నేరఁడు, చు - లోపింపనిచో - నేరుచు + డుజ్ 88 చే - నేరువ + ఁ + డుజ్ = నేరువు + డుజ్ 20 చే నేరువ + డుజ్ తత్సమ 19 చే - నేరువడు

పోవునకు దుజ్జుత్తులు ముట్టుం బరంబులగునపుడు

వులోపంబుం బొదపదలును విభాషనగు. 98

పోదురు, పోవుదురు పోఁడు, పోవడు పోవుము పొదము, పదము, పొమ్ము

వ్యా పోవు రాతువునకు, దుజ్జుత్తులు పరమగుచో - వు లోపమును, ముట్టు పరమగుచో పొద, పదలును విభాషనగును దుక్ + ముత్ = దుజ్జుత్ దుక్ = దుగాగమము, ముత్తు = ముడ్డిత్తులు ముట్టు = మధ్యమ ముడుట్టులు పోవు రాతువునకు దుగాగమమును, ముడ్డిత్తులును, బరమగుచో 'వు' వర్త లోప మును, మధ్యమ ముడుట్టుల పరమగుచో "పొద - పద"లును, విభాషనగును అని తాత్పర్యము దుజ్జుత్తులకు - పోదురు, పోవుదురు - పోవు - రాతువు 5 చే - పోవు + లాట్టు 8 చే - పోవు + రు, 22 చే - పోవు + దు + డు,

ఇట దుగాగమము పరమయినది కనుక ఈ 98 చే - పు లోపించిన పో + డు + రు = పోదురు - అగును పు - లోపింపనిచో పోవు + డు + రు = పోవుదురు పోడు, పోవడు - పోవు ధాతువు 7 చే - పోవు + లజ్జ 8 చే - పోవు + డుజ్, ఇట, జీత్తు పరమగుచున్నది కనుక నీ 98 చే - పు లోపించినచో పో + డుజ్ తత్సమ 19 చే - పోడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్య పూర్ణము లేదు పు - లోపింపనిచో పోవు + డుజ్ 20 చే - పోవ + డుజ్, తత్సమ 19 చే - పోవడు ముజ్జనకు పోవుము - పోవు ధాతువు 6 చే - పోవు + లూట్టు 8 చే - పోవు + పు 29 చే - పోవు + ము = పోవుము పొదము, పదము - పోవు + ము - అని యుండఁగా నీ 98 చే - పోవునకు పొద పద లాదేశములయిన, పొద + ము = పొదము, పద + ము = పదము పొమ్ము - పోవు + ము, అని యుండఁగా, ముజ్జన కూడ ముత్తులోనిదే కనుక నీ 98 చే - 'పు' లోపించినచో, పో + ము 61 చే - పొమ్ము

అగు పోవుల కడవ్రాల కిద్వక్రంబులు పరంబులగు నపుడు యకారంబగు 99

వక్ష్యమాణంబై త్వంబు అయి—ఐ, అయిరి—ఐరి పోయి, పోయిరి, పోయెను, పోయెడు

వ్యా అగు, పోవు - అను వాని తుది యక్షరములకు ఇత్యమును, వక్రమును (= ఎ) ఐరములగునప్పుడు, యకారమగును వ్రాలు=అక్షరములు అయి, ఐ - అగు ధాతువు 38 చే - అగు + ఇ ఈ 99 చే - తుది 'గు' అను నక్షరమునకు యకారమాదేశమయి అయ్ + ఇ = అయి - అగును 108 చే - అయి - అను దాని కంతటికి ఐ - ఆదేశమయిన ఐ అను రూపము నీర్ధించును లేనిచో అయి, అని యుండును అయిరి, ఐరి - అగు ధాతువు 3 చే - అగు + లిట్టు 8 చే - అగు + రు 17 చే - అగు + ఇ + రు ఈ 99 చే - 'గు' అను నక్షరమునకు యకార మాదేశమై, అయ్ + ఇ + రు = అయి + రు తత్సమ 26 చే - అయిరి క్రియా 103 చే - 'ఐ' ఆదేశమయినచో ఐ + రి = ఐరి కానిచో అయిరి వక్రము పరమయినప్పటి యుదాహరణమునకు—చూ100 నూ పోయి - పోవు ధాతువు 38 చే - పోవు + ఇ ఈ 99 చే - 'పు' అను నక్షరమునకు యకార మాదేశమయి పోయ్ + ఇ = పోయి - అగును పోయిరి - పోవు - ధాతువు 3 చే - పోవు + లిట్టు 8 చే - పోవు + రు 17 చే - పోవు + ఇ + రు ఈ 99 చే - 'పు' అను నక్షరమునకు యకార

మాదేశమగును పోయ్ + ఇ + రు = పోయి + రు తత్సమ 26 చే .
 పోయిరి - అగును పోయెను . పోవు - రాతువు, 3 చే - పోవు + లిట్టు 8చే.
 పోవు + డుజ్ 6 చే - పోవు + ఎను ఇట వక్రము పరమయినది గనుక,
 ఈ 99 చే - పోయ్ + ఎను = పోయెను - అగును పోయెడు పోవు-రాతువు
 5 చే - పోవు + లాట్టు 8 చే - పోవు + డుజ్ 16 చే - పోవు + ను
 23 చే - పోవు + ఎడు + ను ఈ 99 చే - పోయ్ + ఎడు + ను =
 పోయెడును సంధి 20 చే - పోయెడు ఇట పోయెడును - అని కాక పోయెడు.
 అని చూపుటచే - 44 చే - నగు ఎడు వర్ణకము పరమగునపుడును నీ కార్య
 మగును పోవు - రాతువు 44 చే పోవు + ఎడు ఈ 99 చే - పోయ్ +
 ఎడు = పోయెడు

విశే - (1) ఎ ఏ ఓ ఓ లు వక్రములు ఐనను ఎకారము మాత్రమే
 యిటఁబరమగును తక్కినవి ప్రసక్తములు కావు (11) అగు ఆచ్చిక 27 చే.
 అవు అగును ఆదేశము స్థానివంటిది కనుక, అవు + ఇ = అయ్ + ఇ
 అయి యనియే యగును (11) అగు పోవుల తుది గు-వు వర్ణములకు యకార
 మగును గకార వకారములకుఁగాదు వ్రాయి - అనుచో నక్షరమునే గ్రహింప
 వలెను తలఁగు + లజి = తలఁగు + డుజ్ 101 చే - తలఁ + డుజ్ =
 తలఁడు - అగును గు - లోపమననిచో నిటఁ జిక్కు కలుగును

పార పరిశీలన - పోయెడు - అను ప్రథమ ముద్రణ పారమే యుక్తము
 పోయెడును - అను ముద్రణములు సరికావు పోయెడు - అన్నంత వఱకుఁ
 జూపుటచే 44 చే - పోవు + ఎడు - అని కాఁగా నీ సూత్రము వర్తింపుట
 కవకాశ మేర్పడును

అగునకు వక్రంబు గూడుచో దీర్ఘంబగు 100

వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు, ఆయెను, అయ్యెను ఆయెడు,
 అయ్యెడు

వ్యా అగు రాతువునకు ఎత్వము కూడుచో నచ్చునకు దీర్ఘమగును కూడు
 చోన్ = ముందటి వర్ణముతోఁ గలియు నప్పుడని యర్థము చూ ప్రక్తిర్ణక 9
 ఆయెను అయ్యెను - అగు రాతువు 3 చే - అగు + లిట్టు 8 చే - అగు +
 డుజ్ 16 చే - అగు + ఎను 99 చే - అయ్ + ఎను = అయెను ఏకదేశ
 వికృతమగుటచే అయ్ - అనునది, అగు రాతువు వంటిదే యగును (ఏకదేశ
 వికృత మనన్మవత్ పరిభా) కనుక ఈ 100 చే - అయ్ - లోని అకారమునకు

దీర్ఘము కలిగి, ఆయెను - అగును ప్రక్షిరక 6 చే - ఆయెను. = ఆ + య్యెను, సమాస 13 చే - ఆయ్యెను ద్విత్వము కానిచో ఆయెను ఆయెడు, ఆయ్యెడు - అగు - ధాతువు 5 చే - అగు + లాట్టు 8 చే - అగు + డుక్ 16 చే - అగు + ను - 23 చే - అగు + ఎడు + ను 99 చే - అయ్యెను ఎడు + ను = ఆయెడును ఈ 100 చే - ఆయెడును సంధి 20 చే - ఆయెడు, ప్రక్షిరక 6 చే - ఆ + య్యెడు సమాస 13 చే - ఆయ్యెడు ద్విత్వము కానిచో, ఆయెడు

విశే - దీర్ఘంబగు - అని విధించినప్పుడు, అచ్చునకు - అనుషష్ఠ్యంతమువస్థిత మగును "అచశ్చ (1.2.28) హ్రస్వదీర్ఘపుతశ్చైర్య్రాజ్విదీయతే తత్ర 'అచః' ఇతి షష్ఠ్యంతంపద ముపతిష్ఠతే" -ని క్తా

పార పరిశీలన - ఆయెడు, అయ్యెడు - అని ప్రథమ ముద్రణము ఆయెడును, ఆయ్యెడును - అని కొన్నింటి గనబడును ప్రథమ ముద్రణమే గ్రాహ్యము ఆయెడు - అయ్యెడు అని చూపుటచే 44 చే నగు ఎడు వర్ణకము పరమగునప్పుడు గూడ నీ సూత్రము వర్తించును

పిలుచు మొదలగువానికి ముత్తు పరంబగునపుడు కడ

ప్రాయి బహుళంబుగ లోపించు. 101

పిలఁడు, పిలువఁడు, పిలుము, పిలుపుము లేచునకు ముజ్జా పరంబగునపుడు చు లోపంబగు లెమ్ము లెండు పిలుచు నిలుచు తలఁగు - ఇత్యాదులు

వ్యా పిలుచు - మొదలగు ధాతువులకు ముత్తు పరమయినప్పుడు తుది యక్షరము బహుళముగ లోపించును ప్రాయి = అక్షరము, పిలఁడు, పిలువఁడు - పిలుచు - ధాతువు, 7 చే - పిలుచు + లజ్ 8 చే - పిలుచు + డుక్ ఈ 101 చే - తుది యక్షరము లోపించినచో, పిలు + డుక్ 20 చే - పిల + డుక్ తత్సమ 19 చే - పిలఁడు పిలుచు + డుక్ - అనుచో చు వర్ణము లోపింపనిచో, 88 చే - పిలుపు + డుక్ 20 చే - పిలువ + డుక్ తత్సమ 19 చే - పిలువఁడు పిలుము - పిలుపుము - పిలుచు - ధాతువు 6 చే - పిలుచు + లాట్టు, 8 చే - పిలుచు + ను 29 చే - పిలుచు + ము ఈ 101 చే - చు వర్ణము లోపించిన, పిలు + ము = పిలుము చు - లోపింపనిచో, పిలుచు + ము 88 చే - పిలుపు + ము = పిలుపుము ఇట్టి, నిలఁచు, తలఁగు -

ధాతువుల నుండి రూపనీధి నరయనగును ధాతువునకు ముజ్జ పరమయినప్పడ
చు వర్ణమునకు లోపమగును ముజ్జ = మధ్యమ ముడుజ్జాలు లెమ్ము - లేచు
ధాతువు 6 చే లేచు + లూట్టు 8 చే - లేచు + పు 29 చే - లేచు + ము
"లేచునకు ముజ్జ పరంబగునపుడు, చు లోపంబగు" లే + ము 61 చే
లెమ్ము లెండు - లేచు ధాతువు 6 చే - లేచు + లూట్టు 8 చే - లేచు + రు
29 చే - లేచు + డుక్ "లేచునకు ముజ్జ పరంబగునపుడు చు లోపంబగు"
లే + డుక్ 61 చే - లే + డుక్ తత్సమ 19 చే - లెండు సంది 22 చే.
ఖండ బిందువు కాదు

పార పరిశీలన - తలఁగు - ప్రథమ ముద్రణ పారము తలఁచు - అను
ముద్రణములు సరికావు

లాఠిచో సహితము కాదేశాదులు కానంబడియెడి. 102

కావుతను, కాతను, అగుట, కావుట, అగుడును, కావుడును,
కానను, కావునను అనుడును, అనవుడును, నావుడును - ఇత్యాదు
లెఱుంగునది

వ్యా ముత్తు కాక యితరములు పరమగునపుడు సైతము కాదేశాదులు
కనఁబడును కావుతను, కాతను - అగు ధాతువు 26 చే - అగు + తను
ఈ 102 చే - కాదేశమును పు వర్ణాగమమును నయినచో - కా + పు + తను
= కావుతను కాదేశ మొక్కదే యయినచో - కా + తను = కాతను అగుట,
కావుట - అగు ధాతువు 35 చే - అగు + ట = అగుట ఈ 102 చే -
కాదేశమును, పు వర్ణాగమమును నైనచో కా + పు + ట = కావుట అగుడును,
కావుడును - అగు - ధాతువు 47 చే - అగు + డును = అగుడును కా -
అదేశము పు వర్ణాగమము నయినచో, కా + పు + డును = కావుడును, కానను
కావునను - అగు - ధాతువు - 41 చే - అగు + నను, ఈ 102 చే - కా -
అదేశమయినచో, కా + నను = కానను కా - అదేశము, పువర్ణాగమము
నయినచో, కా + పు + నను = కావునను అనుడును, అనవుడును,
నావుడును - అను ధాతువు 42 చే - అను + డును = అనుడును అను -
అనుదానికి అన అదేశమయి పు వర్ణమాగమమైన, అన + పు + డును =
అనవుడును - అగును అను + డును - అనుచో, అనునకు నా - అదేశమును
పు వర్ణాగమమును నైనచో, నా + పు + డును = నావుడును - అగును

అచ్చికంబులం దయి యవులకు వక్రతమంబులు బహుళంబుగా నగు. 103

అయిదు—ఐదు, అయిరేని— ఐరేని — అవుడు—ఔడు,
గవుసెన గౌసెన

వ్యా అచ్చ తెనుగు శబ్దములయందు, అయి- అవులకు వక్రతమములు
బహుళముగ నాదేశములగును వక్రతమములు = ఐ ఔ లు అయికి - ఐ,
అవు - అను దానికి, ఔ - అదేశములగునని తాత్పర్యము అయిదు = ఐదు
అయిరేని = ఐరేని, అవుడు = ఔడు, గవుసెన = గౌసెన - అని బహుళ
ముగనగును ఐ ఔ లు కానిచో - అయిదు, అయిరేని, అవుడు, గవుసెన -
అనియు నుండును క్రియల కుదాహరణములు, అయిరి = ఐరి (99) అవుము =
ఔము (96) మొ॥ క్రియలకు వెనుక నుదాహరించి యుండుటచే నిట నామ
ములకే యుదాహరణములు చూపఁబడెను అయిరేని = ఐచ్చైన వని చేసిన
పెండ్లి కుండలు

విశే - అనేక వర్ణములు గల స్థానికేక వర్ణము నాదేశముగ విధించినచో
నది స్థానియందలి తుది వర్ణమునకే యాదేశమగును "(అలోంత్యస్య " పాణి)
కాని ఐ ఔ లు సంధ్యక్షరములు గనుక సర్వాదేశము లయ్యెనని క్షాందలు
సెలవిత్తురు సంధ్యక్షరము లయినను ఐ ఔ లేకవర్ణములే యగుటచే నిది తృప్తి
కరము కాదు నిర్దేశమును బట్టి సర్వాదేశములుగ గ్రహింపవగును

వద సార్థక్యము - (1) అచ్చికంబులందు - అనుటచే సంస్కృత
సమములలో నీ విధి వర్తింపదు దయిత-ఇట 'ఐ' ఆదేశము కాదు జయింతు
ఇట, ఐ - కాదు కవి + లు = కవులు ఇట ఔ - కాదు (11) బహుళ
మనుటచే అలయించు - అనుచో, ఐ - కాదు తగు = తవు - అనుచో - కాదు

కలుగున కస్త్యర్థంబునందు లట్లు పరంబగు
నవుడు కల యగు. 104

ప్ర కలఁడు, కలరు కలదు, కలవు.
మ కలవు, కలరు
ఉ కలను, కలము

వ్యా కలుగు దాతువునకు అస్త్యర్థమున లట్లు పరమయినప్పుడు 'కల'
అనునది యగును అస్తి + అర్థ = అస్త్యర్థము ఉన్నాఁడు, ఉన్నది అను

నర్థములలో, కలుగు ధాతువునకు కలాదేశము ప్రథమ పురుషము కలఁడు కలుగు - ధాతువు 2 చే - కలుగు + లట్టు 8 చే - కలుగు + డుజ్ ఈ 104 చే - కల + డుజ్ తత్సమ 19 చే - కలఁడు కలరు - కలుగు = ధాతువు 2 చే - కలుగు + లట్టు 8 చే - కలుగు + రు ఈ 104 చే - కల + రు = కలరు అమహద్విధమునందు - కలరు - కలవు - 2 చే - కలుగు + లట్టు 8 చే - కలుగు + డుజ్, కలుగు + రు ఈ 104 చే - కల + డుజ్ కల + రు 12 చే - కల + డు = కలరు కల + వు = కలవు మధ్యమోత్తమ పురుషములు - కలుగు - ధాతువు 2 చే - కలుగు + లట్టు 8 చే - కలుగు + వు కలుగు + రు, (మధ్యమ) కలుగు + ను, కలుగు + ము (ఉత్తమ) ఈ 104 చే - కల + వు = కలవు కల + డు = కలరు కల + ను = కలను, కల + ము = కలము పొందు అను నర్థమున కల - కాదు

త్రర్థంబునం గలాదేశంబు విభాషనగు. 105

ఎ డి ఎడు లకు లోపంబిట నిత్యంబు కలవాఁడు - కలుగు వాఁడు.

వ్యా తృవర్ణకార్థమున, కలుగు ధాతువునకు 'కల' అను నాదేశము విభాషనగును తృ + అర్థ = త్రర్థ తృ - అనునది కర్తృర్థమునఁ జేరు ప్రత్యయము (44 నూ) కలవాఁడు - కలుగు - ధాతువు 44 చే - కలుగు + ఎడి, కలుగు + ఎడు - సమాస 9 చే - కలుగు + ఎడి + వాఁడు కలుగు + ఎడు + వాఁడు ఈ 105 చే - కల + ఎడి + వాఁడు, కల + ఎడు + వాఁడు "వానికి లోపంబుబహుళంబుగా నగు" (45) అను బహుళ శబ్దముచే "ఎడి యెడులకు లోపంబిట నిత్యంబు" అని చెప్పఁబడెను కనుక ఎడి-ఎడులు నిత్యముగ లోపించి కలవాఁడు - అని యేర్పడును కలాదేశము కాని వక్షమున, కలుగు + ఎడి + వాఁడు 45 చే - ఎడి - ఎడులు లోపింపఁగా - కలుగు వాఁడు - అగును

విశే - కలిగెడివాఁడు, కలిగెడువాఁడు వంటివి యుండనగును ఎడి ఎడులకు కలాదేశ వక్షముననే లోపము నిత్యమనఁదగును

అస్త్యైర్థంబునకు లజ్జి, మి, క, ని, వడి, వర్ణకంబులు పరంబులగునపుడు లేయగు. 106

ప్ర లేడు, లేరు, లేదు, లేవు
మ లేవు, లేరు

ఉ లేను, లేము
లేమి లేక, లేని, లేవడి

వ్యా అస్త్యర్థమగు కలుగు ధాతువునకు, లజి, మి, క, ని, వడి - అను ప్రత్యయములు వరములగునప్పుడు 'లే' అనునది యాదేశమగును ప్రథమ పురుషము లేడు కలుగు. ధాతువు 7 చే - కలుగు + లజి 8 చే కలుగు + డుజ్ ఈ 106 చే - లే + డుజ్ తత్సమ 19 చే - లేడు సంజ్ఞా 15 చే. సాధ్యపూర్ణము లేదు లేరు - కలుగు - ధాతువు 17 చే - కలుగు + లజి 8 చే - కలుగు + రు ఈ 106 చే - లే + రు = లేరు అమహద్దర్థమునందు లేదు, లేవు - కలుగు ధాతువు 7 చే - కలుగు + లజి 8 చే - కలుగు + డుజ్, కలుగు + రు 106 చే - లే, డుజ్ + లే + రు 12 చే - లే + డు = లేదు లే + వు = లేవు మధ్యమోత్తమ పురుషములు - కలుగు - ధాతువు 7 చే - కలుగు + లజి 8 చే - కలుగు + వు కలుగు + రు, (మధ్యమ) కలుగు + ను కలుగు + ము (ఉత్తమ) 106 చే - లే + వు = లేవు; లే + రు = లేరు లే + ను = లేను, లే + ము = లేము' లేమి కలుగు. ధాతువు 3 చే - కలుగు + మిజి ఈ 106 చే - లే + మిజి = లేమి లేక - కలుగు - ధాతువు 39 చే - కలుగు + కజి ఈ 106 చే - లే + కజి = లేక లేని 47 చే - కలుగు + నిజి ఈ 106 చే - లే + నిజి = లేని, లేవడి - కృదంత 22 చే - కలుగు + వడి ఈ 106 చే - లే + వడి = లేవడి

వ్యతిరేకంబునందు వలచున కొల్ల విభాషనగు. 107

ప్ర ఒల్లడు, ఒల్లరు, ఒల్లదు, ఒల్లవు
మ ఒల్లవు, ఒల్లరు
ఉ ఒల్లను, ఒల్లము

ఒల్లమి ఒల్లక, ఒల్లని పక్షంబున, వలవడిత్యాది 'ఒల్లమి' కొల్లఃకాటని ప్రయోగంబులం గానంబడియ్యెడి

వ్యా వలచు - ధాతువునకు వ్యతిరేకమున 'ఒల్ల' అనునది విభాషనగును, ప్రథమ పురుషము ఒల్లడు - వలచు ధాతువు 7 చే - వలచు + లజి 8 చే - వలచు + డుజ్ ఈ 107 చే - ఒల్ల + డుజ్ తత్సమ 19 చే - ఒల్లడు ఒల్లరు - వలచు - ధాతువు 7 చే - వలచు + లజి 8 చే - వలచు + రు ఈ 107 చే - ఒల్ల + రు = ఒల్లరు అమహద్దర్థమునందు ఒల్లరు, ఒల్లవు

వలచు - ధాతువు 7 చే - వలచు + లజి 8 చే - వలచు + దుజ్, వలచు
 +రు ఈ 107 చే - ఒల్ల + దుజ్, ఒల్ల + రు 12 చే - ఒల్ల + దు =
 ఒల్లదు, ఒల్ల + వు = ఒల్లవు మధ్యమోత్తమ పురుషములు 7 చే - వలచు
 +లజి 8 చే - వలచు + వు, వలచు + రు (మధ్యమ) వలచు + ను, వలచు
 +ము (ఉత్తమ) ఈ 107 చే - ఒల్ల + వు = ఒల్లవు, ఒల్ల + రు = ఒల్లరు,
 ఒల్ల + ను = ఒల్లను, ఒల్ల + ము = ఒల్లము ఒల్లమి - వలచు 37 చే -
 వలచు + మిజి, ఈ 107 చే - ఒల్ల + మిజి = ఒల్లమి ఒల్లక - 39 చే -
 వలచు + కజి ఈ 107 చే - ఒల్ల + కజి = ఒల్లక ఒల్లని - 47 చే -
 వలచు + నిజి ఈ 107 చే - ఒల్ల + నిజి = ఒల్లని వలచునకు ఒల్ల
 విభాషనగును గనుక ఒల్ల కానిప్పుడు వలవడు మొదలగు రూపములగును
 వలవడు - వలచు ధాతువు 7 చే - వలచు + లజి 8 చే - వలచు + దుజ్
 ఈ 107 చే - ఒల్ల - అదేశము కానిచో, 88 చే - వలవు + దుజ్ 20 చే -
 వలవ + దుజ్ తత్వము 19 చే - వలవడు - ఇత్యాదులు ఒల్లమి అను
 దానికి ఒల్ల (బాటు-అనియఁ బ్రయోగములందుఁ గనఁబడును చూ సంధి 27)

చువర్ణంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారంబగు. 108

నిలుతురు, పిలుతురు, అడఁతురు, కడతురు, చింతురు,
 పెంతురు, పచింతురు, వచింతురు చేతురు కోతు రిత్యాదు లసాదువులని
 యెఱుఁగునది

వ్యా చు వర్ణముతోఁ గూడ, దుగాగమ దకారము తకారమగును
 నిలుతురు - నిలుచు - ధాతువు 5 చే - నిలుచు + లాట్టు 8 చే - నిలుచు + రు
 22 చే - నిలుచు + దు + రు = నిలుచుద్ + ఉ + రు చుద్ అను
 దానికి, ఈ 108 చే - తకార ముదేశమయి, నిలుత్ + ఉ + రు = నిలుతురు -
 అగును ఇట్లే, పిలుచుదురు = పిలుతురు అడఁతురు - అడఁగు - ధాతువు 76
 చే - అడఁగు + చు = అడఁచు 5 చే - అడఁచు + లాట్టు 8 చే - అడఁచు
 +దు + రు ఈ 108 చే - చుద్ అను దానికి తకారము అడఁత్ + ఉ + రు =
 అడఁతురు కడతురు - కడచు - ధాతువు 5 చే - కడచు + లాట్టు 8 చే -
 కడచు + రు 22 చే - కడచు + దు + రు ఈ 108 చే - కడత్ + ఉ
 + రు = కడతురు చింతురు - చినుఁగు - ధాతువు 76 చే - చినుఁగు + చు =
 చినుఁ + చు 77 చే - చించు 5 చే - చించు + లాట్టు 8 చే - చించు +
 రు 22 చే - చించు + దు + రు 90 చే వకారము కానిచో, ఈ 108 చే -
 చింత్ + ఉ + రు = చింతురు పెంతురు - పెరుఁగు - ధాతువు 76 చే -

పెరు + చు 77 చే - పెంచు 5 చే - పెంచు + లాట్టు 8 చే - పెంచు
 రు 22 చే - పెంచు + దు + రు 90 చే - వకారము కానిచో, ఈ 108 చే -
 పెంక్ + ఉ + రు = పెంతురు పదింతురు - వచ్ - ధాతువు 63 చే -
 వచ్ + ఇంచు = వచించు 5 చే - వచించు + లాట్టు 8 చే - వచించు +
 రు 22 చే - వచించు + దు + రు 90 చే వకారము కానిచో, ఈ 108 చే -
 వచింక్ + ఉ + రు = వచింతురు ఇట్లే వచించుదురు = వచింతురు - వేతురు
 కోతురు - ఇత్యాదు లసాదువులు చెయుదురు, కోయుదురు - సాదువులు
 నూత్రమున, చు వర్ణముతోడ దుగ్ధకారమునకే తకారము విధింపబడెను
 చెయుదురు, కోయుదురు - అనునవి యు వర్ణముతోడి దుగ్ధకారములు కాన
 పినికి, తకార మీ నూత్రముచే బ్రాప్తింపదు

విశే - (1) 90 చే - చింపుదురు, పెంపుదురు, వచింపుదురు, వచింపుదురు -
 అను రూపము లేర్పడును వచ్చుదురు = వడ్ + చుడ్ + ఉ + రు ఈ 108 చే -
 వచ్ + ి + ఉ + రు చతల సంయోగము విజాతీయము గాన నిర్దేశాను
 సారముగ, చకారము తకారమగును వచ్ + ి + ఉ + రు = వత్తురు

పడుజీ కొను లొకానొకచో స్వార్థమునం దను

ప్రయుక్తంబు లగు. 109

చొచ్చు చొరఁబడు, నిలుచు నిలువఁబడు కూడు
 కూడఁబడు, పండు పండుకొను

వ్యా పడుజీ, కొను - ధాతువులు కొన్నియెడల స్వార్థమునం దను
 ప్రయుక్తములగును చొరఁబడు - చొచ్చు - ధాతువు ఈ 109 చే - చొచ్చు +
 పడుజీ 91 చే - చొరు + పడుజీ 20 చే - చొర + పడు 21 చే - చొరను +
 పడు సంధి 16 చే - చొరను + బడు సంధి 17 చే - చొరఁబడు =
 చొచ్చు - అని యర్థము నిలువఁబడు - నిలుచు - ధాతువు ఈ 109 చే -
 నిలుచు + పడుజీ 88 చే - నిలుపు + పడుజీ 20 చే - నిలువ + పడు
 21 చే - నిలువను + పడు సంధి 16 చే - నిలువను + బడు సంధి 17 చే -
 నిలువఁబడు = నిలుచు - అని యర్థము కూడఁబడు - కూడు - ధాతువు ఈ
 109 చే - కూడు + పడుజీ 20 చే - కూడ + పడు 21 చే - కూడను +
 పడు సంధి 16 చే - కూడను + బడు సంధి 17 చే - కూడఁబడు = కూడు -
 అని యర్థము పండుకొను - పండు - ధాతువు ఈ 109 చే - పండు +
 కొను = పండుకొను పండు - అని యర్థము పండు = శయనించు స్వార్థ

మనఁగా నిట ధాతువుయొక్క యర్థమని తాత్పర్యము పడుజీ, కొనులు ధాతువు
యొక్క యర్థమునే యనువదించుచున్నవి చొరఁబడు = చొచ్చు - ఇత్యాది
విశే - పండుకొను - అనుచో, కొను - స్వార్థ ధాతువు గాన, 53 చే
ఇత్యము కాదు

**తెంచు ధాతు వగ్వాదుల కనుప్రయుక్తంబగు; నగుచో
నుత్వంబు పయిని దాని తకారంబు దకారంబగు. 110**

అగుదెంచు, నెగయుదెంచు, పోవుదెంచు, అగు, నెగయు,
పోవు, చొచ్చు, పుచ్చు, తోఁచు, నడచు, పఱచు, మొలచు, వీచు -
ఇత్యాదులు

వ్యా అగు. మొదలగు ధాతువులకు, తెంచు ధాతువను ప్రయుక్తమగును
అగుచో ఉత్తము మీది తెంచు ధాతువు యొక్క తకారము, దకారమగును
అగుదెంచు - అగు ధాతువు ఈ 110 చే - అగు + దెంచు = అగుదెంచు
ఇట్లే నెగయు + తెంచు = నెగయుదెంచు, పోవు + తెంచు = పోవుదెంచు
అగు, నెగయు, పోవులు, 'ఉదంత' ములు కనుక తెంచు = ధాతు తకారము
దకారమయ్యెను

**అభ్యాగతి నరుగ్వాదుల కయ్యది యను ప్రయుక్తంబగు
నగుచో గువర్ణంబు విభాషను లోపించు. 111**

అరుదెంచు, అరుగుదెంచు, ఏతెంచు, ఏగుదెంచు, చనుదెంచు

వ్యా వచ్చుట యను నర్థమునందు, అరుగు - మొదలగువానికి తెంచు-
ధాతు వనుప్రయుక్తమగును అగుచో గువర్ణము విభాషగ లోపించును అరుదెంచు
అరుగుదెంచు - అరుగు-ధాతువు ఈ 111 చే - అరుగు + తెంచు గులోపించినచో
అరు + తెంచు 110 చే - ఉత్తముపయిని తెంచు ధాతు తకారమునకు దకారము
అరుదెంచు గు. లోపింపనిచో, అరుగు + తెంచు 110 చే - ఉత్తముమీది తకార
మునకు దకారము. అరుగుదెంచు, ఏతెంచు, ఏగుదెంచు - ఏగు-ధాతువు ఈ
111 చే - ఏగు + తెంచు గు-లోపించిన ఏ + తెంచు = ఏతెంచు గులోపింపనిచో -
ఏగు + తెంచు 110 చే - తకారమునకు, దకారము ఏగుదెంచు చనుదెంచు -
చను-ధాతువు ఈ 111 చే - చను + తెంచు 110 చే - తకారమునకు
దకారము చనుదెంచు అరుదెంచు, అరుగుదెంచు, ఏతెంచు, ఏగుదెంచు, చను
దెంచు - అనువానికి వచ్చుట యని యర్థము

అయ్యది పరంబగునపుడు చువర్ణంబు లోపించు. 112

చొచ్చు చొతెంచు, పుచ్చు పుతెంచు, తోఁచు తోఁచెంచు

వ్యా అనుప్రయుక్తమగు తెంచు-దాతువు (110) పరమగుచో, చువర్ణము లోపించును చొతెంచు - చొచ్చు - దాతువు "తెంచుదాతు వగ్యాదుల కమ ప్రయుక్తంబగు, నగుచో నుత్పంబువయిని దానితకారంబు దకారంబగు (110) చొచ్చు + తెంచు ఇట తకారము దకారము కావలసియున్నను, ఈ 112 చే - చువర్ణము లోపించును గనుక దకారముకాదు చొచ్చు + తెంచు ఈ 112 చే - చొచ్ + తెంచు- అగును (చొచ్ + చు = చొచ్చు) ఒక హల్లునకు, విజాతీయ మగు హల్లుతో సంయోగమేర్పడునప్పుడాహల్లు పరహల్లుగా మాటునని నిర్దేశాను సారముగ గ్రహింపఁ దగును కాన, చకారము పర హల్లుగా మాటి చొత్ + తెంచు=చొతెంచు-అయ్యెను పుచ్చు+తెంచు ఈ 112 చే - పుచ్ + తెంచు= పుత్ + తెంచు, పుతెంచు తోఁచు+తెంచు ఈ 112 చే - తోఁతెంచు ఇట్లే తక్కినవి (కృదంత 11, 17 సూ)

విశే (1) చొచ్చు + తెంచు = చొ + తెంచు-అగుననియు, గురుత్వ మును నిలుపుటకు, తకారమునకు ద్విత్వ మాదేశమయ్యెననియుఁ గొందఱు నెల విత్తురు కాని గురుత్వమును నిల్పవలసిన నిర్బంధము గాని గురుత్వమును నిల్పుటకు ద్విత్వమే కావలెనను నిర్బంధముగాని లేదు కావున నీ ప్రక్రియ సమర్థసియముగాదు (11) చొచ్చు + తెంచు, తోఁచు + తెంచు 110 చే - ఉత్పముమీది తకారమునకు దకారము కావలెనుగాని, యీ 112 చే - చువర్ణ లోపమున నిమిత్తమగు ఉత్పమునకు విశము కలుగఁబోవుచున్నది కాన, తకారమునకు దకారము కాదు "అకృతవ్యాహః పాణిసీయాః (పాణి) నిమిత్తం వినాశోన్ముఖం దృష్ట్యా తత్రయుక్తం కార్యంన కుర్యంతీత్యర్థః" (నీకౌ) ఈ సమన్వయము శాస్త్రానుగుణముగా నున్నది-పే సూ

అద్ధానికి ముత్తుపరంబగునపుడు తే తేరులగు. 113

అగుదేడు, అగు దేరడు, అగుదెమ్ము, అగుదేరము

వ్యా అనుప్రయుక్తమగు తెంచుదాతువునకు (110) ముత్తుపరమగునపుడు, తే - తేరులగును అగుదేడు అగు దాతువు "తెంచుదాతు వగ్యాదుల కమ ప్రయుక్తంబగు (110) అగు+తెంచు 7 చే - అగు+తెంచు+లజ్ 8 చే - అగు+తెంచు+డజ్ ఈ 113 చే - తే-ఆదేశమయిన, అగు+తే+డుజ్

110 చే - అగు+దే+దుజ్ తత్సమ 19 చే - అగుదేడు సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్యపూర్ణము లేదు అగుదేరడు - అగు+తెంచు+దుజ్ అని యుండగా, ఈ 113 చే - తేరు, ఆదేశమయిన అగు+తేరు+దుజ్ 110 చే - అగు+దేరు+దుజ్ 20 చే - అగు+దేర+దుజ్ తత్సమ 19 చే - అగుదేరడు అగు+తే+దుజ్, అగు+తేరు+దుజ్ - అనుచోట్ల, తే - తేరులు తెంచున కాదేశములయినవి ఆదేశము స్థానివంటిది కనుక 110 చే - తే తేరుల తకారము నకు దకారమగును (స్థానివదాదేశః - పాణినీయము) అగుదెమ్ము - అగు ధాతువు "తెంచుధాతు వగ్యాదుల కనువ్రయుక్తంబగు" (110) అగు+తెంచు 6 చే - అగు+తెంచు+లాట్టు 8 చే - అగు+తెంచు+వు 29 చే - అగు+తెంచు+ము ఈ 113 చే - తే-ఆదేశమైన అగు+తే+ము 110 చే - అగు+దే+ము 61 చే - అగుదెమ్ము అగుదేరుము అగు + తెంచు + ము - అని యుండగా, నీ 113 చే - తేరు - ఆదేశమయిన అగు+తేరు+ము 110 చే - అగు+దేరు+ము=అగుదేరుము.అగును

భూతంబున లజికి లిడంతంబగు నగుధాతు

వనుప్రయుక్తంబగు 114.

వాడు రాడయ్యెను, వారు రారయిరి, అది రాదయ్యెను, అవి రావయ్యెను, నీవు రావయితివి, మీరురారయితిరి, నేను రానయితిని, మేము రామయితిమి

వ్యా భూతకాలమున, లజికి, లిడంతమగు అగు ధాతు వనుప్రయుక్త మగును లజి రూపములు - ప్రథమ - రాడు, రారు, అమహదర్థమున, రాదు, రావు మధ్యమ రాదు, రావు ఉత్తమ - రాను, రాము, లిడంతమగు, అగు ధాతు రూపములు ప్ర ఆయ్యెను, అయిరి అమహదర్థము - ఆయ్యెను (ఏ, ఐ) మధ్యమ అయితివి అయితిరి ఉ అయితిని, అయితిమి ఈ 114 చే - భూతమున, లజిరూపములకు, లిడంతమగు అగు ధాతురూపము లనుప్రయుక్త మగును ప్ర వాడు రాడయ్యెను రాడు - భూతమున నయిన లజి రూపము ఆయ్యెను - అనునది లిడంతమగు అగుధాతు రూపము ఈ సూత్రముచే - రాడు + ఆయ్యెను సంది 1 చే - రాడయ్యెను - అని యేర్పడును ఇట్లే రారు + అయిరి = రారయిరి రాదు + ఆయ్యెను = రాదయ్యెను రావు + ఆయ్యెను = రావయ్యెను మధ్యమ - రావు + అయితివి = రావయితివి రారు + అయితిరి = రారయితిరి ఉత్తమ - రాను + అయితిని = రాన్ + అయితిని,

రానయితిని రాము + అయితిమి = రామయితిమి లిదంతమగు అగు ధాతు రూపముల ప్రక్రియ. అయ్యెను దీని ప్రక్రియకు చూ 100 నూ అయిరి. చూ 99 నూ మధ్యమోత్తమపురుషములకు. అగు ధాతువు 3 చే. అగు + లిట్టు 8 చే అగు + పు, అగు + రు, (మధ్యమ) అగు + ను, అగు+ము (ఉత్తమ) 18 చే. అగు + తి + పు అగు + తి + రు, అగు+తి+ను, అగు+తి+ము 17 చే. అగు + ఇ + తి + పు అగు+ఇ+తి+రు, అగు + ఇ + తి + ను, అగు + ఇ+తి + ము 39 చే. అయ్+ఇ+తి + పు అయ్ + ఇ + తి + రు, అయ్+ఇ+తి+ను, అయ్+ఇ+తి+ము=అయితి+పు, అయితి+రు, అయితి+ను, అయితి+ము తత్సమ 20 చే. అయితివి, అయితిరి, అయితిని, అయితిమి లజీ రూపముల ప్రక్రియ. ప్రథమ - రాఁడు - దీని ప్రక్రియకు, చూ 9. నూ రాదు - వచ్చు - ధాతువు 7 చే. వచ్చు + లజీ 8 చే. వచ్చు + రు 91 చే. రా + రు = రాదు అమహదర్థమున రాదు, రావు - వచ్చు - ధాతువు 7 చే. వచ్చు + లజీ 8 చే. వచ్చు + డుజ్ వచ్చు + రు, 91 చే. రా + డుజ్, రా + రు 12 చే. రా + దు = రాదు, రా + పు = రావు మధ్యమోత్తమ పురుషములు. వచ్చు-ధాతువు 7 చే. వచ్చు+లజీ 8 చే. వచ్చు+పు, వచ్చు+రు, వచ్చు+ను, వచ్చు+ము 91 చే. రా + పు = రావు, రా+రు=రారు; రా+ను=రాను, రా+ము=రాము

నుజ్యంతంబగు నగు ధాతువు క్రియావిశేషణంబుల కను ప్రయుక్తంబగు: నుజీకి విభాష నగు. 115

కాను - అనునది నుజ్యంతంబగు నగు ధాతువు రూపంబు వ్యా నుజీ - అంతమందుఁగల అగు ధాతువు, క్రియావిశేషణములకు నిత్యముగను, నుజ్యంతమునకు విభాషగను నను ప్రయుక్తమగును నుజీ అంతమందుఁగలఁ గల అగు ధాతువు=కాను - అనునది కాను - అగు-ధాతువు 40 చే. అగు + నుజీ, 91 చే. కా + నుజీ = కాను క్రియావిశేషణము = క్రియానిష్ఠమగు విశేషణమును దెలుపునది క్రియా విశేషణము ఉదా॥ లెస్సగాఁ బలికెను ఇట లెస్స అనునది వలుకుట యందలి విశేషణమును దెలుపును గనుకఁ గ్రియావిశేషణము క్రియావిశేషణమునకు - లెస్సగాను నుజీకి - చూడఁగాను, చూడను (116 నూ)

విశే - నుజీ = నుజ్యంతము - ప్రత్యయగ్రహణేతదంతస్యాపి గ్రహణమ్-పరిభా

దానికి ప్రాస్యంబు విభాష నగు. 116

లెస్సగాను, లెస్సగను, న్యాయ్యముగాను, న్యాయ్యముగను
ఇట సరళంబు నిత్యంబు, చూడఁగాను, చూడఁగను, చూడనుః
ఇట స్వత్వంబు లేదు

వ్యా నుజ్యంతంబగు అగు దాతువునకు (115) ప్రాస్యము విభాషనగును
కాను - నుజ్యంతంబగు అగు దాతువురూపము దీనికి ప్రాస్యము విభాషనగును
లెస్స-క్రియావిశేషణము 115 చే - లెస్స+కాను ఈ 116 చే - ప్రాస్యము
కలిగినచో - లెస్స+కను సంధి 13 చే - గ స డ దవాదేశము బహుళముగ
నగును "ఇట సరళంబు నిత్యంబు" అనుటచే బహుళమున కిటఁ బ్రవృత్తి
చెప్పఁబడినది ప్రవృత్తి = విధించిన వ్యాకరణ కార్యము నిత్యముగఁ
బ్రవర్తించుట కనుక, లెస్స + కను = లెస్సగను - అని యగును ఈ
115 చే - ప్రాస్యము కానిచో - లెస్స+కాను సంధి 13 చే - గ స డ దవా
దేశము బహుళము "ఇట సరళంబు నిత్యంబు" అనుటచే, లెస్సగాను - అని
యగును ఇట్లే, న్యాయ్యము - క్రియావిశేషణము 115 చే - న్యాయ్యము+కాను
ఈ 116 చే - ప్రాస్యము కలిగిన-న్యాయ్యము+కను "ఇట సరళంబు నిత్యంబు"
అనుటచే సంధి 13 చే - నిత్యముగ గ స డ దవాదేశము కలిగి, న్యాయ్యము
గను-అగును ప్రాస్యముకానిచో న్యాయ్యము+కాను=న్యాయ్యముగాను-అగును
న్యాయ్యముగాఁ బలికెను అనుచోఁ బలుకుటలోని న్యాయ్యతను జెప్పుచుండుటచే
న్యాయ్యము అనునది క్రియావిశేషణము న్యాయ్యము=న్యాయముతో గూడినది
(న్యాయా దనపేతంయత్, ఉచితే యుక్తి యుక్తేవ - శబ్దస్తో) నుజ్జికి -
చూడను - నుజ్యంతము ఎట్లనఁగా చూచు - దాతువు 40 చే - చూచు+నుజ్జి
91 చే - చూడు + నుజ్జి 20 చే - చూడను నుజ్జికి, 'కాను' అనునది
115 చే - విభాష ననుప్రయుక్తమగును కాను - అనుప్రయుక్త మయినచో
చూడను + కాను ఈ 116 చే - ప్రాస్యము కలిగిన చూడను+కను సంధి
16 చే - చూడను+గను సంధి 17 చే - చూడఁగను ఈ 116 చే - ప్రాస్యము
కానిచో - చూడను+కాను సంధి 16 చే - చూడను+గాను సంధి 17 చే -
చూడఁగాను "ఇట స్వత్వంబులేదు" అనగా-చూడను+గను, చూడను+గాను-
అని యుండఁగా, సంధి 17 చే - బిందు సంశ్లేషములు విభాషనగును వక్షమున
చూడనుగాను చూడనుగను అని స్వత్వమగును కాన "ఇట స్వత్వంబులేదు-అని
వ్యవస్థ చేయఁబడెను కనుక స్వత్వ రూపముండదు బిందు సంశ్లేషములే

యుండును 115 చే - 'కాను' అనుప్రయుక్తము కాని వక్షమున, చూడను. అని యుండును

ఉన్న కల న వర్ణకంబుల మీది తచ్చబ్బి వకారంబునకు
లోపంబు విభాషనగు. 117

బాహుళకంబుచే నిట సంధి నిత్యంబు.

వండుచున్నవాడు వండుచున్నాడు వండుచున్నవారు
వండుచున్నారు వండుచున్నవాడవు వండుచున్నాడవు వండు
చున్నవారరు వండుచున్నారరు వండుచున్నవాడను వండు
చున్నాడను వండుచున్నవారము వండుచున్నారము ఇట్లు
వండఁగలవాడు, వండఁగలఁడు, వండినవాడు, వండినా డిత్యాదు
లెఱుంగునది

వ్యా ఉన్న - కల - న, అను ప్రత్యయముల మీది తచ్చబ్బి వకార
మునకు లోపము విభాషనగును ఈ ప్రత్యయములు 46 చే - విధింపఁబడినవి
తచ్చబ్బిము = ఆ శబ్దము వాడు, వారు - తచ్చబ్బిము యొక్క మహద్రూప
ములు వండుచున్నాడు, వండుచున్నారు - వండు - ధాతువు 46 చే -
వండు + ఉన్న 14 చే - వండుచు + ఉన్న సంధి 11 చే - వండుచున్న,
నమాన 9 చే - వండుచున్న + వాడు, వండుచున్న + వారు ఈ 117 చే -
వాడు, వారు - అను వానిలోని వకారమునకు లోపము కలిగిన - వండుచున్న +
ఆడు, వండుచున్న + ఆరు సంధి 4 చే - నిట సంధి బహుళము "బాహుళ
కంబుచే నిట సంధి నిత్యంబు" (సంధి 4) వండు చున్నాడు, వండుచున్నారు
వకారము లోపింపనిచో వండుచున్నవాడు, వండుచున్నవాడు వండుచున్న
వారు వండుచున్న + వాడు పైని సాధింపఁబడెను కారక 33 చే -
వండుచున్న + వాడు + వు, వండుచున్న + వారు + రు, వండుచున్న +
వాడు + ను, వండుచున్న + వారు + ము కారక 34 చే - వండుచున్న
వాడవు వండుచున్నవారరు, వండుచున్నవాడను, వండుచున్న వారము ఈ
117 చే - తచ్చబ్బి వకారము లోపించిన వండుచున్న + ఆడవు, వండుచున్న +
ఆరరు, వండుచున్న + ఆడను, వండుచున్న + అరము సంధి 4 చే - సంధి
బహుళము "బాహుళకంబుచే నిట సంధి నిత్యంబు" వండుచున్నాడవు, వండు
చున్నారరు, వండుచున్నాడను వండుచున్నారము. తచ్చబ్బి వకారము లోపిం

వనిచో వండుచున్న వాడవు వండుచున్న వారరు, వండుచున్న వాడను, వండుచున్న వారము - అను రూపము లుండును వండగలాడు - వండుదాతువు 46 చే - వండు + కలజీ 20 చే - వండ + కల 21 చే - వండను + కల సంధి 16 చే - వండను + గల సంధి 17 చే - వండగల సమాస 9 చే - వండగల + వాడు ఈ 117 చే. తచ్చబ్ధి వకారము లోపించిన, వండగల + అడు సంధి 4 చే - సంధి బహుళము "బాహుళకంబుచే నిట సంధి నిత్యంబు" వండగలాడు వకారము లోపింపనిచో వండగలవాడు వండినాడు. వండు. దాతువు 46 చే - వండు + న 17 చే - వండు + ఇ + న సంధి 11 చే - వండిన సమాస 9 చే - వండిన + వాడు ఈ 117 చే - వండిన + అడు. సంధి 4 చే - సంధి బహుళము "బాహుళకంబుచే నిట సంధి నిత్యంబు" వండి నాడు వకారము లోపింపని పక్షమున, వండినవాడు - ఇత్యాదులు

విశే - వండుచున్న + వాడు = వండుచున్న + అడు - అనుచో, అడు - అనునది పదమే యగును "ఏకదేశ వికృత మనన్యవత్" (వరిపా) వాడు శబ్దమున వకారము లోపింపగా నేర్పడిన - అడు శబ్దము వాడుశబ్దము కంటె నన్యము కాదు కాన అత్త్య సంధియే చెప్పవలెను అపదాది స్వర సంధి ప్రసక్తము కాదు

ధాత్వాదులకు ధాతువు లను ప్రయుక్తంబులయి విలక్ష

కార్థాభిధాయకంబులగు నీయవి శబ్ద

పల్ల వంబులు నాఁబడు. 118

కూరుచుండు, నిలుచుండు, పరుండు పన్నుండు, ఆకొను, ఈకొను, ఈయకొను, ఇయ్యకొను, రక్కొను, తెక్కొను, మేకొను, మయికొను, మేలుకొను, మేలుకన్న, మేలుకాంచు, అలవడు, ఏఱుపడు, చొప్పడు వెలువడు, తలపోయు, వాసపోయు, అపోవు, కొంపోవు, కొనిపోవు, విజయంచేయు, కయివ్రాలు, తూ పొడుచు ఇత్యాదులు శబ్ద పల్లవంబులు

ధాతువులు మొదలగు వానికి, ధాతువు లను ప్రయుక్తములయి విలక్షణ మయిన యర్థమును బోధించు నీ శబ్దములు శబ్ద పల్లవము లనఁబడును పల్లవ మనఁగాఁ జిగురు రెండు దశము లేకీతవింది పల్లవముగా నంకురించునట్లు రెండు శబ్దములు కలిసి యొక శబ్దముగా నేర్పడుటచే శబ్ద పల్లవ మనిపింపి

కొనును వల్లవము వంటి శబ్దము శబ్ద వల్లవమని తాత్పర్యము ధాత్యాదులకు -
 అనుటచేఁ బూర్వావయవము ధాతువే కావలెనను నియమములేదు పరావయవము
 మాత్రము ధాతువే కావలెను కాఁగాఁ బూర్వావయవములు ధాత్యాదులయి
 యుండి, తరువాతి యవయవములు ధాతువులై యుండి, విలక్షణమయిన యర్థ
 మును బోధించు శబ్దముల కూడిక శబ్ద వల్లవమని సారాంశము శబ్ద వల్లవము
 లలో నాగమాదేశాది కార్యము లగునని నిర్దేశానుసారము గ్రహింపవలెను కూర్చు
 చుండు . కూరుచు + ఉండు సంధి 11 చే . కూరుచుండు = ఆసీనుఁడగు
 కూరుచు = చేరుచు, ఉండు = వర్తించు నిలుచుండు . నిలుచు + ఉండు
 సంధి 11 చే . నిలుచుండు = నిలఁబడు నిలుచు = నిలఁబడు ఉండు =
 వర్తించు వరుండు . వడు + ఉండు = వరు + ఉండు సంధి 11 చే .
 వరుండు = శయనించు వన్నుండు . వడు + ఉండు = వన్ను + ఉండు
 సంధి 11 చే . వన్నుండు = శయనించు వడు = శయనించు, ఉండు =
 వర్తించు ఆకొను . ఆకలి + కొను = ఆకలిదెందు ఆకలి = ఘోర,
 కొను = పొందు, ఈకొను ఈయ + కొను = అంగీకరించు ఈయకొను .
 ఈయ + కొను = అంగీకరించు ఇయ్య కొను ఇయ్య + కొను = అంగీ
 కరించు ఈయ, ఇయ్య . అవ్యయములు ఇవి యంగీకారమును దెలుపును
 కొను = ప్రాప్తించు రక్కొను . రేకు + కొను = రక్ + కొను, రక్కొను.
 వర్ణిల్లు రేకు = దళము కొను = ప్రాప్తించు త్రక్కొను . త్రెంచు + కొను =
 త్రెక్ + కొను = త్రెక్కొను = త్రెక్కొను = చెఱుచు త్రెంచు = త్రెగఁ
 జేయు (త్రెగు = తెగు) కొను = ప్రాప్తించు మేకొను . మే + కొను =
 సమ్మతించు మయికొను . మయి + కొను = సమ్మతించు మే, మయి =
 పార్శ్వము కొను = ప్రాప్తించు మేలుకొను . మేలు + కొను = నిద్ర
 దెలియు మేలుకొంచు . మేలు + కొంచు = నిద్రఁ దెలియు మేలు = భవము
 కొను, కను, కాంచు = ప్రాప్తించు అలవడు = అలపు + వడు = అభ్యస్త
 మగు, అబ్బు అలపు = పరిశ్రమము వడు = పొందు ఏఱువడు . ఏఱు +
 వడు = ఏఱువడు ఏఱు = ఎన్ను వడు = పొందు చొప్పడు = చొప్పు +
 వడు = చొప్ప + వడు చొప్పడు = సరివడు చొప్పు = మార్గము వడు =
 పొందు వెలువడు . వెలి + వడు = వెలువడు వెల్లువడు = బయలుపడు
 వెలి = బయలు, వడు = పొందు తలపోయు . తలపు + పోయు = తల +
 పోయు తలపోయు = యుక్తాయుక్త విచారణ చేయు తలపు = వివేచన
 పోయు = పుట్టు, వాసపోయు . వాసము పోయు వాసాల్లి పట్టుపు.

వాసము = ఇంటికి మీదఁ బెట్టెడు వద్దె పోయి = తగుల్చు అపోవు;
 అదట + పోవు = తృప్తివడు అదట = అసక్తి, అపేక్ష పోవు = పొండు
 కొంపోవు - కొను + పోవు = కొం + పోవు, కొంత పోవు కొను + ఇం
 పోవు సంది 11 చే . కొనిపోవు = తీసికొనిపోవు కొను = తీసికొను పోవు=
 అరుగు విజయంచేయు - విజయము + చేయు = విజయం చేయు, (పూజ్యాల్లి)
 వచ్చు విజయము = గెలుపు చేయు = ఒనర్చు కయివ్రాలు - కయి +
 వ్రాలు = కయివ్రాలు - కయివ్రాలు = ఒలుగు కయి = చేయి వ్రాలు =
 ఒలుగు తూపొడుచు - తూ + పొడుచు = ఉమియు తూ = ఉమియుటయల
 దగు ద్వన్యనకరణము పొడుచు = (తూ - శబ్దతోఁ జేరినప్పుడు) పొడుచు

విశే - (1) ప్రక్రియా నిరూపణాదులలోఁ బూర్వ వ్యాఖ్య లవమార్గమున
 బట్టిన స్థలములు గలవు అవి క్యాఖ్యములు (11) విలక్షణార్థము రెండు విధ
 ములనగును (1) శబ్ద వల్లవముల యర్థము వాని యవయవములగు శబ్ద
 ములలో నొక దానిది కావచ్చును ఉదా - నిలుచుండు = నిలుచు వరుండు,
 వన్నుండు = వడు, శయనించు (2) శబ్ద వల్లవమున నవయవములగు శబ్ద
 ముల మేళనమునఁ గలుగు పరిణామమును గావచ్చును ఉదా॥ కూరుచుండు =
 కాళ్ళు మొదలగునవి కూడఁ దీసికొనియుండు అనగా నానీనుఁడగు - అని
 యర్థము అఁకొను = అఁకలిచెందు అఁకలి + కొను - అను రెండిటి మేళన
 మునఁ గలిగిన యర్థమే యిటఁ గలదు

వద సార్థక్యము - ఈయవి - అనుటచే నీ సూత్రము నందలివే శబ్ద
 వల్లవములు 109 - 117 వఱకు సాదించినవి శబ్ద వల్ల వములు కావని నూరి
 యభిప్రాయము

పార పరిశీలన - వాసపోయి - వ్రతమ ముద్రణము వాపోయి - అను
 ముద్రణములు సరికావు ఏరువడు - అని లఘురేపమే వ్రతమ ముద్రణమునఁ
 గలదు కాని యిది ముద్రణ స్థానిత్యము కావచ్చును (వ్యా సం. స)

చేదర్థయోగంబున లృట్టునకు లిట్టగు. 119

ఆఋషీశ్వరుండు వచ్చెనా ఫలించుఁ గార్యముల్ వాడు
 తేపు వచ్చెనేని నీవు కార్యంబు దొరఁకొనుము

వ్యా చేదర్థముల సంబంధమున లృట్టునకు లిట్టగును చేదర్థములు = ఏని,
 ఆ - మొదలగునవి (41) లృట్టు = తావిని లృట్టగు లిట్టు = భూతంబున
 లిట్టగు ఆ ఋషీశ్వరుండు వచ్చెనా ఫలించుఁ గార్యముల్ వచ్చు - భాతువు.

బావిని లృట్టగు (4) వచ్చు + లృట్టు 8 చే - వచ్చు + డుక్ 19 చే - వచ్చు + కలజి + డుక్ 91 చే - రా + కలజి + డుక్ = రా + కల + డుక్ 21 చే - రాను + కల + డుక్ తత్సమ 19 చే - రాను + కల + డుక్ ద్రుత కార్యము రాగలఁడు ఇది లృట్టు రూపము రాగలఁడు + ఆ - అనుచో, చేదర్థయోగమున, నీ 19 చే - లిట్టు - ఆదేశమగును వచ్చునకు లిట్టు రూపము - వచ్చెను - అనునది (18) కనుక, రాగలఁడు + ఆ - అగుచో, రాగలఁడు - అను లృట్టునకు, వచ్చెను - అను లిట్టు - ఆదేశమగును వచ్చెను + ఆ స్వరము పరమగుటచే ద్రుత స్వరము లోపించును వచ్చెన్ + ఆ = వచ్చెనా - అగును వచ్చెనా = రాగలఁడేని - అని యర్థము వాడు టేపు వచ్చెనేని నీపు కార్యంబు దొరఁకొనుము రాగలఁడు + ఏని - అని యుండఁగా, రాగలఁడు, అను లృట్టునకు, వచ్చెను - అను లిట్టు ఆదేశమగును వచ్చెను + ఏని = వచ్చెన్ + ఏని వచ్చెనేని = రాగలఁడేని

విశే - "ఆ ఋషీశ్వరుండు వచ్చెనా ఫలించుఁ గార్యముల్" రామా 2 - 75

పార పరిశీలన - టేపు దొరఁకొనుము - ప్రథమ ముద్రణము రేపు దొర కొనుము - అని కొందఱు సవరించుట సరికాదు దొరఁకొనుము - అను సఖిందుక రూపమే ప్రకరణోచితము

ఆత్మార్థం బభిహితంబగుచోఁ దల్లింగ సంఖ్యాభిధాయి

వచనంబు ధాతు విశేషణంబుల కగు. 120

రాముఁడు రావణుం బరిమార్చి సీతయుం దాను సౌమిత్రి సహితంబుగం బుష్పకారూఢుండయి సాకేతంబున కేతెంచె.

వ్యా ఆత్మార్థ మాఖ్యాతముచేఁ జెప్పఁబడునప్పుడు, ధాతు విశేషణముల కాత్మార్థము యొక్క లింగవచనములగునని తాత్పర్యము రాముఁడు రావణుం బరిమార్చి సీతయుం దాను సౌమిత్రి సహితంబుగం బుష్పకారూఢుండయి సాకేతంబున కేతెంచె ఇట ఏతెంచె - క్రియ ఎను - క్రియా ప్రత్యయము ఏతెంచు + లిట్టు 8 చే - ఏతెంచు + డుక్ 16 చే - ఏతెంచెను క్రియా ప్రత్యయముచేత (ఆఖ్యాతము) సీత, రాముఁడు - అను రెండు కర్త లభిహిత మగును ఐనను, తాను - అనునది రామునకు సంబంధించిన దగుటచే, ఏతెంచెను - అని క్రియ మహత్తు నేకవచనము నయ్యెను పుష్పకారూఢుండయి - అనునది విశేషణము తాను శబ్దము రామునకు సంబంధించినది గనుక, పుష్పకా

రూఢుండు - అను విశేషణము వుంలింగము, నేకవచనము నయ్యెను ఆత్మార్థము =
తా శబ్దము తాను - ఏకవచనము తాము - బహువచనము అభిహితము =
అభ్యాసముచే జెప్పబడినది (కారక - 1) సంఖ్యాభిదాయి = సంఖ్యకు
జేరయినది వచనమన్నమాట (ఉద్యతే సంఖ్యా అనేన)

అగతికంబులగు భ్యాదుల కిందు యోగంబు లేదు. 121

భూ, సృ, కృ, రేకృ, లోకృ, లోచ, పచి, లప, ఇత్యాదు
లకు గతి విరహితంబులగు దాతువుల కి భాషం బ్రయోగంబు లేదు.
ప్ర - పరా - అప - సమ్ - అను - అవ - నిస్ - నిర్ - దుస్ - దుర్ - వి
ఆజ్ - ని - అధి - అపి - అతి - సు - ఉద్ - అభి - ప్రతి - పరి - ఉప,
ఊర్విప్రభృతులును, సాక్షాత్ప్రభృతులును, గతिसంజ్ఞాకంబులు ప్రాధు
లిరువది రెండు నుపసర్గంబులు నాబడు ప్రభవించు, ఆవిర్భవించు,
ప్రసరించు, సంస్కరించు, భస్మీకరించు, సాక్షాత్కరించు, అతి
రేకించు, ఆలోకించు, ఆలోచించు, ప్రపంచించు, ప్రలపించు -
ఇత్యాదు లార్యప్రయోగంబుల నెఱుంగునది

వ్యా భూ మొదలగు దాతువులకు, గతి సంజ్ఞ గల ప్రాదులు మున్నగు
వానితోఁ గూడక తెలుఁగున ప్రయోగము లేదు అనఁగా ప్రాదులు మున్నగు
వానితోఁ గూడు కొనియే భూ మొదలగునవి తెనుఁగునఁ బ్రయోగింపబడునని
తాత్పర్యము గతి సంజ్ఞాకములు = గతి సంజ్ఞ గలవి ప్రాదులిరువది రెండును
ఊర్వి - మొదలగునవియు, సాక్షాత్ - మొదలగునవియు గతి సంజ్ఞాకములు
(ప్రాదయః క్రియా యోగే ఉపసర్గ సంజ్ఞా గతి సంజ్ఞాశ్చన్యుః - పాణి) ప్ర +
64 చే - ప్ర + భవ్ + ఇంచు = ప్రభవించు (భవించు - అనరాదు)
ఆవిర్భవించు - అవిస్ + భూ = అవిర్ + భూ 63 చే - అవిర్ + భూ +
ఇంచు 64 చే - అవిర్ + భవ్ + ఇంచు = ఆవిర్భవించు ప్రసరించు -
ప్ర + సృ - 63 చే - ప్ర + సృ + ఇంచు = ఆవిర్భవించు ప్రసరించు -
ప్రసరించు సంస్కరించు సమ్ + కృ = సం + స్ + కృ 63 చే -
సంస్ + కృ + ఇంచు 64 చే - సంస్ + కర్ + ఇంచు = సంస్కరించు,
భస్మీకరించు భస్మ + చ్చి + కృ = భస్మీ + కృ 63 చే - భస్మీ +
కృ + ఇంచు 64 చే భస్మీ + కర్ + ఇంచు = భస్మీకరించు సాక్షాత్కరించు,
సాక్షాత్ + కృ 63 చే - సాక్షాత్ + కృ + ఇంచు 64 చే -

సాక్షాత్ + కర్ + ఇంచు = సాక్షాత్కరించు అతిరేకించు అతి + రేక్
 63 చే - అతిరేక్ + ఇంచు = అతిరేకించు ఆలోకించు - ఆ + లోక్ 63 చే
 ఆ + లోక్ + ఇంచు = ఆలోకించు ఆలోకించు, ఆ + లోచ్ 63 చే
 ఆ + లోచ్ + ఇంచు = ఆలోచించు ప్రవంచించు - ప్ర + వచి = ప్రవంచ్
 63 చే - ప్రవంచ్ + ఇంచు = ప్రవంచించు ప్రలపించు - ప్ర + లప్
 63 చే - ప్ర + లప్ + ఇంచు = ప్రలపించు ఇత్యాదులు పెద్దల ప్రయోగ
 ముల వలనఁ దెలిసికొనవలెను

విశే - (1) భ్యాదులలోఁ జేరనివి గతులతో నిమిత్తము లేకుండఁ
 బ్రయుక్తములగును 63, 64 నూ, (11) ఇదిత్తులగు ధాతువులకు నుమ్మగునని,
 వచి - ప్రవంచించు, అను నుదాహరణము నూచించును “ఇదితో నుమ్ధతోః”
 (పాణి) ఇట్లే, కంపిల్లు 71 నూ- (111) ఉపసర్గములు వాచకములనియు, ద్యోత
 కములనియు, సహకారులనియు మతభేదములు (వాక్యవ)

వలయాద్వి క్రియలకుం గర్తయగు భావంబునందు నుజీ యగు. 122

వలయాద్వి క్రియలకుం గర్తృభూత క్రియా వృత్తి యగు
 ధాతువునకు నుజీ వర్ణకంబగు వాడు చూడ వలయు, వారలు
 చూడఁగా వలయు, నీవు చూడవలయు, మీరు చూడవలయు, నేను
 జూడవలయు, మేము చూడవలయు, మనము చూడవలయు.

వలయును, వలదు, కూడును, కూడదు, చెల్లును, చెల్లదు;
 తగును, తగదు ఇత్యాదులు వలయాద్విదులు

సకర్మకంబునకు స్వరూప ప్రపేరజ్ఞార్థంబులు రెండును, గొను
 పడ్వను బందంబులం దొక్కొక్కటితోడ, రెంటితోడం గూడుచో
 నగునవి యాఱుంగూడ రూపంబు లెనిమి దయ్యె వాని సొరిది నుదా
 హరించెద;

(1) కర్తృర్థకము మైత్రుఁడు వంటకమును వండెను

(11) ఆత్మనేపద కర్తృర్థకము మైత్రుఁడు వంటకమును
 వండుకొనియెను

(111) కర్మార్థకము మైత్రునిచేత వంటకము వండఁ
 బడియెను.

(17) ఆత్మనేపద కర్మార్థకము మైత్రునిచేత వంటకము వండుకొనఁబడియెను

(7) ప్రేరణకర్తృకము చైత్రుడు మైత్రునిచేత వంటకము వండించెను

(71) ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృకము చైత్రుడు మైత్రునిచేత వంటకమును వండించుకొనియెను

(711) ప్రేరణకర్మార్థకము చైత్రునిచేత, మైత్రునిచేత వంటకము వండింపఁబడియెను

(7111) ప్రేరణాత్మనేపద కర్మార్థకము చైత్రునిచేత, మైత్రునిచేత వంటకము వండించుకొనఁబడియెను

వ్యా వలయు - మొదలగు క్రియలకుఁ గర్తృ భూతమగు వ్యాపారము నందు వర్తించు దాతువునకు భావార్థమున నుజ్జీ - ప్రత్యయమగును చూడ వలయు - ఇట వలయు అనుదానికిఁ గర్త - చూడన్ - అనునది కావున వలయు-అను క్రియకుఁ గర్తృభూతమగు వ్యాపారమునందు వర్తించు దాతువు, "చూచు"-అనునది దీనికి 122 చే - భావార్థమున నుజ్జీ యగును చూచు + నుజ్జీ + వలయు 91 చే - చూడు + నుజ్జీ + వలయు 20 చే - చూడను + వలయు 11 చే - కాను, అనుప్రయుక్తము కానిచో - చూడను + వలయు సంధి 18 చే - చూడవలయు - అగును చూడను = చూచుట, వలయునని యర్థము చూడఁగావలయు - చూచు-దాతువు చూచు + వలయు - ఈ 122 చే - చూచు + నుజ్జీ + వలయు 91 చే - చూడు + నుజ్జీ + వలయు 20 చే - చూడను + వలయు 115 చే - చూడను + కాను + వలయు 116 చే - ప్రహస్యమును కలుగనిచో సంధి 16 చే - చూడను + గాను + వలయు సంధి 17 చే - చూడఁగాను + వలయు సంధి 18 చే - చూడఁగావలయు చూడఁగాను = చూచుట, వలయునని యర్థము వలయు అను దానికిఁ గర్త, చూడను- అనునది కావుననే, వాడు, వారు, నీవు, మీరలు, నేను, మేము- అనువానిచే వలయును- అనుదానికెట్టి మార్పును గలుగలేదు కారక 32 చేఁ గర్తలకుఁ బ్రథమలయ్యెను

సకర్మక దాతువులకగు రూపముల నెల్లినూరి యీనూత్రమున, బ్రద ర్శించెను సకర్మకంబునకు స్వరూప ప్రేరణార్థంబులు రెండును - అనుటచే సకర్మకమును రెండుగా విభజింపవచ్చును (1) స్వరూపము (2) ప్రేర

జార్థము, కొను వడ్వనుబంధంబులం దొక్కొక్కటితోడ, రెంటితోడం గూడుచో నగునవి యాఱుంగూడ రూపంబు తెనిమిదయ్యె అనఁగా స్వరూపముపై కొను - చేరినది, స్వరూపముపై, వడు-చేరినది, స్వరూపముపై, కొను - వడులు రెండును జేరినది, ప్రేరణార్థముపై- కొను చేరినది, ప్రేరణార్థముపై వడు చేరినది, ప్రేరణార్థముపై, కొను వడులు చేరినది - ఇవి యాఱు స్వరూప ప్రేరణములు రెంటితోఁ గలిపి మొత్త మెనిమిది

(1) కర్తృత్వము (స్వరూపము) మైత్రుఁడు వంటకమును వండెను (16)

(11) ఆత్మనేపదకర్తృత్వము=స్వరూపమువయి, కొను-చేరినది మైత్రుఁడు వంటకమును వండుకొనియెను (52)

(111) కర్మార్థకము=స్వరూపమువయి, వడు చేరినది మైత్రునిచేత వంటకము వండఁబడియెను (49)

(1V) ఆత్మనే పదకర్మార్థకము=స్వరూపముపై కొను-వడులు రెండును చేరినది మైత్రునిచేత, వంటకము వండుకొనఁబడియెను (52 49)

(V) ప్రేరణ కర్తృత్వము చైత్రుఁడు మైత్రునిచేత వంటకమును వండించెను (70)

(VI) ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృత్వము=ప్రేరణార్థముపై కొను-చేరినది చైత్రుఁడు మైత్రునిచేత వంటకమును వండించుకొనియెను (70, 52)

(VII) ప్రేరణకర్మార్థకము=ప్రేరణార్థకముపై, వడు-చేరినది చైత్రుని చేత, మైత్రునిచేత వంటకము వండింపఁ బడియెను (70, 49)

(VII1) ప్రేరణాత్మనేపద కర్మార్థకము = ప్రేరణార్థకము మీద, కొను వడులు రెండును జేరినది చైత్రునిచేత మైత్రునిచేత వంటకము వండించుకొనఁ బడియెను (70, 52, 49)

పారపరిశీలన - 5 వ వాక్యమున వంటకమును అనియు, 6 వ వాక్యమున, వండించుకొనియెను, అనియుఁ బ్రథమ ముద్రణ పారములు కంటకము-అనియు, వండించుకొనెను-అనియుఁ గొన్నింట ముద్రించుట సరికాదు

గతి, బుద్ధి, ప్రత్యవసానార్థ, శబ్దకర్మాకర్మకంబుల

కప్రేరణంబునం గర్తయగునది ప్రేరణంబునం

గర్మంబగు 123

పొందుమొదలయినవి గత్యర్థకంబులు తెలియు మొదలైనవి బుద్ధ్యర్థకంబులు తిను మొదలయినవి ప్రత్యవసానార్థకంబులు విను,

చెప్పు, చదువు మొదలయినవి శబ్దకర్మంబులు అకర్మకంబులు ప్రసిద్ధంబులు మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను చైత్రుండు మైత్రుని గ్రామంబుం బొందించెను లాఠిచో నహిత మిక్కార్యంబు గానంబడియెడి మైత్రుండు పుడమి నేలెను చైత్రుండు మైత్రునిం బుడమి నేలించెను

వ్యా గత్యర్థకములకు, బుద్ధ్యర్థకములకు, వత్సవసాన్తార్థకములకు, శబ్దకర్మములకు, నకర్మకములకు, నప్రేరణమునఁ గర్తయగునది ప్రేరణమునఁ గర్మమగును గత్యర్థకములు = పాండు-మొదలగునవి (గతి = గమనే, ప్రాప్తైశః శబ్దస్తో) బుద్ధ్యర్థకములు = తెలియు-మొదలగునవి ప్రత్యవసాన్తార్థకములు = తిను మొదలగునవి ప్రత్యవసానము = భక్షణము శబ్దకర్మములు = శబ్దవాచకములు కర్మగాఁగలవి (శబ్దకర్మఏషాంతే శబ్దకర్మాణః - బాలమ) విను, చెప్పు, చదువు - మొదలగునవి అకర్మకములు = కర్మకాంక్షానుత్థాపకములు, (48) ఇవి ప్రసిద్ధములు ఉండు, లఙ్ఘించు, నిలుచు, మేల్కొను, వర్తిల్లు, ఊహించు, బీతిల్లు, జీవించు, చచ్చు శయనించు, క్రిడించు, రుచించు, దీపించు మొదలగునవి యకర్మకములుగఁ బ్రసిద్ధములు

మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను ఇది య ప్రేరణ వాక్యము ఇట మైత్రుండు కర్త ఉత్తార్థమునఁ గర్తకుఁ బ్రథమ (కారక 1) చైత్రుండు మైత్రుని గ్రామంబుం బొందించెను ఇది ప్రేరణవాక్యము అప్రేరణమునఁ గర్తయైన మైత్ర శబ్ద మీ ప్రేరణ వాక్యమునఁ గర్మమయినది ఇట, చైత్రుండు కర్త మైత్రుండు, గ్రామము - అను రెండును గర్మములు కావుననే పీనికి ద్వితీయ యయినది (కారక 2) గత్యర్థకాదులకు భిన్నమగు చోటులందు నైత మప్రేరణమునఁ గర్త యయినది ప్రేరణమునఁ గర్మమగుట కనఁబడును మైత్రుండు పుడమి నేలెను ఇది య ప్రేరణ వాక్యము ఇట, మైత్రుండు - కర్త ఉత్తార్థమునఁ గర్తకుఁ బ్రథమ - కారక 1 నూ చైత్రుండు మైత్రునిం బుడమి నేలించెను ఇది ప్రేరణ వాక్యము ఇట, మైత్రుండు - కర్మము కారక 2 చే - ద్వితీయ అప్రేరణమునఁ గర్తయైన మైత్ర శబ్ద మీ ప్రేరణ వాక్యమునఁ గర్మమయినది ప్రేరణము = 70 నూ అప్రేరణము = 71 నూ చూచునది

విశే - "సత్తాంజ్ఞానీతి జాగరణం! వృద్ధిక్షయభయ జీవితమరణమ్, శయన క్రిడాదువి దీప్త్యర్థా నైతేకర్మణిదాతవ ఉత్తాః" ముగ్ధ - గిరిశ (వ్యా ససంస) ఇత్యాదుల కర్మకములుగఁ బ్రసిద్ధములన్నమాట

పార పరిశీలనము - ఆకర్మకంబులు - ప్రథమ ముద్రణము కావున,
ఆకర్మకంబులు - అను ముద్రణములు సరికావు

అనభిహిత కర్త కౌకానౌకచో షష్ఠి బహుళంబుగా
నగు. 124

రాముడు మిథిలం గనియె రామునకు మిథిల గనంబడియె.
రామునిచే మిథిల గనంబడియెను మైత్రుండు తత్వంబుం దెలిసెను..
చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్వంబు దెలిపెను

కన్వాది యోగంబునం బ్రయోజ్య కర్తకు షష్ఠి నిత్యంబుగా
నగు విశ్వామిత్రుడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను కృష్ణం
దర్శనునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను

ఆకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపద కర్మానుబంధం
బులు లేమింజేసి రూప భేదంబు లయిదని యెఱుంగునది

(1) కర్తృత్వకము మైత్రుండు మనియెను

(11) ప్రేరణ కర్తృత్వకము చైత్రుండు మైత్రుని మనిచెను

(111) ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృత్వకము చైత్రుండు మైత్రుని
మనుచు కొనియె

(1v) ప్రేరణ కర్మాత్వకము చైత్రునిచేత మైత్రుండు
మనుపఁబడియె

(v) ప్రేరణాత్మనేపద కర్మాత్వకము చైత్రునిచేత మైత్రుడు
మనుచుకొనఁబడియె

వెండియుం ప్రేరణంబునం దించుగాగమంబు గలిగినచో నకర్మ
కంబునకుం బండ్రిండు, నకర్మకంబునకుం దొమ్మిదియు భేదంబులని
యాహించునది

ఇది క్రియా పరిచ్ఛేదము

వ్యా అనభిహిత కర్తకౌకానౌక చోట షష్ఠి విభక్తి బహుళముగా నగును
అనభిహిత కర్త = క్రియా ప్రత్యయముచే నభిహితము కాని కర్త (1) కారక
3 చే - చేత వర్ణకమును బొందు కర్త యనభిహిత కర్త యగును కర్మాత్వక
వాక్యము నందలి కర్త యనభిహిత కర్త యని గ్రహింపనగును ఏల యనఁ

గర్భార్థక వాక్యమునఁ గ్రియా ప్రత్యయము (అభ్యాతము) కర్మమును జెప్పను గాని కర్తను జెప్పదు (కారక-1) రాముఁడు మిథిలం గనియె ఇది కర్తార్థక వాక్యము కారక 1 చే - ఉక్తార్థమునఁ గర్తకుఁ బ్రథమయయినది కావున నిటఁ గ్రియా ప్రత్యయము (అభ్యాతము) కర్తను జెప్పుచున్నది కాన నీ సూత్రముచే నిందలి కర్తకు, షష్ఠీగాదు రామునిచే మిథిల గనంబడియెను ఇది కర్మార్థక వాక్యము కనుక నిటఁ గ్రియా ప్రత్యయము కర్తను జెప్పదు కావున నీ వాక్యమున, రాముఁ డనభిహిత కర్త యనిపించుకొనును కారక 3 చే - ఈ యనభిహితకర్తకుఁ దృతీయ యయినది ఈ 124 చే - అనభిహిత కర్తకు షష్ఠీ కలిగిన, రామునకు మిథిల గనంబడియె - అని యగును (11) ప్రేరణవాక్యము నందలి ప్రయోజ్య కర్తయు ననభిహిత కర్తయగును మైత్రుండు తత్వంబుం దెలిసెను ఇది యప్రేరణ వాక్యము ఇటఁ గ్రియా ప్రత్యయము కర్తను జెప్పుచున్నది కావున దీని - ప్రథమకు షష్ఠీ ప్రసక్తము కాదు (కారక 1 ఉక్తార్థము) చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్వంబు దెలిపెను ఇది ప్రేరణ వాక్యము 123 చే - అప్రేరణమునఁ గర్తయయినది ప్రేరణమునఁ గర్మమగును కావున నప్రేరణమునఁ గర్త యయిన మైత్ర శబ్దమీ ప్రేరణ వాక్యమునఁ గర్మమయినది ఈ 124 చే - మైత్ర శబ్దమునకు షష్ఠీ కలిగి మైత్రునకు ననియయ్యెను మైత్ర శబ్దము కర్మ గనుక కారక 2 చే - ద్వితీయ యగును ఇట షష్ఠీయు నగునని యుదాహరింపఁబడెను

కను - మున్నగు వాని యన్వయమునఁ బ్రయోజ్య కర్తకు షష్ఠీ నిత్యముగానగును ప్రయోజ్య కర్త = వేతొక కర్తచే గార్యమునందు నియోగింపఁబడుకర్త అనఁగా, అనభిహిత కర్త లేదా అప్రేరణ కర్త (ప్రయోజక కర్త = విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను ఈ వాక్యమున విశ్వామిత్రుఁడు ప్రయోజక కర్త రాముఁడు ప్రయోజ్య కర్త ఏలయన విశ్వామిత్రునిచే మిథిలను గాంచుట యను కార్యమునందు నియోగింపఁబడిన వాఁడు, రాముఁడు కానిపించెను - అను దానితో నన్వయ ముండుటచేఁ బ్రయోజ్య కర్తను బోధించు రామ శబ్దమునకు షష్ఠీ యయ్యెను కృష్ణుండు కృష్ణుండునునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను ఇట కృష్ణుఁడు ప్రయోజక కర్త (తత్ ప్రయోజక హేతుశ్చ - పాణి) అర్జునుఁడు ప్రయోజ్య కర్త కావున నర్జున శబ్దమునకు, షష్ఠీ యయెను కను - చూచు - మొదలగునవి కన్యాదులు

అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపద కర్మాను బంధంబులు లేమిం జేసి రూప భేదంబు లయిదని యెఱుంగునది దీనికి వివరణము అకర్మక ధాతు

పునకు, నప్రేరణమున, కొను దాతు వను ప్రయుక్తము కాదు గనుక నాత్మనే పద కర్తృత్వక రూపముండదు అకర్మకమునకు, వడుదాతు వను బంధముగఁ జేరదు గనుక కర్మార్థకముండదు కొను - వడులు రెండును ననుబంధములుగఁ జేరవు గావున, నాత్మనేపద కర్మార్థక ముండదు సకర్మకమునకు నెనిమిది రూపములు కలుగునని 122 సూత్రమున నుదాహరింపఁబడెను ఆ యెనిమిదింటిలో నీ మూఁడు రూపములు పోగా మిగిలిన యైదు రూపములే యగును అవేవనఁగా -

(1) కర్తృత్వకము మైత్రుండు మనియెను

(11) ప్రేరణ కర్తృత్వకము చైత్రుండు మైత్రుని మనిచెను

(111) ప్రేరణాత్మనే = పద కర్తృత్వకము = ప్రేరణ కర్తృత్వకముపై 'కొను' దాతువు చేరిన రూపము చైత్రుఁడు మైత్రుని మనుచుకొనియె

(1V) ప్రేరణ కర్మార్థకము = ప్రేరణము మీఁద, 'వడు' దాతువు చేరిన రూపము చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనువఁబడియె

(V) ప్రేరణాత్మనే పద కర్మార్థకము = ప్రేరణము మీఁద, కొను - వడులు రెండును జేరినది చైత్రునిచేత మైత్రుఁడు మనుచు కొనఁబడియె

వెండియుం ప్రేరణంబునం దించుగాగమంబు గలిగినచో సకర్మకంబు నకుం బండ్రిండు సకర్మకంబునకుం దొమ్మిదియు బేదంబులని యూహించునది దీనికి వివరణము సకర్మమునకు నెనిమిది రూపములగునని 122 సూత్రమున నుదాహరింపఁబడెను వానిలో - 5, 6, 7, 8 రూపముల మీఁద మరలఁ ప్రేరణ మున నించుగాగమము కలిగినచో నాలుగు రూపము లేర్పడును ఎట్లనఁగా-

(1) పునఃప్రేరణ కర్తృత్వకము - ప్రేరణ కర్తృత్వకము మీఁద మరలఁ ప్రేరణమున నించుక్కు చేరఁగా నేర్పడు రూపము ఉదా॥ దేవదత్తుఁడు చైత్రుని చేత మైత్రుని తెలిపించెను

(11) పునఃప్రేరణాత్మనే పద కర్తృత్వకము = ప్రేరణాత్మనే పద కర్తృత్వక రూపముమీఁద మరలఁ ప్రేరణమున నించుక్కు చేరినది దేవదత్తుఁడు చైత్రునిచేత మైత్రుని తెలిపించుకొనియె

(111) పునః ప్రేరణ కర్మార్థకము = ప్రేరణ కర్మార్థకము మీఁద మరలఁ ప్రేరణమున నించుక్కు చేరిన రూపము దేవదత్తునిచేత, చైత్రునిచేత మైత్రుండు తెలిపింపఁబడియె

(1V, పునః ప్రేరణాత్మనేపద కర్మార్థకము = ప్రేరణాత్మనేపద కర్మార్థకము మీఁద మరలఁ ప్రేరణమున నించుక్కు చేరినది దేవదత్తునిచేత, చైత్రునిచేత మైత్రుండు తెలిపించుకొనఁబడియె,

ఈ నాలుగు రూపములును, 122 సూత్రమునొద్దఁ జూపఁబడిన యేనిమిది రూపములును గలిసి సకర్మకమునకుఁ బండ్లెందు రూపము లయ్యెను

అకర్మకమున కీ 124 సూత్రము నొద్దఁ జూపఁబడిన రూపములైదు పినిలో, 2, 3, 4, 5 రూపములపై మరలఁ జేరణమున నించుక్కు- చేరఁగా నాలుగు రూపములేర్పడును ఎట్లనఁగా—

(1) పునః ప్రేరణ కర్తృకము = ప్రేరణ కర్తృకముపై మరలఁ జేరణమున నించుక్కు- చేరినది దేవదత్తుడు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించెను

(11) పునః ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృకము = ప్రేరణాత్మనేపద కర్తృకము మీఁద మరలఁ జేరణమున నించుక్కు- చేరినది దేవదత్తుడు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించుకొనియె

(111) పునః ప్రేరణ కర్మార్థకము = ప్రేరణ కర్మార్థకము మీఁద మరలఁ జేరణమున నించుక్కు- చేరిన రూపము దేవదత్తుచేతఁ జైత్రుని చేత మైత్రుని మనిపింపఁబడియె

(1V) పునః ప్రేరణాత్మనేపద కర్మార్థకము = ప్రేరణాత్మనేపద కర్మార్థకము మీఁద మరలఁ జేరణమున నించుక్కు- చేరిన రూపము దేవదత్తుని చేతఁ జైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించుకొనఁబడియె

ఈ నాలుగును, ఈ 124 సూత్రమునొద్దఁ జూపిన యకర్మకరూపము లైదును గలిసి యకర్మకరూపములు తొమ్మిది యయ్యెను

విశే - (1) 84 చేఁ జేరణమున, నించుక్కు- మీఁద నించుక్కు- లేదు. కనుక, సకర్మకముల విషయమున, (122) తెలియు ధాతువిట గ్రహింపఁబడెను కొందఱు వండు - ధాతువును గ్రహించుట పొరపాటు (11) సకర్మముల కగు రూపములు 122 సూత్రమునఁ జేర్పఁబడెను ఈ 124 సూత్రమున, సకర్మకములు చేర్పఁబడెను ఈ రూపములకును 122, 124 సూత్రములకు నెట్టి సంబంధము లేదు తడఁబాటు కలుగకుండుటకు, సకర్మకరూపము లొక చోటను, సకర్మక రూపము లొకచోటను వేర్వేరుగాఁ బ్రదర్శింపఁబడి యుండును సకర్మకముల వట్టిక సూరి 124 సూత్రమున వ్రాయఁగాఁ నెవరో 122 సూత్రమునఁ జేర్చిరిని కొందఱు సెలవిచ్చుట సరికాదు సకర్మకములు 122 సూత్రమునను, సకర్మకము లీ 124 సూత్రమునను వ్రథము ముద్రణము నుండియుఁ గలవు వ్రథము ముద్రణము సూరి వర్ణవేక్షణతో జరిగెననుట మఱవరాదు

పొరపరిశీలన తత్త్వంబు - అని వ్రథము ముద్రణమున రెండుచోట్లను గలదు తత్త్వంబు - అను సవరణములు కావు
ఇది ఘంటాపథము

కృదంత పరిచ్ఛేదము

కృత్తుల కర్థంబులు యథా వ్యవహారంబుగ

గ్రాహ్యంబులు. 1

దాతువునకు విహితంబగు దుఱ్ఱిన్న ప్రత్యయంబు కృత్తు నాఁబడు కృత్తులకు వక్ష్యమాణంబులకు భావకర్తృ కర్మాద్యర్థంబులు మహాజన వ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది. ఆఁక — బంద నము, మొలక=నవోద్భిదము. ఏలిక=పాలకుడు కోరిక=వాంఛయు, వాంఛితంబును, మూక=సంఘము, అడిక=నింద, ఓడిక=ప్రసోతస్సు.

వ్యా కృత్తుల కర్థములు ప్రయోగానుసారము గ్రహింపఁదగునని సూత్రార్థము దాతువునకు విధింపఁబడు, దుఱ్ఱ - రు, వు-రు ను-ము, అను ప్రత్యయములు కాక, తక్కిన ప్రత్యయములు కృత్తులనఁబడును దుఱ్ఱో = దు-రు, వు-రు, ను-ము - అనునవి (క్రియా 8) కాఁగా, దాతువునకు దుఱ్ఱిన్న ప్రత్యయముచేరి యేర్పడునవి కృదంతములని తాత్పర్యము (కృదంతిచ్-పాణి) చెప్పఁబోవు కృత్తులకు భావార్థము, కర్తృర్థము, కర్మార్థము, మొదలగునవి మహా కవి ప్రయోగముల ననుసరించి తెలిసికొనవలెను అనఁగా నేయే ప్రత్యయము లేయే యర్థములలో నగునో సూత్రమునఁ జెప్పఁబడదు ప్రత్యయములు మాత్రమే విధింపఁబడు నన్నమాట ఉదా॥ ఆఁక=ఆఁగుట అనఁగా బంధనము ఇట 'క' వర్ణకము భావార్థకము భావము=దాత్వర్థము (క్రియా 35) మొలక= మొలచునది మొలచు యను వ్యాపారమునకుఁ గర్తృ కనుక నిట కవర్ణకము కర్తృర్థమున నయినది మొలక యనఁగా నవోద్భిదము ఏలిక = ఏలువాఁడు అనఁగాఁ బాలకుడు ఇట, ఇకవర్ణకము కర్తృర్థకము కోరిక = కోరుట అనఁగా వాంఛ ఈ యర్థమున నిందలి, ఇక వర్ణకము భావార్థకము కోరిక = కోరఁ జిడునది, అనఁగా వాంఛితము ఈ యర్థమున నింధలి ఇక ప్రత్యయము

కర్మార్థకము మూఁక=మూఁగునది అనఁగా సంఘము ఇట, కవర్ణకము
కర్తృకము అడిక=అడుట అనఁగా నింద ఇట, ఇక-భావార్థకము ఓడిక=
ఓడునది అనఁగా ప్రోతస్సు ఓడు = ప్రవహించు ఇట, ఇక - వర్ణకము
కర్తృకము ఇవి స్త్రీసమములు

విశే - (1) సర్వ రాతువులకుఁ జేరఁదగిన కృత్ప్రత్యయములు క్రియా
పరిచ్ఛేదమునఁ జెప్పఁబడెను కొన్ని రాతువుల కగు కృత్ప్రత్యయము లి పరి
చ్ఛేదమునఁ జెప్పఁబడెను క్రియా పరిచ్ఛేదము నందలి కృత్తులకు చూ క్రియా
35, 37.44 , 46, 47 నూత్రముల యందలి ప్రత్యయములు (11) కృత్తులు
భావార్థము నందును షడ్విధకారకములందును బ్రవర్తించును (111) తిజ్ఞ
ప్రత్యయముల క్రియల సాధ్యావస్థను బోధించును (వచతి=వందుచున్నాఁడు)
కృత్తులు క్రియల సిద్ధావస్థను బోధించును పాకము=వంట

ఇటం గృత్క-గతపవేములు పరంబులగు నపుడు

క గ చ య వలకు లోపంబగు 2

కృత్సంబంధులగు కాదులు పరంబులగునపుడు రాతువు
సంతంబులగు, క గ చ య వ లకు లోపంబగు మీఁది లక్ష్యంబులఁ
జూడఁబడు

వ్యా ఈ కృదంత పరిచ్ఛేదమున, కృత్ప్రత్యయములగు క, గ, త, థ,
వ, వ, ఇమి ప్రత్యయములు వరమగు నపుడు రాతువు తుదిని గల, క-గ-
చ-య- వ లకు లోపమగును ఇవి యచ్చులతోఁగూడ లోపించునని గ్రహింప
వలెను

పదసార్థక్యము - ఇటన్ - అనుటచే, క గ చ య వ ల లోప మీ
కృదంత పరిచ్ఛేదముననే ఇరుగును అలుగు + క = అలు+క=అలుక,
క్రియాపరిచ్ఛేదమున నైనచో అలుగు + కజి = అలుగక- అగును కావున
"ఇట" - అను దశము సార్థకము

కవర్ణకం బలుగ్వాదుల కగు. 3

అలుగు అలుక ఆగు ఆక ఎఱుగు ఎఱుక ఇట
బిందు లోపంబు ఇట్లు గొన్నింటి గ్రహించునది కడఁగు కడఁక,
కలఁగు కలఁక, కాఁగు కాఁక, తునుఁగు తునుక నడచు
నడక, నలఁగు నలఁక, పోవు, పోక మడఁగు మడఁక,

మలఁగు మలఁక, మునుఁగు మునుక, మూఁగు మూఁక,
మొలచు మొలక, వచ్చునకు రా రాక, వంగు .. వంకః
వీఁగు వీఁక, ఇక క, పులు పరంబులగునపుడు కనునకు దీర్ఘం
బగు; కానుక, కినియు ముదియుల కుత్వంబు నగు, కినియు కినుకః
ముదియు ముదుక ఇత్యాదు లలుగ్వాదులు

వ్యా అలుగు-మొదలగు ధాతువులకు, "క" ప్రత్యయ మగును అలుగు-
ధాతువు ఈ 3 చే - అలుగు + క 2 చే - గువర్ణలోపము అలుక-ప్రాతిపదికము
తత్సమ 39 చే - అలుక + ము తత్సమ 57 చే - అలుక ఎఱుగు + క
2 చే - ఎఱు + క "ఇట బిందు లోపంబు" అనుటచే బిందులోపము ఎఱుక
ఇట్లే తునుఁగు + క = తునుక వచ్చు + క "వచ్చునకురా" రా + క = రాక
ఇక + క - పు-అను ప్రత్యయములు పరమగునపుడు, కనుధాతువునకు దీర్ఘమగును
ఇక వర్ణకమునకు 12 నూ, పు-వర్ణకమునకు 11 నూ చూడవలెను క-
వర్ణకమునకు కను + క = కాను + క కానుక - అగును అగు + క =
అఁక ఇట్లే తక్కినవి- ఇవి శ్రీసమములు కాన, తత్సమ 39 చే - మువర్ణకము
చేరి, 57 చే - లోపించుచు కినియు, ముదియుల కుత్వమునగును కినియు + క
3 చే - కిని + క = కినుక ముదియు + క 3 చే - ముది + క = ముదుక
కవర్ణకమునకు ముందున్న ఇత్వమునకే ఉత్వము

పారపరిశీలన - (1) ఇట్లు గొన్నింట- ప్రథమ ముద్రణము కావున,
ఇట్లు కొన్నింట-అను ముద్రణములు సరికావు (11) మలఁగు-మలక, అని
ప్రథమ ముద్రణము, మలఁక-అనియే యుండఁదగును

ఇమి వర్ణకంబు కలుగ్వాదుల కగు. 4

కలుగు కలిమి, ఓరుచు ఓరిమి, కూరుచు కూరిమి,
నేరుచు నేరిమి, వ్రేలుచు వ్రేలిమి, బడియు బడిమి, బ్రదుకు
బ్రదిమి, ఒడ్డు . ఒడ్డిమి, తాలు తాలిమి

వ్యా కలుగు - మొదలగు వానికి 'ఇమి' ప్రత్యయమగును కలుగు +
ఇమి 2 చే - గు - లోపించి, కలు + ఇమి సంధి 11 చే-కలిమి కలిమి +
ను తత్సమ 57 చే - కలిమి ఇట్లే తక్కినవి ఒడ్డు + ఇమి, తాలు + ఇమి-
అను చోట్ల ధాతువు చివర, క గ చ య వలలో నేదియు లేదు కనుక లోప
ప్రసక్తి కలుగదు సంధి 11 చే - ఒడ్డిమి, తాలిమి - అగును.

పార పరిశీలన - తాలు - తాలిమి, అని ప్రథమ ముద్రణమున లకారమే కలదు వ్రేలుచు - వ్రేలిమి, అను ప్రథమ ముద్రణము గ్రాహ్యమననగును వ్రేలిమి గలుగంగ ముదముల, వ్రేలిమి గల (ముకుంద 3 - 296) - నూ,ని

తజ్జ్వరకంబు చేయ్యాదు కగు. 5

చేయు చేత, అలయు అలత, కూయు కూత;
కోయు కోత, గీయు గీత నేయు—నేత పూయు పూత,
పోయు పోత, మూయు మూత, మేయు మేత;
మ్రోయు మ్రోత, రోయు రోత, లాయు లాత,
వ్రాయు . వ్రాత. వ్రేయు వ్రేత

వ్యా చేయు - మొదలగు ధాతువులకు తజ్జ్వరకమును చేయు + తజ్జ్వరక 2 చే - చే + తజ్జ్వరక తత్సమ 19 చే - చేత సంజ్ఞా 15 చే - సాధ్య పూర్ణము లేదు తత్సమ 39 చే. చేత + ము 57 చే. చేత ఇట్లే తక్కినవి

కువ వర్ణకం బడంగాదుల కగు. 6

అడగు అడకువ, ఎఱుగు ఎఱకువ, కలగు కలకువ,
కువ, నలగు నలకువ, వెనగు వెనకువ, పొలయు పొలకువ,
కువ, మఱుచు మఱకువ, మెలగు మెలకువ, లోగు లోకువ,
లోకువ, వేగు వేకువ

వ్యా అడగు - మొదలగు వానికి, కువ ప్రత్యయమగును అడగు + కువ 2 చే - గు - లోపము, అడకువ తత్సమ 39 చే - అడకువ + ము 57 చే - అడకువ ఇట్లే తక్కినవి ఎఱుగు + కువ 2 చే - ఎఱు + కువ 'ఇట' బిందు లోపము ఇట్లు గొన్నింటి గ్రహించునది (3) అను వివరణము ననుసరించి యిట బిందుబిందువు లోపించి ఎఱకువ - అయ్యెను.

టవర్ణకంబు నొచ్చాదుల కగు నగుచో నంత లోపంబగు. 7

అడు అట, ఊరు ఊట, ఊరు ఊట, ఏకరు ఏకట,
ఏకట, ఓడు ఓట, తివురు తివుట, తేరు తేట త్రిమ్మరు త్రిమ్మట,
పండు పంట, పాడు పాట మండు మంట;
సండు వంట, వేసటు వేసట అను స్పృహ క్తంబయిన యాటి

శబ్దంబు ప్రాయికంబుగాఁ గ్లిఖనమంబగు కోలాటము, పోరాటము, మండ్రాటము - ఇత్యాదులు.

వ్యా ఆడు - మొదలగు ధాతువులకు ట వర్ణకమగును అగుచోఁ దుది యక్షరమునకు లోపమగును ఆడు + ట = ఆట తత్సమ 39 చే - ఆట + ము 57 చే - ఆట ఇట్లే తక్కినవి అనువ్రయుక్తమగు ఆట శబ్దము తఱచుగాఁ గ్లిఖనమమగును కోల + ఆట సంధి 4 చే - కోలాట తత్సమ 39 చే - కోలాటము ఇట్లే పోరాడు + ట = పోరాటము, మండ్రాడు + ట = మండ్రాటము

విశే - ప్రాయికంబుగా - అనుటచే, కోలాట - అనియు నుండును
టువర్ణకంబు పద్మాదుల కగు నగుచో నవి యాద్యక్షర

శేషంబులయి దీర్ఘంబు నొందు. 8

పడు పాటు, చెడు చేటు, అడుచు ఆటు, కఱచు
కాటు, పొడుచు పోటు, వయిచు వాటు ఏయు ఏటు,
ఓడు ఓటు, వ్రేయు వ్రేటు

వ్యా పడు - మొదలగు ధాతువులకు 'టు' ప్రత్యయమగును అగుచో వాని తొలి యక్షరము మిగిలి దీర్ఘమునందును పడు + టు, అనుచో - టు వర్ణము లోపించి, శేషించిన మొదటి యక్షరమునకు దీర్ఘము పా + టు = పాటు, తత్సమ 48 చే - పాటు + టు 57 చే - పాటు ఇట్లే చెడు + టు = చే + టు చేటు, అడుచు + టు = అ + టు ఆటు మొ॥

పార పరిశీలన - వ్రథమ ముద్రణమున, కఱచు - అని కలదు కఱచు అనియే యుండవలెను

పవర్ణకంబు తిరియ్యాదుల కగు. 9

తిరియు తిరిపము, కలియున కత్వంబునగు - కలపము,
పొలయు పొలపము, మురియు మురిపము, పొలయు ..
సొలపము, వలియు వలిపము

వ్యా తిరియు - మొదలగు వానికి, ప వర్ణకమగును తిరియు + ప - 2 చే - తిరి + ప అచ్చిక 2 చే - క్లిఖనమమగును గాన, తత్సమ 39 చే - తిరిప + ము = తిరిపము, కలియు - ధాతువునకు అత్వము నైతమగును కలియు + ప 2 చే - కలి + ప "కలియునకత్వంబునగు" కల + ప - క్లిఖనమము నగా

తత్సమ 39 చే - కలవ + ము = కలవము పౌలయు + వ = పౌలవ + ము =
పౌలవము ఇత్యాది

తవర్ణకం బావులించు లోనగు వాని కగు. 10

ఆవులించు ఆవులింత, ఇగిలించు ఇగిలింత,
ఓకిలించు ఓకిలింత, కుళ్ళగించు కుళ్ళగింత,
కుసిలించు కుసిలింత, కొక్కరించు కొక్కరింత,
కొప్పరించు కొప్పరింత గిలిగించు గిలిగింత

ఇత్యాదు లెఱుంగునది

వ్యా ఆవులించు, మొదలగు దాతువులకు, తవ్రత్యయమగును ఆవు
లించు + త 2 చే - చువర్ణ లోపము ఆవులింత తత్సమ 39 చే - ఆవులింత +
ము 57 చే - ఆవులింత ఇచ్చే తక్కినవి (ఆవుల + ఇంచు = క్రియా 63)

పువర్ణకంబు మాయ్యాదుల కగు 11

మాయు మాయ, మేయు మేపు, అడుచు అడుపు,
ఇంచు ఇంపు, ఏచు ఏపు, ఏచు ఏపు కను కానుపు,
కాచు కాపు, చూచు చూపు, తలచు తలపు, తోచు...
తోపు, త్రేచు త్రేపు, త్రోచు త్రోపు, వూచు వూపు,
పెనుచు పెనుపు, పొలుచు పొలుపు, ప్రొచు ప్రొపు,
మెచ్చు మెప్పు, మోచు మోపు, వలచు వలపు, వాచు వాపు
ఇత్యాదులు మాయ్యాదులు

వ్యా మాయు-మొదలగు దాతువులకు పువర్ణకమగును మాయు + పు
2 చే - మా + పు = మాపు తత్సమ 48 చే - మాపు + పు 57 చే - మాపు
కను + పు "ఇక కపులు వరంబులగు నపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు" (3) ఇట,
పువర్ణము వరమగుటచే దీర్ఘము కాను + పు = కానుపు మెచ్చు + పు =
మెచ్చు + పు చకార వకార సంయోగము బాషా సహజము కాకుండుటచే నిర్దే
కానుసారము చకారము పరహల్లుగ మాటును మెప్ప + పు = మెప్పు
(క్రియ 112) తత్సమ 48 చే - కానుపు + పు, మెప్పు + పు 57 చే - కానుపు,
మెప్పు

పారపరిశీలన - వ్రతమ ముద్రణమున వాపు వాపు అనునవి నిర్బిందు
కష్టముగనే కలవు

ఇక వర్ణకం బంజ్వాదుల కగు. 12

అంజ...అంజిక, అమరు. అమరిక, అరయు అరయిక, అలయు అలయిక, ఆడు .ఆడిక, ఓడు ఓడిక, ఓపు ఓపిక, కను కానిక కూడు కూడిక, కోరు కోరిక, పొందు పొందిక, పోలు పోలిక, తూను తూగున కగు తూనిక ఇత్యాదు లంజ్వాదులు

వ్యా అంజ - మొదలగు దాతువులకు, 'ఇక' ప్రత్యయ మగును అంజ+ఇక సంధి 11 చే - అంజిక తత్సమ 39 చే - అంజిక+ము 57 చే - అంజిక కను + ఇక "ఇక - క - పు లు వరంబులగు నపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు" (3) కాను + ఇక సంధి 11 చే - కానిక తూగు + ఇక "తూను తూగునకగు" తూను + ఇక సంధి 11 చే - తూనిక అమరు + ఇక = అమరిక ఇట్లే తక్కినవి ఇవి శ్రీ సమములు కాన, తత్సమ 39 చే - అమరిక + ము. ఇత్యాది 57 చే - అమరిక - ఇత్యాదులు నిద్దించును

అప్పాదులకు నజీ యగు 13

అప్ప అప్పన, ఒజ్జ ఒజ్జన, ఒప్ప ఒప్పన, గట్ట. గట్టన, గడ గడన, దట్ట. దట్టన, దీవ దీవన, పాట. పాటన, మన్న. .మన్నన, వీచు వీచన

వ్యా అప్ప - మొదలగు వానికి నజీ యగును అప్ప+నజీ=అప్పన వీచు+నజీ క్రియా 88 చే - వీచు + నజీ క్రియా 20 చే - వీచన తత్సమ 39 చే - అప్పన + ము, వీచన + ము 57 చే - అప్పన, వీచన ఇట్లే తక్కినవి

విశే - ఇట విధాన సామర్థ్యముచే. అప్పాదులకు, క్రియా 63 చే - ఇంచు గాగమము కలుగదు

బడి యేల్వాదుల కగు. 14

ఏలుబడి, కట్టుబడి, కనుబడి, కొనుబడి, గిట్టుబడి, చెల్లుబడి, చేరుబడి, తగులుబడి, తీటుబడి, పెట్టుబడి, పోబడి, మ్రొక్కుబడి, వచ్చుబడి, సాగుబడి

వ్యా ఏలు, మొదలగు వానికి 'బడి' వర్ణకమగును ఏలు+బడి=ఏలు బడి పోవు + బడి = పోబడి ఇట 2 చే - పు లోపమయ్యెను కట్టు+బడి=

కట్టుబడి అనుక్తన్యాయమున, ఏలుబడి + సు ఇత్యాది తత్సమ 57 చే - ఏలుబడి - ఇత్యాది

విశే - వచ్చుబడి - అనుచో రాబడి - అనియుఁ గన్పట్టును

గడ చేర్పాదుల కగు 15

చేరుగడ, తిరుగడ, తీలుగడ, తేలుగడ, త్రేగడ, మనుగడ, విడుగడ, వీడుగడ

న్యాయ చేరు - మొదలగు వానికి గడ ప్రత్యయ మగును చేరు + గడ = చేరుగడ ఇత్యాదులు తిరుగు + గడ, అనుచో 2 చే - గు లోపము తిరుగడ త్రేగడ - త్రేయు + గడ 2 చే - యు, లోపము త్రేగడ తత్సమ 39 చే - చేరుగడ + ము ఇత్యాది 57 చే - చేరుగడ, ఇత్యాది

పారపరిశీలన - ప్రథమ ముద్రణమున త్రేగడ - అనియే కలదు కొందఱు తేగడ - అని నవరించిరి అది సరికాదు త్రోము - త్రోవకము (19) అనుచో క్రాముడి యున్నట్లే, త్రేగడ అనుచో సూరి మతమున, క్రాముడి కలదనుట యుక్తము కొందఱు త్రేచు + గడ = త్రేగడ. అయ్యె నందురు కాని త్రేయు = తేయు, అని యంగీకరింపదగును త్రేచు = తేయు. అనుట నిర్మూలము

ఇకి కోర్పాదుల కగు. 16

కోరికి, పూనికి, పోలికి, మనికి, వినికి చూడు చూచునకగు చూడికి

న్యాయ కోరు. మున్నగు దాతువులకు ఇకి ప్రత్యయమగును కోరు + ఇకి సంధి 11 చే - కోరికి చూచు + ఇకి "చూడు చూచునకగు" చూడు + ఇకి సంధి 11 చే - చూడికి పూను + ఇకి = పూనికి అనుక్తన్యాయమున, కోరికి + సు ఇత్యాది తత్సమ 57 చే - కోరికి ఇత్యాది

పు పర్ణకంఠ మన్వాదుల కగు. 17

మను . మనువు, కాచు కావు, కొలుచు కొలుపు చచ్చు చావు, తడయు తడవు, నిలుచు నిలుపు, నొచ్చు నోపు, పూచు పూపు, పుచ్చు పువ్వు

న్యాయ మను. మొదలగు దాతువులకు, పు ప్రత్యయమగును మను + పు = మనుపు కాచు + పు 2 చే - కా + పు = కాపు ఇట్లే తక్కినవి చచ్చు + పు,

కృదంత పరిచ్ఛేదము

నొచ్చు + పు క్రియా 94 లోవలె చచ్చునకు చాపు నొచ్చునకు నోపు నాదేశముఁ
లగునని యూహింపనగును, చాపు + పు, నోపు + పు 2 చే - చాపు
నోపులలోని పువర్ణము లోపించి, చా + పు = చాపు, నో + పు = నోపు-అని
యేర్పడును ప్రువువు = ప్రుచ్చు + పు 2 చే - చు లోపించే, ప్రుచ్ + పు - అని
నిల్చును చకారవకార సంయోగము భాషాసహజము కాకుండుటచే నిర్దేశాను
సారము చకారము వకారమగును ప్రుచ్ + పు = ప్రువువు తత్సమ 48 చే -
మనువు + పు, ఇత్యాది తత్సమ 57 చే - మనువు, ఇత్యాది

విశే - ప్రుచ్చు + పు 2 చే - ప్రు + పు అగుననియు గురుత్వము
నిలుపుటకు ద్విత్వమగుననియుఁ గొందఱు నెలవిత్తురు కానియది యంత
తృప్తికరము కాదు చూ క్రియా 112

అవర్ణకంబు గీత్వాదుల కగు. 18

గీఱ, ఊడ, ఎండ, కాయ, చదియ, తునియ, పరియ, పాయ, పిడుచ, మీట, ముడియ, వదర, వ్రయ్య.

వ్యా గీఱు. మొదలగు ధాతువులకు, అ-వర్ణకమగును గీఱు + అ, సంధి
11 చే - గీఱ, తత్సమ 39 చే - గీఱ + ము 57 చే - గీఱ ఇట్లే తక్కినవి

అక వర్ణకంబు మాత్వాదుల కగు. 19

మాఱు మాఱకము, అమ్ము . . అమ్మకము, అంపు ..
అంపకము, పంచు పంపు పంపకము, వండు-డకారంబు టకా
రంబగు వంటకము, త్రోము త్రోమకము, అద్దు అద్దకము-

వ్యా మాఱు మొదలగు వానికి అక వ్రత్యయ మగును మాఱు + అక
సంధి 11 చే - మాఱక ఆచ్ఛిక 2 చే నిది క్లిబనమ మగును కావున, తత్సమ
39 చే - మాఱక + ము = మాఱకము ఇట్లే, అమ్ము + అక = అమ్మక + ము
అమ్మకము-ఇత్యాది వండు + అక డకారంబు టకారంబగు వంటు + అక
సంధి 11 చే - వంటక క్లిబ నమముగాన, తత్సమ 39 చే - వంటకము పంచు
పంపు, పంపకము- అనుటచే చకారము వకారమగునని సూచన

పారపరిశీలన - త్రోము-త్రోమకము అని వ్రతమ ముద్రణ పారము
సూరి నిఘంటువున, త్రోముశబ్దము గలదని సూర్యరాయ నిఘంటువు కనుక
త్రోము, త్రోమకము-అను సవరణములు సరికావు

ఉవర్ణకం బాత్వాదుల కగు నగునపుడు పకారంబు

చయల కగు 20

అటు అటుడు, అమ్మ అమ్మడు, అల్లు అల్లుడు,
ఎక్కు ఎక్కుడు, క్రమ్మ క్రమ్మడు, చోపు చోపుడు,
త్రొక్కు త్రొక్కుడు, త్రోచు త్రోపుడు, దంచు దంపుడు,
దిగు దిగుడు, దోచు దోపుడు, పెంచు పెంపుడు,
పేయు పేపుడు, ప్రాకు ప్రాకుడు, మాయు మాపుడు,
రాచు రాపుడు - ఇత్యాదులు

వ్యా అటు మొదలగు ధాతువులకు 'డు' ప్రత్యయ మగును అగుచో,
చ-యలకు, పకార మాదేశ మగును అటు+డు=అటుడు ఇత్యాది త్రోచు+
డు పకారమునకు, పకారము త్రోప+ఉ+డు=త్రోపు+డు త్రోపుడు ఇట్లే,
దంచు + డు = దంపుడు, దోచు + డు = దోపుడు, పెంచు + డు =
పెంపుడు, పేయు + డు = పేపుడు, మాయు + డు = మాపుడు తత్సమ
48 చే - అటుడు + పు ఇత్యాది 57 చే - అటుడు, ఇత్యాది

పారవశీంస - ప్రేచు ప్రేపుడు. అని సూరి చూపగా ముద్రణమున
ప్రేచు లోపించి యుండునని యొక యూహ కాని ప్రేచు ప్రేపుడు
ప్రాచు ప్రాచుడు. అన్నచో గ్రమము తప్పను ప్రేచు ధాతువునులేదు
వ్రేచు వ్రేపుడు-అని సూరివ్రాయగా వ్రేచు. ముద్రణమున లోపించి
క్రాంతిచే ప్రేపుడుగా భావించబడి పెంపుడు రూపమునొద్ద నెవరిచేతనో చేర్చి
బడియుండునని కొందఱు నెలిచిత్తురు కాని, 'పెంచు - పెంపుడు - ప్రేపుడు'
అని వ్రతమ ముద్రణమున నుండుటచే నీయూహ సరికాదు వ్యవహారమున
పేయు. ధాతువుగలదు పేయు = ప్రేలు పేయు. ప్రేపుడు-అన్నచో గ్రమ
బంగము కలుగదు

ఉవర్ణకం బిడుక్వాదుల కగు. 21

అడుకు, అంటు, ఒప్పు, ఒలుగు, ఒనగు

వ్యా అడుకు - మొదలగు ధాతువులకు, ఉవర్ణకమగును అడుకు + ఉ
సంధి 11 చే - అడుకు ఇట్లే అంటు + ఉ = అంటు, ఒప్పు+ఉ=ఒప్పు;
ఒలుగు+ఉ=ఒలుగు ఒనగు+ఉ=ఒనగు తత్సమ 48 చే - అడుకు+పు
ఇత్యాది 57 చే - అడుకు - ఇత్యాది

విశే - ఒలుగు- వ్రతమ ముద్రణము ఇది ముద్రణ స్థలిత్యము

పడి ప్రభృతు లిత్రైఋంగునది. 22

పడి కొలుపడి, గెలుపడి, నడపడి వ్యతిరేకంబున లేపడి,
వి తనివి, తెలివి, విరివి
అవు తగవు, నగవు, ఉఱవు.
ఇ చేయి, వ్రాయి,
కలి కనుకలి, వినుకలి

ఇత్యాదులు మహాజన వ్యవహారంబుల నెఱుంగునది
ఇది కృదంత పరిచ్ఛేదము.

వ్యా పడి. మొదలగు ప్రత్యయముల నిట్లే తెలిసికొనవలెను పడి -
కొలుచు + పడి 2 చే - కొలు + పడి = కొలుపడి అను క్తన్యాయమున
(తత్సమ 44) కొలుపడి + సు తత్సమ 57 చే - కొలుపడి ఇట్లే గెలుచు +
పడి = గెలుపడి, నడచు + పడి = నడపడి కలుగు + పడి = లేపడి తనియు + వి
2 చే - యులోపము తనివి ఇట్లే, తెలియు + వి = తెలివి, విరియు + వి = విరివి
అవు తగు + అవు సంధి 11 చే - తగవు తత్సమ 48 చే - తగవు + వు
57 చే - తగవు ఇట్లే నగు + అవు = నగవు, ఉఱు + అవు = ఉఱవు; ఇ.
చేయు + ఇ, సంధి 11 చే - చేయి వ్రాయు + ఇ = వ్రాయి కలి కను + కలి =
కనుకలి విను + కలి = వినుకలి అను క్తన్యాయమున, చేయి + సు. ఇత్యాది
తత్సమ 57 చే - చేయి మొ॥ ఇత్యాదులు మహాకవి ప్రయోగములచే గ్రహింప
వలెను

కృదంత ప్రక్రియ

- 1 మొదట, ధాతువున, నేకార్థితావ సామర్థ్యమును విధింపవలెను
పాల్-ధాతువు (పాల-రక్షణే)
- 2 ధాతువుకంటె, గృతప్రత్యయమును విధింపవలెను
పాల్ + ణ్ణుక్ = పాల్ + అక పాలక-ప్రతిపదికము
- 3 పదత్వనిర్దిష్టై సుప్-ప్రత్యయము చేర్చి రూపసాధన చేయవలెను
పాలక + సు = పాలక

వృత్తి సమన్వయము - జహత్స్వార్థా వృత్తి వక్షమున, ధాతువు
స్వార్థమును విడుచును ప్రత్యయమే, ధాతు ప్రత్యయముల యర్థమును
(పాలకుఁడను నర్థమును) బోధించును అజహత్స్వార్థావృత్తి వక్షమున ధాతువు
స్వార్థమును విడువదు ధాత్వర్థమును బ్రత్యయార్థమును భాంసూదక న్యాయే
మున (దుమ్మును నీరును గలిసి బురదగా నేర్పడునని) విడఁడియరానట్లు
మిశ్రితములయి పాలకుఁడను నర్థమును బోధించును (వృత్తి-వి)

ఇది ఘంటాపథము

ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము

పదాద్యంబులు ఋ ౧ వర్ణంబులు రల తుల్యంబులు. 1

అతఁడు ఋషి ఇట సంధి లేదు ఆఋషి ఇట యడాగమము లేదు వచ్చెఋషి, వచ్చెన్ఋషి, వచ్చెను ఋషి ఇట ద్రుతమునకు లోప సంశ్లేష స్వత్వములు

వ్యా వదము మొదటి ఋకారము రేఫముతోను, వదము మొదటి ౧కారము లకారముతోను సమానములు రలలు స్థిరములు గనుక, వదాద్యములగు ఋగిలు స్థిరముల వంటివే యగును అతఁడు + ఋషి ఇట ఋకారము రేఫ తుల్యమగుటచే సంధి 1 చే - ఉత్త్రసంధి కాదు అతఁడుఋషి - అనియే యగును. ఆ + ఋషి ఋకారము రేఫతుల్యము కనుక సంధి 3 చే - యడాగమమురాదు వచ్చెను + ఋషి ఋకారము రేఫ తుల్యము గనుక సంధి 18 చే - స్థిరము వరమగు నప్పుడు ద్రుతమునకగు లోప సంశ్లేష స్వత్వము లిట నగును వచ్చె ఋషి - ప్రతలోపము వచ్చెన్ఋషి - సంశ్లేషము = ద్రుతముమీఁది హల్లుతోఁ గూడుకొనుట ఋకారము రేఫతుల్యము గనుక రేఫమునకువలెనే యిట ఋకార మునకు హల్లుధర్మము సిద్ధించెను వచ్చెనుఋషి - స్వత్వము

విశే - (1) వచ్చెన్ఋషి - అనియే ప్రథమ ముద్రణము వట్టసుడి ఋకారమునకుఁ జిహ్నమగుటచే - రేఫతుల్యత సిద్ధించునప్పుడు వచ్చెన్ఋషి - అని కాదు మఱి యిది సంశ్లేషమెట్లగును? అన్నచో ద్రుతము వ్యంజన నకార రూపమున హల్లునకు ముందున్నను సంశ్లేష మగునని గ్రహింపవలెను కాఁగా సంశ్లేషమనఁగా ద్రుతము మీఁది హల్లుతోఁ గూడుకొన్నట్లుచ్చరింపఁబడుట (స్థ, న్గ లిపిభేదములు) ద్రుతము వరస్వరాంగమగుట యన్నమాట. "సంయోగాదిర్వా, (ఋ ప్రా) = సంయోగాది భూతోవర్జః స్వరాంతరేవ ర్తమానః పూర్వస్యవాస్వరస్యాంగం భవతి, వరస్యవా" (పార్షద) లేనిచో, పాఠెన్

గంధర్వుడు - ఇత్యాదులు బాలవ్యాకరణ సాధ్యములు కాకుండఁ బోవును ఈ ద్రుతమునకుఁ జేరు లేకుండుట యను నసమగ్రతయు ననివార్యమగును "అంచలకున్, బోనిది" సూరిపీరిక (11) రేఫతుల్యత ఋకారమునకే కాని ఋకార లిపికః (వట్రసుడికః) గాదు కాన వచ్చెను. అని క్రావడికాదు

(11) ఐకారము - ఐకారము లకారతుల్యమని చెప్పనక్కఱలేదని కొందఱు సెలవిచ్చినారు కాని, ఐకారము వర్తనమామ్నాయమున నుండుటచే దీనిని గూర్చి చెప్పవలసిన ప్రసక్తి యేర్పడుచుండును ఉదా॥ అనంతుఁడు ఐకార దీర్ఘమును గ్రహింపలేదు - అనుచో సంది యగునా? కాదా? యను ప్రశ్న కలుగును కావున ఐకారము లకార తుల్యమని చెప్పక తీరదు కాని ఐకారమున కిట్టి ప్రయోగము లభింపకుండుటచే నుదాహరణములలోఁ జేర్చఁబడలేదు ప్రయోగావకాశమును దృష్టిలోనిడుకొని సూరియిట ఐకారమును జేర్చెను

పదసార్థక్యము - (1) పదాద్యంబులు - అనుటచేఁ బదాద్యములు కాని ఋఐ వర్ణములు రలతుల్యములు కావు కృష్ణుడు కృ-లోని ఋకారము పదాద్యముకాదు కాన రేఫతుల్యముకాదు కనుక, అ+కృష్ణుఁడు=అకృష్ణుఁడు-అగును (సమాస 14) (11) ప్రకృతి-ఇట ఋకారము రేఫతుల్యము కాదు గావునఁ బూర్వాక్షరము గురువు కాదు

అచ్చిక పదంబులం దుత్తమంబులగు రులుడుల ముందఱి

యేత్వంబునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు. 2

నల్లేరు	నల్లెరు, పల్లెరు	పల్లెరు, పెన్నెరు	పెన్నెరు
మానేరు	మానెరు, ఆడెలు	ఆడెలు, కుందెలు	కుందెలు
తోడెలు	తోడెలు, నాగేలు	నాగెలు, నేరెడు	నేరెడు
మారేడు	మారెడు, పూరేడు	పూరెడు, తంగేడు	తంగెడు

వ్యా అచ్చతెనుగు పదములలో, ఉత్తమములగు, రు-లు-డు అను వర్ణముల ముందఱి, ఏత్వమునకు హ్రస్వము విభాషనగును ఉత్తమము=మూడింటి కంటెఁదక్కు-వకాని యక్షరములుగల శబ్దములలోగల దుది యచ్చుత్తమము దాని ముందరి యచ్చుపోత్తమము (తత్సమ 46) నల్లేరు ఇది మూడక్షరముల శబ్దము దీనిలో దుదియచ్చు - రు లోని ఉకారము ఇది ఉత్తమము, ల్లే-లోని ఏకారముపోత్తమము కాని యీ సూత్రమున, రు - ఉత్తమముగా వ్యవహరింపఁ బడెను ఇది యౌపచారిక వ్యవహారము నల్లేరు రు-ఉత్తమము దీని ముందఱి

ఏత్వమునకు ప్రాస్వము కలిగిన నల్లెరు - అగును ప్రాస్వము కలుగనిచో,
నల్లెరు ఇట్లే, పల్లెరు, వల్లెరు ఇత్యాదులు

**ఊయేల పయ్యెద తాయెతులం ద్రిక్క నామంబులందు
యాకుం దాలవ్య వక్ర యోగంబు లేదు. 3**

స్పష్టము

వ్యా ఊయేల, పయ్యెద, తాయెతు - అను మూడింటిందప్ప నామముల
యందు, యకారమునకుఁ దాలవ్య వక్రముల కూడిక లేదు త్రిక్క = తప్ప
తాలవ్య వక్రములు = ఎవలు ఎవఁటలు వక్రములు వీనిలో, ఎవలు
తాలవ్యములు కాన, తాలవ్య వక్రములనగా, ఎవలు - (ఎవలు కంఠతాలవ్యములు
ఁటలు కంఠోష్ఠములు)

విశే - తాయెతు శబ్ద మథర్వణ వ్యాఖ్యానిముననుసరించి యిట గ్రహింప
బడెను ఇది యన్యదేశ్యమన్న వాదమప్పటికి లేకుండుటచే, శతలేదు

పదసార్థక్యము - నామంబులందు - అనుటచేఁ గ్రియలలోఁ దాలవ్య
వక్రయోగ ముండవచ్చును పోయెను - మొ॥

ఊయేల యాయాలల చాఁపుల నొందొంటికిం

గుఱుచయొందె నగు. 4

ఊయేల - ఊయేల - ఊయేల, ఉయాల, ఊయల - ఊయాల.
వక్ష్యమాణంబు యద్విత్వంబు ఉయ్యేల, ఉయ్యెల, ఉయ్యాల,
ఉయ్యల

వ్యా ఊయేల - ఊయాల, అను వాని దీర్ఘములలో నొకొక్కదానికి
ప్రాస్వము వైకల్పికముగ నగును చాఁపు = దీర్ఘము, కుఱుచ = ప్రాస్వము
ఁందె = వికల్పము ఊయేల ఇట మొదటి 'ఊ' అనుదానికి ప్రాస్వము
కలిగిన, ఉయేల - అగును రెండవ దీర్ఘమునకు ప్రాస్వము కలిగిన, ఊయేల-
అగును ప్రాస్వములు కలుగనిచో, ఊయేల - అని యుండును ఇట్లే,
ఊయాల - అను దానిలో, మొదటి దీర్ఘమునకు ప్రాస్వము కలిగిన ఉయాల,
రెండవ దీర్ఘమునకు ప్రాస్వము కలిగిన, ఊయల, ప్రాస్వములు కలుగనిచో
ఊయాల 6 చే - యకారమునకు ద్విత్వము కలిగిన, ఊయేల = ఊ + య్యేల
సమాస 13 చే - ఉయ్యేల ఇట్లే ఊయేల = ఉయ్యేల, ఊయాల = ఉయ్యాల -
ఊయల = ఉయ్యల

పదసార్థక్యము - ఒండొంటికిన్, అనుటచే - ఒక్కొక్క దానికిఁ బర్యాయముగ హ్రస్వము కలుగును రెండు దీర్ఘముల కొక్కసారిగ హ్రస్వము కలుగదు (ఊయెల = ఉయెల - కాదు ఊయాల = ఉయల - కాదు)

పయ్యెద పయ్యెద. 5

వ్యా పయ్యెద శబ్దము యత్వమధ్యమును గలదని యర్థము పయ్యెద, శబ్దమునకు, పయ్యెద రూపాంతరము

ఉకియేలాదులందొలి యచ్చు మీఁది హల్లునకు
ద్విర్వచనం బొండె నగు. 6

ఉయ్యేల, ఊయేల

ఊయేల, ఊయెల, ఊయాల, ఊయల, ఆయె, ఏలిదము, ఓయ, ఓయారము, కోపు, (ధనురగ్రము) జాజర, తీనియ, తీయము, తేవ. (వ్రవము) తేమ, తోయలి, దీవియ, నూపు, నోవి, నోపు, పూపు, పేయ, మోక, (అంకురము) మోటిక. మోపు, వీయము - ఇత్యాదులూయేలాదులు

వ్యా ఊయేల - మొదలగు వానితోఁ దొలి యచ్చు మీఁది హల్లునకు ద్విత్వము వైకల్పికముగ నగును ద్విర్వచనము = ద్విత్వము ఒండెన్ = వజ్రాంతరమును దెలుపును వికల్పముగ నన్నమాట ఊయేల ఈ 6 చే.ఊ+య్యేల సమాస 13 చే - ఉయ్యేల ద్విత్వము కానిచో - ఊయేల ఇట్లే ఉయ్యేల, ఊయేల - ఇత్యాది కోపు (ధనురగ్రము) తేవ (వ్రవము) మోక (అంకురము) అనుటచే నితరార్థములతో ద్విత్వమీ శబ్దములకుఁ గలుగదు ద్విత్వము కలిగిన - కోప్ప, సమాస 13 చే - కొప్ప = ధనురగ్రము ఇట్లే తెప్ప (వ్రవము) మొక్క (అంకురము)

విశే - ఆయె - అనునది ఆయెను అయెడి, అయెడు - అను వాని కువ లక్షణము

అకారంబు క్రింది అకారంబునకుం దుది ను లు ల క్రింది
నలలకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు. 7

అణ్ణు - అణ్ణ, గొట్టియ - గొట్టియ, కన్ను - కన్ను, నన్ను - నను, పల్లు - పలు, విల్లు - విలు.

వ్యా అకారము క్రింద నుండు అకారమునకు, దుది, "న్ను - ల్లు", అను వాని క్రింది నలలకును లోపము బహుళముగా నగును నులుల క్రింది న ల లును - క్రింది - న = న్ను లు - క్రింది ల = ల్లు అకారము క్రింది అకారమునకు అట్లు ఇట అకారము క్రింది అకారము లోపించిన, అలు - అగును గొట్టియ = గొటియ - అగును వదాంత అకారమునకు అట్లు = అలు-అను నదియు, వదమధ్య అకారమునకు గొట్టియ = గొటియ - అనునదియుఁ జూపఁ బడెను తుది ను లు ల క్రింది నలలకు కన్ను -క్రింది న - లోపించిన కను ఇట్లే, నన్ను = నను - వల్లు - క్రింది ల - లోపించిన పలు ఇట్లే, విల్లు = విలు తుది - అనుటచేఁ బదాంతమునందే న ల ల లోపము పద మధ్యమునఁ గాదు అన్నువ = అనువ కాదు వెల్లువ = వెలువ - కాదు

విశే - ఇట అకారము క్రింది అకారము, ను లు ల క్రింది న ల లు - అనుచో సూరి గుణిత క్రమము ననుసరించి లేఖన చిహ్నముల లోపము నుద్దేశించెను తత్సమ 42, క్రియా 61 సూత్రములలో లేఖన చిహ్నముగ మాముడి నాగమముగ విధించెను వర్తములకు వాని లేఖన చిహ్నములకు నజే దోపచారము పూర్వ శబ్దమునకుఁ గల ముందటిది - అను నర్థము క్రిందు శబ్దమునకు లేదు - క్రిందు = పూర్వకాలము, కదచిన కాలము - అని యర్థము కావున క్రిందు = పూర్వమున్న, ముందున్న-అని సూరి యుద్దేశించెనని కొందఱు నెలవిచ్చుట సరికాదు మొదటిది - అను నర్థమున సూరి ముందు శబ్దమును వాడును క్రిందు శబ్దమును గాదు ఆచ్చిక 6-8 కారక 29, క్రియా 27 సూ. కనుక, క్రిందు = మొదటిది - అనుట సూరి హృదయముగఁ గనఁబడదు

అక్కటాదుల జడ్డకు లోపంబు విభాషనగు. 8

అక్కట, అక్కట

అక్కట, అట్టిక, అట్టుక, అట్టె, అయ్యారె, అయ్యో, అవ్వారి, ఇట్టిక, ఉప్పవడము, ఉమ్మి, ఎక్కనక్కయము, ఎక్క నెక్కియము, ఎక్కిరింత, ఎడ్డ, ఎన్నిక, ఎమ్మక, కజ్జాయము, కట్టా, కట్టిక, కప్పురము, కమ్మటము, కమ్మతము, కువ్వాడము, కొట్టిక, కొమ్మ, కొయ్యగూర, గయ్యళము, గిజ్జిగాఁడు, గుజ్జరాతి, చిట్టి, చిన్న, చిమ్మట, చెన్నఁటి, చెప్పుము, చెప్పుఁడు, చెమ్మట, చెల్లియలు, జవ్వాటి, జాబిల్లి, తమ్మటము, తమ్ములము, తల్లి, తుమ్మికి, తువ్వర, తెల్ల, దప్పు, దివ్వియ, నప్పు, నిడ్డర, నివ్వరి, నివ్వాళి, నెట్టిక, నెమ్మలి, పస్సళించు, పిన్న, పుల్లియ, పుప్పు,

పెద్ద, పొట్టి, ప్రాతెన్న, ప్రెగ్గడ, బెగ్గడు, బొమ్మ, బొమ్మికము, బొమ్మిడికము, బొమ్మిడికము, మజ్జ, మత్తాబు, మల్లారము, ముక్కు, ముద్దయ, మెట్టిక, మొక్కరము, మొగ్గరము, మొల్లము, రడ్డి, తొట్టిపిట్ట, వట్టి, వయ్యాళి, నన్నియ, నవ్వడి, నీవ్వంగి, అట్టు, ఇట్టు, ఎట్టు, అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు, అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, మమ్ము, మిమ్ము, తమ్ము, అమ్ము, అక్క, అవ్వ, అయ్య, అప్ప, అచ్చోటు, ఇచ్చోటు, ఎచ్చోటు, అచ్చటు, ఇచ్చటు, ఎచ్చటు - ఇత్యాదు లక్కటాదులు.

వ్యా అక్కట - మొదలగు వాని ద్విత్వమునకు లోపము విభాషనగును
 జడ్డ = హల్లుతోఁ గూడిన హల్లు అక్కట - జడ్డకు లోపము కలిగిన అకట, లేనిచో అక్కట ఇట్లే తక్కినవి

విశే - (1) జడ్డలోఁ దుది హల్లునకే లోపము "సంయోగాంతస్యలోపః అలోంత్యస్య" (పాణి) (11) రంజాదులిందు జేదను (క్రియా 71)

పార పరిశీలన - అయ్యో, అయ్యారె - వ్రతమ ముద్రణ క్రమము అకారాది క్రమమును బట్టి అయ్యారె, అయ్యో - అని గ్రహింపనగును

జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాది స్వరంబు గూడుచో జడ్డకు లోపంబు లేదు. 9

అట్టెత్తె, కన్నదరె, నన్నడిగె, పల్లాత్తె, విల్లందె.

వ్యా ద్విత్వాక్షరముతోఁ బదాది స్వరము కూడునప్పుడు ద్విత్వమునకు లోపము లేదు 7, 8 సూత్రములచే జడ్డకు లోపము ప్రాప్తించు చుండఁగా దాని నీ సూత్రము నిషేధించుచున్నది అట్లు + ఎత్తె 7 చే - జడ్డకు లోపము ప్రాప్తించుచున్నది కాని సంధి 1 చే - అట్టెత్తె - అని జడ్డక్కరముతోఁ బదాది స్వరము కూడుటచే జడ్డ లోపింపదు ఇట్లే, కన్ను + అదరె = కన్నదరె పల్లు + ఎత్తె = పల్లాత్తె విల్లు + అందె = విల్లందె - అనునవి నన్నున్ + అడిగె సంధి 2 చే - సంధి జరిగి నన్నడిగె - అని జడ్డక్కరముతోఁ బదాది స్వరము కూడుచో జడ్డ లోపింపదు ననడిగె - కాదన్నమాట

విశే - (1) జడ్డక్కరముతోఁ బదాది స్వరము కూడుట యనఁగా సంధి చిక్కినవగుట యని కొందఱు నెలవిత్తురు కాని యది సరికాదు క్రియా 100 సూత్రమున, అయ్ + ఎను - అనుచో సంధి వ్రసన్జే లేదు శ్వానునఁ గూడుట

యనఁగా ముందటి వర్ణముతోఁ గలియుట యని గ్రహింపఁదగును (11) అట్లు, ఇట్లు, ఎట్లు - అను వాని ఇద్దకుఁ బదాది స్వరము వరమగుచో, ఇద్దకు లోపము ప్రయోగములందుఁ గనఁబడును ఇటనుటంజేసి - (క్రియా 84) అని సూరిగారే వాడిరి కావున వారికి ఇద్ద లోపము సమ్మతమే యననగును ఇట్లు + అనుట = ఇట్టనుట, అను రీతిని సూరి లక్ష్యమును జూపకపోవుటయు దీనిని బలపఱచును

వద సార్థక్యము - వదాది స్వరంబు గూడుచో - అనుటచేఁ బదాది స్వరము కూడనిచో ఇద్దకు లోపము లేదు నన్నున్ + అడిగె ఇటఁ బదాది స్వరము కూడి, నన్నుడిగె - అగుచో ఇద్ద లోపింపదు వదాది స్వరము ఇద్దతోఁ గూడని వక్షమున 7 చే - ఇద్దకు లోపము విభాషనగును నన్నున్ + అడిగె = నన్నునడిగె నను నడిగె, నన్నునడిగె

హోదులయు, నీలుగు లోనగు వాని తొలి హల్లునకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు 10

హడపము, అడపము, హరిదళము, అరిదళము, హళఁది, అళఁది నీలుగు, ఈలుగు నీలుగు, నెగయు, పొందు, పొనరు
పూను పొదవుల కాదిలోపం బొకండు వచియించె నది
యవిచార మూలకంబు

-వ్యా హకారాదుల యొక్కయు, నీలుగు మొదలగు వాని యొక్కయు, తొలి హల్లునకు లోపము బహుళముగా నగును హోదులకు హడపము దీనిలోఁ దొలి హల్లుగు హకారము లోపించిన అడపము లేనిచో, హడపము ఇట్లే హరిదళము = అరిదళము, హరిదళము, హళఁది = అళఁది, హళఁది - అని పాక్షికముగ హకారము లోపించును నీలుగులోఁ దొలి హల్లుగు నకారము లోపించిన ఈలుగు, లేనిచో నీలుగు ఇట్లే, తక్కినవి పూను పొదవు - అను వానిలోఁ దొలి హల్లు లోపించునని యవ్యక్తవి చెప్పెను అది యాలోచించి చెప్పినది కాదని తాత్పర్యము అనఁగా, పూను = ఊను, పొదవు = ఒదువు - అని కాలేదన్నమాట

విశే - అప్యకవిహాసిన ప్రయోగములలో సీరూపములు భిన్నార్థకములుగఁ గనఁబడునుగాన, సూరి యవ్యక్తవి వచన మవిచారమూలక మనెను (అప్యక 2 ఆ 75 - 86 ను)

పార పరిశీలన - హలఁది - అలఁది అని వ్రథమ ముద్రణముననే లకారము తప్పు పడినది.

ఆరాటాదులం బ్రథమేతర దీర్ఘమునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు. 11

ఆరాటము, ఆరటము

ఆరాటము, కక్కుఱితి, కేళాకూళి, కొమారుడు, కొమారిత,
గంబూరము, పెండారము, బంగారము, బేహారము, వీటతాటము,
సంతోనము

వ్యా ఆరాటము. మొదలగు వానిలో బ్రథమేతర దీర్ఘమునకు హ్రస్వము
విభాషనగును బ్రథమేతర మనుటచే దొలి దీర్ఘమునకు హ్రస్వము రాదు
ఆరాటము బ్రథమేతర దీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలిగి, అరటము-అగును 'అ'.
బ్రథమ దీర్ఘము గనుక హ్రస్వము కాదు ఇట్లే తక్కినవి కేళాకూళి=కేళకూళి,
కేళాకూళి, కేళకుళి - అని యేర్పడును

ఓయారాదులం దొలి దీర్ఘమునకు హ్రస్వంబు విభాషనగు. 12

ఓయారము, ఓయారము

ఓయారము, కేళాకూళి, కోలె, గుడారము, గోరువంక (పక్షి)
జోహారు, నీలుగు, పేడ, బేహారము, (దీర్ఘమధ్యంబు) మాటు,
మూలుగు, మోటకు, వీటతాటము, వీడియము - ఇత్యాదులు.

వ్యా ఓయారము - మొదలగు వానిలో మొదటి దీర్ఘమునకు హ్రస్వము
విభాషనగును ఓయారము, దీని తొలిదీర్ఘమునకు హ్రస్వము కలిగిన ఓయారము,
కలుగనిచో - ఓయారము ఇట్లే, కేళాకూళి, ఇత్యాది గోరువంక (పక్షి) నఖిలత
మను నర్థమున గోరువంక - అనియే యుండును వక్షివిశేషమను నర్థముననే
గోరువంక-అగును పేడ - ఈ 12 చే - పేడ, సంధి 22 చే - నుడి తొలి
హ్రస్వము మీద ఖండబిందు వుండదు గనుక నిది పూర్ణబిందువుగ మాటి,
పెండ - అగును ఓయారము, కేళాకూళి, బేహారము, వీటతాటము - అనునవి
11 సూత్రమునను గలవు ఓయారము కేళాకూళి, బేహారము, వీటతాటము-
అనునవి యీ 12 చే - నగును 11 చే - నగు రూపము లా సూత్రమున జూడ
నగును బేహారము (దీర్ఘమధ్యంబు) అనుటచే 11 చే - నేర్పడును ~~బేహారము~~
అనుదాని నీ సూత్రమున జేర్చి బేహారము అన్ని నాటికలకు

విశే - జేహారము (దీర్ఘమధ్యంబు) అన్నట్లు కేశాకూళి - అనుబోట
 వ్రాయలేదు కనుక 11 చే - నేర్పడు రూపములను బ్రయోగానుసారముగ
 నిందుఁ జేర్చుకొననగును కేశాకూళి = కేశాకూళి కేశకూళి = కేశకూళి- కావచ్చు
 నని ప్రయోగములను బట్టి చెప్పఁదగును కేశకూళి = కేశకూళి-కనఁబడదు
 ఇట్లే, 11 చే - నయన పీటతటము - అనుదాని నుండి విటతటము కావచ్చును
 పారపరిశీలన - దీర్ఘమధ్యంబు-అని ప్రథమ ముద్రణ పారము మధ్యమ్ము
 అని కొన్ని ప్రతులలో నుండుట పొరపాటు

అదంగ్యాదుల దాకు ణకారంబు విభాషనగు. 13

అడఁగు, అణఁగు

అడఁగు, కడఁగు, చిల్లాడము, తడగము, నాడెము, పోడి,
 మిడుఁగు, వడఁకు, మిడుఁగులు ఇవి యదంగ్యాదులు

వ్యా అదంగ్యాదుల దకారమునకు ణకారము విభాషనగును అడఁగు
 దకారమునకు ణకారమయిన అణఁగు, కానిచో - అడఁగు, ఇట్లే, తక్కినవి

పారపరిశీలన - ఇవియదంగ్యాదులు - అని ప్రథమ ముద్రణ పారము
 శ్లిష్ట వ్యవహారమున మఱికొన్ని మాటలు వినఁబడునుగదా! యని ఇత్యాదులని
 కొందఱు సవరించుట ధర్మమకాదు

దక్కులోనగువాని దాకు డకారంబు విభాషనగు. 14

దక్కు, దక్కు

దక్కు, దగ్గలు, దాఁగు, దాఁగు, దాకలి, దిగు, దిగ్గియ.
 దూయు, దెందము, దెప్పరము, దెప్పు, దొంగ, దొప్ప - ఇత్యాదులు.

వ్యా దక్కు - మొదలగువాని దకారమునకు డకారము విభాషనగును.
 దక్కు - దకారమునకు డకారమయిన, దక్కు కానిచో - దక్కు, దెందము -
 ఇట, తొలిదకారమునకే డకారమగును - దెందము

పారపరిశీలన - దాకలి అని ప్రథమ ముద్రణమున నిర్పించుకముగనే
 గలదు ఇదే గ్రాహ్యము

ఏతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబు విభాషనగు. 15

ఏతము, ఏతామో

ఏతము, కళము, గుడ్డము, గోణము, గోతము,

జాజము, జుంజము, జోతము, తణగము, బొండ్లము, మండము, లాతము, పీణము - ఇత్యాదులు.

వ్యా ఏత - మొదలగు వానికి మువర్ణకము పరమగునప్పుడు దీర్ఘము విభాషనగును ఏత - ప్రాతిపదికము అచ్చిక 2 చే - నిది క్లిబనమమగును కావున, తత్సమ 39 చే - ఏత + ము ఈ 15 చే - దీర్ఘము కల్గిన ఏత + ము = ఏతాము కలుగనిచో - ఏత + ము = ఏతము ఇట్లే కళ్య + ము = కళ్యాము, కళ్యము - ఇత్యాది

విశే - ఏతము - సబిందుకమని కొందఱందురు

పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబులయిన నులురుల

యుత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగనగు. 16

ఇందు నురుల కుత్వలోపంబు ప్రాయికంబుగ హల్పరకంబు లకుఁ జూపబైదు. మ్రానువడె, మ్రాన్పడె, మినువడె, మిన్వడె, వత్తురువారు, వత్తుర్వారు, కారుకొనియె, కార్కొనియె, రాములు, రాముల్, వనములు, వనముల్

వ్యా పదాంతములై, యసంయుక్తములైన ను.లు.రు అను వర్ణముల, ఉత్వమునకు లోపము బహుళముగా నగును ను - రు ల ఉత్వమునకుఁ దఱచుగ హల్లు పరమగునప్పుడు లోపము కనఁబడును మ్రాను + వడె. ఉత్వము లోపించినః మ్రాన్ + వడె = మ్రాన్పడె ఉత్వము లోపింపనిచో - మ్రానువడె మిను + వడె సంధి 13 చే - మిను + వడె, ఈ 16 చే - మిన్ + వడె = మిన్వడె ఉత్వలోపము కానిచో - మినువడె వత్తురు + వారు = వత్తుర్ + వారు వత్తుర్వారు, వత్తురువారు కారు + కొనియె = కార్కొనియె, కారుకొనియె అవసానము పరమగుచో ను.రుల కుత్వలోప మరుదని తాత్పర్యము లు వర్ణమునకు . రాములు = రాముల్, రాములు వనములు = వనముల్ వనములు హల్లు పరమగు నప్పుడు నైతము, లు వర్ణమున ఉత్వము లోపింపవచ్చును

విశే - ప్రాయికంబుగ - అనుటచే నురుల కుత్వలోప మవసానమున నరుదుగఁ గావచ్చును చూ ప్రౌఢ - ఘంటా

పారవశీలన - మ్రాన్పడె - అను రూప మొక్కచే ప్రథమ ముద్రణమునఁ గలదు మ్రానువడె - అనునది తప్పిపోయి యుండును మ్రానువడె - అను రూపము, వ్రయోగ దృష్టముచే, (హరి ఉ 4.83) మ్రాను + వడు - అనుచో,

ఉత్పలోపము నిత్యమని కొందరు సెలవిచ్చుట సరికాదు మానుపడె-మాన్పడె-
అను ముద్రణములే గ్రాహ్యములు

**అచ్చికంబులం బదమధ్యంబుల నలడరల యుత్వంబునకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు. 17**

కినుక, కిన్క, కానుక, కాన్క, చిలుక, చిల్క, కాలువ,
కాల్వ, అడుగు, అడ్గు, కడుపు, కడ్పు, పెరుగు, పెర్గు, కూరుకు,
కూర్కు

వ్యా అచ్చతెనుగు శబ్దములలో, బదమధ్యములందుండు నలడరల
ఉత్పమునకు లోపము బహుళముగా నగును కినుక=కిన్+క కిన్క ఇట్లే,
కానుక=కాన్క, ఇత్యాది ఉత్పలోపము కానిచో కినుక - ఇత్యాది రూపము
లుండును

**లాఁతి యచ్చునకు సహితమొకానొకచో నుడినడుమ
లోపంబు గానంబడియెడి. 18**

కలికి, కల్కి, ములికి, ముల్కి, బుడిపి, బుడ్పి, పొలఁతి,
పొల్లి

వ్యా అచ్చికములందు ఉత్ప భిన్నమగు నలడరల యచ్చునకు, గూడఁ
గాన్నిచోట్లఁ బదమధ్యమున లోపము కనఁబడును కలికి పదమధ్యమునఁగల
ఉత్పము లోపించిన కల్+కి కల్కి లోపింపనిచో, కలికి ఇట్లే తక్కినవి.

అబ్బురాదులం దుత్వంబునకు లోపంబు విభాషనగు. 19

అబ్బురము, అబ్రము

అబ్బురము, కప్పరము, అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు,
చప్పుడు, నెత్తురు ఇత్యాదులు.

వ్యా అబ్బురము-మున్నగువానిలో, ఉత్పమునకు లోపము విభాషనగును
అబ్బురము=అబ్ బ్+రము వేతొక హల్లుతో, గూడుకొనుచో ద్విత్వమునందలి
యొక హల్లునకు లోపమగుట సహజము (అచ్చిక 23) కావున నొక బకారము
లోపించి అబ్ + రము = అబ్రము అగును ఇట్లే - క ప్రము, అప్పు, ఇప్పు,
ఎప్పు, చప్పు, నెత్తు - ఇత్యాదు లేర్పడును

విశే - హల్వాధ్యగంబున కన్యతర సవర్ణంబునకు హల్లునకు లుక్క-
అను నూరి వచనమిట స్మరింపఁదగును (శబ్దల 5 - 30)

చుక్పరక రువర్ణంబునకు ముందటి దువర్ణంబు నుత్వంబునకు
లోపంబు విభాషనగు, నగుచోఁ దత్పూర్వంబు - 4
గురువుగాదు 20

అదురుచు, అద్రుచు, ఎదురుచు, ఎద్రుచు, పదురుచు,
పద్రుచు.

వ్యా చుగాగమము పరముగా నున్న రు వర్ణమునకు ముందున్న 'దు' వర్ణము యొక్క ఉత్పమునకు లోపము విభాషనగును అగుచో దాని పూర్వ స్వరము గురువు కాదు అదురుచు - అదురు - దాతువు క్రియా 73 చే - అదురు + చు ఇట, చుగాగమము పరముగ నున్నది రు వర్ణమునకు ముందు ద్వు వర్ణము గలదు కాన నీ దు వర్ణము యొక్క ఉత్పమునకు లోపము కలిగిన అద్ + రు + చు = అద్రుచు - అగును, ద్రు - సంయుక్తాక్షరము ఐనను బూర్వ స్వరము గురువు కాదు లఘువే యగును ఉత్పము లోపింపనిచో - అదురుచు ఇట్లే - తక్కినవి

విశే - అద్రుచు వంటి వానిని లఘు ద్విత్వములని యందురు (అవృక 3 - 326) శిథిల ద్విత్వములని కన్నడమున, వ్యవహరింతురు

పార పరిశీలన - రు వర్ణకంబునకు - అను ప్రథమ ముద్రణము పొరపాటు
జూదాదుల దాకు జకారంబు విభాషనగు. 21

జూదము జూజము అవుదు, జవాది, జాది, జాదు, విరవాది.

వ్యా జూదము - మొదలగు వాని దకారముకు జకారమే విభాషనగును జూదము దకారము జకారమున జూజము కానిచో - జూదము ఇట్లే తక్కినవి

నిందయం దామ్రేడితంబు నాద్యక్షరములకు హ్రస్వ
దీర్ఘంబులకు గిగీలగు. 22

కుంభకర్ణుడు, గింభ కర్ణుడు, రావణుడు, గీవణుడు

వ్యా నిందయం దామ్రేడితము యొక్క తొలి హ్రస్వాక్షరమునకు గివర్ణ మును, దొలి దీర్ఘాక్షరమునకు, గీ వర్ణమును, నగును కుంభకర్ణుడు + కుంభ కర్ణుడు ఇట రెండవసారి యుచ్చరించిన కుంభకర్ణు డనునది యామ్రేడితము అమ్రేడితము ద్విరుక్తము యొక్క పరరూపము (సంధి 10), అమ్రేడితము యొక్క తొలి హ్రస్వాక్షరమగు 'కు' వర్ణమునకి నూత్రముచే 'గి' వర్ణమును, గింభకర్ణుడు - అగును రావణుడు + రావణుడు ఇట రెండవసారి యుచ్చ

రించిన రావణుడు - తోని రా - అను దానికి 'గి' వర్ణమై, రావణుడు
గీవణుడు - అని యేర్పడును

పాదంబునం బ్రథమ ద్వితీయాక్షరములు వళి

ప్రాసంబులు నాఁబడు. 23

వ్యా వద్య పాదమున మొదటి యక్షరము వళి యనియు, రెండవ
యక్షరము ప్రాసమనియు ననఁబడును

విశే - పాదాది వర్ణమును వళి యనుట ప్రాచీన సంప్రదాయము అట్టి
వళిః (ఆం చిం) ఇది కాలక్రమమున యతికిఁ బర్యాయపదముగ వాడఁబడినది.

య వ ల లు లఘులఘువులు మైత్రింబొరయు

రేఫంబులు పొరయవు. 24

వ్యా లఘువులగు య వ ల లలఘువులగు య వ ల లతో యతి ప్రాస
మైత్రుల నందును లఘురేఫము నలఘురేఫము యతి ప్రాసమైత్రుల నందఱ
య ర ల వ ల లఘుత్వా లఘుత్వమును గూర్చి చూ సంఖ్య 18

పొర పరిశీలన - మైత్రి - అని ప్రథమ ముద్రణము దీనిని మైత్రి
అని కొందఱు నవరించుట పొరపాటు

రేఫంబులు లఘులఘువులుం దక్కుంగల విశేషంబులు
నార్య వ్యవహారంబులఁ దెలియుట శ్రేయంబు. 25

శ్లో॥ శ్రీ స్రనాజ్ఞిత కస్తూరీ పజ్జ సంకలితో రసే
పజ్జ-జ్ఞానాయ నాథాయ వేంకటేశాయ మల్లశమ్.

ఇది ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము

బాలవ్యాకరణము సంపూర్ణము,

వ్యా లఘు రేఫములు, నలఘురేఫములు, తక్కిన విశేషములు, మహా
కవి ప్రయోగాను సారముగఁ దెలిసికొనుట మేలు ఏయే శబ్దములలోని రేఫము
లఘువో, యే యే శబ్దములలోని రేఫ మలఘువో ప్రయోగానుసారము తెలియ
వలెనని తాత్పర్యము.

విశే - గ్రంథమును మంగళాంతముగ ముగించుటకు శ్రేయశ్శబ్దము
నూత్రమున వాడఁబడినది మంగళ శ్లోకమును జేర్పఁబడినది

మంటాపథ వ్యాఖ్య సంపూర్ణము

- (౦) -

క. మును మధువన్జుంబగుచుం
దనరిన వ్యాకృతిని నూత్ర తతి యొకకొంతం
దెనిఁగింపె యిది పుడించితి
ననఁజుము బాలావబోధ మగుభంగిఁ దగన్

క తెనుఁగునకు శబ్దలక్షణ
మనయం బరయంగ వేడ్క నందిన వారత్
తనరఁగ నీ వ్యాకరణం
ఋన మూలంబయిన కృతిని బోలఁగనఁ దగున్

- (౦) -

1. ముఖ్య పారిభాషిక పదసూచిక

అకర్మకము - క్రియా 48
 అచ్చులు - సంజ్ఞా 1
 ఆచ్య - ఆచ్యిక 1
 అతిదేశము - తత్సమ 39
 అధికరణము - కారక 17
 అధికారము - క్రియా 1
 అనభిహితకర్త - క్రియా 124
 అప్రేరణము - క్రియా 71
 అమహత్తు - తత్సమ 17
 అముఖ్య కర్మము - కారక 6
 అవసానము - సంధి 20
 అవ్యయము - సంధి 24
 ఆకాంక్ష - క్రియా 48
 ఆకృతిగణము - సంధి 5
 ఆఖ్యాతము - కారక 1
 ఆగమము - సంధి 3
 ఆత్మనేపదము - క్రియా 52
 ఆదేశము - సంధి 1
 అనంతర్యార్థకము - క్రియా 42
 అమంత్రణము - తత్సమ 14
 అప్రేరణము - సంధి 10
 ఇద్యర్థము - తత్సమ 19
 ఉత్తమము - ప్రకీర్ణక 2
 ఉత్తమ పురుషము - క్రియా 9, 11
 ఉత్తరపదము, సమాస 11

ఉత్సర్గము - తద్విత 2
 ఉపధ - సంజ్ఞా 10
 ఉపయోగము - కారక 7
 ఉపోత్తమము - తత్సమ 46
 ఊష్మము - సమాస 14
 ఏకవచనము - తత్సమ 11
 ఏకాదేశము - సంధి 1
 ఔపవిభక్తికము - ఆచ్యిక 28
 కరణము - కారక 4
 కర్త - కారక 3, క్రియా 123, 124
 కర్మము - కారక 2, 6
 కళ - సంజ్ఞా 13
 క్రియ - క్రియా 3
 కృత్తు - కృదంత 1
 క్తవదర్థకము - క్రియా 46
 క్షార్థకము - క్రియా 38
 క్లిబనమము - ఆచ్యిక 2
 గ్రామ్యము - సంజ్ఞా 22
 చేదర్థకము - క్రియా 41
 జ్ఞాపకము - క్రియా 65
 ధుమంతము - తత్సమ 20
 తచ్ఛీలము - క్రియా 22
 తద్దర్థము - క్రియా 22
 తద్వితము - తద్విత 1
 తద్యవము - సంజ్ఞా 20

తత్సమము - సంజ్ఞా 19
 తవరకరణము - తత్సమ 45
 తుమర్థము - క్రియా 40
 త్వవర్ణకార్థము - క్రియా 44
 త్రికము - సమాస 14
 త్యార్థము - తద్గిత 1
 దీర్ఘము - సంజ్ఞా 15
 దేశ్యము - సంజ్ఞా 21
 ద్రుతము - సంజ్ఞా 11
 ద్రుత ప్రవృత్తికము - సంజ్ఞా 12
 దాతుజవిశేషణము - క్రియా 47
 దాతువు - క్రియా 2
 నామము - తత్సమ 21 సంధి 54
 నిత్యము - క్రియా 50
 నిపాతము - తత్సమ 51
 నిర్ధారణము - కారక 16
 పరుషము - సంజ్ఞా 5
 వర్ణదానము - తత్సమ 24
 పుంలింగ తుల్యము - ఆచ్ఛిక 2
 పురుషము - క్రియా 11
 ప్రత్యాహారము - క్రియా 8, సంజ్ఞా 1 విశే
 ప్రథమ పురుషము - క్రియా 11
 ప్రాతిపదికము - తత్సమ 21
 ప్రాతిపదికార్థము - కారక 1
 ప్రేరణము - క్రియా 70
 ప్లుతము - తత్సమ 35
 బహువచనము - తత్సమ 12
 బహుళము - సంధి 38
 భావము - తద్గిత 1
 భావలక్షణము - క్రియా 41
 భావార్థకము - క్రియా 35

భావి - క్రియా 4
 భూతము - క్రియా 3
 మద్యమ పురుషము - క్రియా 11
 మహత్తు (మహద్వాచకము) తత్సమ 17
 మహతి - తత్సమ 86
 ముజ్జ - క్రియా 31
 ముత్తు - క్రియా 86
 లోపము - సంధి 20
 వక్రతమములు } సంజ్ఞా 2
 వక్రము }
 వర్ణయుక్తులు - సంధి 19
 వన్నియ - క్రియా 44
 వర్ణము - సంజ్ఞా 1, 18
 వర్ణకము - తత్సమ 10
 వర్తమానము - క్రియా 2
 విగ్రహము - సమాస 2
 విధి - క్రియా 27
 విభక్తి - కారక 1
 విభాష - సంధి 18, 29, 48, 17
 వృత్తి - సంధి 31, సమాస 1
 వ్యధికరణము - సమాస 3
 వ్యవస్థిత విభాష - సంధి 37, 17
 శత్రుత్వకము - క్రియా 43
 శబ్దవర్ణవము - క్రియా 118
 శేషము - కారక 15
 సంఖ్య - తత్సమ 11
 సంధి - సంధి 1
 సంప్రదానము - కారక 8
 సంప్రశ్నము - క్రియా 22
 సంబుద్ధి - తత్సమ 34, 35
 సంబోధనము - తత్సమ 32

సంఖావన - క్రియా 22	సవర్ణములు - సంజ్ఞా 7
సంయోగము - ఆచ్ఛిక 15	సామర్థ్యము - సమాస 1
సంశ్లేషము - సంధి 17, ప్రకీర్ణక 1	స్థిరములు - సంజ్ఞా 6
నకర్మకము - క్రియా 48	స్త్రీ సమము - ఆచ్ఛిక 2
సత్వము - క్రియా 46	స్వరము సంధి 1
సమాసము - సమాస 1	స్వార్థము - తద్విత 9
సమానాధికరణము - సమాస 3	హల్లులు - సంజ్ఞా 1
సమాసాంతకార్యము - సమాస 22	హేతువు - కారక 4
సముచ్చయము - కారక 30	హ్రస్వము - సంజ్ఞా 14
సరళములు - సంజ్ఞా 5	హ్రస్వ వక్రములు - సంజ్ఞా 2
సర్వనామము - ఆచ్ఛిక 24	

- (౦) -

పరిశిష్టము

1. లింగము -

గుణత్రయ (సత్త్వరజస్తమోగుణత్రయ) పరిణామ రూపములగు శబ్దముల ధర్మము లింగమనఁబడును గుణత్రయోపచయము (వృద్ధి) పుంలింగము, అవచయము (తగ్గుదల) స్త్రీలింగము గుణత్రయ స్థితి నవుంస లింగము అభివ్యంజన శక్తినిబట్టి యిది యేడు విధములు “ఉపాదాన వికల్పాశ్చ” లింగానాం సప్తవర్ణితాః (వాక్యవ) (1) పుం (11) స్త్రీ (111) న (14) త్రి (V) పుం న (VI) స్త్రీ పుం (VII) స్త్రీ న లింగము శాసనీయముకాదు. “లింగమశిష్యం లోకాశ్రయ త్యాల్లింగస్య” (మ థా)

2 వ్యపేక్షా సామర్థ్యము, -

అకాంక్షా వశమునఁ బదములు పరస్పర మన్వయించుట వ్యపేక్షా సామర్థ్యము ఇది వాక్యములందే యుండును దేవదత్తుఁడు వందెను అకాంక్షా వశమున దేవదత్తుఁడను పదము, క్రియావధముతో నన్వయింపబడినది

II. చింతనీయాంశములు

- (1) వర్ణ సమామ్నాయము - సంజ్ఞా 1-4, 18
- (2) అచ్చ తెనుగు వదములను గుర్తించు మార్గములు - సంజ్ఞా 3, 9, 14.
- (3) సంస్కృత సమములను గుర్తించు మార్గములు-సంజ్ఞా 4, 9, 10, 16, 17
- (4) దంత్యతాలవ్యచటలు - సంజ్ఞా 8-10
- (5) ద్రుతము - ద్రుత ప్రకృతికములు - సంజ్ఞా 11, 12
- (6) కళలు - సంజ్ఞా 13
- (7) విందువు - సంజ్ఞా 14 - 16
- (8) తెలుగు మాటలకు మొదట లేని వర్ణములు - సంజ్ఞా 17
- (9) అంతస్తముల లఘుత్వాలఘుత్వములు - సంజ్ఞా 18
- (10) పద భేదములు - సంజ్ఞా 19 - 23
- (11) సంధి - సంధి పరిచ్ఛేదము - సంధి 1
- (12) తెలుగు సంధులు - ఉత్ప - సంధి 1, 2, అత్ప - సంధి 4, ఇత్ప సంధి 5, 6, 7, అప్రేడిత - సంధి 10, 41, అపదాది స్వర-సంధి 11
- (13) అప్రేడిత కార్యములు - సంధి 10, 40 - 42, 49, ప్రక్తిర్ణక 22
- (14) గ స డ ద వాదేశము - సంధి 13 - 15
- (15) ద్రుతమునకు హలవసానములు పరమగు నప్పటి కార్యములు - సంధి 16, 17, 18 19, 20
- (16) నుగాగమములు - సంధి 26, 33-35, 37-39, తత్సమ 29, 30; క్షారక 14, క్రియా 12
- (17) టుగాగమములు - సంధి 28, 29
- (18) రుగాగమములు - సంధి 30, 31
- (19) అనుకరణ కార్యములు - సంధి 50-54
- (20) అజంత ప్రక్రియ
  - (1) అదంతములకు - తత్సమ 21, 22, 19 56, 59, 60, 61, 39, 40, 42, 58
  - (11) ఇదంతములకు - తత్సమ 44,

- (111) ఉదంతములకు - తత్సమ 48, 51, 50
 (1v) ఋదంతములకు - తత్సమ 52, 53
 (v) డీర్ఘాంతములకు - తత్సమ 54, 55, 62, 66
 (vi) ఏకాక్షర శబ్దములకు - తత్సమ 55, 44, 64, 63
- (21) అజంత ప్రక్రియకు హరింత ప్రక్రియకుఁ గల భేదము - తత్సమ 67 - 69, 70, 71, 73, 74, 80, 81
- (22) నిపాత రూపసాధన - తత్సమ 51, 62, 63, 84, 78, 82, తద్ధిత 21
- (23) నాంతముల ప్రక్రియ - తత్సమ 67 వృత్తి 68, 75 - 78
- (24) సాంతముల ప్రక్రియ - తత్సమ 80 - 82
- (25) ఆచ్చిక వదముల బహువచన రూపములు - తత్సమ 45 - 47, ఆచ్చిక 5.8, 10.22
- (26) సర్వనామ ప్రక్రియ - ఆచ్చిక 24
- (27) భావవిభక్తికములు - ఆచ్చిక 28.38
- (28) కారకషట్కము - కారక 2, 3, 4, 5, 8, 9, 7, 13, 17
- (29) సంస్కృత లక్షణమునకు సంక్షణములగు విభక్తులు - కారక 4, 7.9 12 25
- (30) విశేషణముల విభక్తి వచన వ్యత్యాసము - కారక 19, 26.31, 20
- (31) ఒక విభక్తి మరియొక విభక్తి - కారక 21.24, 31
- (32) సాంస్కృతి కాచ్చిక మిశ్ర సమాసములు - సమాస 2
- (33) తత్పురుషాది సమాసములు - సమాస 3
- (34) ఆచ్చిక సమాస కల్పనలోని నియమములు - సమాస 5-7
- (35) మధ్యమ వదలోపి సమాసములు - సంధి 27, 36
- (36) అలుకసమాసములు - సంధి 27, 43, 44
- (37) నిత్య సమాసములు - సంధి 27
- (38) సమాసాంత కార్యములు సమాస 22, 23
- (39) సమాసాశ్రయ విధులు - సమాస 11, 12, 19, 20, 22, 24, సంధి 12, 15, 28 31, నుగాగమములు - 25, 33, 34, 37-39
- (40) వృత్తులు - సంధి 31 విశే, సమాస 1, తద్ధిత, కృదంత
- (41) తద్ధితములు (1) భావార్థకములు. తద్ధిత 1, 3-8 (11) స్వార్థికములు. తద్ధిత 9, 10, 13, 16 (111) మతుబర్థకములు - తద్ధిత 11, 12, 15, 17, 18 24, 28

- (42) సంస్కృత ధాతువులు తత్సమ ధాతువులగు విధము - క్రియా
63-69, 50, 71, 121
- (43) ప్రేరణార్థకములు - క్రియా 70, 71-82, 84, 87
- (44) చకారము వలెగుట - క్రియా 89-90
- (45) ముత్తవరమగునప్పటి రూపములు - క్రియా 88, 89, 91-98, 101,
113
- (46) కృత్తులు - కృదంత 1 - 22
- (47) ఆచ్చిక వదములందుఁ గలుగు మార్పులు - ప్రకీర్ణక 2, 4-8
(పీనిని వ్యాసములుగా నడుగవచ్చును)

III. పారిభాషిక పదములు - తెలివిడి

పారిభాషిక పదములు (శాస్త్రీయ సంజ్ఞలు) ప్రధానముగా రెండువిధములు.

(1) కృత్రిమములు = లౌకికార్థమునకు భిన్నముగా నియమితార్థములలో వాడఁబడు శాస్త్రీయ సంజ్ఞలు (2) అకృత్రిమములు = లౌకికార్థములందే వాడఁబడు శాస్త్రీయ సంజ్ఞలు అనఁగా, లౌకిక శబ్దములే శాస్త్రీయ సంజ్ఞలుగా వాడఁబడు నన్నమాట ఉదా॥ సంబోధనము వైకల్పికము అమంత్రణ శబ్దము తెనుఁగున నకృత్రిమ సంజ్ఞ సంస్కృతమునఁ గృత్రిమ సంజ్ఞ "అమంత్రణం కామచారానుజ్ఞా" (సి కౌ) = "యథేచ్ఛం క్రియతామిత్యభ్యనుజ్ఞానమిత్యర్థః" (బాలమ)

సంబుద్ధి శబ్దము తెనుఁగునఁ గృత్రిమ సంజ్ఞ సంస్కృతమున నుభయము. నామమనఁగాఁ దత్సమ 21 వ, సూత్రమునఁ బ్రాతిపదికము సంధి 54 వ, సూత్రమున, సుబంతము - ఉభయత్ర విభాషణలో విభాషా శబ్దము కృత్రిమ సంజ్ఞ తక్కిన చోట్ల నన్ననో యాజ్ఞిక వ్యవహార సిద్ధము "మేధ్యః పశురస ద్యాన్ విభాషితః - (మ భా) ఇత్యాది యాజ్ఞిక ప్రయోగే విభాషా శబ్దః కేవల వికల్పే దృష్టః" (బాలమ) బా సంధి 48 వ సూత్ర ముభయత్ర విభాష చావున నట మాత్రమే, యిది కృత్రిమ సంజ్ఞ (నవేతి విభాషా - పాణి) తక్కిన చోట్ల వికల్పార్థకము

బా సంధి 48 వ సూత్ర ముభయత్ర విభాషగా నుద్దిష్టము కాదని సెలవిత్తురు కాని యది సరికాదు ఉభయత్ర విభాషగా నుద్దిష్టము కానిచో, సూత్ర నిర్మాణము బా సంధి 19 వ, సూత్రమువలె నుండి యుండెడిది అనఁగా, "వ్యతిరేక మధ్యమ మువర్తకంబున కచ్చు వరంబగునపుడును లోపంబు విభాషనగు" అని సూత్రము నిర్మింపఁబడి యుండెడిదన్నమాట ఉపోత్తమమనుచో నజ్ఞులుల మొత్తమును గ్రహింపవలెనని కొందఱు

అందురు కాని యది గ్రాహ్యము కాదు అచ్చులనే గ్రహింపవలెను "అణిబోర నార్దయోర్గురూ పోత్తమయోః ష్యణ్ గోత్రే" (పాణి) = గురు ఉపోత్తమమ్ యయోరితి విగ్రహః కౌముదగస్తశబ్దః తత్ర ధకారాదణోఽకార ఉత్తమః తత్సమీపవర్తీ గురుః గకారాదకారః, సంయోగే గురు - ఇత్యుత్తే" (బాలమ)

IV. బాలవ్యాకరణ గణపాఠము - నివేశనీయ శబ్దములు

సంధి పరిచ్ఛేదము

1 నలుగదాదులు (సంధి 25 వృత్తి) నుగాగమముకామి

ఇరుగదలు, కారుచిచ్చు, కుఱుబోడ, క్రకందు కయ్యము, చిఱుచేవ; చెడుగఱ్ఱ, నడుచక్కి, నిడుకేలు, నీరుకావి, వలుతెఱగు, వలుగఱు, వలుగాకి, పాడుకాపు

2 పేదాదులు (సంధి 30) రుగాగమము

చనపు, జోగు, వింత వితాకు, పీయము, వెఱ్ఱ

3 ప్రాతాదులు (సంధి 36) నుగాగమము

పొన్ను + తమ్మి = పొందమ్మి, పొన్ను + వట్టు = పొంబట్టు
హొన్ను + వట్టు = హొంబట్టు పొన్ను + బెళ్ళు = పొంబెళ్ళు

4. అన్యంబులు (సంధి 39) తోపనుగాగమ ద్విత్వములు :

దుమ్ము + పొడి = దుంబొడి, మ్రాగు + కన్ను = మ్రాగన్ను
వేగు + పోక = వేబొక - వ్రేక + కడుపు = వ్రేగడుపు పువ్వు + పొడి
పుప్పొడి పువ్వు + వాన = పువ్వాన పువ్వు + వార = పువ్వార

5 కదాదులు (సంధి 40) అదంత ద్విరుక్తటకారము

పొరలు, పొరుపు బిఱ్ఱు, మిఱ్ఱు,

6. అందదుకు ప్రభృతులు (సంధి 42) యదా ప్రయోగముగ
గ్రాహ్యత

కలపు + కలపు = కలగలపు గుటుకున + గుటుకున = గుటుకున =
గ్రుంగుటుకున (పాండు 4-48) తునుకలు + తునుకలు = తుందునుకలు.
తెగ + తెగ = తెందెగ తెప్ప + తెప్ప = తెందెప్ప తేవ + తేవ =

తెందేప తేర + తేర = తెకతేర తొప్ప + తొప్ప = తొటదొప్ప దుడుకు +
 దుడుకు = దుందుడుకు పిచ్చ + పిచ్చ = పిలుపిచ్చ పీకు + పీకు =
 పిరుపీకు దిగియు + దిగియు = దిట్ట దిగియు మాయము + మాయము =
 మటుమాయము ముడుగు + ముడుగు = ముచ్చముడుగు ముణుగు +
 ముణుగు = ముచ్చ ముణుగు మొదుకన + మొదుకన = మొదు మొదుకన
 వట్లు + వట్లు = వలువట్లు వీగు + వీగు = విట్టవీగు వేలు + వేలు =
 వేనవేలు

7. పద్యాదులు

(1) వలుచు - భంగవలుచు, వేగిరవలుచు, సంకటవలుచు, (11) పాటు -
 అవమానపాటు, దుఃఖపాటు, భంగపాటు, వేగిరపాటు, సంకటపాటు, (111)
 పెట్టు - అవమాన పెట్టు, ఆరటపెట్టు (ప్రాండు 4 289) కన్న పెట్టు (ప్రాండు 3.
 105) దుఃఖపెట్టు, వేడె పెట్టు, సంకటపెట్టు

తత్సమ పరిచ్ఛేదము

8. మిత్రాదులు (తత్సమ 18)

అపత్యులు (ఆది 7.65) అపత్యము (భాగ 1.150) అభరణుడు (ఆది
 1.9) అభరణము (మను 1.51) అస్పదుడు (సభా 2.63) అస్పదము (ప్రాండు
 2 144) కారణుడు (భాగ 8.79) కారణము (ప్రాండు 1.135) లలాముడు
 (సభా 1.98, దశ 8.2, భాగ 9.302) లలామము (రామవ 1.45) తల్లజుడు
 (వసు 1.121) ప్రకాండుడు (శృ నై 1.22) భూషణుడు (ఆది 1.3)

9 వృద్ధాదులు (తత్సమ 56) డుజ్ లోపము విభాషనగుట

దుర్తు (ద్వి హరిశ్చ) త్రష్ట (భాగ 3.437, అముక్త 4.210) శిష్ట
 (భోజరా 4.153) (కాలి) దాసు (జై భా 1.6)

10 చరిత్రాదులు (తత్సమ 58) ము లోపము బహుళముగ నగుట

అంతస్థ (అం భూ 17) అంశ (కాశింధీ) ఊష్మచిహ్న, దావన,
 పులకలు, ప్రయాగ, ప్రశ్న, ప్రాస (కావ్యాలం 8-24) పలక (భాగ 1.6-7.4)
 బిల్వ (వండితా) బీభత్స (కాశీ 6 41) బ్రహ్మ = తత్సమ (ప్రాండు 2.3)
 మద్య (కవిక) మాంజెష్ట (కాశీ 3.108, హరణ 7.139) మూల (భీమ 5.157)
 దుద్రాక్ష (బసవ 136 పు) రేప (సర్వల) లలామ (పారిజా (1.134) లేఖ (కాశీ

6.93, ప్రథావ 3.134) విమర్శ (భోజరా) శ్రాణ (పాండు 4.17) సంస్కర్త (అరణ్య 5.86, భోజరా) స్పర్శ (ఐనవ 201 పు)

11 కందరాదులు (తత్సమ 66) క్లిబతుల్యత బహుళముగ నగుట :

ఇషికా - ఇషికము (భా రా సు 318) ఇషిక (శాంతి 6.441, మార్గం 3.307, కాశీ 4.217) కరుణా - కరుణము (మను 2.71) కరుణ (ఆది 1.9, హర 1 30) ఘటికా - ఘటికము (నృసింహ 2.127) ఘటిక (భీమ 2.135 137, హర 6.70) ఖిస్పటా - ఖిస్పటము (పాండు 4.172) ఖిస్పట (మదు) మక్షికా - (మదు) మక్షికము (పాండు 4.257) (మదు) మక్షిక (భాగ 4.723)

12 మతుబాదికము (తత్సమ 70) ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము నామమగుట

భుజ్ (పాలనము) భూ భుజాడు (సభా 1.128, విరాట 5.203, కాశీ 1.2, 4.99, శృ శా 1.89) మఘవత్ - మఘవంతుడు (శృ నై 3.28, వరాహ 3.40, ఉ రా 6.371, 8.38, విజయ 3.120) భిద్ - గోత్రభిదుండ (ఆది 7.275) విద్ - బ్రహ్మ విదుడు (సభా 1.221) దర్మసంవిదుడు (సభా 2.129) సద్, సభాసదులు (సభా 2.31)

13 ఋత్విగాదులు (తత్సమ 73) ద్వితీయైక వచనాంత తుల్యము విభాషను నామమగుట

ముచ్ - శాంతిముచము (భా రా సు 153) అంబు ముక్కు రామా 4.69) వణిజ్ - వణిజాడు (ద్రోణ 3.173, శాంతి 2.391, కాశీ 5.63) వణిక్కు (శృ నై 6.115, విక్రమా 2.166) వరీక్షిక్ - వరీక్షితుడు (ఆది 2.165, 189, అశ్వ 3.166) వరీక్షిత్తు (హరి వూ 3.103) మరుత్ (గణ దేవతా వాచకము) - మరుతులు (ఆది 1.81) మరుత్తులు (వరాహ 3.59, ఉ రా 4.327) సుహృద్ - సుహృదుడు (ఆది 5.32, అరణ్య 1.249) సుహృత్తు (ప్రథావ 5.152, రామా 3.50) సమిధ్ - సమిధ (నిర్వ 5.112) సమిత్తు (వరాహ 12.24) అనుష్టుప్ - అనుష్టుప్తము (పాండు 5.263) అనుష్టుప్పు (చండో 2.5, అవృక 4.136) మధువిహ్ - మధువిహము (కాశీ 1.28) మధువిట్టు (విజయ 1.213)

తెలివిడి - మతుబాదులలోను (తత్సమ 70) ఋత్విగాదులలోను (తత్సమ 73) జేరని శబ్దములు ప్రథమైక వచనతుల్య ప్రాతిపదికములగును. (తత్సమ 67)

త్వచ్ - త్వక్కు (శాంతి 4.242) ఖాక్ - ఆశవఖాక్కు (రామా 6.35)
 సత్క్రియాఖాక్కు (ఉ రా 7.179) ఖుక్ (అభ్యవహార=అహార, వాచకము)
 క్రతుకుక్కు (శృ శా 3.231, ఉ రా 7.179) క్రవ్యకుక్కు (శృ శా 3.231)
 గంధవాహకుక్కు (కాశీ 2 167) పలకుక్కు, పలకుక్కు (రామా 8.54)
 విశ్వకుక్కు (ఆరణ్య 5.166) హుతకుక్కు (రామా 7.164) విరాక్ - విరాట్టు,
 సప్రమాక్ - సప్రమాట్టు (శాంతి 2.272) సప్రమాణ (హరి పూ 2.50) - అనునది
 సప్రమాణ శబ్ద తత్పర రూపము మరుక్ (వాయువు) - మరుత్తు (కాశీ 7.210,
 వరాహ 9.114, శై ఖా 7.44, కళా 5.175) యోషిక్ - యోషిత్తు (అను 2.174,
 శాంతి 5.11, శివరా 5.5) సరిక్ - సరిత్తు (అను 2.457) ఉవనిషద్ -
 ఉవనిషత్తు (కాశీ 2.69, 151, క్రిడా 207 వ, హర 7=79) తనూనపాద్ -
 తనూనపాత్తు (కాశీ 3.206) దృషద్ - దృషత్తు (నిరం 4.61, వరాహ
 12.32) పరిషద్ - పరిషత్తు (కాశీ 7.233, హర 5.12) శరద్ - శరత్తు
 (శై ఖా 6.11, ఆముక్త 4.146, శృ నై 6 40) ఖుద్ - ఖుత్తు (పాండు
 4.153, ఉ రా 8.72 ఖుదా = ఖుద) మమవన్ (మమవా.వ్ర వి) - మమ
 వుడు (అది 8.46, సఖా 2.240, ఆరణ్య 1.344) కకుభ్ - కకువు
 (వరాహ 10.147) త్రిప్టుబ్ - త్రిప్టువు (కాశీ 5.216, చందో 2.57, అవృక్
 4.136) అదృక్ - అదృక్కు దృక్ - దృక్కు (శాంతి 4.242 దృశా =
 దృశ) సదృక్ - సదృక్కు (ఉ రా 7.179 సదృశ = సదృశము) తృష్ -
 తృష్టు (పాండు 5.182 తృషా = తృష) ఉష్టిహ్ - ఉష్టిక్కు (చందో 2.5).

ఆచ్చిక పరిచ్ఛేదము

- 14 బల్లిదాదులు (ఆచ్చిక 3) సంస్కృత తుల్యత
ప్రల్లద
- 15 తేప్రభృతులు (ఆచ్చిక 8) బహువచనమునకు ముందు డుజ్ఞా
గిజిగా = గిజి గాడులు (సును 1 36) గిజిగాండ్లు (అం ఖా 2.98)
16. రేయి ప్రభృతులు (ఆచ్చిక 21) అంత్యాక్షర లోపము
దోయి, ప్రాయ
17. ఊరు మొదలగునవి (ఆచ్చిక 30) ఇత్యాదేశము
అక్కడన్, ఇక్కడన్, ఎక్కడన్, తెలియనియ, బ్ది విధి నిషేధంబు
తెక్కడివి తలపోయన్ (కళా 4.138 ఎక్కడియొక్క + అవి) ఎదురు.

కలను, కేలు, గోరు, తేరు, నగరు, నడుము నీరు, పేరు, ప్రోలు, మీరు
(మీఁ, దికిఁ దలయెత్తి యొక్క సుదతీమణి-కవిక 6.84) మేను, మొదలు,
లోను, లోవల (లెక్కనేయక లోవలికిఁ గొనిపోయి - వండితా దీక్షా)
వలను, అల్వాదులు-అలు (పొందు 3.97) కోదలు, చెల్లెలు, మఱుదలు

సమాస పరిచ్ఛేదము

18 నల్లాదులు (సమాస 12) నిగాగమము బహుళముగా నగుట
నున్న, (పొందు 5.313, వరాహ 3.92) మెత్త (విరాట 4.13, భాగ
6.373) సన్న (శృ నై 3.87, రామా 6.25)

తద్ధిత పరిచ్ఛేదము

19 చిన్నాదులు (తద్ధిత 3) టిక వర్ణకము

ఎట్టె, మన్నె, మేన

20 నల్లాదులు (తద్ధిత 6) నవర్ణకము

చులుక, సున్న, వలుచ, మెత్త, వెలుక

21 చిలుతాదులు (తద్ధిత 10) ఉక వర్ణకము

పొది, వెలి

22. అటాదులు (తద్ధిత 11) కాకత్తియ వర్ణకములు

(1) ఎడ, చేత, తరుపు, తాపి, నంటు, బంది, వన్నె, వేగిరము,
వేడుక (దక్క) (11) కా వర్ణకము - అంటు, అరితి, కైలాటము, కోడె, గార,
గుమ్మెత, తెక్కలి, దబ్బితి, ననుపు, నేర్పు, వంతము, వందెము, వన్నిదము,
పిలి, పురి, పోటు, వ్రల్లదము, మండ్రాటము, మత్తి, మాయము, మేత, మోపు,
రుంజ లంజె, వాయిదము, వింత, వేట, వేపి, వ్రాత, వ్రాయసము, సంగడి,
సందడి, (111) కత్తియ వర్ణకము - పొత్తు, బొనము, రట్టు, రాయిడి,
వెల్లాటము, సోది, హాసు

తద్ధిత 12 కాకత్తియల కకారమునకు గకారము.

కన్నము, కొండెము, గాలము, జీతము, నాణెము, పోటి, మొన

23 స్వార్థమున 'కా' ప్రత్యయము (తద్ధిత 13)

టక్కరి, నట్టువ, మిండడు

24. తిర్యక్కులకు 'కా' ప్రత్యయము (తద్ధిత 14)

గాలి - గాలిగాడు = గాడిద గాలి దీనికిఁ గలదు గాలి = వడి -
లక్షణార్థము బాపురు - బాపురుగాడు = బాపురు స్వార్థమున 'కా' ప్రత్యయము

సన్నము - సన్నగాడు = చీమ సన్నము దీనికిఁ గలదు సన్నము = సన్నదనము - లక్షణార్థము

25 అటమటాదులు (తద్ధిత 15) 'ఈ' ప్రత్యయము

ఒడ్డె, కొండెగము, కోడిగము, తెక్కలి, దివ్వటి, దుండగము, బంటగము, బొడ్డిగము, బోయి, మిండగము, వాట్లు, సందడి

26 స్వార్థమున 'ఈ' ప్రత్యయము (తద్ధిత 16)

ఎక్కటి, గారడి, దావరి, దావరి, పోకిరి, మావటి, మాసటి, మోవరి, వెండి, సాలె

27 జాలాదులు (తద్ధిత 17) 'అరి' వర్ణకము

అరుపు, అకుకు, ఒడుపు, కాపు, కూరుపు, చనపు, చొప్పు తెగువ దోపు, నెయ్యము, నెరపు, వనుపు, ప్రోపు, బాగు, మేత, మోపు, రూపు లాపు, వేగు

28 ఓయారాదులు (తద్ధిత 18) 'ఇ' వర్ణకము

కొటారము, చూడు, నల్ల (రక్తము)

29. వగాదులు (తద్ధిత 22) 'ఆడి' వర్ణకము

గచ్చులు, దెక్కులు, పోకలు, బొజాగులు, మాయలు, మిటుకులు, రంపెలు, అంకులు, అంపులు, అవ్వలు, సొగసులు

30 వగాదులు (తద్ధిత 23) పుంస్త్యమున 'ఆ' వర్ణకము

డిఁవరలు, టక్కులు, పోకలు, మాయలు, ముద్దులు

31 ముక్కులో నగునవి (తద్ధిత 24) 'ఇడి' వర్ణకము

ఉవ్వు, పరుపు, వెఱపు

క్రియా పరిచ్ఛేదము

32 అంగలాదులు (క్రియా 63) ఇంచుగాగమము

అంగవ, గట్టు, గడ, చెంగల, దట్ట, దీవ, పాట, మన్న, పడ్డ (చూ 44)

33 రంజాదులు (క్రియా 71) ద్వీరుక్త లకారము

అవహ్, ఉత్పాద్, వాస్, వి + స్త (విస్తర్), సంపాద్, ఉద్భాస్, మూర్ధ్, మూర్ఖ్, అనురాగ

34 మాయ్యాదులు (క్రియా 76) పుగాగమము

చాగు - చాపు

35 అడ్డాదులు (క్రియా 79) గుగాగమము

ఉడ్జ

36 వలయ్యాదులు (క్రియా 122) భావమున, నుజి .

అగును, కాదు, చనును, చనదు, పోలును, పోందు

కృదంత పరిచ్ఛేదము

37. కలుగ్యాదులు (కృదంత 4) ఇమి వర్ణకము .

ఐలియు, ముదియు

38 చేయ్యాదులు (కృదంత 5) తజ్ వర్ణకము

మోయు

39 అడంగాదులు (కృదంత 6) 'కువ' వర్ణకము

అటుగు, అలియు, అలుకు, తెలుచు

40. తిరియ్యాదులు (కృదంత 9) ప వర్ణకము

కడచు

41. అవులించు తోనగునవి (కృదంత 10) త్ర వర్ణకము

పలుకరించు, ప్రక్కలించు

42 మాయ్యాదులు (కృదంత 11) పు వర్ణకము

అనుచు, కూర్చు, చొగు, తావించు, తీర్చు, తుడుచు, త్రుంచు, ననుచు, నేడుచు, పనుచు, పలుకరించు, పిలుచు, విడుచు, వెలుచు.

43 అంజ్యాదులు (కృదంత 12) 'ఇక' వర్ణకము

అల్లు, అను, ఎన్ను, ఒడంబడు, కదలు, కలియు, చేరు, పూను, పొగడు, పొత్తు

44 అప్పాదులు (కృదంత 13) నడి వర్ణకము

ఒడ్డు, వడ్డ (పరివేషణం వర్ణనంచ - నై ని వర్ణన = వడ్డన = వడ్డ-
ధాతువు ఇది, అప్పవంటిది అర్పణ = అప్పన = అప్ప)

45. ఏల్వాదులు (కృదంత 14) బడి వర్ణకము

అందు, పలుకు, బోగు,

46. చేర్వాదులు (కృదంత 15) గడ వర్ణకము

దిద్దు, పన్ను

47. గీత్వాదులు (కృదంత 18) ఆ వర్ణకము

కట్టు, కోయు, క్రాయు, చాపు, చుట్టు, చేడు, వ్రాయు (మా-50)

48. అత్వాదులు (కృదంత 20) డు వర్ణకము

చేపు, తాకు, తిరుగు

49. అడుక్వాదులు (కృదంత 21) ఉ వర్ణకము

అడలు, అడరు, ఒడ్డు, కట్టు, కవ్వ, కఱపు, కసరు, కుట్టు, కొనరు, క్రొవ్వ, చదుపు, చుట్టు, తగ్గు, తన్ను, తిట్టు, తిరుగు, తెగడు, త్రిప్ప, నవ్వు, నిక్కు, నుడుపు, నోము, వండు, వంపు, వగులు, పలుకు, పుట్టు, పొంగు, పొందు, పెచ్చు

ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదము

50. ఊయేలాదులు (ప్రకీర్ణక 6) మీడి హల్లునకు ద్విర్యచన మొదలైనవి

నగుట -

అయ (కాశీ 1.24, బసవ, భాగ 9.12, 9.66, పాంచా 3.27) అయే (వద్మ 2.154) అయ (భివరా 5.42) క్రాయ (వద్మ 2.154) - మా 47 చాయన (వందితా, బసవ) త్రియ (పాంచాలి-27) నేయము (6 న 3 అ) - క ర, రం రా - న (నూ ని), భాగ 9.66 వాయము (మార్కం 4.217, ఉద్యో 4.201, అగణ్య 6.63; వయ్యము - మర 3.66, భోజరా 4.272) వ్రాయ (భాగ 10 పూ 1056) కూయ, గోయ, చేయి, నేయి, వేయి, కూన (కున్న - నృసింహ 5.27, బసవ) పాలార్చు, ఊవిక్కురు, చూవె, జూపు

51. అక్కటాదులు (ప్రకీర్ణక 8) జడ్డ లోపము విభాష

కుయ్య, కుయ్యో, చెయ్యి, నుయ్య, నెయ్య, వ్రయ్య, వ్రాయ్య, వెయ్యి, గుజ్జాలు, గొజ్జియ, గొజ్జె, మిజ్జు, మొజ్జు, మొజ్జో, తొల్లి, పుట్టిక, ప్రమ్మిడ, రంజిల్లు, కంపిల్లు, భాసిల్లు, జేదిల్లు, రాజిల్లు, విలసిల్లు, సందిల్లు (క్రియా 71), అతిశయిల్లు, అనురాగిల్లు, అవకరిల్లు, ఆవహిల్లు, ఉల్లసిల్లు, గడ్డిల్లు, మూర్తిల్లు, చింతిల్లు, వ్రజ్యరిల్లు, వీతిల్లు, మూర్చిల్లు, విస్తరిల్లు, శోభిల్లు, సంభవిల్లు

ఘోషిలు, నిద్రలు, పల్లవిలు, ప్రవర్తిలు, శోషిలు, సమ్మతిలు, దాగిలు
52 ఆరాటాదులు (ప్రకీర్ణక 11) ప్రథమేతర దీర్ఘమునకు హ్రస్వము
విభాష

వన్నరు, బండారుపు, ముట్టాటలాడు, వక్కాణము, వక్కాణించు,
వేసారు

53. ఓయారాదులు (ప్రకీర్ణక 12) తొలి దీర్ఘమునకు హ్రస్వము
విభాష

గోరు వడము (గొలువడము - ప్రౌ ముక్తసంక్షా 1) పోకాలు, హుడెము
(మందెము) తోగు (తొంగు) - సంధి 22 సావి

54. డక్కులొనగునవి (ప్రకీర్ణక 14) దాకు డకారము విభాష

దంచు, దగ్గఱ, దగ్గరిక, దప్పి, దబ్బఱ, దబ్బు, (బొంకు) దయ్య, దాకలి, దావరి, దాపు, దాయు, దింపు, దిగ్గన, దీకొను, దీలువడు, దొంకెన, దొలుక, బందారు (వసుపు)

55 ఏతాదులు (ప్రకీర్ణక 15) దీర్ఘము విభాష

గారము, గారాము

56 జూదాదులు (ప్రకీర్ణక 21) దాకు జకారము

మందన (ఇట జకారము దకారమయినది మందనాపై
మంజన జూకు దకారమయిన ముద్దపక్షు రూపస్థానమున

